

121
R 8717

E. 121 Feb 4th 14

88

gnem accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua supra dixi, nihil repetere hic necesse est. Fortasse enim sicut scribebant, etiam ita loquebantur. Semiuocales geminare diu nō fuit usitatissimum moris, atq; e contrario usque ad Accium, & ultra, porrectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserunt, diutius durauit, ut E I iungendis eadem ratione, qua græci ei, uterentur, ea casibus, numerisq; discreta est, ut Lucilius præcipit.

17. Iam puerer uenere E postremum facito, atq; I.

18. Ut puerer plures fiant, ac deinceps Idem.

19. Mendacer, fureriq; addes E cum dare furer

20. Iusseris = Quod quidem, cum supernacuum est, quia I tam longæ, quàm breuis naturam habet, tum incommodū aliquando. nā in ijs, quæ proximā ab ultima literā E habebunt, & I longa terminabuntur, illam rationē sequentes, utemur E gemina, qualia sunt hæc aureæ, argenteæ, & similia. I d'q; ijs præcipue, q; ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit, sicut in græcis accidit adiectione I literæ, quam non solum datiuis casibus in parte ultima ascribunt, sed quibusdam etiam interponunt, ut in λυσίη quia etymologia ex diuisione in trisyllabis facta desyderet eam literam. Ai syllabam, cuius secundam nunc E literam ponimus, uarie per A & I efferebant. Quidam semper, ut græci, quidam singulariter tantum, cū ee datiuum, uel genitiuum casum incidissent. Vnde pictai uestis, & auia Virgilius amantissimus uetustatis carminibus inseruit. In ijsdē plurali numero E utebantur, hi syllæ Galbæ. Est in hac quoq; parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uersibus, si quis parum credat, apud ipsum in nono requirat. Quid quod Ciceronis temporibus, paulumq; infra, fere quoties S litera media uocaliū logarum, uel subiectis longis esset, gemnabatur? ut causæ, cassus, diuisionis? quo modo & ipsum, & Virgiliū quoq; scripsisse manus eorum docent. Atqui paululum superiores etiam illud, quod nos gemina dicimus, iussi, una dixerunt, etiam optimus, maximis, ut mediā I literam, quæ ueteribus V fuerat, acciperent, C. primum Cæsaris in scriptione traditur factum. here nunc E litera terminamus, at ueterum comicorum adhuc libris inuenio heri ad me uenit, quod idem in epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emendauit, deprehenditur. Quid? non Cato censorius dicam, & faciam, dicem, & faciem scripsit, eundemq; in cæteris, quæ similiter cadunt, modū tenuit, qd et ex ueteribus eius libris manifestum est. Messala in libro de S litera positum sibe, & quæse scriptum in multorum libris est. Sed an

Quant.

R, 8717

QVINTILIANI.

hoc uoluerint authores nescio. T. Livium, ita his usum ex Padiano comperi, q̄ & ipse eū sequebatur, hæc nos I litera finimus. Quid dicam uortices, & uorsus, cæteraq; ad eundem modum, quæ primo Scipio Africanus in E literam secundâ uertisse dicitur? Nostri præceptores ceruom, seruomq; V & O literis scripserunt, quia subiecta sibi uocalis in unum sonum coalescere, & confundi nequiret, nūc V gemina scribuntur ea ratione, quam reddidi, neutro sane modo uox, quam sentimus, effiatur. Nec inutiliter Claudius æolicam illam ad hos usus F literam adiecerat. Illud nunc melius, q̄ cui tribus, quas proposui, literis enotamus, in quo pueris nobis ad pingue sane sonum quoi utebatur tantū, ut ab illo qui distingueretur. Quid quæ scribuntur aliter, quàm enuntiantur? Nam & Caius C litera notatur, quæ inuersa mulierem declarat, q̄ tam Caias esse uocitatas, q̄ Caios etiã ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus eam literam in prænominis nota accipit, qua sonat, & columna exempta N. & consules geminata eadē litera SS legimus, & subura cum tribus literis notatur, E tertiam ostendit. Multa sunt generis huius. Sed hæc quoque uereor, ne modum tam parue quæstionis excesserint. Iudicium autem suum grammaticus interponat his omnibus. nam hoc ualere plurimū debet. Ego uero q̄ consuetudo obtinuerint, sic scribendum quicque iudico, quomodo sonat. Hic enim est usus literarū, ut custodiant uoces, & uelut depositum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæc fere sunt emendatæ loquendi, scribendiq; partes, duas reliquas significanter, ornatèq; dicendi, non equidem grāmaticis aufero. Sed cum mihi officia rhetoris super sint, maiori operi reseruo. Redit autem illa cogitatio quosdā fore, qui hæc, quæ diximus, parua nimum, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi putent, nec ipse usq; ad extremam anxietatem, & ineptas cauillationes descendendum, atq; his ingenia concidi, & communi credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod superuacuum est. An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis huius diligentissimus fuit? & in filio (ut in epistolis apparet) recte loquendi usquequaq; asper quoque exactor. Aut uim C. Caesaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdam totos libellos, non de uerbis modo singulis, sed etiam literis dedit? Non obstant hæc disciplinae per illas euntibus, sed circa illas hærentibus. Superest lectio, in qua puer ut sciat, ubi suspendere spiritum debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda, uel summittenda sit uox. quid quoque flexu,

flexu, qđ lentius, celerius, concitatius, lenius dicendū, demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vñ est igitur, quod in hac parte præcipiã. ut omnia ista facere possit, intelligat. Sit autem in primis lectio uirilis, & cum suauitate quadam grauis, & non quidem prosæ similis, quia carmen est, et se poëtæ canere testantur, non tamen in canticum dissoluta, nec psalmate, ut nunc a plerisq; fit effoemata. De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, si cantas male cantas, si legis cantas. Nec prosopopœias (ut quibusdam placet) ad comicum morem pronuntiari uelim, esse tamen flexum quendam, quo distinguantur ab ijs, in quibus poëta persona sua utitur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes, tracturæq; altius quicquid rudibus, & omnium ignaris insederit, non modo, quæ diserta, sed uel magis quæ honesta sunt discant. Ideoq; optime institutum est, ut ab Homero, atque Virgilio lectio inciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes firmiori iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus, nec enim semel legentur. Interim & sublimitate heroica carminis animus assurgat, & ex magnitudine rerum spiritum ducat, & optimis imbuatur, utiles tragædi, alunt & lyri, si tamen in ijs non authores modo, sed etiam partes operis elegeris. Nam & græci licenter multa, & Horatium in quibusdam nolim interpretari. Elegia uero utique quæ amat, & hendecasyllaba, & quibus sunt commata sotadeorum. Nam de sotadeis ne præcipiendum quidem est, amoueantur, si fieri potest, si minus, certe ad firmus ætatis robur referuentur. Comoediæ, quæ plurimum ad eloquentiam conferre potest, cum per omnes & personas, et affectus eat, quem usum in pueris putem, paulo post suo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Mæandro loquor, nec tamen excluderim alios. Nam latini quoq; authores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingenium alant, atque animum augeant, prælegenda, cæteris, quæ ad eruditionem modo pertinent, longa ætas spatium dabit. Multum autem ueteres etiam latini conferunt, quanquam pleriq; plus ingenio, quam arte ualuerunt. In primis copiam uerborum, quorum in tragædijs grauitas, in comoedijs elegantia. Et quidam uelut ἀπινισμός inueniri potest, œconomia quoq; in his diligentior, q̄ in plerisq; nouorum erit, qui omnium operum solam uirtutem sententias putauerunt. Sanctitas certe, & ut sic dicã, uiriliter ab his petenda, quando nos in omnia deliciarū uitia dicēdi quoq; ratione defleximus, deniq; credamus summis oratoribus, q̄ ueterū poëmata, uel ad fidem causa-

rum, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt. Nam præcipue quædã apud Ciceronem, frequenter tamen apud Asinium etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus Ennii, Accii, Pacuuij, Luualij, Terentij, Cæciliij, et aliorum inseri uersus summa non eruditionis modo gratia, sed etiã incunditatis, cum poëticis uoluptatibus aures a forensi asperitate respirant, quibus accedit non mediocris utilitas, cum sententijs eorum uelut quibusdam testimonijs, quæ proposuere, confirmant. Verum priora illa ad pueros magis, hæc sequentia ad robustiores pertinebunt. Cum grammatices amor, et usus lectionis non scholarum temporibus, sed uite spatium terminentur. In prælegendis grammaticis & illa quædam minora præstare debent, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desideret, & pedum proprietates, quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria compositione desiderentur, deprehendantque, quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi sunt posita, non ut ex his utique improbentur poëtae, quibus, quia plerumque seruire metro coguntur, adeo ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine appellationibus nominentur. Metaplasmos enim, et schematismos, & schemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis necessitati damus. Sed ut commoneat artificialium, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonstrare quot quæque uerba modis intelligenda sint. circa glossata etiam .i. uoces minus usitatae non ultima eius professionis diligentia est. Enimvero iam maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipue non poema modo, sed etiam oratio ornatur, schemata utraque .i. figuras quæque λέξεις, quæque διαφοίαι uocatur, quorum ego sicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue uero illa infigat animus, quæ in œconomia uirtus, quæ in decore rerum, quid personæ cuique conuenierit, quid in sensibus laudandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. his accedet enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamen usque ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certe claris authoribus memoratas exposuisse satis est, persequi quidẽ quod quisque unquam uel contemptissimorum hominum dixerit, aut nimiae miseriae, aut inanis inæstantiae est, & detinet, atque obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiã indignas lectione scedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipsis, qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo, quo nemo plura scripsit, accidisse comperit, ut cum historiæ cuidam tanquam uanae repugnaret, ipsius proferretur

proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit, precipue in fabulosis usque ad ridicula, quaedam etiam pudenda, unde improbissimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeo ut de libris totis, & authoribus, ut succurrit, mentiatur tuto, quia inueniri qui nunquam fuere, non possunt. Nam in notioribus frequentissime deprehenduntur a curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes grammatica habebitur aliqua nescire.

De officio grammatici.

Cap. XIII.

ET finitae quidem sunt partes duae, quas haec professio pollicetur, id est ratio loquendi, & enarratio authorum, quarum illam methodicen, hanc historicen uocant. adiciamus tantum eorum curae & quaedam dicendi primordia, quibus aetates non dum rhetorem capientes instituant. Igitur Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modum extollente, deinde eandem gracilitatem stylo exigere, condiscant. uersus primo soluere, mox mutatis uerbis interpretari, tum periphrasi audacius uertere, qua & breuiare quaedam, & exornare saluo modo poetae sensu permittitur. Quod opus etiam consumatis professoribus difficile, qui commode tractauerit cuiunque dicendo suffiaet. Sententiae quoque, & chriae, & ethologiae subiectis dictorum rationibus apud grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt, quorum omnium similis est ratio, forma diuersa, quia sententia universalis est uox, ethologia personis continetur. Chriarum plura genera traduntur, unum simile sententiae, quod est positum in uoce simplici, dixit ille, aut dicere solebat. Alterum, quod est in respondendo, interrogatus ille, uel cum hoc ei dictum esset, respondit. Tertium huic non dissimile, cum quis dixisset aliquid, uel fecisset, etiam in ipsorum factis esse chriam putant, ut Crates, cum indoctum puerum uidisset, paedagogum eius percussit. Et aliud pene par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt *περὶ τῶν*, ut Milo, quem uitulum assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eosdem ducatur casus, & tam factorum, quam dictorum ratio est. Narratiunculas a poetis celebratas notitiae causa, non eloquentiae tractandas puto. Caetera maioris operis, ac spiritus latini rhetores relinquendo, necessaria grammaticis fecerunt. Graeci magis operum suorum & onera, & modum norunt.

An oratori futuro necessaria sit plurium artium scientia. Cap. XV.

HAEC de grammaticæ quæ breuissime potui, non ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitum erat, sed ut maxime necessaria, nunc de cæteris artibus, quibus instituendos prius quàm rhetori tradantur pueros existimo, strictim subiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam græci ἐπιπλοκαδεῖαν uocant. Nam iisdem fere annis aliarum quoque disciplinarum studia ingredicnda sunt, quæ quia & ipsæ artes sunt, & esse perfectæ sine oradi scientia non possunt, nec rursus ad efficiendum oratorem satis ualent solæ, an sint huic operi necessaria, quæritur. Nam quid inquirunt ad agendam causam, dicendam uel sententiam pertinet scire, quemadmodum inducta lineæ constitui triangula æquis lateribus possint? aut quo melius uel defendet reum, uel reget consilia, qui citharæ sonos nominibus, & spatijs distinxerit. Enumerent etiam fortasse multos quamlibet utiles foro, qui nec geometrem audiuerunt, nec musicos, nisi hac communi uoluptate aurium intelligant. Quibus ego primum hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, non eum a nobis institui oratorem, qui sit, aut fuerit, sed imaginem quædam concepisse nos animo, perfecti illius ex nulla parte cessantis. nam & sapientem formantes eum, qui sit futurus consumatus undique, & ut dicunt, mortalis quidam deus, non modo cognitione cœlestium, uel mortalium putant instituendum, sed per quædam parua sane si ipsa demum æstimes, ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates, non quia ceratinæ, aut crocodilinæ possint facere sapientem, sed quia illi ne in minimis quidem oporteat falli. similiter oratorem, qui debet esse sapiens, non geometres faciet, aut musicus, quæque his alia subiungam. sed hæc quoque artes, ut sit consumatus, iuuabunt, nisi forte, antidotum quidem, atque alia, quæ morbis, aut uulneribus medentur ex multis, atque interim contrarijs quoque inter se effectibus componi uidemus, quorum ex diuersis fit illa mistura una, quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias uires ex omnibus sumit. Et multa animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi saporem uario florum, ac succorum genere perficiunt, nos mirabimur, si oratio, qua nihil præstantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget, quæ etiã cum se nõ ostendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamen occultam suggerunt, & tacitæ quoque sentiuntur. Fuit aliquis sine his disertus, at ego oratorem uolo, non multum adiaciunt, sed æque non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum quidem hoc esse conueniet.

conueniet. cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, ut saltem plura fiant. sed cur deficiat animus? natura enim perfectum oratorem esse non prohibet. turpiterq; desperatur, quicquid fieri potest.

De musica.

Cap. XVI.

Atq; ego uel iudicio ueterum poteram esse contentus. nam quis ignorat musicen, ut de hac primum loquar, tantum illis iam antiquis temporibus, non studij modo, uerum etiam uenerationis habuisse, ut ydem musica, & uates, & sapientes iudicarentur. mittam alios, Orpheus, & Linus, quorum utrumque dys genitum, alterum uero quia rudes quoq; atq; agrestes animos admiratione mulceret, nõ feras modo, sed saxa etiã, syluasq; duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes author est, omnium in literis studiorum, antiquissimã musicen extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poëtæ, apud quos inter regalia conuiuia laudes heroum, ac deorum ad citharam canebantur. Topas uero ille Virgilij, non ne

10 - Canit errantem lunam, solisq; labores? & cætera? quibus certe palàm confirmat author eminentissimus musicen cum diuinarum etiam rerum cognitione esse coniunctam, quod si datur, erit etiã oratori necessaria. siquidem, ut diximus, hæc quoq; pars, quæ ab oratoribus relictæ, a philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine omniũ talium scientia non potest esse perfectæ eloquentia. Atq; claros nomine sapiëntiæ uiros nemo dubitauerit, studiosos musicæ fuisse, cum Pythagoras, atq; eum secuti acceptam sine dubio antiquitus opinionẽ, uulgauerint mundum ipsum eius ratione esse compositum, quã postea sit lyra imitata, nec illa modo contenti dissimiliũ concordia, quã uocant ἀρμονίαν, sonũ quoq; his motibus dederunt. Nam Plato cum in alijs quibusdã, tum præcipue in Timæo, ne intelligi qdem nisi ab ijs, qui hanc quoq; partẽ disciplinæ diligenter perceperint, potest. de philosophis loquor, quorũ fons ipse Socrates se iã senex insitui lyra nõ erubescibat. duces maximos & fidibus, & tibijs cecinisse traditum est, exercitus Lacedæmoniorum musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quorũ concentus quanto est uehementior, tantum Romana in bellis gloria cæteris præstat. Nõ igitur frustra Plato civili uiro, quẽ πολιτικὸν uocant, necessariã musicen credidit, & eius sectæ, quæ alijs seuerissima, alijs asperima uidetur. principes in hac fuere sententiã, ut existimarẽt sapientiũ aliquos non nullã operã his studijs accomodaturos. Et Lycurgus du-

rissimarum Lacedaemonijs legum author, musices disciplinam probavit, atq; eam natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores, uelut muneri nobis dedisse. Siquidem & remigem cantus hortatur, nec solum in ijs operibus, in quibus plurimum conatus praeeunte aliqua iucunda uoce conspirat, sed etiam singulorum fatigatio qualibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimae uideor, non dum tamen eam oratori coniungere. Transeamus igitur id quoq; quod grammaticae quondam, ac musice iunctae fuerunt. Siq; de Architas, atq; Aristoxenus etiam subiectam grammaticen musice putauerunt, & eosdem utriusq; rei praecipuos fuisse, cum Sophron ostendit memorum quidem scriptor, sed quem Plato adeo probauit, ut suppositos capiti libros eius, cum moreretur, habuisse tradatur, tum Eupolis, apud quem prodamus & musicen, & literas docet. Et Maricas, q; est hyperbolus, nihil se ex musicis scire, nisi literas confitetur. Aristophanes quoq; non uno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menadrum in hypobolimaeo senex, q; resposcenti filium patri uelut rationem impendiorum, quae in educationem contulerat, exponens, psaltris se, & geometris multa dicit dedisse. Unde etiam ille mos, ut in conuiujs post coenam circumferretur lyra, cuius cum se imperitum Themistocles confessus esset, ut uerbis Ciceronis utar, habitus est indoctior. Sed ueterum quoq; romanorum epulis fides, ac tibiae adhibere moris fuit. Versus quoq; saliorum habent carmen. Quae cum omnia sint a Numa rege instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem, qui rudes, ac bellicosi uidentur, curam musices, quantam illa recipiebat aetas, defuisse. Deniq; in prouerbiu usq; graecorum celebratum est, indoctos a musis, atq; gratijs abesse. Veru qd ex ea proprie petat futurus orator, disseramus. Numeros musice habet duplices, in uocibus, et in corpore, utriusq; enim rei aptus quidam modus desideratur, uocis rationem Aristoxenus musicus diuidit in $\rho\upsilon\theta\mu\delta\nu$ & $\mu\acute{\epsilon}\lambda\omicron\varsigma \epsilon\mu\mu\epsilon\sigma\omicron\rho\varsigma$, quorum alterum modulatione, canore alterum, ac sonis constat. Non igitur haec omnia oratori necessaria? quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem uerborum, tertium ad flexus uocis, qui sunt in agendo quoq; plurimum, pertinet, nisi forte in carminibus tantum, et in canticis exigitur structura quaedam, & inoffensa copulatio uocum, in agendo superuacua est, aut non compositio, & sonus in oratione quoque uarie pro rerum modo adhibetur, sicut in musice. Nanque & uoce, & modulatione gra dia elate, iucunda dulciter, moderata leniter canit, totaq; arte consentit cum eorum, quae dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoque

intensio

*intensio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affe-
 ctus. Alia quoque & colloationis, & uocis, ut eodem utar uerbo, mo-
 dulatione conatationem iudicium, alia misericordiam petimus, cum etiam
 organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum ha-
 bitum sentiamus. Corporis quoque decens, & aptus motus, qui dicitur
 a' *pubmia*, & est necessarius, nec aliunde peti potest, in quo pars actio-
 nis non minima consistit, qua de re sepositus nobis est locus. Age si ha-
 bebis in primis curam uocis orator, quod tam musices proprium? sed ne
 haec quidem praesumenda pars est, ut uno interim contenti simus exem-
 plo C. Gracchi praecipui suorum temporum oratoris, cui concionanti
 consistens post eum musicus fistula, quam tonarion uocant, modos, qui-
 bus deberet intendi, ministrabat. Haec etiam ei cura inter turbidissi-
 mas actiones, uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet pro-
 pter quosdam imperitiores etiam crassiore, ut uocant, musa dubitatio-
 nem huius utilitatis eximere. Nam poetas certe legendos oratori fu-
 turo concesserint. Num igitur hi sine musice? At si quis tam caecus ani-
 mi est, ut de alijs dubitet, illos certe, qui carmina ad lyram composue-
 runt. haec diutius forent dicenda, si hoc studium uelut nouum praeci-
 perem. Cum uero antiquitus usque a' Chirone, atque Achille, usque ad no-
 stra tempora apud omnes, qui modo legitimam disciplinam non sine
 perosi, durauerit, non est committendum, ut illa dubia faciam defen-
 sionis sollicitudine. Quamuis autem satis iam ex ipsis, quibus sum modo
 usus exemplis, credam esse manifestum, quae mihi, & quatenus musice
 placeat, apertius tamen profitendum puto, non hanc a' me praecipere, quae
 nunc in scenis effoemata, & impudicis modis fracta, non ex par-
 te minima, siquid in nobis uirilis roboris manebat, excidit. sed qua lau-
 des fortium canebantur, quaeque & ipsi fortes canebant. Nam psalte-
 ria, & spadicæ, etiam uirginibus probis recusanda, sed cognitionem
 rationis, quae ad mouendos, leniendosque affectus plurimum ualeat.
 Nam & Pythagoram accepimus concitatos ad uim pudicæ domui af-
 ferendam iuuenes, iussa mutare in spondeum modos tibicinas, compo-
 sisse. Et Chrysippus etiam nutricum, quae adhibentur infantibus
 allecrationi suum quoddam carmen assignat. Est etiam non ineru-
 dite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicinem, qui
 sacrificanti phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, & per praeci-
 pitia delato, accusari, quod causa mortis extiterit, quae si dici
 debent ab oratore, nec dici citra scientiam musices possunt, quo-
 modo non hanc quoque artem necessariam esse operi nostro, uel ini-
 qui consentient?*

IN geometria partem fatentur esse utilem teneris aetatibus, agitari
 namque animos, atque acui ingenia, et celeritatem percipiendi venire in-
 de concedunt, sed prodesse eam, non ut ceteras artes, cum perceptae
 sint, sed cum discantur, existimant. Id vulgari opinio est, nec sine cau-
 sa summi viri etiam impensam huic scientiae operam dederunt. Nam
 cum sit geometria diuisa in numeros, atque formas, numerorum quidem
 notitia non oratori modo, sed cuiuscunque, primis saltem literis erudito,
 necessaria est, in causis uero uel frequentissime uersari solet, in quibus
 actor non dico, si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem in-
 certo, uel indecoro gestu a computatione dissentit, iudicatur indoctus.
 Illa uero linearis ratio, et ipsa quidem cadit frequenter in causas. nam
 de terminis, mensurisque sunt lites, sed habet maiorem quandam aliam
 cum arte oratoria cognationem. Iam primum ordo est geometriae ne-
 cessarius, nonne et eloquentiae? Ex prioribus geometria probat in se-
 quentia, et certis incerta, nonne id in dicendo facimus? quod illa pro-
 positarum questionum conclusio, non tota fere constat syllogismus? pro-
 pter quod plures inuenias, qui dialecticae similem, quam qui rhetori-
 cae fateantur hanc artem. Verum et orator, etiam si raro, non tamen
 nunquam probabit dialectice. nam et syllogismus, si res poscet, ute-
 tur, et certe enthymemate, quod rhetoricus est syllogismus. Denique proba-
 tionum, quae sunt potentissima grammaticae et ποσειδωνεως uulgo dicun-
 tur. quid autem magis oratio, quam probationem petit? falsa quoque
 uerisimilia geometria ratione deprehendit. Fit hoc et in numeris per
 quasdam, quas ταυτοπαπίως uocant, quibus pueri ludere soleba-
 mus. sed alia maiora sunt. nam quis non ita proponenti credat, quo-
 rum locorum extremae lineae eandem mensuram colligunt, eorum spa-
 tium quoque, quod iis lineis continetur, par sit, necesse est. at id falsum est.
 nam plurimum refert, cuius sit formae ille circuitus, reprehensaque ab geo-
 metris sunt historici, qui magnitudinem insularum satis significari
 navigationes ambitu crediderunt. Nam ut quaeque forma perfectissima,
 ita capacissima est. Ideoque illa circumcurrens linea, si efficiet orbem, quae
 forma est in planis maxime perfecta, amplius spatium complectetur,
 quam si quadratum paribus oris efficiat, rursus quadrata triangu-
 lus, triangula ipsa plus aequis lateribus, quam in equalibus, sed alia
 forsitan obscuriora. Nos facillime in etiam imperitis sequa nunc experi-
 mentum. Iugeri mensuram ducentos et quadraginta longitudinis pe-
 de esse, dimidioque in latitudine patere, non fere quisquam est, qui

ignoret. et qui sit circuitus, et quantum campi claudat, colligere expedatum. at centeni, & octogeni in quamque partem pedes idem spatium extremitatis, sed multo amplius clausæ quatuor lineis areae faciunt. Id si computare quem piget, brevioribus numeris idem discat, nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra, centum erunt. At si quinideni per latera, quini in fronte sint, ex illo, quod amplectuntur, quartam deducunt eodem circumductu. Si uero porrecti utrinque undeviceni singulis distent, non plures intus quadratos habebunt, quam per quot longitudo ducetur, quæ circumibit autem linea, eiusdem spatij erit, cuius ea, quæ centum continet. Itaque quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo & id fieri potest ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. hoc in planis, nam in collibus, uallibusque etiam imperito patet, plus soli esse, quam cæli. Quid quod se eadem geometria tollit ad rationem usque mundi? in qua cum siderum certos, constitutosque rursus numeris docet, discamus nihil esse inordinatum, atque fortuitum, quod ipsum nonnunquam pertinere ad oratorem potest. An uero cum Pericles Athenienses solis obscuratione territos, redditis eius rei causis metu liberauit, Aut cum Sulpitius ille gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione disseruit, ne uelut prodigio diuinitus factum militum animi terrerentur, non uidetur esse usus oratoris officio? Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu, pulcherrimum Atheniensium exercitum perdidisset, sicut Dion, cum ad destruendam Dionysij tyrannidem uenit, non est tali casu deterritus, sint extra licet usus bellici, transeamusque quod Archimedes unus obsidionem Syracusarum in longius traxit. illud utique iam proprium ad efficiendum, quod intendimus, plurimas quaestiones, quibus difficilior alia ratione explicatio est, ut de ratione uidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augenda linearibus illis probationibus solui solere, ut si est oratori, quod proximus demonstrabit liber, de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine geometria esse possit orator.

De prima pronuntiatione, & gestus institutione. Cap. XVIII.

DANDVM aliquid comædo quoque, dum eatenus qua pronuntiantiam scientiam futurus orator desiderat. Non enim puerum, quem in hoc instituimus, aut foemineæ uocis exilitate frangi uolo, aut seniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec seruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus discat affectum. Quæ neque oratori sunt necessaria, & mentem, præcipue in ætate prima, teneram adhuc,

Et rudem, inficiunt. Nam frequens imitatio transit in mores, ne ge-
 stus quod omnis, ac motus a comœdis petendus est, quãquã enim utrũq;
 eorum ad quendam modum præstare debet orator, plurimũ tamẽ
 aberit a scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nã
 siqua in his ars est dicentiũ, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod
 est igitur in his doctoris officium? In primis uitia, siqua sunt oris, emẽ
 det, ut expressa sint uerba, ut suis quãq; literæ sonis enuntiẽtur. Qua
 rundã enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus, quas-
 dam uelut acriores parũ efficiamus, et alijs nõ dissimilibus, sed quasi
 hebetioribus permutamus. Quippe p literæ, qua Demosthenes quoq;
 laborauit, Δ succedit, quarum uis est apud nos quoq; et cum C
 ac similiter G non ualuerunt in T, ac D molliuntur, ne puero
 illas quidem circa S literam delicias hic magister feret, ne uerba in
 faucibus patietur audiri, nec oris inanitatem resonare, nec, quod mini-
 me sermoni puro conueniat, simplicem uocis naturã pleniore quodã
 sono circũlinire, quod græci ἰστὰ πικρὰ μείον dicunt. Sic appella-
 tur cantus tiliarum, quæ præclusis, quibus clarescunt, foraminibus,
 recto modo exitu grauiorẽ spiritum reddunt. Curabũt etiã, ne extre-
 mæ syllabæ intercadant, ut par sibi sermo sit, ut quoties exclaman-
 dum erit, lateris conatus sit ille, non capitis, ut gestus, ad uocem, uultus
 ad gestum accommodetur. Obseruandũ erit etiã, ut recta sit facies di-
 centis, ne labra detorqueãtur, ne imodicus hiatus rictũ distendat, ne
 supinus uultus, ne deiecti in terrã oculi, ne inclinata utrolibet cernix.
 Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorũ supercilia
 ad singulos uocis conatus allenarentur, aliorũ constricta, aliorũ etiã
 dissidentia, cũ altero in uerticẽ tenderent, altero penẽ oculus ipse præ-
 meretur. In finitũ autẽ, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momentũ
 est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiã docere comœ-
 dijs quomodo narrandũ, qua sit autoritate suadẽdũ, qua concitatiõẽ
 consurgat ira, q; flexus deceat miserationẽ, quod ita optime faciet, si
 certos ex comœdijs elegerit locos, et ad hoc maxime idoneos. i. actio-
 nibus similes. Idem autem non ad pronuntiandũ modo utilissim, ue-
 rum ad augendam quoq; eloquentiam maxime accommodati erunt.
 Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Ceterũ cum legere or-
 tiones oportebit, cum uirtutes earum iã sentiet, tũ mihi diligens ali-
 quis, ac peritus assistat, neque solum lectiõne formet, uerũ etiã edi-
 scere electa ex his cogat, et ea dicere stantem clare, et quemadmo-
 dum agere oportebit, ut protinus pronuntiationem, uocem, et memo-
 riam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulum

etiam palæstricis uacauerunt. Non de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporum cura mentem obruerunt. Hos enim abesse ab eo, quem instituimus, quamlongissime uelim. Sed nomen est idē ijs, a' qbus gestus, motusq; formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ, rusticæ ue manus, ne status indecorus, nequa in proferendis pedibus inscitia, ne caput, oculiq; ab alia corporis inclinatione dissideant. Nam hoc neq; esse in parte pronuntiationis negauerit quisquam, neq; ipsam pronuntiationē ab oratore secernet. Et certe quod facere oporteat non indignandū est discere, cum præsertim hæc Chironomia, quæ est, ut nomine ipso declaratur, lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & a' summis Græciæ uiris, & ab ipso etiã Socrate probata, a' Platone quoq; in parte ciuiliū posita uirtutum, & a' Crisippo in præceptis de liberorū educatione compositis nō ommissa. Nam Lacedæmonios qdem etiã saltationē quandam tanquã ad bella quoq; utilē habuisse inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus romanis dedecori fuit. Argumentum est sacerdotum nomen, ac religione durans ad hoc tempus saltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Crassi, qbus præcepit, ut orator utatur laterū inclinatione forti, ac uirili, non a' scena, et histrionibus, sed ab armis, aut etiã a' palæstra, cuius etiam disciplinæ usus in nostram usque ætatem sine reprehensione descendit, a' me tamen, nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ijs ipsis diu, neq; enim gestū oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed subesse aliqd ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille discipulis traditus, persequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas possit. Cap. XIX.

QVÆRI solet, an etiam si discenda sint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia, & percipi possint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in diuersum tendētibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse tempore sufficiat. Etsi maxime hoc patiatur ætas robustior, tamen pueriles annos onerari nō oporteat. Sed non satis perspiciunt quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita est agilis, & uelox, sic in omnem partē, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit qdem aliquid agere tantum unū, in plura uero non eodē die modo, sed eodē temporis momento, uim suā impēdat. An uero citharædi non simul & memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexibus seruiunt? cum interim alios neruos dextra percurrunt, alios leua trahunt, continent, præbent, ne pes quidem otiosus,

certam legem temporū seruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agē
 di subita necessitate deprehensi, non'ne alia dicimus, alia provide-
 mus? cū pariter inuentio rerū, electio uerborū, cōpositio, gestus, pro-
 nuntiatio, uultus, motusq; desyderetur, quæ si uelut sub uno conatu tã
 diuersa parent simul, cur non pluribus curis horas partiamur? cū
 præsertim reficiat animos, & reparet uarietas ipsa, contraq; sit ali-
 quanto difficilius in labore uno perseuerare. Ideoq; & stylus lectio-
 ne requiescit, & ipsius lectionis tædium uicibus lenatur. Quamlibet
 multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id, qđ inci-
 pimus. Quis non obtundi possit, si per totum diē cuiuscunque artis
 unum magistrum ferat? mutatione recreabitur, sicut in cibis, quorū
 diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur, aut
 dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli deser-
 uiamus, deinde geometri tatum, omittamus interim quod dicimus, mox
 transeamus ad musicum, excidant priora, & cū latinis studebimus
 literis, nō respiciamus ad græcis, & ut semel finiam, nihil faciamus,
 nisi nouissimum. Cur non idē suademus agricolis, ne arua simul, &
 uineta, & oleas, & arbustum colant? aut ne pratis, & pecoribus, &
 hortis, & aluearibus accommodent curā? Cur ipsi aliquid forensibus
 negotijs, aliquid desyderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis,
 aliqd curæ corporis, nonnihil uoluptatibus quotidie damus? quarū
 nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. A deo facilius est
 multa facere, quàm diu. Illud quidē minime uerendum est, ne labo-
 rem studiorū pueri difficilius tolerant. neq; enim ulla ætas minus fa-
 tigatur, mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nã & do-
 cilia sunt ingenia prius quàm obduruerunt, id uel hoc argumento
 patet, quod intra biennium, quàm uerba recte formare potuerunt,
 quamuis nullo instante, omnia ferè loquuntur, at nouicijs nostris p
 quot annos sermo latinus repugnat? magis scias si quem iam robustū
 instituere literis cœperis, non sine causa dici pseudo maderis eos, qui in
 sua qđq; arte optime faciant. Et patientior est laboris natura pueris
 quàm iunenibus, uidelicet ut corpora infantium, nec casus, quo in ter-
 ram toties deferuntur, tam grauiter affligit nec illa per manus, &
 genua reptatio, nec post breue tēpus continui lusus, & totius diei di-
 scursus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant, sic animi quoque
 credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nisu studijs insistent, sed
 formando se tantummodo præstant, nō simulter fatigantur. Præterea
 secundum aliã ætatis illius facilitatem uelut simplicius docentes se-
 quuntur, neq; quæ iam egerint, metiuntur. Abest etiã illis adhuc la-

boris iudicium, porro, ut frequenter experti sumus, minus afficiat sensus fatigatio, quam cogitatio. Sed ne temporis quidem unquam plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylum secedet, cum generabit ipse aliquid, atque componet, tum inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum grammaticus totum diem occupare non possit, nec debeat, ne discantis animum tædio auertat, quibus potius studiis hæc temporum uelut succisina donabimus? Nam nec ego consumm studentem in his artibus uolo, nec moduletur, aut musicis notis cantica excipiat, nec utique ad minutissima usque geometriæ opera descendat, non comœdum in pronuntiando, nec saltatorem in gestu facio, quæ si omnia exigerem, suppeditabat tamen tempus, longa est enim quæ discit ætas, et ego non de tardis ingenijs loquor. Denique cur in ijs omnibus, quæ discenda oratori futuro puto, emnuit Plato, qui non contentus disciplinis, quas præstare poterant Athenæ, non pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat, Aegypti quoque sacerdotes adiit, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segnicie. Neque enim nobis operis amor est, nec quæ sit honesta, atque rerum pulcherrima eloquentia, petitur ipsa, sed ad uile usum, et sordidum lucrum acingimur. Dicant sine his in foro multi, et acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negotiator, et plus uoci suæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid studia referant computaturum. Qui uero imaginem ipsam eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quique illam, ut ait Sophocles, non ignobilis tragicus reginam rerum orationem ponet ante oculos, fructumque non ex stipe aduocationum, sed ex animo suo, et contemplatione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum facile persuadebit sibi, ut tempora quæ spectaculis, campo, tesseris, otiosis denique sermonibus, ne dicam sonno, et conuiuiorum mora conterunt, geometriæ potius, ac musico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quam ex illis ineruditis uoluptatibus. Dedit enim hoc prouidentia hominibus munus, ut honesta magis iuuarent. Sed nos hæc ipsa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studiis, quibus antequam maiora capiat puer, istud studium est. Proximus liber uelut nomen sumet exordium, et ad rhetoris officia transibit.

M. FABII QUINTILIANI DE
INSTITVTIONE ORATO
RIA LIBER SECVNDVS.

Quando Rhetori sit tradendus puer.

Cap. I.

ENVI T consuetudo, quæ quotidie magis inuale
scit, ut præceptoribus eloquentiæ, latinis quidem,
semper, sed etiam græcis interim, discipuli serius
quàm ratio postulat, traderentur. Eius rei duplex
est causa, quæ et rhetores utiq; nostri suas partes
omiserunt, & grammatici alienas occupauerunt.
Nam & illi declamare modo, & scientiam declamandi, ac facultatē
tradere officij sui ducunt, idq; intra deliberatas, iudicialesq; mate
rias. nam cætera, ut professione sua minora despiciunt. Et hi nõ satis
credunt excepisse, quæ derelicta erant (quo nomine gratia quoq; his
habenda est) sed ad prosopopœias usq; ad suasorias, in quibus onus
dicendi uel maximum est, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alte
rius artis prima erant opera, facta sit alterius nouissima, & ætas al
terioribus iã disciplinis debita, in schola minore subsidat, ac rhetori
cen apud grammaticos exerceat. Itaq; quod est maxime ridiculum,
nõ ante ad declamandi magistrũ mittendus uidetur puer, quàm de
clamare iã sciat. Nos suũ cuiq; professioni modũ demus, & gram
maticæ, quam in latinum transferentes literaturam uocauerunt, fines
suos norit, præsertim tantum ab hac appellationis suæ paupertate, in
tra quam primi illi cõstitere, prouecta. nã tenuis à fronte, assumptis
poëtarũ, historicorumq; uiribus, pleno iã satis alueo fluit, cum præ
ter rationem recte loquendi non parum alioquin copiosam, prope
omnium maximarum artium scientiam amplexa sit. & rhetori
cæ, cui nomen uis eloquendi dedit, officia sua non detrectet, nec occupari
gaudeat pertinentem ad se laborem, quæ dum opere cedit, iam pene
possessione depulsa est. Neque inficiabor aliquem ex ijs, qui gram
maticen profiteantur, eousque scientiæ progredi posse, ut ad hæc quoq;
tradenda sufficiat, sed cum id aget, rhetoris officio fungetur, non
suo. Nos porro querimus, quãdo ijs, quæ rhetori præcipit, sapien
dis puer maturus esse uideatur. In quo quid nõ id est æstimandum cu
ius quisq; sit ætatis, sed quantũ in studijs iam effecerit. Et ne diutius
differam, quando sit rhetori tradendus, sic optime finiri credo, cũ po
terit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet quæstione. Nã si gram
matices

et cetera munus usque ad suasorias, quae sunt apud rhetorem materiae inter rudimenta dicendi, prorogatur, tardius rhetore opus est. at si rhetor prima officia operis sui non recusat a narrationibus statim, et laudandi, vituperandique opusculis, cura eius desideratur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut Thesis dicerent, et communes locos, et cetera citra complexum rerum, personarumque, quibus verae factaeque controversiae continentur? Ex quo palam est, quam turpiter deserat eam partem rhetorices institutio, quam et primam habuit, et diu sola. Quid autem est ex iis, de quibus supra dixi, quod non cum in alia, quae sunt rhetorum propria, tum certe illud iudiciale causae genus incidat, an non in foro narrandum est? qua in parte nescio an sit uel plurimum. nonne laus, ac vituperatio certaminibus illis frequenter inseritur? Non communes loci, siue qui sunt in uita directi, quales legimus a Cicerone compositos, seu quibus quaestiones generaliter tractantur, quales sunt editi a Quinto quoque Hortensio, ut sit ne paruis argumentis credendum et pro testibus, et in testes, in medijs litium medullis uersantur? Arma sunt haec quodammodo praeparanda semper, ut iis, cum res poscat, utaris. quae qui pertinere ad oratorem non putabit, is ne statuam quidem inchoari credet, cum eius membra fundentur. Neque hanc, ut aliqui putabunt, festinationem meam sic quisquam calumniatur, tanquam eum, qui sit rhetori traditus, abducendum protinus a grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoque tempora sua, neque erit uerendum, ne binis praceptoribus oneretur puer. non enim crescet, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur, labor, et erit suisque operis magister utilior, quam adhuc obtinent graeci, a latinis ommissum est, et fieri uidetur excusate, quia sunt qui labori isti successerint.

De moribus, et officijs praepitoris.

Cap. II.

ERGO cum ad eas in studijs uires peruenerit puer, ut quae prima esse praepita rhetorum diximus, mente consequi possit, tradendus eius artis magistris erit. quorum in primis inspicere mores oportebit, quod ego non ideo potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia non in ceteris quoque doctoribus idem hoc examinandum quam diligentissime putem, sicut testatus sum libro superiore, sed quod magis necessariam eius rei mentionem facit aetas ipsa discentium. Nam et adulti fere pueri ad hos praepitores transferuntur, et apud eos iuuenes etiam facti perseverant. Ideoque maior adhibenda tum cura est, ut et teneriores animos ab iniuria sanctitas docentis custodiat, et fe-

Quintil.

d

rociore a' licētia grauitas deterreat. Neq; uero satis est summā prae-
 stare abstinentiam, nisi disciplinæ seueritate conuenientium quoq; ad
 se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga discipu-
 los suos animum, ac succedere se in eorū locū, a' qbus sibi liberi tra-
 dantur, existimet. Ipse nec habeat uitia, nec ferat, non austeritas eius
 tristis, non dissoluta sit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oria-
 tur. Plurimus ei de honesto, ac bono sermo sit. Nam quo sæpius mo-
 nuerit, hoc rarius castigabit, minime iracundus, nec tamen eorū, quæ
 emendanda erunt, dissimulator, simplex in docendo, patiens laboris,
 assiduus potius quàm immodicus, interrogatibus libetèr respondeat,
 non interrogantes pcontetur ultro, in laudandis discipulorū dictioni-
 bus nec malignus, nec effusus, quæ res altera tædiū laboris, altera se-
 curitatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, nō acerbis,
 minimeq; contumeliosus. nā id qdē multos a' proposito studendi fugat,
 quod qdā sic obiurgant, quasi oderint, ipse aliqd, immo multa quoti-
 die dicat, quæ secum audita referant. Licet enim satis exēplorum ad
 imitandū ex lectione suppeditet, tamen uia illa, ut dicatur, uox alit
 plenius, præcipueq; præceptoris, quæ discipuli, si modo recto sunt insti-
 tuti, & amant, & uerentur. Vix autem dici potest quanto libentius
 imitemur eos, qbus fauemus. Minime uero permittenda pueris, ut fit
 apud plerosq; assurgendi, exultandiq; in laudādo licentia. Quin etiā
 iuuenum, modicum esse cū audient, testimoniū debet. Ita fiet, ut ex
 iudicio præceptoris discipulus pendeat, atq; id se dixisse recte, quod ab
 eo probabitur, credat. Illa uero uitiosissima, quæ iam humanitas uo-
 catur, inuicē qualiacunq; laudandi, cū est indecora, & theatralis, et
 seuerè institutis scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis.
 Superuacua enim uidētur cura, ac labor, parata qcqd effuderint lau-
 de. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiūt debent, quàm
 ipse, qui dicit. Ita enim probāda, atq; improbanda discernent, sic stylo
 facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni, atq; succanti ad
 omnem clausulam non exurgunt modo, uerū etiam excurrunt, &
 cū indecora exultatione conclamant, id mutuum est, & ibi declama-
 tionis fortuna. Hinc tumor, & uana de se psuasio usque adeo, ut illo
 discipulorū tumultu inflati, si parum a' præceptore laudentur, ipsi de
 illo male sentiant. Sed se quoq; præceptores intente, ac modeste audi-
 ri uelint. Nō enim iudicio discipulorū dicere debet magister, sed di-
 scipuli magistri. Quin, si fieri potest, intēdēdus animus in hoc quoq;
 ut perspiciat, quæ quisq; & quo modo laudet, & placere, quæ bene
 dicet, non suo magis, quàm eorum nomine delectetur, qui recte iudi-
 cabunt.

abunt. pueros adolescentibus sedere permistos non placet mihi. nam etiam si uir talis, qualem esse oportet studijs, moribusq; prepositus, modestam habere potest etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas a robustioribus separanda est, & cauendum non solum crimine turpitudinis, uerum etiam suspitione. Hæc notanda breuiter existimaui. nam ut absit ab ultimis uitjs ipse preceptor, ac schola, ne precipiendum quidem credo. Ac si quis est, qui flagitia manifesta in eligendo filij preceptore nõ uitet, iam hinc sciat cætera quoq; quæ ad utilitatẽ iuuentutis componere conamur, esse sibi, hac parte omissa, superuacua.

An protinus preceptore optimo sit utendum.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda est, qui etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt, non tamen continuo tradendos eminentissimo credunt. sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas preceptoris, cum ad intellectum, atq; imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Quæ in re mihi non arbitror diu laborandum, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quantæ in eluendis, quæ semel insederint, uitjs difficultas consequatur, cum gemmatum onus succedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiæ ferunt, maiores ab ijs, quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex, unus, quod interim sufficere illos minores existimant, & bono sane stomacho contenti sunt. Quæ quanquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcunq; tolerabilis, si eiusmodi preceptores minus docerent, non peius. Alter error, ille etiam frequentior, quod eos, qui ampliorem dicendi facultatem sint consecuti, non putant ad minora descendere. Idq; interim fieri, quæ fastidiant, præstare hanc inferioribus curam, interim quia omnino non possint. Ego porro eum, qui nolit, in numero precipientium non habeo, posse autem maxime, si uelit, optimum quæq; contendo, primum, quod eum, qui eloquentia cæteris præstet, illa quoq; per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentissime percepisse credibile est. Deinde quia plurimum in precipiendo ualet ratio, quæ doctissimo cuiq; planissima est, postremo quia nemo sic in maioribus emnet, ut eum minora deficiat, nisi forte Iouẽ quidem phidias optime fecit. Illa autem, quæ in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaborasset, aut orator loq. nesciet,

aut leuiore morbos curare non poterit præstantissimus medicus. Quid ergo? non est quædam eloquentia maior, quam ut eã intellectus consequi puerilis infirmitas possit? Ego uero confiteor, sed huc disertum præceptorem prudentem quoque, et non ignarum docendi esse oportebit, submittentem se ad mensuram discantis, ut uelocissimus quisque, si forte iter cum paruulo faciat, det manum, et gradum suum minuatur, nec procedat ultra, quam comes possit. Quid si plerumque accidit, ut faciliores sint ad intelligendum, et lucidiores multo, quæ a doctissimo quoque dicuntur? Nam et prima est eloquentiæ uirtus perspicuitas, et quo quis ingenio minus ualet, hoc se magis attollere, et dilatare conatur, ut statura breues in digitos eriguntur, et plura infirmi minuantur. nam tumidos, et corruptos, et tinnulos, et quocumque alio cæco Zeliæ genere peccantes certum habeo, non uirum, sed infirmitatis uitio laborare, ut corpora non robore, sed ualetudine inflantur, et recto itinere lapsi plerumque diuertunt. Erit ergo etiam obscurior, quo quisque deterior. Non excidit mihi scripsisse me in libro priore, cum potiore in scholis eruditionem esse, quam domi dicere, libentius se prima studia, tenerosque profectus ad imitationem condiscipulorum, quæ facilius esset, erigere. quod a quibusdam sic accipi potest, tanquam hæc, quam nunc tueor, sententia priori diuersa sit. Id a me procul aberit, namque ea causa uel maxima est, cur optimo cuique præceptori sit tradendus puer, quod apud eum discipuli quoque melius instituti, aut dicent, quod inutile non sit imitari, aut siquid errauerint, statim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortasse uitiosa, et placere audientibus iudicio suo coget. Sit ergo tam eloquentia, quam moribus præstantissimus, qui ad phœnicis homerici exemplum dicere, ac facere doceat.

De primis apud rhetorem exercitationibus.

HINC iam quas primas in docendo partes rhetorū putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ sola uulgo uocatur, arte rhetorica. at mihi opportunus maxime uidetur ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud grammaticos puer didicerit. Et quia narrationum, excepta, qua in causis utimur, tres accepimus species, fabulam, quæ uersatur in tragœdijs, atque carminibus, non a ueritate modo, sed etiam a forma ueritatis remotam. Argumentum, quod falsum, sed uero simile comœdiæ fingunt. Historiam, in qua est gestæ rei expositio. Grammaticis autem poëticis dedimus, apud rhetorem initium sit historia tanto robustior, quanto uerior. Sed narrandi quidem quæ nobis opti-
ma ratio

ma ratio uideatur, tum demonstrabimus, cum de iudiciali parte dice-
mus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea neq; arida prorsus, atq;
ieiuna, nam quid opus erat tantum studijs laboris impendere, si res
nudae, atq; inornatae indicare satis uideretur? neq; rursus sinuosa, et
acersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticae licentiae
ducuntur, lasciuat uitiū utrunq; perus tamen illud, quod ex inopia,
quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi,
nec sperari potest, melior autem est indoles laeta, generosiq; conatus, et
uel plura iusto concipiens interim spiritus. nec unquam me in his di-
scientis annis offendat, siqd supersuerit, quin ipsis doctoribus hoc esse
curae uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant,
& satiari ueluti quodam iucundioris disciplinae cibo, lacte q; patian-
tur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta aetas astrin-
gat. Hinc spes roboris. maciem nanq;, & infirmitatem in posterum
minari solet, protinus omnibus membris expressus infans. Audeat
haec aetas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa non
satis siata, interim ac seuera. Facile remedium est ubertatis, sterilia
nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei
dederit, in qua ingenium iudicio praesumitur. Materiam esse primū
uolo uel abundantiore, atq; ultra, quàm oporteat fusam, multum
inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliqd uelut usu ipso dete-
retur. sit modo unde excidi possit, & quod excalpi, erit autem, si non
ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam caelatura
altior rumpat. Quod me de his aetatibus sentire minus mirabitur,
qui apud Ciceronem legerit. uolo enim se efferat in adolescente foecunditas.
Quapropter in primis euitandus, & in pueris praecipue,
magister aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis siccum, &
sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut terram
spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeant.
Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est, & dum satis
putant uitio carere, in id ipsum incidunt uitium, quod uirtutibus ca-
rent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in
lacu statim austera sint. Sic & annos feront, & uetustate proficient.
Ne illud quidem, quod admoneamus, indignum est, ingenia puerorū
nimia interim emendationis seueritate deficere. nam & desperant,
& dolent, & nouissime oderunt, & quod maxime nocet, dū omnia
timent, nihil conantur, quod etiam rusticis notum est, qui frondibus
teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare fer-
rum uidentur, & non dum cicatricem pati posse. Iucundus ergo tum

Quintil.

d iii

maxime debet esse præceptor, ut remedia, quæ alioquin natura sunt aspera, molli manu, & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quædã, mutare etiã, reddita cur id fiat ratione, illuminare interponendo aliquid sui. Nonnunquã hoc quoq; erit utile, totas ipsum dictare materias, quas & imitetur puer, et interim tanq̃ suas amet. At si tã negligens ei stylus fuerit, ut emendationẽ non recipiat, expertus sum prodesse, quoties eandẽ materiã rursus a me retractatam scribere de integro iuberem, posse enim eũ adhuc melius, quatenus nullo magis studio, quã spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, et pro modo uiriũ & exigendũ opus, et corrigendũ. Solebã ego dicere pueris aliquid ausis licentius, aut lætius, laudare illud me adhuc uenturum tempus, quo idẽ non pmitterẽ, ita & ingenio gaudebant, et iudicio non fallebãtur. Sed ut eo reuertar, unde ingressus sum, narrationes stylo cõponi, quanta maxima possit adhibita diligentia uolo. Nã ut primo cũ sermo instituitur dicere, quæ audierint, utile est pueris ad loquendi facultatẽ, ideoq; & retro agere expositionẽ, & a media in utrãq; partem discurrere, sanẽ merito cogantur, sed ad gremium præceptoris, & dũ non possunt, et dũ res, ac uerba connectere incipiunt, ut protinus memoriã firment, ita cũ iam formã recte, atq; emendatæ orationis accipient, extemporalis garulitas. nec expectata cogitatio, et uix surgẽdi mora circulatoriæ uere iactationis est. Hinc parentum imperitorũ inane gaudiũ, ipsis uero contemptus operis, et inuerecunda frons, & consuetudo pessime dicendi, & malorũ exercitatio, et quæ magnos quoq; profectus frequẽter pdidit arrogans de se psuasio innascitur. Erit suũ parandæ facilitatis tempus, neq; a nobis negligenter locus iste trãsibitur. Interim satis est, si puer omni cura, et summo, quantum illa ætas capit, labore aliqd probabile scripserit, in hoc assuescat. huius rei sibi naturã faciat. Ille demum in id, quod quærimus, aut ei proximũ poterit euadere, q̃ ante discet recte dicere, q̃ cito. Narrationibus non inutiliter subiungitur opus destruendi, confirmandiq; eas, quod ἀναστροφὴ καὶ καταστροφὴ uocatur. Id porro non tantũ in fabulosis, et carmine traditis fieri potest, uerũ etiam in ipsis annaliũ monumentis, ut si quærat an sit credibile super caput Valerij pugnantis sedisse coruũ, q̃ os, oculosq; hostis galli rostro, atq; alis euerberaret. Sit in utranq; partem ingens ad dicendũ materia, ut de serpente, quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam græcis historicis plerunq; poëticiæ similis est licentia. Sæpe etiã quæri solet de tempore, de loco, quo gesta res dicitur, nonnunq̃ de persona quoq; sicut Liuius frequẽtissime dubitat, et alij

ab alijs

ab alijs historicis dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros viros, & vituperare improbos, quod non simplicis utilitatis opus est. Namq; & ingenium exercetur multiplici, uariâq; materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerum uenit, exemplisq; quae sunt in omni genere causarum potentissima, iam tum instruitur, cum res poscet, usurus. Hinc illa quoq; exercitatio subit comparationis, uter melior, uter ue deterior, quae quanquam uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiam, et uirtutum, uitiorumq; non tantum naturam, sed etiam modum tractat. Verum de ordine laudis, contraq; quonia haec tertia rhetorices pars est, praecipiemus suo tempore. Et communes loci, de ijs loquor, quibus circa personas in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulterum, aleatorem, petulantem ex medijs sunt iudicijs, & si reum adicias accusationes, quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdam deduci species solent, ut si ponatur adulter caecus, aleator pauper, petulans senex, habent autem nonnunquam & defensionem. Nam & pro luxuria, et pro amore dicimus, & leno interim, parasitusq; defenditur, sic ut non homini patrocinemur, sed crimini. Thesis autem, quae sumuntur ex rerum comparatione, ut rusticae uita an urbana potior, iuris periti, an militaris uiri laus maior, mure sunt ad exercitationem dicendi speciosae, atq; uberes, quae uel ad suadendi officium, uel etiam ad iudiciorum disceptationem inuuant plurimum. Nam posterior ex praedictis locus in causa Murenae copiosissime a Cicerone tractatur. Sunt & illae pene totae ad deliberatiuum pertinentes genus, ducenda ne uxor, petendi ne sint magistratus. Namq; haec personis modo adiectis suasoriae erunt. Solebant praecipitores mei, nec inutiles, & nobis etiam iucundo genere exercitationis praeparare nos coniecturalibus causis, cum quaerere, atq; exequi iuberent. Cur armata apud Lacedaemonios Venus? & quid ita crederetur cupido puer, ac uolucer, & sagittis, ac face armatus? et similia, in quibus scrutabamur uoluntatem, cuius in controuersis frequens quaestio est, quod genus chriae uideri potest. Nam locos quidem quales sunt de testibus, semper ne his credendum, & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeo manifestum est, ad ferenses actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officijs civilibus scriptos eos, memoriaeq; diligentissime mandatos in promptu habuerint, ut quoties esset occasio, extemporales eorum dictiones his uelut emblematis exornarentur.

Quo quidem, nec enim huius rei iudicium differre sustineo, summam uidebantur mihi infirmitatem de se confiteri. nam quid hi possint in causis, quarum uaria, & noua semper est facies, proprium in-

uenire? Quomodo propositis ex parte diuersa respondere? altercationibus uelociter occurrere? teste rogare? qui etiã in ijs, quæ sunt cõmunia, et in plurimis causis tractantur, uulgatissimos sensus uerbis, nisi tanto ante præparatis prosequi nequeant. Necesse est his, cū eadẽ iudicys pluribus dicunt, aut fastidiũ moueant ueluti frigidi, & repositi cibi, aut pudorẽ deprehensa toties audientiũ memoria infelix suppellex, quæ sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus, et diuersis officijs coneratur, cū eo qdem, quod uix ullus est tam cõmunis locus, qui possit coherere, cū causa, nisi aliquo propriae quæstionis uinculo copulatus, appareatq; eũ non tam insertum, q̃ applicitum, uel quod dissimilis est cæteris, uel quod plerunq; assumm etiã parum apte solet, nõ quia desyderatur, sed q̃a paratus est, ut qdã sententiarũ gratia uerbosissimos locos arcessunt, cū ex locis debeat nasci sententia. Ita sunt autẽ speciosa hæc, & utilia, si oriuntur ex causa. Cæterũ quamlibet pulchra locutio, nisi ad uictoriã tendit utiq; superuacua, sed interim etiã contraria est. Verum hæc hactenus euagari satis fuerit. legum laus, & uituperatio, iam maiores, ac prope summis operibus suffecturas uires desyderant, quæ qdem suasorijs, an controuersijs magis accomodata sit exercitatio, consuetudine, & iure ciuitatum differt. Apud grecos enim lator earũ ad iudicem uocabatur. Romanis pro concione suadere, ac dissuadere moris fuit. Vtroq; autẽ modo pauca de his, & fere certa dicuntur. Nã & genera sunt tria, sacri, publica, priuati iuris, quæ diuisio ad laudẽ magis spectat, siq; eam per gradus augeat, quod lex, quod publica, quod ad religionẽ deũ cõparata sit. Ea qdem, de quibus quæri solet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius, qui rogat. ut de P. Clodij, qui nõ rite creatus tribunus arguebatur, aut de ipsius rogationis, quod est uarium, siue nõ trino forte mundino promulgata, siue nõ idoneo die, siue cõtra intercessionem, uel auspicia, aliud'ue quid, quod legitimus obstet, dicitur lata esse, uel ferri, siue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non ptinent, nã sunt hæc citra complexum psonarum, tēporum, causarum. Reliqua eadẽ fere uero uero, fictoq; certamini huiusmodi tractantur. Nam uitium aut in uerbis, aut in rebus est. In uerbis quæritur an satis significant, an sit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in præteritum referri debeat, an in singulos homines. Maxime uero commune est quæerere, an sit honesta, an utilis. nec ignoro plures fieri a plerisq; partes. Sed nos iustum, pium, religiosum, cæteraq; his similia honesto cõplectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solet, aut enim

de re ipsa

de re ipsa quaeritur, ut digna ne poena, uel praemio sit, aut de modo praemij, poenae ue, qui tam maior quam minor culpae potest. Utilitas quoque interim natura discernitur, interim tempore. quaedam an obtineri possint ambigi solet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi solere, cum exemplum rei utriusque nobis clavis orationibus praebatur. nec me fallit eas quoque leges esse, quae non in perpetuum rogentur, sed de honoribus, aut imperijs, qualis manilia fuit, de qua Ciceronis oratio est, sed de his nihil hoc loco praecipitur potest. Costat enim propria rerum, de quibus agitur, non communi qualitate. his fere ueteres facultate dicendi exercuerunt, assumpta tantum a dialecticis argumentandi ratione. nam fictas ad imitationem fori, consiliorumque materias, apud graecos dicere circa Demetrium phalerea institutum fere constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum, ut alio quoque libro sum confessus, parum conperi. Sed ne ij quidem, qui hoc fortissime affirmant, ullo satis idoneo auctore nituntur. Latinos uero dicendi praecipuos extremis L. Crassi temporibus coepisse Cicero auctor est, quorum insignis maxime Plotius fuit.

De lectione oratorum, & historicorum apud rhetorem.

SED de ratione declamandi post paulum. Interim, quia prima rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur, id quoque, ut moneam quantum sit collaturus ad profectum discipulum rhetor, si quem admodum a grammaticis exigitur poetarum enarratio, ita ipse quoque historiae, atque etiam magis orationum lectione susceptos a se discipulos instruxerit, quod nos in paucis, quorum id aetas exigebat, et parentes utile esse crediderant, seruauius. Caeterum sentientibus iam tum optima, duae res impedimento fuerunt, quod et longa consuetudo aliter docendi fecerat legem, et robusti fere iuuenes, nec hunc laborem desiderantes, exemplum nostrum sequebantur. Nec tamen etiam si quid noui uel sero inuenissem, praecipere in posterum uideret. Nunc uero scio id fieri apud graecos, sed magis per adiutores, quia non uidentur tempora suffectura, si legentibus singulis praecire semper ipsi uelint. Et hercle praelectio, quae in hoc adhibetur, ut facile, atque distincte pueri scripta oculis sequentur, etiam illa, quae uim cuiusque uerbi, si quid minus usitatum incidat, docet, multum infra rhetoris officium existimanda est. At demonstrare uirtutes, uel, si quando ita incidat, uitia, id professionis eius, atque promissi, quod se magistrum eloquentiae pollicetur, maxime proprium est, eo quidem ualidius, quod non utique hunc labo-

rem docentiū postulo, ut ad gremiū reuocatis cuiusquisq; eorū uelit libri lectione deseruiant. Nam mihi cum facilius, tum etiā multo uideatur magis utile facto silentio, unum aliquem, quod ipsum imperari per uices optimū est, constituere lectorē, ut protinus pronuntiationi quoq; assuescant, tum exposita causa, in quā scripta legetur oratio (nam sic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandū erit, quæ in proæmo conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando consiliū, & quā occultā calliditas, nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi nisi ab artifice nō possit, quanta deinceps in diuidendo prudētia, quā subtilis, et crebra argumentatio, qbus uiribus inspiret, quā iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; domnetur in affectibus, atq; in pectora irrūpat, animumq; iudiciū similem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi quod uerbū propriū, ornatū, sublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quod speciose translatum, quæ figura uerborū, quæ lenis, & quadrata, sed uiriliter tamē cōpositio. Ne id qdem inutile etiā corruptas aliquando, & uitiosas orationes, quas tamen pleriq; iudiciorū prauitate mirantur, legi palām pueris, ostendiq; in ijs quā multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciuia, effœmnata sint, quæ non laudantur modo a plerisq; sed, quod peius est, propter hoc ipsum, quod sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundū naturā enuntiatus nihil habere ex ingenio uidetur, illa uero, quæ utcunq; deflexa sunt, tanquā exquisitorum miramur, non aliter quā distortis, et quocunq; modo prodigiosis corporibus apud quosdā maius est pretiū, quā ijs, quæ nihil ex cōmunis habitus bonis pdiderunt, atq; etiā qui specie capiuntur uulsis, leuatisq; & inustas comas ac uomentibus, & non suo colore nitidis plus esse formæ putant quā possit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec solum hæc ipse debet docere præceptor, sed frequēter interrogare, et iudicium discipulorū experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur, pfluunt aures, simulq; ad id pducentur, quod ex hoc queritur, ut inueniant ipsi, & intelligant. Nā qd aliud agimus docēdo eos, quā ne semper docendi sint? Hoc diligentiae genus ausim dicere plus collaturū discipulis quā omnes omniū artes, quæ iuuant sine dubio multum, sed latiore quadā cōprehensione p omnes qdē species rerū quotidie pene nascentium ire qui possunt? sicut de re militari quanquā sint tradita quædā præcepta cōmunia, magis tamen prode-

rit scire, qua ducū quisq; ratione, in quali loco, tēpore, sit usus sapien-
ter, aut cōtra. nā in oībus fere' minus ualent praecepta quā experi-
menta. An uero declamabit qdē praeceptor, ut sit exēplo suis audito-
ribus? non plus contulerint lecti Cicero, ac Demosthenes? corrigetur
palām, si qd in declamādo discipulus errauerit? nō potentius erit emē
dare orationē? quinimo etiā iucūdius, aliena enim uitia qsq; reprehē-
di mauult quā sua. Nec deerāt plura, quae dicere, sed neminē hēc
utilitas fugit, atq; utinā tā nō pigeat facere istud, quā nō displicebit.

Qui primi legendi.

QVOD si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quæstio, q
legedi sint incipientibus. nam qdā illos minores, quia facilior eorum
intellectus uidebatur, probauerunt, alij floridius genus, ut ad alēda
primarū ætatum ingenia magis accōmodatum. Ego optimos qdem
et statim, et semper, sed tamen eorū candidissimum quenq;, et ma-
xime expolitum uelim, ut Liuium a' pueris magis quā Sallustū,
et hic historiæ maior est author, ad quē tamen intelligendū iā profe-
ctū opus sit. Cicero, ut mihi qdem uidetur, et iucundus incipienti-
bus quoq;, et apertus est satis, nec prodesse tantū, sed etiā amari po-
test, tum quēadmodū Plynus præcipit, ut quisq; erit Ciceroni similli-
mus. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto, unū nequis
eos antiquitatis nimis admirator in Gracchorū, Catonisq;, et aliorū
similiū lectiōne dure scere uelit, fient enim horridi, atq; ieiuni. nam
neq; uim eorū adhuc intellectu consequētur, et elocutione, quæ tum
sine dubio erat optima, sed nostris tēporibus aliena, cōtenti, qd est pes-
simū, similes sibi magnis uiris uidebuntur. Alterū qd huic diuersum
est, ne recentis huius lasciuie flosculis capti uoluptate quadā praua
deliniantur, ut prædulce illud genus, et puerilibus ingenijs hoc gra-
tius, quo propius est, adament. Firmis autem iudicijs, iamq; extra
periculū positis, suaserim et antiquos legere, ex quibus si assumatur
solida, ac uirilī ingenij uis detergo rudi seculi squallore, tū noster hic
cultus clarius enitescet. Et nouos, qbus et ipsis multa uirtus adest. Nec
enim nos tarditatis natura dānauit, sed dicēdi mutauimus genus, et
ultra nobis quā oportebat, indulsumus, ita non tā ingenio illi nos
superauerūt, quā proposito. Multa ergo licebit eligere. Sed curādū
erit ne ijs, qbus permista sunt, inqumentur. Quosdā uero etiā quos to-
tos imitari oporteat, et fuisse nuper, et nunc esse, quid ni libēter non
concesserim modo, uerū etiam contenderim. Sed ij q sunt, nō cuiusq;

est pronuntiare. Tutius circa priores imitatio est, uel erratur. Ideoq; hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.

De diuisione.

FUIT etiam in hoc diuersum præcipientium propositum, quod eorum quædam materias, quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti diuisione dirigere, latus dicendo prosequerentur, nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alij cum primas modo lineas duxissent, post declamationes, quæ omisisset quisque tractabant, quosdam uero locos non minore cura, quam cum ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. Utile utrumque, et ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus uiam, quam reuocare ab errore iam lapsos, primum quæ emendationem auribus modo accipiunt, diuisionem uero ad cogitationem etiam, et stylum præferunt. Deinde quod libentius præcipientem audiunt, quam reprehendentem. Siqui uero paulo sunt uinaciores, in his præsertim moribus, etiam irascuntur admonitioni, et taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta esse, quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraque autem ratio miscenda est, et ita tractanda, ut res ipsæ postulabunt. Namque incipientibus danda erit uelut præformata materia, secundum cuiusque uires. At cum satis compositum se ad exemplum uidebuntur, breuia quædam demonstranda uestigia, quæ persecuti iam suis uiribus sine admniculo progredi possint. Nonnunquam credi sibi eos oportebit, ne mala consuetudine semper alienum laborem sequendi nihil per se conari, et querere sciant. Quod si satis prudenter dicenda uiderint, iam prope consummata fuerint præcipientis opera. Siquid errauerint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei simile quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris infirmisque foetibus, cibos ore suo collatos partiuntur. at cum uisi sunt adulti, paululum egredi nidis, et circumuolare sedem illam præcedentes ipse docet, tum expertas uires libero caelo, suæque ipsorum fiduciam permittunt.

De ediscendo.

ILLUD ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his, de quibus nunc differimus ætatibus, ne omnia, quæ scripserint, ediscant, et certa, ut moris est, die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt, atque ita demum studere liberos suos, si quam frequentissime

declamauerint, credunt, cum profectus præcipue diligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumq; esse in hoc opere plane uelim, sic ediscere electos ex orationibus, uel historijs, alió ue quo genere dignorú ea cura uoluminú, locos, multo magis suadeã. nã etiam exercbitur acrius memoria aliena cõplectẽdo, quã sua. Et q̄ erunt in difficiliore huius generis labore uersati sine molestia, quæ ipsi cõposuerunt iã familiaris animo suo affigent, et assuescent optimis, semperq; habebũt intra se quod imitentur. Etiã nõ sentientes, formam orationis illã, quã mente penitus acceperint, expriment. Abũdabunt autẽ copia uerború optimorú, & compositione, ac figuris iam non quæsitis, sed sponte, et ex reposito uelut thesauro se offerẽtibus. Accedit his et iucũda in sermone idonea quoq; dictorú relatio, et in causis utilis. Nã et plus authoritatis afferũt ea, quæ nõ præsentis gratia litis sunt cõparata, et laudẽ sæpe maiorẽ, quã si nostra sint, cõaliãt. Aliquando tamen pmittendũ, quæ ipsi scripserint, dicere, ut laboris sui fructũ etiã ex illa, quæ maxime petitur, laude plurimũ capiãt. Verũ id quoq; tũ fieri oportebit, cũ aliqd cõmodius elimauerint, ut eo uelut præmio studij sui donẽtur, ac se meruisse ut dicerẽt, gaudeãt.

An secundum sui quisq; ingenij docendus sit naturam.

VIRTUS præceptoris haberi solet, nec immerito, diligẽter in ijs, quos erudiendos suscepit, notare discrimina ingeniorú, et quonq; natura maxime ferat, scire. Nam est in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorú pene, quã corporú formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicẽdi, ut nemo sit alteri similis, quamuis plurimi se ad eorú, quos probant, imitationẽ cõposuerint. Utile deinde plerisq; uisum est ita quonq; instituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, et in id potissimum ingenia, quo tenderent, adiunarẽtur. ut siq; palæstræ peritus, cũ in aliquod plenũ pueris gymnasium uenerit, expertus eorú omni modo corpus animumq;, discernat, cui quisq; certamini præparandus sit. Ita præceptorem eloquentiæ, cũ sagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium presso, limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maxime gaudeat, ita se cõmodaturũ singulis, ut in eo, quo quisq; emnet, prouehatur, qã et adiuta cura natura magis eualescat, & qui in diuersa ducatur, nec in ijs, qbus minus aptus est, satis possit efficere, & ea, in quæ natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim, uel cõtra recẽ-

ptas persuasiones rationē sequenti sententia est) in parte uerū uide-
 tur. Nam proprietates ingeniorū dispicere prorsus necessariū est, in
 his quoq; certū studiorū facere delectum nemo dissuaserit. Nāq; erit
 alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis
 studio iuris, ut nonnulli rus fortasse mittendi. sic discernet hæc dicen-
 di magister, quo modo palæstricus ille cursorē faciet, aut pugilē, aut
 luctatorē, aliud'ue quid ex ijs, quæ sunt sacrorū certaminū. Verū ei,
 qui foro destinabitur, non in unam partem aliquā, sed in oīa, quæ
 sunt eius operis, etiā si qua difficiliora discenti uidebuntur, elaboran-
 dū est. nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura suffice-
 ret. an si quis ingenio corruptus, ac tumidus, ut pleriq; sunt, incidet,
 in hoc eum ire patiemur? aridū, atq; ieiunum non alemus? & quasi
 uestiemus? Nā si quædā detrahere necessariū est, cur non sit adijcere
 concessum? Neq; ego contra naturā pugno, non enim deserendum id
 bonum, si quod ingenitum est, existimo, sed augendū, addendumq; qđ
 cessat. An uero clarissimus ille præceptor Isocrates, quem non magis
 libri bene dixisse, quā discipuli bene docuisse testātur, cū de Epho-
 ro, atq; Theopompo sic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcariibus
 opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in illo pene' præci-
 piti concitationē adiuvandā docendo existimauit? cū alterū alterius
 natura miscendum arbitraretur. Imbecillis tamen ingenijs sanē sic
 obsequendū sit, ut tantū in id, quod uocat natura, ducantur. Ita enim
 quod solū possunt, melius efficiunt. Si uero liberalior natura contige-
 rit, & in qua merito ad spem oratoris sumus aggressi, nulla dicendi
 uirtus omittenda est. Nā licet sit aliquā in partem pronior, ut necesse
 est, cæteris tamen nō repugnabit, atq; ea cura paria faciet ijs, in qui-
 bus emnebit. sicut ille, ne ab eodē exēplo recedamus, exercendi cor-
 pora peritus, non si docendū pancratiasten suscepit, pugno ferire,
 uel calce tantum, aut nexus modo, atq; in his certos aliquos docebit,
 sed oīa, quæ sunt eius certaminis. Erit qui ex ijs aliqua non possit, in
 id maxime, qđ poterit, incūbet. Nam sunt hæc duo uitanda prorsus,
 unū, ne tentes, quod effici nō possit, alterū, ne ab eo, quod q̄ optime fa-
 cit, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. at si fuerit, qui docebi-
 tur, ille, quē adolescentes senem uidimus, Nicostratus omnibus in eo
 docendi partibus similiter utetur, efficietq; illū, qualis hic fuit luctā-
 do, pugnādoq; quorū utroq; certamine iisdē diebus coronabatur inui-
 ctum. Et quāto id magis oratoris futuri magistro providendū erit?
 Nō enim satis est dicere presse tantū, aut subtiliter, aut aspere, nō ma-
 gis quā Phonaſco, acutis tantū, aut medijs, aut grauibus sonis, aut

horū etiam particulis, excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta nō est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta nervis consentiat.

De officio discipulorum.

PLURA de officijs docentiū locutus, discipulos id unū interim moneo, ut præceptores suos nō minus, quā ipsa studia ament, & parentes esse, non quod corporū, sed mentium credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, et esse similes concupiscent, in ipsos deniq; coetus scholarum læti, et alacres cōuenient, emendati non irascentur, laudati gaudebunt, ut sine carissimū studio merebuntur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles, alioquin neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur, & frustra speris semina, nisi illa præmollitus fuerit sulcus, ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis, accipientisq; concordia.

De utilitate, & ratione declamandi.

IN his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorum quasi mēbra, atq; partes, bene instituto, ac satis exercitato, iam fere tēpus appetet aggrediendi suasorias, iudicialesq; materias, quarū ante quā uiam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt, quæ quidem ut ex omnibus nouissime inuenta, ita & multo est utilissima. Nam & cuncta illa, de quibus diximus, in se fere continet, & ueritati proximā imaginem reddit. Ideoq; ita est celebrata, ut plerisq; uideretur ad formandā eloquentiam uel sola sufficere. Neq; enim uirtus ulla perpetuæ dūtaxat orationis reperiri potest, quæ non sit cū hac dicendi meditatione cōmunis. Eo quidē res ista in culpam docentium recidit, ut inter præcipuas, quæ corrūperent eloquentiam, causas, licentia, atq; inscitia declamantiū fuerit. Sed eo, quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo & ipsæ materiæ, quæ fingentur, quamsimillimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime potest, imitetur eas actiones, in quarū exercitationem reperta est. Nam magos, & pestilentiam, & responsa, & seniores tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabulosa frustra inter sponsiones, & interdicta quæremus. Quid ergo, nunquam hæc supra fidem, & poëtica, ut uere dixerim, themata iuuenibus pertractare pmuttemus? ut expatiantur, et gaudeant materia, & quasi in corpus eant, erit optimum, sed

certe sint grandia, & tumida, non stulta etiam, et acrioribus oculis
 intuenti ridicula, ut si iam cedendum est, impleat se declamator aliquan-
 do, dum sciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo distentæ sunt, san-
 guinis detractio curatur, & sic ad cibos uiribus conseruandis ido-
 neos redeunt, ita sibi quoque tenuandos adipēs, & quicquid humoris
 corrupti contraxerit, emittendum, si esse sanus, ac robustus uolet. Alioquin
 tumor ille inanis primo cuiusque ueri operis conatu deprehenditur. To-
 tum autem declamandi opus, quod diuersum omnino à forensibus causis
 existimant, in profecto, ne rationem quidem, qua ista exercitatio inuen-
 ta sit, peruident. Nam si foro non preparat, aut scenicæ ostentationi,
 aut furiosæ uociferationi simillimum est. Quid enim attinet iudicem
 preparare, quod nullus est? Narrare quod omnes sciant falsum? proba-
 tiones adhibere causæ, de qua nemo sit pronuntiaturus? Et hæc quæ
 otiosa tantum, affici uero & ira, uel luctu promouere, cuius est ludu-
 brum? nisi quibusdam pugnae simulachris ad uerum discrimen, aciemque in-
 stam consuescimus. Nihil ergo inter forense genus dicendi, atque hoc
 declamatoriū intererit? si profectus gratia dicimus, nihil. Utinamque
 adijci ad consuetudinem posset, ut nominibus uteremur, et perplexæ
 magis, & longioris aliquando actus controuersia fingerentur. Et
 uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere
 moris esset, ob quæ nos qualibet propter alia in scholis exercitati si-
 mus, tirones in foro inueniunt. Si uero in ostentationem comparatur de-
 clamatio, sane paululum aliquid inclinare ad uoluntatem audientium
 debemus. Nam et in ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate
 uersantur, sed sunt ad popularem aptatæ delectationem, quales legimus
 panegyricos, totumque hoc demonstratiuum genus, permittitur adhibe-
 re plus cultus, omnemque artem, quæ latere plerumque in iudicijs debet
 non confiteri modo, sed ostentare etiam, hominibus in hoc aduocatis.
 Quare declamatio, quoniam est iudiciorum, consiliorumque imago, si-
 milis esse debet ueritati, quoniam autem aliquid in se habet *ἰπιδ'ιουτιουδ*
 non nihil sibi nitore assumere, quod faciunt actores comici, quod nec ita
 prorsus, ut nos uulgo loquimur, pronuntiant, quod esset sine arte, nec
 tamen procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio, sed morem
 communis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoque
 aliqua nos incommoda ex ijs, quas finxerimus, materijs consequentur,
 in eo præcipue, quod multa in his relinquuntur incerta, quæ summus,
 ut uidentur ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipsarum uires,
 iura, mores, alia his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex
 ipsis positionum uitijs ducimus. Sed hæc suo quoque loco. Quamuis enim
 omne

omne propositum operis a nobis destinati eo spectet, ut orator instituat, tamen nequid studiosi requirant, etiam siquid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non omitemus.

An artis necessaria cognitio.

I AM hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent, qui priora omiserunt, quanquam uideo quosdam in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere eiusmodi preceptis eloquentiam putent, sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus quid esset schema, & noema nescire se quidem, sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione respondit. Alius percunctanti Theodoreus, an Apollodoreus esset, ego inquit parmularius sum, nec sene potuit urbanus ex confessione inscitiae suae elabi, porro hi, quia & beneficio ingenij praestantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentiae suae, paucissimos naturae. Igitur & impetis dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione, aut dispositione in rebus fictis, sed cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententijs grandibus, quarum optima quaeque a periculo petantur. Quinetiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid, quod ultro se offerat, pluribus saepe diebus expectant, aut murmure incerto, uelut classico instincti concitatissimum corporis motum non enuntiandis, sed quaerendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia prius quam sensum inuenerint, destinant, quibus aliquid disertis subiungendum sit, eaque diu secum ipsi, clareque meditati desperata connectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia, ac nota deuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tamen laborem suum, sed in locos intendunt, atque in ijs non corpori prospiciunt, sed abrupta quaedam, ut forte ad manum uenire iaculantur. Unde fit ut dissoluta, & ex diuersis congesta oratio cohaerere non possit, similisque sit commentarijs puerorum, in quos ea, quae alijs declamantibus laudata sunt, congerunt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt, nam & barbari, & serui, & si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

Quintil.

e

Quare ineruditi ingeniosiores vulgo habentur.

NE quidem negauerim sequi plerumque hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti, primum uicio male iudicantium, qui maiorem habere uim credunt ea, quae non habent artem, ut effringere, quam aperire, rupere, quam soluere, trahere, quam ducere putant robustius. Nam et gladiator, qui armorum inscius in rixam ruit, et luctator, qui totius corporis nissu in id, quod semel inuasit, incumbit, fortior ab his uocatur, cum interim, et sic frequenter suis uiribus ipse prosternitur, et illum uehementis impetus, excipit aduersarij mollis articulus. Sed sunt in hac parte, quae imperitos etiam naturaliter fallant, nam et diuisio cum plurimum ualeat in causis, speciem uirium minuit, et rudia politis, maiora, et sparsa compositis numerosiora creduntur. Est praeterea quaedam uirtutum, uitorumque uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, et saepius, uel cum periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam suo. Affert et ista res opinionem, quae libentissime homines audiunt ea, quae ipsi dicere uoluissent. Illud quoque alterum, quod est in elocutione ipsa, periculum minus uitat, conaturque perdit. unde euenit nonnunquam, ut aliquid graue inueniat, quod semper quaerit, quod nimium est, uerum et raro euenit, et certa uicia non pensat. propter hoc quoque interdum uidentur indocti copiam habere maiorem, quod dicunt omnia, doctis est et electio, et modus. His accedit, quod a cura docendi, quod intenderint, recedunt. Itaque illud quaestionum, et argumentorum apud corrupta iudicia frigus euitant, nihilque aliud quam quo uel prauis uoluptatibus aures assistentium permulceant, quaerunt. sententiae quoque ipsae, quas solas petunt, magis eminent, cum omnia circa illas sordida, et abiecta sunt, ut lumina non inter umbras, quemadmodum Cicero dicit. Sed plane inter tenebras clariora sunt. Itaque ingeniosi uocentur, ut libet, dum tamen constet contumeliose sic laudari disertum. Nihilominus confitendum est etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, et cotes hebetibus, et uino uetustatem, sed uicia detrahit, atque eo solo minus est, quod literae praepolierunt, quo melius. Verum hi pronuntiatione quoque famam dicendi fortius quaerunt. Nam et clamant ubique, et omnia leuata, ut ipsi uocant, manu enuigunt, multo discursu, hanelitu, iactatione, gestu, motu capitis furētes. Iam collidere manus, terrae pedem incutere, femur, pectus, frontem cedere, mire ad pullatum circulum facit. cum ille eruditus, ut in oratione multa summittere, uariare, disponere, ita etiam in pronuntians summ

cuique

cuiq; eorū, quæ dicet, colori accommodare actum sciat; & siquid sit ppetua obseruatione dignū, modestus & esse, et uideri malit. At illi hanc uim appellāt, quæ est potius uiolentia. Cum interm nō actores modo aliquos inuenias, sed quod est turpius, præceptores etiā, qui breuem dicendi exercitationē consecuti ommissa ratione, ut tulit impetus, passim tumultuentur, eosq; qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodq; uerbū contumeliosissimum occurrit appellent. Verū illis qdem gratulemur sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis. Nos quando & præcipiēdi munus, et iam pridem deprecari sumus, & in foro quoq; dicēdi, quia honestissimum finē putabamus, desinere dum desideraremur, inquirendo, scribendoq; talia consolemur otiiū nostrum, quæ futura usui bonæ mentis inuenibus arbitramur, nobis certe sunt uoluptati.

Quis modus in arte.

NEMO autem a me exigat id præceptorū genus, quod est a plerisq; scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate constrictas, studiosis dicendi ferā. Vtiq; proœmium, & id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, propositio post hanc, uelut quibusdam placuit, excursio, tum certus ordo quæstionum, cæteraq; quæ uelut si aliter facere fas nō sit, qdam tanquā iussi sequuntur. Erat enim rhetorice res prorsus facilis, ac parua, si uno, et breui præscripto contineretur. Sed mutantur pleraq; causis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in oratore præcipua consilium est, quia uarie, & ad rerū momenta conuertitur. Quid enim si præcipias imperatori quoties aciem instruet, ut dirigat frontem, cornua utrinq; promoueat, equites pro cornibus locet? erit hæc qdem rectissima fortasse ratio, quoties licebit. sed mutabitur natura loci, si mons occurreret, si flumen obstaret, si collibus, syluis, aliaue asperitate aliqua prohibebitur. Mutabit hostiū genus, mutabit præsentis conditio discriminis nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur. nonnunquā terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita proœmium necessariū an superuacuum, breue, an longius, ad iudicē omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquā figuram dicendum sit, constricta an latius fusa narratio, continua, an diuisa, recta, an ordine pmutato cause docebunt. Itemq; de quæstionū ordine, cū in eadē controuersia aliud alij parti prius quæri frequēter expediat. Neq; enim rogationibus, plebis uescitis sancta sunt ista

præcepta, sed hoc, quicquid est, utilitas excogitavit. Non negabo au-
 tem sic utile esse plerumq; alioquin nec scriberem, uerum si eadem
 illa nobis aliud suadebit utilitas, hanc relictis magistrorum autho-
 ritatibus sequemur. Equidem id maxime præcipiam, ac repetens ite-
 rumq; iterumq; monebo. Res duas in omni actu spectet orator. quid
 deceat, quid expediat. Expediat autem sæpe mutare ex illo constituto,
 traditoq; ordine aliqua, & interim decet, ut in statuis, atq; picturis
 uidemus, uariari habitus, uultus, status. Nam recti quædam corporis, uel ma-
 nima gratia est. Nempe enim aduersa sit facies, & demissa brachia,
 & iuncti pedes, & a summis ad ima. rigens opus. flexus ille, & ut
 sic dixerim, motus, dat actum quendam, & factum. Ideo nec ad unum
 modum formatae manus, & in uultu mille species, cursum habent
 quædam, & impetum, sedent alia, uel incumbunt, nuda hæc, illa
 uelata sunt, quædam mista ex utroq;. Quid tam distortum, & ela-
 boratum, quam est ille Discobolos Myronis? Siquis tamen ut parum re-
 ctum improbet opus, non ne ab intellectu artis abfuerit? in qua uel
 præcipue laudabilis est illa ipsa nouitas, ac difficultas. Quæ quidem
 gratiam, et delectationem afferunt figuræ, quæq; in sensibus, quæq;
 in uerbis sunt. Mutant enim aliquid a recto, atq; hanc præ se uirtu-
 tem ferunt, quod a consuetudine uulgari recesserunt. Habet in pictu-
 ra speciem tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantum
 altero ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Quid? non in ora-
 tione operienda sunt quædam? siue ostendi non debent, siue exprimi
 pro dignitate non possunt, ut fecit Timantes, ut opinor, Cithnius in ea
 tabula, qua Coloteium uicit, nam cum Iphigeniæ immolatione pin-
 xisset tristem Chalcantem, tristorem Ulysssem, addidisset Menelao, quæ
 summum poterat ars efficere mœrorem, consumptis affectibus non
 reperiens, quo digno modo patris uultum possit exprimere, uelauit
 eius caput, & suo cuiq; animo dedit æstimandum. Non ne huic est
 illud simile Sallustianum? Nã de Carthagine tacere satius puto, quam
 parum dicere. Propter quæ mihi semper moris fuit quamminime alli-
 gare me ad præcepta, quæ κατολικὰ uocant, id est, ut dicamus quo-
 modo possumus, uniuersalia, uel perpetua. Raro enim reperitur
 hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, & subrui possit. Sed de
 his plenius suo quicq; loco tractabimus. Interim nolo se iuuenes sa-
 tis instructos, siquæ ex ijs, qui breues plerumq; circumferuntur, artis
 libellum edidicerint, & uelut decretis technicorum, tutos putent, mul-
 to labore, assiduo studio, uaria exercitatione, pluribus experimentis,
 altissima prudentia, præstantissimo consilio constat ars dicendi.

Sed adiunatur

Sed adiunatur his quoq; si tamen rectam viam non unam orbitam monstrent, qua declinare q̄ crediderit nefas, patiatur necesse est illā per funes ingredientium tarditatem. Itaq; & stratum militari labore, iter sæpe deserimus compendio ducti, & si rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur, & si ianua tenebitur incendio per parietē exhibimus, late fusum opus est, & multiplex, & prope quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ sint tamen tradita, quid ex ijs optimum, & si qua mutari, adijci, detrahi, melius uidebitur, dicere experiar.

Diuisio totius operis.

RHETORICEN in latinum transferentes, tum oratoriam, tum oratricem nominauerunt, quos equidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex græco sequuntur, sicut ne illos qdē quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt, & hæc interpretatio non minus dura est, quàm illa Plauti essentia, atque entia. Sed ne propria quidem, nam oratoria sic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem, de qua loquimur, rhetorice talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud græcos quoq; duplicem intellectum habet: nanq; uno modo fit appositum ars rhetorica, ut nauis piratica. altero nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significare substantiam, ut grāmātica, literatura est, non literatrix, quæ admodum oratrix, nec literatoria quæ admodum oratoria. uerum in rhetorice non fit. Ne pugnemus igitur cū præsertim plurimis alioquin græcis sit utendum. Nam certe sicut philosophos, et musicos, & geometras dicam, nec uim afferam nonnibus his, indecora in latinum sermonem mutatione. Deniq; cū M. Tullius etiam ipsis librorum, quos hac de re primum scripserat, titulis græco nomine utatur, profecto non est uerendū, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur rhetorice (iā enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ disciplina præcipi debet, ea est bene dicēdi scientia. Artifex est, qui percipit hanc artem, id est orator, cuius est summa bene dicere, opus, quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco. Nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid sit rhetorice, & quis eius finis.

ANTE omnia quid sit rhetorice, quæ finitur quidem uarie, sed quæstionem habet duplicem, aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissensio est. Prima, atq; præcipua opinionum circa hoc differentia, quod alij malos quoq; uiros posse oratores dici putant, alij, quorum nos sententiæ accedimus, nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude secernunt quidam rhetorice uim tantum, quidam scientiam, sed non uirtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed à scientia, & uirtute distinctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, idest *ναυοτεχνία* nominauerunt. Hi fere aut in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum positum orandi munus sunt arbitrati, id enim fieri potest ab eo quoq; qui uir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis rhetorice esse uim persuadendi, quod ego uim appello, pleriq; potestatem, nonnulli facultatem uocant, quæ res nequid afferat ambiguitatis, uim dico *τὴν δύναμιν*. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamen re uera ars, quæ circumfertur, eius est) duxit. Qui cum longe sit à uoluntate infamantium officia oratoris, finem artis temere comprehendit, dicens esse rhetorice persuadendi opificem, id est *τεχνῆς δημιουργόν*. Neq; enim mihi permiserim eadem uti declaratione, qua Ennius M. Cethegum suadæ medullam uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem fere dicit, sed hanc plato illius opinionem uult accipi non suam. Cicero pluribus locis scripsit officium oratoris esse dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum, & pecunia persuadet, & gratia, & auctoritas dicentis, & dignitas, postremo aspectus etiam ipse sine uoce, quo uel recordatio meritorum cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cum scissa ueste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi R. uim attulit, quem illo ipso aspectu maxime motum in hoc, ut absolueret reum, creditum est. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos paruulos in concione produxerat, sed Galli etiam Sulpitij filium suis ipse manibus circumtulerat, elapsum esse, cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynem non Hyperidis actione, quanquam admirabili,

rabili, sed conspectu corporis, quod illa speciosissimum alioquin, dedu-
 eta nudauerat tunica, putant periculo liberatam. Quæ si omnia p-
 suadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoq; diligen-
 tiores sunt uisi sibi, qui cum de rhetorice idem sentirent, existimarunt
 eam uim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de
 quo supra diximus, libro, uelut coactus a Socrate facit, a quo non
 dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est, quod de rhetorice, nomine
 eius inscribitur, siue, ut creditum est, Aristotelis, in quo est finem esse
 rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. sed ne hic
 quidem satis est comprehensum. persuadent enim dicendo, uel ducunt
 in id, quod uolunt, alij quoq; ut meretrices, adulatores, corruptores.
 At contra non persuadet semper orator, ut interim non sit proprius
 hic finis eius, interim sit communis cum ijs, qui ab oratore procul
 absunt. Atqui non multum ab hoc fine abest Apollodorus, dicens iudi-
 cialis orationis primum, & super omnia esse persuadere iudicia, &
 sententiam eius ducere in id, quod uelit. Nam & ipse oratorum fortu-
 nae subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum retinere non possit.
 Quidam recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, rhetorice est
 uis inueniendi omnia in oratione persuadibilia. Qui finis & illud
 uitium, de quo supra diximus, habet, & insuper quod nihil nisi in-
 uentionem complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Herma-
 goræ, qui finem eius esse ait, persuadibiliter dicere, & alijs, qui ean-
 dem sententiam, non uisdem tamen uerbis explicant, ac finem esse
 demonstrant, dicere quæ oporteat, omnia ad persuadendum, sa-
 tis responsum est, cum persuadere non tantum oratoris esse conuicti-
 mas. Addita sunt his alia uarie. Quidam enim circa res omnes, qui-
 dam circa civiles modo uersari rhetoricen putauerunt, quorum ue-
 rius utrum sit in eo loco, qui huius questionis proprius est, dicam.
 Omnia subiecisse oratori uidetur Aristoteles, cum dixit uim esse di-
 cendi, quid in quaque re possit esse persuadibile. Et Patrocles, qui non
 quidem adijcit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit. uim
 enim uocat inueniendi, quod sit in oratione persuadibile, qui fines
 & ipsi solam complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens
 Theodorus uim putat inueniendi, & loquendi cum ornatu cre-
 dibilia in omni oratione, sed cum eodem modo credibilia, quo
 persuadibilia etiam non orator inueniat, adijciendo in omni ora-
 tione, magis quam superiores concedit scelera quoque suadenti-
 bus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem suaden-
 di se artificem in iudicijs, et alijs coetibus esse ait. De iustis quoq; et in-

iustus tractare, cui Socrates persuadendi non docendi concedi facultatem. Qui uero nō omnia subijciebant oratori sollicitius, ac uerbosius, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina, quorū fuit Ariston Critolai peripatetici discipulus, cuius hic finis est, scientia uidendi, & agendi in quæstionibus civilibus per orationem popularis persuasionis. hic scientiam, quia peripateticus est, non ut stoici uirtutis loco ponit, popularem autem cōprehendendo tantum persuasionem, etiam contumeliosus est aduersus artem orandi, quam nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus, qui circa civiles demum quæstiones oratorem iudicant uersari, dictum sit, excludi ab ijs plurima oratoris officia, illā certe laudatiam totam, quæ est rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidē esse eam, sed non uirtutem putauerunt. Ita enim dicit, ut ipsis eorū uerbis utar, qui hoc ex græco transtulerunt, ars inuentrix, et iudicatrix & enuntiatrix decenti ornatu secundū inuentionē eius, quod in quoq; potest sum persuadibile in materia civili. Itemq; Cornelius Celsus, q̄ finem rhetorices, ait dicere persuadibiliter in dubia, & civili materia. Quibus sunt non dissimiles, q̄ ab alijs traduntur, qualis est, & ille uis uidendi, & eloquendi de rebus civilibus subiectis sibi cum quadā persuasionē, & quodā corporis habitu & eorū, quæ dicet, pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadē, aut ex iisdem cōposita, quibus item cum de materia rhetorices dicendū erit, respondēbimus. Quidam eam neq; uim, neq; scientiam, neq; artem putauerunt. Sed Critolaus usum dicendi. nā hoc τριβὴ significat. Athenæus fallendi artem. pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis a prioribus imperite excerpta. legere contenti, neq; hoc totum, nec alia eius uolumina euolunt, in maximum errorem inciderunt, creduntq; eū in hac esse opinione, ut rhetorice non artem, sed peritiam quandā gratiæ, ac uoluptatis existimet, & alio loco ciuitatis particulae simulachrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuitatis corpori assignet, medicinam, et quam interpretantur exercitatricem, duas animo, legalem, atq; iustitiam, adulationē autem medicinæ uocet, ut cocorum artificū, & exercitatrix mangonum, qui colorem fucō, et uerū robur inani sagina mentiantur, legalis cauillatricem, iustitiæ rhetorice. Quæ omnia sunt q̄dem scripta in hoc libro, dictaq; a Socrate, cuius persona uidetur Plato significare, quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguendos, q̄ contra disputant cōpositi, quos ἐλεγκτικὸς uocant, alij ad præcipiendū qui δογματικοὶ appellantur, Socrates autem, seu Plato, eam q̄dem, quæ tum exerceba-

tur

tur, rhetorice talem putauit, nam & dicit his uerbis τῆτον τὸν ἑδ=
 τὸν δὲ ὁ μείσ πολιταίῳ, non autē uerā, & honestam intelligit. Itaq;
 disputatio illa cōtra Gorgiā ita clauditur εὐὴν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν
 δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βύλειθαι δίκαια πράξειν ad quod ille q=
 dem conticescit, sed sermonē suscipit polus iuuenili calore inconsyde=
 rator, contra quem illa de simulachro, et adulatione dicuntur. Tum
 Calicles adhuc concitator, qui tamen ad hanc producit clausulam
 τὸν μίλλοντα ὁρθῶς ῥητορικὸν εἶσεθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι ἐπισήμονα
 τῶν δικαίων ut appareat Platoni non rhetorice uideri malum, sed
 eā uerā nisi iusto, & bono non contingere. Adhuc autem in Phædro
 manifestus facit hanc artem consumari citra iustitiæ quoq; scientiā
 non posse, cui opinioni nos quoq; accedimus. an aliter defensionem
 Socratis, et eorum, qui pro patria ceciderant, laudem scripsisset? quæ
 certe sunt oratoris opera. sed in illud hominum genus, quod facultate
 dicendi male utebatur, inuectus est. Nam & Socrates inhonestam
 credidit orationē, quam ei Lysias reo cōposuerat, & tum maxime
 scribere litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent erat moris, atq; ita
 iuri, quo non licebat pro altero agere fraus adhibebatur. Doctoresq;
 eius artis parū idonei Platoni uidebantur, qui rhetorice a iustitia
 separarent, & ueris credibilia præferrent. nam id quoq; dicit in
 phædro. Consensisse autem illis superioribus uideri potest etiā Corne=
 lius Celsus, cuius hæc uerba sunt. Orator simile tantum ueri petit.
 Deinde paulopost. Non enim bona conscientia, sed uictoria litigantis
 est præmium. Quæ si uera essent, pessimorum hominum foret hæc
 tam perniciofa nocentissimus moribus dare instrumenta, & nequitia
 præceptis adiunare. Sed illi rationem opinionis suæ uiderint. Nos
 autem ingressi formare optimum oratorem, quem in primis esse bo=
 num uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiunt, reuer=
 tamur. Rhetorice autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicau=
 runt. Cicero scientiæ ciuilis partem uocat. ciuilis autem scientia idē
 est, quod sapientia est quidā etiam philosophiæ, quorū est Isocrates.
 Huic eius substantiæ maxime conueniet finitio, rhetorice esse bene di=
 cendi scientiam. nam & orationis omnes uirtutes simul cōplectitur,
 & protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non possit nisi
 uir bonus. Idem ualet Chrysippi finis ille, ductus a Cleante, scientia
 recte dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis p=
 tinent. Idē sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod
 oportet, nisi quod artem ad exitum alligat. At bene artis dicere se=
 cundum uirtutem orationis. Excludunt a rhetorice malos, & illi,

qui scientiam civilium officiorum eam putauerunt, si scientiam virtutem iudicant, sed anguste utraque civiles quaestiones coercent. Albutius non obscurus professor, atq; author scientiam bene dicendi esse consenti, sed exceptionibus peccat, adiacendo circa civiles quaestiones, & credibiliter, quarum iam utrique responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte sentire, & dicere rhetorices putauerunt. Hi sunt fere fines maxime illustres, & de quibus praecipue disputatur. Nam omnes quidem persequi, neque attinet, neque possum, cum prauum quoddam, ut arbitror, studium circa scriptores artium extiterit, nihil eisdem uerbis, quae prior aliquis occupasset finiendo, quae ambitio procul aberit a me. Dicam enim non utique quae inuenero, sed quae placebunt, sicut hoc rhetorice esse bene dicendi scientiam, cum reperto quod est optimum, qui quaerit aliud, peius uelit. His approbatis, simul manifestum est illud quoque quem finem, uel quid summum, & ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est bene dicere.

An utilis sit rhetorice.

SEQUITUR quaestio an utilis rhetorice, nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum in accusationem orationis utuntur orandi uiribus, eloquentiam esse, quae poenis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius, nec seditiones modo turbæq; populares, sed bella etiam inextinguibilia excitentur, cuius denique tum maximus sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualet. Nam & Socrati obijciunt comici, docere eum quomodo peiorem causam meliorem faciat, & contra Lysiam, & Gorgiam similia dicit polliceri plato. Et his adijciunt exempla graecorum, Romanorumq; & enumerant qui perniciose non singulis tantum, sed rebus etiam publicis usi eloquentia turbauerunt ciuitatum status, uel euerterunt, eoq; & Lacedaemoniorum ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec denique ipsa sapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Clautiae magistratus, & in medicis uenena, & in ijs, qui philosophorum nomine male utuntur, grauissima non-

nunquam flagitia deprehensa sunt. cibos aspernemur, attulerunt sæpe valetudinis causas, nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt, non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro, quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & ne terrenis immorer, solem, lunamq; præcipua syderum aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem pyrrhi pacem Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremisse? Aut non diuina Marci Tullij eloquentia, & contra leges agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam, & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Num perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus laudem uita potiore esse persuadet? Nec uero Lacedæmonij, atque Athenienses magis mouerint, quàm populus romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota, nec legum repertores sine summa ui orandi consecutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa uitæ præcepta etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in utranque partem ualent arma facundie, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam rhetorices ad persuadendi uim retulerunt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit orator in primis uir bonus, utilem certe esse eam confitendum est. Et hercle deus ille princeps parens rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris (quæ quidem mortalia essent) animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acquisitæ opis extrinsecus. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore uestiuntur, et arma ijs ingenita quædam, & ex obuiio fere uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos socios esse cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; nos tam inuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissimus mente, promere etiam loquendo possemus, quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum, & cogitationem quan-

QVINTILIANI

dam uidemus. nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare foetus, & excludere, quin etiam reponere in humentia alimenta, opera quaedam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum, ac mellis, efficere, non nullius fortasse rationis est, sed quia carent sermone, quae id faciunt, muta, atque irrationabilia uocantur. Denique homines, quibus negata uox est, quantum adiuvat animus ille coelestis? Quare si nihil a dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu, ac labore ducamus? aut in quo malimus praestare hominibus, quam quo ipsi homines caeteris animalibus praestant? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifestum erit, si cogitauerimus & quousque iam prouecta sit orandi facultas, et adhuc augeri potest. Nam ut omittam defendere amicos, regere consilijs senatum, populum, exercitum, in quae uult ducere, quam sit utile, conueniatque bono uiro, nonne pulchrum uel hoc ipsum est ex communi intellectu, uerbisque, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis, et gloriae, ut non loqui, & orare, sed quod periculi contigit, fulgurare, ac tonare uidearis.

An rhetorice sit ars.

FINIS non erit, si expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transeamus igitur ad eam quaestionem, quae sequitur, an rhetorice ars sit. Quod quidem adeo ex ijs, qui praeccepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos esse eos de arte rhetorica. Cicero uero etiam eam, quae rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicit. Quod non oratores tantum uindicauerunt, ut studijs aliquid suis praestitisse uideantur. Sed cum ijs philosophi, & stoici, & peripatetici plerique consentiunt. At me dubitasse confiteor, an hanc partem quaestionis tractandam putarem. Nam quis est adeo non ab eruditione modo, sed a sensu remotus hominis, ut fabricandi quidem, & texendi & e luto uasa ducendi artem putet? rhetorice autem maximum, ac pulcherrimum, ut supra diximus, opus in tam sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Eadem illos, qui contra disputauerunt, non tam id sensisse, quod dicerent, quam exercere ingenia materiae difficultate credo uoluisse, sicut Polycratem, cum Busirim laudaret, & Clytemnestram, quae is, quod his dissimile non esset, composuisse orationem, quae est habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalem esse rhetorice uolunt, et tamen adiuari exercitatione non diffitentur, ut in libris Ciceronis de oratore dicit

Antonius, observationem quandam esse, non artem. Quod non ideo
 ut pro uero accipiamus est positum, sed ut Antonij persona seruetur, q̄
 dissimulatio artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uide-
 tur, cuius sententiæ talis defensio est, quod indocti, & barbari, et ser-
 uii pro se cum loquuntur, aliqd dicant simile principio, narrent, pro-
 bent, refutent, et quod uim habeat epilogi, deprecentur. Deinde adij-
 ciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artē
 fuisse. atq̄ dixisse homines pro se, et in alios semper doctores artis se-
 ro' & circa Thysiam, & Coracam primū repertos, orationē igitur
 artē fuisse, eoque artem non esse. Nos porro' quando cœperit huius rei
 doctrina, non laboramus, quanq̄ apud Homerū etiam præcepto ante
 rem Phœnicem tum agendi, tum etiā eloquendi, & oratores plures,
 & omne in tribus duabus orationis genus, et certamina quoq̄ pro-
 posita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus, quin in cælatura clypei
 Achillis, & lites sunt, et actores. Illud enim admonere satis est, oīa,
 quæ ars consumauerit, a' natura initia duxisse, aut tollatur medicina,
 quæ ex observatione salubriū, atq̄ his contrariorū reperta est, & ut
 quibusdā placet, tota constat ex experimentis. Nam & uulnus deliquit
 aliq̄ ante quā hęc ars esset, & febrē quiete, & abstinentia, non
 q̄ rationem uidebat, sed quia id ualetudo ipsa cœgerat, mitigauit.
 Nec fabrica sit ars, casas enim primi illi sine arte fecerunt.
 Nec musica cantatur, ac saltatur p̄ omnes gentes aliquo modo, Ita si
 rhetorice uocari debet sermo quicumq̄, fuisse eā ante quā esset ars,
 confitebor. Si uero nō quisquis loq̄tur orator est, & tum non tanquā
 oratores loquebantur, necesse est oratorē factum arte, nec ante artem
 fuisse fateantur. Quo illud quoq̄ excluditur, quod dicunt nō esse ar-
 tis id, quod faciāt, q̄ non didicerint, dicere autē homines, et qui nō di-
 dicerint. Ad cuius rei confirmationē afferunt Demadē remigem, &
 Aeschinem Hypocriten, oratores fuisse falso'. Nā neq̄ orator esse qui
 nō didicit potest, et hos sero' potius, quā nunq̄ didicisse q̄ dixerit?
 quanq̄ Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiā
 docebat. Demadem neq̄ nō didicisse certum sit, & continua dicendi
 exercitatio potuerit tantū quantuscunq̄ postea fuit, fecisse. nā id po-
 tentissimum dicendi genus est. sed et præstantiorē, si didicisset, futurū
 fuisse dicere licebit. Neq̄ enim orationes scribere est ausus, ut eū mul-
 tum ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærēdi gratia
 quædā subtilitatis suæ argumenta excogitauit in Gryllo, sed idē &
 de arte rhetorica tres libros scripsit, et in eorū primo non artē solū
 eā fatetur, sed ei particulā ciuilitatis, sicut dialecticis assignat. Multa

Critolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detra-
xit sibi inscriptione ipsa fidem, qua rhetorices acusat. onem profes-
sus est. Nam de Epicuro qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi
complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaque potentissimus eorum
breuiter occurram, ne in infinitum quaestio euadat. Prima his argu-
mentatio ex materia est. Omnes enim artes aiunt habere materiam,
quod est uerum, rhetorices nullam esse propriam, quod esse falsum in
sequentibus probabo. Altera est calumnia, nullam artem falsis assenti-
re opinionibus, quia constitui sine praeeptione non possit, quae sem-
per uera sit, rhetorices assentiri falsis, non esse igitur artem. Ego rhe-
torices nonnunquam dicere falsa pro ueris confitebor. Sed non ideo in
falsa quoque esse opinione concedam, quia longe diuersum est sibi ipse
quid uideri, et ut alij uideatur efficere. Nam et imperator falsis
utitur saepe, ut Hannibal, cum inclusus a Fabio sarmentis circum
cornua bouum deligatis incensisque per noctem in aduersos montes agens
armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit, sed illum fefellit, ipse quod
uerum esset non ignorauit. Nec uero Theopompus lacedaemonius, cum
permutato cum uxore habitu e custodia ut mulier euasit, falsam de se
opinionem habuit, sed custodibus praebuit. Item orator cum falso utitur
pro uero scit esse falsum, eoque se pro uero uti, non ergo falsam ipse ha-
bet opinionem, sed fallit alium, nec Cicero cum se tenebras offudisse
iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cum
ui artis suae efficit, ut quaedam emnere in opere, quaedam recessisse
credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiam omnes artes ha-
bere finem aliquem propositum ad quem tendant, hunc modo nullum
esse in rhetorice, modo non praestari eum, quod promittatur, mentiuntur.
Nos enim esse finem iam ostendimus, et quis esset diximus, praesta-
bit hunc semper orator, semper enim bene dicet. Firmum autem hoc,
quod opponitur aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finem puta-
uerunt. Noster orator, arsque a nobis finita non sunt posita in euen-
tu. Tendit quidem ad uictoriam qui dicit, sed cum bene dixit, etiam
si non uincat, id, quod arte continetur, efficit. Nam et gubernator uult
salua naue in portum peruenire, si tamen tempestate fuerit abreptus,
non ideo minus erit gubernator, dicetque notum illud, dum clauum re-
ctum teneam. Et medicus sanitatem aegri petit, si tamen aut ualetudi-
nis ui, aut intemperantia aegri, alio uel quo casu summa non contigit,
dum ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinae fine non excidet.
Ita oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea (ut post paulum cla-
rius ostendemus) in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud

quoque, quod dicitur, artes scire quando sint finem consecuta, rhetoricen nescire. nam se quisque bene dicere intelligit. Vt etiam uirtus rhetorice, quod ars nulla faciat, criminantur, quia et falsum dicat, et affectus moueat, quorum neutrum est turpe, cum ex bona ratione proficiatur, ideoque nec uitium. Nam et mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est, et affectus, si aliter ad æquitatem perducere iudex non poterit, necessario mouebit orator. Imperiti enim iudicant. et qui frequenter in hoc ipsum fallendi sint, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sapientum conciones, atque omne consilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsique testes, per quam sit exiguus eloquentiæ locus, quia prope in sola delectatione ponatur. sin et audientium mobiles animi, et toti malis obnoxia ueritas, arte pugnandum est, et adhibenda quæ profunt, nec enim qui recta uia depulsus est, reduci ad eam nisi alio flexu potest. plurima uero ex eo contra rhetoricen cauillatio est, quod ex utraque causæ parte dicatur. Inde hæc, nullam esse artem contrariam sibi, rhetoricam esse contrariam sibi, nullam artem destrueri, quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item aut dicenda eam docere, aut non dicenda ita, uel per hoc non esse artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cum dicenda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparent de ea rhetorice dici, quæ sit à bono uiro, atque ab ipsa uirtute seiuncta, alioquin ubi iniusta causa est, ibi rhetorice non est, adeo ut uix admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraque orator idest uir bonus dicat. Tamen quoniam hoc quoque in rerum natura cadit, ut duos sapientes aliquando iustæ causæ in diuersum trahunt, quandoque etiam pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis, atque ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non est contraria sibi, causa enim cum causa, nõ illa secum ipsa componitur. Nec, si pugnent inter se qui idem didicerunt, ideo ars, quæ utrique tradita est, non erit, alioquin nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se componuntur, nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non euertit opus rhetorice, quod efficit, nec enim positum à se argumentum soluit orator, sed ne rhetorice quidem, quia apud eos, qui in persuadendo finem putant, aut si quis, ut dixi, casus duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quæ-

runtur. Non autem, si quid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile, nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Neque præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quæ in quaque causa dicenda sunt. Non semper autem etiam si frequētissime tuenda erit ueritas, sed aliquādo exigit communis utilitas, ut etiā falsa defendat. Ponuntur hæc quoque in secundo Ciceronis de oratore libro contradictiones, artē earum rerum esse, quæ sciuntur, oratoris omnem actionē opinione nō scientia contineri, quia & apud eos dicat, qui nesciant, & ipse dicat aliquando quæ nesciat. Ex his alterum id est an sciat iudex, de quo dicatur nihil ad oratoris artem, alteri respondendum. Ars earū rerum est, quæ sciuntur, rhetorice ars est bene dicendi, bene autem dicere scit orator. Sed nescit an uerum sit, quod dicat, ne uideam, quod igne, aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora inseparabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerūt, tradunt, nec qui interualla syderū, & mensuras solis, ac terræ colligunt, disciplinam tamen suam artem uocant. Quod si ratio efficiat, ut hæc nō opinari, sed propter uim probationum scire uideatur, eadē ratio idem præstare oratori potest, sed an causa uera sit, nescit. Ne medicus quidem an dolorem capitis habeat, qui hoc se pati dicet, curabit tamen tanquam id uerū sit, & erit ars medicina. Quid quod rhetorice, non utique propositum habet semper uera dicendi, sed semper uerisimilia, sit autē esse uerisimilia, quæ dicit. Adiciunt ijs, quod contra sentiunt, quod sæpe quæ in alijs litibus impugnarunt actores causarū, eadē in alijs defendant, quod uō artis, sed hominis est uitiū. Hæc sunt præcipua, quæ contra rhetoricen dicuntur, alia & minora, & tamen ex his fontibus derivata. Confirmatur autē eam esse artem breuiter. Nam siue, ut Cleantes uoluit, ars est potestas, uiam, atque ordinē efficiens, esse certā uiam, atque ordinē in bene dicendo nemo dubitauerit, siue ille ab omnibus ferē approbatus finis obseruatur, artē constare ex præceptionibus consentientibus, & coexercitatis ad finē utilem uitæ, iam ostendimus nihil nō horū in rhetorice esse. Quid quod & inspectione, & exercitatione, ut artes cæteræ constat, nec potest ars non esse, si est ars dialectice, quæ ferē constat, cū ab ea specie magis quam genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, quæ in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat in ea esse artē, & in eo, quod quod didicerit melius faciat, quam qui nō didicerit esse artē. Atqui non solū doctus indoctum, sed etiā doctior doctum in rhetorices opere superabit, nec essent eius aliter tam multa præcepta, tamque magni quod docerent, idque cū omnibus cōfitendū est, tum

est, tū nobis præcipue, q̄ rationē dicēdi a bono viro nō separamus.

Generalis diuisio artium, & ex quibus sit rhetorica.

CVM sint autem artiū aliæ positæ in inspectione, id est cognitione, & æstimatione rerū, qualis est astrologia, nullū exigens actū, sed ipso rei, cuius studiū habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur, aliæ in agendo, quarū in hoc finis est, & ipso actu p̄ficiuntur, nihilq; post actū operis relinquunt, quæ practice dicitur, qualis saltatio est, aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis subiiciuntur, confirmationē non finem accipiunt, quā ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura, ferē iudicandū est rhetoricen in actu cōsistere. Hoc enim, quod est officij sui, p̄ficiat, atq; ita ab omnibus dictū est. Mihi autem uideatur etiam ex illis cæteris artibus multū assumere. nam & potest aliquando ipsa res per se in conspectione esse contenta. Erit enim rhetorice in oratore etiā tacente, & si desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse orator, quā medicus, qui curandi fecerit finē. Nam est aliquis, ac nescio an maximus etiā ex secretis studijs fructus, ac cū pura uoluptas literarū cum ab actu, id est opere recesserunt, & contēplatione sui fruuntur. Sed effectiue quoq; aliqd simile scriptis orationibus, uel historijs, quod ipsum opus in parte oratoria merito ponimus, cōsequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda sit, quia maximus eius usus actu continetur, atque est in eo frequentissima, dicatur actiua, uel administratiua. nam & hoc eiusdem rei nomen est.

Utrum plus conferat eloquentiæ an ars, an natura.

SCIO quæri etiā naturā ne plus ad eloquentiā conferat, an doctrina, quod ad propositū q̄dem nostri operis nihil p̄tinet. Neq; enim cōsumatus orator, nisi ex utroq; fieri potest, plurimū tamen referre arbitror, quā esse quæstionē in hoc loco uelimus. Nā si parti utriusbet omnino alterā detrahas, natura etiā sine doctrina multū ualebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coeant, in mediocribus qdē utrisq; maius adhuc naturæ credā esse momentū. consumatos autē plus doctrinæ debere, quā naturæ putabo. Sicut terræ nullā fertilitatē habenti nihil optimus agricola profuerit, è terra uberi utile aliqd etiā nullo colente nascetur. at in solo foecundo plus cultor, quā ipsa p̄ se bonitas soli efficiet. Et si Praxiteles signū aliqd

Quintil.

f

Q VINTILIANI

ex molari lapide conatus esset exalpere, pariū marmor mallem ru-
de. At si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quam
in marmore. Deniq; natura materia, ars doctrinae est. Haec fingit, il-
la fingitur. Nihil ars sine materia. materiae etiam sine arte pretiū est.
Ars summa, materia optima melior est.

An uirtus sit rhetorica.

ILLA quæstio est maior ex medijs artibus, quæ neq; laudari
p se, nec uituperari possunt, sed utiles, aut secus secundū mores uten-
tium sunt, habenda sit rhetorice, an sit, ut cō pluribus etiā philoso-
phorū placet, uirtus. E qdem illud, quod in studijs dicēdi pleriq; exer-
uerunt, & exercent, aut nullā artē, quæ ἀτεχνία nominatur, pu-
to. multos enim uideo sine oratione, sine literis, quæ uel impudentia,
uel fames duxit ruentes, aut malā quasi artem, quā κακοτεχνίαν di-
cimus. nā & fuisse multos, & esse nonnullos existimo, q facultatē di-
cendi ad hominū perniciem conuerterunt. ματαοτεχνία quoq; est
quædā, idest supernuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni, nec
mali habeat, sed uanum laborē, qualis illius fuit, q grana aceris ex
spatio distante missa in acum continue, & sine frustratione infere-
bat. quē cū spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdem leguminis
modio. Quod qdē præmiū fuit illo opere dignissimum. His ego cōpa-
rādos existimo, q in declamationibus, quas esse ueritati dissimillimas
uolunt, ætatē multo studio, ac labore consumunt. Verum hæc, quam
instituire conamur, & cuius imaginē animo concepimus, quæ bono
uiro conuenit, quæq; est uera rhetorice, uirtus erit, quod philosophi
qdē multis, et acutis conclusionibus colligunt. Mihi uero etiā planio-
re hæc, proprièq; nostra probatione uidetur esse pspiciū. Ab his hæc
dicuntur. si consonare sibi in faciēdis, ac nō faciēdis uirtutis est, quæ
pars eius prudentia uocatur, eadē in dicendis, ac nō dicendis erit. Et
si uirtutes sunt, ad quas nobis etiā ante quā doceremur, initia quæ-
dā, ac semina sunt cōcessa natura, ut ad iustitiā, cuius rusticis quoq;
ac barbaris apparet aliqua imago, nos certe sic esse ab initio forma-
tos, ut possemus orare pro bonis, etiā si non pfecte, tamen ut inessent
quædā, ut dixi, semina eius facultatis manifestū est. nō eadem autem
his natura artibus est, quæ a uirtute sunt remotæ. Itaq; cū duo sint
genera orationis, altera ppetua, quæ rhetorice dicitur, altera concisa,
quæ dialectice, quas qdē Zeno adeo coniūxit, ut hæc cōpressæ in pu-
gnū manus, illā explicitæ diceret simlē, etiā disputatrix uirtus erit,
adeo de

adeo de hac, quæ speciosior, atq; apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed planius hoc idē, atq; apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nā qd orator in laudando faciet, nisi honestorū, ac turpium peritus, aut in suadendo, nisi utilitate p̄specta, aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus? Quid nō fortitudinē postulat res eadem? cū sæpe contra turbulentas populi minas, sæpe cū periculosa potentiū offensa, nonnunquā, ut in iudicio niloniano, inter circumfusa militū arma dicendū sit, ut si uirtus non est, nec p̄fecta quidem esse possit oratio. Quod si ea in quoq; animalis est ratio uirtus, qua præstat cætera, uel pleraq; ut in leone impetus, in equo uelocitas, hominē porro ratione, atq; oratione excellere cæteris certū est, cur non tam in eloquentia, q̄ in ratione uirtutem eius esse credamus? rectēq; hoc apud Ciceronē dixerit Crassus. Est enim eloquētia una quædā de summis uirtutibus. Et ipse Cicero sua p̄sona, tum ad Brutum in epistolis, tum etiā in alijs locis uirtutē eā appellat. At procermū aliquando, ac narrationē dicit malus homo, et argumenta sic, ut nihil sit in his requirēdū. Nā et latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, et tormēta sine gemitu feret malus seruus, tolerātia tamē doloris laude sua nō carebit, multa fiunt eadē, sed aliter. Sufficiāt igitur hæc, quia de utilitate supra tractauimus.

Quæ materia eius.

MATERIAM rhetorices qdam dixerunt esse orationē, quam sententiā ponit apud Platonem Gorgias, quæ si ita accipitur, ut sermo quacunq; de re cōpositus, dicatur oratio, non materia, sed opus est, ut statuarij statua. Nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Si uero hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciūt. Quidā argumenta p̄suasibilia, quæ et ipsa in parte sunt operis, et arte fiunt, & materia egent. Quidā ciuiles quæstiones, quorū opinio nō qualitate, sed modo errauit. est enim hæc materia rhetorices, sed nō sola. Quidā quia uirtus sit rhetorice, materiā eius totā uitā uocāt. Alij, q̄ nō omniū uirtutū materia sit tota uitā, sed pleraq; earū uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia proprijs officijs, & suo fine intelliguntur, rhetorice quoq; dicunt in una aliqua parte ponendā, eiq; locū in ethice negotiale assignant, id est πρῶτον μὲν. Ego, nec id sine authoribus, materiā esse rhetorices iudico, omnes res quæcunq; ei ad dicendū subiectæ erunt. Nā Socrates apud Platonē dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in phædro palam non in iudicijs mo-

do, et concionibus, sed in rebus etiã privatis, ac domesticis rhetoricen esse demonstrat. Quo manifestum est hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices uocat res, quæ subiectæ sint ei. Sed certas demum putat esse subiectas, alio uero de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur his quidem uerbis.

- » Quamquam uis oratoris, professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipe
 » re, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ab eo or
 » nate, copioseq; dicatur. Atq; adhuc alibi. Verum enim oratori, quæ
 » sunt in hominũ uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est
 » ei subiecta materia, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata,
 » agitata esse debent. Hanc autem, quã nos materiam uocamus, idest
 » res subiectas, quidam modo infinitam, modo non proprie rhetorices
 » esse dixerunt, eamq; artẽ circumcurrentẽ uocauerunt, quod in omni
 » materia diceret, cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni
 » materia dicere eam fatentur propriam habere materiam, quæ mul-
 » tiplicem habeat, negant. Sed nec infinita est, etiã si est multiplex, &
 » aliæ quoq; artes minores habent multiplicem materiã, uelut archi-
 » tectonice. Namq; in omnibus, quæ sunt ædificatio utilia, uersatur. Et cæ-
 » latura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiã
 » lignum, ebur, marmor, uitrum, gemmas, præter ea, quæ supra dixi,
 » cõplectitur. Nec protinus non est materia rhetorices, si in eadẽ uer-
 » satur & alius. Nam si quæram, quæ sit materia statuarij, dicetur æs,
 » si quæram, quæ sit excusoris, id est eius fabricæ, quam græci uocant
 » χαλκοτυπιὸν similiter æs esse respondeant. Atqui plurimum status
 » differunt uasa, nec medicina ideo non erit ars, quia unctio, & exer-
 » citatio cum palæstricã, ciborum uero qualitas etiam cum cocorum ei
 » sit arte communis. Quod uero de bono, utili, iusto, differere philoso-
 » phiæ officium esse dicunt, non obstat. nam cum philosophum dicunt
 » hoc accipi uolunt uirum bonum. Cur igitur oratorem, quem a bono
 » uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? Cum præsertim
 » primo libro iã ostenderim philosophos omissam hanc ab oratoribus
 » partem occupasse, quæ rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius
 » in nostra materia uersentur. Deniq; cũ sit dialectices materia de re-
 » bus subiectis disputare, sit autẽ dialectices oratio concisa, cur nõ ea-
 » dem perpetuæ quoq; materia uideatur? solet a quibusdam & illud
 » poni. Omnium igitur artium peritus erit orator, si de omnibus ei di-
 » cendum est. Possem hic Ciceronis respondere uerbis, apud quem hoc
 » inuenio. Mea quidẽ sententia nemo poterit esse omni laude cumula-
 » tus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam
 » consecutus,

consecutus, sed mihi satis est eius esse oratorem rei, de qua dicit non inscium. nec enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere, de quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoque, de quibus dicendum erit, interim discet, & de quibus didicerit dicet. Quid ergo non faber aut de fabrica melius, aut de musica musicus? si nesciat orator, quid sit, de quo quaeratur, plane melius. Nam & litigator rusticus, illiteratusque, de causa sua melius, quam orator, qui nesciet, quid in lite sit, dicet. Sed accepta a musico, a fabro, sicut a litigatore melius orator, quam ipse, qui docuerit. Verum & faber cum de fabrica, & musicus cum de musica, si quid confirmationem desiderauerit, dicet, non erit quidem orator, sed faciet illud quasi orator. Sicut cum uulnus imperitus deligauit, non erit medicus, sed faciet ut medicus. An huiusmodi res nec in laudem, nec in deliberationem, nec in iudicium ueniunt? Ergo cum de faciendo portu hostiensi deliberatum est, non debuit dicere sententiam orator, at qui opus erat ratione architectorum. Liuores, & tumores in corpore cruditatis, an ueneni signa sint, non tractat orator? at est id ex ratione medicinae. circa mensuras, & numeros non uersabitur? dicamus has geometriae esse partes. E quidem omnia fere posse credo casu aliquo uenire in officium oratoris, quod si non accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoque recte diximus materiam rhetoricas esse omnes res ad dicendum ei subiectas. Quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cum aliquid, de quo dicamus, accepimus, positam nobis esse materiam, frequenter etiam praefatione testamur. Gorgias quidem adeo rhetori, de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditoris interrogari pateretur, qua quisque audire de re uellet. Hermagoras quoque dicendo materiam esse in causa, & in questionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quaestiones si negat ad rhetoricen pertinere, dissentit a nobis. Si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoque adiuuamur. Nihil est enim, quod non in causam aut in quaestiones cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam, pene & ipse oratori subiecit omnia, nihil enim non in haec cadit. Quaesitum a paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, & id, quod uelimus effici opus non possit. Verum hoc ego non artem credo egere, sed artificem. Neque enim scientia desiderat instrumentum, quae potest esse consumata, etiam si nihil faciat, sed ille opifex, ut caelator caelum, & pictor penicilla. Itaque haec in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

Quintil.

f iii

M. FABII QVINTILIANI ORA
TORIARVM INSTITV-
TIONVM LIBER
TERTIVS.

De scriptoribus artis rhetoricæ.

q
VONIAM in libro secundo quæsitum est, qd
esset rhetoricæ, & quis finis eius, artem quoq; esse
eam, & utilem, & uirtutem, ut uires nostræ tu-
lerunt, ostendimus, materiamq; ei res omnes, de
quibus dicere oportet, subiecimus. Iam hinc unde
cœperit, qbus constet, quo quæq; in ea modo in-
uenienda, atq; tractanda sint exequar. Intra quem modum pleriq;
scriptores artium constiterunt, adeo ut Apollodorus contentus solis iu-
dicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc a me præcipue, qd hic liber
inchoat, opus studiosos eius desyderasse, ut inquisitione opinionum,
quæ diuersissimæ fuerunt, longe difficillimum, ita nescio an minime
legentibus futurum uoluptati, quippe quod prope nudam præcepto-
rum traditionem desyderet. In cæteris enim admiscere tentauimus
aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia, nanq; in id eligi materia
poterat uberior, sed ut hoc ipso alliceremus magis inuentum ad co-
gnitionem eorum, quæ necessaria studijs arbitrabamur, si ducti in-
cunditate aliqua lectionis, libentius discerent ea, quorû ne ieiuna, atq;
arida traditio auerteret animos, & aures, præsertim tam delicatas
raderet, uerebamur. Quæ ratione se Lucretius dicit præcepta philo-
sophiæ carmine esse complexum. nanq; hac (ut est notum) similitudi-
ne utitur.

- Ac ueluti pueris ab synthia tetra medentes,
Cum dare conantur prius oras pocula circum,
Aspirant mellis dulci flauoq; liquore. Et quæ sequuntur.
Sed nos nunc ueremur, ne parû hic liber mellis, & ab synthij mul-
tum habere uideatur, sitq; salubrior studijs, quàm dulcior, quin etiã
hoc timeo, ne ex eo minorem gratiã ineat, quod pleraq; non inuen-
ta per me, sed ab alijs tradita continebit. habeat etiam quosdam, qui
contra sentiant, & aduersentur, propterea quod plurimi authores,
quamuis eodem tenderent diuersas tamen uias inuenerunt, atq; in
suã qui sq; induxit sequentes. Illi autem probant qualescunq; ingressi
sunt iter. nec facile inculcatis pueris per suasiones mutaueris, qd ne-
mo non

mo nō didicisse maualt quā discere. Est autem, ut procedente libro patebit, infinita dissensio authorum. Primo ad ea, quæ rudia, atq; imperfecta adhuc erant adiacentibus quod inuenissent scriptoribus, mox, ut aliquid sui uiderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nā primus post eos, quos poëtæ tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artiū autem scriptores antiquissimi Corax, & Thyfias siculi, quos insecutus est uir eiusdē insulæ Gorgias Leontinus Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (Nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Ideoq; & illorum, de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem usq; durauit. Thrasyachus Calcedonius cum hoc, & Prodicus Cius, & Abderites Protagoras, a quo decē millibus denariorū didicisse artem, quam edidit, Euathius dicitur, & Hippias æleus, & quem Palamedæ Plato appellat, Alcidas Eleates, Antiphon quoq; & primus omnium orationem scripsit, & nihilo minus artē & ipse composuit, & pro se dixisse optime est creditus. Etiam Polycrates, a quo scriptam in Socratem diximus orationē, & Theodorus Byzantius ex his & ipse, quos Plato appellat λογοδιδάκτας, horum primis cōmunes locos tractasse dicuntur Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thrasyachus. Cicero in Bruto negat ante Periclē scriptum quicq; quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri, equidem nō reperio quicq; tanta eloquentiæ fama dignū. Ideoq; minus miror esse, qui nihil ab eo scriptum putent. Hæc autem, quæ feruntur ab alijs esse composita. His successere multi, sed clarissimus Gorgiæ auditor Isocrates, quanq; de præceptore eius inter auctores nō conuenit. Nos autem Aristoteli credimus, hinc uelut diuersæ secari cœperūt uicæ. Nā & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorū genere, eoq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) post meridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto qdē illo, ut traditur, uersu ex Philocteta frequenter usus.

αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ ἰσοκράτη ἐὼν λέγειν,

Turpe esse se tacere, & Isocratem pati dicere. Ars est utriusq; sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus de rhetorice diligenter scripsit, atq; hinc uel studiosius philosophi, quā rhetores, præcipueq; stoicorum, ac peripateticorum principes, fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam quā plurimū sunt secuti. Cui maxime par, atque æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa

Cælius, & Halicarnaseus Dionysius, præcipue tamen in se conuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit, & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium, quem studiose audisse, cum in eâ insulam secessisset, dicitur Tiberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorei, ac Theodorei, ad morem certas in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo latine fuit Eualgius, græcè Atticus. Nam ipsius sola uidetur ars edita ad Matium, quia cæteras missa ad Domitium epistola, nõ agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram sunt qui uiderunt. Romanorũ primus quantum ego qdem sciam, condidit aliqua in hæc materiam M. Cato, post M. Antonius ille Censorius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, atq; id ipsum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorũ memoriam, si quo loco res poscet, non omittam. præcipuum uero lumen, sicut eloquẽtiæ, ita præceptis quoq; eius dedit, unicum apud nos specimen orandi, docendiq; oratorias artes M. Tullius, post quem tacere modestissimum foret, nisi & rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, et in oratoris hæc minora, quæ pleriq; desyderant sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, non nihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus, & Lenas, & ætatis nostræ Virginius, Plinius, Tutilius. Sunt et hodie clari eiusdem operis authores, qui si omnia cõplexi forent, consulissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium, ueniet eorũ laudi suum tempus. Ad posteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot, ac tantos scriptores pigebit meam quibusdam locis posuisse sententiam. Neq; enim me cuiquã sectæ uelut quadam superstitione imbutus addixi, & electuris, quæ uolent facienda copia fuit. Sicut ipse plurimum in unum confero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus, curæ testimonium promeruisse contentus.

Quod initium rhetorices.

NEC diu uos moretur quæstio, quæ rhetorices origo sit. nam cui dubium est, quin sermonem ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint, quod certe principium est eius rei, huic studium, & incrementum dederit utilitas, summa ratio, & exercitatio. Nec uideo quare curam dicendi putent quidam inde cœpisse, quod ij, qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi

defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim ut honestior causa, ita nõ utiq; prior est, cum præsertim accusatio præcedat defensionem, nisi quis dicat etiã gladium fabricatum ab eo prius, q; ferrum in tutelam sui, quã qui in perniciem alterius cõpararit. Initium ergo dicendi dedit natura, initium artis observatio, homines enim, sicut in medicina cū uiderent alia salubria, alia insalubria, ex observatione eorũ effecerunt artem, ita cū in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandũ, uitandumq; , & quædã secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoq; , hæc cõfirmata sunt usu. Tum quæ sciebat quisq; docuit. Cicero qdem initium orandi conditoribus urbium, ac legumlatoribus dedit, in qbus fuisse uim dicendi necesse est. Cur tamen hæc primã originem putet, non uideo, cū sint adhuc quædam uagæ, & sine urbibus, ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in ijs nati, & legationibus fungantur, & accusent aliqua, ac defendant, & deniq; alium melius alio loqui credant.

Quinque sunt partes rhetoricæ.

OMNIS autem orandi ratio, ut plurimi, maximiq; authores tradiderunt, quinque partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, siue actione, utroq; enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quo qdẽ uoluntas aliqua enuntiat, habeat necesse est & rem, & uerbũ. at si est breuis, & una conclusione finitur, nihil fortasse ultra desyderet. at oratio longior plura exigit. Nõ enim tantum refert, qd, & quomodo dicamus, sed etiã quo loco, opus ergo est & dispositione. Sed nec omnia, quæ res postulat dicere, nec suo quæq; loco poterimus, nisi adiuuante memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit, uerũ hæc cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora uel uoce, uel gestu pronuntiatio. huic quoq; igitur necessario tribuendus est quintus locus. Nec audiendi qdã, quorũ est Albutius, qui tres modo primas esse partes uolunt, qã memoria, atq; actio natura non arte contingant, quarũ nos præcepta suo loco dabimus, licet thrasymachus quoq; idem de actione tradiderit. his adiecerunt qdam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent, ut primũ esset inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inuenisse quidem credo eum, qui non iudicauit, nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquã, sed non iudicasse. Et Cicero quidem in topicis iudiciũ subiecit inuentioni. Mihi autem adeo primus tribus partibus uidetur esse permixtum. nam nec dispositio sine

eo nec elocutio fuerit, ut pronuntiationem quoque, uel plurimum ab e
 mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitionibus
 oratoris ad easdem, de quibus supra dictum est, quinque peruenit par
 tes, nam cum dupliciter primū diuisisset inuentionem, atque elocutio
 nem, res, ac dispositionē inuentioni, uerba, & pronuntiationē elocu
 tioni dedit, quintā quoque constituit cōmunem, ac uelut custodē omniū
 memoriam. Item in oratore quinque rebus costare eloquentiā dicit, in
 quibus postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi
 nouitatis alicuius uidentur fuisse, qui adiecerunt ordinē cum dispo
 sitionē dixissent, quasi aliud sit dispositio quā rerū ordine quam
 optima collocatio. Dion inuentionem, modo et dispositionem tradidit,
 sed utranque duplicē rerū, ac uerborū, ut sit elocutio inuentionis, pro
 nuntiatio dispositionis, his quinta pars memoria accedat. Theodori
 fere inuentionem duplicem rerū, atque elocutionis, deinde tres par
 tes cæteras. Hermagoras iudiciū, partitionem, ordinē, quæque elocu
 tionis sunt, subiecit œconomia, quæ græce appellata ex cura rerum
 domesticarū, & hic per abusionem posita nomine latino caret, nam
 nunc non abusive dispensatio est etiā circa hoc quæstio, quod memo
 riam in ordine partium, quædam inuentioni, quædam dispositioni subiun
 xerunt, nobis quartus eius locus maxime placet. Non enim tantum
 inuenta tenere, ut disponamus, nec disposita, ut eloquamur, sed etiam
 uerbis formata memoriæ mandare debemus. Hac enim omnia quæ
 cunque in orationē collata sunt, continētur. fuerunt etiam in hac opi
 nione non pauci, ut has non rhetorices partes esse existimarent, sed
 opera oratoris. eius enim esse inuenire, disponere, eloqui, & cætera.
 Quod si accipiamus, nihil arti relinquemus. Nā bene dicere est ora
 toris, rhetorice tamen est bene dicēdi sciētia, uel, ut alij putant, artifi
 cis est psuadere. uis autē psuadendi artis, ita inuenire quæ & dispo
 nere oratoris. Inuentio autē, & dispositio rhetorices proprie uideri
 potest. In eo plures dissenserūt, utrum ne hæ partes essent rhetorices,
 an eiusdem opera, an, ut Athenæus credit, elementa, quæ uocantur
 στοιχεῖα. Sed neque elementa recte quis dixerit, alioquin tantū initia
 erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inse
 cabilia. Nec operum recte nomen accipient, quæ nec ab alijs pficiun
 tur, sed et aliud ipsa pficiunt. partes igitur, nā cum sit ex his rheto
 rice, fieri nō potest, ut cū totum ex partibus constet, non sint partes to
 tius, ex quibus constat. Videntur autē mihi quæ hæc opera dixerunt, eo
 quædē moti, quod in alia rursus diuisione nolent in idē nomen incide
 re. partes enim rhetorices esse dicebant, laudatiuam, deliberatiuā, iu-

dicialem. quæ si partes sunt, materiae sunt potius, quàm artis. Namq; in his singulis rhetorice tota est, quia & inuentionem, & dispositionem, & elocutionem, & memoriam, & pronuntiationem, quaecunq; earum desiderat. Itaq; quidam genera ea tria rhetorices dicere maluerunt. Optime autem illa, quos secutus est Cicero genera causarum.

Quæ genera causarum.

SED tria an plura sint ambigitur, nec dubie prope omnes utiq; summæ apud antiquos authoritatis scriptores Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalẽ pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tum leuiter est tentatũ, cũ apud grecos quosdã, tum apud Ciceronẽ in libris de oratore, & nũc maximo temporũ nostrorũ authore prope psuasum, ut non modo plura hæc genera, sed etiã pene innumerabilia uideantur. Nã si laudãdi, ac uituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidebimur, cũ querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, plurima alia, ut mihi in illa uetere psuasione pmanenti, uel ut peteda sit uenia, quærendumq; quo moti priores, rẽ tam late fusam, tã breuiter astrinxerint. Quos q; errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his ferẽ uersari tũ oratores uidebant. Nã & laudes, et uituperationes scribebantur. ἐπιλαίους dicere erat moris, & plurimũ in consilijs, ac iudicijs insumebatur operæ, ut scriptores artium pro solis cõprehenderint frequētissima. Qui uero defendunt tria faciunt genera auditorũ, unũ, quod ad delectationẽ conueniat, alterũ quod consiliũ accipiat, tertium, quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, & talis quædã ratio succurrit, qd̄ omne oratoris officium, aut in iudicijs est, aut extra iudicia eorũ, de quibus iudicio queritur, manifestum genus est, ea, quæ ad iudicẽ nõ ueniunt, aut præteritũ habet tẽpus, aut futurũ præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Itẽ oĩa, de quibus dicendũ est, aut certa sint necesse est, aut dubia, certa ut cuiq; est animus laudat, aut culpãt ex dubijs partim nobis ipsis ad electionẽ sunt libera. de his deliberatur partim aliorũ sententiæ cõmissa, de his lite cõteditur. Anaximenes iudicialẽ, et cõcionalẽ generales ptes esse uoluit, septẽ autẽ species hortãdi, dehortãdi, laudãdi, uituperãdi, accusandi, defendẽdi, exgrẽdi. quod etiã ἐξετασινδὲν dicit

quarum duæ primæ deliberatiuæ, duæ sequentes demonstratiuæ, tres
ultimæ iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, q̄ inter-
rogandi, respondendi, mandandi, prædicandi, qđ ὀρθῶς dixit, par-
tes solas putat. Plato in sophiste iudiciali, & concionali tertiã adiecit
προσομιλιτικὴν, quam sane permittamus nobis dicere sermocina-
tricem, quæ a forensi ratione disiungitur, et est accommodata priva-
tis disputationibus, cuius vis eadē profecto est, quæ dialecticæ. Iso-
crates in omni genere laudem, ac uituperationem existimauit. Nobis
autem & tutissimum est authores plures sequi, & ita uidetur ratio
dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus, quo laus, ac uituperatio conti-
netur, sed est appellatum a parte meliore laudatiuū, idē alij demon-
stratiuum uocant, utrunq; nomen ex græco creditur fluxisse. Nam et
ἐγκωμιστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν
non tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur,
& multum ab illo ἐγκωμιστικῷ differre. nam ut continet lauda-
tiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquã ne-
gauerit panegyricos ἐπιδεικτικὸς esse. Atqui firmam suadendi ha-
bent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur ut causarū qđ
genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita nisi
forte non ex græco mutuantes demonstratiuum uocant. Verum id
sequuntur, quod laus, ac uituperatio quale sit quicq; demonstrat, al-
terum est deliberatiuum, tertium iudiciale. Cæteræ species in hæc
tria incident genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non lauda-
re, ac uituperare, suadere, aut dissuadere, intendere, quid uel depel-
lere debeamus. Illa quoq; sunt cõmunia, conciliare, narrare, docere,
augere, diminuere, concitandis, cõponendis uel affectibus animos au-
dientium fingere. Ne ijs qđem accesserim, qui laudatiuam materiam
honestorū, deliberatiuã utiliū, iudicialē iustorū quæstione cõtineri
putant, celeri magis, ac rotunda usi distributione quàm uera. Stant
enim quodãmodo mutuis auxilijs omnia. nã et in laude iustitia, utili-
tasq; tractãtur, et in cõsilijs honestas, et raro inueneris iudicialē cau-
sam, in cuius nõ parte aliqd eorū, quæ supra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

OMNIS autem oratio constat aut ex ijs, quæ significantur, aut
ex ijs, quæ significant, id est rebus, & uerbis. Facultas orandi con-
sumatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adiungunt
quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. Tria sunt autem,

quæ præstare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet, hæc enim clarior diuisio quàm eorū, qui totum opus in res, & in affectus partuntur. Non semper autē omnia in eā, quæ tractabitur, materiā cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus, quæ ut non ubiq; habent locum, ita quocunq; irrumpunt, plurimum ualent. Præstantissimis authoribus placet alia in rhetorica esse, quæ probationē desyderent, alia, quæ non desyderent, cum quibus ipse consentio. Quidam uero, ut Celsus, de nulla re dicturum oratorē, nisi de qua quæritur, existimant, cui cum maxima pars scriptorum repugnet, tum etiam ipsa partitio, nisi forte laudare, quæ constant esse honesta, et uituperare quæ ex confesso sint turpia, non est oratoris officium. Illud iam omnes fatentur esse quæstiones, aut in scripto, aut in nō scripto, in scripto sunt de iure, in non scripto de re. Illud legale, hoc rationale genus Hermagoras, atq; eum secuti uocant id est *ρομικόν*, & *λογικόν*. Idem sentiunt, quod omnem quæstionem ponunt in rebus, et in uerbis. Item conuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis, & temporibus, & locis, cæterisq; similibus in utrāq; partem tractantur, quæ græci *θίσις* dicunt, Cicero propositū, alij quæstiones uniuersales ciuiles, alij quæstiones philosopho conuenientes, Athenæus partem causæ appellat. Hoc genus Cicero scientia, & actione distinguit, ut sit scientiæ, an providentia mandus regatur, actionis, an accedendū ad remp. administrandā. Prius trium generū, an sit, quid sit, quale sit. Omnia enim hæc ignorari possunt. Sequēs, duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utamur. Finitæ autē sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorumq;. hæc *ὑποθίσις* a græcis dicuntur, causæ a nostris. In his omnis quæstio uidetur circa res, personasq; consistere. Amplior est semper infinita, inde enim finita descendit. Quod ut exemplo pateat. Infinita est an uxor ducenda, finita an Catoni ducenda. Ideoq; esse suasoria potest. Sed etiā remotæ a personis proprijs ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an resp. administranda, refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoq; subest uelut latens persona. tyrannus enim genuat quæstionem, subestq; & temporis, & qualitatis tacita uis, non dum tamen propriæ dixeris causam. Hæ autem, quas infinitas uoco, & generales appellantur, quod si est uerū, finitæ speciales erunt. In omni autē speciali utiq; inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio an in causis quoq;, quæquid in quæstionē uenit qualitatis, generale sit. Milo Clodiū occidit, iure occiderit insidiatorē, non ne hic quæritur, an hoc sit ius insidiatorē occidi. Quid in coniecturis?

non illa generalia, an causa sceleris, odium cupiditas, an tormentis credendum, testibus, an argumentis maior fides habenda? nam finitione quaedam comprehendendi nihil non in uniuersum certum erit. Quidam putant etiam eas posse thesibus aliquando nominari, quae personis, causisque contineantur, aliter tantummodo positas, ut causa sit, cum Orestes accusatur. Thesis an Horestes recte sit absolutus, cuius generis est, an Cato recte Martiam Hortensio tradiderit. hi Thesim a causa sic distinguunt, ut illa sit spectatiuae partis. haec actiuae. Illic enim ueritatis gratia tantum disputari, hic negotium agi. Quaequam inutiles quaedam oratori putant uniuersales quaestiones, quae nihil prosit, quod constet, ducendam esse uxorem, uel administrandam rempublicam. si quis uel aetate, uel ualitudine impediatur. Sed non in omnibus eisdem quaestionibus sic occurrere potest, ut illis sine uirtus finis, regatur ne mundus prouidentia. Quin etiam in iis, quae ad personam referuntur, ut non est satis generalem tractasse quaestionem, ita perueniri ad speciem, nisi illa prius excussa non potest. Nam quomodo an sibi uxor ducenda sit, deliberabit Cato, nisi constiterit uxores esse ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiam quaeretur, nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt tamen inscripti nomine Hermagorae libri, qui confirmant illam opinionem siue falsus est titulus, siue hic Hermagoras alius fuit. Nam eiusdem esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa composuit. Cum sicut ex Ciceronis quoque rhetorico primo manifestum est, materiam rhetorices in Thesis, et causas diuiserit. Quod reprehendit Cicero, ac thesimum nihil ad oratorem pertinere contendit, totumque hoc genus quaestionis ad philosophos refert. Sed me liberauit respondendi uerecundia, et quod ipse hos libros improbat, et quod in oratore, atque iis, quos de oratore scripsit libris, et topicis praecipit, ut a propriis personis, atque temporibus auocemus controuersiam, quae latius liceat dicere de genere, quam de specie, et quod in uniuerso probatum sit, id in parte probatum esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiae iisdem, qui in causam cadunt. Adhuc adicitur alias esse quaestiones in rebus ipsis, alias quae ad aliquid referantur. Illud an uxor ducenda, hoc an seni ducenda. illud an fortis, hoc an fortior, et similia. Causam finit Apollodorus, ut interpretatione Valgi discipuli eius utitur ita, causa est negotium omnibus suis partibus spectans ad quaestionem, aut causa est negotium, cuius finis est controuersia. Ipsum deinde negotium sic finit. Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum, et non scriptorum. Causam nunc intelligamus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipsam

causam quā similiter finierūt, ut Apollodorus negotiū, Isocrates cau-
sam aut quæstionē finitā civilem, aut rerū controuersiam in psonarū
finitarū cōplexu, Cicero his uerbis, causa certis personis, locis, tēpori-
bus, actionibus, negotijs cernitur, aut in oibus, aut in plerisq; eorum.

Quid sit status.

ERGO cum omnis causa contineatur aliquo statu, priusquam
dicere aggrediar quomodo genus quodq; causæ sit tractandum, id
quod cōmune est omnibus, quid sit status, & unde dicatur, & quot, et
qui sint, intuendum puto, quāquam id nonnulli ad iudiciales tantum
pertinere materias putauerunt. quorum inscitiam cum omnia tria
genera fuero executus, res ipsa deprehēdet. Quod nos statum, id quā-
dam constitutionem uocant, alij quæstionem, alij quod ex quæstione
appareat. Theodorus caput, idest κεφάλαιον τεχνικώτερον, ad quod
referantur omnia, quorum diuersa appellatio uis eadē est, nec inter-
est discentium, quibus quicq; nominibus appellatur, dum res ipsa ma-
nifesta sit. Statum græci στάσις uocant, quod nomen non primum ab
Hermagora traditum putant, sed alij ab Heucrate Isocratis discipulo,
alij a Zopyro Clazomenio, quanquam uidetur Aeschines quoq;
in oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cum a iudicibus pe-
tit, ne Demosthenem permittant euagari, sed eum dicere de ipso cau-
sæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo, quod ibi sit
primus causæ congressus, uel quod in hoc causa consistat. Et nominis
quidem hæc origo, nunc quid sit. Statum quidam dixerunt primā
causarum conflictionem, quos recte sensisse, sed parum elocutos pu-
to, non enim est status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod ex
prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis, fecisti, non feci, an
fecerit, hoc fecisti, non hoc feci, quis quid fecerit, quia ex his appa-
ret illud coniectura, hoc finitione quærendum, atque in quo pars
utraque insistit, erit quæstio coniecturalis, uel finitui status. Quid
si enim dicat quis, sonus est duorū inter se corporum conflictio, erret,
ut opinor, non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione, & hoc
leuius. intelligitur enim utcunque dictum. Inde uero ingens male
interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem
legerant, crediderunt statum semper ex prima quæstione ducendum,
quod est uitiosissimum. nam quæstio nulla non habet utique sta-
tum. constat enim ex intentione, et depulsione, sed aliæ sunt propriæ
causarum, de quibus ferenda sententia est, aliæ adductæ extrinse-

ois, aliqd tamen ad summā causæ conferentes, uelut auxiliā quædā, quo fit, ut in cōtrouersia, una, plures' ue quæstiones esse dicantur. Porro harū plerunq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nanq; et illud frequens est, ut ea, qbus minus confidimus, cū tractata sint, omittamus, interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea, quæ sunt potētiora gradū ex his fecisse contenti. Simplex autē causa etiā si uarie defenditur, non potest habere plus uno, de quo pronuntietur, atq; erit inde status causæ, qd̄ & orator præcipue sibi opponendū, & iudex spectandū maxime intelligit, in hoc enim causa consistet. Ceterū quæstionū possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exēplo, cū dicit reus, etiā si feci, recte feci, qualitatis utitur statu, cū dicit, nō feci, coniectura mouet. Semper autē firmus est non fecisse. Ideoq; statum esse in eo iudicabo, quod dicerē si mihi plus quā unū dicere nō liceret. Recte igitur est appellata causarū prima conflictio non quæstionum. Nā et pro Rabirio posthumo Cicero prima parte orationis hoc intendit, ut actionē cōpetere in eq̄tem Romanū neget, secunda, nullā ad eum pecuniam puenisse confirmat. Statum tamen dicā in eo fuisse, quod est potētius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt post proœmium positæ, iudicabo conflixisse causam, sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideoq; iure interfectus ostenditur. Et hoc est, quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiā si pro causa plura dicturus est, quod maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primū cogitandū, ita non utiq; primum dicendum erit.

Vnde ducatur, & reus an actor statum faciat.

ALII statum crediderunt primā eius, cum quo ageretur, deprecationem. Quam sententiā his uerbis Cicero cōplectitur. In quo primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an eū semper is faciat, q̄ respondet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens non a' depulsione sumi, sed ab eo, qui propositionem suam confirmet, ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare, si iure occisum reus dicit translata probationis necessitate, idem a' reo fiet, & sit eius intentio, cui non accedo equidē, nam est uero propius, quod contra dicitur, nullā esse litem si is, cū quo agatur, nihil respondeat. Ideoq; fieri statum a' respondente. Mea tamen sententia uariū id est, & accidit pro conditione causarum, & quia uideri potest propositio aliquando statū facere, ut in coniecturalibus causis. utitur enim con-

iectura

iectura magis qui agit, quo moti quidem eundem a reo inficiale esse
 dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, q̄ intendit. Sed
 quia uidetur illis quoq; necessitatem hos status'exequendi facere, qui
 negat. is enim si dicat non feci, coget aduersariū coniectura uti, &
 si dicat nō habet legem, syllogismo. concedamus ex depulsione nasci
 statū. nihilo minus enim res eō reuertetur, ut modo is, q̄ agit, modo is,
 cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio hominem
 occidisti, si neget reus faciet statum qui negat. Quid si confitetur, sed iu-
 re a se adulterū dicit occisum? Nempe legem esse certū est, quæ p̄mit-
 tat, nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est, non fuit inquit,
 adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet. Ita erit
 q̄dem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, nō a reo.
 Quid quod eadem questio potest eundem uel' accusatorem facere, uel
 reum? Qui artem ludicram exercuerit, in XIII. primis ordini-
 bus ne sedeat, qui se pratori in hortis ostenderit, neq; erat p̄ductus,
 sedit in XIII. ordinibus, nēpe intentio est, artem ludicrā exercui-
 sti. depulsio, nō exercui artē ludicrā. questio, qd sit artē ludicram
 exercere. si accusabitur theatri lege, depulsio erit rei, si excitatus
 fuerit de spectaculis, et aget iniuriā, depulsio erit accusatoris. Frequē-
 tius tamen illud accidet, qd est a plurimis traditum. Effugerunt has
 questiones, q̄ dixerunt statum esse id, quod appareat ex intentione, et
 depulsione, ut fecisti, non feci, aut recte feci. Viderimus tamen, utrum
 id sit status, an in eo status. Hermagoras statū uocat, per quem subie-
 cta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partiū referan-
 tur. Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum essent frequenter in causa
 diuersi questionum status, in eo crederem statum causæ, quod esset in
 ea potentissimum, & in quo maxime res uerteretur. Id si quis gene-
 ralē questionem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nō
 erit pugna, non magis, quàm si aliud adhuc, quo idē intelligatur,
 eius rei nomen inuenerit, quanquam tota uolumina in hanc disputa-
 tionem impendisse multos sciam, nobis statum dici placet. Sed cum in
 alijs omnibus inter scriptores summa dissensio est, tū in hoc uidetur
 mihi præcipue studiū quoq; diuersa tradendi fuisse, adeo nec qui sit
 numerus, nec quæ nomina, nec q̄ generales, qui'ue speciales sint sta-
 tus conuenit. Ac primū Aristoteles elementa decem constituit, circa
 quæ uersari uideatur omnis questio, & oīar, quā Plautus essentiam
 uocat, nec sane aliud est eius nomen latinū, sed ea queritur an sit.
 Qualitatē, cuius apertus intellectus est. Quantitatē, quæ dupliciter
 a posterioribus diuisa est, quàm magnum, & quàm multum sit. Ad
 Quintil.

aliquid, unde ductæ translatio, & cōparatio. Posthæc ubi, & quan-
do, deinde facere, pati, habere, quod est quasi armatū esse, uestitū esse,
nouissime uerū dicitur quod est cōpositū esse quodāmodo, ut calefacere, sta-
re, irasci. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status p̄tinere, cætera
ad quosdā locos argumentorū uidentur. Alij nouem elementa posue-
runt, p̄sonā, in qua de animo, corpore extra positus quærat, q̄d p̄ti-
nere ad cōiecturæ, et qualitatis instrumēta uideo. Tēpus, q̄d χεῖρον
uocant, ex quo quæstio, an is, quē dum addicta est mater pepererit,
seruus sit natus. Locus unde cōtrouersia uidetur, an fas fuerit tyran-
num in tēplo occidere, an exulauerit q̄ domi latuit. Tēpus iterū quod
πράξις appellat. hęc autē uideri uolunt speciem illius tēporis, ut aesta-
tem, uel hyemem, huic subiicitur ille in pestilentia comessator. Actum,
idest ναῦρον, quod eo referūt, sciens cōmiserit, an insciens, necessitate,
an casu, et talia. Numerū q̄ cadit in speciem quātitatis. an Thrasybulo
triginta præmia debeant, q̄ tot tyrannos sustulerit. Causam, cui plu-
rimæ subiacēt lites, quoties factū nō negatur, sed q̄ iusta ratione sit
factū, defenditur. Τρόπον cū id, quod alio modo fieri licet, alio di-
citur factū, hinc est adulter loris cæsus, uel fame necatus. Ocasione fa-
ctorum, quod est apertius, quā ut uel interpretandū, uel exēplo sit
demonstrādū, tamē ἀφορμὰς εἰρων uocant. Hi quoq; nullā quæstio-
nē extra hęc putant. Quidā detrahunt duas partes, numerum, &
ocasionē, et pro illo, quē dixi actum, subiiciunt res, idest πράγματα,
quæ ne præterisse uiderer, satis habui attingere. Cæterū his nec sta-
tus satis ostendi, nec oēs contineri loco credo, quod apparebit diligen-
tius legētibus quæ de utraq; re dicā. Erunt enim plura multo q̄ quæ
his elementis cōprehenduntur. Apud plures authores legi, placuisse
q̄busdā unū omnino statū esse coniecturalē. Sed q̄bus placuerit, neq;
illi tradiderunt, nec ego usq; reperire potui. Rationē tamen hęc secuti
dicuntur, quod res omnis signis colligeretur quomodolibet, qualitatis
quoq; solū statū faciāt, q̄a ubiq; qualis sit cuiusq; rei natura quæri po-
test, sed utrocunq; modo sequetur summa cōfusio. Neq; interest unum
qui statū faciat, an nullū, si omnes causæ sint cōditionis eiusdē. Con-
iectura dicta est a cōiectu, idest directione quadā rationis ad ueri-
tatē, unde etiā somniorū, atq; omniū interpretes coniectores uocantur,
appellatū tamen est hoc genus uarie, sicut in sequentibus apparebit.

Quot, & qui status:

FVERVNT qui duos status facerent. Archidemus coniectu-
ralem,

ralem, & finituum exclusa qualitate, quæ sic de ea quæri existima-
 bat, quod esset iniquum, quod iniustum, quod dicto non audientem esse, quod
 uocat de eodem, et alio. Huic diuersa sententia eorum fuit, quæ duos quædam
 status esse uoluerunt, sed unum inficialē, alterum iuridicialē. Inficialis,
 quæ nos dicimus coniecturalē, cui ab inficiando nomen alij in totum
 dederunt, alij in partem, quæ accusatorē coniectura, reū inficiatione uti
 putauerunt. Iuridicialis est, quæ δικαιολογικὸς græce dicitur, sed ab Ar-
 chidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio. Nam subij-
 ciunt eam iuridiciali, quærendumque arbitratur iustum ne sit sacrilegium
 appellari, quod obijciatur, uel furtum, uel amentiam. Quæ in opinione
 Pamphilus fuit. Sed qualitatem in plura partitus est. Plurimum deinceps
 mutatis tantum nominibus in re, de qua non constat, et in rem, de qua
 constat. Nam est uerum, nec aliter fieri potest, quam ut aut certum sit, factum
 esse quid, aut non sit, si non est certum, coniectura sit, si certum est, re-
 liqui status. Nam idem dicit Apollodorus cum quaestione aut in rebus
 extra positis, quibus coniectura explicatur, aut in nostris opinionibus
 existimet positam, quorum illud πραγματικόν, hoc περί ἐννοίας
 uocat, idemque ἀπορον καὶ προληπτικόν dicunt, quo dubium, et presump-
 tum significatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an sit, &
 de accidentibus ei, quæ esse constat, idest περί ὁυσίας καὶ συμβεβηκότων
 existimat quæri. Nam in his omnibus prius genus coniecturæ habet,
 sequens reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult esse, qualitatem,
 & de nomine, idest finitiuam. Theodorus quod, quale, quantum, ad aliquid.
 Sunt qui & de eodem, & de alio modo qualitatem esse, modo finitionem
 uelint. In duo & Possidonius diuidit, uocem, & res. In uoce quæri
 putat an significet quicquam multa, quo modo rebus coniecturam, quod
 κατάστασιν uocat, et qualitatem, et finitionem, cui nomen dat κατ' ἐννοίαν,
 & ad aliquid, unde & illa diuisio est, alia esse scripta, et alia inscri-
 pta. Celsus Cornelius duos & ipse fecit status generales, an sit, quale
 sit. priori subiecit finitionem, quia æque quaeratur, an sit sacrilegus qui
 nihil se sustulisse de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confite-
 tur se sustulisse. Qualitatem in rem, & scriptum diuidit. Scripto
 quatuor partes legales exclusa translatione, quantitatem, & mentis
 quaestiones coniecturæ subiecit. Est etiam alia in duos diuidendi sta-
 tus ratio, quæ docet, aut de substantia controuersiam esse, aut de quali-
 tate. Ipsam porro qualitatem aut in summo genere consistere, aut in
 succedentibus, de substantia est coniectura, quaestio enim tractatur
 rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdum etiam intentionis, et uo-
 luntatis, idque melius quam quod ijs placuit, qui statum eundem facti nomina-

uerunt, tanquam de præterito tantum, et tantum de factò quæreretur
pars qualitatis, quæ est de summo genere raro in iudiciũ uenit, qua-
le est. id'ne sit honestum, quod uulgo laudatur. Succeedentiũ autẽ aliæ
de cõmuni appellatione, ut sit'ne sacrilegus, qui pecuniam priuatam
ex templo furatus est, aut de re denominata, uõi & factum esse cer-
tum est, nec dubitatur quid sit, quod factum est, cui subiacent omnes
de honestis, iustis, utilibus quæstiones. his etiam cæteri status contineri
dicuntur, qd et quantitas modo ad coniecturã referatur, ut maior' ne
sol quàm terra, modo ad qualitatem, quanta poena quempiam, quan-
to'ne præmio sit affici iustum, et translatio uersetur circa qualitã,
& definitio pars sit translationis. Quinetiam contrariæ leges, &
ratiocinatiuus status, idest syllogismus, & plerunq; scripti, & uolun-
tatis æquo nitantur, nisi quod hic tertius aliquando coniecturã acci-
pit, quid senserit legis constitutor. Ambiguitatem uero semper conie-
ctura explicari necesse sit, quia cum sit manifestum uerborum dupli-
cem esse intellectum, de sola quæritur uoluntate. A' plurimis tres
sunt facti generales status, quibus & Cicero in oratore utitur. &
omnia, quæ aut in controuersiam, aut in contentionem ueniant, con-
tineri putat, sit'ne, qd sit, quale sit, quorum nomina apertiora sunt,
quàm ut dicenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit, & M. Anto-
nius, his quidem uerbis, pauca res sunt, quibus ex rebus omnes ora-
tiones nascuntur, factum, non factum, ius, iniuria, bonum, malum.
Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum
habet, ut lege, sed illum quoq; ut iuste fecisse uideamur. secuti Anto-
nium apertius uoluerunt eosdem status distinguere. Itaq; dixerunt
coniecturalem legalem, iuridicalem. qui & Virgilio placent. Ho-
rum deinde fecerunt species, ita ut legali subijcerent finitionẽ, et alios,
qui ex scripto dicuntur, legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur, et
scripti, & sententiæ, uel uoluntatis, idest κατὰ ῥῆτόν καὶ διανοίαν, &
μετάληψιν, quã nos uarie translatiuã, transumptiuã, transpositiuã
uocamus. συλλογισμὸν, quẽ accipimus ratiocinatiuũ, uel collectiuum,
ambiguitatis, quæ ἀμυβολία nominatur. Quos posui, quia & ipsi
a' plerisq; status appellantur, quibusdã legales potius quæstiones eas
dici placuit. Quatuor fecit Athenæus προτρεπτικὸν εἶδος, uel παραι-
νετικὸν, idest exhortatiuum, quia suasoriæ est proprius, συντελικὸν,
qua coniecturam significari magis ex ijs, quæ sequuntur, quàm ex
ipso nomine appareat, ὑπαλλακτικὸν ea finitio est, mutatione enim
nominis constat, iuridicalem eadem appellatione græca, qua cæteri
usi. Nam est, ut dixi, multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλ-
λακτικὸν

λακτικὴν translationem esse existiment secuti hanc mutationis signifi-
 cationem. fecerunt alij totidem status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit,
 quantum sit, ut *Cæcilius*, & *Theon*. *Aristoteles* in *rhetoricis* etiam sic
 omne opus diuidit in ueritatē, et petenda, ac fugienda, quod est sua-
 foriæ, & de eodem, atq; alio partiendo, tamen ad hæc puenit, an sit,
 quid, quale, quantum, & quàm multum sit quærendū putat. Quodā
 tamen loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit, quædam sic defen-
 di. sustuli, sed non furtum feci, percussi, sed nō iniuriam feci. Posue-
 rat & *Cicero* in *libris rhetoricis*, facti, nominis, generis, actionis, ut
 in facto coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione
 ius intelligatur. Iuri subiecerat translationē. Verū hic legales quoq;
 quæstiones alio loco tractat, ut species actionis. Fuerūt qui facerent
 quinq; coniecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid.
Theodorus quoq; ut dixi, uisdem generalibus capitibus utitur, an sit,
 quid sit, quale sit, quantum sit, ad aliquid. Hoc ultimum maxime in
 cōparatiuo genere uersari putat, quoniam melius, ac peius, maius,
 et minus, nisi alio relata non intelliguntur. Sed in illas quoq; trans-
 lationes, ut supra significauimus, quæstiones incidunt, an huic uis agendi
 sit, uel facere aliquid conueniat, an contra hunc, an hoc tempore, an
 sic. Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij sex status pu-
 tant, cōiecturā, quā *ῥέπειν* uocant, et qualitatem, et proprietatem idest
ἰδιότητα quo uerbo finitio ostenditur, & quantitatem, quam *ἀξία*
 dicunt, & cōparationem, & translationem, cuius ab hoc nouū no-
 men inuentum est *μετάστασις* nouum tanquam in statu alio, qui ab
Hermagora inter species iuridiciales ponitur, usitatum. Alijs septem
 esse placuit, a quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio
 recepta est. Sed in horū triū locū subditæ quatuor legales, adiectæq;
 illis tribus rationalibus, alij peruenerūt usq; ad octo translatione ad
 septem superiores adiectæ, a quibusdam deinde diuisa ratio est, ut
 status rationales appellarent quæstiones, quæadmodum supra dixi
 legales. In illis de re, in his de scripto quæreretur. Quidā in diuer-
 sum hos status esse, illas quæstiones maluerunt. Sed alij rationales tres
 putauerunt, an sit, quid sit, quale sit. *Hermagoras* solū quatuor, conie-
 cturam, proprietatem, translationem, qualitatem, quam per acciden-
 tia idest *κατὰ συμβεβηκός* uocat. hac interpretatione, an illi acci-
 dat uiro bono esse, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetendis, & fu-
 giendis, quæ est pars deliberatiua. De persona, ea ostenditur laudati-
 ua. Negotialem, quā *πραγματικὴν* uocat, in qua de rebus ipsis quæ-
 ritur, remoto personarū complexu, ut sit ne liber, qui est in assertio-

Quintil.

g . iii

ne, an diuitiæ superbiam pariant, an iustum quid, an bonum sit. Iuridicalē, in qua fere eadē, sed certis, destinatisq; personis quærat, an ille iuste hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis rhetorico aliā esse loci negotialis interpretationē, cum ita scriptū sit.

” Negotialis est, in qua quid iuris ex civili more, & æquitate sit, cōsideratur, cui diligentie præesse apud nos iuris consulti existimātur.

” sed quæ ipsius de ijs libris iudiciū fuerit, supra dixi. Sunt enim uelut regestæ in hos commentarios, quos adolescens deduxerat, scholæ, & si qua est in his culpa, tradentis est, siue eum mouit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exēpla ex quæstionibus iuris, siue quæ græci πρᾶγματινοὺς uocant iuris interpretes. sed Cicero quædem his pulcherrimos illos de oratore substituit. Ideoq; culpam tanquā falsa præcipiat, non potest nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quædā citra nomen ipsum apud Aristotelem reperiuntur. legales autem quæstiones has fecit, scripti, & uoluntatis, quam ipse uocat νότα πύτων, καὶ ὁ πρὸς αἰρεσίῳ, id est dictum, & exceptionem, quorū prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus usitatū ratiocinatum, ambiguitatis, legū contrariarū. Albutius eadē diuisione usus detrahit translationem, subiiciens eam iuridicali. In legalibus quoq; quæstionibus nullum putat esse, qui dicatur ratiocinatus. Scio plura inuenturos adhuc, quæ legere antiquos studiosius uolent. Sed ne hæc quoq; excesserint modū uereor. Ipse me paulū in alia, quam prius habuerim, opinione nunc esse confiteor. Et fortasse tutissimum erat, modo famæ studentī nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modo, uerum etiā approbassem. Sed non sustineo esse conscius mihi dissimulanti in eo præsertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem cōponimus, in ulla parte iudiciū mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinæ uidetur honestissime fecisse, quod quosdam errores suos, ne posterī errarent, confessus est. Et M. Tullius non dubitauit aliquos suos libros iam editos, alijs postea scriptis ipse damnare, sicut Catulū, atq; Lucullum, & hos ipsos, de quibus modo sum locutus, artis rhetorices. Etenim superuacuum foret in studijs longior labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tamen ex his quicquam, quæ tum præcepi, superuacuum fuit. Ad easdem enim particulas hæc quoq; , quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem didicisse pœniteat. Colligere tantum eadē, ac disponere paulo significantius conor, omnibus autē satisfactum uolo, nō me hæc serius demonstrare alijs, quàm mihi ipsi persuaserim. secundū plurimos authores seruabam tres rationales

status

status, coniecturam, finitionem, qualitatem, unum legale. Hi mihi status generales erant. Legale in quinque species partiebar, scripti, et uoluntatis, legum contrariarum, colectiuum, ambiguitatis, translationis, nunc quartum ex generalibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio, qua diximus, alios legales, alios rationales esse, ita non erit status, sed questionum genus, alioquin et rationalis status esset. Ex ijs etiam, quos speciales uocabam, remoueri translationem, frequenter quidem sicut omnes, qui me secuti sunt, meminisse possunt, testatus est in ipsis etiam illis sermonibus me nolente uulgatis, tamen hoc complexus uix in ulla controuersia translationis statum posse reperiri, ut non et alijs in eadem recte dici uideretur. Ideoque a quibusdam eum exclusum, neque ignoro multa transferri, cum in omnibus fere causis, in quibus cecidisse quis formula dicitur, haec sint quaestiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere. Et si qua sunt talia, sed personae, tempora, actiones, caeteraque propter aliquam causam transferuntur. Ita non est in translatione quaestio, sed in eo propter quod transferuntur. Non debes apud praetorem petere fidei commissum, sed apud consules, maior enim praetoria cognitione summa est. Queritur an maior summa sit, facti controuersia est, non licet tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuisti. Iudicatio est, an potuerit, non debuisti interdiceret, sed petere, an recte interdictum sit ambigitur, quae omnia succedunt legitimis quaestionibus. An non praescriptiones etiam, in quibus maxime uidetur manifesta translatio, easdem omnes species habet, quas haec leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut de scripto, et sententia, uel rationatione queratur? deinde status ex quaestione oriatur? Translatio non habet quaestionem, de qua contendit orator, sed propter quam contendit, hoc apertius. Occidisti hominem, non occidi, quaestio an occiderit, status, coniectura non est. Tale, habeo ius actionis, non habes, ut sit quaestio, an habeat, et inde status, accipiat enim actionem, nec ne ad euentum pertinet, non ad causam, et ad id, quod pronuntiat iudex, non id, propter quod pronuntiat. hoc illi simile est, puniendus es, non sum, uidebit iudex, an puniendus sit. Sed non hic erit quaestio, nec hic status. Vbi ergo? puniendus es, hominem occidisti, non occidi, an occiderit. honorandus sum, non es, num statum habet? non, ut puto, honorandus sum, quia tyrannum occidi, non occidisti, quaestio, et status. Similiter non recte agis, recte ago, non habet statum. Vbi est ergo? non recte agis ignominiosus, queritur an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat, et quaestiones, et status. Ergo translaticium genus causae est, ut comparatiuum, et mutuae accusationis. At enim simile est illi, ius habeo, ius non habes, occi-

disti, recte occidi, non nego, sed nec hæc res statum facit. Non enim hæc sunt propositiones, alioquin causa nõ explicabitur, sed cū suis rationibus. Scelus cõmisit Horatius, sororem enim occidit, non cõmisit, debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mœrebat, quæstio an hæc iusta causa, ita qualitas, at similiter in translatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioso non est actio, habeo ius, quia abdicatio actio non est, quæritur quid sit actio, finiemus, non licet abdicare filios, syllogismus. Item cætera per omnes & rationales, & legales status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui translationem in rationali quoque genere ponerent, hoc modo, hominem occidi iussus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deserui, tempestatibus, fluminibus valetudine impeditus, idest non per me stetit, sed per illud, a quibus etiã liberius dissentio. non enim actio transfertur, sed causa facti, quod accidit pene in omni defensione. Denique is, qui tali utitur patrocinio non recedit a forma qualitatis. Dicit enim se culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio faciẽda sit, altera qua & factũ defenditur, altera, qua tantũ reus. Credendũ est igitur ijs, quorũ authoritatẽ secutus est Cicero. Tria esse, quæ in omni disputatione quærantur, an sit, qd sit, quale sit, qd etiã nobis ipsa natura præscribit. Nã primũ oportet subesse aliquid, de quo ambigitur, qd, quid sit, et quale sit, certe nõ potest æstimari, nisi prius esse constiterit. Ideoq; ea prima quæstio, sed non statim quod esse manifestum est, etiam quid sit apparet. hoc quoque constituto nouissima qualitas superest, nec ijs exploratis aliud est ultra. His infinite quæstiones, his finite continentur. Horũ aliqua in demonstratiua, deliberatiua, iudiciali materia utiq; tractãtur. Hæc rursum iudiciales causas et rationali parte, et legali cõtinet. nec enim ulla iuris disceptatio, nisi finitione, qualitate, coniectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fusa ratio, etsi non statim rectissima linea tensa, facilior tamen, & apertior uia. Discant igitur ante omnia quadripartitam in omnibus causis esse rationem, quã primum intueri debeat, qd acturus est. Nam ut a defensore potissimum incipiam, longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur negari potest. proxima si non id, quod obijcitur, factum esse dicitur, tertia honestissima, qua recte factũ defenditur, quibus si deficiamus, ultima qdem, sed iam sola superest salus aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod neq; negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hic illæ quæstiones siue actionis, siue translationis. Sunt enim quædã non laudabilia natura, sed iure cõcessa, ut in XII tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit,

cuit, quam legem mos publicus repudiavit, et à aliquid æquum, sed prohibutum iure, ut libertas testamentorū. Accusatori nihilo plura intuenta sunt, quàm ut probe factum esse, hoc esse factum, non recte factum, iure se intendere. Ita circa species easdem, his omnis uersabitur translatis tantum aliquando partibus, ut in causis, in quibus de præmio agitur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor uelut proposita formæ, quæ actionis, quæ t. m. generales status uocabam, in duo, ut ostendi, genera descendunt, rationale, & legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione constat. Itaque in eo satis est ostendisse coniecturam, finitionem, qualitatem. Legum plures sint species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, & uarias habent formas, alia est, cuius uerbis nitimur, alia, cuius uoluntate, alias nobis, cum ipsi nullam habemus, adiungimus, alias inter se cõparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur hæc ueluti simulachra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mista, propriam tamen faciem ostendentia, ut scripti, & uoluntatis, quæ sine dubio aut qualitate, aut coniectura continentur, & syllogismus, qui est maxime qualitatis, & legis contrariæ, quæ u. s. dem, quibus scriptum, & uoluntas constat, et ἀμφοβόλια, quæ semper coniectura explicatur. finitio quoque utriusque generi, quodque rerum, quodque scripti contemplatione constat, cõmunis est. Hæc omnia etiã si in illos tres status ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliqd uelut proprium, uidentur demonstranda discipulis, & præmittendum ea dicere, uel status legales, uel quæstiones, uel capita quaedam minora, dum sciant nihil ne in his quod præter tria, quæ prædiximus, queri. At quantum, et quod multum, & ad aliqd, & ut nonnulli putauerunt cõparatiuos, non eandem rationem habent. Sunt enim hæc non ad uarietatem iuris, sed ad solam rationem referenda. Ideoque semper in parte, aut coniecturæ, aut qualitatis ponenda sunt, ut qua mente, et quo tempore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quæstionibus, cum tractare præcepta diuisionis ceperimus. Hoc inter omnes conuenit, in causis simplicibus singulos status esse causarum, quæstionum autem, quæ uelut subiacentes ad illud, quo iudicium continetur, referuntur. sæpe in unam cadere plures posse. Etiã credo aliquando dubitari quo statu sit utendum, cum aduersus unam intentionem plura opponuntur. Et sicut in colore dicitur, narrationis eum esse optimum, quæ actor optime tueatur. Ita hic quoque posse dici, eum statum esse faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere uirum possit orator. Ideoque pro Milone aliud Ciceroni agendi placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia cõponeret orationem, cum ille iure tanquam

insidiatorem occisum, & tamen non Milonis consilio, dixerit, hic etiā gloriatus sit occiso malo caue. In coniunctis uero posse duos, et tres inueniri, uel diuersos, ut si quis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse defendat, uel generis eiusdē, ut si quis duo crimina, uel omnia neget. Quod accidit etiam si de una re queratur aliqua, sed eā plures petant, uel eodem iure, ut proximitatis, uel diuerso, ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alij petitori opponitur, dissimilis est status necesse est, ut in illa controuersia, testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi hæredes sint, abdicatus nequid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit, post legitimū natus tantum ciuis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decessit. q̄ ex duobus legitimis, alterū in adoptionem dederat, alterū abdicauerat, sustulit nothum, instituto hærede abdicato decessit. Tres omnes de bonis contendunt, uobor qui nō sit legitimus, græci uocant, latinum rei nomen, ut Cato quoq; in oratione quadam testatus est, non habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propositum, hærede scripto opponitur lex, abdicatus nequid de bonis patris capiat, sit status scripti, & uoluntatis, an ullo modo capere possit, an ex uoluntate patris, an hæres scriptus. Notho duplex fit quæstio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimos natus. prior syllogismum habet, an pro non natis sint habendi, qui a familia sunt alienati, altera scripti, & uoluntatis, non enim esse hūc natum ante legitimum conuenit, sed uoluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoq; legis excludet, dicens, non utiq; si postea legitimus natus non sit, notho nocere. Vteturq; hoc argumento, finge solum natum nothum, cuius conditionis erit, tantum ciuis? atq; non erit post legitimum natus filius, atq; non erit ante legitimos natus, quare, si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec quenquam turbet, quod ex una lege duo status fiant, duplex est, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolenti dicitur ab altero. primum ut tibi redire liceat, hæres sum, idem status, q̄ in petitione abdicati. Queritur enim, an possit esse hæres abdicatus, adijcitur cōmuniter a duobus, redire tibi in familiam, non licet. non enim pater sine liberis decessit. sed in hoc propria quisq; eorū quæstione nitetur. alter enim dicet, abdicatum quoq; inter liberos esse, & argumentum ducet ex ipsa, qua repellitur, lege. superuacuum enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum,

nunc, quia filij iure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen id non efficiat, ne filius sit, sed ne hæres sit. Status finitiuus, quid sit filius, rursus nothus eisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decessisse, quibus in petitione usus est, ut probaret esse se filium, nisi forte & hic finitionem mouet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent ergo in unam controuersiam uel specialiter duo legitimi status, scripti, & uoluntatis & syllogismus, & præterea finitio, uel tres illi, qui natura soli sunt coniectura in scripto, & uoluntate, qualitas in syllogismo, & quæ per se est aperta finitio. Causa quoq; & iudicatio, & continens est in omni genere causarum. nihil enim dicitur, cui non insit ratio, & quod iudicium referatur, et quod rem maxime contineat. Sed quia magis hæc uariantur in libris, & fere tradita sunt ab ijs, qui de iudicialibus causis aliqua composuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas diuisi, ordinem sequar.

De laude, & uituperatione.

Ac potissimum incipiam ab eâ, quæ constat laude, & uituperatione, quod genus uidetur Aristoteles, atq; eum secutus Theophrastus a parte negotiali, hoc est παραματινῆς remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse, et id eius nominis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus etiam negotijs hoc minus inseruit. nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex senatusconsulto magistratibus sæpe mandantur, et laudare testem, uel contra pertinet ad momentum iudiciorum, & ipsis etiam reis dare laudatores licet, & editi in competitores, in L. Pisonem, & Clodium, et Curionem libri uituperationem continent, & tamen in senatu loco sunt habiti sententiæ. Nec inficias eo esse quasdam ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem, ut laudes deorum, uirorumq; quos priora tempora tulerunt. Quo soluitur quæstio super tractata, manifestumq; est errare eos, qui nunquam oratorem dicturum, nisi de re dubia putauerunt, an laudes capitolini Iouis perpetua sacri certaminis materia uel dubiæ sunt? uel non oratorio genere tractantur? ut desiderat autem laus, quæ negotijs adhibet probationem, sic etiam illa, quæ ostentationi componitur. Habet interim aliquam speciem probationis, ut qui Romulum Martis filium, educatumq; a Lupa dicat, in argumentum coelestis ortus utatur his, quæ abiectus in profluentem non potuerit extinguere, quod omnia sic egerit,

ui genitum præsidente bellorum deo, incredibile non esset, quod ipsum
 quoque coelo receptum temporis eius homines non dubitauerint. Quæ-
 dam uero etiam in defensionis speciem cadent, ut si in laude Hercu-
 lis permutatum cum regina Lydiæ habitum, et imperata, ut tradi-
 tur, pensa orator excuset. Sed proprium laudis est res amplificare, et
 ornare, quæ materia præcipue quidem in deos, et homines cadit. Est
 tamen et aliorum animalium etiam carentium anima. Verum in
 deis generaliter primum maiestatem ipsius eorum naturæ uenera-
 binur. Deinde proprie uim cuiusque, et inuenta, quæ utile aliquid
 hominibus attulerunt. Vis ostenditur, ut in Ioue regundorum omnium,
 in Marte belli, in Neptuno maris. Inuenta, ut artium in Minerva,
 Mercurio literarum, medicinæ Apolline, Cerere frugum, Libero uini.
 Tum si qua ab his acta uetustas tradidit commemoranda. Addunt
 etiam dijs honorem parentes, ut si quis sit filius Iouis. Addit antiq̄tas,
 ut ijs, qui sunt ex chao. progenies quoque, ut Apollo, ac Diana Latonæ.
 Laudandum in quibusdam, quod geniti immortales, in quibusdam quod
 immortalitatem uirtute sine consecuti, quod pietas principis nostri
 presentium quoque temporum decus fecit. Magis est uaria laus hominum.
 nam primum diuiditur in tempora, quodque ante eos fuit, quodque ipsi ui-
 xerunt. In ijs autem, qui fato sunt functi etiam quod est insecutum. Ante
 hominem patria, ac parentes, maioresque erunt, quorum duplex tracta-
 tus est, aut. n. respondisse nobilitati pulchrum erit, aut humilius genus
 illustrasse factis. Illa quoque interim ex eo, quod ante ipsum fuit tem-
 pore trahentur, quæ responsis, uel augurijs, futuram claritatem pro-
 miserint. Sicut eum, qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo fu-
 turum cecinisse dicuntur oracula. Ipsius uero laus homines ex animo,
 et corpore, et extra positus peti debet. Et corporis quidem, fortuito-
 rumque, tum leuior, tum non uno modo tractanda est. Nam et pul-
 chritudinem interim, roburque persequimur honore uerborum, ut
 Homerus in Agamemnone, atque Achille. Interim confert admiratio-
 ni multum etiam infirmitas, ut cum idem Tydea paruum, sed bellatorem
 dicit fuisse. Fortuna uero tum dignitatem affert, ut in regibus, princi-
 pibusque, namque est hæc materia ostendendæ uirtutis uberior, tum quo
 minores opes fuerunt, eo maior est beneficijs gloriam parit. Sed omnia,
 quæ extra nos bona sunt, quæque hominibus forte obtigerunt, non
 ideo laudantur, quod habuerit quæ ea, sed quod ijs honeste sit usus. Nam
 diuitiæ, et potentia, et gratia cum plurimum uirium dent, in utraque
 partem certissimum faciunt morum experimentum, aut enim meliores pro-
 pter hæc, aut peiores sumus. Animi semper uera laus, sed non una per

hoc opus uia ducitur. Namq; aliâs ætatis gradus, gestarumq; rerum ordinem sequi speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplina, post hæc operum idest factorû, dictorumq; cõtextus, aliâs in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iustitiæ, continentia, cæterarumq; ac singulis assignare, quæ secundum quâq; earum gesta erunt. Vtra fit autem harû uia utilior cum materia deliberabimus, dum sciamus gratiora esse audientibus, quæ solus quis aut primus, aut certe cû paucis fecisse dicetur, siquid præterea supra spem, aut expectationem, præcipue quod aliena potius causa, quàm sua. Tempus quod finem homini insequitur, non semper tractare contingit, non solum, quod uiuentes aliquando laudamus, sed quod rara hæc occasio est, ut referri possint diuini honores, & decreta, ut publicæ statuæ constitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorû monimenta, quæ seculis probarentur. Nam quidam, sicut Mænanter, iustiora posterorû quàm suæ ætatis iudicia sunt consecuti. Afferunt laudẽ liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, necnon instituta quoq; authoribus, ut a Numa traditum deos colere, a publicola, fasces populo summittere. Qui omnis etiã in uituperatione ordo constabit tamen in diuersum. Nam & turpitudine generis opprobrio multis fuit, & quosdã claritas ipsa notiores circa uitia, & inuisos magis fecit, & in quibusdam, ut in Paride traditû est, prædicta pernicies & corporis, & fortunæ. quibusdam mala contemptû, ut Therisitæ. At uero quibusdam bona uitij corrupta odiû attulerunt. ut Nireæ imbellem, Plistinem impudicum a poetis accepimus. Et animi totidẽ uitia, quot uirtutes sunt, nec minus, quàm in laudibus duplici ratione tractantur. Et post mortẽ adiecta quibusdam ignominia est, ut Melio, cuius domus solo æquata. M. q; Manlio, cuius prænomen e familia in posterû exemptû est, & parentes malorum odimus, & est conditoribus urbium infamæ, contraxisse aliquã perniciosam cæteris gentem, qualis est primus iudaicæ superstitionis author & Gracchorum leges inuisæ. Et siquod est exemplum deforme posteris traditum, quale libidinosus uir Perses in muliere Samia instituire ausus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia hominum uelut argumenta sunt morû, & honos, aut ignominia uerã esse laudẽ, uel uituperationem probat. Interesse tamen Aristoteles putat, ubi q; laudetur, aut uituperetur. Nam plurimû refert q; sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio, ut illa maxime, quæ probant esse, in eo, q; laudabitur, credãt, aut in eo, cõtra quẽ dicemus, ea, quæ oderunt. ita nõ dubiû erit iudiciû, quod orationem præcesserit,

QUINTILIANI

ipforum etiã permiscenda laus semper, nã id beneuolos facit. Quo-
 ties autem fieri poterit, cum materiæ utilitate iungenda, minus Lace-
 dæmone studia literarum quàm Athenis honoris merebuntur, plus
 patientia, uel fortitudo, raptò uiuere quibusdam honestũ, alijs cura le-
 gum, frugalitas apud sybaritas forsitan odio foret. Veteribus Roma-
 nis summum luxuriæ crimen, eadẽ in singulis differentia. Maxime
 fauet iudex, q̄ sibi dicentẽ assentari putat. Idẽ præcepit illud quoq̄,
 quod mox Cornelius Celsus prope supra modũ inuasit. q̄ sit quædã
 uirtutibus, ac uitijs uicinitas, utendũ proxima deriuatione uerborũ,
 ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum
 uocemus, quæ eadẽ etiam contra ualent, quod quidem orator, idest uir
 bonus nunquã faciet, nisi forte cõmuni utilitate ducatur. Laudantur
 autẽ urbes similiter, atq; homines. Nam pro parente est conditor, &
 multum authoritatis affert uetustas, ut ijs, qui terra dicuntur orti,
 et uirtutes, ac uitia circa res gestas, eademq; in singulis, illa propria,
 quæ ex loci positione, aut munitione sunt, ciues illis, ut hominibus libe-
 ri. decori est laus, et magnitudo operũ, in quibus honor, utilitas, pulchri-
 tudo, author expectari solet, honor, ut in tẽplis, utilitas, ut in mu-
 ris, pulchritudo uel author utrobiquẽ est. et locorũ, qualis Siciliae apud
 Ciceronẽ, in quibus similiter speciem, & utilitatem intuemur, speciem
 maritimus, planis, amoenis, utilitatẽ salubribus, fertilibus. Erit etiam
 dictorũ honestorũ, factorumq; laus generalis, erit et rerũ omnis mo-
 di. Nã & somni, et mortis scriptæ laudes, et quorundam a' medias
 aborũ. Itaq; ut nõ consensi hoc laudatiuũ genus circa solam uersari
 honesti quæstionẽ, sic qualitate maxime cõtineri puto, quanquã omnes
 tres status cadere in hoc opus possint. His quoq; usum C. Casarem
 in uituperãdo Catone notauerit Cicero. Totũ autẽ habet aliquid si-
 mile suasorijs, quia plerũq; eadẽ illic suaderi, hic laudari solent.

De suasoria, & prosopopœia.

DELIBERATIVAS quoq; miror a' quibusdã sola utilita-
 te definitas. At siquid in his unum sequi oporteret, & potior fuisset
 apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiæ genus dignitate maxi-
 me contineri putat. Nec dubito quin ij, qui sunt in illa priore senten-
 tia secundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem nisi qd̄ ho-
 nestu messet, existimarint. Et est hæc ratio uerissima, si consiliũ contin-
 gat semper bonorum, atq; sapientum. Verum apud imperitos, apud
 quos frequẽter dicẽda sententia est, populumq; præcipue, qui ex plu-

ribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes magis intellectus loquendū, sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honesta, nõ tamen satis eadē utilia quoq; existiment, quæ turpia esse dubitare nõ possunt, utilitatis specie ducti probent, ut fœdus numantinum, iugumq; caudinum. Ne qualitatibus quidem statu, in quo & honestorum, & utilium quæstio est, complecti eas satis est. Nam frequenter in ijs etiam coniecturæ locus est. Nonnunquam etiã tractatur aliqua finitio, aliquando etiã incidere possunt legales tractatus, in privata maxime consilia, siquando ambigitur an liceat. De coniectura paulo post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenem, de thalonesum philippus an reddat, apud Ciceronem in philippicis. quid sit tumultus. Quid? non illa similis iudicialium quæstio, de statua seruii Sulpitij, an ijs demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberatiua, quæ eadem suasoria dicitur, de tempore futuro consultans, quærit etiam de præterito. Officijs constat duobus, suadendi, & dissuadendi. Proœmo, quale est in iudicialibus, non ubique eget, quia conciliatus est ei quisque, quem consulit. Initium tamen quodcunque debet habere aliquam proœmij speciem, nec enim abrupte, nec unde libet incipiendum, quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatu, & utique in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices acquirendæ sibi plerumq; eorum, apud quos dicendum sit beneuolentiæ. Nec mirum cum etiam in panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua, sed in sola laude consistit. Aristoteles quidem nec sine causa putat & a nostra, & ab eius, qui dissentiet, persona duci frequenter in consilijs exordium, quasi mutantibus hoc nobis a iudicali genere, nonnunquam etiam, ut minor res maior ne uideatur. In demonstratiuis uero proœmia esse maxime libera existimat. Nam & longe a materia duci hoc, ut in Helenes laude Isocrates fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idem in panegyrico, cū quæritur plus honoris corporū, quàm animorū uirtutibus dari. Et Gorgias in olympico laudans eos, qui primi tales instituerunt conuentus, quo secutus uidelicet Caius Sallustius in bello iugurthino, et Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principijs orsus est. sed nunc ad suasoriam, in qua etiam cum proœmo utemur, breuiore tamen & uelut quodam capite tantum, & initio debemus esse contenti. Narrationem uero nunquam exiget privata deliberatio eius dūtaxat rei, de qua dicenda sententia est, quia nemo ignorat id, de quo consulit. Extrinsecus possunt pertinere ad delibe-

rationem multa narrari. In concionibus sæpe est etiam illa, quæ ordinem rei docet, necessaria, et affectus, ut quæq; maxime postulabit. Nam & concitanda, & lenienda frequenter est ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquam etiã mouenda miseratio, siue ut auxilium obsessis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebitur. Valet autem in consilijs authoritas plurimum. nam & prudentissimus esse, haberiq; et optimus debet, qui sententiæ suæ de utilibus, atq; honestis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgo fas habetur indulgere aliqd studio suo. consilia nemo est, qui neget secundum mores dari. Græcorum qdem plurimum omne hoc officium concionale esse iudicauerunt, & in sola reipublicæ administratione posuerunt. Quin & Cicero in hac maxime parte uersatur. Ideoq; suasuris de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus, hæc duo præcipue nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tum ipsarum rerum, tum audientium ratio suadendi duceretur, nobis maior in re uidetur uarietas, nã & consultantium, & consiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo, & dissuadendo tria primùm spectanda erunt. Quid sit, de quo deliberetur, q sint qui deliberent, q sit, qui suadeat. Rem, de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertum, hæc erit quæstio sola aut potentissima. Sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidem fieri, esse faciendum, deinde fieri non posse. Cum autem de hoc queritur, coniectura est, an Isthmos intercidi, an sicari palus pontina, an portus fieri hostiæ possit, an Alexander terras ultra oceanum sit inuenturus. Sed in ijs quoq; quæ constabit posse fieri, coniectura erit aliquando, ut si queratur an utiq; futurum sit, ut Carthaginem superent Romani, ut redeat Annibal, si Scipio exercitum in Africã transtulerit, ut seruent fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quaedam & fieri posse, et futura esse credibile est, sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo, ubi coniecturæ non erit locus, alia sunt intuenda. Et primùm, aut propter ipsam rem, de qua sententiæ rogantur consultabitur, aut propter alias aduenientes extrinsecus causas propter ipsam deliberat p.c. an stipendium militi constituent. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciendi, ut, deliberant p.c. an Fabios dedant gallis bellum mnitantibus, aut non faciendi, deliberat C. Caesar, an perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerent. Hæc suasoriæ duplices sunt. Nam & illic causa deliberandi est, quod bellum galli mnitentur, esse tamen quæstio potest, dedendi ne fuerint etiã citra hanc denuntiationem, quia contra fas cum legati missi essent

prælium

praelium inierint, regemq; ad quē mandata acceperant, trucidarint.
 Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militū per-
 turbationē. Est tamen locus quærendi, an circa hunc quoq; casum pe-
 netrandū in Germaniā fuerit. Semper autem de eo prius loquemur,
 de quo deliberari etiam detractis sequentibus posset. Partes suadēdi
 quidam putauerūt honestum, utile, necessarium. ego nō inuenio huic
 tertiæ locum. quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati sit
 necesse, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. Quod si hanc uo-
 cant necessitatem, in qua homines grauiorū metu coguntur, utilitatis
 erit quæstio, ut si obsessi, & impares, & aqua, ciboq; defecti de facien-
 da ad hostem deditioe deliberent, et dicatur necesse est, nepe sequi-
 tur, ut hoc subiiciatur, alioquin pereundū est, ita propter id ipsum nō
 est necesse, quia perire potius licet. Deniq; non fecerunt Saguntini, nec
 in rate opitergina circumuenti. Igitur in his quoq; causis aut de sola
 utilitate ambigetur, aut quæstio inter utile, atq; honestum consistet. At
 enim si quis liberos procreare uolet, necesse habeat uxore ducere, q̄
 dubitat? Sed ei, qui pater uult fieri, liqueat necesse est uxore esse ducen-
 dā. Itaq; mihi ne consiliū qdē uidetur ubi necessitas est, non magis, q̄
 ubi constat quid fieri nō posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est.
 Melius igitur qui tertiam partem dixerunt *δυνατόν*, quod nostri
 possibile nominant, quæ ut dura uideatur appellatio, tamen sola est.
 Quas partes non omnes in omnem cadere suasoriā manifestus est,
 quàm ut docendum sit, tamen apud plerosq; earum numerus auge-
 tur, a quibus ponuntur, ut partes, quæ species sunt partiū. Nam fas,
 iustum, pium, æquum, mansuetum quoq; sic enim sunt interpretati
 τὸ ἡμιπρον, & si qua adhuc adycere quis eiusdē generis uelit, subiici
 possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucundū sine pericu-
 lo ad quæstionem pertinet utilitatis, q̄ loci oriuntur ex contradictio-
 ne eius, quod est inutile, difficile, paruum, iniucundum, periculosum.
 Tamen quibusdam uidetur esse nonnunquam de iucunditate sola con-
 sultatio, ut si de ædificando theatro, instituendis ludis deliberetur.
 Sed neminem adeo solum luxu puto, ut nihil in causa suadendi se-
 quatur præter uoluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est,
 ut in ludis honor deorum, in theatro, non inutilis laborū remissio,
 deformis, & incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio, & nihilo-
 minus eadem illa religio cum theatrum ueluti quoddam illius sa-
 cri templum uocabimus. sepe uero & utilitatem despiciendam esse
 dicimus, ut honesta faciamus, ut cum illis opiterginis demus consilium,
 ne se hostibus dedant, quanquam perituri sint, nisi fecerint, & uti-

Quintil.

h

lia honestis præferimus, ut cū suademus, ut bello punico serui armen-
tur. sed tamen neque hic plane concedendum est esse, id inhonestum,
liberos enim natura omnes & iisdem constare elementis & fortasse
antiquis etiam nobilibus ortos dici potest. Et illic, ubi manifestum pe-
riculum est, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirme-
mus, si se dediderint siue hostis non seruauerit fidem, siue Casar
uicerit, quod est uero similius. Hæc autem, quæ tantum inter se pu-
gnant, plerumque nominibus deflecti solent. nam & utilitas ipsa
expugnatur ab ijs, qui dicunt non solum potiora esse honesta quàm
utilia. sed ne utilia quidem esse, quæ non sunt honesta, & contra
quod nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum uerbis quàm
re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia,
sed inter se quoque ipsa, ut si ex duobus eligamus, in altero quid sit
magis, in altero quid sit minus, crescit hoc adhuc. Nam interim tri-
plices etiam suasoriae incidunt, ut cum Pompeius deliberauit, Par-
thos, an Africam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum utrum
sit melius, sed quid sit optimum, quaeritur. Idemq; contra, nec unquã
incidit in hoc genere materiae dubitatio rei, quæ undiq; secundum
nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa
dubitandi? Ita fere omnis suasoria nihil est aliud, quàm compara-
tio, uidendumq; quid consecuturi sumus, & propter quid, ut æsti-
mari possit, plus in eo, quod petimus, sit commodi, an uero in eo, per
quod petimus incommodi. Est utilitatis, & in tempore, quæstio ex-
pedit, sed non nunc & in loco, non hic, & in persona, non nobis,
non contra hos, & in genere agendi non sic, & in modo non in tan-
tum. Sed personam sæpius decoris gratia intuemur, quæ & in no-
bis, & in ijs, qui deliberant, spectanda est. Itaq; quamuis exempla
plurimum in consilijs possint, quia facillime ad consentiendum homi-
nes ducuntur experimentis, refert tamen quorum autoritas, &
quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex
conditio, nam consultant aut plures, aut singuli, sed in utrisq; diffe-
rentia, quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an popu-
lus, Romani, an Fidenates, græci, an barbari, & in singulis Cato-
ni petendos honores suadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio
prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda, sexus, dignitas,
ætas. sed mores præcipue discrimen dabunt. Et honesta quidem
honestis suadere facillimum est. Si uero apud turpes recta obtinere
conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitæ sectam, auen-
dum est. & animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille
non

non respicit, permouendus, sed laude, vulgi opinione, & si parū proficiet hęc uanitas, secutura ex his utilitate, aliquanto uero magis obijciendo aliquos, si diuersa fecerit, metus. Nam præter id, quod his leuissimū cuiusq; animus facillime terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus ualeat malorum timor, quàm spes bonorum, sicut facilius eisdem turpium quàm honestorum intellectus est. aliquando bonis quoq; suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum, qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipis, et hoc fas putas? poterat me liberare M. Cicero, q̄ ita scribit ad Brutū. Propositis plurimis, quæ honeste suaderi Cæsari possent. Sim'ne bonus uir, si hęc suadeam? minime. Suasoris enim est finis utilitas eius, cui quisq; suadet, at recta sunt, quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantum ad suasorias ptinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim. Verū interim hęc, uel ad scholarum exercitationes pertinere credantur, nam & iniquorū ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, memnerit non suadere tanquam inhonesta, ut q̄dam declamatores, Sex. Pompeium ad piraticam propter hoc ipsum, quod turpis, ac crudelis sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idq; etiam apud malos, nec enim est quisquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustum loquitur, ut rem sceleratissimā, non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varium.

» Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor.

Quanto magis eis, quibus fuit aliqua cura famæ, conseruandus est hic ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus consilium, ut Antonium roget, uel etiam ut philippicas, ita uitam pollicente eo, exurat, nõ cupiditatē lucis allegabimus. Hęc enim si ualet ni animo eius, tacentibus quoque nobis ualet. Sed ut se reip, seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et C. Cæsari suadentes regnum, affirmabimus stare iam remp. nisi uno regente non posse. Nā qui de re nefaria deliberat, id solū quærit quomodo q̄minimū peccare uideatur. Multū refert etiā quæ sit p̄sona suadentis, quæ ante acta uita si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas. aut fortuna, affert expectationē. Prouidēdū est, ne quæ dicuntur, ab eo, q̄ dicit, dissentiant. At ijs contraria summissiorem quendā modū postulant. Nā quæ in alijs libertas est, in alijs licētia uocatur. Et quibusdā sufficiat

*authoritas, quosdam ratio ipsa egre tuetur. Ideoq; longe mihi uidentur difficillimæ prosopopœiæ, in quibus ad reliquum suasoriæ laborem, accedit etiam personæ difficultas. Nanq; illud idem aliter Cæsar, aliter Cicero, aliter Cato suadere debebit. Vtilissima uero hæc exercitatio, uel quod duplicis est operis, uel quod poëtis quoq; aut historiæ quoq; futuris scriptoribus plurimum confert. Verum & oratoribus necessaria. Nam sunt multe à grecis, latinisq; compositæ orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem, uitamq; aptanda, quæ dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero, cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Domitio, cæteris'ue, ac non uniuscuiusq; eorum fortunam, dignitatem, res gestas, intuitus, omnium etiam, quibus uocem dabat, imaginem expressit? ut melius quidem, sed tamen ipsi dicere uiderentur. Nec enim minus uitiosa est oratio, si ab homine, quàm si à re, cui accommodari debuit, dissidet. Ideoq; Lysias optime uidetur in ijs, quæ scribebat, indoctis seruasse ueritatis fidem. Enimuero præcipue declamatoribus considerandum est, quid cuiq; personæ conueniat, qui paucissimas controuersias ita dicunt, ut aduocati, plerunq; filij, patres diuites, senes, asperi, lenes, auari, deniq; superstiosi, timidi, derisores fiunt, ut uix comœdiarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi sint, quàm his in dicendo, quæ omnia uideri possunt prosopopœiæ, quas ego suasorijs subieci, quia nullo alio ab his, quàm persona distant, quanquam hoc aliquando etiam in controuersias ducitur, quæ ex historijs compositæ certis agentium nominibus continentur. Neque ignoro plerumque exercitationis gratia poni & poëticas historias, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllæ dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generum, in quæ causas diuisimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia, de quibus supra dictum est, uarie, atque ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonstratiua subijcere solemus. Frequentissime uero in his utimur ficta personarum, quas ipsi substituimus, oratione, ut apud Cicero- nem pro Cælio in Clodiam, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in castigationem, hic in orationem morum compositus alloquitur. Solent in scholis fingi materiæ ad deliberandum similiores controuersijs, & ex utroque genere commistæ, ut cum apud C. Cæsarem consultatio de pœna Theodoti ponitur. Constat enim accusatio- ne, & defensione causæ, quod est iudicialium proprium, permis- ta autem est & utilitatis ratio, an pro Cæsare fuerit occidi Pom-
peium,*

peium, an timendum a rege bellum, si Theodotus sit occisus, an id mi-
 nime opportunum hoc tempore, & periculosum, & certe longum sit
 futurum. Queritur & de honesto, deceat ne Cæsarem ultio Pompeij,
 an sit uerendum ne peiorem faciat suarum partium causam, si Pom-
 peium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueri-
 tati potest. Non simplex autem circa suasorias error in plerisque decla-
 matoribus fuit, qui dicendi genus in his diuersum, atque in totum illi
 iudiciali contrarium esse existimauerunt. nam & principia abru-
 pta, & concitatum semper orationem, & in uerbis effusiores, ut ipsi
 uocant, cultum affectauerunt, & earum breuiores utique commenta-
 rios, quam legalis materiae facere elaborarunt. Ego porro uti proce-
 mo uideo non utique opus esse suasorijs propter quas dixi supra cau-
 sas, ita cur initio furioso sit exclamandum, non intelligo, cum propo-
 sita consultatione rogatus sententiam, si modo est sanus, non queritet,
 sed quammaxime potest, ciuili, & humano ingressu mereri assensum
 deliberantis uelit. Cur autem torrens, & utique equaliter concitata sit
 in ea dicentis oratio, cum uel precipue moderationem, rationemque
 consilia desyderent. Neque ego negauerim sepius subsidere in contro-
 uersis impetum dicendi, proce-mo, narratione, argumentis, quae si de-
 trahas, id fere supererit, quo suasoriae constant. Verum id quoque equa-
 lius erit, non tumultuosius, atque turbidius, uerborum autem magnifi-
 centia non ualidius est affectanda suasorias declamantibus, sed con-
 tigit magis. Nam & personae fere magnae fingentibus placent, re-
 gum, principum, populi, senatus, & res ampliores, ita cum uerba re-
 bus aptentur, ipso materiae nitore clarescunt. Alia ueris consilijs ra-
 tio est. Ideoque Theophrastus quammaxime remotum ab omni affe-
 ctione in deliberatio genere uoluit esse sermonem, secutus in hoc au-
 thoritatem praecceptoris sui, quanquam dissentire ab eo non timide solet.
 Namque Aristoteles idoneam maxime ad scribendum demonstratiua,
 proximamque ab ea iudicalem putauit, uidelicet quoniam prior illa
 tota esset ostentationis, haec secunda egeret artis, uel ad fallendum, si ita
 poposcisset utilitas, consilia, fide, prudentiaque constarent. Quibus in
 demonstratiua consentio. nam & omnes alij scriptores idem tradide-
 runt. In iudicijs autem, consilijsque secundum conditionem ipsius, quae
 tractabitur, rei accommodandam dicendi credo orationem, nam &
 philippicas Demosthenis ysdem, quibus habitas in iudicijs orationes,
 uideo emnere uirtutibus. Et Ciceronis sententiae, & conciones non
 minus clarum, quam est in accusationibus, ac defensionibus eloquen-
 tia lumen ostendunt. Dicit tamen de suasoria idem hoc modo. Tota

Quintil.

h lli

autē oratio simplex, & grauis, et sententijs debet ornatior esse, quā uerbis. Vsum exemplorū nulli materiae magis conuenire merito ferre omnes consentiūt, cū plerunq; uideātur respondere futura praeteritis, habeaturq; experimentū uelut quoddā rationis testimoniū. Breuitas quoq; aut copia nō genere materiae, sed modo cōstant. nā ut in cōsilijs plerūq; simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor. Quæ oīa uera esse sciet, siq; nō orationes modo, sed historias etiā, (nanq; in his conciones, atq; sententiæ plerūq; suadēdi, ac dissuadēdi funguntur officio) legere maluerit, quā in cōmentarijs rhetorum cōscenscere. Inueniet enim nec in consilijs abrupta initia, et cōcitatus sæpe in iudicijs dictum, et uerba aptata rebus in utroq; genere, et breuiiores aliquādo causarū orationes quā sentētiarū. ne illa qdē in ijs uitijs deprehendet, qbus qdā declamatores laborant, et quod et cōtra sententibus inhumane conuittantur, et ita plerūq; dicunt tanq̄ ab ijs, q deliberant, utiq; dissentiant. Ideoq; obiurgantibus similiores sunt, q̄ suadētibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciāt, ne aliter quā dicturi sint, exerceri uelint, et in desuescendis morētur. Cæterū cū aduocari cœperint in cōsilia amicorū, dicere sentētiā in senatu, suadere, siq; cōsulet princeps, qd̄ præceptis fortasse nō credūt, usu docebūtur.

De partibus causarum iudicialium.

NUNC de iudiciali genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, intentionis, ac depulsionis, cuius partes, ut pluribus authoribus placuit, quinq; sunt, proœmum, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt qdam partitionem, propositionē, excessum, quarū priores duæ probationi succedunt. Nā proponere qdem quæ sis probaturus necesse est, sed & concludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio uero dispositionis est species, ipsa dispositio pars rhetorices, & p̄ omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fusa, sicut inuentio, elocutio. Ideoq; eam non omnis totius partē unam esse credendum est, sed quæstionum etiam singularum, quæ enim est quæstio, in qua non promittere possit orator, quid primo, quid secundo, qd̄ tertio sit loco dicturus, qd̄ est proprium partitionis. Quā ergo ridiculum est quæstionem qdem speciem esse probationis, partitionem autem, quæ sit species quæstionis partem totius orationis uocari. Egressio uero, uel quod usitatus esse cepit, excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ, siue est in causa, adiutorium, uel ornamentum partium earum est, ex quibus

bus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur. cur non argumentum, similitudo, locus cõmunis, affectus, exempla partes causæ uocentur? Tamen neq; us assentior, q̄ detrahunt refutationem tanquã probationi subiectã, ut Aristoteles. Hæc enim est, quæ cõstituat, illa, quæ destruat. Hoc quoq; idẽ aliquatenus nouat, qđ proœmio non narrationẽ subiungit, sed propositionem. Verũ id facit, qđ propositio est genus, narratio species uidetur, et hac non semper, illa semper, & ubiq; credit opus esse. Verum ex us, quas consitui, partibus, non ut quicq; primum dicendũ, ita primum cogitandũ est. Sed ante omnia intueri oportet, quid sit genus causæ, qđ in ea quærat, quæ prosint, quæ noceant, demde quid confirmandũ, ac refellendũ, tum quomodo narrandũ. Expositio enim probationũ est præparatio, nec esse utilis potest, nisi prius constituerit qđ debeat de probatione promittere. Postremo intuendũ quẽadmodum iudex sit conciliandus, nec enim nisi totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possumus, qualẽ nobis facere animũ cognoscentis expediat, seuerũ, an mitem, concitatum, an remissum, aduersum gratiæ, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, q̄ scribendũ quoq; proœmium nouissime putant. Nam, ut quo ferri omnem materiam oporteat, & quid quoq; sit opus constare debet, ante quã dicere, aut scribere ordiamur, ita incipiendum ab us, quæ prima sunt, nam nec pingere quisquã, aut fingere cepit a pedibus, nec deniq; ars ulla consumatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioquin si spatium cõpoendi orationem stylo non fuerit? non'ne nos hæc inuersa consuetudo deceperit? Inspicienda igitur materia est, quo præcipimus ordine, scribenda quo dicamus.

De generibus.

CAETERVM causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut unius rei controuersia constat, aut plurium. Hæc simplex dicitur, illa coniuncta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij, plures autem eiusdem generis, ut in pecunijs repetundis, aut diuersi, ut si quis sacrilegij, & homicidij simul accusetur, qđ nunc in publicis iudicijs nõ accidit, quoniã prætor certa lege sortitur, principum autem & senatus cognitionibus frequens est, & populi fuit. priuata quoq; iudicia sæpe unum iudicem habere multis, et diuersis formulis solent, nec aliæ species erũt, etiã si unus a duobus dũtaxat eandẽ rẽ, atq; ex eadẽ causa petet, aut duo ab uno, aut plures a pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim scimus, qđ quã-

uis in multis psonis, causa tamen una est, nisi cōditio psonarum quæ-
stiones uariauerit. Diuersum his tertiū genus, qđ dicitur cōparatiuū,
cuius rei tractatus in parte causæ frequēs est, ut cū apud cētumuiros
post alia quæritur et hoc, uter dignior hæreditate sit. Rarū est autē,
ut in foro iudicia propter id solū cōstituantur, sicut diuinationēs, quæ
fiūt de accusatore constituēdo, et nonnunq̄ inter delatores uter præ-
mium meruerit. Adiecerūt qdam numero mutuā accusationem, quæ
ἀντιμαχοπία uocatur, alijs uidelicet succedere hanc quoq; cōpara-
tuo generi existimantibus, cui similis erit petitionū inuicē diuersarū,
qđ accidit uel frequētissime (et si id ipsum uocari debet ἀντιμαχοπία,
nam proprio caret nomine) duo ergo erunt genera eius, alterū, quo
litigatores idē crimen inuicē intentant, alterū, quo aliud, atq; aliud,
cui & petitionū cōditio par est. Cum apparuerit genus causæ, tum
intuebimur negetur ne factū, quod intenditur, an defendatur, an alio
nomine appelletur, an a genere actionis repellatur, unde sunt status.

Quid, & quæ sit ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria.

HIS inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid sit
quæstio, ratio, iudicatio, continens, idest σὺνείχορ, uel, ut alij uocant,
firmamentum. Quæstio latius intelligitur omnis, de qua in utrāq;
partem, uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali autē mate-
ria dupliciter accipienda est, altero modo, quo dicimus multas quæ-
stiones habere controuersiam, quo etiā minores omnes cōplectimur,
altero, quo significamus summam illā, in qua causa uertitur. de hac
nunc loquor, ex qua nascitur status, an factum sit, an recte factum
sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores pro-
prie quæstiones uocant. Theodorus, ut dixi, capita generalia, sicut il-
las minores, aut ex illis pendentem specialia. Nam & quæstionem ex
quæstione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Hanc igitur
quæstionem ueluti principalem uocant ἡνίμα. Ratio autem est,
qua id, quod factum esse constat, defenditur. & cur non utamur eo-
dem, quo sunt usi fere omnes, exemplo? Orestes matrem occidit. Hoc
constat, dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis, quæstio an iuste fe-
cerit. Ratio, quod Clytemnestra maritum suum patrem Orestis occi-
dit, hoc ἀντίον dicitur. κρινομένον autem iudicatio, an oportuerit
uel nocentem matrem a filio occidi. Quidam diuiserunt ἀντίον,
& ἀντίαν ut esset altera propter quam iudicium constitutum est, ut
occisa Clytemnestra, altera, qua factum defenditur, ut occisus
Agamemnon.

Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut alij *αἰτίαν* causam iudicij, *αἰτίον* autem facti uocent, alij eandem in contrarium uertant. Latinorum quidam hæc initium, et rationem uocauerunt, quidam utrunq; eodē nomine appellant. Causa quoq; ex causa, idest *αἰτίον* ex *αἰτίου* nasci uidetur, quale est, occidit Agamemnonem Clytemnestra, quia ille filiam cōmunem immolauerat, & captiuam pellicē adducebat. Iidē putant et sub una quæstione plures esse rationes, ut si Orestes & alteram asserat causam matris necatæ, quod responsis sit impulsus. Quod autē causas faciendi, totidē iudicationes. nam & hæc erit iudicatio, an responsis parere debuerit. Sed et una causa plures habere quæstiones, & iudicationes (ut ego arbitror) potest, ut in eo, qui, cum adulterā deprehensam occidisset, adulterum, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit, quæstiones, & iudicationes, an illo tēpore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut cum sint plures quæstiones, omnesq; suos status habeat, causæ tamen status unus sit, ad quem referuntur omnia, ita iudicatio maxime propria, de qua pronuntiatur. *συνέχον* autem, quod (ut dixi) continens alij, firmamentum alij putant, Cicero firmissimam argumentationem defensoris, & appositissimam ad iudicationē. Quibusdam id uidetur esse, post quod nihil quæritur, quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Causa facti non in omnes controuersias cadit, nam quæ fuerit causa faciendi ubi factum negatur? at ubi causa tractatur, negant eodē loco esse iudicationē, quo quæstionē, idq; & in rhetoricis Cicero, & in partitionibus dicit. Nam in coniectura est quæstio, ex illo factum, non factū, an factum sit, ibi ergo iudicatio, ubi quæstio, quæ in eadem re, prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate matrē Orestes occidit, recte, non recte, an recte occiderit, quæstio. nec statim iudicatio, quando ergo? illa patrem meū occiderat, sed non ideo tu matrem deuisti occidere, an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipsius ponam. Si uelit Orestes dicere eiusmodi animum matris suæ in patrem suum, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, ac familiæ, ut merito ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exēplis, quæ bona paterna consumpserit, ne concionetur, in opera publica consumpsit, quæstio, an quisquis consumpserit, prohibendus sit, Iudicatio, an quæ sic, uel ut in causa militis Arunci, qui Lusium tribunum uim sibi inferentem interfecit, quæstio an iure fecerit, ratio, quod is uim inferebat, iudicatio, an indemnatum, an tribunum a milite occidi oportuerit. Alterius etiam status quæstionem, alte-

rius iudicationem putant. Quæstio qualitatis, an recte Clodiū Milo occiderit, iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit. ponunt & illud sepe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari, a quibus multum dissentio. Nam & illa quæstio, an omnes, qui paterna bona consumpserint, concione sine prohibendi, habeat oportet suam iudicationem, ergo non alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid non in causa Milonis ipsa coniectura referatur ad qualitatem. nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut recte sit occisus. Cum uero in aliquam rem missa causa est recessum, & a quæstione, quæ erat constituta, hic quæstio, ubi iudicatio est. Paulū in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in rhetoricis, quemadmodum supra dixi, Hermagoram est secutus, in topicis ex statu effectam contentionē κριτόμερον existimat, idq; Trebatio, qui iuris erat consultus alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, continentia quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in partitionibus oratorijs firmamentum, quod opponitur defensioni, quæ continens, quod primum sit ab accusatore dicatur ratio, ideo ex rationis, & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationum. Verius igitur, & breuius qui statum, & continens, et iudicationem esse uoluerint, continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit. hoc mihi uideatur utranq; causam complecti, & quod Orestes matrem, & quod Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Idem iudicationem, & statum consentire semper existimarunt. Nec enim aliud eorum rationi conueniēs fuisset. Verum hæc affectata subtilitas circa nomina rerū ambitiose laborat a nobis in hoc assumpta solū, ne parum diligenter inquisisse de opere, quod aggressi sumus, uideremur. Simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerū particulas rationem dicendi concidere. Quo uitio multi quidem laborauerūt, præcipue tamen Hermagoras uir alioquin subtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentie nimium sollicitæ, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multo uia, nec discentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta deducendo consumet. Nam qui uiderit quid sit, quod in controuersia ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuersa, quid nostra, quod in primis est intuendum, nihil eorū ignorare, de quibus supra diximus, poterit. Nec est fere quisquam modo non stultus, atque ab omni prorsus usu dicendi remotus, quin sciat & quid litem faciat, quod ab illis causa, uel continens dicitur,

Et quæ sit inter litigantes quæstio, et de quo iudicari oporteat, quæ omnia idem sunt. Nam et de eo quæstio est, quod in controuersiam uenit, et de eo iudicatur, de quo quæstio est. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum et cupiditate laudis, ut cunq; acquirēdæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uerior semper extra causam materia est, quia in controuersia pauca sunt extra omnia, et hic dicitur de ijs, quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tamen hoc præcipiendū est, ut quæstionem, continens, iudicationem inueniamus. nam id quidem facile est, quod ut intueamur semper certa, aut si digressi fuerimus, saltē respiciamus, ne plausum affectantibus arma exadāt. Theodori schola, ut dixi, omnia refert ad capita, his plura intelliguntur. Vno modo summa quæstio. item ut status, altero cæteræ, quæ ad summā referantur. tertio propositio cum affirmatione, ut dicimus, caput rei est apud Manandrum *νεπολιαιόν* ἴσι. In uniuersum autē quicquid probandū est, erit caput, sed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant a scriptoribus artiū tradita, uerbosius etiam quod necesse erat, exposuimus, præterea quæ partes essent iudicialiū causarū supra dictū est, proximus liber prima, idest exordia incipiet.

M. FABII QUINTILIANI ORA
TORIARVM INSTITV-
TIONVM LIBER
QVARTVS.

De exordio, narratione, egressione, propositione, partitione.

PERFECTO Marcelle victori operis tibi dedicati tertio libro, et iam quarta fere laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligentiae causa, et altior sollicitudo, quale iudiciū hominū emereret, accessit. adhuc enim uelut studia inter nos conferebamus, et si parū nostra institutio probaretur a cæteris, contenti fore domestico usu uidebamur, ut tui, meiq; filij disciplinam formari satis putaremus. Cū uero mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotū delegauerit curā, nō satis honorē iudiciorū cœlestiū intelligā, nisi ex hoc, oneris quoq; magnitudinē metiar. Quis enim mihi aut mores excolēdi sit modus, ut eos nō immerito probauerit sanctissimus cēsor, aut studia, ne fefellisse in his uidear principē, ut in omnibus, ita in eloquētia quoq; eminentissimum? Quod si ne-

mo miratur poëtas maximos sæpe fecisse, ut non solum initijs operũ suorum musas inuocarent, sed prouecti quoq; longius, cum ad aliquẽ grauiorẽ uenissent locum, repeterent uota, & uelut noua precatone uterentur. Mihi quoq; profecto poterit ignosci, si quod in initio, quo primũ hanc materiã inchoaui, non feceram, nũc omnes in auxiliũ deos, ipsumq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studijs magis propitiũ numen est, inuocem, ut quantũ nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexterq; ac uolens adsit, & me qualẽ esse credidit faciat, cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alioquin sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua sint, quæ ingrediatur. Sequitur enim, ut iudicialiũ causarũ, quæ sunt maxime uariæ, atq; multiplices ordo explicetur, qđ proœmij sit officinũ, quæ ratio narrandi, quæ probationũ sit fides, seu proposita confirmamus, seu cõtradiçta dissoluimus, quanta uis in perorando, seu reficiẽda breui repetitione rerũ memoria est iudicis, siue affectus, quod est longe potentissimũ cõmouendi. De qbus partibus singulis qdam separatim scribere maluerũt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoq; complures de unaquaq; earũ libros ediderunt, quas ego oēs ausus contexere propè infinitum mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed duradũ est, quæ cœpimus, et si uiribus deficiemus, animo tamen perseuerandum.

De exordio.

QVOD principium latine, uel exordiũ dicitur, maiore quadã ratione græci uidentur προίμιον nomnasse, quia à nostris initiũ modo significatur. Illi satis clare partem hæc esse ante ingressum rei, de qua dicendũ sit, ostendunt. Nam siue propterea quod oĩm cantus est, & citharœdi pauca illa, quæ ante quã legitimũ certamen inchoent emerendi fauoris gratia, canunt, proœmium uocauerunt. Oratores quoq; ea, quæ prius quã causam exordiãtur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadẽ appellatione signarũt. Siue quod oĩm uerbum idem græci uiam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum. Certe proœmium est, quod apud iudicem dici prius quã causam cognouerit, profit. Vitiosẽq; in scholis facimus, quod exordio semper sic utimur quasi causam iudex iam nouerit, cuius rei licentia ex hoc est, quod ante declamationem illam uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest, primis

quidem raro, uel nunquā nisi forte apud eum, cui res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quā ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accomodatior, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus inter authores plurimos constat, si beneuolum, attentū, docilem fecerimus, non quia ista non per totam actionē sint custodienda, sed quia in initijs maxime necessaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra possimus, admittamur. Beneuolentiā aut a personis ducimus, aut a causis accipimus. sed personarum non est, ut pleriq; crediderunt, triplex ratio, ex litigatore, et aduersario, et iudice, nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore cause solet, quanquam enim pauciora de se ipso dicit, et parcaus, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positū, si uir bonus creditur, sic enim continget, ut non studiū aduocati uideatur afferre, sed penē testis fidem. Quare in primis existimetur uenisse ad agendū ductus officio uel cognationis, uel amicitie, maximēq; si fieri poterit, reipub. aut alicuius certe non mediocris exempli. quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendū est, ut ad agendū magna, atq; honesta ratione, aut etiā necessitate accessisse uideātur. Sed ut præcipua in hoc dicentis authoritas sit, si omnis in subeundo negotio suspicio sordidū, aut odiorū, aut ambitionis absuerit. ita quædā in ijs quoq; cōmendatio tacita, si nos infirmos, imparatos, et impares agentium contra ingenijs dixerimus, qualia sunt pleraq; Messalæ proœmia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus, et iudex religiosus libentissime patronū audit, quē iustitiæ suæ minime timet. Inde illa ueterū circa occultandā eloquentiā simulatio multo ab hac nostrorū temporū iactatione diuersa. Vitandū etiam nec contumeliosi, maligni, superbi, maledici in quenquam hominem, ordinem uel uideamur, præcipuēq; eorū, qui lædi nisi aduersa iudicum uoluntate non possint. Nam in iudicē nequid dicatur non modo palam, sed ne quod omnino intelligi possit, stultū erat monere, nisi fieret. Etiam partis aduersæ patronus dabit exordio materiā, interim cum honore, si eloquentiā eius, ac gratiam nos timere fingēdo, ut ea suspecta sint iudici, fecerimus. Interim p̄ contumeliā, sed hoc perquam raro, ut Asinius pro Urbiniæ hæredibus, Labienum aduersarij patronū inter argumenta cause malæ posuit. Negat hæc esse proœmia Cornelius Celsus, quia sint extra litē. Sed ego tum authoritate summorū authorū magis ducor, tum pertinere ad causam puto, quicquid ad dicentē pertinet, cū sit naturale ut iudices ijs, quos libētus audiunt, etiā facilius credāt. ipsius autem litigatoris persona transtanda uarie est. nā tum dignitas eius

allegatur, tum cōmendatur infirmitas, nonnunquā contingit relatio meritorum, de quibus uerecundius dicendū erit sua, quā aliena laudanti. Multum agit sexus, ætas, conditio, ut in fœminis, senibus, pupilis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. nam sola rectum quoque iudicem inclināt miseratio, degustanda tamen hæc proœnio non consuanda. Aduersarij uero persona prope' usdē omnibus, sed e' contrario ductis impugnari solet. Nam & potentes sequitur inuidia, & humiles, abiectosque contemptus, & turpes, ac nocentes odium. Quæ tria sunt ad alienandos iudicum animos potentissima, neque hæc dicere satis est, quod datur etiā imperitis, pluraque augenda, aut minuenda, ut expediet. Hoc enim oratoris est, illa causæ. Iudicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, et est tamen parti utrique cōmune, sed si laudē eius ad utilitatē nostræ causæ coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem illi suā, pro humilibus iustitiā, pro infelicibus misericordiā, pro læsis seueritatem, & similiter cætera. Mores quoque, si fieri potest, iudicis uelim nosse, nā prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erūt, aut assumere in causam naturas eorum, qua cōpetent, aut mitigare, qua repugnabūt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoque, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat, quæ res utrique parti tractanda est, ac nescio an & ei magis, in quā uidetur propensior. Est enim nonnunquam prauus hic ambitus aduersus amicos, aut pro ijs, quibus cum similitates gerant, pronuntiandi, faciendique iniuste, ne fecisse uideantur. fuerunt etiam quidam rerū suarū iudices. Nam & in libris obseruationum a' septimo editis affuisse Ciceronem tali causæ inuenio. et ego pro Regina Berenice apud ipsam causam dixi. Similis hic quoque superioribus ratio est. aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis uerecundiā. Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, siquam præcipuæ domo uidebitur iudex attulisse. Metus etiam nonnunquā est amouendus, ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeij disposita contra se putarent, laborauit. nonnunquā adhibendus, ut idem in Verrem facit, sed adhibendi modus alter ille frequens, & favorabilis, ne male sentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur, alter autē asper, & rarus, quo minatur corruptis accusationē, et id quod in concilio ampliore, utcunque tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent, apud singulos uero nunquā suaserim nisi defecerint omnia, quod si necessitas exigit, non erit iam ex arte oratoria, nō magis quā appellare, etiā si in quoque sæpe utile est, aut ante quā pronuntiet, reū facere. Nā et minari, et

deferre etiã non orator potest. Si causa conciliandi nobis iudicis materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in usum principij, quæ maxime favorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus singuli sensus in proœmum conferantur, nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones iudicem præparandum, in quo uitij nihil erat, nisi in uniuersum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desyderat. Nam protinus a petitore primo loco, dũ ignota iudicis est, quomodo ex quæstionibus ducebimus sententias? nimirum res erunt iudicandæ prius, demus aliquas, nam id exigit ratio nonnunquam, etiam ne potentissimas omnes, idest totam causam? sic erit in proœmo peracta narratio. Quid uero si, ut frequenter accidit, paulo est durior causa, non beneuolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit, sed nõ ante conciliato eius animo, nuda quæstionum comittetur asperitas, quæ si recte semper initio dicendi tractarentur, nihil proœmo opus esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis iudicem potentissima, non inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sine porro in causis favorabilia enumerare non est necesse, quoniam et manifesta erunt cognita cuiusq; controuersie conditione, et omnia colligi in tanta litium uarietate non possunt. Vt autem hæc inuenire, et augere, ita quod lædit aut omnino repellere, aut certe minuire ex causa est. Misericordia quoq; aliquando ex eadẽ uenit, siue quod passi sumus graue, siue passuri, neq; enim sum in hac opinione, qua quidam, ut eo distare proœmum ab epilogo credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur. sed quod in ingressu parcus, et modestius prætentanda est iudicis misericordia. In epilogo uero liceat totos effundere affectus, et fictam orationem induere personis, et defunctos excitare, et pignora eorum producere, quæ minus exordijs sunt usitata. sed hæc quæ supra dixi, non mouere tantum animum, uerum ex diuerso amoliri quoq; proœmo opus est. Vt autem nostrum miserabile, si uincamur, exitum, ita aduersariorum superbium, si uicerint, utile est credi. sed ex ijs quoq; quæ non sunt personarum, nec causarum, uerum adiuncta personis, et causis, duci proœma solent. Personis applicantur, non pignora modo, de quibus supra dixi, sed propinquitates, amicitie, interim regiones etiam, ciuitatesq;, et siquid aliud eius, quem defendimus, casu lædi potest. Ad causam extra pertinet tempus, unde principium pro Cælio. locus, unde pro Deiotaro. habitus, unde pro Milone. opinio, unde in Verrem.

Deinceps ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio vulgi, nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinet. Adicit Theophrastus ab actione principium, quale videtur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, quam eo modo, quem accusator actione prescripserit. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiae laborare, faciunt fauorem, et illa pene communia, non tamen omittenda, vel ideo ne occupentur, optare, abominari, rogare, sollicitum agere, quae plerumque attentum iudicem faciunt, si res agi videtur, noua, magna, atrox, pertinens ad exemplum, praecipue tamen si iudex aut sua uice, aut recipi commouetur, cuius animus spe, metu, admonitione, precibus, uanitate denique si id profuturum credimus, agitandus est. Sunt et illa excitandis ad audiendum non inutilia, si nos nec diu moraturos, nec extra causam dicturos existiment. Docilem sine dubio et haec ipsa praestat attentio, sed et illud si breuiter, et dilucide summam rei, de qua cognoscere debeat, indicarimus, quod Homerus, atque Virgilius operum suorum principiis faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quam expositioni, nec quomodo quicque sit actum, sed de quibus dicturus sit orator, ostendant, nec uideo quod huius rei apud oratores possit reperiri melius exemplum, quam Ciceronis pro A. Cluentio. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, quarum altera mihi niti, et magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij iuniani, altera tantummodo consuetudinis causa timide, et diffidenter attingere rationem ueneficij criminum, qua de re lege haec est quaestio constituta. Id tamen totum respondententi facilius est, quam proponenti, quia hic admonendus iudex, illic docendus est. Nec me quanquam magni auctores in hoc duxerint, ut non semper facere attentum, ac docilem iudicem uelim, non quia nesciam id, quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, non intelligi. Verum quia istud non negligentia iudicis contingit, sed errore (dixit enim aduersarius, et fortasse persuasit) nobis opus est eius diuersa opinione, quae mutari non potest, nisi illum fecerimus ad ea, quae dicemus, docilem, et attentum. Quid ergo est? immutanda quaedam, et leuanda, et quasi contemnenda esse consentio ad remittendam intentionem iudicis, quam aduersario praestat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quam ut Caesar minus se in rem tanquam non nouam intenderet? Quid pro Coelio, quam ut res expectatione minor uideretur. Verum ex istis, quae proposui, aliud in alio genere causae desiderari palam est. Genera porro causarum plurimum quaeque fecerunt, honestum, humile,

humile, dubium, uel anceps, admirabile, obscurum, idest ἔνδοξον, ἀδόξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, διαπαρακολούβητον. Sunt quibus recte uideatur adijci turpe, quod alij humili, alij admirabili subiiciunt. Admirabile autem uocant, quod est præter opinionem hominum constitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obscuro docile, in humili attentum parare debemus. nam honestum quidem ad conciliationem satis per se ualet. In admirabili, et turpi remedys opus est. Et eo quidam exordium in duas diuidunt partes, in principium, et insinuationem, ut sit in principijs recta beneuolentiæ, et attentionis postulatio, quæ quia esse in turpi genere causæ non possit, insinuatio surrepat animos maxime, ubi fors causæ non satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia ab omnibus parum probetur, aut si facie ipsa quoque prematur, uel inuidiosa consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infantis. Et quædam quibus aduersus hæc modis sit medendum, uerbosius tradunt, materiasque sibi ipsi fingunt, et ad morem actionum prosequuntur. Sed cum hæc oriantur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitum sunt extrahendæ. Quare singulis consiliū ex propria ratione nascetur. Illud in uniuersum præceperim, ut ab ijs, quæ lædunt, ad ea, quæ prosunt, refugiamus. si causa laboramus, persona subueniat, si persona, causa, si nihil, quod nos adiuet, erit, quæramus quid aduersariū lædat. Nam ut optabile est plus fauoris mereri, sic proximum odij minus. In ijs, quæ negari non poterunt, elaborandum, ut aut minora, quàm dictum est, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentem questionem pertinere, aut emendari posse poenitentia, aut satis iam punita uideatur. Ideoque agere aduocato quàm litigatori facilius, quia et laudat sine arrogantiae crimine, et aliquando utiliter etiam reprehendere potest. Nam se quoque moueri interim finget, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dum aditum sibi ad aures facit, et authoritatē induit uera sentientis, quo magis credatur uel defendenti eadē, uel neganti. Ideoque primū hoc intueamur, litigatoris, an aduocati persona sit utendum, quoties utrumque fieri potest. nā illud in scholis liberū est, in foro rarum, ut sit idoneus suæ rei quisque defensor. Declamaturus autem maxime positus in affectibus causas proprijs personis debet induere. Hi sunt enim, qui mandari non possunt, nec eadē ui perferuntur alieni animi, qua sui motus. His etiā de causis insinuatione uidetur opus esse, si aduersarij actio iudicum animos occupauerit, uel si dicendum apud fatigatos est, quorum alterum promittendo nostras probationes, et aduersas eludendo uitabimus, alte-

Quintil.

i

rum & spe breuitatis, et ijs, quibus attentum fieri iudicē docuimus,
 & urbanitas opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis
 uoluptas leuat tediū. Non inutilis etiā est ratio occupandi, quæ ut
 22 dentur obstare, ut Cicero dicit, scire se mirari quosdam, q̄ is, qui per
 23 tot annos defenderit multos, læserit neminē, ad accusandū Verrem
 descenderit, deinde ostendit hanc ipsam sociorū defensionē, qđ schema,
 prolepsis dicitur, id cum sit utile aliquando, nunc a declamatoribus
 quibusdam pene semper assumitur, q̄ fas non putant, nisi a contra-
 rio incipere. Negant Apollodorum secuti tres esse, de quibus diximus,
 præparandi iudicis partes. Sed multas species enumerant, ut ex mo-
 ribus iudicis, ex opinionibus ad causam extra pertinentibus, ex opi-
 nione de ipsa causa, quæ sunt propē infinitæ, tum ijs, ex q̄bus omnes
 cōstant controuersia, personis, factis, dictis, causis, tēporibus, locis, occa-
 sionibus cæteris, quas ueras esse fateor. sed in hæc tria genera recu-
 dere. Nā si iudicē beneuolū, attentū, docilem habeo, qđ amplius de-
 beam optare non reperio, cū metus ipse, q̄ maxime uidetur esse extra
 hæc, & attentū iudicē faciat, et ab aduerso fauore deterreat. Verū,
 quoniam non est satis demonstrare discipulis, quæ sint in ratione
 proæmij, sed dicēdū etiā quomodo p̄spici facillime possint, hoc adiūcio,
 ut dicturus intueatur. Quid, apud quē, pro quo, contra quem, quo
 tēpore, quo loco, quo rerū statu, qua uulgi fama dicendū sit, qđ iudi-
 cem sentire credibile sit ante quā incipiamus, tum quid aut de syde-
 remus, aut de proæmij, ipsa illū natura eō ducet, ut sciat qđ primū
 dicendū sit. At nunc omne, quod cœperint, proæmij putant, & ut
 quicq; succurrerit, utiq; si aliqua sententia blandiatur, exordiū. Multa
 autē sine dubio ex alijs partibus sunt, aut alijs partibus causæ com-
 munita, nihil tamen in quaq; melius dicitur, quā quod æque bene di-
 ci alibi non possit. Multū gratiæ exordio est, quod ab actione diuer-
 sę partis materiā trahit, hoc ipso, quod non cōpositū domi, sed ibi,
 atq; e re natū, & facilitate famā ingenij auget, et facie simplicis, sum-
 ptiq; ex proximo sermonis fidē quoq; acquirit, adeo etiam si reliqua
 scripta, atq; elaborata sint, tamen plerunq; uideatur tota extēporalis
 oratio, cuius initū nihil præparatū habuisse manifestū est. Frequen-
 tissime uero proæmij decebit, & sententiarū, & cōpositionis, et uo-
 cis, & uultus modestia, adeo ut in genere causæ etiā indubitabili fi-
 ducia se ipsa nimum exercere non debeat. Odit enim iudex ferē
 litigantis securitatem, cumq; ius suū intelligat, tacitus reuerentiā po-
 stulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus ulla parte uitandū, pro-
 pter quod minime ostentari debet in principijs cura, qđ uidetur arti-
 omnis

omnis dicentis contra iudicē adhiberi. sed ipsum istud euitare sum-
 mae artis est. Nam id sine dubio ab omnibus, & q̄dem optime prae-
 ceptum est. Verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia
 iam quibusdam in iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud centum-
 viros, ipsi iudices exigunt sollicitas, & accuratas actiones, contemniq;
 se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tan-
 tum, sed etiam delectari uolunt. Et est difficilis huius rei moderatio,
 quae tamen ita temperari potest, ut uideamur accurate, non callide di-
 cere. Illud ex praeceptis ueteribus manet. ne quod insolens uerbum,
 ne audacius translatum, ne aut obsoleta uetustate, aut poëtica licen-
 tia sumptum in principio deprehendatur. Non dum enim recepti su-
 mus, & custodit nos recens audientium intentio, magis conciliatis
 animis, & iam, calentibus haec libertas feretur, maximeq; cum in lo-
 cos fuerimus ingressi, quorum naturalis ubertas licentiam uerbi no-
 tari circumfuso nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis,
 nec narrationi similis esse in prooemio debet oratio. Nec tamen dedu-
 cta semper, atque circumlata, sed saepe simplici, atque inelaboratae
 similis, nec uerbis, uultuq; nimia promittens. Dissimulata enim
 et, ut graeci dicunt, ἀντίπατος actio melius saepe surrepit, sed haec
 prout formari animum iudicum expediet. Turbari memoria, uel
 continuandi uerba difficultate desitui, nusquam turpius, cum uitio-
 sum prooemium possit uideri cicatricosa facies, & pessimus certe gu-
 bernator, qui nauem, dum portum egreditur, impegit. Modus autem
 principij pro causa. nam breuius simplices, longius perplexae, susce-
 ptaeq; et infames desyderant. Ridendi uero qui uelut leges prooemijs
 omnibus dederunt, ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec mi-
 nus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excreuisse ui-
 deatur, & quo praeparari debet, fatigetur. sermonem a persona iu-
 dicis auersum, qui ἀποπροπὴ dicitur, quidam in totum a prooemio
 summouent, nonnulla quidem in hanc persuasionem ratione ducti.
 Nam prorsus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, ut
 eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis studemus. Interim
 tamen, & est hoc prooemio necessarium, sensus aliquis, & is acrior
 fit, atq; uehementior ad personam directus alterius. Quod si accidat
 quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur dare per hanc figu-
 ram sententiae uires? Neque enim istud scriptores artium, quia non
 liceat, sed quia non putant utile, uetant. Ita si uincet utilitas propter
 eandem causam facere debebimus, propter quam uetamur. Et De-
 mosthenes autem ad Aeschinem orationem in prooemio conuertit.

Et M. Tullius tum pro alijs quibusdam, ad quos ei uisum est, tū pro Ligario ad Tiberonem. nā erat multo futura languidior, si esset aliter figurata, quod facilius cognosceret, si quis illam totam partem uehementissimā, cuius hęc firma est, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandū, & cætera, conuertat ad iudicem, tū enim uere auersa uideatur oratio, et languescat uis omnis dicentibus nobis. Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandū. Illo enim modo pressit, atq; institit, hoc tantum indicasset, quod idem in Demosthenem, si flexum illi mutaueris, accidet. Quid non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio, & quidem protinus, Grauius & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam. Quousq; tandē abute-
 re patientia nostra? ac nequis apostrophem miretur, idem Cicero pro Scæuro ambitus reo, quæ causa est in commentarijs, nam bis eundem defendit, prosopopœia loquētis, pro reo utitur, pro Rabirio uero Posthumo, eodemq; Scæuro reo repetundarū etiā exēplis, pro Cluentio, ut modo ostendi, partitione. Non tamen hęc, quia possunt bene aliquando fieri, passim faciendæ sunt, sed quoties præceptum uicerit ratio, quomodo & similitudine dū breui, & translatione, atq; alijs tropis, quæ omnia cauti illi, ac diligentes prohibent, utemur interim, si cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulo ante dixerā displicet. Alia exordiorū uitia uerius tradiderunt, quod in plures causas accommodari potest, uulgare dicitur id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus a magnis sæpe oratoribus non euitatum. Quo & aduersarius uti potest, cōmune appellatur. quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, cōmutabile. qđ cause non cohæret, separatum. quod aliūde trahitur, translatum. Præterea quod longum, quod contra præcepta est, quorum pleraq; non principij modo sunt uitia, sed totius orationis. Hęc de proœmio quoties erit eius usus, nō semper autē est, nam et superuacuum aliquando est, si sit præparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res præparatione non eget. Aristoteles qđem in totum id necessarium apud bonos iudices negat, aliquando tamen uti nec si uelimus eo licet, cū iudex occupatus, cum angusta sunt tempora, cū maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Contraq; est interim proœmij uis etiam non in exordio. nam iudices & in narratione nonnunquā, et in argumentis, ut attendat, et ut faueant rogamus. Quo Prodicus uelut dormitantes eos excitari putabat, quale est, Cū C. Varenus, qđ a familia anchariana occisus est, hoc quæso iudices diligēter attendite. Vtiq; si multiplex causa est, sua quibusq;

quibusq; partibus danda præfatio est, ut audite nunc reliqua, et transeo nunc illuc. Sed in ipsis etiã probationibus multa funguntur proœmij uice, ut facit Cicero, pro Cluëtio, dicturus contra censores. pro Murena, cū seruius se excusat. Verũ id frequentius est, quã ut exẽplo confirmandũ sit. Quoties autẽ proœmio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationẽ, id debet in principio postremũ esse, cui cõmodissime iungi initiũ consequentiũ poterit. Illa uero frigida, et puerilis est in scholis affectio, ut ipse transitus efficiat aliquã utiq; sententiã. Et huius uelut præstigiæ plausum petat, ut Ouidius lasciuire in methamorphosi solet, quẽ tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciẽ unius corporis colligentẽ, oratori uero qd est necesse surripere hãc transgressionẽ, & iudicẽ fallere? qui ut ordini rerũ animũ intendat, etiã cõmonendus est, peribit enim prima pars expositionis, si iudex non dũ narrari sciet. Quapropter ut nõ abrupte cadere in narrationẽ, ita nõ obscure transcendere est optimũ. Si uero longior sequetur, ac pplexa magis expositio, ad eã ipsam præparãdus iudex erit, ut Cicero sæpius, sed hoc loco fecit. paulo longius exordiũ rei demonstrãdæ gratia, repetam. quod quæso iudices ne moleste patiamini, principis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc mihi fere sunt de exordio cõperta.

De narratione.

MAXIME naturale est, et fieri frequẽtissime debet, ut præparato p hæc, quæ supra dicta sunt, iudice, res, de qua pronũtiaturus est, indicetur. Ea est narratio, in qua sciens transcurrã subtiles nimũ diuisiones quorundã, plura eius genera facientiũ. Nõ enim solã uolũt esse illã negotij, de quo apud iudices quæritur, expositionẽ, sed psonã, ut M. Attilius Palicanus humili loco picẽs, magis loquax, quã facundus. Loca, ut oppidũ est in hellespõto Lãpsacum iudices. Tẽporis, ut Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
 Liquitur. — Causarum, quibus historici frequentissime utuntur, cum exponunt, unde bellũ, seditio, pestilentia. præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant, quod quis ignorat? Adijciunt expositionem, & præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima, & præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, Chrysogonus postquam est nominatus, & futurorum, quæ solis dari uaticinãtibus potest. Nam ὑποτύπωσις non est habenda narratio, sed nos potioribus uacemus. Pleriq; semper narrandũ putauerunt, quod falsum

Quintil.

i iii

esse pluribus coguitur. Sunt enim ante omnia quaedam tam breues
 causae, ut propositionem potius habeant, quam narrationem. Id ac-
 cidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expositio est, uel de re con-
 stat, de iure quaeritur, ut apud centumuiros, filius an frater debeat
 esse intestatae haeres, pubertas annis, an habitu corporis aestimetur, aut
 cum est quidē narrationi locus, sed aut ante iudici nota sunt omnia,
 aut priore loco recte exposita. Accidit aliquando alteri, & saepius
 actori causae, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expe-
 dit, satis est dixisse, certam creditam pecuniā peto ex stipulatione, le-
 gatum peto ex testamento, diuersae partis expositio est, cur ea non de-
 beatur, & satis est actori, et magis expedit sic indicare, dico ab Ho-
 ratio sororem suam interfectam. Nāq; & cum propositione iudex cri-
 men omne cognoscit, & ordo, et causa facti pro aduersario magis est.
 Reus contra tunc narrationem subtrahit, & cum id, quod obijcitur,
 neq; negari, neq; excusari poterit, sed in sola iuris quaestione consistet,
 ut in eo, qui cum pecuniam priuatam ex aede sacra surripuerit, sa-
 crilegij reus est, confessio uerecūdiore est, quam expositio, non nega-
 mus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator
 actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra, uos autem de hoc co-
 gnoscetis, an sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquando non
 narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrandum
 existiment, cum reus quod obijcitur tantum negat. In qua est opinio-
 ne Cornelius Celsus, qui conditionis huius esse arbitratur plerasq; ca-
 dis causas, et omnes ambitus, ac repetundarum. Non enim putat esse
 narrationem, nisi quae summam criminis, de quo iudicium est, conti-
 net. Deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem,
 atq; ille & negauit peruenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re
 erat quaestio constituta. Et in hac narratione nihil de crimine expo-
 suit. Ego autem magnos alioquin secutus authores duas esse in iudi-
 cijs narrationum species existimo, alteram ipsius causae, alteram re-
 rum ad causam pertinentium expositionem. non occidi hominem. nul-
 la narratio est, conuenit. sed erit aliqua, & interim etiā longa con-
 tra argumenta eius criminis de antea acta uita, de causis, propter quas
 innocens in periculum deducatur, alijs causis, quibus incredibile id,
 quod obijcitur, fiat. nec enim accusator hoc tantum dicit occidisti, sed
 quibus id probet narrat, ut in tragœdijs, cum Teucer Vlysses reum
 facit Aiaceis occisi, dicens inuentum eum in solitudine iuxta exanime
 corpus inimici cum gladio cruento, non id modo Vlysses respondet,
 non esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiace inimica-
 tias fuisse,

eas fuisse, de laude inter ipsos certatum. Deinde subiungit quomodo
 in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimum sit conspicatus, gla-
 dium e' uulnere extraxerit, his subtextitur argumentatio. Sed ne il-
 lud qdem sine narratione est dicente accusatore, fuisse in eo loco, in quo
 tuus mimicus occisus est, non fuit, dicendum enim ubi fuerit. Quare
 ambitus quoq; causae, & repetundarum, hoc etiam plures eiusmodi
 narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipsa qdē
 neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, &
 interdum singulis, interdum uniuersis. an reus ambitus male narra-
 bit, uos parentes habuerit, quemadmodum ipse uixerit, quibus meri-
 tis fretus ad petitionem descenderit? aut qui repetundarum in sinu-
 labitur, non & ante actam uitam, & quibus de causis prouinciam
 uniuersam, uel accusatorem, aut testem offenderit, non inutiliter ex-
 ponet? quae si narratio nō est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio
 prima, cuius est initium. A. Cluentius habitus, nihil enim hic de ue-
 neficio, sed de causis, quibus ei mater iniuncta sit, dicit. Illae duae quoq;
 sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causae narrationes, uel
 exempli gratia, ut in Verrem de L. Domitio, qui pastorem, quod is
 aprum, quē ipsi muneri obtulerat, exceptum esse a se uenabulo con-
 fessus esset, in crucem sustulit, uel excutiendi alicuius extrinsecus
 criminis, ut pro Rabirio Posthumo. Nam ut uentum Alexandria
 est iudices, haec una ratio a rege proposita Posthumo est seruandae pe-
 cuniae, si curationē, et quasi dispensationem regiā suscepisset. uel au-
 gendi, ut describitur iter Verri. ficta interim narratio introduci
 solet, uel ad concitandos iudices, ut pro Roscio contra Chrysogonū,
 cuius paulo ante habui mentionem, uel ad resoluendos aliqua urba-
 nitate, ut pro Cluentio contra fratres Cepasios, interdū per digressio-
 nem decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina, In his
 quondā locis mater filiā quāsisse dicitur. Quae omnia eō pertinent,
 ut appareat non utiq; non narrare eum, q negat, sed illud ipsum
 narrare, quod negat. Nec hoc qdem simpliciter accipiendū, quod est a
 me positum, superuacua esse narrationē rei, quam iudex nouerit.
 Quod sic intelligi uolo, si non modo factum quid sit sciet, sed ita fa-
 ctum etiā, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc
 reperta est, ut tantū cognoscat iudex, sed aliquanto magis ut cōsen-
 tiat. Quare etiam si non erit docēdus, sed aliquo modo efficiendus,
 narrabimus cū praeparatione quadā, scire qdem eum in summa qd
 actū sit. Tamen rationē quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur.
 Interim propter aliquē in consiliū adhibitū nos repetere illa simus-

lemus. Interim ut rei, quæ ex aduerso proponatur, iniquitatem oēs etiam circumstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expositio ad effugiendum tædium, cum sint nota audiēti, sicut meministi, & fortasse superuacuum fuerit hic cōmorari, sed qd ego diutius cum tu optime noris, illud quale sit tu scias, et his similia, alioquin si apud iudicem, cui nota causa est, narratio semper uidetur superuacua, potest uideri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterū est, de quo frequētius quæritur, an sit utiq; narratio proæmo subiicienda. Quod qui opinantur, non possunt uideri nulla ratione ducti. Nā cum proæmū iacō cōparatum sit, ut iudex ad rē accipiendā fiat conciliator, docilior, & intentior, & probatio nisi causa prius cognita, non possit adhiberi, protinus iudex notitia rerum instruendus uidetur. Sed hoc quoq; interdū mutat conditio causarū, nisi forte M. Tullius in oratione pulcherrima, quā pro Milone scriptā reliquit, male distulisse narrationē uidetur, tribus præpositis quæstionibus, aut profuisset exponere quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum, qui a se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset, aut si iam præiudicio senatus damnatus esset Milo, aut si Cn. Pompeius, q propter aliquā gratiam iudiciū militibus armatis clauserat, tanquā aduersus ei timeretur. Ergo hæ quoq; quæstiones uim proæmij obtinebunt, cū omnes iudicē præparauerint. Sed aliter pro L. Murena quoq; postea narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendū tantū, sed etiam transfrendum erit, ut prius ijs defensio, uelut initiū sit alium culpādi narratio, ut in armorū ratione antiquior cauendi q̄ ictum inferendi cura est. Erunt quædā causæ, nec id raro, crimini qdē, de quo cognitum est, faciles ad diluendum, sed multis ante actæ uitæ flagitijs, & grauibus criminibus onerata, quæ prius amouenda sunt, ut propitius iudex defensionē ipsius negotij, cuius propria quæstio, audiat, ut si defendēdus est M. Cælius, non ne optimus patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantia, impudicitia q̄ ueneficij, in qbus solis omnis Ciceronis uersatur oratio. Deinde tum narret de bonis paulatim, totamq; deinde explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Sed nos ducat scholarū consuetudo, in qbus certa quædā ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil est diluendū. Ideoq; narratio proæmo semper subiungitur, inde libertas declamatoribus, ut etiā secundo partis suæ loco narrare uideātur. Nā cū pro petitore dicūt & expositione, tanq̄ priores agant, uti solent, et contradictione tanq̄ respondeant, idq; fit nō recte. Nā cū sit declamatio forensiū actionū meditatio,

meditatio, cur non utrūq; protinus locum exerceant? cuius rationis ignari ex more cui assueuerūt, nihil in foro putant esse mutandum. sed in scholasticis quoq; nōnunq̄ euenit, ut pro narratione sit propositio. Nā qd exponet quæ Zelo typū male tractationis accusat, aut q̄ cynicū apud censors reū de moribus facit, cū totū crimen uno uerbo in qualibet actionis parte proposito satis iudicetur. Sed hæc hæctenus, nūc quæ sit ratio narrādi subiungā. Narratio est rei factæ, aut nō factæ utilis ad psuadendū expositio, uel, ut Apollodorus finit, oratio docens auditorē, qd in cōtrouersia sit. Eā pleriq; scriptores, maxime q̄ sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidā, breuē, uerisimilē, nec enim refert an pro lucida p̄spiciā, pro uerisimili probabilē, credibilem uē dicamus. Eadē nobis placet diuisio, q̄q̄ Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, præceptū breuitatis irridens, tanq̄ necesse sit longam, aut breuē expositionē, nec liceat ire p̄ mediū. Theodori quoq; solā relinquūt ultimam partē, quia nec breuiter utiq; nec dilucide semper sit utile exponere, quo diligentius distinguēda sunt singula, ut qd quoq; loco prosit ostendā. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersarijs, aut mista ex utrisq;. Si erit tota pro nobis, contenti sumus ijs tribus partibus, p̄ quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, memnerit, credat. nec quisquā reprehensione dignū putet, qd proposuerim eā, quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilē, cū uera sit. sunt enim plurima uera quidē, sed parū credibilia, sicut falsa quoq; frequēter uerisimilia. Quare nō minus laborādū est, ut iudex quæ uera dicamus, q̄ quæ fingimus credat. sunt qdē hæc, quas supra retuli, uirtutes aliarū quoq; partū. Nam & p̄ totā actionē uitanda est obscuritas, et modus ubiq; custodiēdus, et credibilia esse oportet oīa, quæ dicuntur. Maxime tamen hæc in ea parte custodiēda sunt, quæ prima iudicē docet, in qua si aciderit, ut aut nō intelligat, aut non memnerit, aut nō credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit autē narratio aperta, atq; dilucida, si fuerit primū exposita uerbis proprijs, et significantibus, et nō sordidis quidē, non tamen exquisitis, et ab usu remotis, tū distincta rebus, p̄sonis, temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex quæ dicuntur q̄facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur a plurimis, qui ad clamorem, dispositæ, uel etiam forte circūfusa multitudinis cōpositi, non ferunt illud intentionis silentiū, nec sibi disertis uidentur, nisi omnia tumultu & uociferatione concusserint. rem indicare, sermonis quotidiani, & in quemcunq; etiam indoctrinum cadentis, esse existimant, cum interim quod tā quam facile cōtemnunt, nescias præstare

uelint minus, an possint. Neque enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperirent, quam id, quod se dicturos fuisse omnes putant, postquam audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed uera. Tunc autem optime dicit orator cum uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expositionis hic potissimum, et uocem flectunt, et ceruicem reponunt, et brachium in latus iactant, totoque rerum, et uerborum, et compositionis genere lasciuunt. deinde quod sit monstro simile, placet actio, causa non intelligitur. Verum hoc omittamus, ne minus gratiae praecipiendo recta, quam offensa reprehendendo praua, mereamur. Breuis erit narratio ante omnia si inde coeperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet. Deinde si nihil extra causam dixerimus, tum etiam si reciderimus omnia, quibus sublatis nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Solet enim esse quaedam partium breuitas, quae longam tamen efficit summam, in portum ueni, nauum prospexi, quanti ueheret interrogavi, de pretio conueni, conscendi, sublatae sunt anchorae, soluimus oram, prouecti sumus, nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere e portu nauigavi, et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cum dicere liceat, est mihi filius iuuenis, omnia illa superuacua, cupidus ego liberorum uxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiam perduxi, ideoque graecorum aliqui aliud circumsam expositionem, id est συντομον, aliud breuem putauerunt, quod illa superuacuis caret, haec posset aliquid ex necessarijs desiderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur quam oporteat. nam iterationes quidem, et ταυτολογίας, et περιωλογίας, quas in narratione uitandas quidam scriptores artium tradiderunt, transeo. Sunt enim haec uitia non tantum breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quae nimium corripientes omnia sequitur, obscuritas. Satiusque aliquid narrationi superesse quam deesse. Nam superuacua cum medio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa sallustiana, quam in ipso uirtutis obtinet locum breuitas, et abruptum sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, audientem transuolat, nec dum repetatur, expectat, cum praesertim lector non fere sit nisi eruditus, iudicem rura plerumque in decurias mittant, de eo pronuntiatum quod intellexerit, ut fortasse ubique, in narratione tamen praecipue media haec tenenda sit uia, dicendi quantum opus est, quantum satis est, quantum opus est autem, non ita solum accipi uolo, quantum ad indicandum sufficit, quia non inornata debet esse breuitas, alioquin

sit indocta. nã & fallit uoluptas, & minus longa quæ delectant, ui-
 dentur, ut amœnum, ac molle iter etiã si est spatij amplioris minus fa-
 tigat q̄ durum, arduumq; compendiũ. Nec enim mihi unq̄ tanta fue-
 rit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilẽ faciunt expositionẽ, inse-
 ri uelim. simplex enim etiã undiq; præcisa nõ tam narratio potest
 uocari quàm cõfusio. Sunt porro multæ cõditione ipsa rei, longæ nar-
 rationes, q̄bus, extrema ut præcepi proœmij parte, ad intentionẽ præ-
 parandus est iudex, deinde curandum, ut omnia arte, uel ex spatio
 eius detrahamus aliqd, uel ex tædio, ut minus longa sit, efficiemus,
 quæ poterimus differẽdo, nõ tamen sine mentione eorũ, quæ differe-
 mus. Quas causas occidendi habuerit, quos assumpserit socios, quẽ ad-
 modũ disposuerit insidias, probationis loco dicã. Quædam uero ex
 ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronẽ. moritur Fulcinius.
 multa enim, quæ sunt in re, q̄a remota sunt a' causa, prætermittam.
 At partitio tædiũ leuat, dicã quæ acta sint ante ipsum rei contractũ,
 dicã quæ in re ipsa, dicã quæ postea. Ita tres potius modicæ uidebũ-
 tur narrationes, q̄ una longa. Interim expediet expositiones breui
 interfatione distinguere. Audistis quæ ante acta sunt, accipite nũc quæ
 insequuntur. reficietur enim iudex priorũ fine, et se uelut ad nouũ
 rursus initiũ præparabit. Si tamẽ adhibitis quoq; his artibus in lon-
 gum exierit ordo rerũ, erit nõ inutilis in extrema parte cõmoni-
 tio, qđ Cicero etiã in breui narratiõẽ facit, adhuc Cæsar. Q. Lig-
 rius omni culpa caret, domo est egressus, nõ modo nullũ ad bellũ, sed
 ne ad minimã qđẽ belli suspiciõẽ, & cætera. Credibilis autẽ erit
 narratio ante omnia, si prius cõsuluerimus nostrũ animũ neqd natu-
 re dicamus aduersum. Deinde si causas, ac rationes factis proposue-
 rimus nõ omnibus, sed de q̄bus quæritur. Si p̄sonas convenientes ijs,
 quæ facta credi uolemus, constituerimus, ut furti reũ cupidũ, adulte-
 rij libidinosum, homicidij temerariũ, uel contra si defendemus, præte-
 rea loca, tẽpora, & similia. Est autẽ qđã etiam ductus rei credibi-
 lis, qualis in comœdijs etiã, et in minus. aliqua enim naturaliter se-
 quuntur, & cohærent, ut si bene priora narraueris, iudex ipse, qđ
 postea sis narraturus expectet. Ne illud qđẽm fuerit inutile, semina
 quædã probationũ spargere, uerũ sic ut narrationem esse memne-
 rimus, nõ probationem. nonnunquã etiam tamen argumento aliquo
 confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici, & breui, ut in ue-
 neficijs, sanus bibit, statim concidit, liuor, ac tumor confestim est con-
 secutus. Hoc faciunt & illæ præparaciones, cum reus dicitur ro-
 bustus, armatus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia denique

QUINTILIANI

quæ probatione tractaturi sumus personam, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionem narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiam fatebimur uix esse credibile, sed uerum, et hoc maius habendum scelus. nescire nos quomodo factum sit, aut quare mirari, sed probaturos. Optimæ uero præparationes erunt, quæ latuerint, ut à Cicerone sunt quædam utilissima omnia prædicta, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur. Plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domum uenit, calceos, et uestimenta mutauit, paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est. quàm nihil præparato, nihil festinato fecisse uidetur Milo, quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moras, et lentum profectiois ordinem ducit, sed uerbis etiam uulgaribus, et quotidianis, et arte occulta consecutus est, quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem ad custodiendum, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista plerisque, sed hoc ipsum manifestum est, quomodo iudicem fefellerint, quod uix à lectore deprehenditur. Hæ sunt, quæ credibilem faciant expositionem, nam ne contraria, aut sibi repugnantiæ in narratione dicamus, sicui præcipiendum est, is reliqua frustra docetur, etiam si quædam scriptores artium hoc quoque tanquam occultum, et à se prudenter erutum tradunt. His tribus narrandi uirtutibus adiungunt quædam magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν uocant, quæ neque in omnes causas cadit (nam quid in plerisque iudicijs priuatis de re certa, credita, locato, et conducto, interdictis habere loci potest, supra modum se tollens oratio?) nec semper est utilis, ut uel proximo miloniano exemplo patet. Et memnerimus multas esse causas, in quibus confitendum, excusandum, summittendum sit, quod exponimus, quibus omnibus aliena est illa magnificentiae uirtus. Quare non magis proprium narrationis est magnifice dicere, quàm miserabiliter, inuidiose, grauius, dulciter, urbane, quæ cum quoque loco sint laudabilia, non sunt huic parti proprie assignata, et uelut dedita. Illa quoque ut narrationi apta, ita cum cæteris partibus communis est uirtus, quæ Theodectes huic uni proprie dedit, non enim magnificam modo uult esse, uerum etiam incundam expositionem. Sunt qui adiciant his euidentiæ, quæ ἐπίδειξις græce uocatur. Nec ego quenquam deceperim, ut dissimulem Ciceroni quoque plures partes placere. Nam præterquam planam, et breuem, et credibilem, uult esse euidentiæ, moratam, cum dignitate ornatam. Sed in oratione morata debent esse omnia cum dignitate, quæ potuerunt, euidentiæ in narratione quantum ego intel-

ligo, est quidē magna uirtus, cum quid ueri non dicendū est, sed quodammodo etiam ostendendū est. Sed subijci perspicuitati potest, quam quidam etiam contrariam interim putauerunt, quia in quibusdam causis obscuranda ueritas est, quod est ridiculum. nam qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris, et is quæ narrat, debet laborare, ut uideantur quameuidētissima. Sed quatenus etiam sorte quadā peruenimus ad difficilius narrationū genus, iam de ijs loquamur, in quibus res contra nos erit. quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerunt. Et sane nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino non agere. Sed si aliqua iusta ratione huiusmodi susceperis litem, cuius artis est malā esse causam silentio confiteri? nisi forte tā hebes futurus est iudex, ut secundū id pronuntiet, quod sciet narrare te noluisse. Neq; inficias eo in narratione ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiā tacenda. sed tacenda, quæ tacere oportebit, et liberum erit, quod fit nonnunq̄ breuitatis quoq; gratia, quale illud est, Respondit quæ ei uisum est. Distinguanus igitur genera causarū. nanq; in quibus non de culpa quæritur, sed actione, etiam si erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit. pecuniam de templo sustulit, sed priuatam, ideoq; non sacrilegus est. uirginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. ingenuum stuprauit, et stupratus se suspendit, non tamen ideo stuprator capite, ut mortis causa puniatur, sed decē millia, quæ pœna stupratori constituta est, dabit. Verū in his quoq; confessionibus est aliqd, quod ex inuidia, quā expositio aduersarij fecit, detrahi possit, cū etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædam enim quasi non narrantes mitigabimus, non quidem ut aduersarius dicit, consilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tēpus, sed occasione, et absentia custodum corruptus, et pecunia, quæ uimum quā in animus hominum potest, uictus est. Sed qd refert, peccauit, et fur est, et nihil attinet id defendere, cuius pœnā non recusamus. Interdū quasi damnemus ipsi, ut si dicā uino impulsus, errore lapsus, nocte deceptū, uera sunt ista fortasse, tu tamen ingenuū stupraasti, solve decē. M. nonnunquā præpositione præmuniri potest causa, et deinde exponi. Contraria sunt omnia tribus filijs, q̄ in mortem patris coniurarant, sortiti noctem singuli p̄ ordinem cū ferro cubiculū intrauerunt patre dormiente, cū occidere eū nemo potuisset, excitato omnia indicauerūt. Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, et reos paricidij defendit, sic agat. Quod contra legem sufficit, paricidium obijcitur iuuenibus, quorū pater uiuit, atq; etiā liberis suis adest. Ordinem rei narra-

re quidem nihil necesse est, cum ad legem nihil pertineat, sed si confessionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quæ iam melius ab his administrari poterat, tenax custos. deinde subiicitur stimulos ab ijs, quorum indulgentiores parentes erant, semper tamen eum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, ut occidere patrem non possent. Nec enim iureiurando opus fuisset, si alioquin hoc mentis habuissent, nec sorte, nisi quod se quisque exim uoluerit, omnia hæc, qualia cunque, placidioribus animis accipientur. illa breui primæ propositionis defensione mollita. At cum quaeritur an factum sit, uel quale factum sit, licet omnia contra nos sint, quomodo tamen euitare expositionem salua causæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita ut quæque essent acta tantum indicaret, sed adiecit inuidiam, rem uerbis exasperauit, accesserunt probationes, peroratio incendit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur a nobis, si nihil exponimus, illa esse, quæ aduersarius dixit, & talia, qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo eadem exponemus? si de qualitate agatur, cuius tum demum quaestio est, cum de re constat eadem, sed non eodem modo, alias causas, aliam, atque aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parsimonie, negligetia simplicitatis nomine lenietur, uultu denique, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miserationis merebor. Solet nunquam mouere lachrymas ipsa confessio, atque ego libenter interrogem, sint illa defensuri, quæ non narrauerint, nec ne. nam si nec defenderint, nec narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certe plerumque id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui potest, & ut hoc contingat utique iudicandum est, aut quid inter probationem, & narrationem interest? nisi quod narratio est probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congruens confirmatio. Videamus ergo, num expositio hæc longior demum esse debeat, & paulo uerbosior præparatione, & quibusdam argumentis, argumentis dico, non tamen argumentatione, cui tamen plurimum confert frequens affirmatio, effecturos nos, quod dicimus, non posse uim rerum ostendi prima expositione, expectent, & opiniones suas differant, & bene sperent. Denique utique narrandum est, quicquid aliter quam aduersarius exposuit, narrari potest, aut eo etiam proœmia sunt in his causis superuacua. Quæ quid magis agunt, quam ut cognitioni rerum accommodatiorem iudicem faciant? atqui constabit nusquam eorum maiorem usum, quam ubi animus iudicis ab aliqua contra nos insita opinione flectendus est. Cōiectu-

rales autem causæ, in quibus de factō quæritur, non tam sæpe rei,
 de qua iudiciū est, q̄ eorum, per quæ res colligenda est, expositionem
 habent. Quæ cum accusator suspiciose narret, reus leuare suspiciōē
 debeat, aliter ab hoc, atq; ab illo ad iudicē perferri oportet. At enim
 quædam argumenta turba uelut diducta liuore sunt. Id quidē non
 eo pertinet, ut quærat, an narrandum sit, sed quomodo narrandū
 sit. Nam & congerere plura expositione quis prohibet, si id utile est
 causæ, & promittere, sed & diuidere narrationē, & probationem
 subiungere partibus, atq; ita transire ad sequentia. nam neq; ijs qdē
 accedo, qui semper eo putant ordine, quo qd actum sit, esse narrādū,
 sed eo modo narrare, quo expedit. quod fieri plurimis figuris licet.
 Nam & aliquando excidisse simulamus, cum quid utiliore loco redū
 cimus, & interim nos reducturos relictum ordinem testamur, q̄
 sic futura sit causa lucidior. Interim re exposita, subiungimus cau-
 sas, quæ antecesserūt. Nec enim est una lex defensionis. Certumq; est
 præscriptum, pro re, pro tempore intuenda quæ prosint, atq; ut erit
 uulnus, ita uel curādū protinus, uel, si curatio differri potest, interim
 deligandū. Nec dixerim sæpius narrare nefas, qd Cicero pro Cluen-
 tio fecit. Estq; nō cōcessum modo, sed aliquādo etiā necessarium, ut in
 causis repetūdārū, omnibusq; quæ simplices nō sunt, amentis est enim
 superstitione præceptorū contra rationē causæ trahi narrationem,
 ideo ante probationes exponere est institutū, ne iudex qua de re quæ-
 ratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda, aut refellenda erunt,
 nō singula etiā narrentur? Me certe, quāta cunq; nostris experimentis
 habēda est fides, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desyderabat utilitas,
 probātibus et eruditis, et ijs, q̄ iudicabant, scio, et quod nō arrogāter
 dixerim, q̄ sunt plurim, q̄bus cū egi, q̄ me refellere possint, si men-
 tiar, ferē exponēda a me causæ officium exigebatur. Neq; ideo tamē
 non sæpius facere oportebit, ut rerū ordinem sequamur. Quædam
 uero etiā turpiter cōuertuntur, ut si peperisse narres, deinde cōcepis-
 se, apertum testamētū, deinde signatum. In q̄bus si id, quod posterius
 est, dixeris, de Priore tacere optimum est. Sunt quædā & falsæ ex-
 positiones, quarū in foro duplex genus est, alterū, quod instrumentis
 adiunatur, ut P. Clodius fiducia testum, qua nocte incestum Romæ
 cōmiserat, inter amne se fuisse dicebat, alterū, qd est tuendū dicentis
 ingenio, id interim ad solā uerecundiā pertinet, unde etiā mihi ui-
 detur dici color, interim ad quæstionē. Sed ntruncunq; erit, prima sit
 curarū, ut id, quod fingimus, fieri possit. deinde ut & psonæ, et loco,
 & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinē habeat, si

QVINTILIANI

continget etiam ueræ alicui rei coherere, aut argumento, quod sit in
causa cõfirmetur. Nam quæ tota extra rem petita sunt, mentiendi li-
centiã produnt. Curandũ præcipue quod fingentibus frequenter acci-
dit, ne qua inter se pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur,
sed in summam non consentiunt. Præterea ne ijs, quæ uera esse con-
stabit, aduersa sint, in schola etiam ne color extra themata quæra-
tur. Vtrobiqu; autẽ orator meminisse debet actione tota qd finxerit,
quoniã solent excidere quæ falsa sint, uerumq; est illud, quod uulgo
dicatur, mendacem memorẽ esse oportere. Sciamus autẽ, si de nostro fa-
cto quærat, unũ nobis aliquod esse dicendũ, si de alieno, mittere in
plures suspiciones licere. Est tamen qbusdã scholasticis controuersus,
in qbus ponitur aliquem non respondere, ad quæ interrogatur, liber-
tas omnia enumerandi, quæ responderi potuissent. fingenda uero me-
mnerimus ea, quæ non cadent in testem, sunt autẽ quæ nostro di-
cuntur animo, cuius ipsi tantũ conscij sumus. Item quod a' defunctis,
nec enim hoc est, q' neget. Itemq; ab eo, cui idem expediet, is enim nõ
negabit, ab aduersario quoq; quia non est habiturus in negando fidẽ.
Somniorum, & superstitionum colores ipsa iam facilitate authori-
tatem pdiderunt. Nõ est autem satis in narratione uti coloribus, nisi
per totam actionem consentiunt, cũ præsertim quorundã probatio
sola sit in asseueratione, & perseuerantia, ut ille parasitus, qui ter ab-
dicatum a' diuite iuuenem, & absolutum tanquã suum filiũ asserit.
habet quidem colorem, quo dicat & paupertatem sibi causam ex-
ponendi fuisse, et ideo a' se parasiti personam esse susceptam, quia in
illa domo filium haberet, & ideo illum innocentem ter abdicatum,
quia filius abdicantis non esset, nisi tamen omnibus uerbis, & amorẽ
patrium, atq; hunc qdem ardentissimum ostenderit, & odiũ diuitis,
& metum pro iuene, quem periculose mansurum in illa domo, in
qua tam inuisus sit, sciat, suspicione subiecti petitoris non carebit. Eue-
nit aliquando in scholasticis controuersus, quod in foro, an possit acci-
dere dubito, ut eodẽ colore pars utraq; utatur. Deinde eũ pro se qsq;
defendat, ut in illa controuersia, uxor marito dixit, appellatam se de-
stupro a' priuigno, et sibi constitutum tempus, & locum, eadẽ contra
filius detulit de nouerca, edito tamen alio tempore, ac loco, qd pater
in eo, quem uxor prædixerat, filium inuenit, in eo, quẽ filius uxore
illã repudiavit, qua tacente, filiũ abdicat, nihil dici potest pro iuue-
ne, quod non idem sit pro nouerca, ponentur tamen omnia cõmunia.
deinde ex personarũ comparatione, et indicij ordine, & silentio re-
pudiatæ argumẽta ducentur. Ne illud quidẽ ignorare oportet, quæ-
dam esse,

dam esse, quæ colorem nõ recipiant, sed tamen defendenda sint, qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarũ. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit, fortasse ut sit tutum obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio cum ipsa causæ cõditione deliberandum est. Nam si plura sunt, quæ nocent, quæ profunt obruentur. Itaq; tunc diuidere optimum erit, et ijs, quæ partẽ nostrã adiunabunt, expositis, & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de quibus supra dictũ est. Si plura proderunt, etiã coniungere licebit, ut quæ obstant in medio uelut auxilijs nostris posita minus habeãt uiriũ, quæ tamen non erunt nuda ponenda, sed ut & nostra aliqua argumentatione firmemus, et diuersa cur credibilia non sint, abijciamus, quia nisi distinxerimus, uerendum est, ne bona nostra permixtis malis inquinẽtur. Illa quoq; de narratione præcipi solent, nequa ex ea fiat excursio, ne auertatur a iudice sermo, ne alienæ psonæ uocẽ demus, ne argumentemur, adijcunt qdam etiã, ne utamur affectibus. Quorum pleraq; frequentissime custodienda, immo nunq, nisi ratio coegerit, mutanda. ut sit expositio perspicua, & breuis, nihil qdẽ tam raro poterit habere rationẽ, q̃ excursio, nec unq̃ debebit esse nisi breuis, et talis, ut ui quadã uideamur affectus, uelut recto itinere depulsi, qualis est Ciceronis circa nuptias Sasiæ, O' mulieris scelus incredibile, & præter hanc unã in omni uita inauditum, o' libidinẽ effrenatam, & indomitã, o' audaciã singularẽ, non timuisse si minus uim deorũ, hominumq; famã, at illã ipsam noctẽ, facesq; illas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiae, nõ parietes deniq; ipsos superiorũ testes nuptiarũ? Sermo uersus a' iudice et breuius indicat interim, et coarguit magis interim, qua de re idem, quod de procermo dixerã, sentio, sicut de prosopopœia quoq; qua tamen non seruius modo sulphitius utitur pro Aufidia, Somno'ne te languidũ, an graui lethargo putem pressum. Sed Marcus quoq; Tullius circa nauarchos. Nam ea quoq; rei expositio est, ut ad eas tantũ dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio Staleni, Bulbiq; colloquium, non'ne ad celeritatẽ plurimũ, & fidẽ conferi? Quæ ne fecisse sine obseruantia quadã uideatur, q̃q̃ hoc in illo credibile non est, in partitionibus præcipit, ut habeat narratio suauitatẽ, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarũ, omnes affectus. argumentabimur in narratione, ut dixi, nunq, argumentũ ponemus aliquando. Quod facit pro Ligario Cicero, cũ dicit sic eum prouinciæ præfuisse, ut illi pacem esse expediret. Inferemus expositioni & breuẽ, cum res poscet, defensionẽ, et ra-

Quintil.

k

tionem factorū, nec enim narrandum est tanq̄ testi, sed tanq̄ patrono.
 rei ordo per se talis est. Q. Ligarius legatus in Africam cum C. Con-
 sidio profectus est. Quid ergo M. Tullius? Q. igitur (inqt) Ligarius,
 cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Con-
 sidio profectus est. Alibi. nō modo ullū ad bellū, sed ne ad minimā
 qdē suspiciōē belli, & cum esset indicaturo satis Q. Ligarius nullo
 se implicari negotio passus est. adiecit. domū spectans, ad suos redire
 cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus
 quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui nō putant utendū in nar-
 ratione affectibus, q̄ si hoc dicunt, nō diu, nec ut in epilogo, mecū sen-
 tiunt, sunt enim effugiendæ moræ. cæterū cur ego iudicem nolim, cū
 ego doceo etiā moueri? Cur quod in summa parte sum actionis peti-
 turus, non in primo statim rerū ingressu, si fieri potest, consequar? cū
 præsertim etiā in probationibus faciliore sim animo eius abusus
 occupato uel ira, uel miseratione. An non M. Tullius circa uerbera
 ciuis Romani omnes breuissime mouet affectus? non solū conditione
 ipsius, loco iniuriæ, genere uerberū, sed animi quoq; cōmēdatiōe. sum-
 mum enim uirū ostendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit,
 non rogauerit, sed tantum auē se Romanū esse cum inuidia cædētis,
 & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami casum? non ne cū per
 totam expositionē incendit inuidia, tum in supplicio ipso lachrymis
 impleuit, cū flentes non tam narraret q̄ ostenderet, patrē de morte
 filiū, filiū de patris? Quid ulli epilogi possunt magis habere miserabi-
 le? seruum est enim aduocari his rebus affectū in peroratione, quas
 securus narrauerit. Assueuit illis iudex, iamq; eas sine metu mentis
 accipit, qbus cōmotus nouus non est, & difficile est nobis mutare ha-
 bitū animi semel constitutum. Ego uero (neq; enim dissimulabo iudiciū
 meū, q̄q̄ id, quod sum dicturus, exēplis magis q̄ præceptis ullis cōti-
 netur) narrationē, si ullā partem orationis omni, qua potest, gratia, &
 uenere exornandā puto. Sed plurimū refert quæ sit natura eius rei,
 quā exponimus. In paruis ergo quales sunt ferē priuatæ, sit ille pres-
 sus, & uelut applicatus rei cultus, in uerbis summa diligentia, quæ
 in locis impetu feruntur, & circuniecæ orationis copia latent, hic
 expressa, & ut uult Zeno, sensu tinctæ esse debebunt, cōpositio dissi-
 mulata qdem, sed tamen quicquidissima. figuræ non illæ poëticæ, &
 contra rationē loquendi authoritate ueterū receptæ. Nam debet esse
 q̄purissimus sermo, & qui a uarietate tædium effugiat, & mutatio-
 nibus animum leuet, ne in eundem casum, similem compositionē, pa-
 res elocutionū tractus incidamus, caret enim cæteris lenocinijs expo-
 sitio, &

sitio, & nisi commendetur hac uenustate, iaceat necesse est, nec in ulla
 parte intentior est iudex, eoq; nihil recte dictum perit. Præterea ne-
 scio quomodo etiam facilius credit, quæ audienti iucunda sunt, & uo-
 luptate ad fidem ducitur. Vbi uero maior res erit, et atrocia inuidio-
 se, & tristia miserabiliter dicere licebit, nõ ut consumantur affectus,
 sed ut tamen uelut primis lineis designentur, ut plane qualis futura
 sit imago rei statim appareat. Ne sententia quæ uelut fatigatum inten-
 tine stomachum iudicis reficere dissuaserim, maxime quæ breuiter inie-
 cta, qualis est illa, fecerunt serui Milonis, quæ suos quisq; seruos in re
 tali facere uoluisset. Interim paulo liberiore, qualis est illa, nubis ge-
 nero socrus, nullis auspiciis, nullis authoribus, finestis omnibus
 omnium. quod cum sit factum ijs quoq; temporibus, quibus omnis ad utili-
 tatem potius quam ad ostentationem componebatur oratio, & erant ad-
 huc seueriora iudicia, quanto nunc faciendum magis, cum in ipsa ca-
 pitis, aut fortunarum pericula irrupit uoluptas? cui hominum desyre-
 rio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgen-
 dum esse confiteor. Multum confert adiecta ueris credibilis rerum ima-
 go, quæ uelut in rem presentem perducere audientes uidetur, qua-
 lis est illa M. Coeli in Antonium descriptio. Namq; ipsum offendunt
 temulento sopore profligatum, totis precordis stertentem, ructuosos
 spiritus gemmare, præclarasq; contubernales ab omnibus spondis
 transversas incubare, & reliquas circumiacere passim, quæ tamen
 exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antonium cona-
 bantur, nomen in clamabant, frustra ceruicibus tollebant, blandius
 alia ad aurem inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat, qua-
 rum cum omnium uocem, tactumq; noscicaret, proximæ cuiusq; col-
 lum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius po-
 terat, sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubina-
 rumq; iactabatur. Nihil his nec credibilius fingi, nec uehementius
 exprobrari, nec manifestius ostendi potest. Ne illud quidem præte-
 ribo, quantam asserat fidem expositioni narrantis authoritas, quam
 mereri debemus ante omnia quidem uita, sed & ipso genere oratio-
 nis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in
 affirmando quoque ponderis. Effugienda igitur in hac præcipue
 parte omnis calliditatis suspicio, neq; enim se usquam custodit magis
 iudex, nihil uideatur fictum, nihil sollicitum, omnia potius a cau-
 sa, quam ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati non possu-
 mus, & perire artem putamus, nisi appareat, cum desinat, ars
 esse, si apparet, pendemus ex laude, atque hanc laboris nostri du-

cinus summā. Itaq; cū circūstātibus ostentare uolumus, iudicibus pro-
dimus. Est quaedā et repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur sanē
res declamatoria magis q̄ forēsis. Ideo autē reperta, ut q̄a narratio
breuis debet esse, fusius, et ornatius res posset exponi, qđ fit uel inui-
diæ gratia, uel miserationis. Idē raro faciēdū iudico, neq; sic unq̄, ut
totus ordo repetatur. licet enim p̄ partes idē consequi. Cæterū qui uti
ἐπιδιήγησις uolet, narrationis rē loco stringat, & cōtentus indicare,
qd factū sit, quo sit modo factū, plenius se loco suo expositurū esse pro-
mittat. Initiū narrationis qđā utiq; faciēdū a p̄sona putant, eamq; si
nostra sit, ornandā, si aliena, infamandā statim. hoc sanē frequētissi-
mum est, qđ p̄sonæ sunt, inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cū
suis accidentibus ponēdæ, cū id profuturū est, ut A. Cluentius habitus
fuit pater huiusce iudices inq̄t, homo nō solū municipij larinatis, ex
quo erat, sed etiā regionis illius uicinitatis uirtute, æstimatione, nobi-
litate facile princeps. Interim sine his, ut Q. Ligarius, cū esset, Fre-
quēter uero et a re, sicut pro Tullio Cicero. Fūdū habet in agro turi-
no M. Tullius paternū. Demosthenes pro Ctesiphonte τὸ γὰρ φωνικὸν
οὐ σῆντος πολέμου. De fine narrationis cum ijs contentio est, qđ p̄duci
expositionē uolunt eō unde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P.
Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo de ui hominibus ar-
matis sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset restitueret, resti-
tuisse se dixit, sponsio facta est, hac de sponsione uobis iudicandū est.
Id a petitore semper fieri potest, a defensore non semper.

De egressione.

ORDINE ipso narrationē sequitur confirmatio, probāda sunt
enim quæ propter hoc exposuimus. Sed priusq̄ ingrediar hęc par-
tem, pauca mihi de quorūdā opinione dicēda sunt. Plerisq; moris est
pro lato rerū ordine protinus utiq; in aliquē lætū, ac plausibile locū
q̄maxime possint fauorabiliter excurrere. Quod qđē natū ab osten-
tatione declamatoria iam in forum uenit, postq̄ agere causas nō ad
utilitatē litigatorū, sed ad patronorū iactationem repertum est, ne si
pressæ illi, qualis sæpius desyderatur, narrationis gracilitate cōiun-
cta argumentorū pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicēdi uoluptati-
bus oratio refrige scat. In quo uitiū illud est, qđ sine discrimine cau-
sarū, atq; utilitatis, hoc tanq̄ semper expediat, aut etiam necesse sit, fa-
ciunt, eo qđ desumptas ex ijs partibus, quarum alius erat locus san-
tentias in hęc congerunt, ut plurima, aut iterū dicenda sint, aut qđ
alieno loco

alieno loco dicta sunt, dici suo non possint. Ego autem confiteor hoc expatiandi genus non modo narrationi quidem, sed etiam quaestionibus, uel uniuersis, uel interim singulis opportune posse subiungi, cum res postulat, aut certe permittit, atque eo uel maxime illustrari, ornarique orationem. Sed si cohaeret, et sequitur, non si per uim continetur: et quae natura iuncta erat, distrahit. Nihil enim tam est consequens quam narrationi probatio, etsi excursus ille, uel quasi finis narrationis, uel quasi initium probationis est. Erit ergo illi nonnunquam locus, ut si expositio circa finem atrox fuerit, prosequamur eam uelut spiritu, erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, si res dubitationem non habebit, alioquin prius est, quod obijcias, uerum efficere, quam magnum, quia criminum inuidia pro reo est priusquam probatur. Difficillima est enim grauissimum cuiusque sceleris fides. Item fieri non inutiliter potest, uti si merita in aduersarium aliqua exposueris, in ingratum inueharis, aut si uarietate criminum narratione demonstraueris, quantum ab ea periculum intentetur ostendas. Verum haec breuiter omnia: Iudex enim ordine audito festinat ad probationem, et quam primum certus esse sententiae cupit. Praeterea cauendum est, ne ipsa expositio uane sciat, auersis in aliud animis, et inani mora fatigatis. Sed ut non semper est necessaria post narrationem illa procuratio, ita frequenter utilis ante quaestionem praeparatio. Vtique si prima specie minus erit fauorabilis, si legem asperam tuebimur, aut poenarias actiones inferemus. Est hic locus uelut sequentis exordij ad conciliandum probationibus nostris iudicem, mitigandum, concitandum. Quod liberius hic, et uehementius fieri potest, quia iudicis causa iam nota est. His igitur uelut fomentis si quid erit asperum, praemoliamus, quo facilius aures iudicum, quae post dicturi erimus admittant, ne ius nostrum oderint, nihil enim facile persuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoque natura noscenda est, iuri magis, an aequo sit appositus. Proinde enim magis, aut minus hoc erit necessarium. Caeterum res eadem, et post quaestionem perorationis uice fungitur. Hanc partem παραβασιν uocant graeci, latini egressum, uel egressionem. Sed haec sunt plures, ut dixi, quae per totam causam uarios habent excursus, ut laus hominum, locorumque, ut descriptio regionum, expositio quarundam rerum non solum gestarum, sed etiam fabulosarum. Quo ex genere est in orationibus contra Verrem compositis, Siciliae laus, Proserpinae raptus, pro C. Cornelio popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio, in quam ille diu immoratur orator, uelut nomine ipso ductis cursus dicendi teneretur, abrupto, quem inchoauerat, sermone diuertit. Ac tamen παραβασιν est, ut mea quidem fert opinio, aliena

rei, sed ad utilitatem causae pertinentis, extra ordinem excurrere tra-
ctatio. Quapropter non video cur hunc ei potissimum locum assignent,
qui rerum ordinem sequitur, non magis quam illud, cur hoc nomen ita de-
mum proprium putet, si aliquid in digressu sit exponendum, cum tot modis a
recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur praeter illas quinque,
quas fecimus, partes, egressio est, indignatio, miseratio, invidia, contum-
tum, excusatio, conciliatio, maledictorum refutatio, similia istis, quae non
sunt in quaestione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus,
atque ea maxime iucunda, et ornata faciunt orationem. de luxuria, de
avaritia, de religione, de officiis, quae cum sint argumentis subiecta si-
milium rerum, quia coherent, egredi non videntur. sed plurima sunt,
quae rebus non secum coherentibus inseruntur, quibus iudex refici-
tur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt haec,
quorum alia sicut praeparata afferimus, quaedam ex occasione, vel ne-
cessitate dicimus, siquid nobis agentibus novi accidit, interpellatio, inter-
ventus alicuius, tumultus. Unde quoque Ciceroni in prooemio, cum dice-
ret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa orationumcula, qua usus est,
patet. poterit autem paulo longius exire, qui praeparat aliquid ante
quaestionem, et qui finitae probationi velut commendationem adiicit, at
qui ex medio erumpit, cito ad id redire debet, unde diuertit.

De propositione.

SUNT qui narrationi propositionem subiungant tanquam partem iu-
dicialis materiae, cui opinioni respondimus. Mihi autem propositio vi-
detur omnis confirmationis initium, quod non modo in ostendenda qua-
estione principali, sed nonnunquam etiam in singulis argumentis proponi solet,
maximeque in istis, quae ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore
loquimur. Ea non semper uti necesse est, aliquando enim sine propo-
sitione aliqua quoque satis manifestum est, quod in quaestione uersetur. Vtique
si narratio ibi finem habet, ubi initium quaestio, adeo ut aliquando sub-
iungatur expositioni, quae solet in argumentis esse summa collectio.

» Haec sicut exposui, ita gesta sunt iudices, insidiator superatus est, ui-
» uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nonnunquam
ualde utilis est, praecipue ubi res defendi non potest, et de iure quaer-
ritur, ut pro eo, qui pecuniam priuata de templo sustulit, sacrilegum
agitur, de sacrilegio cognoscatis, ut iudex intelligat, id unum esse offi-
cium sui quaerere, an id, quod obijatur, sacrilegium sit. Item in causis ob-
scuris, aut multiplicibus, nec semper propter hoc solum, ut sit causa
lucidior,

lucidior, sed aliquando etiam ut magis moueat, mouet autem, si protinus subtexantur aliqua, quae prosint. Lex aperte scripta est, ut peregrinus, qui murum ascenderit, morte multetur, peregrinum te esse certum est, quin ascenderit murum non quaeritur, quod superest, nisi ut te puniri oporteat? Haec enim propositio concessione aduersarij premit, et quodammodo iudicandi moram tollit, nec iudicat quaestionem, sed adiumat. Sunt autem propositiones et simplices plerumque, et duplices, uel multiplices, quod accidit non uno modo, nam et plura crimina iunguntur, ut cum Socrates accusatus est, quod corruperet iuuentutem, et novas superstitiones induceret, et singula ex pluribus colliguntur, ut cum legatio male gesta obijatur Aeschini, quod metitus sit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoque plures interim propositiones habet, ut contra petitionem pecuniae, male petis, procuratori enim tibi esse non licuit, sed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorem, sed neque es haeres eius, a quo accepisse mutuum dico, nec ipsi debui, multiplicari haec in quantumlibet possunt, sed re ostendisse satis est. Haec si ponantur singulae subiectis probationibus, plures erunt propositiones, si coniungantur, in partitionem cadunt. Est et nuda propositio, qualis fere in coniecturalibus, caedis ago, furtum obijcio. Est ratione subiecta, ut maiestatem inuuit Caius Cornelius, nam codicem tribunus plebis ipse pro concione legit. Praeter hoc utimur propositione, aut nostra, ut adulterium obijcio, aut aduersarij, ut adulterij mecum agitur, aut communi, ut inter me, et aduersarium quaestio est, uter sit intestato propior. Nonnunquam diuersas quoque coniungimus. ego hoc dico, aduersarius hoc. habet interim uim propositionis, etiam si pro se non est propositio, ut cum exposito rerum ordine, subiungamus, de his cognoscitis, ut sit haec communitio iudicis, quo se ad quaestionem acrius intendat, et uelut quodam tactu excitatus finem esse narrationis, et initium probationis intelligat, et nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoque quodammodo nouum audiendi sumat exordium.

De partitione.

PARTITIO est nostrarum, aut aduersarij propositionum, aut utrarumque ordine collata enumeratio. Hac quaedam utendum semper putant, quod de ea fiat causa lucidior, et iudex intentior, ac docilior, si scierit et de quo dicimus, et de quo dicturi postea sumus. Rursum quaedam periculosum id oratori arbitrantur duabus ex causis, quod nonnunquam et excidere soleat, quae promissimus, et si qua in partiendo praeterierit.

mus occurrere. Quod quidem nemini accidit, nisi qui plane uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati, praemeditatiq; detulerit. Alioquin quae tam manifesta, et lucida est ratio, quam rectae partitionis, sequitur enim naturam ducem, adeo ut memoriae id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem uetant ultra tres propositiones extendere, quae sine dubio, si nimium sit multiplex, fugiet memoriam iudicis, et turbabit intentionem. Hoc tamen numero uelut lege non est alliganda, cum possit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quae partitione non est semper utendum, primum quia pleraque gratiora sunt, si inuenta subito, nec domo allata, sed interdicens e re ipsa nata uideantur. Unde illa non iniucunda schemata. pene excidit mihi, et fugerat me, et recte admones. propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis praecipitur. interim uero etiam fallendus est iudex, et uarijs artibus subeundus, ut aliud agi, quam quod nos petimus, putet. Nam est nonnunquam dura propositio, quam iudex si prauidet, non aliter praeformdat quam qui ferrum medici prius quam curetur, aspexit, at si re non ante proposita securum, ac nulla denuntiatione in se conuersum intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda non modo distinctio questionum est, sed omnino tractatio, affectibus perturbandus, et ab intentione auferendus auditor, non enim solum oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendum ualet. Cui rei contraria est maxime tenuis illa, et scrupulose in partes secta diuisionis diligentia, eo tempore, quo cognoscendi iudicium conamur auferre. Quid quod interim quae pro se leuia sunt, et infirma, turbaualent. Ideoque congerenda sunt potius, et uelut eruptione pugnandum. quod tamen rarum esse debet, et ex necessitate demum. Cum ipsum hoc quod dissimile rationi est, coegerit ratio. Praeter haec in omni partitione est utique aliquid potentissimum, quod cum audiuit iudex, caetera tanquam superuacua grauari solet. Itaque si plura uel obiectenda sunt, uel diluenda, et utilis, et iucunda partitio est, ut quae quaeque de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unum crimen uarie defenderimus superuacua, ut si illam partiamur, dicam non tale esse hunc, quem tueor, reum, ut in eo credibile uideri possit homicidium, dicam occidendi causam huic non fuisse, dicam hunc eo tempore, quo homo occisus est, trans mare fuisse. Omnia, quae ante quam id, quod ultimum est, exequaris, inania uideri necesse est. Festinat enim iudex ad id, quod potentissimum est, et uelut obligatum promisso patronum, si est patientior tacitus appellat, si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiam si sit moribus incompositus cum

tus cum conuictio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illam
 pro Cluentio partitionē improbarent, qua se dicturum esse promi-
 sit. Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus
 in iudicium uocatum, quàm Opianicum, deinde præiudicia esse fa-
 cta ab ijs ipsis iudicibus, à quibus condemnatus sit. Postremo iudicium
 pecunia tentatum nõ à Cluentio, sed contra Cluentium. quia si proba-
 ri posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursum
 nemo erit tam aut iniustus, aut stultus, quin eum optime fateatur pro
 Murena esse partitum. Intelligo iudices tres totius accusationis par-
 tes fuisse, & earum unam in reprehensione uitæ, alterã in conten-
 tione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse uersatã. Nam sic
 & ostendit lucidissime causam, & nihil fecit altero superuacuum.
 De illo quoq; genere defensionis pleriq; dubitant, si oacidi, recte feci,
 sed non oacidi, quo prius enim pertinere, si sequens firmum sit? hæc
 inuicem obstare, & utroq; utentibus in neutro haberi fidem. quod
 sane in parte uerum est, cum illo sequenti, si modo indubitabile est, sit
 solo utendum. At siquid in eo, quod est fortius, timebimus, utraq; pro-
 batione nitentur. Alius enim alio moueri solet, et quod factum putauit
 iustum credere potest, quod tanquã iusto non mouebitur, factum fortasse
 non credet. Ut certa manus uno telo posset esse contenta incertæ plu-
 ra spargenda sunt, ut sit & fortunæ locus. Egregie uero Cicero pro
 Milone insidiatorẽ primo Clodium ostendit, tum addit ex abundantia
 etiã si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa uirtute interfe-
 ctoris, & gloria necari potuisse. Neq; illum tamen ordinem, de quo
 prius dixi, damnauerim, quia quædam, etsi ipsa sunt dura, in id tamen
 ualent, ut ea molliant quæ sequuntur, nec omnino sine ratione est id,
 quod uulgo dicitur, iniquum petendum, ut æquum feras, quod tamen
 nemo sic accipiat, ut omnia credat audenda. Recte enim græci præci-
 piunt nõ tentanda, quæ effici omnino nõ possunt. Sed quoties hac, de
 qua loquor, duplici defensione utemur, id laborandum est, ut in illam
 partem sequentem fides ex priore ducatur. Potest enim uideri, quod tuto etiã
 confessurus fuit mentiendi causam in negando non habere, & illud
 utiq; faciendum est, ut quoties suspicabimur à iudice aliam probationem
 desiderari, quàm de quo loquimur, promittamus nos plene, et statim
 de eo satis esse facturos, præcipueq; si de pudore agitur. Frequenter
 autem accidit, ut causa parum uerecunda iure tuta sit, de quo ne in-
 uiti iudices audiant, & aduersi frequentius sunt admonendi secuta-
 ram defensionem probitatis, ac dignitatis, expectent paulum, & agi
 ordine sinant. quædam interim nos et inuitis litigatoribus simulan-

Q V I N T I L I A N I

dum est dicere, quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. nonnunquam quasi interellemur ab his subsistere, saepe aduertenda ad ipsos oratio, hortandi ut sinant nos uti nostro cōsilio, ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationem pudoris, a superioribus illis minus repugnabit. Quae cum receperit etiam uerecundiae defensionem facilius erit, sic utraq; res inuicem iuuabit. Eritq; iudex circa ius nostrum spe modestiae attentior, circa modestam iuris probatione procliuior. Sed ut non semper necessaria, aut etiā superuacua partitio est, ita opportune adhibita plurimum orationi lucis, & gratiae confert. Neq; enim id solum efficit, ut clariora fiant, quae dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu iudicū positis, sed reficit quoq; audientem certo singularum partium fine, non aliter quā facientibus iter multum detrahunt fatigationis notata in scriptis lapidibus spacia. Nam & exhaustis laboribus nosse mensuram uoluptati est, & hortatur ad reliqua fortius exequenda scire quantum supersit. nihil enim longum uideri necesse est, in quo quid ultimum sit certum est. Nec immerito multum ex diligentia partiendi tulit laudis Q. Hortensius, cuius tamen diuisionem in digitos diductam nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus suus modus, & euitanda utiq; maxime concisa nimium, & uelut articulosa partitio. Nam & authoritati plurimū detrahunt minuta illa, nec iam membra, sed frustra, & huius gloriae cupidi, quo subtilius, & copiosius diuisisse uideantur, & superuacua assumunt, & quae natura singularia sunt, secant, nec tam plura faciunt, quā minora. Deinde cum fecerunt mille particulas in eandem incidunt obscuritatem, contra quam partitio inuenta est. diuisio, & simplex propositio, quoties utiliter adhiberi potest, primum debet esse aperta, atq; lucida. Nam quid sit turpius, quā id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint caetera obscura, tum breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi sumus ostendimus. Obtinendū etiam ne quid in ea desit, neqd supersit. Superest autem sic fere, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito subiatur species, ut si dicam de uirtute, iustitia, continentia, cum iustitia, atq; continentia uirtutis sint species. Partitio proponit, quid sit de quo conueniat, qd de quo ambigatur in eo, quod conuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos in eo, de quo ambigatur, quae dicturi sumus, quae nostrae propositiones, quae partis aduersae, Turpissimum uero non eodem ordine exequi, quocumque proposueris.

M. FABII QVINTILIANI ORA
TORIARVM INSTITV-
TIONVM LIBER
QVINTVS.

De probationibus inartificialibus.

VERVNT & clari quidem authores, quibus
 solum uideretur oratoris officium docere. Nanq;
 f & affectus duplici ratione excludendos puta-
 bant. Primum quia uitium esset omnis animi p-
 turbatio. Deinde quia iudicem a ueritate depelli
 misericordia, uel ira, simulibusq; non oporteret.
 Et uoluptatem audientium petere, cum uincendi gratia tantum dice-
 retur, non modo agenti superuacuum, sed uix etiā uiro dignū arbi-
 trabantur. Plures uero, qui nec ab illis sine dubio partibus rationē
 orandi summonerent, hoc tamen proprium, atq; præcipuum crede-
 rent opus, sua confirmare, & quæ ex aduerso proponerentur, refuta-
 re. Vtruncunq; est (neq; enim hoc loco meam interpono sententiam)
 hic erit liber illorum opinione maxime necessarius, quo toto hæc so-
 la tractantur, quibus sanè & ea quæ de iudicialibus causis iam di-
 cta sunt, seruiunt. Nam neque proœmij, nec narrationis alius usus,
 quàm ut iudicem præparent, & status nosse, atque ea, de quibus su-
 pra scripsimus, intueri superuacuum foret, nisi ad hanc peruenire-
 mus. Deniq; ex quinque, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus,
 quæcunq; alia potest aliquando necessaria causæ non esse, lis nulla
 est, cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optime diuisuri ui-
 demur, ut prius quæ in commune ad omnes quæstiones pertinent
 ostendamus. Deinde quæ in quoq; causæ genere propria sunt, exe-
 quamur. Ac prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita consen-
 sum ferè omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi
 rationem acciperet orator, alias, quas ex causa traheret ipse, et quo-
 dammodo gigneret, ideoq; illas ἀτέχους, idest inartificialis, has
 ἐτέχους idest artificiales uocauerūt, ex illo priore genere sunt præ-
 iudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes, in quibus pars
 maxima contentionum forensiū consistit, sed ut ipsa per se carent ar-
 te, ita summus eloquentiæ uiribus & eleuanda sunt plerunq; et re-
 fellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, q̄ totum hoc
 genus a præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est, omnia,

Q. VINTILIANI

quæ pro his, aut contra dicæ solent, complecti. Non enim communes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed vim quandam, atq; rationem. Quibus demonstratis non modo in exequendo suas quisq; vires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quæq; cõditio litium poscet. Nec enim de omnibus causis dicere quisquam potest saltem præteritis, ut taceam de futuris.

De præiudicijs.

NAM præiudiciorũ vis omnis tribus in generibus uersatur. rebus, quæ aliquãdo ex partibus causis sunt iudicatæ, quæ exẽpla re-ctius dicuntur, ut de rescissis patrũ testamentis, uel cõtra in filios confirmatis. Iudicijs ad ipsam causam p̄tinentibus, unde etiã nomen ductum est, qualia in Opianicum facta dicuntur, et a senatu aduersus Milonẽ. aut cũ de eadẽ causa pronuntiatũ est, ut in reis deportatis, et assertionem secunda, et de partibus centumuiraliũ, quæ in duas hastas diuise sunt. Confirmantur præcipue duobus, autoritate eorũ, q̄ pronuntiauerunt, et similitudine rerũ, de q̄bus queritur. Refellũtur autẽ raro p̄ contumeliã iudiciũ, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentiũ quisq; firmã esse alterius sententiã, & ipse pronuntiaturus, exẽplum nõ libenter, qđ in se fortasse recidat, facit. Confugiendũ ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquã dissimilitudinem causæ, uix autẽ ulla est p̄ omnia alteri similis. si id nõ continget, aut eadẽ causa erit, actorũ incusanda negligentia, aut de infirmitate p̄sonarũ querẽdũ, contra quas erit iudicatũ, aut de gratia, quæ testes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorantia, aut inueniendũ qđ causæ postea accesserit, quorũ si nihil erit, licebit tamen dicere multas iudiciorũ causas ad inique pronuntiandũ ualere. Ideoq; damnatũ Rutiliũ, absolutos Clodiũ, atq; Catilinam, rogandi etiã iudices, ut rẽ potius intueantur ipsam, quàm iuriiurando alieno, suum donent. Aduersus consulta autẽ senatus, uel decreta principũ, et magistratuum, remediũ nullũ est, nisi aut inuentæ quantuluncunq; cause differẽtia, aut aliqua eorundẽ, uel eiusdẽ potestatis hominũ posterior constitutio, quæ sit priori contraria, quæ si decerunt, lis non erit.

De rumore, & fama.

FAMAM, atq; rumores pars altera cõsensum ciuitatis, et uelut publicum testimonium uocat, altera sermonem sine ullo certo au-

thore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum creditas, quod nulli non etiā innocentissimo posset accidere fraude inimicorum falsa uulgantium, exempla utrinq; non deerunt.

De tormentis.

SICUT in tormentis quoq; qui est locus frequentissimus, cū pars altera, Quæstionē, uera fatendi necessitatē uocet, altera sæpe etiam causam falsa dicendi, quod alijs patientia facile mendaciū faciat, alijs infirmitas necessarium, qd attinet plura de his? plenæ sunt orationes ueterū, ac nouorū. Quædā tamen in hac parte erunt propria cuiusq; litis. Nam siue de habenda quæstione agetur, plurimū intererit, qd, & quē postulet, aut offerat, & in quē, & ex qua causa, siue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se cōstantia, perseuerauerit in eo, quod cœperat, an aliqd dolore mutauerit, prima parte quæstionis, an procedente cruciatu. quæ utrinq; tam infinita sunt, quàm ipsarū rerū uarietas.

De tabulis.

CONTRA tabulas quoq; sæpe dictū, sæpe dicendū est, cum eas non solū refelli, sed etiam accusari sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius, ac facilius id quod secundo loco diximus, tractatur, quod scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est id actum esse, quod tabulæ continent, aut, ut frequētius euenit, alijs probationibus æque inartificialibus soluitur, si aut is, in quē signatum est, aut aliquis signator dicatur absuisse, uel prius esse defunctus, si tempora non congruunt, si uel antecedentia, uel insequentia tabulis repugnant, inspectio ipsa etiam sæpe falsum deprehendit.

De iureiurando.

IUSIURANDVM litigatores aut offerunt suū, aut nō respiciunt oblatum, aut ab aduersario exigunt, aut recusant, cum ab ipsis exigatur. offerre suū sine illa conditione, ut uel aduersarius iurei ferre improbum est. qui tamen id faciet, aut uita se tuebitur, ut eū non sit credibile peieraturum, aut ipsa ui religionis, in qua plus fidei consequitur, si id egerit, ut non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc

quidem recusare uideatur. aut si causa patietur, modo litis, propter quã deuoturus se ipse non fuerit. aut si præter alia cause instrumẽta, adyat ex abundantia hanc quoq; conscientie sue fiducia. Qui nõ recipiet iniquam conditionẽ, & a multis contemni iurisiurandi metum dicet, cũ & philosophi quidam sint reperti, q deos habere rerũ humanarũ curã negarent. Eum uero, qui nullo offerente iurare sit paratus, & seipsum uelle de causa sua pronuntiare, & quã id, qd offert leue, ac facile credat, ostendere. at is, q defert, alioquin agere modeste uidetur, cum litis aduersariũ iudicem faciat, & eum, cuius cognitio est, onere liberet, q profecto alieno iureiurando stare, quã suo maualt, quo difficilior recusatio est, nisi forte res est ea, quã credibile sit notã ipsi non esse. quæ excusatio si deerit, hoc unũ relinquetur, ut inuidiam sibi quæri ab aduersario dicat, atq; id agi, ut in ea causa, in qua uincere non possit, quæri possit. Itaq; hominẽ qdẽ malum occupaturũ hanc conditionem fuisse, se autẽ probare malle quæ affirmet, quã dubiũ cuiq; relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agẽdo facti præcipere solebant, ne unquã iurandum deferremus, sicut neq; optio iudicis aduersario est pmittenda, nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligẽdus. Nã si dicere cõtraria turpe aduocato uideatur, certe turpius habẽdũ, facere qd nõ ceat.

De testibus.

MAXIMVS tamen patronis circa testimonia sudor est, ea dicuntur aut p tabulas, aut a presentibus testibus, simplicior contra tabulas pugna, nã et minus uidetur obstisse pudor iter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia, si reprehensionẽ nõ capit ipsa psona, infamare signatores licet. Tacita præterea quædã significatio refragatur his omnibus, quod nemo p tabulas dat testimonium nisi sua uoluntate, quo ipso non esse amicu ei se, contra quẽ dicit, fateatur, nec tamen protinus cesserit orator, quo minus. & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum possit uerum, si integra sit ei fides, dicere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum presentibus uero ingens diminutio est. Ideoq; uelut duplici contra eos, proq; his acie cõfligitur actionũ, et interrogationum. In actionibus primum generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic cõmunis locus, cũ pars altera nullã firmiter probationẽ esse contendit, quã quæ sit hominum sciẽtia nixa, altera ad detrahendã illis fidẽ, omnia, per quæ fieri soleat falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, cum specialiter qdẽ, sed

tamen multos pariter patroni solent. Nam & gentium simul uniuersarum eleuata testimonia ab oratoribus scimus, & tota genera testimoniorum, ut de auditionibus. non enim ipsos esse testes, sed iniuratorum afferre uoces. ut in causis repetundarum, quae se reo numerasse pecunias iurant, litigatorum non testium habendos loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insectationis genus & primum defensionis legitur in orationibus plurimis, et separatim editum, sicut in Vatini testem. Totum igitur excutiamus locum, quando uniuersam institutionem aggressi sumus. sufficebat alioquin libri duo a Domitio Afro in hac rem compositi, quae adolescentulus senem colui, ut non lecta mihi tantum ea, sed pleraque ex ipso sint cognita. Is uerissime praecipit primum esse in hac parte officium oratoris, ut totam causam familiariter norit, quod sine dubio ad omnia pertinet, & quomodo contingat explicabimus, cum ad destinatum huic parti locum uenerimus, ea res suggeret materiam interrogationi, et ueluti tela ad manum subministrabit. eadem docebit, ad quae iudicis animus actione sit praeparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi testibus fides oratione perpetua, quae sic dictis quisque mouetur, ut est ad credendum, uel non credendum ante formatus. Et quoniam duo sunt genera testum, aut uoluntariorum, aut eorum, quibus iudex in publicis iudicijs lege denuntiare solet, quorum altero utraque pars utitur, alterum accusatoribus tantum concessum est, separemus officium dantis testes, et refellentis. Qui uoluntarium producat, scire quid is dicturus est, potest. Ideoque faciliore uidetur in rogando habere rationem. Sed haec quoque pars acumen, ac uigilantiam poscit, providendumque, ne timidus, ne inconstans, ne imprudens sit testis, turbatur enim, et a patronis diuersae partis inducuntur in laqueum. Sed et plus deprehensi nocent, quam firmi, et interriti profuissent. multum igitur domi ante uersandi et uarijs periculis, quales haberi ab aduersario possunt, explorandi sunt. sic fit, ut aut constent sibi, aut si quid titubauerint, opportuna rursus eius, a quo producti sunt, interrogatione uelut in gradum reponantur. In his quoque adhuc, qui constiterint sibi uitandae insidiae, nam frequenter subici ab aduersario solent, & omnia profutura pollicati diuersa respondent, et auctoritatem habent non arguetium illa, sed confitentium. Explorandum igitur quas causas ledendi aduersarium afferat, nec id satis est inimicos fuisse, sed an desierint, an per hoc ipsum reconciliari uelint, ne corrupti sint, ne poenitentia propositum mutauerint. Quod cum in his quoque, quae dicturi uidentur, re uera sciunt, necessarium est praecauere, tum multo magis in his, quae se dicturos quae falsa sunt, pollicentur. Nam et frequentior eorum poenitentia est,

Et promissum suspectius, et si perseuerauerint reprehensio facilior.
 Eorum uero quibus denuntiatur pars testium est, quae reum laedere uelit,
 pars quae nolit. Idque interim scit accusator, interim nescit, fingimus
 in praesentia scire. In utroque enim genere summus artibus interrogan-
 tis opus est, nam si habet testem cupidum laedendi, cauere debet hoc ipsum
 ne cupiditas eius appareat, nec statim de eo, quod in iudicium uenit, roga-
 re, sed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi quod maxime dicere uoluit,
 uideatur expressum, nec nimium instare interrogationi, ne ad omnia respon-
 dendo testis fide suam minuatur, sed in tantum euocare eum, quantum su-
 mere ex uno satis sit. At in eo, quod uerum inuitus dicturus est, prima fe-
 licitas interrogantis est, extorquere quod uis noluerit, hoc non alio mo-
 do fieri potest, quam longius interrogatione repetita. respondet enim
 quae nocere causae non arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quae con-
 fessus erit, eum producet, ut quod dicere non uult, negare non possit, nam
 ut in oratione, sparsa plerumque colligimus argumenta, quae per se nihil
 reum aggravare uideantur, congregatione deinde eorum factum conuin-
 cimus, ita huiusmodi testis multa de antea actis, multa de insecutis, loco,
 tempore, persona, caeterisque est interrogandus, ut in aliquod responsum
 incidat, post quod illi uel fateri, quae uolumus necesse sit, uel iis, quae iam
 dixerat, repugnare. Id si non contingit, reliquum erit, ut eum nolle dice-
 re manifestum sit, protrahendusque ut in aliquo, quod uel extra causam
 sit, deprehendatur, tenendus etiam diutius, ut omnia, ac plura, quam res
 desiderat pro reo dicendo, suspectus iudici fiat, quo non minus no-
 cebit, quam si uera in reum dixisset. At si, quod secundo loco diximus,
 nesciet actor, quid propositi testis attulerit, paulatim, et, ut dicitur, pe-
 detentim interrogando experietur animum eius, et ad id responsum,
 quod eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quae nonnunquam sunt haec
 quoque testium artes, ut primum ad uoluntatem respondeant, quo maiore
 fide diuersa postea dicant, est accusatoris suspectum testem, dum prodest,
 dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilius interro-
 gatio est, difficilius hoc, quod raro unquam possunt ante iudicium scire,
 quod testis dicturus sit, expeditior, quod cum interrogandum est,
 sciunt quod dixerit. Itaque in eo, quod incertum est, cura, et inquisitione
 opus est, quae reum premat, quas, et quibus ex causis inimicitias habeat, eaque
 in oratione praedicenda, atque amolienda sunt, siue odio conflatos testes,
 siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus, et si deficietur
 numero pars diuersa, paucitatem si abundabit, conpirationem, si humi-
 les producet, utilitatem, si potentes, gratiam oportebit incessere. plus tamen
 proderit causas, propter quas reum laedant, exponere, quae sunt uariae,
 et pro

Et pro conditione cuiusq; litis, aut litigatoris. Nam contra illa, quæ
 supra diximus, simili ratione responderi locis communibus solet, quæ
 et in paucis, atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quod
 neminem præter eos, quos putarit scire, quæsierit, et multos, atq; ho-
 nestos commendare aliquanto est facilius. Verum interim et singu-
 los ut exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut
 nominatis testibus, quod ijs temporibus, quibus testis non post finitas
 actiones rogabatur facilius, et frequentius fuit. Quid autem in quenq;
 testium dicendum sit, sum nisi ex ipsorum personis non potest. Reliquæ
 interrogandi sunt partes, qua in re primum est nosse testem, nam ti-
 midus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari
 potest. prudens uero, et constans, uel tanquam inimicus, et perui-
 cax dimittendus statim, uel non interrogatione, sed breui interlocutione
 patroni refutandus est, aut aliquo si continget, urbane dicto refrige-
 randus, aut siquid in eius uitam dici poterit, infama criminum de-
 struendus. Probos quosdam, et uerecundos non asperere incessere pro-
 fuit, nam sæpe q; aduersus insectantem pugnassent, modestia mitigan-
 tur. Omnis autem interrogatio est aut in causa, aut extra causam, in
 causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoq; altius, et unde ni-
 hil suspecti sit, repetita percontatione priora sequentibus applicando
 sæpe eo perducit homines, ut ab inuitis, quod prosit extorqueat, cui-
 us rei sine dubio, neq; disciplina ulla in scholis, neq; exercitatio tra-
 ditur, et naturali magis acumine, aut usu contingit hæc uirtus. Si
 quod tamen exemplum ad imitationem demonstrandum sit, solus est, quod
 ex dialogis socraticorum, maximeq; Platonis duci potest, in quibus adeo
 scitæ sunt interrogationes, ut cum in plerisque bene respondeatur, res
 tamen ad id, quod uolunt efficere, perueniat, illud fortuna interim
 præstat, ut aliquid, quod inter se parum consentiat, a teste dicatur,
 interim, quod sæpius euenit, ut testis testi diuersa dicat. acuta autem
 interrogatio ad hoc, quod casu fieri solet, etiã ratione perducet. Extra
 causam quoq; multa, quæ prosint, interrogari solent, de uita testium
 aliorum de sua quisq;, si turpitudine, si humilitas, si amicitia accusato-
 ris, si inimicitia cum reo, in quibus aut dicant aliqd, quod prosit, aut in
 mendacio, uel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis
 interrogatio debet esse circumspecta, quia multa contra patronos ueni-
 ste testis sæpe respondet, eiq; præcipue uulgo fauetur, tum uerbis q;
 maxime ex medio sumptis, ut qui rogatur, is autem est sæpius et im-
 peritus, intelligat, aut ne intelligere se neget, quod interrogantis non
 leue frigus est. Illæ uero pessimæ artes testem subornatum in subsellia

Quintil.

l

aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cū quo sederit, uel cum adiunisse testimonio uidebitur faciendo ex industria, multa immodeste, atq; intemperanter, p̄ quæ non a se tantū dictis detrahat fidem, sed cæteris quoq; q̄ profuerant, auferat authoritatē, quorū mentionem habui, non ut fierent, sed ut uirtarentur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes, locus utrinq;. Hæc enim pars se iureiurando, illa consensu signantiū tuetur. Sæpe inter testes, & argumenta quæsitū est, inde scientiã in testibus, & religionem, ingenia esse in argumentis dicitur, hinc testē gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci, in his iudicē sibi, in illis alij credere. Cōmunia hæc pluribus causis, multumq; iactata sunt, semperq; tamen iactabuntur. aliquando utrinq; sunt testes, & quæstio, sequitur, ex ipsis utri meliores uiri, ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere si quis uolet ea, quæ diuina testimonia uocantur, ex responsis, oraculis, omnibus, duplicē sciat eorū esse tractatū, generalē alterū, in quo inter stoicos, & Epicuri sectam secutos pugna p̄petua est, regatur ne providentia mundus. Specialē alterum contra partem diuinationis, ut quæq; in quæstionē cadit, aliter enim oraculorū, aliter aruspicum, augurū, coniectorū, & mathematicorum fides confirmari, aut refelli potest, cū sit rerū earū ratio diuersa. Circa huiusmodi quoq; instrumenta firmanda, uel destruenda multū habet operis oratio, si quæ sint uoces per uinū, somnium, dementiam emissa, uel excepta paruulorū indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil indicare dictura est. Nec tantū præstari hoc genus potest, sed etiã ubi non est, desiderari solet, pecuniam dedisti, quis numerauit, ubi, unde? Venenum arguis, ubi emi, a quo, quanti, p̄ quæ dedi, quo conscio? quæ fere omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quam breuissime potui.

De probatione artificiali.

P A R S altera probationum, quæ est tota in arte, constatq; rebus ad faciendū fidē appositis, plerumq; aut omnino negligitur, aut lenissime attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida, & cōfragosa uirtantes amœnioribus locis desident. Neq; aliter quàm ij, qui traduntur a poëtis, gustu cuiusdã apud lotophagos gramminis, & syrenum cantu deliniti uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginē persequuntur, ipsa, propter quã dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera, quæ

ra, quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxiliū, atq; ornamentū argumentorū comparantur, neruisq; illis, qbus causa cōtinetur, adiungunt inducti super corporis speciē, ut si forte qd factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius q̄ cuiusq; affectus natura sit, prosequemur. usdē laudamus, incusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, querimus, consolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus aut certis, aut de qbus tanq̄ certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliqd in delectatione, multū uero in cōmouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus ualent, cum se didicisse iudex putat, qd̄ consequi nisi argumentatione, aliaq; omni fide rerū nō possumus, quorū prius q̄ partior species, indicandū esse reor quædā in omni genere probationum cōmunia. Nam neq; ulla quæstio est, quæ non sit aut in re, aut in persona, neq; esse argumentorū loci possunt, nisi in ijs, quæ rebus, aut psonis accidunt, eaq; aut per se inspic solent, aut ad aliud referri. Nec ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex repugnantibus, & hoc necesse est aut ex præterito tēpore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest, eaq; sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uero reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiā separatæ a cōplexu reū, personarumq; spectari per se possint, aut in ipsa causa, cū inuenitur aliquid in ea non ex cōmuni ratione ductū, sed eius iudicij, de quo cognoscitur propriū. probationum præterea omniū, aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Et adhuc omniū probationū quadruplex ratio est, ut uel qd̄ aliquid est, aliud non sit, ut dies est, nox non est, uel quia est aliqd, & aliud sit, sol est super terram, & dies est, uel quia aliquid non est, aliud sit, ut nox non est, dies est, uel quia aliud non est, nec aliud sit, non est rationalis, nec homo est. his in uniuersum prædictis partes subiiciā.

De signis.

OMNIS igitur probatio artificialis cōstat aut signis, aut argumentis, aut exēplis. Nec ignoro plerisq; uideri signa partē argumentorū, quæ mihi separandi ratio hæc fuit. Prima quod sunt pene ex illis inartificialibus, cruenta enim uestis, & clamor, & liuor, & talia sunt instrumēta, qualia tabulæ, et rumores, testes. nec inueniuntur ab oratore, sed ad eum cū ipsa causa deferuntur. altera, q̄ signa siue indubitata sint, nō sunt argumenta, q̄ ubi illa sunt, quæstio nō est, argumento autem nisi in re controuersa locus esse non potest, siue

dubia, non sunt argumenta, sed ipsa argumentis egent. Diuiduntur autē in has primas duas species, quae eorum alia sunt, ut dixi, quae necessaria sunt, quae graeci uocant τεκμήρια, alia non necessaria, quae σημεῖα, priora illa sunt, quae aliter habere non possunt, quae mihi uix pertinere ad praecepta artis uidentur. Nam ubi est signum insolubile, ibi nec lis quidem est. Id autem accidit, cum quid aut necesse est fieri, factum uel esse, aut certe omnino non potest fieri, uel esse factum, quo in causis posito, non est lis nisi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi solet. Nam & coisse eam cum uiro, quae peperit, quod est praeteriti, & fluctus esse, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuuncti, & eum mori, cuius cor est uulneratum, quod futuri, necesse est, nec fieri potest, ut ibi messis sit, ubi satum non est, ut quae Romae sit, cum est Athenis, ut sit ferro uulneratus, quae sine cicatrice est. Sed quaedam & retrorsum idem ualent, ut uiuere hominem, qui spirat, et spirare qui uiuit. Quaedam in contrarium non recurrunt, nec enim quia mouetur, qui ingreditur, etiam ingreditur, qui mouetur, quare potest & coisse cum uiro, quae non peperit, & non esse uentus in mari, cum esset fluctus, nec utique cor eius uulneratum esse, qui perit, ac similiter satum fuisse potest, ubi non fuit messis, nec fuisse Romae, quae non fuit Athenis, nec fuisse ferro uulneratus, qui habet cicatricem. Alia sunt signa non necessaria, quae ἰνδεία graeci uocant, quae etiam si ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamen adiuncta ceteris plurimum ualent. Signum uocant, ut dixi σημεῖον, quod quaedam indicium, quaedam uestigium nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per sanguinem caedes, at sanguis uel ex hostia respersisse uestem potest, uel e naribus profluxisse, non utique qui uestem cruentam habuerit, homicidium fecerit, sed ut per se non sufficiat, ita ceteris adiunctum testimonij loco ducatur, si inimicus, si ante minatus, si eodem loco fuit. Quibus signum cum accessit, efficit, ut quae suspecta erant, certa uideantur. Alioquin sunt quaedam signa utrique parti communia, ut liuores, tumores, nauideri possunt & ueneficij, & crudelitatis. & uulnus in pectore sua manu, et aliena perisse dicentibus, in quo est. Haec perinde firma habentur, atque extrinsecus adiuantur. Eorum autem, quae signa sunt quaedam, sed non necessaria, genus Hermagoras putat, non esse uirginem Athalantam, quia cum iuuenibus per syluas uagetur. Quod si receperimus, uereor ne omnia, quae ex facto ducuntur, signa faciamus. Eadem tamen ratione, qua signa tractantur. Nec mihi uidetur Ariopagite, cum damnauerint puerum, coturnicum oculos eruentem, aliud indicasse quam id signum esse perniciosissime mentis, multisque malo futurae si adoleuisset.

adoleuisset. Vnde spurij Melij M. Q. Manlij popularitas signum affectati regni est existimatum. Sed uereor, ne longe nimum nos ducat hęc uia. nam si est signum adulteræ lauari cum uiris, erit et conuiuere cum adolescentibus. Deinde etiã familiariter alicuius amicitia uti, aut fortasse corpus uulsum, fractum, incessum, uestem muliebrem, dixerit mollis, et parũ uiri signa, sicuti, cum signum id proprie sit, quod ex eo, de quo queritur, natum sub oculos uenit, ut sanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideatur. Ea quoq; quæ, quia plerumq; obseruata sunt, uulgo signa creduntur, ut pronostica.

» = Vento rubet aurea phœbe,

» Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce.

Si causas ex qualitate cœli trahunt, sane ita appellentur. nã si uento rubet luna, signum uenti est rubor. Et si, ut idem poëta colligit, densatus, et laxatus aer facit, ut sit inde ille auium concentus, idem sentiemus. Sunt autem etiam signa parua magnorum, ut uel hęc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur.

De argumentis.

NUNC de argumentis, hoc enim nomine cõplectimur oĩa, quæ greci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant, quanquã apud illos aliqua horũ nominiũ differentia, etiã si uis eodẽ ferẽ tendit. Nã ἐνθυμήματα, quod nos cõmentum sane, aut cõmentationem interpreta mur, quia aliter nõ possumus, græco melius usuri, vnum intellectũ habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo nõ loquimur, Alterũ, quo sententiã cũ ratione, Tertiũ, quo certã quandã argumēti conclusionẽ, uel ex consequētibus, uel ex repugnātibus, quæ de hoc parũ conuenit. Sunt enim quæ illud prius ἐπιχειρήματα dicat, pluresq; inuenias i ea opiniõẽ, ut id demũ, quo pugna cõstat, enthymema accipi nelit. Et ideo illud Cornificius cõtrariũ, appellat, nũc alij rhetoricũ syllogismum, alij imperfectũ syllogismum uocauerunt, quia non distinctis totidẽ partibus concluderetur, quã sane non utiq; ab oratore desiderat. Επιχειρήματα ualgius aggressionẽ uocat, Celsus autẽ iudicat nõ nostram administrationẽ, sed ipsam rem, quam aggredimur, idest argumentũ, quo aliqd probaturi sumus, etiã si non dum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptũ, ἐπιχειρήματα dicat. alijs uide tur nõ destinatã, uel inchoatã, sed pfectã orationem hoc nomen accipere, et ultimam speciem. Ideoq; propria eius appellatio et maxime in usu posita est, qua significatur certa quædam sententiæ

Quintil.

l iii

comprehensio, quæ ex tribus partibus constat. Quidam epichirema
 rationem appellauerunt. Cicero melius *ratiocinatum*, quæ et ille no-
 men hoc duxisse magis à syllogismo uidetur, nam et statum syllogisti-
 cum *ratiocinatum* appellat, exemplisq; utitur philosophorum. Et quo-
 niam est quædam inter syllogismum, et epichirema uicinitas, potest
 uideri hoc nomen recte abusus. Α' τοδείξίς est euidentis probatio, ideoq;
 apud geometras *παμμινά* à τοδείξίς dicuntur. Hanc et ab epi-
 chiremate Cæcilius putat differre solo genere conclusionis, et esse apo-
 dixim imperfectum epichirema, eadem causa, qua diximus, et en-
 thymema syllogismo distare, nam et epichirema syllogismi pars est.
 Quidam inesse epichiremati apodixim putant, et esse partem eius
 confirmatam. utcumq; autem, quæ diuersi authores, eodem modo finiunt,
 ut sit oratio per ea, quæ certa sunt, incertis fidem non dubiam afferens,
 quæ natura est omnium argumentorum, neq; enim incerta incertis de-
 clarantur. Hæc omnia generaliter *πίσις* appellant, quod et si pro-
 pria interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamen probatio-
 nem interpretabimur. Sed argumentum quoq; plura significat, nam et
 fabulæ ad actus scenarum compositæ, argumenta dicuntur, et oratio-
 num Ciceronis uelut thema ipse exponens *pedianus* inquit argumen-
 tum tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit. Veritus fortasse, ne
 nos in Catonem nostrum transferremus, illi mali quid est, et si argu-
 mentum simile non erat. quo apparet omnem ad scribendum desti-
 natam materiam ita appellari. nec mirum cum id inter opifices quo-
 que uulgatum sit. Vnde Virgilius.

Argumentum ingens - vulgoq; paulo numerosius opus dicitur argu-
 mentosum. sed nunc de eo dicendum argumento est, quod probationem,
 iudicium, fidem, aggressionem eiusdem rei nomina facit parum di-
 stincte, ut arbitror. Nam probatio, et fides efficitur non tantum per
 hæc, quæ sunt rationis, sed etiam per artificialia, signum autem, quod
 ille iudicium uocat, ab argumentis iam separauit. Ergo cum sit argu-
 mentum ratio probationem præstans, qua colligitur aliquid per aliud,
 etiam, quæ quod est dubium per id, quod non est dubium, confirmat,
 necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat, alioquin
 nihil erit, quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur,
 ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primum, quæ sen-
 sibus percipiuntur, ut quæ uidimus, audiuius, qualia sunt signa, de
 inde ea, in quæ communi opinione consensus est, deos esse, præstan-
 dam pietatem parentibus. Præterea, quæ legibus cauta sunt, quæ præ-
 suasione etiam si non omnium hominum, eius tamen ciuitatis, aut gen-
 tis in

tis in qua res agitur, in mores recepta sunt, ut pleraque in iure non legibus, sed moribus constant, siquid inter utranque partem convenit, siquid probatum est, denique cuiusque adversarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, cum providentia mundus regatur, administranda est res, ut administranda res sit, si liquebit mundum providentia regi. Debet etiam nota esse recte argumenta tractaturo vis, et natura omnium rerum, et quid quaeque earum plerumque efficiat, Hinc enim sunt, quae ei nota dicuntur. Credibilem autem genera sunt tria, unum firmissimum, quod fere accidit, ut liberos a parentibus amari, alterum velut propensius, eum, qui recte valeat, in crastinum perventurum. Tertium tantum non repugnans, in domo furium factum ab eo, qui domi fuit. Ideoque Aristoteles in secundo de arte rhetorica libro diligentissime est executus, quid cuique rei, et quid cuique homini soleat accidere, et quas res, quosque homines, quibus rebus, aut hominibus vel conciliasset, vel alienasset ipsa natura, ut divitias quid sequatur, aut ambitum, aut superstitionem, quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid rustici, quo quaeque modo res vitari, vel appeti soleat. Verum hoc exequi multo, non enim longum tantum, sed etiam impossibile, ac potius infinitum est, praeterea positum in communi omnium intellectu, si quis tamen desideraverit, a quo peteret ostendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit a filio patrem occisum, incestum cum filia commissum, et contra veneficium in noverca, adulterium in luxurioso. Illa quoque an scelus palam factum, an falsum dixerit propter exiguam summam, quia suos quisque horum velut mores habet, plerumque tamen, non semper, alioquin indubitata essent, non argumenta. Executiamus nunc argumentorum locos, quos quibusdam in quoque de quibus supra dixi, videntur. Locos appello, non ut vulgo nunc intelliguntur, in luxuriam, et adulterium, et similia, sed sedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam ut in terra non omnia generantur omnia, nec autem aut feram reperias, ubi quaeque nasci, aut morari soleat ignarus, et piscium quoque genera alia planis gaudent, alia saxosis regionibus etiam, litoribusque discreta sunt. nec helopem nostro mari, aut scarum ducas. Ita non omne argumentum undique venit. Ideoque non passim quaerendum est, multus alioquin error in exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus invenire nisi casu. at si scierimus ubi quodque nascatur, cum ad locum ventum erit, facile quod in eo erit pervidebimus. In primis igitur argumenta saepe a persona ducenda sunt, cum sit, ut dixi, divisio, ut omnia haec duo

Q VINTILIANI

partiamur, res, atq; psonas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumen-
tum, modus, & cetera rerum sint accidentia. Personis autem non
quicquid accidit, exequendum mihi est, ut pleriq; fecerunt, sed unde
argumenta sumi possunt. Ea porro sunt, genus. Nam similes paren-
tibus, ac maioribus suis filij plerunq; creduntur, et nonnunq; ad ho-
neste, turpiterq; uiuendū, inde causae fluunt. Natio, nam & gentibus
proprij mores sunt, nec idem in barbaro, romano, graeco probabile
est. Patria, quia similiter, etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones ha-
bent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium
in foemina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Edu-
catio, & disciplina, quoniam refert a' qbus, & quo quisq; modo sit
institutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum
species libidinis, robur petulātia. Iis contraria in diuersum. Fortuna,
neq; enim tā idē credibile est in diuite, ac paupere, propinquis, am-
cis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam
distantia est. nā clarus, an obscurus, magistratus, an priuatus, pater,
an filius, ciuis, an peregrinus, liber, an seruus, incestus, an castus ma-
ritus, an coelebs, parens liberorū, an orbus sit, plurimum distat. Ani-
mi natura, etenim auaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, seue-
ritas, aliaq; ijs similia afferunt frequenter fidē, aut detrahunt, sicut
uictus luxuriosus, an frugi, an sordidus quaeritur. Studia quoq; nāq;
rusticus, forēsis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud, atq; aliud
efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisq;, locuples uideri, an
disertus, iustus, an potens. Spectantur ante acta, dictaq;. Ex praeteritis
enim aestimari solent praesentia. His adiungunt qdam commotionem,
hanc accipi uolunt temporarium animi motum, sicut iram, pauorem.
Consilia autem, & praesentis, & praeteriti, & futuri temporis, quae
mihi, etiam si personis accidunt, referenda tamen ad illam partē ar-
gumentorum uidentur, quam ex causis ducimus, sicut habitus quidam
animi, quo tractatur, amicus, an inimicus. Ponunt in persona & no-
men, quod quidē ei accidere necesse est, sed in argumentū raro cadit,
nisi cum aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, plenus, aut &
ipsum alicuius cogitationis attulit causam, ut Lentulo coniurationis,
quod libris sibyllinis, aruspicumq; responsis dominatio dari tribus
Cornelijs dicebatur, seq; eum tertium esse credebat post Syllam, Cim-
namq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud est apud Euri-
pidem frigidum sane, quod nomen Polynicis, ut argumentum frater
morum incessit. Iocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cice-
ro in Verrem non semel usus est. Haec fere circa personas sunt, aut
his similia.

his similia. nec enim complecti omnia, uel in hac parte, uel in cæteris possumus contra rationē plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis iuncta, quæ agimus. Ideo quæ prima tractanda, in omnibus porro, quæ fiunt, quæritur, aut quære, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumenta ex causis factorū, uel futurorū, quarum materiā, quam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, sed quaternas utriusque diuidunt species. Nam ferè uersatur ratio facien- di circa bonorum adeptionem, incrementum, conseruationem, usum, aut malorū euitationem, liberationem, immutationem, conuerzionē. Quæ & in deliberando plurimum ualent. sed has causas habent recta, praua contra ex falsis opinionibus ueniunt. Nam est his initiū ex ijs, quæ creduntur bona, aut mala, inde errores existunt, & pessimi affectus, in quibus sunt ira, odiū, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cætera eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuna, ebrietas, ignorantia, quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Ut si quis, dum alij insidiatur, aliū dicitur interemisse. Causæ porro non ad conuincendū modo quæ obijci- tur, sed ad defendendum quoque excuti solent, cum quis se recte fecisse, idest honesta causa contendit, qua de re latius in tertio libro dictum est. finitiones interim ex causis pendent, an tyrannicida sit, qui tyran- num, a quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit, an sacrilegus, quæ, ut hostes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur ar- gumenta & ex loco, spectatur enim ad fidē probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, cōsitus, an incultus, frequēs, an desertus, propinquus, an remotus, opportunus cōsilijs, an aduersus. Quā partem uidemus uehementissime pro Milone tractasse Cicero- nem. Et hæc quidem, ac similia ad coniecturam frequentius p̄tinent. sed interim ad ius quoque, priuatus, an publicus, sacer, an profanus, noster, an alienus. Ut in p̄sona magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur, priuatam pecuniam sustulisti, uerū, quæ de templo, non furtum, sed sacrilegiū est. Occidisti adulterum, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriam fecisti, sed quæ ma- gistratui maiestatis actio est, uel contra, licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam argumenta præstant, circa iuris lites, materiā quæstionum. Ad qualitatem quoque frequenter p̄- tinet locus. Neque enim idem ubique, aut licet, aut decorum est. quin etiā in qua ciuitate quicque quæratur interest. moribus enim, & legibus distant. Ad commendationem quoque, & inuidiam ualet, nam et Ajax

» apud Ovidium inquit, Ante rates agimus causam, & mecum con-
 » fertur Vlysses, & Miloni inter cætera obiectum est, quod Clodius in
 monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. Ad suadendum momen-
 ta idem valent, sicut tempus cuius tractatum subiungam. Eius autem,
 ut alio loco iam dixi, duplex significatio est, generaliter enim, et spe-
 cialiter accipitur. prius illud est. Nam olim, tunc sub Alexandro, cum
 apud Ilium pugnatum est, denique præteritum instans futurum, hoc se-
 quens habes & constituta discrimina æstate, hyeme, noctu, interdium,
 & fortuita, in pestilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quædam sa-
 tis significari putauerunt, si illud generale tempus, hoc speciale tempo-
 ra uocarent. Quorum utrorumque ratio & in consilijs quædam, & in
 illo demonstratio genere uersatur, sed in iudicijs frequentissima est.
 nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, et ad conie-
 cturam plurimum confert. Ut qui interim probationes inexpugna-
 biles afferat, quales sunt, si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante
 diem tabularum decessit, commisisse aliquid, uel cum infans esset, uel
 cum adhuc omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facile ar-
 gumenta aut ex ijs, quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut
 consequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, mortem natus est, no-
 ctu existi, proficiscentem antecessisti. causæ quoque factorum præteriti
 sunt temporis. Sed tempus subtilius quædam quam necesse erat, diuise-
 runt, ut esset iuncti, sonus auditus est, adhærentis, clamor sublatus est.
 Insequentis sunt illa, latuisti, profugisti, liuores, & tumores apparue-
 runt. Inisdem temporum gradibus defensor utetur, ad detrahendam ei,
 quod obijatur, fidem. In ijs omnis factorum, dictorumque ratio uersa-
 tur, sed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud postea futurum est,
 quædam, quia aliud ante factum est, ut cum obijatur reo lenocinij spe-
 ciosæ marito, quod speciosam adulterij damnatum quandam emerit,
 aut parricidij reo luxurioso, quod dixerit patri, non me amplius ob-
 iurgabis. Nam & ille non quia emittit, leno est, sed quia leno erat, emittit,
 nec hic, quia sic erat locutus, occidit, sed quia erat occisurus, sic locutus est.
 Casus autem, qui & ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex inse-
 quentibus, sed quadam proprietate distinguitur, ut si dicam, melior dux
 Scipio quam Annibal, uicit enim Annibal, bonus gubernator nunquam
 fecit naufragium, bonus agricola magnos sustulit fructus. Et contra
 sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter uixit, quod uel omni-
 bus inuisus est. Intuendæ sunt præcipue in coniecturis et facultates.
 credibilis est enim occisos a pluribus pauciores, a firmiter imbe-
 cilliores, a uigilantibus dormientes, a præparatis inopinantes. Quo-

rum contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberando intue-
mur, & in iudicijs ad duas res solennis referre, an uoluerit quis, an
potuerit, nam & uoluntatem spes facit. hinc illa apud Ciceronem
coniectura. Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio, ille cum
seruis robustis, hic cum mulierum comitatu, ille equis, hic rheda. ille
expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum
coniungere. Sunt enim in parte facultatis, & copiae, sed ex instru-
mento aliquando etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore in-
uentum. His adicitur modus, quem $\rho\acute{o}\tau\omicron\nu$ dicunt, quo quaeritur
quemadmodum quid sit factum, idq; ad qualitatem, scriptumq;
pertinet, ut si negemus adulterum ueneno occidisse, cum ferro licuis-
set occidere, sed uel oportuisset. Tum ad coniecturas quoq; ut si di-
cam bona mente factum, ideoq; palam mala, ideoq; ex insidijs, no-
ctu, in solitudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui, aut natu-
ra quaeritur, quasq; etiam circa complexum personarum, cætero-
rumq; ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio
rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt qui-
dam loci argumentorum ijs omnibus communes, diuidi hæc in tria ge-
nera non possunt. Ideoq; locis potius, ut quosq; incurrent, subiicien-
da sunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, seu fine, (nã utroq;
modo traditur) eius duplex ratio est. aut enim simpliciter quaeritur,
sit ne hoc uirtus, præcedente finitione, aut quid sit uirtus, ita aut in
uniuersum uim uerbi complectimur, ut rhetorice est bene dicendi
scientia, aut per partes, ut rhetorice est recte inueniendi, & disponē-
di, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis
scientia. præterea finimus, aut ui, sicut superiora, aut ἐτυμολογία,
ut si assiduum ab ære dando, & locupletem a locorum, pecunio-
sum a pecorum copia. Finitioni subiecta maxime uidentur, genus,
species, differens, proprium, ex his omnibus argumenta ducuntur.
Genus ad probandam speciem minimum ualet, plurimum ad refel-
lendam. Itaq; nõ quia est arbor, platanus est. at quod non est arbor,
utiq; platanus non est, quod non est uirtus, utiq; nõ potest esse iustitia.
Itaq; genere perueniendum est ad ultimam speciem, ut homo est ani-
mal, non est satis, id enim genus est, mortale, etiã si species est, cū alijs
tamen communis finitio, rationale, nihil supererit ad demonstrandū
quod uelis. Contra species firmam probationem habet generis, infir-
mam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est, quod non
est iustitia, potest esse uirtus, ut si est fortitudo continentia, constan-
tia. nunquam ita tolletur a specie genus, nisi omnes species quæ sunt

generi subiectæ remoueatur hoc modo, quod neq; immortale est, neq; mortale, animal non est. His adiungunt propria, et differentia, a' proprijs confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium autem est aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus. aut qd' utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdē rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcūq; propriū deerit, soluet finitionem. non utiq; quodcūq; erit, confirmabit. Sæpissime autem quid sit proprium cuiusq; quæritur, ut si per ἐτυμολογίαν dicatur, tyrannicide propriū est tyrannum occidere, negemus. non enim si traditum sibi eū carnifex occiderit, tyrannicide uocatur, nec si imprudens, uel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud est seruum esse, aliud seruire, qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus, & plura, de qbus alio loco. Illud quoq; differens uocant cum genere in speciem adducto species ipsa discernitur, animal genus, mortale species, terrenum, uel bipes differens. Non dum enim proprium est, sed iam differet a' marino, uel quadrupede, quod nō tam ad argumentum ptinet, quàm ad diligentem finitionis cōprehensionem. Cicero genus, et speciem, quam eandem formā uocat, a' finitione diducit, & ijs, quæ ad aliquid sunt, subijcit, ut si is, cui omne argentum legatū est, petat signatum quoq; utatur genere, at si quis cum legatum sit ei quæ uiro materfamilias esset, neget deberi ei, quæ in manum non conuenerit specie, quoniā duæ formæ sint matrimoniorū. Diuisione autē adiuuari finitionem docet, eamq; differre a' partitione, quod hæc sit totius in partes, illa generis in formas. partes incertas esse, ut qbus cōstet resp. formas certas, ut quot sint species rerū publicarū, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius potestate regerentur. Et ille qdem non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebatium ex iure ea ducere maluit. ego a' pertiora posui. Propria uero ad coniecturæ quoq; pertinent partiē, ut propriū est boni recte facere, iracundi uerbis exardescere, ac contra, quæ dā in qbusdam utiq; nō sunt, & ratio, quāuis ex diuerso, tamen eadē est. Diuisio & ad probandū simili uia ualet, & ad refellendū. Probanti interim satis est unū habere hoc modo, ut sit ciuis, aut natus sit oportet, aut factus, neganti utrumq; tollendū est, nec natus, nec factus est. Fit hoc & multiplex, idq; est argumentorum genus ex remotione, quo modo efficitur totum falsum, modo id, quod relinquitur, uerū, totū falsum est, hoc modo, pecuniā te credidisse dicis, aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti, si neq; domi habuisti, neq; ab aliquo accepisti,

Et cætera, nec credidisti. Reliquum fit uerum, si hic est seruus, quem
 tibi uendicatis, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamē
 to relictus, aut ex hoste captus, aut alienus, deinde remotis prioribus,
 supererit alienus. Periculosum, Et cū cura intuendum genus, quia si
 in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res
 soluitur. tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, si hæc
 actio non sit, quæ sit, simul enim remouentur omnia, uel cū duo ponē-
 tur inter se contraria, quorū tenuisse utrumlibet sufficiat, quale Cice-
 ronis. Unum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, q
 mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudiciū aut ab Ha-
 bito, aut ab Oppianico esse corruptum, si doceo nō ab Habito, uinco ab
 Oppianico, si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiā ex duo-
 bus, quorū necesse est alterū, uerum, eligendi aduersario potestas, effi-
 citurq; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cice. pro Oppio. utrum
 cum Cottam appetisset, aut ipse cum sese conaretur occidere, telum ei
 ē manibus ereptum est. Et pro Vareno, Optio uobis datur, utrum
 uelitis casu illo itinere Varenum usum esse, an huius persuasum, et in-
 ductu. deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita pro-
 ponuntur, ut utrumlibet electum idem efficiat, quale est, philosophan-
 dum est, etiam si non est philosophandum, Et illud uulgatum, quo
 schema si intelligitur, quo si non intelligitur, Et mentietur in tormen-
 tis qui dolorē pati potest, mentietur qui non potest. Vt sunt autē tria
 tempora, ita ordo rerum tribus momentis confertus est. Habent enim
 omnia exordium, incrementum, summam, ut iurgium, deinde cædes,
 Et strages. Est ergo hic quoq; argumentorum locus inuicem proban-
 tiū. Nam et ex initijs summa colligitur, quale est. non possum togam
 prætextam sperare, cum exordiū pullum uideam, Et contra, nō do-
 minationis causa Syllam arma sumpsisse argumentum est dictatura
 posita. Similiter ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio,
 cum in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium
 summa referēda sit, id est an rei cædes imputanda sit, a quo iurgium
 cepit. Est argumentorū locus ex similibus, si continentia uirtus, utiq;
 Et abstinentia. si fidem debet tutor, Et procurator. hoc est ex eo ge-
 nere, quod ἐπαγωγὴν græci uocant, Cicero inductionē. Ex dissimili-
 bus, non si lætitia bonum, Et uoluptas. non quod mulieri, idē pupil-
 lo. Ex contrarijs, frugalitas bonum, luxuria enim malum. si malorū
 causa bellum est, erit emendatio pax. si ueniam meretur qui impru-
 dens nocuit, non meretur præmiū, qui imprudens profuit. Ex repu-
 gnantibus q est sapiens, stultus non est. Ex consequētibus, siue adiun-

Etis, si iustitia est bonum, recte iudicandum, si malum perfidia, non est
 fallendum. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, Ideoque huic loco subij-
 cienda, cum & ipsa naturaliter congruant, quod quis non habuit non
 perdidit, quem quis amat, sciens non laedit, quem quis heredem suum
 esse uoluit, carum habuit. Sed cum sint indubitata, uim habent pene
 signorum immutabilium. Sed haec consequentia dico ἀκόλουθα. Est
 enim consequens sapientiae bonitas, illa sequentia, ἐπαρόμυνα, quae
 postea facta sunt, aut futura, nec sum de omnibus anxius. uocet
 enim ut uoluerit quisque, dum uis rerum ipsa manifesta sit, appareatque hoc
 temporis, illud esse naturae. Itaque non dubito haec quoque consequentia,
 quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea, quae sequuntur, quorum
 quidam duas species esse uoluerunt, actionis, ut pro Oppio, Quos
 educere inuitos in provinciam non potuit, eos inuitos retinere quod po-
 tuit. Temporis, in Verrem, si finem praetoris edicto afferunt Calen-
 dae Ianuarij, cur non initium quoque edicti nascatur a Calēdis Ia-
 nuarij? Quod utrunque exemplum tale est, ut idem in diuersum si retro
 agas, ualeat. consequens est enim eos, qui inuiti duci non potuerunt,
 inuitos non potuisse retineri. Illa quoque, quae ex rebus mutuam confirma-
 tionem praestantibus ducentur, quae proprii generis quaedam uideri uo-
 lunt, & uocantur ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλα. Cicero ex rebus sub eandem ra-
 tionem ueniens, fortiter consequentibus iunxerim, si portorium
 Rhodijs locare honestum est. & Hermocreonti conducere, & quod di-
 scere honestum, et docere. unde illa non hac ratione dicta, sed efficiens
 idem Domitij Afri sententia est pulchra. ego accusaui, uos danaastis. Est
 inuicem consequens, & quod ex diuersis idem ostendit, ut quod mundum
 nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significat, quia deficit omne, quod
 nascitur. Simillima est his argumentatio, qua colligi solent ex ijs quae
 faciunt ea, quae efficiuntur, aut contra, quod genus a causis uocant. Haec
 interim necessario fiunt, interim plerumque, sed non necessario. nam cor-
 pus in lumine utique umbram facit, et umbra ubicunque est, ibi corpus
 esse ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinque, uel ex alte-
 ra parte, sol colorat, non utique qui est coloratus, a sole est, iter pulue-
 rulentum facit, sed nec omne iter puluerem mouet, nec quisquis est pul-
 uerulentus, ex itinere est. Quae utique talia fiunt, talia sunt, si sapien-
 tia bonum uirum facit, bonus uir est utique sapiens. Ideoque bonum est hone-
 ste facere, mali turpiter, & qui honeste faciunt, boni, qui turpiter, mali
 recte iudicantur. At exercitatio plerumque robustum corpus facit, sed non
 quisque est robustus, exercitatus, nec quisquis exercitatus, robustus est,
 nec quia fortitudo praestat ne mortem timeamus, quisque mortem non timeat.

rit, uir fortis erit existimandus, nec si capitis dolorē facit, inutilis hominibus sol est, & hæc ad hortatiuū genus maxime p̄tinent. Virtus facit laudē, sequenda igitur et uoluptas infamā, fugiēda igitur. Recte autē monemur, causas non utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Medea, Vtinam ne in nemore pelio— quasi uero id eā fecerit miserā, aut nocentē, qđ illic ceciderint abiognæ ad terrā trabes. et Phyloteta Paridi Si imperasses tibi, ego nūc non essem miser, quomodo p̄uenire quolibet, retro causas agentibus licet. His illud adycere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant, ut eos, qui rem iustam faciant, iuste facere, quod certe non eget probatione. Quod cōpascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ uel ex causis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant εὐβασις, idest exitus. nā nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Appositiva, uel cōparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus confirmant. Coniectura ex maiore, si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore, q̄ facile, ac palam mentitur peierabit. Ex pari qui ob rem iudicandā pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi. Ex maiore, si adulterū occidere licet, et latronem loris cedere. Ex minore, si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, quæ pœna aduersus interfectore patris iusta est, eadē aduersus matris. quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis. Illa magis in finitionibus, aut qualitatibus profunt. si robur corporibus bonū non est, minus sanitas. si furtum scelus, magis sacrilegiū. si abstinentia uirtus, & continentia. si mundus prouidentia regitur, administranda est resp. si domus ædificari sine ratione non potest, quid agendū in naualiū cura, & armorū? Ac mihi qđ sufficeret hoc genus, sed in species secatur, nā ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura, vnde est, quod semel, & sæpius, et ex parte ad totum, & ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id, quod continetur, aut ex difficilioribus ad facilia, & ex longe positis ad propiora, & ad omnia, quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora, & minora, aut certe uim similem obtinent, quæ si persequamur, nullus erit ea concidēdi modus. Infinita est enim rerū cōparatio, iucundiora, gratiora, magis necessaria, honestiora, utiliora, sed omittamus plura, ne in eā ipsam, quam uito, loquacitatem incidā, exemplorū quoq; ad hæc infinitus est numerus. Sed paucissima attingam. Ex maiori, pro Cecinna, q̄ exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorum non uidebitur mouisse.

17 Ex faciliore, in Clodiū, & Curionem, Ac uide an facile fieri tu po-
 17 tueris, cū is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore, Vide quæso
 17 Tubero, ut qui de meo facto nō dubitem, de Ligarij audeam confiteri.
 17 Et tibi, An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus
 17 sit etiam pro altero deprecandi. Ex minore pro Cecinna, Ita ne uero
 17 scire esse armatos sat est, ut uim factam probes, in manus eorū incide-
 17 re non satis est. Ergo ut breuiter contrahā summam, ducuntur ar-
 gumenta a personis, causa, locus, tempore, cuius tres partes diximus,
 præcedens, coniunctum, insequens, facultatibus, qbus instrumentum
 subiecamus. modo, idest ut quidq; sit factum, finitione, genere, specie,
 differētibus, proprijs, remotione, diuisione, initio, incrementis, summa,
 similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficiētibus, effe-
 ctis, euentis, iugatis, cōparatione, quæ in plures diducatur species. Il-
 lud adiiciendū uidetur, duci argumenta non a confessis tantum, sed
 etiā a fictione, quam græci καὶ ὑπόθεσιν uocant. Et qdē ex omnibus
 iisdem locis, qbus superiora, quia totidē species esse possunt fictæ, quot
 ueræ. Nam fingere hoc loco, idest proponere aliquid, quod si uerum
 sit, aut soluat quæstionem, aut adiunet, deinde id, de quo quæritur, fa-
 cere illi simile, id quo facilius accipiant iuuenes non dum scholam
 egressi. primo familiaribus, magisq; usitatis exemplis ostendā. Lex,
 qui parentes non aluerit, uinciatur, non alit quis, & uincula nihilo
 minus recusat, utitur fictione. Simile, si infans sit, si reip. causa absit. et
 illa contra optionem fortii, si tyrannidem petat, si templorū euer-
 sionem. plurimumq; uiriū ea res habet contra scriptum. Utitur his
 17 Cicero pro Cecinna. Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. si me
 17 uillicus tuus solus deiecisset, si uero ne habeas qdem seruum præter
 eum, q me deiecerit. & alia in eodē libro plurima. Verū eadē fictio
 17 ualet, & ad qualitates. si Catilina cū suo consilio nefariorū hominū,
 17 quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condēnaret Lucū Mu-
 17 renam. & ad amplificationē. si hoc tibi inter cœnā in illis imma-
 17 nibus poculis tuis accidisset. sic et, si resp. uocē haberet. Has fere sedes
 accepimus probationū in uniuersum, quas nec generatim tradere sat
 est, cū ex qualibet earū innumerabilis argumentorum copia oriatur,
 nec per singulas species exequi patitur natura rerum, quod qui sunt
 facere conati, duo pariter subierunt incōmoda, ut et nimū dicerent,
 nec tamen totum. Vnde plurimi, cū in hos inexplicabiles laqueos in-
 ciderunt, omnē etiam, quem ex ingenio suo potuerāt habere conatū,
 uelut astricti certis legum uinculis, perdiderunt, & magistrū respi-
 cientes naturam, ducem sequi desierunt. Nā ut per se nō sufficiet scire
 omnes

omnes probationes aut a rebus, aut a personis peti, quae utrumque in plura dividitur, ita ex antecedentibus, et iunctis, et insequentibus irahenda esse argumenta quae acceperit, protinus in hoc sit instructus, ut quod in quaque causa dicendum sit, ex his sciat, praesertim cum plurimae probationes in ipso causarum complexu reperiantur, ita ut sint cum alia lite nulla communes. Eaeque sint et potentissima, et minime obuia, quia communibus ex praecipis propria inuenienda non sunt, hoc genus argumentorum sane dicimus ex circumstantia, quia $\pi\epsilon\pi\iota\sigma\alpha\sigma\iota\upsilon$ dicere aliter non possumus, uel ex iis, quae cuiusque causae propria sunt, ut in illo adultero sacerdote, qui lege, qua unius seruandi potestatem habebat, se ipse seruare uoluit. proprium est controuersiae dicere, non unum nocentem seruabas, quia ante adultero dimisso, adulteram occidere non licebat. Hoc enim argumentum lex facit, quae prohibet adulteram sine adultero occidere, et illa, in qua lata lex est, ut argentarius dimidium ex eo, quod debebant soluerent, creditum suum totum exigent. Argentarius ab argentario solidum petit, proprium ex materia est argumentum creditoris. Iam adiectum esse in lege, ut argentarius totum exigere, aduersus enim alios non opus fuisse lege, cum omnes, praeterquam ab argentariis totum exigendi ius haberent. Cum multa autem nouantur in omni genere materiae, tum praecipue in iis questionibus, quae scripto constant, quia uocum est, in singulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et haec ipsa plurium legum, aliorum uel scriptorum uel congruentium, uel repugnantium complexu uariantur necesse est, cum res rei, aut ius iuris quasi signum est. Non debui tibi pecuniam, nunquam me appellasti, usuram non accepisti, nullo a me mutuatus es. Lex est, qui patri proditoris reo non affuerit, exheres sit, negat, nisi si pater absolutus sit, quid signi quod Lex altera, proditoris damnatus cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, et Tiberium guttam dicit non iudicis corrupti, sed ambitus esse damnatos, quod signi, quod accusatores eorum, qui erant, et ipsi ambitus damnati, e lege sint post hanc uictoriam restituti. Nec minus in hoc curae debet adhiberi, quid proponendum, quam quomodo sit, quod proposueris probandum. Hic omnino uis inuentionis, etsi non maior, certe prior. Nam ut tela superuacua sunt nescienti quod petat, sic argumenta, nisi prauidetur cui rei adhibenda sint. Hoc est, quod comprehendere arte non possit. Ideoque cum plures eadem didicerint, generibus argumentorum similibus utentur, alius tamen alio plura, quibus utatur inueniet. Sit exempli gratia proposita controuersia, quae minime communes cum alijs questionibus habet. Cum Thebas euertisset Alexander, inuenit tabulas,

Quintil.

m

quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos, continebatur. Has, quia erat usus cōmilitio Thessalorū, donauit ijs uliro, postea restituti a Cassandro reposcunt Thebani Thessalos (apud Amphictyonas agitur) centum talenta, & credidisse eos cōstat, & nō recepisse ea. Lis omnis ex eo, q̄ Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet. cōstat quoq; illud nō esse ijs ab Alexandro pecuniā datam. Queritur ergo an perinde sit, quod datū est, ac si pecuniā dederit, quid proderunt argumentorū loci, nisi hæc prius uidero, nihil eum egisse donando, nō potuisse donare, nō donasse. Et prima q̄dē actio facilis, ac fauorabilis repetentiū iure, q̄d ui sit ablatū. Sed hinc aspera, & uehemens quæstio exoritur de iure belli dicētibz Thessalis, hoc regna, populos, fines gentiū, atq; urbiū contineri. Inueniendū contra est, quo distet hæc causa a cæteris, quæ in potestate uictoris uenirēt, nec circa probationē res hæret, sed circa propositionem. Dicamus in primis in eo, quod in iudiciū deducti potest, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, nisi armis posse retineri. Itaq; ubi illa ualeant, nō esse iudicē, ubi iudex sit, illa nihil ualere, hoc inueniendū est, ut adhiberi possit argumentū, ideo captiuos, si in patriā suā redierint liberos, esse, quia bello parta nō nisi eadem ui possideantur. propriū est & illud causæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud centumuiros, alia apud iudicē priuatū in ijsdē quæstionibus ratio sit. Tū secundo gradu non potuisse donari a uictore ius, q̄ id demū sit eius, quod teneat, ius, quod sit incorporale, apprehēdi manu nō posse. Hoc reperire difficilius, q̄ cū inueneris, argumentis adiunare, ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris, q̄ ad illū ius, ad hunc res transeat. Propriū deinde materiæ, ius publici crediti transire ad uictorē non potuisse, q̄ q̄d populus crediderit, omnibus debeat, et q̄ diu q̄libet unus superfuerit, esse eum totius summæ creditorē. Thebanos autē non omnes in Alexandri manus uenisse, hoc nō extrinsecus probatur, quæ uis est argumēti, sed ipsum p̄ se ualet. Tertiū loci pars prior magis uulgaris, nō in tabulis esse. Ius itaq; multis argumētis defendi potest, mens quoq; Alexandri duci debet in dubiū, honorarit eos, an deceperit. Illud iā rursus materiæ propriū, et uelut nouæ cōtrouersie, q̄d restitutione recepisse ius, etiā si q̄d amiserint, Thebanū uidetur. Hic & quod Cassander uelit, queritur. Sed uel potētissima apud Amphictyonas æq̄ tractatio est. Hæc enim nō iairco dico, q̄d inutile horū locorū, ex q̄bus argumenta ducuntur, cognitionē putē, aliogn nec tradidissē, sed ne, si qui cognouerint ista, si cætera negligant, p̄fectos se protinus, atq; consumatos putent, et nisi in cæteris, quæ mox præcipiēda sunt, elaborauerint,

borauerint, *mutam* quandā scientiā se cōsecutos intelligant. Neq; enim artibus editis factū est, ut argumēta inueniremus, sed dicta sunt oīa ante q̄ praepereretur, mox ea scriptores obseruata, et collecta ediderūt. Cuius rei probatio est, q̄ exēplis eorū ueteribus utuntur, et ab oratoribus illa repetunt. ipsi nullū nouū, et quod editū non sit, inueniūt. artifices ergo illi, q̄ dixerunt. Sed habēda his quoq; gratia est, p̄ quos labor nobis detractus est. Nam quae priores beneficio ingenij singula inuenerūt, nobis et nō sunt regrenda, et nota sunt oīa, sed nō magis hoc sat est, q̄ palēstrā didicisse, nisi corpus exercitatione, continentia, cibus, ante oīa natura iuuetur. Sicut cōtra, ne illa q̄dē satis sine arte profuerint. Illud quoq; studiosi eloquentiae cogitent, neq; oībus in causis ea, quae demonstrauius, cuncta posse reperiri, neq; cū proposita fuerit materia dicēdi, scrutanda singula, et uelut hostiatim pulsanda, ut sciant an ad probandū id, q̄d intendimus, forte respondeāt, nisi cū discunt, et adhuc usū carēt. Infinitam enim faciet ipsa res dicēdi tarditatē, si semper sit necesse, ut tentantes unū quodq; eorū, q̄d sit aptū, atq; conueniens, experiēdo noscamus, nescio an etiā impedimento futura sint, nisi et animi quaedam ingenita natura, et studio exercitata uelocitas recta nos ad ea, quae cōueniant cause, ferant. Nā ut cantus uocis plurimū iuuat sociata neruorū cōcordia, si tamen tardior manus nisi inspectis, demēstisq; singulis, q̄bus quaeq; uox fidibus iungēda sit, dubitet, potius fuerit esse contentū eo, q̄d simplex natura canendi tulerit. Ita huiusmodi praeceptis debet q̄dē apta esse, et catharē modo intenta ratio doctrinae, sed hoc exercitatioe multa consequendū, ut quēadmodū illorū artificū, etiā si alio spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediosq; horū sonos fertur, sic oratoris cogitationē nihil moretur haec uarietas argumentorū, et copia, sed quasi offerat se, et occurrat, et ut literae, syllabaeq; scribentium cogitationē non exigunt, sic rationes quadā sponte sequantur.

De exemplis.

TERTIVM est genus ex ijs, quae extrinsecus adducuntur in causam, graeci uocant παράδειγμα, quo nomine et generaliter usi sunt in omni similiū appositione, et specialiter in ijs, quae rerū gestarum auctoritate nituntur, nostri ferē similitudinem uocari maluerunt, quod ab illis παραβολή dicitur, hoc alterum exemplum, q̄d et hoc simile est, et illud exēplum, nos quo facilius propositū explicemus, utrunq; παράδειγμα esse credamus, et ipsi appellemus exēplum.

Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, quanquam collationē se-
 paret ab exēplo. nam idem omnem argumentationē diuidit in duas
 partes, inductionē, & ratiocinationem, ut pleriq; graecorū in παρα-
 δείγματα, & ἐπιχειρήματα, dixeruntq; παράδειγμα ἱστορικὸν
 ἐπαγωγὴν. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit
 uiam, cum plura interrogasset, quae fateri aduersario necesse esset, no-
 uissime id, de quo quærebatur, inferebat, ut simile concessisset, id est
 inductio. hoc in oratione fieri nō potest, sed quod illic interrogatur,
 fere sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, qd̄ est pomū generosissi-
 mū, non'ne quod optimum? concederetur, quid equus? qui generosissi-
 mus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modum, deinde cuius
 rei gratia rogatum est, quid homo? non'ne is generosissimus, qui opti-
 mus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione ualet plurimum,
 in oratione perpetua dissimile est, etenim sibi ipse resst̄ odet orator, qd̄
 pomum generosissimum? puto quod optimum, & equus, qui uelocissi-
 mus, ita hominum non qui claritate nascendi, sed qui uirtute maxi-
 me excellat. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse est aut simi-
 lia esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim et
 ad orationis ornatum, sed illa cum res exiget, nunc ea, quae ad proba-
 tionem pertinent, exequar. Potentissimū autem est inter ea, quae sunt
 huius generis, quod proprie uocamus exemplum id est rei gesta, aut
 ut gesta utilis ad persuadendum id, quod intenderis, commemoratio.
 Inuendū igitur totum simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo su-
 mamus, aut quae utilia erūt. simile est, iure est occisus Saturninus, sicut
 Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditionē molientes. Man-
 lius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamen-
 ta Syracusanis hostibus restituit. Verres eadem socijs abstulit, et pro-
 bandorum, et culpandorū ex his confirmatio eosdem gradus habet.
 Etiam in ijs, quae futura dicemus, utilis similitum admonitio est, ut siq;
 dicens, Dionysium iccirco petere custodes salutis suae, ut corū adiutus
 armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplū, eadem ratione Pisi-
 stratum ad dominationem peruenisse. sed ut sunt exempla interim
 tota similia, ut hoc proximum, sic interim ex maioribus ad minora,
 ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia uiolata
 urbes euersae sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cum ab ur-
 be discessissent, publice reuocati sunt, quanto magis principes ciuita-
 tis uiri, & bene de rep. meriti, cum inuidiae cesserint ab exilio redu-
 cendi? Ad exhortationem uero praecipue ualent imparia. Admira-
 bilior in foemina quam in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciendū
 accendatur

attendatur aliquis, non tantum afferet momenti Horatius, et Torquatus, quantum illa mulier, cuius manu Pyrrhus interfectus, et ad moriendum non tam Cato, et Scipio, quam Lucretia, quod ipsum est ex minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone. Nam unde potius exempla ponamus? Simile est hoc pro Murena.

» Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patricijs, altero improbissimo,
 » altero modestissimo, atque optimo viro peterem, superavi tamen digni-
 » tate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone. Ne-
 » gant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum fateatur, in
 » qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quae
 » primum iudicium de capite vidit Marcus Horatij fortissimi viri, qui
 » non dum libera civitate, tamen populi Romani comitibus liberatus est, cum
 » sua manu sororem esse interfectam fateretur. Minus maioris, occidi
 » non spuriū Melium, qui annonae levanda, iacturaque rei familiaris,
 » quia nimis amplecti plebem videbatur, in suspicionem incidit regni
 » appetendi, et caetera, deinde. sed eum (auderet enim dicere) cum
 » patriam periculo liberasset, cuius nefandum adulterium in pulvina-
 » ribus, et totus in Clodium locus. Dissimile ex se plures causas ha-
 » bet. fit enim genere, modo, tempore, loco, caeterisque, per quae fere omnia
 » Cicero praedicta, quae de Cluentio videbantur facta, subvertit. E contra-
 » rario vero exemplo censoriam notam, laudando censorem Africanum,
 » qui eum, quem peierasse conceptis verbis palam dixisset, etiam
 » testimonium pollicitus, si quis contradiceret, nullo accusante traducere
 » equum passus esset, quae quia erant longiora, non suis verbis exposui.
 » Breve autem apud Virgilium contrarium exemplum est.

» At non ille, satum quo te mentiris Achilles.

Talis in hoste fuit Priamo. - Quaedam autem ex ijs, quae gesta
 » sunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone. pudicitiam cum eri-
 » peret militi tribunus militaris in exercitu Caii Marii propinquus
 » eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim
 » probus adolescens periculose, quam turpiter perpeti maluit, atque hunc
 » ille summus vir scelere solutum periculo liberavit. Quaedam signi-
 » ficare satis erit, ut idem, ac pro eodem. Neque enim posset, aut Hala-
 » » ille Servilius, aut Publius Nasica, aut Lucius Opimus, aut C. Marius,
 » aut me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici
 » nefas esset. Haec ita dicetur prout nota erunt, vel utilitas causae, aut
 » decor postulabit. Eadem ratio est eorum, quae ex poetis fabulis ducun-
 » tur, nisi quod his minus affirmationis adhibetur, cuius usus qualis esse
 » deberet, idem etiam author, ac magister eloquentiae ostendit. Nam

Quintil.

m iii

huius quoque generis eadem in oratione reperietur exemplum. Itaque hoc iudices non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necauisset, uariatis hominum sententijs non solum diuina, sed etiam sapientissimae deae sententia liberatum. Illae quoque fabulae, quae etiam si ab Aesopo originem non acceperunt (Nam uidetur earum primus author Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, ducere animos solent, praecipue rusticorum, et imperitorum, qui et simplicius, quae ficta sunt, audiunt, et capti uoluptate facile ijs, quibus delectantur, consentiunt. Siquidem et Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse, nota illa de membris humanis aduersus uentre discordantibus fabula, et Horatius, ne in poemate quidem humilem usum huius generis putauit in illis uersibus.

Olim quod uulpes aegroti cauta leoni. aivov graeci uocant, et αἰσωποποιτὸν, ut dixi λόγοις μυθικοῖς nostrorum quaedam non sane, recepto in usum nomine apologationem, cui confine est παροιμία genus illud, quod est uelut fabella breuior, et per allegoriam accipitur, nos nostrum inquit onus, uos clitellas. proximas exemplo uires habet similitudo, praecipueque illa, quae ducitur cura ulla translationum mixtura ex rebus pene paribus, ut qui accipere in campo consueuerunt, ijs candidatis, quorum numos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse, sic huiusmodi iudices infesti tum reo uenerant. Nam παραβολή, quam Cicero collationem uocat, longius res, quae parentur repetere solet, nec hominum modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Murena facit. Quod si e portu soluentibus uis, qui iam in portum ex alto inuehuntur, praecipere summo studio solent et tempestatum rationem, et praedonum, et locorum, quod natura fert, ut ijs faueamus, quae eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur, quo me tandem animo esse oportet prope iam ex magna iactatione terram uidentem in hunc, cui uideo maximas reip. tempestates esse subeundas. sed παραβολή a mutis, atque etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniam similitum alia, atque alia facies, in tali ratione admonendum est rariius esse in oratione illud genus, quod εἰκόνα graeci uocant, in quo exprimitur rerum, aut personarum imago, ut Cassius, quis istam faciem planipedis senis torquens, quod id, quo probabilius fit quod intendimus, ut si animum dicas excolendum, similitudine utaris terrae, quae neglecta sentes, atque dumos, ex culta fructus creat, aut si ad curam reip. hortaris, ostendas apes etiam, formicasque non modo multa, sed etiam parua animalia, in commune tamen laborare. Ex hoc genere ductum est illud Ciceronis.

ut corpora

» ut corpora nostra sine mēte, ita ciuitas sine lege suis partibus, ut ner-
 » uis, ac sanguine, & membris uti nō potest. Sed ut hoc corporis huma-
 » ni pro Cluentio, ita pro Cornelio equorū, pro Archia saxorū quoq;
 est usus similitudine, illa, ut dixi, propiora, ut remiges sine guberna-
 tore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere si-
 militudinū species. Ideoq; adhibendū est his iudiciū, neq; enim ut na-
 uis utilior noua q̄ uetus, sic amicitia. uel ut laudāda, quæ pecuniam
 suā pluribus largitur, ita quæ formā. uerba sunt in his similia lar-
 gitionis, & uetustatis, uis qdē longe diuersa pecuniæ, & amicitiae.
 Itaq; in hoc genere maxime quæritur, an simile sit, qd̄ infertur. Etiā
 in illis interrogationibus Socratis, quarū paulo ante feci mentionem,
 cauendū ne incaute respondeas, ut apud Aeschinē socraticū male re-
 spondit Aspasia Xenophōtis uxor. Quod Cicero his uerbis trāsferit.
 » Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurū
 » q̄ tu habes, utrū illius, an tuum malis? illius inquit. Quod si uestem,
 » & cæterum ornamentum muliebri pretij maioris habeat, quā tu
 » habeas, tuum, an illius malis? illius uero respondit. Age inquit, si uirū
 » illa meliorem habeat, q̄ tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? hic
 » mulier erubuit. & merito, male enim responderat, se malle alienum
 aurum, quā suū. Nam est id improbum, at si respondisset se malle
 aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudice respondere,
 malle se uirum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdā inani
 diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & aliquid esse simi-
 le minus, ut simia hominum, & marmora deformata prima manu,
 aliquid plus, ut illud, non ouum tam simile ouo, et dissimilibus inesse
 simile, ut formicæ, & elephanto genus, quia sunt animalia, et simi-
 libus dissimile, ut canibus catulos, & matribus hœdos, differūt enim
 ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi opposita, ut noctem luci. ali-
 ter noxia, ut frigidam febrī. aliter repugnantia, ut uerū falso. aliter
 disparata, ut dura non duris. Sed qd̄ hæc ad præsens propositū ma-
 gnopere pertinent, nō reperio. Illud est annotandū magis argumenta
 duci ex iure simili, ut Cicero in topicis ei, cui domus usus fructus re-
 lictus sit, non restitutum heredem, si corruerit, quia non restituat
 seruum, si is decesserit. Ex contrario, nihil obstat, quo minus iustum
 matrimonū sit mente coeuntium, etiā si tabulæ signatæ non fuerint,
 nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij nō fuisse
 » constabit. Ex dissimili quale est Ciceronis pro Cecinna, ut si quis domo
 » me exire coegisset armis, haberem actionē. siq; introire prohibuisset,
 » non haberem. Dissimilia sic deprehenduntur, non si qui argentum

omne legauit, uideri potest signatā quoq; pecuniā reliquisse, ideo etiā quod est in nominibus dari uoluisse creditur. Α'υαλορίαν quidam a' simili separauerunt, nos eam subiectā huic generi putamus. Nam ut unū ad decē, & decē ad centū, simile est certe. & ut hostis, sic malus ciuis. q̄q; hęc ulterius quoq; procedere solent. Si turpis domine consuetudo cū seruo, turpis domini cū ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idē homini. cui rei facillime occurrit ex dissimilibus argumētatio. non idē est domnū cū ancilla coisse, qđ domnā cū seruo. nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq; immo ex contrario, qđ mutis, ideo nō rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & authoritas. Hęc, sicuti gręcos, a' qbus κριόεις dicuntur, iudicia, aut iudicationes uocant, nō de qbus ex causa dicta sententia est, nam ea qdem in exēplorum locū cedunt. sed si qđ ita uisum gentibus, populis, sapientibus uiris, claris ciuibus, illustribus poētis, referri potest, ne hęc qđ uulgo dicta, & recepta p̄suasione populari sine usu fuerint testimonia. sunt enim quodāmodo, uel potentiora etiā, qđ nō causis accommodata, sed liberis odio, et gratia mentibus ideo tantum dicta, factaq; qđ aut honestissima, aut uerissima uidebantur. An uero me de incommotis uitę differentē non adiunabit earū p̄suasio nationum, quę fletibus natos, lætitiā defunctos prosequuntur? aut si misericordiam cōmendabo iudicia, nihil proderit quod prudentissima ciuitas Atheniensium, non eā pro affectu, sed pro animo accepit? Iam illa septem pręcepta sapientum non ne quasdā uitę leges existimamus? si causam ueneficij dicat adultera nō Marci Catonis iudicio damnata uideatur? qđ nullā adulterā non eandē esse ueneficā dixit? Iam sententijs qđ poëtarum nō orationes modo sunt refertę, sed libri etiā philosophorū, qui qđ inferiora omnia pręceptis suis, ac literis credunt, repetere tamen authoritatem a' plurimis uersibus nō fastidierunt. neq; est ignobile exēplum, Megareos ab Atheniensibus cum de Salamne cōtenderēt, uictos Homeri uersu, qđ tamē ipse nō in omni editione reperitur significans Aiacē naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea quoq; quę uulgo recepta sunt, hoc ipso, qđ incertū authorē habēt, uelut omniū fiunt, quale est, ubi amici, ibi opes. et consciētia mille testes. Et apud Ciceronē, pares autē (ut est in ueteri prouerbio) cū paribus facillime congregantur. neq; enim durassent hęc in æternū, nisi uera omnibus uiderentur. Ponitur a' qbusdā, & qđ in parte prima, deorū authoritas, quę est ex responsis, ut Socratē esse sapientissimū. id rarū est, tamen utitur eo Cicero in libro de aruspicum responsis. Et in concione contra Catilinā, cum signum Iouis colūne impositum populo

pulo ostendit. Et pro Ligario, cum causam Caij Caesaris meliorem, quae iudicauerunt hoc dii, confitetur. quae cum propria causae sint, diuina testimonia uocantur, cum aliunde accersuntur, argumenta. nonnunquam contingit iudicis quoque, aut aduersarij, aut eius, qui ex diuerso agit, dictum aliquod, aut factum assumere ad eorum, quae intendimus, fidem, propter quod fuerunt, qui exempla et has authoritates probationum inartificialium esse arbitrarentur, quod ea non inueniret orator, sed acciperet. plurimum autem refert, nam testis, et quaestio, et his similia, de ipsa re, quae in iudicio est, pronuntiat. extra petita nisi ad aliquam praesentis disceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per se ualent.

De usu argumentorum.

HAEC ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel usu praecipita in hoc tempus sciebam. nec mihi fiducia est, ut ea sola esse contendam, quinimmo hortor ad quaerendum, et inueniri posse fateor, quae tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter quemadmodum sit utendum his, subiungam. Traditum ferè est, argumentum oportere esse confessum, dubijs enim probari dubia qui possunt? Quaedam tamen, quae in alterius rei probationem duamus, ipsa probanda sunt. occidisti uirum, eras enim adultera. prius de adulterio convincendum est, ut cum id coeperit esse pro certo, fiat incerti argumentum. spiculum tuum in corpore occisi inuentum est, negat suum, ut probationi profit, probandum est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quam quae ex dubijs facta sunt certa, caedes a te facta est, cruenta ueste habuisti, non est tam graue argumentum si fateatur, quam si conuincatur. nam si fatetur, multis ex causis potuit cruenta esse uestis. si negat, hic causae cardinem ponit, in quo si uictus fuerit, etiam in sequentibus ruit. Non enim uidetur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi, si confiteretur. Firmissimum argumentorum singulis instandum, infirmiora congreganda sunt, quae illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant. Haec imbecilla natura mutuo auxilio sustententur. Itaque si non possunt ualere, quae magna non sunt, ualebunt quae multa sunt, quae ad eiusdem rei probationem omnia spectant. Ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur. hereditatem sperabas, et magnam hereditatem, et pauper eras, et tum maxime a creditoribus appellaberis, et offenderas eum, cuius haeres eras, et mutaturum tabulas sciebas. singula leuia sunt, et communia. uniuersa uero nocent, etiam si non ut fulmine, tamen

ut grandine. Quaedam argumenta ponere satis non est, adiuvanda sunt, ut cupiditas causa sceleris fuit, quæ sit vis eius, ira quãtũ efficiat in animis hominum talis affectio, ita et firmiora erunt ipsa, & plus habebunt decoris, si non nudos, & uelut carne spoliatos artus ostenderint. Multum etiam refert, si argumento nitentur ody. Vtrũ hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduersus inferiorẽ, parem, an superiorẽ, alienũ, an propinquum, suos habent omnia ista tractatus, & ad utilitatẽ partis eius, quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus semper, quæ inuenerimus, argumentis onerandus est iudex, quia & tædiũ afferunt, et fidẽ detrahunt, neq; enim potest iudex credere satis esse ea potentia, quæ nõ putamus ipsi sufficere, q̄ diximus. In rebus uero apertis argumentari tam sit stultum, quã in clarissimũ solẽ mortale lumen inferre. His qdam probationes adiungunt, quas παθητικὰς uocant, ductas ex affectibus, atq; Aristoteles qdẽ potentissimũ putat ex eo, q̄ dicit, si sit uir optimus, qd̄ ut optimũ est, ita longe qdẽ. sed sequitur tamen uideri. Inde enim illa nobilis scauri defensio, Quintus Varius Suetonensis ait Aemylum scaurum remp. prodidisse, Aemylus scaurus negat. Cui simile qddam fecisse Iphicrates dicitur, q̄ cum Aristophontem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia remp. proditorus esset, isq; id negasset, Quod igitur inquit tu nõ fecisses, ego feci. Intuendũ autem & quis sit, apud quem dicimus, & id, quod illi maxime probabile uideatur, requirendũ, qua de re locuti sumus in proœmiũ, & suasoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio est. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixisti. Et ó facinus indignũ, & similia, quæ nõ debent deesse qdem orationi, & si desunt, multiũ nocent, nõ tamen habẽda sunt inter magna præsidia, cũ hoc in eadẽ causa fieri ex utraq; parte similiter possit. Illæ firmiores ex sua cuiusq; p̄sona probationes, quæ credibilẽ rationẽ subiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbatus, non fuerit aliũ accusaturus quã nocentem, quando si negotiũ innocenti facit, liberet eũ noxa, q̄ admiserit. hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisq; necessarios auctoritatem petunt. Quæsitũ etiã potentissima argumenta. primo ne ponenda sint loco, ut occupent animos, an summo, ut inde dimittant. an partita primo, summoq; ut homerica dispositiõe in medio sint infirma, an a minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusq; postulat, ordinabuntur, uno ut ego censeo excepto, ne a potentissimis ad leuissima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos, et genera quã posse in apertissime ostẽderẽ.

Quidā executi sunt uerbosius, quibus placuit proposita locorum cō-
 muniū materia, quo quæq; res modo dici posset, ostēdere. Sed mihi
 superuacuum uidebatur. Nā et fere' apparet, qd in iniuriā, quid in
 auaritiā, qd in testē inimicum, qd pro teste amico dicēdum sit. Et de
 omnibus his oīa dicere infinitum est, tam hercule, quā si cōtrouer-
 siarum quæ sunt, quæq; futuræ sint quæstiones, argumenta, sentētiās
 tradere uelim. Ipsas autē uelut argumētorum sedes, non me qdem
 omnes ostēdisse cōfido, plurimas tamen. qd eo diligentius faciēdum
 fuit, qd declamationes, quibus ad pugnā forensem uelut præpilatis
 exerceri solebamus, olim iā ab illa uera imagine orādi recesserunt,
 atq; ad solā cōpositæ uoluptatē neruis carent, nō alio mediūfidius
 uitio dicētium, quā quo mancipiorum negotiatores, formæ puero-
 rum uirilitate excisa lenocinātur. Nā ut illi robur, ac lacertos, bar-
 bamq; ante oīa, et alia, quæ natura propria maribus dedit, parum
 existimant decora, quæq; fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt,
 ita nos habitum orationis ipsum uirilē, et illā uim strictē, robusteq;
 dicēdi, tenera quadā elocutionis cute operimus, et dum leuia sint, ac
 nitida, q̄tum ualeāt nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturā in-
 tuenti nemo nō uir spadone formosior erit, neq; tā auersa unq̄ uide-
 bitur ab opere suo prouidētia, ut debilitas inter optima inuēta sit,
 nec id ferro speciosum fieri putabo, qd si nasceretur, monstrum erat,
 libidinē iuuet ipsum effœmnati sexus mēdaciū, nunq̄ tamē hoc cō-
 tinget malis moribus regum, ut si qua pretiosa fecit, fecerit et bona.
 Quapropter eloquētiā licet hęc (ut sentio. n. dicamus) libidinosam,
 resupinā uoluptate auditoria probēt, nullā esse existimabo, quæ ne-
 minimū qdē in se iudiciū masculini, et icorrupti ne dicā grauis, et
 sancti uiri ostēdet. an uero statuarū artifices, pictoresq; clarissimi, cū
 corpora, q̄speciosissime fingēdo, pingēdo uel effingere cuperēt, nunq̄ ta-
 men in hūc inciderūt errorē, ut Bacchiā, aut Megabyzum aliquē in
 exēplū operis assumerēt sibi, sed Doryphoron illū, apū uel militiæ,
 uel palæstræ, aliorū quoq; iuuenū bellicosorū, et athlētārorū corpora
 decorare existimauerūt? Nos, q̄ oratorē studemus effingere, nō arma,
 sed tympana eloquētiæ demus. Igitur et ille, quē istituimus, adolescēs
 q̄maxime potest cōponat se ad imitationē ueritatis, initurusq; frequē-
 ter forēsū certaminum pugnā, iā in schola uictoriā spectet, et ferire
 uitalia, aut tueri sciat. et præceptor id maxime exigat, et inuētū præci-
 pue probet. Nā ut ad peiora iuuenes laude ducūtur, ita laudari i bōis
 gaudēt. Nūc illud mali est, qd necessaria plerūq; silētio trāseunt. Nec
 in dicēdo uidetur iter bona utilitas. Sed hęc et i alio nobis tractata

sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. nunc & ad ordinem inceptum reuertamur.

De refutatione.

REFUTATIO dupliciter accipi potest. nã & pars defensoris tota est posita in refutatione, et quæ dicta sunt ex diuerso, debet utrinq; dissolui, et, hæc est proprie, cui in causis quartus assignatur locus, sed utriusq; similis cõditio est. neq; uero ex alijs locis ratio argumentorũ in hac parte peti potest, quàm in confirmatione, nec locorũ, aut sententiarũ, aut uerborũ, & figurarũ alia conditio est. affectus plerũq; hæc pars mitiores habet. Nõ sine causa tamen difficilius semper est creditũ, quod Cicero sæpe testatur defendere, quàm accusare. primũ quod est res illa simplicior, proponitur enim uno modo, uarie dissoluitur, cũ accusatori satis sit plerunq; uerũ esse id, quod obiecerit, patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atq; ut sic dixerim, clamosa est actio. hinc mille flexus, et artes desyderantur. accusator præmeditate pleraq; domo affert. patronus etiã inopinatis frequenter occurrit. accusator dat testẽ. patronus ex ipso refellit. accusator criminũ inuidia, et si falsa sit, materiã dicendi trahit de parricidio, sacrilegio, maiestate, quæ patrono tantũ neganda sunt. Ideoq; accusationibus etiã mediocres in dicẽdo suffecerũt, bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus, fuit. Nã ut quod sentio semel finia, tanto est accusare, quàm defendere, quanto facere, quàm sanare uulnera facilius. Plurimũ autẽ refert, & qd protulerit aduersarius, et quomodo. Primũ igitur intuendũ est id cui responsuri sumus, propriũ sit eius iudicij, an ad causam extra accersitũ. Nã si est propriũ aut negandũ, aut defendendũ, aut transferendũ, extra hæc in iudicijs ferè nihil est. Deprecatio qdẽ quæ est sine ulla specie defensionis rara admodũ, et apud eos solos iudices, q nulla certa forma pronũtiandi tenentur, quãquã illæ quoq; apud Caiũ Cesarẽ, et triũuiros pro diuersarũ partiũ hominibus actiones, etiã si precibus utũtur, adhibet tamẽ

» patrocina, nisi hoc nõ fortissime defendẽtis est dicere. Quid aliud

» egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? Quod siquãdo apud principẽ, alium'ue, cui utrũ uelit liceat, dicẽdum erit. Dignum quidem morte eum, pro quo loquemur, clementia tamen seruandum esse uel talem. primum omnium non erit res nobis cum aduersario, sed cum iudice. Deinde forma deliberatiuæ magis materie, quàm iudicialis utemur. suadebimusenim ut laudem humanitatis potius, quàm uoluptatem ultionis concupiscat. Apud iudices qui-

dem secundum legem dicturos sententiam, de confessis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neque negari, neque transferri possunt, utiq; defendenda sunt, qualiacunq; sint, aut causa cadendum. negandi duplicem ostendimus formam, aut non esse factum, aut nõ hoc esse, qd factum sit. Quæ neque defendi, neque transferri possunt, utiq; neganda, nec solũ si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nuda inficiatio superest. testes erunt, multa in eos dicere licet. chirographũ, de similitudine literarum differendũ. Vtiq; nihil erit peius, quàm confessio. Ultima est actionis controversia, cum defendēdi, negandi'ue nõ est locus translatio. Atqui quædã sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. adulterij rea est, quæ cum anno uidua fuisset, enixa est, lis non erit. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, siquidem est id, de quo iudex pronuntiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere nihil ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse, quàm aduersarius dicat, tamen uelut huic simulationi oblivionis ignoscam (debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligentie reprehensionẽ non pertimescere.) Videndum etiam, an simul nobis plura aggredienda sint, an amolienda singula. plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli possint, aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis nõ expediat. tum enim toto corpore enitendum, et, ut sic dixerim, directa fronte pugnandũ est. Interim si resolvere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumenta cum aduersariorũ argumentis conferemus, si modo, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uero turba ualebunt, diducenda erunt, ut, quod paulo ante dixi, eras hæres, et pauper, & magna pecunia appellaberis a creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. urgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis qbus alebatur concidet. Vt si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitum præbent. Itaq; propositio quoq; secundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nũc singula ostendamus, nunc cõplectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere, ut si multas causas faciēdi, qd arguit reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis semel hoc intuendũ negemus, qd non quisquis causam faciēdi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissolvere expediet. Id autẽ, quod erit ab aduersario dictũ, quomodo refutari debeat intuendũ est. Nam si erit palam fal-

sum, negare satis est, ut pro Cluentio Cicero, eum, quē dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. palam etiam contraria, & superuacua, & stulta reprehendere nullius artis est. Ideoq; nec rationes eorū, nec exempla tradere necesse est. Id quoq;, quod obscurum uocant, quod secreto, & sine teste, aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmum est, sufficit enim quod aduersarius non probat. Item quod ad causam nō pertinet. Et tamen interim oratoris est efficere, ut qd aut contrariū esse, aut a causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostrae potius causae uideatur esse coniunctum. Obijatur Oppio, quod de militū abarijs detraxerit, asperū crimen, sed id contrariū ostendit Cicero, quia idē accusatores obiecerunt Oppio, quod is uoluerit largiendo corrūpere exercitum. Testes in Cornelium accusator lecti a tribuno codicis pollicetur. Facit hoc Cicero superuacuum, quia ipse fateatur, petit accusationem in Verrem Q. Caecilius, quod fuerat quæstor eius, ipsum Cicero, ut pro se uideretur, effect. cætera, quæ proponuntur, communes locos habent. aut enim coniectura excutiuntur, an uera sint, aut finitione, an propria, aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidunt. eaq; non modo in propositionis, aut rationibus, sed in toto genere actionis intuenta. an sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduelionis. Inhumana, ut Tiberonis Ligarium exulem accusantis, atq; id agentis, in ei Caesar ignoscat. Superba ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factum. proinde præcipites, insidiosæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortissime inuaseris, quod est aut omnibus periculosum, ut dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit unq;, aut cui concedi sine summo omnium piculo potest? ut eum iure potuerit occidere. a quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur. aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestre ordinem admittant. nonnunq; tamen quædã bene contemuntur, uel tanq; leuia, uel tanq; ad causam nihil p̄tinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusq; procedit, ut quæ dicēdo refutare nō possumus, quasi fastidiēdo calcemus. Quoniã uero maxima pars eorū similibus cōstat, rimandū erit diligentissime, qd sit in quoq;, quod assumitur. dissimile id in iure facile deprehēditur. Est enim scriptum de rebus utiq; diuersis, tantoq; magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uero similitudines, quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanibus, facile est eludere. Exempla rerum uarie tractanda sunt, si nocebunt, quæ si uetera erunt, fabulosa dicere licebit.

si indubia, maxime quidē dissimilia. neq; enim fieri potest ut paria
 sint omnia, ut si Nasicā post occisum Gracchum defendatur exemplo
 Halæ, a quo Melius est interfectus. Melium regni affectatorem fuis-
 se, a Graccho leges modo latas esse populares, Halam magistrum e-
 quitum fuisse, Nasicam priuatum esse, dicatur. Si defecerint omnia, tū
 uidendum crit, an obtineri possit, ne illud quidem recte factum.
 Quod de exemplis, etiam idem de iudicatis obseruandum. Quod
 autem posui referre, quo quicq; accusator modo dixerit, huc pertinet,
 ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur, si acri, &
 uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitiori-
 bus proferamus, ut Cicero pro Cornelio codicem attigit, & protinus
 cum quadam defensione. ut si pro luxurioso dicendum sit, obiecta est
 paulo liberalior uita, sic & pro sordido parcum, pro maledico libe-
 rum dicere licebit. Vtq; nunquam committendum est, ut aduersario-
 rum dicta cum sua confirmatione referamus. aut etiam ioci alicu-
 ius executione adiues, nisi cū eludenda. apud exercitum mihi fue-
 ris inquit, tot annis forum non attigeris, absueris tandiu, & cum tā
 longo interuallo ueneris, cum ijs, qui in foro habitauerunt, de dignitate
 contendas. Præterea in contradictionibus interim totum crimen
 exponitur, ut Cicero pro Scæuro contra Bostarem facit, uelut oratio-
 nem diuersæ partis imitatus, aut pluribus propositionibus iunctis,
 ut pro Varreno. cum iter p̄ agros, & loca sola faceret, cū Popu-
 leno, in familiā ancharianam incidisse dixerunt, deinde Populeniū
 occisum esse, ilico Varrenum uinctum adseruatum, dum hic ostende-
 ret, quid de eo fieri uellet. quod est utile, si erit incredibilis rei ordo,
 et ipsa expositione fidē pditurus. Interim per partes dissoluitur, quod
 contextu nocet, & plerumq; id est tutius. Quædam contradictiones
 natura sunt singulæ. id exemplis non eget. Communia bene repre-
 henduntur, non tantum quia utriusq; sunt partis, sed quia plus pro
 sunt respondententi. neq; enim pigebit, qđ sæpe monui, referre. cōmune
 qui prior dicit, contrariū facit, est enim contrarium, quo aduersarius
 bene uti potest. At enim nō uerisimile est tantum scelus M. Cottam
 esse commentum, quid hoc uerisimile est tantum scelus Oppium esse
 conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ
 inter semet ipsa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex
 rebus ipsis manifesta sunt, ut in causa Cœliana. Clodia aurum se
 Cœlio cōmodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est. uene-
 num sibi paratum, qđ summū odij argumentum est. Tubero Ligariū
 accusat, quod is in Africa fuerit, et queritur quod ab eo ipse in Afri-

• *causa non sit admissus.* Aliquando uero praebet eius rei occasionem
 minus considerata ex aduerso dicentis oratio, quod accidit praecipue
 cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi non respiciant quid
 dixerint, dum locum praesentem non totam causam intuentur. Quid
 tam uideri potest contra Cluentium, quam censoria nota? quid tam co-
 tra eundem, quam filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius
 Oppianicum circumuenisset crimine exheredatum? At haec Cicero
 » pugnare inuicem ostendit. Sed tu Acci consideres censeo diligenter,
 » utrum censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij, si Egnatij, le-
 » ue est, quod censores de ceteris subscripserunt. Ipsum enim Egnatium,
 » quem tu graue esse uis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censorium, hunc
 » Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredauit, censores
 » in senatu, cum patrem eiecissent, retinuerunt. Illa magis uitiose di-
 cuntur, quam acute reprehenduntur, argumentum dubium pro neces-
 sario, controuersum pro confesso, commune pluribus, pro proprio,
 uulgare, superuacuum, serius constitutum, contra fidem nam & illa
 acidunt parum cauti, ut crimen augeant, quod probandum est. de fa-
 cto disputent cum de authore queratur. impossibilia aggredian-
 tur, pro effectis. relinquunt uix dum inchoata. de homine dicere, quam
 de causa malint. hominum uitam rebus assignent, ut si quis decemui-
 ratum accuset, non Appium. manifestis repugnent, dicant, quod aliter
 accipi possit. summam quaestionis non intueatur. non ad proposita respon-
 deant, quod unum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis ex-
 trinsecus remedijs tuenda est, ut cum peculatus Verres reus fortiter,
 & industrie tutatus contra Piratas Siciliam dicitur. Eadem aduersus
 contradictiones nobis oppositas praecpta sunt. Hoc tamen amplius,
 quod circa eas multi duobus uitijs diuersis laborant. Nam quaedam etiam
 in foro tanquam molestam rem, & odiosam praetereunt. Et his plerumque,
 quae composita domo attulerunt, contenti sine aduersario dicunt. Et
 si licet multo magis in scholis, in quibus non solum contradictiones
 omittuntur, uerum etiam ipsae materiae, sic plerumque finguntur, ut nihil
 dici pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi uerbis etiam, uel senten-
 tiolis omnibus respondendum putant, quod est & infinitum, & su-
 peruacuum. Non enim causa reprehenditur, sed actor, quem ego semper
 uideri malle sic disertum, ut si dixerit quod rei profuerit, ingenij
 credatur laus esse non cause, si quando forte non laedat, cause non in-
 genij culpa. Itaque illae reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullum
 infantiae in dicendo, qualis in Pisonem, inscitiae rerum, uerborumque, &
 insulsitatis etiam, qualis in Antonium est, accommodantur, ut iustis odijs,
 suntque

suntq; utiles ad conciliandum is, quos inuisos facere uolueris, odiū. alia respondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorū non oratio modo, sed uita etiam, uultus deniq; incessus, habitus recte incusari solet. Ut aduersus Quintium Cicero, non hæc solū, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentiū Quintius. Nonnunquā eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur, ut a Cicerone Triarius, cū Scauri columnas per urbem plaustris uectas esse dixit. Ego porro inquit, q̄ albans habeo columnas, clitellis eas apportari. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conuitiari aliquando patrocini fides cogit. Illa uero aduersus omnes & recepta, & non inhumana conuæstio, si callide quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoq; permutatio reprehenditur sæpe, sicut Acius aduersus Cluentium, Aeschines aduersus Ctesiphontem facit, Cum illi Ciceronem lege usurum modo, hic minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores uero in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillime responderi possit, neu sibi stultum aduersarium fingant. facimus autē, quod maxime uberes loci, popularesq; sententiæ nascuntur, materiā dicendi, nobis quo uolumus ducentibus, ut non sit ille inutilis uersus.

Non male respondit, male enim prior ille rogat.

Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi aduersario nō ipsi nobis respondebimus. Aiunt Aciū interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in tragædijs tanta uis esset optime respondēdi, optime hæc reddidisse rationem, quod illic ea dicerentur, quæ ipse uellet, in foro essent dicturi aduersarij, quæ minime uellet. Ridiculum est ergo in exercitationibus, quæ foro præparantur, prius cogitare qd responderi, quàm quid ex aduerso dici possit. Et bonus præceptor non minus discipulū laudare debet, siquid pro diuersa, quàm siquid pro sua parte acriter excogitauit. Rursus aliqd in scholis permittendū semper, in foro raro. Nam loco a petitore primo contradictione uti qui possumus? ubi uera res agitur. cum aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen pleriq; in hoc uitium uel consuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de se respondentibus uenustissimos lusos, cum modo se uero nihil dixisse. nec tam stulte dicturos, modo bene admonitos ab aduersario, & agere gratias quod adiuti sint, iocantur. Frequentissime uero, id quod firmissimum est, nunquam his responsurum aduersarium fuisse, quæ proposita non essent, nisi sciret illa uera esse, & ad fatendum conscientia esset im-

Quintil.

n

17 pulsus, ut pro Cluentio Cicero. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic re
 18 nuntiari, me habere in animo causam hæc præsidio legis defendere,
 19 ita ne est? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur. Et est nescio
 20 quis de ijs, quos amicos esse nobis arbitramur, qui nostra consilia ad
 21 aduersariū deferat. Quisnam tibi hoc renuntiauit? quis tam impro
 22 bus fuit? cui autem ego narraui? nemo, ut opinor, in culpa est, sed ni
 23 mirum tibi istud lex ipsa renuntiauit. At quidam contradictione
 non contenti, totos etiam locos explicant, scire se hoc dicturos aduer
 sarios, et ita persecuturos, quod factū uenuste temporibus nostris elu
 sit Vibius Crispus uir ingenij iucundi, et elegantis. Ego uero inquit,
 ista non dico, quod enim attinet illa bis dici? Nonnunquā tamen aliqd
 simile contradictioni poni potest, siqd ab aduersario testationibus cō
 prehensum, in aduocationibus iactatum, respondebimus enim rei ab
 illis dictæ, nō a nobis excogitatæ, aut si id genus erit causæ, ut pro
 ponere possimus certa, extra quæ nihil dici possit, ut cū res furtiua
 in domo deprehensa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorante illatā,
 aut depositam apud se, aut donatam sibi, quibus omnibus etiā si pro
 posita non sint, responderi potest. At in scholis recte et interpellatio
 nibus, et contradictionibus occurremus, ut in utrūq; locum idest pri
 mum, et secundum plurimū simul exerceamur, quod nisi fecerimus,
 nunquā utemur contradictione, non enim erit cui respondeamus. Est
 et illud uitium nimium solliciti, et circa omnia momenta luctantis,
 suspectam enim facit iudici causam, et frequenter quæ statim dicta
 omnem dubitationem sustulissent, dilata ipsis præparationibus fidē
 perdunt, quia patronus et alijs crediderit opus fuisse. fiducia igitur
 orator præ se ferat, semperq; ita dicat, tanq̄ de causa optime sentiat.
 Quod, sicut omnia, in Cicerone præcipuum est. Nam illa summa cu
 ra securitatis est similis, tantaq; in oratione authoritas, ut probatio
 nis locū obtineat dubitare nobis non audentibus. Porro qui scierit
 quid pars aduersa, quid nostra habeat ualentissimū, facile iudicabit,
 quibus maxime rebus uel occurrendū sit, uel instandum. Ordo qdem
 in parte nulla minus affert laboris, nam si agimus, nostra confirmā
 da sunt primū, tum quæ nostris opponuntur refutanda. si responde
 mus, prius incipiendum est a refutatione. Nascuntur autē ex ijs, quæ
 contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones. Euntq; interim lon
 gius, ut gladiatorum manus, quæ secundæ uocantur. Fiunt et terciæ,
 si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erit. Et quartæ, si
 geminata captatio est, ut bis etiā cauere, bis repetere oportuerit. Quæ
 ratio et ultra ducit, sed illā etiam, quam supra ostendi, simplicē ex
 affectibus

affectibus, atq; ex affirmatione sola probationem recipit refutatio, qualis est illa Scæuri, de qua dixi supra. Quin nescio an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndum præcipue utriq; parti, ubi sit rei summa. Nam fere accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis iudicetur, in his probandi, refutandiq; ratio est, sed adiunãda uiribus dicentis, & adornanda. Quamlibet enim sint ad docendũ, quod uolumus accommodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodã oratoris spiritu implentur. Quare & illi communes loci, de testibus, de tabulis, de argumentis, alijsq; similibus magnam uim animis iudicũ afferunt. Et y proprij, de qbus factum quodq; laudamus, aut contra iustum, uel iniustum docemus, maius, aut minus, asperius, aut mitius. Ex his autem alij ad cõparationem singulorũ argumentorũ faciunt, alij ad plurimum, alij ad totius causæ iudicationem. Ex quibus sunt, quæ præparent animũ iudicis, sunt quæ confirmant. sed præparatio quoq; aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium. Et proinde, ut cuiq; conueniunt, subiicienda. Ideoq; miror inter duos diuersarũ sectarum uelut duces nõ mediocri cõtentione quaesitum, singulis'ne quæstionibus subiiciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docendus iudex, quàm mouendus, ut præcipit Apollodorus tanq̃ perierit hæc ratio media, & nihil cũ ipsius causæ utilitate sit deliberandũ. Hæc præcipiunt, q ipsi non dicunt in foro, ut artes à securis, otiosisq; cõpositæ, ipsa pugnae necessitate turbentur. Nanq; oës fere, qui legem dicendi, quasi quædã mysteria tradiderunt certis nõ inueniendorum modo argumentorũ locis, sed concludendorum quoq; nos præceptis alligauerunt, de qbus breuissime prælocutus, qd ipse sentiam, idest quid præclarissimos oratores fecisse uideam, non tacebo.

Quibus constet epichirema, & qbus refellatur.

IGITUR enthymema, & argumentum ipsum, idest rem, quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam uero, ut dixi, duplicem. Ex consequentibus, quod habet propositionem, coniunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario.

- » Causa tum dubia, quod erat aliqd in utraq; parte, quod probari
- » posset, nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiã dũ adiuerunt.
- » Habet enim propositionem, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero, quod etiam solum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitam

» si putetis per uos restitui posse, nolitis. quod quidem etiam aliquando
 » multiplicari solet, ut est ab eodē, & pro eodem reo factū. Quem
 » igitur cum aliqua gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorū quere-
 » la, quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc iniuria
 » in quo loco, alieno tempore cum periculo capitis non dubitauit occi-
 » dere. Optimum autem uidetur enthymematis genus, cū proposito
 » dissimili, uel contrario, ratio subiungitur, quale est Demosthenis, Nō
 » enim si quid unquam contra leges factum est, idq; tu es imitatus, iur-
 » co te conuenit pœna liberari, quin e' cōtrario damnari multo magis.
 » Nam ut si quis eorū damnatus esset, tu hoc nō scripsisses, ita damna-
 » tus si tu fueris, non scribet alius. Epichirematicis & quatuor, &
 » quinque & sex etiam factæ sunt partes à quibusdam. Cicero maxime
 » quinque defendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, &
 » eius probatio, quinta complexio, quia interim et propositio nō egeat
 » rationis, & assumptio probationis. Nonnunquam etiā complexione
 » opus non sit, & quadr partitam, & tripartitam, & bipartitā quoq;
 » fieri posse ratiocinationem, mihi, et plurimis nihilo minus authori-
 » bus tres ad summum uidentur. Nam ita se habet ista natura, ut sit de
 » quo quaeratur, & p quod probetur, tertium adijci potest, uelut cōsensu
 » duorū antecedentium, ita erit prima intentio, secunda assumptio, ter-
 » tia connexio. Nam confirmatio primæ, ac secundæ partis exornatio
 » est, & eisdem cedere possunt, quibus subiunguntur. Sumamus enim ex
 » Cicerone quinque partium exemplū. melius gubernantur ea, quæ con-
 » silio reguntur, q̄ quæ sine consilio administrantur. Hanc primā partē
 » numerant, eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopiosissimis uer-
 » bis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum sua ratione unū
 » puto, alioquin si ratio pars est (est autē uaria ratio) plures partes esse
 » dicantur. Assumptionem deinde ponit, nihil autem omnium rerū me-
 » lius q̄ omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in lo-
 » co iam porro inducunt approbationem, de quo idē, quod supra, dico.
 » Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id fert solū, quod ex
 » omnibus partibus cogitur hoc modo. Consilio igitur mundus admini-
 » stratur. aut unum in locum cum conduxerit breuiter expositionem,
 » & assumptionē adiungit qd ex his conficiatur ad hūc modū. quod
 » si melius geruntur quæ consilio, q̄ quæ sine consilio administrantur.
 » nihil autem omnium rerū melius q̄ omnis mundus administratur, con-
 » silio igitur mundus administratur, cui parti cōsentio. In tribus autē,
 » quas fecimus, partibus non est forma semper eadem, sed una, in qua
 » idem concluditur, quod intenditur. Anima immortalis est, nā quicquid
 » ex se ipso

ex se ipso mouetur immortale est, anima autem ex se ipsa mouetur,
 immortalis igitur est anima. hoc fit non solum in singulis argumen-
 tis, sed in totis causis, quæ sunt simplices, & in quæstionibus. nam et
 hæc primam habent expositionem, sacrilegiū comisisti, non quisquis
 hominem occidit, cædis reus tenetur, deinde rationem. sed hæc est in
 causis, & quæstione longior, quæ in singulis argumentis, & plerunq;
 summa cõplexione, uel p̄ enumerationem, uel per breuē conclusio-
 nem testantur quid effecerint. in hoc genere propositio dubia est, de
 hac enim quæritur. Altera est cõplexio non par intentioni, sed uim
 habens parem. Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum sensu
 caret, quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere nõ eadē
 propositio est, quæ cõnexio, omnia animalia meliora sunt, quæ inanima,
 nihil autem melius est mundo, mundus igitur animal, hic potest uideri
 de re cõtentio, potuit enim sic cõstitui ratiocinatio, animal est mundus,
 oia enim animalia meliora sunt, quæ inanima. Cæterū hæc propositio
 aut confessã est, aut proxima probanda, ut quæ beatã uitam uiuere uo-
 let, philosophetur oporteat. Hoc enim concedit, Cætera sequi nisi con-
 firmata prima parte non possunt. Est & assumptio interim confes-
 sa, ut, omnes autem uolunt uitam beatam uiuere, interim probãda,
 ut illa, quod est dissolutum sensu caret, Cum soluta corpore anima,
 an sit immortalis, uel ad tempus certum maneat, sit in dubio, quam
 assumptionem alij, alij rationē uocant, alij epichirema. Epichirema
 autem nullo differt a syllogismo, nisi quod illi & plures habent
 species, & uera colligunt ueris. Epichirematis frequentior circa cre-
 dibilia est usus, nã si contingeret semper controuersia confessis proba-
 re, uix esset in hoc genere usus oratoris. Nã quid ingenio est opus, ut
 dicat bona ad me ptinent? solus enim sum filius defuncti, uel solus
 heres, cū iure bonorū possessio testati, secundū tabulas testamenti de-
 tur, ad me igitur ptinent. sed cum ipsa ratio in quæstionem uenit, effi-
 ciendum est certum id, quod probaturi sumus, quod incertum est, ut si
 ipsa ferè intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus,
 aut non es solus. Itemq; aut nõ es heres, aut non iustum testamen-
 tum est, aut capere non potes, aut habes coheredes. Efficiendū est iu-
 stum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum est neces-
 saria illa summa connexio, cū interuenit oratio largior. Ad aliquid
 suffiunt intentio, ac ratio, silent enim leges inter arma, nec se expe-
 ctari iubent, cum ei, qui expectari uelit, ante iniusta pœna lucenda
 sit, quàm iusta repetenda. Ideoq; id enthymema, quod est ex conse-
 quentibus, rationi simile dixerunt. Sed et singula quoq; interim recte

ponuntur, ut ipsum illud. silent leges inter arma. Et à ratione fas est
 » incipere, deinde concludere, ut idē. si. XII. tabulæ nocturnum fu-
 » rem quoquo modo, diurnum autē si se telo defenderet, interfici impu-
 » ne uoluerunt, quis est, qui quoquo modo quis interfectus sit, punien-
 » dum putet? Variat autem hic adhuc, Et rursus rationem tertio lo-
 » co ponit. cum uideant aliquando gladiū nobis ab ipsis porrigi legi-
 » bus. Prioris autem partis duxit ordinem. insidiatori autem, et latro-
 » ni quæ potest inferri iusta nex? hæc intentio. qd comitatus nostri, qd
 » gladij uolunt? hæc ratio. Quos habere certe non liceret, si illis nullo
 » pacto uti liceret. hæc ex intentione, et ratione connexio. Huic generi
 probationis tribus occurritur modis, idest per omnes partes, aut enim
 expugnatur intentio, aut assumptio, aut conclusio, nonnunq̄ omnia,
 sed omnia hæc tria sunt. Intentio expugnatur, iure occidi eum, qui
 insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an ei sit fas
 lucem intueri, qui a se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur
 assumptio omnibus ijs, quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem
 nonnunq̄ est uera, cū eius propositio uera nō sit. Interim ueræ pro-
 positionis falsa ratio est. uirtus bonum est. uerum est, si quis rationem
 subiiciat, quod ea locupletes faciat, ueræ intentionis falsa sit ratio. Cō-
 nexio aut uera negatur, cum aliud colligit quā id, quod ex priori-
 bus concipitur, aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere, nō est uera
 sic, insidiator iure occiditur. nam q̄ curauit, ut uim afferat ut hostis,
 debet etiam ut hostis repelli. Recte igitur Clodius ut hostis occisus est,
 non utiq; non dum enim Clodium insidiatorem ostendimus. Sed fit
 uera connexio. recte igitur insidiator ut hostis occiditur, nihil ad nos,
 non dum enim Clodius insidiator apparet. Sed ut potest esse uera in-
 tentio, Et ratio, Et tamen falsa connexio, Ita si illa uera sunt, nunq̄
 est falsa connexio. Enthymema ab alijs oratorius syllogismus, ab alijs
 pars dicitur syllogismi, propterea quod syllogismus utiq; conclusionē,
 Et propositionem habet, Et per omnes partes efficit, quod proposuit.
 Enthymema tantum intentu intelligi contentum sit. Syllogismus talis.
 Solum bonū uirtus, nam id demum bonum est, quo nemo male uti po-
 test, uirtute nemo male uti potest, bonum est ergo uirtus. Enthymema
 ex consequentibus, bonū est uirtus, qua nemo male uti potest. Et con-
 tra. non est bonū pecunia. Non enim bonū, quo quisquā male uti po-
 test, pecunia potest quis male uti, non igitur bonū est pecunia. Enthymema
 ex pugnantibus, an bonum est pecunia, qua quisq; potest male
 uti? si pecunia, quæ est in argento signato, argentum est, qui argentū
 omne legauit, Et pecuniam, quæ est in argento signato, legauit, ar-
 gentum

gentum autem omne legauit, igitur & pecuniam, quæ est in argento, legauit. Habebit formam syllogismi, Oratori satis est dicere, cum argentum legauerit omne, pecuniam quoque legauit, quæ est in argento. peregrisse mihi uideor sacra tradentiũ artes, sed consilio locus superest. Nanq; ego ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti nefas non duxo, ita constare totam, aut certe confertam esse aggressionum, & enthymematum supatione minime uelim. Dialogis enim, et dialecticis disputationibus erit similior, quàm nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos uerũ querentes, minutus, et scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum, confessumq; perducunt, ut qui sibi et inueniendi, et iudicandi uindictent partes, quarum alteram τοζινὺν, alteram κριτινὺν uocant, nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atq; aliarum certe ignaros literarum loquendum est, quos nisi delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipsa, quæ iusta, ac uera sunt, tenere non possumus. Locuples, et speciosa uult esse eloquentia, quorum nihil consequentur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unam prope formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seueritate, & ex copia sacietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis, nõ uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis uallibus fluat, ac sibi uiam siquando nõ acceperit faciat. Nam quid illa miserius lege, uelut præformatas infantibus literas prosequendum, & ut græci dicere solent, quem mater amictum dedit solicate custodientium, propositio, ac conclusio ex consequentibus pugnantibus. non inspiret, non augeat, non mille figuris uariet, ac uerset, ut ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manufacta, & arte suscepta, magistrum fateri ubiq; uideantur. Quis unquam sic dixit orator? non ne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? quæ apprehensa græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in cathenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, et se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati nunquam respondebunt, quem imitentur, sed de figuris alio loco, nunc illud adijciendũ ne us quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro, et dilucido, & distincte, cæterũ minime lato, ornatoq; putant esse dicenda, nanq; ea distincta qdẽ, ac p̄spicua debere esse confiteor. In rebus uero minoribus etiã sermone, ac uerbis q̄maxime proprijs, et ex usu, at si

n iiii

De capuchinor̄ de Monnoyar =

Q V I N T I L I A N I

maior erit materia, nullum ornatum ijs, qui modo nō obscuret, subtrahendum puto. Nam & saepe plurimum lucis affert ipsa translatio, cū etiā ipsi iurisperiti, quorū summus circa uerborū proprietatē labor est, litus audeant esse dicere, qua fluctus alludit, quōq; quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est uoluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione. & multum ad fidē adiunat audientis uoluptas, nisi forte existimamus Ciceronē, hęc mala ipsa in argumentatione dixisse, silere leges inter arma, & gladiū nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento non impedimento.

M. FABII Q V I N T I L I A N I O R A
T O R I A R V M I N S T I T V -
T I O N V M L I B E R
S E X T V S .

Prooemium, in quo conquestio de fortuna sua continetur.

h A E C Marcelle victori ex tua uoluntate maxime ingressus, tum si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissime pene etiā necessitate quadam officij delegati mihi, sedulo laborabam, respiciēs tamen illam curam meae uoluptatis, quod filio, cuius eminens ingenium sollicitam quoq; parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis uidebar, ut si me, quod æquū, & optabile fuit, fata interceptissent, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentem diebus, ac noctibus, festinantemq; metu meae mortalitatis, ita subito prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minusq; ad me pertineret. Illum enim, de quo summa conceperam, & in quo spem unicam senectutis meae reponebam, repetito uulnere orbitatis, amisi. Quid nunc agam? aut quē ultra esse usum mei dijs reprobantibus credā? nam ita forte accidit, ut eum quoq; librum, quē de causis corruptae eloquentiae emisi, iā scribere aggressus ictu simili ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infaustum opus, et quicquid hoc est in me infelicium literarum super immaturum funus cōsumpturis uiscera mea flāms iniicere? Neq; hanc impiam uiuacitatem nouis insuper curis fatigare? Quis enim mihi bonus parēs ignoscat, si studere amplius possum, ac nō oderit hanc animi mei firmitatē, si quis in me est
alius usus

alius usus uocis, quàm ut incusem deos superstes omnium meorum, nul-
 lam terras prospicere providentiam tester, si non meo casu, cui tamen
 nihil obijci, nisi quod uiuam, potest, at illorum certe, quos utiq; immeri-
 tos mors acerba damnavit, erepta mihi prius eorundem matre, quæ
 nõ dum expleto ætatis undevicesimo anno, duos enixa filios, quavis
 acerbissimis rapta fati infelix decessit, hoc ego uel uno malo sic erã
 afflictus, ut me iam nulla fortuna posset efficere felicem. Nam cum
 omni uirtute, quæ in foeminas cadit, functa sit, insanabilem attulit ma-
 rito dolorem, tum ætate tam puellari, præsertim me e cõparata, po-
 test & ipsa numerari inter uulnera orbitatis, liberis tamen supersti-
 tibus oblectabar. Et quod nefas erat, scæna, sed optabat ipsa, me saluo
 maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintum
 egressus annum, ut in malis agerem, prior alterum ex duobus eruit
 lumẽ. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarum causas
 uolo. utinamq; esset ratio munuendi, sed lumen dissimulare q̄ possum?
 quid gratiæ ille in uultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij
 igniculos, quam præstantiã placidæ, & quod scio uix posse credi tan-
 tum, altæ mentis ostenderit, qualis amorẽ quicumq; alienus infans me-
 reretur. Illud uero insidiãtis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit,
 ut ille mihi blandissimus me suis nutricibus, me auicæ educanti, me
 omnibus, q̄ sollicitare illas ætates solent, anteferet. Quapropter illi
 dolori, quem ex matre optima, atq; laudẽ omnẽ supergressa paucos
 ante menses ceperam, gratulor. Minus enim est, quod flendum meo no-
 mine, quàm quod illius gaudendum est. Vna post hæc Quintiliani mei
 spe, ac uoluptate nitebar, & poterat sufficere solatio, non enim floscu-
 los, sicut prior, sed iam decimum ætatis ingressus annum, certos, atq;
 defloratos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infelicem con-
 scientiam, per illos manes numina doloris mei, has me in illo uidisse
 uirtutes ingenij, non modo ad p̄cipiendas disciplinas, quo nihil præ-
 stantius cognoui, plurima expertus, studijq; iam tum nõ coacti (sciunt
 præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut pror-
 sus possit hinc esse tanti fulminis metus, quod obseruatum fere est ce-
 lerius occidere festinatam maturitatem. Et esse nescio quam, quæ spes
 tantas decerpit, inuidiã, ne uidelicet ultra quàm homini datum est,
 nostra prouehantur. Etiã illa fortunæ aderant omnia, uocis iucundi-
 tas, claritasq; oris suauitas, & in utracunq; lingua tanq̄ ad eã de-
 mum natus esset, expressa proprietates omnium literarum. sed hæc spes,
 adhuc illa maiora, constantia, grauitas, contra dolores etiã, ac metus
 robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione mensium octo

ualetudinem tulit? ut me in supremis consolatus est? quam etiã de fi-
ciens? quamq; non noster ipsum illum alienatae mentis errorẽ circa
solas literas habuit? Tuos'ne ego (o' meae spes inanes) labentes oculos,
tuum fugientẽ spiritum uidi, tuum corpus frigidũ, ex angue cõplexus,
animam recipere, auramq; cõmunem haurire amplius potui? dignus
his cruciatibus, quos fero, dignus his cogitationibus. te'ne consulari
nuper adoptione ad omniũ spes bonorũ prius admotum, te auuncu-
lo praetori generũ destinatum, te omniũ spe atticæ eloquẽtiæ candida-
tum, superstes parens tantum ad pœnas, & si non cupido lucis, certe
patientia uindictæ, te a reliqua mea ætate, nem frustra mala oĩa ad
crimẽ fortunæ relegamus. Nemo, nisi sua culpa, diu dolet. sed uiui-
mus, & aliqua uiuendi ratio querenda est, credendumq; doctissimis
hominibus, q̄ unicũ aduersorũ solatium literas putauerunt. Si quãdo
tamea ita resederit praesens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogi-
tatio inseri possit, nõ iniustæ petierim moræ ueniã. Quis enim dila-
ta studia miretur? quæ potius nõ abrupta esse mirandũ est, tum si qua
minus fuerint effecta us, quæ leuius adhuc afflicti coeperamus, im-
peritiæ, aut fortunæ remittantur, quæ siq̄ mediocriũ alioquin in no-
stro ingenio uirium fuit, ut nõ extinxerit, debilitauit tamen. sed uel
propter hoc nos cõtumacius erigamus. q̄ illã ut pferre nobis diffi-
le est, ita facile cõtemnere, nihil enim sibi aduersus me reliq̄t, & in-
felicẽ qdẽ, sed certissimã tamen attulit mihi ex his malis securitatẽ.
boni autẽ consulere nostrũ laborẽ uel propter hoc, ceriũ est, quod in
nullũ iam propriũ usum pseueramus. sed omnis hæc cura ad alie-
nos, ut alienis utilis, si modo qd utile scribimus, spectat. Nos miseri
sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparabamus,
alijs relinquemus.

De conclusione.

PERORATIO sequebatur, quam cumulum qdam, conclusio-
nẽ alij uocãt. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in affecti-
bus. Rerũ repetitio, et cõgregatio, quæ græce dicitur ἀναεπαλαίωσις,
a' qbusdam latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficit, et
totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus
mouerit, turba ualet. In hac quæ repetemus, q̄ breuissime dicenda
sunt, & quod græco uerbo patet, decurrendũ per capita. Nam si mo-
rabimur, nõ iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autẽ
enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis
excitanda sententijs, et figuris utiq; uarianda, alioquin nihil est odio-

sius recta illa repetitione uelut memorie iudicium diffidentis. Sunt
 autem innumerabiles, optimeq; in Verrem Ciceronis, si pater ipse
 iudicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur? et deinde subiecit enu-
 merationem. aut cum idē et in eundem, per inuocationem deorū spo-
 liata a prætore templa dinumerat. licet & dubitare nunquid &
 nos fugerit, & quid responsuri sint aduersarij his, & his, aut quam
 spem accusator habeat omnibus ita defensis? Illa uero iucundissima, si
 contingat aliquod ex aduersario ducere argumentum, ut si dicas reli-
 quit hanc partem causæ, aut inuidia premeri maluit, aut ad preces
 confugit, & merito, cum sciret hæc, & hæc. sed non sunt singulæ
 species prosequendæ, ne sola uideantur, quæ forte nunc dixero, cum
 occasiones & ex causis, & ex dictis aduersariorū, & ex quibusdam
 fortuitis quoq; orientur, nec referenda modo nostra, sed postulandū
 est etiā ab aduersarijs, ut ad quædā respondeant. Id autē si et actio-
 nis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possunt, nā
 prouocare quæ inde sint fortia, non arguentis est, sed admouentis.
 Id unum epilogi genus uisum est plerisq; atticorum, & philosophis
 ferē omnibus, q; de arte oratoria scriptum aliqd reliquerunt. Id sen-
 sisse atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconem
 prohibebatur orator. philosophos minus miror, apud quos uitijs est lo-
 co affici, nec boni mores uidentur, sic a uero iudicem auerti, nec con-
 uenire bono uiro uitijs uti, necessarios tamen affectus fatebuntur, si
 aliter obtineri uera, & iusta, & in cōmune profutura non possint.
 Cæterū illud cōstitit inter oēs, etiā in alijs partibus actionis, si multi-
 plex causa sit, et pluribus argumētis defensa utiliter ἀνακεφαλαιώσιν
 fieri solere. sicut nemo dubitauerit multas esse causas, in quibus nul-
 lo loco sit necessaria, si breues, & simplices fuerint. Hæc pars perora-
 tionis accusatori patronoq; æque cōmunis est. Affectibus quoq; eisdē
 ferē utuntur, sed rarius hic, ille sæpius, ac magis. Nam huic concita-
 re iudices, illi flectere conuenit. Verum & accusator habet interim
 lachrymas ex miseratione eius rei, quā ulciscitur, Et reus de indigni-
 tate calumnie conspirationis uehementius interim queritur. Diuide-
 re igitur hæc officia commodissimum, quæ plerunq; sunt, ut dixi,
 proæmo similia, sed liberiora, plenioraq; inclinatio enim iudicū ad
 nos petitur, initio parcus, tum admitti satis est, & oratio tota super-
 est. in epilogo uero est, qualem animum iudex in consilium ferat, &
 iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quo seruemur. Est igi-
 tur utrisque commune conciliare sibi, auertere ab aduersario iudi-
 cem, concitare affectus, & componere. Et breuissimum quidem

hoc præceptum dari utriq; parti potest, ut totas causæ suæ vires ora-
 tor ante oculos ponat. Et cum uiderit quid inuidiosum, favorabile,
 inuisum, miserabile, aut sit in rebus, aut uideri possit, ea dicat, quibus
 si iudex esset ipse, maxime moueretur. Sed certius est ire per singula,
 & quæ cõalient quidẽ accusatorem in præceptis exordij iam dixi-
 mus. Quædam tamen, quæ illic ostendere satis est, in peroratione im-
 plẽda sunt, magis si contra impotentem, inuisum, pniciosum suscepta
 causa est, si iudicibus ipsis, aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati
 futura absolutio. Nam egregie in Vatiniũ Caluus. factum inquit,
 ambitum scitis omnes, & hæc uos scire omnes sciunt. Cicero quidẽ
 in Verrem etiã emendari posse infamã iudiciorũ damnato reo di-
 cit, quod est unũ ex supradiçtis. Metus etiã si est adhibendus, ut facit
 idem, hunc habeat locum fortiorẽ, quàm in proæmo. Qua de re
 quid sentirem alio libro iam exposui. Concitare quoq; inuidiã, odiũ,
 iram liberius in peroratione contingit, quorũ inuidiã gratia, odium
 turpitude, iram offensio iudicis facit. Si contumax, arrogans securus
 sit, quia nõ ex facto modo, dicto' ue aliquo, sed uultu, habitu, aspectu
 moueri solet. Egregieq; nobis adolescentibus dixisse accusator Cossu-
 tiani Capitonis uidebatur, græce quidem, sed in hũc sensum. erube-
 scit Cæsarem timere. Summa tamen concitandi affectus accusatori in
 hoc est, ut id, quod obiecit, aut quam atrocissimum, aut etiã, si fieri po-
 test, quammaxime miserabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his,
 quid factũ sit, a' quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo
 modo, quæ omnia infinitos anfractus habent. pulsatum querimur,
 de re primum ipsa dicendum, tum si senex, si puer, si magistratus, si
 probus, si bene de rep. meritus, etiã si percussus sit a' uili aliquo, contem-
 ptoq; uel ex contrario a' potente nimũ, uel ab eo, quẽ minime oportuit.
 Et si die forte solenni, aut ijs temporibus, cum iudicia huius rei
 maxime exercerentur, aut in sollicito ciuitatis statu. Item in theatro,
 in templo, in concione crescit inuidia. Et si non errore, nec ira, uel
 etiã si forte ira, sed iniqua, quod patri affuisset, quod respondisset,
 quod honores contra peteret. Et si plus etiam uideri potest uoluisse,
 quàm fecit, plurimum tamen affert atrocitatis modus, si grauitè, si
 contumeliose, ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex uultu
 ferientis, ex habitu inuidiam Midie quærit. oaisus est, utrum ferro,
 an igne, an ueneno, uno uulnere, an pluribus, subito, an expectatiõe
 tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Utitur frequenter accusator
 & miseratone, cum aut eius casum, quem ulciscitur, aut liberorum,
 aut parentum solitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis ima-

gine iudices mouet, qui maneant eos, casus, q̄ de ui, et iniuria quaesti
 sunt, nisi uindicerentur, fugiendū de ciuitate, cedendū bonis, aut omnia,
 quaecunq; inimicus fecerit, perferenda. Sed saepius id est accusatoris
 auertere iudicem a' miseratione, qua reus sit usurus, atq; ad fortiter
 iudicandū conitare. Cuius loci est etiam occupare, quae dicturum,
 facturum'ue aduersarium putes. Nam & cautiore ad custodia sua
 religionis iudices facit, & gratia responsuris aufert, cū ea praedicta
 sunt ab accusatore. iam si pro reo petentur, non sint noua, ut Seruius
 Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen obijcia
 tur sibi praemonet, nec non ab Aeschine quali sit usurus Demosthe-
 nes actione praedictum est. Docendi interim quoq; iudices qd rogan-
 tibus respondere debeant, quod est unum repetitionis genus. Periculi-
 tantem uero comendat dignitas, & studia fortia, & susceptae bello
 cicatrices, & nobilitas, & merita maiorū, hoc, quod proxime dixi,
 Cicero, atq; Asinius certatim sunt usi, pro scauro patre hic, ille pro fi-
 lio, comendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod fa-
 ctum honestum uidetur, praecipue bonitas, humanitas, misericordia.
 Iustus enim tunc petere ea quisq; uidetur a' iudice, quae alijs ipse
 praestiterit. Referenda haec pars quoq; ad utilitatem reip. ad iudicum
 gloria, ad exemplum, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamen
 ualet misratio, quae iudicē flecti non tantum cogit, sed motum quoq;
 animi sui lachrymis confiteri. Haec petentur aut ex ijs, quae passus est
 reus, aut ex ijs, quae tum maxime patitur, aut ex ijs, quae damnatum
 manent, quae & ipsa duplicantur, cū dicimus ex qua illi fortuna, &
 in qua recidendū sit. Affert in ijs momentum & aetas, & sexus, &
 pignora, liberi dico, & parentes, et propinqui. quae omnia tractari
 uarie solent. Nonnunquam etiā & ipse patronus has partes subit, ut
 Cicero pro Milone, O' me miserum, o' me infelicem, reuocare tu me
 in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria p̄ eosdē retinere nō
 potero? Maximeq; si, ut tunc accidit, nō conuenient ci, q̄ accusatur,
 preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantem? qui a
 se uirum nobilem interfectum, qd id fieri oportuisset, fateretur? Ergo
 & ille captauit ex illa praestantia animi fauorē, & in locū lachry-
 marū eius ipse successit. His praecipue locis utiles sunt prosopopoeia.
 id est fictae alienarum personarum orationes, quales litigatore decet,
 uel patronum. Nuda tantum res mouent aut cū ipsi loquimur, aut
 cū ipsos loqui fingimus, ex p̄sonis quoq; trahitur affectus, nō enim
 audire iudex uidetur aliena mala desuetis, sed sensum, ac uocē auri-
 bus accipere miserorum, quorū etiā mutus affectus lachrymas mo-

met, quantoq; essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quaedam portione ad efficiendū potentiora, cum uelut ipsorum ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadem uox, eadem pronuntiatio, plus ad mouendos affectus sub persona ualet. Itaq; idem Cicero q̄q; preces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia commendat, accommodauit ei tamen & uerba, et conuenientes etiā forti uiro conquestiones.

» O' frustra inq̄t, mei suscepti labores. o' spes fallaces, o' cogitationes
 » meæ inanes. Nunq̄ tamen debet esse longa miseratio, nec sine causa dictum est, nihil facilius, quàm lachrymas inarescere. Nam cū etiā ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quā dicēdo effinximus, imago, in qua si moramur, lachrymis fatigatur auditor, et reuescit, et ab illo, quē cœperat, impetu ad rationē redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, et affectū, cū ad summū produxerimus, relinquamus, nec speremus fore, ut aliena mala aliq; diu deploret. Ideoq; cum in alijs, tum maxime in hac parte debet crescere oratio, quia quicquid non adiat prioribus etiam detrahere uidetur, & facile deficit affectus, qui descendit.

De affectibus.

NON solum autem dicendo, sed etiā faciendo quaedā, lachrymas mouemus, unde et producere ipsos, q̄ periclitentur, squalidos, atq; deformes, et liberos eorū, ac parentes institutū, et ab accusatoribus ostendi cruentū gladiū, et lecta ē uulneribus ossa, et uestes sanguine p̄fusas uidemus, et uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerū ingens plerūq; uis est, uelut in rē præsentem animos hominum ducentiū, et populū R. egit in furore prætexta Caij Cesaris prolata in foro cruēta. Sciebatur interfectū eū, corpus deniq; ipsum impositum lecto erat. At uestis tamen illa sanguine madens, ita representauit imaginē sceleris, ut nō occisus esse Cesar, sed tū maxime occidi uideretur. Sed nō ideo probauerim, quod factū & lego, et ipse aliquando uidi depictā tabulā supra Iouē in imaginē rei, cuius atrocitate iudex erat cōmouendus. Quæ enim est actoris infantia, quæ mutā illā effigiem magis, quàm orationē p̄ se putat locuturā? At sordes, et squalores, et propinquorū quoq; simlē habitū scio profuisse, et magnū ad salutē momentū preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicū p̄ carissima pignora, utiq; si reo sint liberi, coniux, parentes, utilis erit. Et deorū etiā inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratū deniq; iacere, et genua cōplecti, nisi tamen p̄-

na nos, et antea acta uita, & rei conditio prohibebit. Quaedam enim tam fortiter tuenda, quam facta sunt, uerum sic est habenda authoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter haec oia potentissimum, quo Lucium Murenam Cicero accusantibus clarissimus uir eripuisse praecipue uidetur, persuasitque nihil esse ad praesentem rerum statum utilius, quam pridie. Cal. Ianuarias ingredi consulatum, quod genus nostris temporibus totum pene sublatum est. Cum omnia cura, tutelaque unius innixa periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus, et reis sum locutus, quia in periculis maxime uersatur affectus. Sed privatae quoque causae utrumque habent probationis genus, & illud, quod est ex enumeratione probationum, et hoc, quod ex lachrymis, si aut statu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nam in paruis quidem litibus has tragaedias mouere tale est, quasi si personam Hercules, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignum quidem est admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti discrimen, quomodo se dicenti, quae exa tatur accommodet. Nam & imperitia, & rusticitas, & rigor, et defermitas afferunt interim frigus, diligenterque haec sunt actori prouidenda. Equidem repugnanters eos patrono, & nihil uultu commotos, & intempestiue residentes, et facto aliquo, uel ipso uultu risum mouentes saepe etiam uidi, praecipue uero cum aliqua uelut scenice fiunt, alias cadunt. Transtulit patronus aliquando puellam, quae soror esse aduersarij dicebatur, nam de hoc lis erat, in aduersa subsellia, tanquam in gremio fratris relicturus. At is a nobis praemonitus discesserat. Tu ille aliogn uir facundus inopinatae rei casu obmutuit, et infantem suam frigidissime reportauit. Alius imaginem mariti pro reo proferre magni putauit, at ea saepius risum fecit. Nam & ij, quorum officij erat, ut traderent eam, ignari quae esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerre bant palam, et prolata nouissime deformitate ipsa, nam senis cadaueri infusa, praeteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi (cui spirido fuit cognomen) acciderit. Huic puer, quem in ius productum, quod sciret interrogabat, ex paedagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa contra Cepasios Ciceronis fabula efficacius, ad pericula epilogorum. Omnia tamen haec tolerabilia, quibus actionem mutare facile est. At quae a stylo non recedunt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Inde est. n. tendit ad uestra genua supplices manus, et haeret in complexu liberorum miser, et reuocat ecce me, et si nihil horum is, de quo dicitur, faciat, et est scholis haec uitia, in quibus oia libere fingimus, et impune, quia pro facto est quicquid uolumus, non admittit hoc idem ueritas fori. Egregieque Cassius dicenti adolescetulo. quod me toruo uultu intueris

seuere? non mehercules inquit faciebā, sed sic scripsisti, Ecce, & quā
 potuit truculentissime eum aspexit. Illud præcipue monēdū, nequis
 nisi summus ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi au-
 deat. Nam ut est longe uehementissimus hic, cum inualuit, affectus,
 ita si nihil effiat, tepet, quem melius infirmus actor tacitis iudicū co-
 gitationibus reliquisset. Nam & uultus, & uox, & ipsa illa excitan-
 di rei facies, ludibrio etiam plerunq; sunt hominibus, quos non pmo-
 uerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, &
 quantum onus subiturus sit, intelligat. nihil habet ista res mediū, sed
 aut lachrymas meretur, aut risum. Non autē commouere tantum mise-
 rationem, sed etiam discutere epilogi est propriū, cum oratione con-
 tinua, quæ motos lachrymis iudices ad iustitiam reducat, tum etiam
 quibusdā urbane dictis, quale est. date puero panem ne ploret, et cor-
 pulento lingatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat ad-
 uocato latus, quid faciam? ego te baiulare non possum. Sed hæc tamen
 non debēt esse mimica. ita neq; illum probauerim, quanquā inter cla-
 rissimos sui temporis oratores fuit, q̄ pueris in epilogum productis,
 talos iecit in mediū, quos illi diripere cœperunt. Nanq; & hæc ipsa
 discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis, neq; illū, qui, cum
 esset cruentus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominē pro-
 babat occisum, subito ex subsellijs, ut territus fugit, et capite ex parte
 uelato, cum id agendū ex turba prospexisset, interrogauit, an iam ille
 cum gladio recessisset, fecit enim risum, sed ridiculus fuit, discutiendæ
 tamen oratione huiusmodi scenæ, egregieq; Cicero, qui contra imagi-
 nē Saturnini pro Rabirio grauitè, et contra iuuenē, cuius subinde
 uulnus in iudicio resoluebatur pro Vareno multa dixit urbane.
 Sunt et illi leuiore epilogi, quibus aduersario satisfacimus, si forte sit
 eius p̄sona talis, ut illi debeat reuerentia, aut cū amice aliqd com-
 moneamus, et ad concordia hortamur, quod est genus egregie tracta-
 tum a Passieno, cū Domitiæ uxoris suæ pecuniariā litem aduersus
 fratrem eius Aenobarbū ageret. Nam cū de necessitudine multa di-
 xisset, de fortuna quoq; qua uterq; abundabat, adiecit, nihil uobis
 minus deest, quā de quo contenditis. Omnes autem hos affectus,
 etiā si quibusdā uidentur in proœmio, atq; in epilogo sedem habere,
 in q̄bus sanè sunt frequentissimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt,
 sed breuiore, ut cū ex ijs plurima sint reseruanda. At hic, si usquā
 totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nā ex ijs, si bene diximus reli-
 qua, possidebimus iam iudicū animos, et cōfragosis, atq; asperis euecti
 tota pandere possumus uela, & cū sit maxima pars epilogi ampli-
 ficatio,

ficatio, uerbis, atq; sententijs uti licet magnificis, atq; ornatis, tunc est comouendū theatrum, cū uentū est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ, comœdiæq; clauduntur, plaudite. In alijs autē partibus tractandus affectus erit, ut quisq; nascetur. Nā neq; exponi sine hoc res atroces, et miserabiles debent, cū de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei recte subiungitur. Vbi uero cōiunctā ex pluribus causam agimus, etiā necesse erit uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & nanarchis & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos *μερμηρῶς ἐπιλόγους* uocent, quo partitam perorationem significant, mihi non tam partes eius, quàm species uidentur, si quidem hæc epilogi, & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse consumationem orationis.

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt.

QVAMVIS autem pars hæc iudicialiū causarū sit summa, præcipueq; constet affectibus, & aliqua de his necessario dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unam speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cū ad obtinenda, quæ uolumus, potentissimū, tum supradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atq; in eum, quæ uolumus, habitum formandi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis qd oporteret fieri, quàm quo id modo consequi possemus ostenderē. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est, nā & p totam, ut diximus, causam locus est affectibus, & eorū nō simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orādi potest. Nā cætera forsitan tenuis quoq; et angusta ingenij uena, si modo uel doctrina, uel usu sit adiuta, generare, atq; ad frugē aliquā pducere queat. Certe sunt, semperq; fuerunt nō parū multi, q; satis perite, quæ essent probationibus utilia reperirent, quos eqdē non contēno, sed hæctenus utiles credo, neqd p eos iudicia sit ignotū, atq; ut dicam qd sentio, dignos, a quibus causas diserte docerentur. Qui uero iudicē rapere, et in quæ uellet habitū animi posset pducere, quo dicto flendū, & irascendū esset, rarius fuit. atq; hoc est, quod domnetur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. nanq; argumenta plerūq; nascuntur ex causa, et pro meliore parte plura sunt semper, ut q p hæc uicit, tantū nō defuisse sibi aduocatū sciat. Vbi uero animus iudicū uis afferēda est, & ab ipsa ueri contēplatione abducenda mens, ibi propriū orato-

Quintil.

Q VINTILIANI

ris opus est, hoc non docet litigator, hoc causarū libellis non continetur. Probationes enim efficient sane, ut causam nostrā meliorē esse iudices putent, affectus præstant, ut etiā uelint, sed id quā uolunt, credunt quoque. Nam cū irasci, fauere, odisse, misereri cœperunt, agi iam rē suam existimant, & sicut amantes de forma iudicare nō possunt, quā sensum oculorū premit amor, ita omnem inquirendæ ueritatis rationem iudex amittit, occupatus affectibus æstu fertur, & uelut rapido flumini obsequitur. ita argumenta, ac testes quæ egerint pronuntiatio ostendit, comotus autē ab oratore iudex quæ sentiat sedens adhuc, atque audiēs confitetur. An cū ille, quæ plerisque perorationibus petitur, fletus erūpit, non palam dicta sententia est? Huc igitur incubat orator, hoc opus eius, hic labor est, sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt, adeo uelut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Horū autē, sicut antiquus traditū accepimus, duæ sunt species, alterā græci πάθος uocant, quam nos recte uertentes, ac proprie affectū dicimus, alterā ήθος, cuius nomine, ut ego quidē sentio, caret sermo romanus, mores appellantur, atque inde pars quoque illa philosophiæ ήθικῆ moralis est dicta. sed ipsam rei naturā spectanti mihi, nō tam mores significari uidentur, quæ morū quædam proprietates, nā ipsis quæ omnes habitus mentis continentur. Cautiores uoluntatē cōplecti, quæ nomina interpretari maluerunt. affectus igitur hos concitatos, illos mutes, atque cōpositos esse dixerūt. In altero uehementer comotos, in altero lenes. denique hos imperare, illos persuadere, hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiā præualere. adiungunt quædam peritorū, πάθος temporale esse. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo esse materias, quæ continuū desiderent affectū, nec tamen minus artis, aut usus hileniores habent, uiriū, atque impetus non tantundē exigunt. In causis uero etiā pluribus uersantur, immo secundum quendam intellectum in omnibus. Nā cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur, quæquæ de honestis, & de utilibus denique faciendis, & non faciendis dicitur, hoc uocari potest. Quidam cōmendationem, atque excusationem propria huius officij putauerunt, nec abnuo esse ista in hac parte, sed non concedo, ut sola sint, quin illud adhuc adyicio, πάθος, atque ήθος esse interim ex eadem natura, ita ut illud maius sit, hoc minus, ut amor πάθος, caritas ήθος. Interdum diuersa inter se, sicut in epilogis, nanque πάθος. concitat, ήθος solet mitigare, propria tamen mihi huius nominis exprimenda natura est, quatenus appellatione ipsa non satis significare uidentur ήθος, quod intelligimus, quodque a docentibus desideramus, id erit,

erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non solum mite, ac placidum, sed plerumq; blandum, & humanum, & audientibus amabile, atq; iucundum, in quo exprimendo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum, hominumq; uideantur, quo mores dicentis ex oratione perluceant, & quodammodo agnoscantur, quod est sine dubio inter coniunctas maxime personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus procul ab ira, procul ab odio, sed tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillum, mariti aduersus uxorem moderatio est. Hi enim præ se ferunt eorum ipsorum, a quibus læduntur, caritatem, neq; alio modo inuisos eos faciunt, quàm quod amare ipsi uidentur, alia cum senex adolescentis, conuitium honestus inferioris fert. Hic enim tantum concitari, illic etiam affici debet. Sunt & alia ex eadem natura, sed momenti adhuc minoris, ueniam petere, adolescentiæ defendere amores, nonnunquam etiam lenis alieni caloris derisus ex hac forma uenit. Sed non his locis tantum, uerum aliquanto magis propriæ sunt uirtutes simulationis satisfaciendi, rogandi, & in ipse uel as, quæ diuersum ei, quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitandum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quo nos aduersarijs submittimus, intelligitur tacita impotentia exprobratio. Namq; eo graues, et intolerabiles id ipsum demonstrat, quod cedimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis plus inuidiam, quàm conuitium posse, nam inuidia aduersarios, conuitium nos inuisos facit. Ille iam pene medius affectus est ex amoribus, & ex desyderijs amicorum, & necessariorum, nam & hoc maior est, & illo minor. Non parum significanter etiam illa in scholis non dixerimus, quibus plerumque rusticos, supersticiosos, auaros, timidos, secundum conditionem propositorum effingimus, nam sic non mores sunt, cum hos imitatur, & ex his ducimus orationem. Deniq; hoc omne bonum, & comem uirum poscit, quas uirtutes cum etiã in litigatore debeat orator, si fieri potest, approbare, utique ipse aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimum causis, quibus ex sua bonitate faciet fidem, nam qui, dum dicit, malus uidetur, utique male dicit. non enim uidetur iusta dicere, alioquin qui non uideretur? quare & ipsum etiam dicendi genus in hoc placidum debet esse, ac mite, nihil superbum, nihil elatum saltem, ac sublime desyderet, proprie, iucunde, credibiliter dicere sat est. Ideoq; & medius ille orationis modus maxime conuenit. Diuersum est huic, quod *πάθος* dicitur, quodq; nos

affectum proprie uocamus, & ut proxime utriusq; differentiam signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. hæc pars circa iram, odiũ, metum, inuidiam, miserationem fere tota uersatur, quæ quibus ex locis ducenda sunt, & manifestum omnibus, & a nobis in ratione proœmij, atq; epilogi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus. et inuidiam, nanq; altera inuidum, altera inuidiosum facit, hoc autem hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauias per se, paricidium, cædes, ueneficium, quædam efficienda sunt. Id autem contingit cum magnis alioquin malis grauius esse id, quod passi sumus, ostenditur. Quale est apud Virgilium.

» O' felix una ante alias priameia uirgo,
 » Hostilem ad tumultum Troiæ sub mœnibus altis
 » Iussa mori.— Quam miser enim casus Andromachæ, si comparata ei felix polyssena. aut cum ita exaggeramus iniuriam nostrâ, ut etiã quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus. si pulsasses defendi non poteras, uulnerasti. Sed hæc diligentius cum ad amplificationem uenerimus, dicemus. Interim notasse contentus sum, non id solum agere affectus, ut quæ sunt, ostendantur acerba, ac luctuosa, sed etiam, ut quæ tolerãda haberi solent, grauias uideantur, ut cum in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu. In infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum compellat, in quod ipsa a rei natura ducetur. Sed aut q non est, aut maiorem, q̄ est, faciat affectum. Hæc est illa, quæ de uois uocatur rebus indignis, asperis, inuidiosis. addēs uim oratio, qua uirtute præter alios plurimum Demosthenes ualuit. Quod si mihi tradita præcepta sequi sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorũ, quæ legi, uel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus ipsa huius loci aperire penetralia, quæ quidem non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa ducere accepi. Summa enim, quantũ ego qdẽ sentio, circa mouendos affectus, in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus, & iræ, et indignationes, aliquando etiã ridicula fuerit imitatio, si uerba, uultumq; tantum non etiã animum accomodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utiq; in recenti dolore disertissime quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquam indoctis quoq; eloquentiã faciat, quàm quod illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morũ? Quare in ijs, quæ uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eorum, qui uere patiuntur, affectibus, & a tali animo proficiatur oratio, qualem facere

lem facere iudicem uolet. an ille dolbit, qui audiet me, cum hoc dicā non dolentem? irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, id quod exigit simile patietur? sius agentis oculis lachrymas dabit? fieri nō potest, nec incendit nisi ignis, nec madesimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud iudicē uolumus, afficiamurq; ante quā afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neq; enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiā de hoc dicere, quas φαντασίας græci uocant, nos sanē uisiones appellemus, per quas imagines rerū absentium ita representantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere uideamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus, hunc quā dicunt εὐφαντασιωτόν, qui sibi res, uoces, actus secundum uerū optime finget, quod quidem nobis uolentibus facile continget. Nā ut inter otia animorū, et spes inanes, et uelut somnia quædam uigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines prosequuntur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarū, quas non habemus, usum uideamur disponere, nec cogitare, sed facere, hoc animi uitiū ad utilitatem non transferemus? At hominem occisum queror, nō omnia, quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebō? non percussor ille subitus erūpet? non expauescet circūuentus? exclamabit, uel rogabit, uel fugiet? nō ferientem, non concidentem uidebō? non animo sanguis, et pavor, et gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus insidet? Insequitur ἐνέπρεια, quæ à Cicerone illustratio, et euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur, quā ostendere, et affectus non aliter, quā si rebus ipsis intersimus, sequentur, an non ex his uisionibus illa sunt?

» Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa,

» -Leuiq; patens in pectore uulnus,

Et equus ille in funere pallantis positus insignibus. Quid non idem poëta penitus ultimū fati cepit imaginem, ut diceret.

» -Et dulcis moriens remniscitur argos.

Vbi uero miseratione opus erit, nobis ea, de quibus quærimur, accidisse credamus, atque animo nostro persuadeamus, nos illi simus, quos grauia, indigna, tristia passos queramus, nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parum per illum dolorem. Ita dicemus quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones, atque comædos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. quod si in alienis scriptis sola promuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa co-

Quintil.

o iii

gitare debemus, et moueri piclitantium uice possumus. Sed in schola rebus quoque ipsis affici conuenit, easque ueras sibi fingere, hoc magis, quam illic ut litigatores loquamur frequentius quam ut aduocati. orbem agimus, et naufragum, et piclitantem, quorum induere personas non attinet nisi affectus assumimus. Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscumque sim, nã puenisse me ad aliquod nomen ingenij credo, frequenter motus sum, ut me lachrymæ non solum deprehenderet, sed pallor, et uero similis dolor.

De risu.

HVIC diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouendo, et illos tristes soluit affectus, et animum ab intentione rerum frequenter auertit, et aliquando etiã reficit, et a satietate, uel a fatigatione renouat, quanta sit autem in ea difficultas, uel duo maximè oratores, alter græcæ, alter latinæ eloquentiæ principes docent. Nam plerique Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum, nec uideri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodum dicta, nec sane cæteris eius uirtutibus respondentia, palam ostendunt, non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster uero non solum extra iudicia, sed etiam in ipsis orationibus habitus est nimis risus affectator. Mihi quidem siue id recte iudico, siue amore immodico præcipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuisse urbanitas. Nam et in sermone quotidiano multa, et in altercationibus, et interrogandis testibus plura, quam quisquam dixit, facete, et ipsa illa, quæ sunt in uerrem dicta frigidius, alijs assignauit, et testimonij loco posuit, ut quo sunt magis uulgaria, eo sit credibilius illa ab oratore non ficta, sed passim esse iactata. Vtinã Quintus, et libertus eius Tiro, et alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parca dictorum numero indulgissent, et plus iudicij in eligendis, quam in congerendis studij adhibuissent, minus obiectus locus caluniantibus foret, quam tamen nunc quoque, ut in omni eius ingenio facilius quod reijci, quam quid adijci possit, inuenient. Affert autem summam rei difficultatem. Primum quia ridiculum dictum plerumque falsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatum, præterea nunquam honorificum, tum uaria hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu animi quodam, nescio an enarrabili iudicatur, neque enim hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentauerint, unde risus, quod non solum factu aliquo, dicto uel, sed interdum quodam etiam corporis tactu arcessitur. Præterea non una ratione moueri soleat, neque enim

enim acute tantum, ac uenuste, sed stulte, iracunde, timide, dicta, ac facta ridetur. Ideoq; anceps eius rei ratio est, quod a' derisu nō procul abest risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua, & turpitudine, quæ cum in alijs demonstrantur, urbanitas, cum in ipsum dicentē recidunt, stultitia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ abscurris, mims, insipientibus deniq; sepe moueatur, tamen habet uim nescio an imperiosissimam, et cui repugnari minime potest. Erumpit etiam inuitis sepe, nec uultus modo, ac uocis exprimit confessionem, sed totum corpus ui sua concutit. Rerū autem sepe, ut dixi, maximarum momenta uertit, cum odium, iramq; frequentissime frangat, documento sunt iuuenes tarentini, qui multa de pyrrho rege securius inter coenam locuti, cum rationem facti reposcerentur, & neque negari res, neque defendi posset, risu sunt, & opportuno ioco elapsi. Nanq; unus ex ijs, immo inquit, nisi lagana defecisset, occidissimus te, eaq; urbanitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verum hoc quicquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullam observationem habet, suntq; ad id pertinentia, & a' græcis, & a' latinis composita præcepta, ita plane affirmo præcipue positum esse in natura, & occasione. Porro natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atque habilior sit ad inueniendū, nam id sane doctrina posset augeri, sed inest proprius quibusdam decor in habitu, atque uultu, ut eadem illa minus dicente alio uideantur urbana esse, Ocasioni uero, & in rebus est tanta uis, ut sepe adiuti ea non indocti modo, sed etiam rustici false dicant, & in eo quisquis dixerit aliquid prior. Sunt enim longe uenustiora omnia in respondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quod eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtique in conuiujs, & sermonibus multi dicaces, sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara. nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accomodata. Nihil autem uetabat & componi materias in hoc idoneas, ut controuersie permixtis salibus fingerentur, uel res proponi singulas ad iuuenum talem exercitationem. quin illæ ipsæ dictæ sunt, ac uocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his serium quoque esset admixtum plurimum poterat utilitatis afferre, quæ nunc iuuenum uel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgo utimur, quæ tamen si diducas, suam propriam quandam uim ostendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem significari uideo sermonem præ se fe-

rentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendam gustum urbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionem. Denique cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam, et uenere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus, natura non utique hoc est, quanquam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, Omne quod salsum sit, ait esse atticorum, non quia sunt maxime ad risum compositi. Et Catullus cum dicat.

» Nulla in tam magno est corpore mica salis,

Hoc dicit nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit, quod non erit insulsum, uelut quoddam simplex orationis condimentum, quod sentitur latente iudicio, & uelut palatum excitat, quod & a tadio defendit orationem. sane tamen, ut ille in cibis paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriae uoluptatis, ita hi quoque in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim

» diceret Horatius facetum carminis genus, natura concessum esse Virgilio, decoris hanc magis, et exultae cuiusdam elegantie, appellationem puto.

» Ideoque in epistolis Cicero haec Bruti refert uerba, ne ulli sunt pedes faceti, ac delitijs ingrediendi mollius, quod conuenit cum illo horatiano.

» -Molle, atque facetum

» Virgilio. = Iocum uero accipimus, quod est contrarium serio. Nam & fingere, & terrere, et promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio a dicendo, quod est omni generi commune, ducta est, proprie tamen significat sermonem cum risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiae, de qua nunc loquimur, est ridiculum. Ideoque haec tota disputatio a grecis περιχαλίου inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadem, quae est omnis orationis, ut sit positum in rebus, aut in uerbis. Usus autem maxime simplex, aut enim ex alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena autem reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus, nostra ridicule indicamus, & ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. namque eadem, quae, si imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, uenusta creduntur. Tertium est genus, ut idem dicit in de capiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, caeterisque, quae neutram personam contingunt. Ideoque a me media dicuntur. Item ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto risus conciliatur interim admista grauitate, ut Marcus Caecilius praetor, cum sellam eius curulem consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur

autem

autem consul a patre aliquando caesus flagris. Interim sine respectu pudoris, ut in illa pyxide Caeliana, quae neque oratori, neque ulli graui uiro conueniat. Idem autem de uultu, gestuque ridiculo dictum sit, in quibus est quidem summa gratia, sed maiorem captare risum non uidetur, nihil enim ex iis, quae salsa dicuntur, insulsus. Quamquam autem gratiae plurimum dictis seueritas affert, fitque ridiculum id ipsum, quia qui dicit illa, non ridet, est tamen interim et aspectus, et habitus oris, et gestus non inurbanus, cum iis modus contigit. Id porro, quod dicitur, aut est lasciuum, et hilare, qualia Galbae pleraque, aut contumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi, aut asperum, qualia Cassij Seueri, aut leue, qualia Domitij Aferi. Refert iis ubi quis utatur, nam in conuictibus, et quotidiano sermone lasciuia humilibus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nonnunquam uelimus, longeque absit propositum illud, potius amicum, quam dictum perdidit. In hac quidem pugna forensium malim mihi lenibus uti licere, quam et contumeliose, et aspere dicere in aduersarios permissum est, cum accusare etiam palam, et caput alterius iniuste petere concessum sit. Sed hic quoque tamen inhumana uideri solet fortunae insectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiam in ipsos, quae obiecerunt, potest. Primum itaque considerandum est, et quis, et qua causa, et apud quem, et in quem, et quid dicat. Oratori minime conuenit distortus uultus, gestusque, in minus rideri solent. Dicacitas etiam scurrulis et scenica huic personae alienissima est. Obscaenitas uero non a uerbis tantum abesse debet, sed etiam a significatione. nam si quando obijci potest, non in omni loco exprobranda est. Oratorem praeterea ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id plane nolo. Quapropter ne dicet quidem false quoties poterit, et dictum potius aliquando perdet, quam minuet auctoritatem. nec accusatorem autem atroci in causa, nec patronum in miserabili iocantem feret quisquam. Sunt etiam iudices quidam tristes, quam ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id, quod in aduersarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut in nostrum quoque litigatorem, quamquam aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitent, Quod fecit Longus Sulpitius, quae cum ipse fœdissimus esset, eum, contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit, cui respondens Domitius Afer, Tu inquit ex animi sententia Longe? quae malam faciem habet, liber non est? Vitandum etiam ne petulans, ne superbus, ne loco, ne tempore alienum, ne preparatum, ne domo allatum uideatur quod dicimus. Nam aduersus miseros sicut supra dixi-

ram inhumanus est iocus. Sed quidam ita sunt receptæ authoritatis, ac notæ uerecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nā de amicis iam præceptum est. Illud non ad orandi ferè consiliū, sed ad omnia ptinet. laceſſat hoc modo, quē ledere sit periculosum, ne aut inimicitie graues inſequantur, aut turpis ſatisfactio. male etiā dicitur quod in plures conuenit, ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines, aut conditio, aut ſtudia multorum. Ea, quæ dicit uir bonus, omnia ſaluæ dignitate, ac uerecundiæ dicit, nimum enim riſus pretium eſt, ſi probitatis impendio conſtat. Vnde autem concilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficillimum eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes pſequi uelimus, nec modum reperiemus, & fruſtra laborabimus, neq; enim numeroſi minus ſunt loci, ex quibus hæc dicta, quàm illi, ex quibus eæ, quas ſententias uocamus, ducuntur, neq; alij. nam hic quoq; eſt inuētio, & elocutio, atq; ipſius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Riſus igitur oriuntur aut ex corpore eius, in quē dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo, dictisq; colligitur, aut ex iſ, quæ ſunt extra poſita. Intra hæc enim eſt omnis uituperatio, quæ ſi grauius poſita ſit, ſeria ſit, ſi leuius, ridicula. Hæc aut oſtenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum eſt autem ut oculis ſubiſcere cōtingat, ut fecit C. Iulius, qui cum Heluio mancipi ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, iam oſtendā qualis ſis, iſq; plane inſtaret interrogatione, qualem ſe tandē oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginem galli in ſcuto Cymbrico pictam, cui manceps tū ſimillimus eſt uiſus. tabernæ autem erant circa forū, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum. Narrare quæ ſalfa ſint in primis eſt ſubtile, & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio, atq; Fabricio. ac M. Coelius de illa C. Lælij, collegæq; eius in prouinciã feſtinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegans, & ueniſta exigitur tota expoſitio, tum id feſtiuiſſimum, quod adijcit orator. Nam & à Cicerone ſic eſt Fabricij ſu-
 » ga illa condita. Itaq; cū callidiſſime ſe putaret dicere, et cū illa uer-
 » ba grauiſſima ex intimo artificio deprompiſſet, respicite inquit, homi-
 » num fortunam. respicite Cay Fabricij ſenectutem. cum hoc respicite
 » ornandæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet. Reſpexit ipſe. At Fabricius à
 » ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat. et cætera, quæ adiecit. Nā eſt no-
 » tus locus cum in re hoc ſolum eſſet, Fabricium à iudicio reſceſſiſſe. Et
 » Coelius cum omnia ueniſſime finxit, tum illud ultimum ſic ſubſe-
 » cutus. Quomodo tranſierit utrum rate, an piſcatorio nauigio, nemo
 » ſciebat. ſiculi quidem ut ſunt laſcui, & dicaces, aiebant in delphino
 » ſediſſe, & ſic tanquam Ariona tranſuectum. In narrando autem

Cicero consistere facetias putat, diacritatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenustus. Afer Domitius, cuius orationibus complures huiusmodi narrationes insertae reperiuntur, sed dicturum quoque ab eodem urbane sunt editi libri. Illud quoque genus est positum non in hac ueluti iaculatione uerborum, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodam longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cum Brutus in accusatione Caij Planci ex duobus lectoribus ostendisset contraria, Lucium Crassum patronum eius in oratione, quam de colonia narbonensi habuerat, suasisse ijs, quae de lege seruilia dixerit, tres excitauit & ipse lectores, hisque patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat ubi essent eae possessiones. omnes autem illas Brutus uendiderat, & cum paterna manciparet praedia, turpis habebatur. Similis in apologis quoque & quibusdam etiam interim historijs exponendi gratia consequi solet. sed acutior est illa, atque uelocior in urbanitate breuitas. cuius quidem duplex est forma, dicendi, ac respondendi, sed ratio communis in parte. nihil enim in laessendo dici potest, quod non etiam in percipiendo. At propria quaedam sunt respondentium. Illa etiam ira concitati afferre solent. Haec plerumque in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Cum sint autem loca plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum est mihi non omnes eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibologia, neque illa obscura cum Attelanae more capient, nec qualia uulgo iactantur uilissimo quoque conuersa in maledictum fere ambiguitate, ne illa quidem, quae Ciceroni aliquando, sed non in agendo exciderunt, ut dixi, cum is candidatus, qui Cocij filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret. Ego quoque tibi iure fauebo, non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus significantia, sed quia raro belle respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adiuantur. Quare non hoc modo, pene & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo supra dixi, Isauricum, miror quid sit, quod pater tuus homo constantissimus te nobis uarium reliquit. Sed illud ex eodem genere praecclarum, cum obijceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bonillas ante horam nonam diuertisset, ut expectaret, dum Clodius a uilla sua exiret, & eundem interrogaret quo tempore Clodius occisus esset, respondit sero, quod uel solum sufficit, ut hoc genus non totum repudietur. Nec plura modo significari solent, sed etiam diuersa, ut Nero de seruo pes-

simo dixit. Nulli apud se plus fidei haberi, nihil ei neque occlusum, neque signatum esse. Peruenit res usque ad ænigma, quale est Cicero in pletorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit, dum uixisset ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem, dum uixit, infames fæmnæ ad eam conuenire solite, post mortem eius bona uenibant, quanquam hic ludus per translationem dictus est, magistri per ambiguitatem. In metalepsim quoq; cadit eadē ratio dictorum. Vt Fabius Maximus incusans Augusti congiariorū, quæ amicis dabantur, exiguitatem, hemnariam esse dixit. Nā congiarium cōmune liberalitatis, atq; mensuræ. a mensura ducta immutatio est rerum. Et hæc tam frigida, quàm est nomnum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis, ut acisculum, quia esset pactus pacisculum, & placidum nomine, quia is acerbus natura esset acidum, & Tullium, cum fur esset, Tollium dictum inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quàm in nomnibus respondent. Afer enim uenuste Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deicientem, & reponentem nõ agere dixit, sed satagere. Est enim dictum per se urbanum satagere etiã si nulla subsit alterius uerbi similitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aspiratione, & binis coniunctis uerbis similiter sepius frigida, aliquando tamen recipienda, eademq; conditio est in ijs, quæ a nomnibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, sed ut ab alijs dicta, modo futurum ut omnia uerret, cum diceretur Verres, modo Herculi, quem expilauerat, molestiorẽ apro erymanthio fuisse, modo malum sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen aliquando occasionem quedam felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in testẽ
 » Sex. Clodiũ Phormionem, nec minus niger inquit, nec minus confi-
 » dens, quàm est ille terentianus Phormio. Acriora igitur sunt, & elegantiora, quæ trahuntur ex uirerũ. In his maxime ualet similitudo, si tamen ad aliquid inferius, leuiusq; referatur, quemadmodum ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scapionem Scrapionem esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modo petitur, uerum etiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Bassus homo in primis dicax asinus albus uocabatur, & Sarmentus, seu Publius Blessus Iunium hominem nigrum, & macrum, & pandum fibulã ferream dixit, quod nunc risu petendi genus frequentissimum est. Adhibetur autem similitudo interim palam, interim inferi solet parabole, cuius est generis id Augusti, qui multi libellum timide por-

rigenti, noli inquit, dubitare tanquã assẽm clephanto des. Sunt quædam etiam uerisimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eũ Caluo, candido frontẽ sudario tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiam uocaret, quamuis reus sum inquit, & panẽ candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliã mutuanur, ea dicatur sane fictio, ut Chrysippus cum in triumpho Cesaris eburnea oppida essent translata, et post dies paucos Fabij Maximĩ lignea, thecas esse oppidorum Cesaris dixit. Et Peto de murrillone, qui retiarium conseq̃uebatur, nec feriebat, uiuum inquit, capere uult. Iungitur amphibologiæ similitudo, ut A. Galba, qui pilam negligenter petẽti, sic, inquit, petis tanq̃ Cesaris candidatus, nam illud petis ambiguum est, securitas similis, quod hactenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorũ generum cum alijs mustura est, eaq; optima, quæ ex pluribus constat. Eadem dissimilium ratio est. Hinc eques romanus, ad quẽ in spectaculis bibentem, cum misisset Augustus, qui ei diceret, ego si prandere uolo, domum eo. tu enim inquit non times, ne locum perdas. E' cõtrario nõ una species, neq; enim eodem modo dixit Augustus præfecto, quẽ ignominia notabat, subinde interponenti precibus, quid respondebo patri meo, dic me tibi displicuisse, quo Galba penulam roganti, nõ possum commodare, domi maneo, cum coenaculũ eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem ut ne authorẽ ponam uerecundia ipsius faciat, libidinosior es, quã ullus stado, quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorũ simile, quod dixit M. Vestinus, cum ei nuntiatum esset, aliquando desinet putere. Onerabo librum exemplis, similem q; ijs, qui risus gratia componuntur, efficiã, si persequi uoluerõ sigula ueterũ. Ex omnibus argumentorum locis eadẽ occasio est, nam & finitione usus est Augustus de pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cũ eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. et partitione Galba, cũ penulam roganti respondit, nõ pluit, non est opus tibi, si pluit ipse utar. proinde genere, specie, proprijs, differẽtibus, iugatis, adiunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, cõparatione, parium, maiorũ, minorũ similis materia præbetur. Sicut in tropos quoq; omnes cadunt. An non plurima per hyperbolem dicuntur, quæ refert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicẽ Fabij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lætulorũ, cum assidue minores parentibus liberi essent in nascendo. Interim utrunq;. Quid ironia, non'ne etiam quæ sit uerissima ioci prope ge-

*us est, qua urbane usus est Afer cum Didio Gallo, qui prouin. iam
 ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea tanquam coactus que-
 rebatur, Age inquit aliqd, & reip. causa elabora, quãq; Cicero usus
 est, cum Vatini morte nuntiata, cuius parũ certus dicebatur author.
 Interim inquit usura fruar. Idem per allegoriam M. Coelium me-
 lius obijcientem crimina, quã defendentem, bonam dextram, malã
 sinistram habere dicebat. Emphasi Iulius dixit ferrum ductitũ in-
 cidisse. Figuras quoq; mentis, quæ ἕν, ἕνα διαβολας dicuntur, res ea-
 dem recipit omnes, in quas nonnulli diuiserunt species dictorũ. nã
 & interrogamus, & dubitamus, et affirmamus, et minamur, et opta-
 mus, quædam ut miserantes, & quædam ut irascentes dicimus. Ridi-
 culum est autem omne, quod aperte fingitur, stulta reprehendere fá-
 cillimum est, nam per se sunt ridicula, sed rem urbanã facit aliqua
 ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntem de theatro Car-
 pathiũ Tityus Maximus, an spectasset, facit Carpathius dubitationẽ
 eius stultiorẽ dicendo non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cum
 sit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit
 Manlius Curius. Nã cum eius accusator in sipario omnibus locis aut
 nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptum, ex alea pinxisset,
 Ergo ego inquit, nunquã uict. Redarguimus interim aperte, ut Cice-
 ro Vibium Curium multum de annis ætatis suæ mentientem. Tum
 ergo cũ una declamabamus, non eras natus. Interim & simulata
 assensione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti, triginta se annos habe-
 re. Verum est inquit, Nã hoc illã uiginti annos audio. Belle interim
 subijatur pro eo, quã neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus, quære-
 te Domitia Passieni, quod incusans eius sordes calceos eã ueteres di-
 ceret uendere solere. Non mehercules inquit, hoc unquam dixi, sed
 dixi emere te solere. Defensionem imitatus est eques romanus, q obij-
 cienti Augusto, quod patrimonium comedisset, meum inquit putauit. Ele-
 uandi ratio est duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiam minuatur.
 Quæadmodum C. Cesar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptum
 in seditione sulphitiana, quod ipse se passum pro Cesare pugnans,
 gloriabatur, nunquam fugiens respexeris inquit aut crimen obiectum,
 ut Cicero obiurgantibus, quod sexagenarius Publiam uirginem du-
 xisset, Cras mulier erit inquit. hoc genus dicti consequens uocant qui-
 dam, atq; illi simile, quod Cicero Curionẽ semper ab excusatione æta-
 tis incipientem, facilius quotidie proœmum habere dixit, quia ista
 natura sequi, & coherere uideantur. Sed eleuandi genus est etiã cau-
 sarum relatio, qua Cicero est usus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cum*

uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret se iam bina
 millia passuum ambulare, dies hi inquit, longiores sunt. Et Augustus
 nuntiantibus Tarracoenisibus, palmam in ara eius enatam, apparet
 inquit, quam saepe accendatis. Transtulit crimen Cassius seuerus. Nam
 cum obiurgaretur a praetore, quod aduocati eius L. Varro Epicureo
 Caesaris amico conuiuium fecissent, nescio inquit, qui conuiuiati sint, et
 puto stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera, uenustissimum,
 quod etiam similitudine aliqua uerbi adiunatur, ut Tracallus dicenti
 Sudio, si hoc ita est, is in exiliu, si non est ita, redis inquit. Elusit Cas-
 sius seuerus obijciente quodam, quod ei domo sua Proculcius interdi-
 xisset, respondendo, nunquam ego illuc accedo. Sic eluditur & ridi-
 culum ridiculo, ut Diuus Augustus, cum ei Galli torque aureum cen-
 tum pondo dedissent, & Dolabella per iocum, tentans tamen ioci sui
 euentum, dixisset, imperator torque me dona, malo te inquit ciuica do-
 nare. Mendacium quoque mendacio, ut Galba, dicente quodam uictoria
 to se uno in sicilia quinque pedes longam murenam emisse, nihil in-
 quit mirum. nam ibi tam longe nascuntur, ut his piscatores pro re-
 stibus cingantur. Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa
 quoque multum habet urbanitatis, sic. Afer egerat contra libertum
 claudij Caesaris, & ex diuerso quodam conditionis eiusdem, cuius erat
 litigator, exclamasse fertur. Praeterea tu semper in libertos Caesaris
 dicas, nec mehercule inquit quicquam proficio. Cui uicium est, non
 negare quod obijcitur, cum & id palam falsum est, & inde materia
 bene respondendi datur. ut Catulus dicenti philippo, quid latras? fu-
 rem uideo inquit. In se dicere non est fere nisi scurrarum, et in oratore
 utique minime probabile, quod fieri totidem modis, quot in alios potest.
 Ideoque hoc, quamuis frequens sit, transeo. Illud uero etiam si ridiculum
 est, indignum tamen est homine tolerabili, quod aut turpiter, aut im-
 potenter dicatur. Quod fecisse quendam scio, quod humiliori libere ad-
 uersus se loquenti colaphum inquit, tibi ducam, & formulam scribo,
 quod caput durum habeas. hic enim dubium est utrum ridere audientes,
 an indignari debuerint. superest genus decipiendi opinione, aut dicta
 aliter intelligendi, quae sunt in omni hac materia uel uenustissima.
 Inopinatum & a laesente poni solet, quale est, quod refert Cicero,
 Quid huic abest, nisi res, & uirtus. Aut illud Afri, Homo in agen-
 dis causis optime uestitus. & in occurrendo, ut Cicero, Audita falsa
 Vatiniij morte, cum Ouitium libertum eius interrogasset, recte ne
 omnia? dicenti recte, mortuus est inquit. plurimus autem circa simula-
 tionem, & dissimulationem risus est, quae sunt uicina, et prope eadem.

sed simulatio est certam opinionem animi sui imitantis. dissimulatio aliena parum se intelligere fingentis. Simulauit Afer, cum in causa subinde dicentibus Celsinā dicere cognouisset, quæ erat potens fœmina, quis est inquit iste, Celsinam enim uideri sibi uirum finxit. Dissimulauit Cicero cum Sex. Annalis testis reum læsisset, et instaret eundem accusator ei, dic M. Tulli nunquid potes de Sext. Annali? uersus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali sexto.

- Qui potis ingentis causas euoluere belli, cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas, ut Casselio, qui consultori dicenti nauem diuidere uolo, perdes inquit. Sed auerti intellectus et aliter solet, cum ab asperioribus ad leuiora inde flectitur, ut qui interrogatus quid sentiret de eo, qui in adulterio deprehensus esset, tardū fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspicionem, quale illud apud Ciceronem, querenti quod uxor sua e' ficio se suspendisset, rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram. Intelligitur enim quod nō dicitur. Et hercle omnis false dicēdi ratio in eo est, ut aliter quā est rectum, uerumq; dicitur, quod fit totum fingendis aut nostris, aut alienis psuasioneibus, aut dicendo, quod fieri non potest. aliena finxit Iuba, qui querenti, quod ab equo suo esset aspersus, quid tu inquit me hippocentaurum putas? Sic C. Cassius, qui militi sine gladio decurrenti, heus tu commulito pugno bene uteris inquit. Et Galba de piscibus, qui cum pridie ex parte adusti, & uersati postero die appositi essent, festinemus, alij subcoenant inquit. Tertium illud Ciceronis, ut dixi, aduersus Curium, fieri enim certe non poterat, ut cū declamaret, natus non esset. Est & illa ex Ironia fictio, qua usus est C. Caesar. Nā cū testis diceret a' reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illā potissimum partem corporis uulnerare uoluisset, Quid enim faceret inquit, cū tu galeam, & loriam haberes. Vel optima est simulatio contra simulantē, qualis illa Domitij A fri fuit. Vetus habebat testamentū, & unus ex amicis recentioribus sperans aliquid ex mutatione tabularū, falsam tabulam intulerat, consulēs eū, an primpilaris ei testamēto suaderet ordinare suprema iudicia, noli inquit facere, offendis illū. Iucundissima sunt autem ex his omnibus lenia, & ut sic dixerim, boni stomachi, ut Afer ingrato litigatori cōspectum eius uitanti, in foro per nomenclatorem missum ad eum. Amas me inquit, quod non te uidi. & dispensatori, qui, cū ad reliqua non responderet, dicebat subinde non comedi panem, & aquam bibo, pasce, & redde quod debes, quæ ὑπαρωγὰς uocant. Est gratius iocus, qui minus exprobrat, quā potest, ut idem dicenti candidato
- semper

semper domum tuam colui, cum posset palam negare, credo inquit, et uerum est. Interim de se dicere ridiculum est, & quod in alium, si absentem diceret, urbanum non erat, quoniam ipsi palam exprobratur, mouet risum, quale Augusti est, cum ab eo miles nescio quid improbe peteret, ueniret contra Martianus, quem suspicabatur et ipsum aliquid iniuste rogaturum. Non magis inquit faciam comilito, quae petis, quam quod Martianus a me petiturus est. Adiuuant urbanitatem & uersus comode positi, seu toti ut sunt, quod adeo facile est. ut Ouidius ex Te-trasticho Macri carmine librum in malos poetas compositum, quod fit gratius, si qua etiam ambiguitate conditur, ut Cicero in Aaium hominem callidum, et uersutum, cum is in quadam causa suspectus esset, nisi qua Ulysses rate euasit Laertius. seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, qui cum antea stultissimus esset habitus, post acceptam hereditatem primus sententiam rogabatur, cuius hereditas est, quam uocant sapientiam, pro illo facultas est. seu fictis notis uersibus. simile est, quod παροιμία dicitur, & prouerbia opportune aptata, ut de homine in aquam lapsa, et ut alleuaretur roganti, tollat te qui non nouit. Ex historia etiam ducere urbanitatem eruditum, ut Cicero fecit, cum ei testem in iudicio Verris rogati dixisset Hortensius, non intelligo haec aenigmata. atqui debes inquit, cum sphingem domi habeas. Acceperat autem ille a Verre sphingem aeneam, magnae pecuniae. Subabsurda illa constant stultissimi imitatione, & quae, nisi fingantur, stulta sunt, ut qui mirantibus, quod humile candelabrum emisset, pransorium erit inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quae tanquam sine ratione dicta feruntur, ut Seruus Dolabellae, cum interrogaret, an domus eius auctione proposuisset, domum inquit uendidit. Deprehensi interim pudorem suum ridiculo aliquo explicant, ut qui testem dicentem se a reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet, cum ille in gremio in femore ostendisset, latus inquit, oportuit. Iis quoque uti belle datur, ut Hispano obijcanti, bis acerba crimina accusatori, mentiris inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus esset, et uerus inquit domine. Has autem accepi species, aut inueni frequentissimas, ex quibus ridicula ducerentur. sed repetam necesse est, infinitas esse tam salse dicendi, quam seuerae, quas praestat persona, locus, tempus, casus denique, qui est maxime uariis. Itaque haec ne omisisse uiderer, attigi. Illa autem, quae de usu ipso, & modo iocandi complexus sum, adeo infirma, sed plane necessaria. His adducit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligentissime scripsit, quaedam non ridicula, sed cuilibet seuerissimae orationi conuenientia eleganter dicta,

Quintil.

P

Et proprio quodam lepore iucunda, quæ sunt quidem urbana, sed
 risum tamen non habent. Neq; enim ei de risu, sed de urbanitate est
 opus institutum, quam propriam esse nostræ civitatis ait, Et sero sic in-
 telligi ceptam, postq; urbis appellationem, etiam si nomen proprium
 non adijceretur, Romam tamen accipi sit receptum, eamq; sic finit.
 Urbanitas est virtus quædam in breue dictum coacta, Et apta ad
 delectandos mouendosq; homines in omnem affectum maxime idonea
 ad resistendum, uel laceffendum, prout quæq; res, ac persona desyderat,
 cui si breuitatis exceptionem detraxeris, omnes orationis uirtutes
 complexa sit. Nam sicut ista rebus, Et personis, quod in uirisq; oporteat
 dicere, perfectæ eloquentiæ est. Cur autem breuem eam esse uoluerit,
 nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, Et in multis
 narrandi urbanitatem paulo post ita finit, Catonis, ut ait, opinionem
 secutus. Urbanus homo erit, cuius multa bene dicta, responsaq; erunt.
 Et q; in sermonibus, circulis, conuiuijs, item in concionibus, omni de-
 niq; loco ridicule, comodeq; dicet. Risus erunt, quicumq; hæc faciet ora-
 tor. Quasi si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur, Et urbane,
 dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc proposuerat, consentanea
 fuit illa diuisio, ut dictorum urbanorum, alia seria, alia iocosa, alia
 media faceret. Nam eadem est omnium bene dictorum. Verum mihi
 etiam iocosa quædam uidentur posse non satis urbane referri. Nam
 meo qdem iudicio illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agre-
 ste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; uerbis, neq;
 ore, gestu'ue possit deprehendi, ut non tam sit in singulis dictis, q; in
 toto colore dicendi, qualis apud græcos atticissimos ille redoles Athenarum
 proprium saporem. Ne tamen iudicium Marci hominis eruditis-
 simi subtraham, seria partitur in tria genera, honorificum, contume-
 liosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis, quod pro
 Ligario apud Cæsare. Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. Et co-
 tumeliosi, quod Attico scripsit de Pompeio, Et Cæsare. Habeo quæ su-
 gram, quem sequar non habeo. Et medijs, quod ἀποφειματικὸν νο-
 cat, Et est ita cum dixit, neq; grauem mortem accidere forti uiro posse,
 neq; immaturam consulari, neq; miseram sapienti. Quæ omnia sunt
 optime dicta, sed cur proprie nomen urbanitatis accipiant, nõ uideo,
 quod si non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, sed etiã sin-
 gulis dictis tribuendum est, illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt
 generis eiusdem, quæ ridicula dicuntur, Et tamen ridicula nõ sunt,
 ut de Pollione Asinio, serijs, iocisq; pariter accommodato, dictum est,
 esse eum omnium horarum. Et de actore facile dicente ex tempore in-
 genium

genium eum innumerato habere. etiam pompeij, quod refert Marſus in Ciceronē diffidentē partibus. tranſi ad Caſarem me timebis. Erat enim ſi de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ipſo dictum fuiſſet. Quod poſſet inter ridicula numerari. Etiam illud, quod Cicero Cereliae ſcripſit, reddens rationem, cur illa C. Caſaris tempora tam patienter toleraret. Haec aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho. ſtomachus enim ille habet aliqd ioco ſimile. Haec, quae mouebant, diſſimulanda mihi non fuerunt, in quibus ut erraue-
rim, legentes tamen non decepi indicata diuerſa opinione, quam ſe-
qui magis probantibus liberum eſt.

De altercatione.

ALTERCATIONIS praecipua poterant uideri tunc in-
choanda, cū omnia, quae ad continuā orationē pertinent, peregiſſem.
Nam eſt uſus eius ordine ultimus, ſed cū ſit poſita in ſola inuentio-
ne, neq; habere diſpoſitionē poſſit, nec elocutionis ornamēta magnope
re deſyderet, aut circa memoriam, et pronuntiationem laboret, prius
quā ſecundam quinque partium, hanc, quae tota ex prima pendet,
tractaturus non alieno loco uideor, quam ſcriptores ideo fortaiſſe
alij reliquerunt, q̄a ſatis cæteris praecipis in hanc quoq; uidebatur
eſſe p̄fectum. Conſtat enim aut intentione, aut depulſione, de quibus
ſatis traditum eſt, quia quicquid in actione perpetua circa probatio-
nes utile eſt, idem in hac breui, atq; concaſa proſit necesse eſt, neq; alia
dicuntur in altercatione, ſed aliter aut interrogando, aut responden-
do. Cuius rei fere omnis obſeruatione in illo teſtium loco excuſſa no-
bis eſt. tamen quia latius hoc opus aggreſſi ſumus, neq; p̄fectus ora-
tor ſine hac uirtute dici poteſt, paululum impendamus huic quoq; pe-
culiaris operae, quae q̄dem in quibusdam cauſis ad uictoriam uel
plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua recte ne fa-
ctum quid, an contra ſit quaeritur, p̄petua dominatur oratio, et quae-
ſtionem finitionis actionis, plerunq; ſatis explicat. Et omnia pene, in
quibus de facto conſtat, aut coniectura artificiali ratione colligitur.
Ita in his cauſis, quae ſunt frequentiffimae, quae uel ſolis extra artem
probationibus, uel miſtis continentur, aſperrima in hac parte dimuta-
tio eſt, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam eſt firmiſſima
quaeq; memoriae iudicis inculcanda ſunt, etiā praestandū quicquid in
actione promiſimus, eſt refellenda mendacia. Nuſquam eſt deniq; qui
cognoscit, intentior, nec immerito quidam, q̄q̄ in dicendo mediocres,

Q V I N T I L I A N I

hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorū. At quidā litigatoribus suis, illum modo ambitiosum declamandi sudorē præstitisse contenti, cum turba laudantium destituunt subsellia, pugnamq; illam decertatoriam imperitis, ac sæpe pullatæ turbæ relinquunt. Itaq; uideas alios plerunq; iudicijs priuatis ad altercationes uocari, alios ad probationem. Quæ si diuidenda sunt officia, hoc certe magis necessariū est, pudēdumq; dictu, si plus litigatoribus profunt minores. In publicas certe iudicijs uox illa præconis præter patronos, ipsum, q egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio ueloci, ac mobili, animo præsentis, & acri. Non enim cogitandum, sed dicendū statim est, & prope sub conatu aduersarij manus exigenda. Quare cum in omni parte huiusce officij plurimum facit totas non diligenter modo, sed etiā familiariter nos nosse causas, tum in altercatione maxime necessariū est, omniū personarū, instrumentorum, temporū, locorum, habere notitiā, alioquin & tacendū erit sæpe & alijs subiicientibus. plerūq; autem studio loquendi fatue modo accedendū, quod nonnunq; accidit, ut nostra credulitate aliena stultitia erubescamus, neq; tamen his ipsis monitoribus clarescit. Quidam faciunt aperte, quod rixemur. Uideas enim plerosq; ira percitos exclamantes, ut iudex audiat contrarium id esse, quod admoneatur, sciatq; ille, qui pronuntiaturus est in causa, malū quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. nullus enim rationi magis obstat affectus, & fert extra causam, & plerunq; deforma conuitia facere, ac mereri cogit, & ipsos nonnunq; iudices incitat melior moderatio, ac nonnunq; etiā patientia. neq; enim refutanda tantum, quæ e' contrario dicuntur, sed contēnenda, eleuanda, ridenda sunt, nec usquā plus loci reperit urbanitas, odium mordet, et pudor, contra turbantes audēdū, & impudentiæ fortiter resistendū. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obstrepant ingenti clamore, & medios sermones intercipient, & omnia tumultu confundant, quos ut nō imitari, sic acriter propulsare oportebit, & ipsorum improbitas retundenda, et iudices, uel præsidentes magistratus appellandi frequenter, ut loquēdi uices seruentur. nā est res animi iacentis, & mollis supra modum frontis, fallitq; plerunq; qd̄ probitas uocatur, quæ est imbecillitas. ualet autē in altercatione plurimum acumen, quod sine dubio ex arte non uenit. Natura enim nō docetur, arte tamen adiuuatur, in qua præcipuū est semper id in oculis habere, de quo quæritur, & qd̄ uolumus efficere, qd̄ propositū tenētes in rixā nō ibimus, nec causæ debita tēpora conuitiando conteremus, gaudebimusq; si hoc aduersarius facit. Oīa
tempora

tempora fere parata sunt meditati diligenter quæq; aut ex diuerso
 dici, aut responderi a nobis possint. Nonnunq; tamen solet hoc quoq;
 esse artis genus, ut quædam in actione dissimulata subito in alterca-
 tione proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex insidijs cui ssimo
 facto simillimū. Id autem tum faciendū est, cum est aliquid, cui respon-
 deri non statim possit, potuerat autem, si tempus ad disponendū fuis-
 set. Nam quod fideliter firmū est, a primis statim actionibus arripe-
 re optimū est, quo sæpius, diutiusq; dicatur. Illud uix saltem præci-
 piendū uidetur, ne turbidus, & clamorosus tantū sit altercator, & qua-
 les facti sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas licet aduersario
 molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiā diu pugna in ijs, quæ obtinere
 non possis. Nam ubi uinci necesse est, expedit cedere, quia siue plura
 sunt, de quibus quæritur, facilius erit in cæteris fides, siue unum, mitior
 solet irrogari poena uerecundiae. nam culpā præsertim deprehen-
 sam pertinaciter tueri culpa altera est. Dum stat acies multi in re consi-
 lij, atq; artis est, ut errantem aduersariū trahas, & ire quæ longissime
 cogas, ut uana interim spe exultet. Ideo quædam bene dissimulantur
 instrumenta. Instat enim, et sæpe discrimē omne cōmittunt, quæ deesse
 nobis putant, & faciunt probationibus nostris auctoritatem postu-
 lando. Expedit etiā dare aliqd aduersario, quod pro se putet, quæ ap-
 prehensens maius aliqd cogatur dimittere, duas interim res propo-
 nere, quarū uirilibet male sit electurus, quod in altercatione fit po-
 tentius, quæ in actione, quæ in illa nobis ipsi respondemus, in hac aduer-
 sariū quasi confessum tenemus. Est in primis acuti uidere, quo iudex
 dicto, moueatur, quæ respuat, quod ex uultu sæpissime, & aliquando
 etiā dicto aliquo, factu ue eius deprehenditur, & instare proficienti-
 bus, & ab ijs, quæ nõ adiuuant, quæ mollissime pedē oportet referre. Fa-
 ciunt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perseuerent adhibere, uel
 desinant, ut illa recipi, uel respui uident. Nonnunq; si re euoluere pro-
 positā facile nõ sit, inferenda est alia quæstio, atq; in eā, si fieri potest,
 iudex auocandus. Quid enim, cū respondere non possis, agendū est,
 nisi ut aliud inuenias, cui aduersarius respondere nõ possit. In plerisq;
 iudex est auocandus, ut dixi, quæ circa testes, & locos. & personas modo
 distat, quod hic patronorū inter se certamen, illic pugna inter testē,
 & patronum. Exercitatio uero huius rei longe facilius. Nā est utilis-
 simū frequenter cū aliquo, qui sit studiorū eorundē, sumere materiā,
 uel ueræ, uel etiā fictæ controuersie. Et diuersas partes altercations
 modo tueri, quod idem etiā in simplici genere quæstionū fieri potest.
 Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæq; ordine pro-

Quintil.

p i i i

batio sit apud iudices proferenda, cuius rei eadem in argumentis ratio est, ut potentissima prima, & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De iudicio, & consilio.

HIS pro nostra facultate tractatis, nõ dubitasset transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur, nisi uererer, ne quoniam fuerunt, quæ iudiciũ inuentioni subiungerent, præterisse hunc locum quibusdã uiderer, quæ mea quædam opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus, ac mistus est, ut ne a sententijs quædam, aut uerbis saltem singulis possit separari, nec magis arte traditur, quæ gustus, aut odor. Ideo quæ nos quid in quaque re sequendũ, cauendũque sit, doceamus, ac deinceps docebimus, ut ad ea iudiciũ dirigatur. Præcipiã igitur ne, quæ efficia non potest, aggrediamur? ut contraria uitemus, et communia? nequid in eloquẽdo corruptũ, obscurumque sit? referatur oportet ad sensus, quæ nõ docentur. Nec multũ a iudicio credo distare consiliũ, nisi quod illud ostendẽtibus se rebus adhibetur, hoc latentibus. & aut omnino non dum repertis, aut dubijs, & iudiciũ frequentissime certum est. Consiliũ uero est ratio quædam alte petita, & plerumque plurã ppendens, & cõparans, habensque in se & inuentionẽ, et iudicationẽ. Sed ne hæc quædam præcepta in uniuersum spectanda sunt. nõ ex re sumuntur, cui locus ante actionem est frequenter. Nã Cicero summo consilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora dicendi maluisse, quàm in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. & in ipsis actionibus primũ, ac potentissimum obtinet locũ. Nã quid dicendũ, quid tacendum, quid diffitendũ sit, exigere consilij est, negare sit satius, an defendere, ubi proœmio utendũ, et quali, narrandumne, & quomodo, iure prius pugnandũ, an æquo, quæ sit ordo utilissimus, tum omnes colores, asperere, an leniter, an etiã submissee loqui expediat. Sed hæc quoque (ut quæque passus est locus) monuimus. Idemque in reliqua parte faciemus, pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifestus appareat, quid sit, quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod cum suaderet bellũ Atheniensibus parum id prospere expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat. Paterat enim emendari negligentia, ac si nihil esset erratum, melioris in posterum spei non erat ratio. Idem cũ offensam uereretur, si obiurgaret populi segniciem, in asserenda libertate reip. maiorum laude uti maluit, qui rem fortissime administrassent. Nam
& faciles.

& faciles habuit aures, et a natura sequebatur, ut meliora proban-
 tis, peiorum poeniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluentio, quamlibet
 multis exemplis sufficeret oratio. Nam quod in eo consilium maxime me-
 rer? primam? ne expositionem? qua matri, cuius filium premebat autho-
 ritas, abstulit fidem. an quod idem corrupti iudicij crimen transferre
 in aduersarium maluit, quam negare? propter inueteratam, ut ipse di-
 cit, infamiam, an quod in re inuidiosa legis auxilio nouissime est usus?
 quo genere defensionis etiam offendisset, non dum premolitas iudicum
 mentes, an quod se ipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid
 pro Milone, quod non ante narrauit, quod praedictis omnibus reum libe-
 beraret, quod insidiarum inuidiam in Clodium uertit, quamquam re ue-
 ra fuerat pugna fortuita, quod factum & laudauit, & tamen uolunta-
 tem Milonis remouit, quod illi preces non dedit, & in earum locum ipse
 successit. Infinitum est enumerare, ut Cottae detraxerit auctoritatem,
 ut pro Ligario se opposuerit, Cornelium ipsa confessi omnis fiducia
 eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modo in orando, sed
 in omni uita prius consilio. frustra quoque sine eo tradi caeteras artes,
 plusque uel sine doctrina prudentiam, quam sine prudentia facere doctri-
 nam. Aptare etiam orationem locis, temporibus personis, esse eiusdem
 uirtutis, sed hic quia latius fusus est locus, mistusque cum elocutione
 tractabitur, cum praecipere de apte dicendo coeperimus.

M. FABII QUINTILIANI ORA-
 TORIARVM INSTITV-
 TIONVM LIBER
 SEPTIMVS.

E INVENTIONE, ut arbitror, satis dictum
 est. Neque enim ea demum, quae ad docendum perti-
 nent, executi sumus, uerum etiam motus animo-
 rum tractauimus. Sed ut opera extruentibus sa-
 tis non est saxa, atque materiam, & caetera aedifi-
 canti utilia congerere, nisi disponendis eis, collocan-
 disque artificum manus adhibeatur, sic in dicendo quamlibet abun-
 dans rerum copia cumulum tantum habeat, atque congestum, nisi illas
 eadem dispositio in ordinem digestas, atque inter se commissas deuin-
 xerit. Nec immerito secunda quoque partium posita est, cum sine ea
 prior nihil ualeat. Neque enim, quamquam fuis omnibus membris,
 statua sit, nisi collocetur. Et siquam in corporibus nostris aliorum ue

animaliū partem permutes, & transferas, licet habeat eadē omnia, prodigiū sit tamen. & artus etiā leuiter loco moti pdunt, quo uiguerunt, usum. & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimēto. Nec mihi uidetur errare, q̄ ipsam rerū naturā, stare ordine putant, quo confuso peritura sint oīa. Sic oratio carens hac uirtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, ne cohæreat sibi, multa repetat, multa transeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine proposito, casum potius q̄ consiliū sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni, quæ quidem si certa aliqua ui tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium a se ipso petat. Neq; inficias eo quædā esse, quæ demonstrari possint, eaq; non omittam.

De dispositione.

Cap. I.

SIT igitur, ut supra significatui, Diuisio, rerum plurium in singulas partitio, singularū in partes discretio. Ordo, recta quædā collocatio, prioribus sequētia annectens. Dispositio, utilis rerū, ac partiū in loco distributio. Sed memnerimus ipsam dispositionē plerūq; utilitate mutari, nec eandē semper primā quæstionem ex utraq; parte tractādā. Cuius rei, ut cætera exēpla prætereā, Demosthenes quoq; atq; Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum secuti ordinem. Cum a causator a iure, quo uidebatur potentior, cœperit, patronus omnia, uel penē omnia, ante ius posuerit, q̄bus iudicem quæstioni legū præpararet. aliud enim alio docere prius expedit, alioquin semper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in mutua accusatione, ut uacuum se uterq; defendat priusq̄ aduersariū arguat, omniū rerū necesse est ordinē esse diuersum. Igitur quod ego sum secutus, q̄ partim præceptis, partim usurpatū ratione cognouerā, promam, nec unq̄ dissimulaui. Erat mihi curæ in controuersijs forensibus nosse omnia, quæ in causa uersarētur. Nā in schola certa sunt, et pauca, & ante declamationē exponuntur, quæ θέματα græci uocantur, Cicero proposita. Cum hæc in conspectu quodāmodo collocaueram, nō minus pro aduersa parte, quàm pro mea cogitabā, et primū, quod nō difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendū, constituebam quid utraq; pars uellet efficere. Tū per quid, hoc modo, cogitabā quid primū petitor diceret. Id aut cōfessum erat, aut controuersum.

si confessum,

si confessum, non poterat ibi esse, quæstio. Transibam ergo ad respon-
 sum partis alterius, idem intuebar, nonnunquam etiã quod inde ob-
 tinebatur, confessum erat. Vbi primũ coeperat non conuenire, quæ-
 stio oriebatur. Id tale est. Occidisti hominem, occidi, conuenit, transeo.
 rationem reddere debet reus quare occiderit, adulterũ inquit cum
 adultera occidere licet. Legem esse certum est. Tertiũ iam aliqd uidẽ
 dum est, in quo pugna consistat, non fuerunt adulteri, fuerũt. Quæ-
 stio, de factõ ambigitur, coniectura est. Interim ergo & tertiũ confes-
 sum est, adulteros fuisse. Sed tibi inquit accusator, illos non licuit occi-
 dere, exul enim eras, & ignominiosus, de iure quæritur. At si protin-
 us dicenti occidisti, respondeatur, non occidisti, statim pugna est. Sic
 explorandũ est, ubi controuersia incipiat, & considerari debet, quæ
 primam quæstionẽ facit. Intentio simplex. Occidit Saturniũ Rabirius.
 coniuncta, lege de sicarijs commisit. L. Varenus. Nam C. Varenium
 occidendo, & Cn. vulnerando, & Salariũ item occidendo cadit. Nam
 sic diuersæ propositiones erunt, quod idẽ de petitionibus dictum est.
 Verum ex coniuncta propositione plures esse quæstiones, ac status pos-
 sunt. si aliud negat reus, aliud defendit, aliud a iure actionis exclu-
 dit. In quo genere & agenti est despiciendũ, quid quoq; loco diluat,
 quod ptinet ad actorem. non plane dissentio a Celsõ, qui sine dubio
 Ciceronem est secutus. Instat tamen huic parti uehementius, ut putet
 primo firmum aliquid esse ponendũ, summo firmissimũ, imbecillio-
 ra medio, quia & initio mouendus sit iudex, & summo impellen-
 dus. At pro reo plerunq; grauissimum quidq; primũ mouendũ est, ne
 illud spectans iudex reliquorũ defensionis sit auersior. Interim tamẽ
 & hoc mutabitur, si leuiora illa palã falsa erunt, grauissimi de-
 fensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ul-
 timum, iam iudicibus omnia uana esse credentibus. Opus erit tamen
 præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur
 defensio, ne id, quod nõ statim diluemus, timere uideamur. Ante actæ
 uitæ crimina, plerunq; prima purganda sunt, ut id, de quo laturus est
 sententiã iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Varen-
 no Cicero in ultimũ distulit, non qd frequentissime, sed quid tum ex-
 pediret, intuitus, cũ simplex intentio erit, uidendũ est, an unũ aliqd
 respondeamus, an plura. si unũ, in re quæstionem instituiamus, an in
 scripto. si in re, negandũ sit, qd obicitur, aut tuendum. si in scripto, in
 qua specie iuris pugna sit, et in ea de uerbis, an uoluntate quærat. Id
 ita cõsequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex, quæ litẽ faciat, hoc
 est qua iudiciũ sit constitutũ. Nã quædã in scholasticis ponuntur ad

coniungendā modo actæ rei seriem, ut pater expositū q̄ agnouerit, solutis alimētis recipiat. minus dicto audientē filiū liceat abdicare. q̄ expositū recepit, imperat ei nuptias locupletis propinq̄, ille ducere uult filiā pauperis educatoris. Lex de expositis ad effectū ptinet. Iudicium p̄det ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstio est, ut in artivomīa, his spectatis, apparebit circa quæ pugna sit. Cōiuncta defensio est, qualis pro Rabirio, si occidisset, recte fecisset, sed nō occidit. ubi uero multa contra unā propositionē dicimus, cogitandū est primū q̄cqd̄ dici potest. tum ex his quo quicq̄ loco dici expediat ordinādū, in quo nō idē sentio, q̄d̄ de propositionibus paulo ante, quodq̄ de argumētis probationū loco cōcessi, aliquādo nos incipere a firmioribus. Nā uis quæstionum p̄crescere debet, et ad potētissima ab infirmissimis p̄uenire, siue sunt eiusdē generis, siue diuersi. Iuris autē quæstiones solent esse nōnunq̄ ex alijs, atq̄ alijs conflictionibus, facti semper idē spectat, in utroq̄ genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex q̄bus infirmissimū q̄cqd̄ primum tractari oportet. Ideoq̄ quasdā quæstiones executi donare solemus, & concedere. Neq̄ enim transire ad alias possumus, nisi omissis prioribus, q̄ ipsum ita fieri oportet, nō ut dānasse eas uideamur, sed omississe, quia possumus etiā sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniā petit ex fœnore hereditario, potest incidere quæstio, an huic esse procuratorē liceat. finge nos postq̄ tractauimus eā, remittere, uel etiam conuinci. quæretur an ei, cuius nomine litigatur, procuratorē habēdi sit ius. Discedamus hinc quoq̄, recipit natura quæstionē, an ille, cuius nomine agitur, hæres sit fœneratoris, an ex asse hæres. Hæc quoq̄ cōcessa sint. Quæretur an debeatur. Cōtra nemo tā demēs fuerit, ut id, quod firmissimū duxerit se habere, et remittat, et ad leuiora trāscēdat. Huic in schola simile est, nō abdicabis adoptatum, ut hunc quoq̄, nō uirū fortē, & fortē, ut nō quicunq̄ uoluntati tuæ nō paruerit, & qui nō paruerit, ut in alia oīa subiectus sit, nō propter opinionē, nō propter talē opinionē, hæc iuris quæstionū differentia est. In factis autē ad idē tendentia sunt plura. Ex q̄bus aliqua citra summā quæstionē remitti solent, ut si is, cū quo furti agere dicat, proba te habuisse, proba te p̄didisse, proba te furto p̄didisse, proba te mea fraude. priora enim remitti possunt, ultimum nō potest. Solebā & hoc facere præcipue, ut uel ab ultima specie. (nam ea ferē est, quæ continet causam) retrorsum quærerem usq̄ ad primā generalē quæstionē, uel a genere ad extremā speciem descenderē etiā in suasijs, ut deliberat Numa an regnum offerentibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an re-

gnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani ta-
lem regem. Similiter & in controuersijs. optet enim uir fortis alie-
nam uxore. Ultima species est, an optare possit alienam uxore. gene-
rale est, an quicquid optauerit accipere debeat, inde an ex privato,
an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita
& queritur. Primum enim occurrit fere, quod est ultimum dicendum,
ut hoc, non debes alienam uxorem optare. Ideoque diuisionem perdit festi-
natio. Non oportet igitur offerentibus se contentum esse. quære, aliquid ne
ultra sit, ne uiduam quidem, adhuc plus, si nihil ex privato, ultimum
retrosum, quod idem a capite primum est, nihil iniquum. Itaque pro-
positione uisa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid natu-
rale sit primum responderi. Id si tanquam res agatur, & nobis ipsis re-
spondendi necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non conti-
gerit, seponamus id, quod primum se obtulerit, & ipsi nobiscum sic
loquamur, quod si hoc non esset, id iterum, & tertium, & dum nihil
sit reliqui. Itaque inferiora quoque scrutabimur, quæ tractata faciliore
nobis iudicem in summa questione facient. Non dissimile huic est et
illud præceptum, ut a communibus ad propria ueniamus, fere enim
communia generalia sunt. Commune est, tyrannum occidit, proprium
Viriatum tyrannum occidit. mulier occidit, uxor occidit. Solebam &
excerpere quod mihi cum aduersario conueniret, si modo id pro me erat,
nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare, ut in illa
controuersia. Dux, qui competitorem patrem in suffragijs uicerat, ca-
ptus est. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt pa-
trem reuertentem ab hostibus, is legatis dixit, sero itis. excusserunt illi
patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt. ipsi perseuerarunt ire quod
intenderant, inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit. Caute
proditorem. Reus est pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prædi-
cta, & prædicta a duce. quærimus proditorem, te isse ad hostes fa-
teris, & isse clam, & ab his incolumen rediisse, aurum retulisse, &
aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam poten-
tius fit in propositione, quæ si animos occuparit, prope aures ipsi de-
fensionem præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accu-
santem adiuvat. separatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in
argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ ni-
hil esset, omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset,
quod credi uolebam, ut in præuariationum criminibus, ut ab-
soluatur reus, aut innocentia ipsius sit, aut interueniente aliqua
potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis,

aut praeuariatione, nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla uis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit, quid superest, nisi ut praeuariatio fuerit. Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amoliebar. hominem occisum esse constat non in solitudine, ut a latronibus suspicer, non praedae gratia, quia in spoliatus est, non hereditatis spe, quia pauper fuit. Odium igitur in causa, quis inimicus? quae res autem faciliorem diuisioni uiam praestat, eadem inuentioni quoque, excutere quicquid dicitur potest, et uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quod Clodium occiderit, aut fecit, aut non, Optimum erat negare. si non potest, occidit, ergo aut iure, aut iniuria, utique iure, aut uoluntate, aut necessitate. Nam ignorantia praetendi non potest, uoluntas anceps est. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defensio, ut id pro re publica fuerit. necessitate, subita igitur pugna, non praeparata, alteri igitur insidiatus est? Vter? profecto Clodius. Videris ne, ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem?

Adhuc, aut utique uoluit occidere insidiatore Clodium, aut non, tutius si noluit. fecerunt ergo serui Milonis, nec iubente, nec sciente Milone. At haec tamen timida defensio detrahit auctoritatem illi, qua recte dicebamus occisum. Adicietur. quod suos quisque seruos in tali re facere uolisset. Hoc eo est utilius, quod saepe nihil placet, et aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id, quod optimum est, aut id, quod minime malum. Propositione aliquando aduersarij utendum, et esse nonnunquam communem eam suo loco dictum est multis millibus uersuum. Scio apud quosdam esse quaesitum, quomodo inueniremus, ultra pars deberet prior dicere, quod in foro uel atrocitate formularum, uel modo petitionum, uel nouissime sorte dyudicatur. In schola quaeri nihil attinet, cum in declamationibus iisdem narrare, et contradictiones soluere tam ab actore, quam a possessore concessum sit. Sed in plurimis controuersis ne inueniri quidem potest, ut in illa, Qui tres liberos habebat, oratorem, philosophum, et medicum testamento quatuor partes fecit, et singulas singulis dedit, unam eius esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt quis primus dicat, incertum est, propositio tamen certa. ab eo enim cuius personam tuebimur incipiendum erit, et haec quidem de diuidendo in uersum praecipi possunt. At quomodo inueniemus etiam illas occultiores quaestiones scilicet quomodo sententias, uerba, figuras, colores, ingenio, cura, exercitatione, non tamen fere unquam nisi imprudentem fugerint, si, ut dixi, naturam sequi ducem uelut. Sed plerique eloquentiae famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modo, uel ni-

hil ad probationem conferentibus, alij nihil uitantes ea, quæ in oculos occurrunt, exquirenda putant, quod quo facilius appareat, unam de schola controuersiam, non ita sane' difficillimam, aut nouã proponam in exẽplum.

Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit, proditionis damnatus cum aduocato exulet. Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit, damnatus abiit cum aduocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, præmiij nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris, pater reuersus intestatus decessit, petit rusticus partem bonorum, orator totum sibi uendicat. Hic illi eloquentes, quibus que nos circa lites raras sollicitiores, ridiculi uidemur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro uiro forti contra imbellem, pro restituto contra ingratum, pro eo, qui parte contentus sit, contra eum, qui fratri nihil dare ex paternis uelit, quæ omnia sunt in materia, et multũ iuuant, uictoriã tamen non tradunt. In hoc quærentur sententiæ, si fieri potuerit, præcipites, uel obscuræ. Nam ea nunc uirtus est, ut pulchre fuerit cũ materia, tumultu, & clamore transactum. Illi uero, quibus propositum quidem melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatantia uidebunt excusatum esse rusticum, quod non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri, sed ne disertum quidem habere, quod imputet reo, cũ is damnatus sit, dignum esse hæreditate restitutorem, auarum, impiũ, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoque sic merito. Quæstionẽ quoque illam primam scripti, & uoluntatis, qua non expugnata, non sit sequentibus locus. at qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primo hoc dicturum rusticum. Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto, quis tam imperitus, quis tam procul a literis, quin sic incipiat, etiam si nescierit, quid sit propositio, hanc communem omnium legem leniter adornabit, ut iustam. Nempe sequetur, ut quæramus, quod huic tam æque postulationi respondeatur. At id manifestum est. Lex est, quæ iubet exhæredem esse eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem non affuisti, hanc propositionem necessario sequitur legis laudatio, & eius, qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uersamur in confessis, redeat animus ad pctitorẽ, nam aliud hic non cogitet necesse est, nisi quis sit plane' hebes. si lex obstat, nulla lis est, mane iudiciũ est, atqui & legem esse, & hoc, quod ea puniat a rustico factum extra dubitationẽ est. Quid ergo dicimus? rusticus eram, sed lex erat, oes cõplectitur, nihil proderit. Quæramus ergo num infirmari in aliqua parte lex possit, quod aliud (sepius dicam) natura p̄mittit, quàm ut cũ uerba contra sint de uolũ-

tate quaeratur. generalis igitur quaestio, uerbis an uoluntate sit standum. sed enim in commune de iure omni disputandum semper, nec unquam satis iudicatum est. Querendum igitur in hac ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri possit, quod scripto aduersetur, ergo quod non affuerit, exhaeres erit, quisquis sine exceptione. Iam se illa uel ultro offerent argumenta. Et aeger filius est, et non affuit, et qui aberat, et qui militabat, et qui in legatione erat. Iam multum acti est. posset aliquis non affuisse, et haeres esse. Transeat nunc idem ille, qui cogitauit (ut ait Cicero) Tibianis latini modo, ad disertum, ut ista concedam, tu nec infans es, nec abfuisse, nec militasti, non aliud occurrit quam illud, sed rusticus sum. Contra quod palam est dicit, ut agere non potueris, assidere potuisti, et uerum est. quare redeundum est rustico ad animum legumlatoris. impietatem punire uoluit, ego autem impius non sum. Contra quae disertus, tu impie fecisti inquit, cum exhereditationem meruisti, licet te postea uel poenitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. praeterea propter te damnatus est pater, uidebaris enim de causa pronuntiasse. Ad haec rusticus, tu uero in causa damnationis fuisti, multos offenderas, inimicitias domi contraxeras, haec coniecturalia. Illud quoque, quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne uniuersam domum periculo subiceret. Haec prima quaestione scripti, et uoluntatis continentur. Intendamus ultra animum, uideamusque an aliud inueniri praeterea possit, quod id modo fiat. Sedulo imitor quaerentem, ut quaerere doceam. Et omisso speciosiore illo styli genere, ad utilitatem me summitto discentium. Omnes adhuc quaestiones ex persona petitoris ipsius duximus, cur non aliquid circa patrem quaerimus? dictum uero est, cui quis non affuerit exhaeres erit. Cur non conamur et hic quaerere, num cuiusque non affuerit. facimus hoc saepe in his controuersis, in quibus petuntur in uincula, quae parentes suos non alunt, ut eum, qui testimonium in filium peregrinitatis reum dixit, eum, qui filium Lenoni uendidit. in hoc, de quo loquimur, patre, quod apprehendi potest damnatus est, nunquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quaestio, non desperemus, credibile est hoc uoluisse legumlatorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. sed hoc dicere rustico uerecundum est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controuersa, damnatus proditionis cum aduocato exulet. uix uidetur posse fieri, ut poena filio eadem, patri et si affuerit, et si non affuerit, constituta sit. praeterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est de non aduocato damnati scriptum. An possint enim bona esse

ulla exulis, rusticus in utraq; parte dubium facit. Disertus & uerbis inhaerebit, in quibus nulla exceptio est, et propter hoc ipsam poenam esse constitutam eis, qui non affuerunt, ne periculo exily deterreantur ab aduocatione, et rusticum innocenti non affuisse dicet. Illud protinus non indignum, quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quaestiones, an quisquis, an cuiusq;. Haec ex duabus personis quaesita sunt. Et tertia autem, quae est aduersarij, nulla oriri quaestio potest, quia nulla fit ei de sua parte controuersia. non dum tamen cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiam non restituto patre, nec statim eum tendamus, quod occurrit ultro a rustico restitutum, quod subtiliter quaeret, aliquid spectabit ultra. Nam ut genus species sequitur, ita speciem genus praecedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinativa, seu collectiua quaestio orietur, an restitutio pro sublatione iudicij stet, & perinde ualeat, ac si iudicium non fuisset, ubi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum restitutionem uno praemio, nisi patre, perinde ac si accusatus non esset, reuocato, quae res aduocati quoque poenam tanquam is non affuisset, remisit. Tum uenimus ad id, quod primum occurrebat, a rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an restitutor accipi debeat pro aduocato, quando id praesiterit, quod aduocatus petijt, nec improbum sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam aequitatis sunt, utrius iustus sit desiderium, id ipsum adhuc diuiditur, etiam si uterq; totum sibi uendicaret. nunc utiq; cum alter semissem, alter uniuersa fratre excluso. Sed his tractatis etiam habet magnam momentum apud iudices patris memoria, cum praesertim de bonis eius quaeratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit, sed ea pertinet ad qualitatem. Alterius status instrumentum est, plerumq; autem in fine causarum de aequitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt, aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas, ut si in iure minus fiduciae erit, aequitate iudicem praeparemus. Nihil habui amplius, quam in uniuersum praeparare, nunc eamus per singulas causarum iudicialium partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est ad singulas lites, controuersiasq; non possum, ita de generalibus scribere licet, ut quae in quocunq; statu frequentissime incidant, tradam. Et quia natura prima quaestio est, factum ne sit, ab hac ordiar.

De coniectura.

CONIECTURA omnis aut de re, aut de animo est, utriusq; tria tempora, praeteritum, praesens, futurum. De re & genera-

les quæstiones sunt, & definitæ, idest et quæ non continentur, et quæ continentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est, et de facto constat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum sit in dubiū uenit, aut quid sit, aut sit futurum, ut in generalibus, an atomorū concursu mundus sit effectus, an prouidentia regatur. an sit aliquando casurus. In definitis, an paricidium commiserit Roscius, an regnum affectet Manlius, an recte Verrem sit accusaturus Q. Cælius. In iudicijs præteritum tempus maxime ualet. nemo enim accusat nisi quæ facta sunt, nam & quæ fiant, & quæ futura sint. ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum, ut pestilentia, ira deūm, an intemperie cæli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. & quæ causa facti, ut quare ad Troiā quinquaginta reges nauigauerunt iurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multum inter se distant. Ea uero, quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est precessisse, sed oculis deprehendenda sunt, nō egent coniectura, ut si apud Lacedæmonios quærat, an Athenis muri fiant. sed et illud potest uideri extra hoc propositum coniecturæ genus. cum de aliquo homine quæritur quis sit, ut est quæsitum contra Urbiniæ hæredes, si is, qui tanquam filius petebat bona, figulus esset, an Sosipater, nam & substantia eius sub oculos uenit, ut non possit quæri an sit, quomodo an ultra oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed quis sit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet, an hic sit ex Urbiniā natus Clusinius figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controuersie, atq; aliqua in meum quoq; patrocinium inciderunt. Anim coniectura non dubie in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit, qua mente Pyrrhus foedus petat, quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam qualitas circa modum, speciem, numerum, an sol maior, quàm terra. Luna globosa, an plana, an acuta. unus mundus, an plures. Itemq; extra naturales quæstiones, maius bellum troianum, an peloponnesium, qualis clypeus Achillis. an unus Hercules. In ijs autem, quæ accusatione, ac defensione constant, unum est genus, in quo quæritur & de facto, & de auctore, quod interim coniunctam quæstionem habet, & utrunque pariter negatur. Interim separatum, cum & factum sit, nec'ne, & si de facto constet, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoque factum aliquando simplicem quæstionem habet. an homo perierit. Aliquando duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterū est genus de facto tantum, cum, si id certum sit, non potest de

auctore

authore dubitari. Tertium de authore tantum cum factum constet,
 sed a quo factum sit in controuersia uenit. Et quod tertio loco posui
 non est simplex, aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut aliū
 fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una for-
 ma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam graeci
 ἀντικατηγορίαν uocant, nostrorum quidam concertatiuam. Interdū
 in aliquā personam, quae extra discrimen iudicij est, transfertur, et
 aliās certam, aliās incertam. Et cum in certam, aut in extrariam ui-
 tam, aut in ipsius, qui petit, uoluntatem, in quibus similis, atque in
 ἀντικατηγορίαι personarū, causarum, cæterorum, comparatio est, ut
 Cicero pro Varenō in familiā ancharianam, pro Scauro circa mor-
 tem Hostaris in matrem auertens crimen, facit. Est etiā illud huic con-
 trarium comparationis genus, in quo uterq; a se factum esse dicit. Et
 illud, in quo non personae inter se, sed ipsae res colliduntur, id est non
 uter fecerit, sed utrum factum sit. Cum de facto, et de authore con-
 stat, de animo quæri potest. Nunc de singulis, cum pariter utrūq; ne-
 gatur, hoc modo. adulterium non commisi, tyrannidem non afficta-
 ui. In cædis, ac ueneficij causis frequēs est illa diuisio, non est factū,
 et si est factum, ego non feci. Sed cum dicimus, proba hominem occi-
 sum, accusatoris tantum partes sunt, a reo nihil dici contra, præter ali-
 quas fortasse suspiciones, potest, quas spargere quāmaxime uarie oport-
 tebit, quia si unum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa pe-
 riclitandum. Nam ut cum inter id, quod ab aduersario, et id, quod
 a nobis propositū est, quæritur, uidetur utiq; alterū uerū, ita euerso
 quo defendimur, reliquum est, quo premimur. At cum quærimus de
 ambiguis signis cruditatis, et ueneni, nihil tertium est. Ideoq; utraq;
 pars quod proposuit tuetur. Interim autem ex re quæritur ueneficiū
 fuerit, aut cruditas, cum ex ipsa aliqua citra personam quoq; argu-
 menta ducuntur. Refert enim conuiuū præcesserit, an tristitia, labor,
 an otium, uigilia, an quies, ætas quoq; eius, q; perierit, discrimen facit.
 Interest subito defecerit, an longiore ualetudine consumptus sit. libe-
 rior tamen adhuc in utranq; partē disputatio, si tantū subita mors
 in quæstionē uenit. Interim ex psona probatio rei petitur, ut propte-
 rea credibile sit uenenum fuisse, q̄a credibile est ab hoc factū uenefi-
 cium, uel contra. Cum uero de reo, et de facto quæritur, naturalis
 ordo est, ut prius factū esse accusator probet, deinde a reo factum. Si
 tamen plures in psona probationes habuerit, conuertit hunc ordinē.
 Defensor autem prius negabit esse factum, quia si in hac parte uice-
 rit, reliqua non necesse habet dicere, uicto superest, ut tueri se possit.

Quintil.

9

Illic quoque, ubi de facto tantum controuersia est, quod si probetur, non possit de authore dubitari, similiter argumenta et ex persona, et ex re ducuntur, sed in unam facti quaestionem, sicut in illa controuersia, utendum est enim et his exemplis, quae sunt discipulis magis familiaria. Abdiatus medicanae studuit, cum pater eius aegrotaret desperantibus de eo caeteris medicis, adhibitus sanaturum se dixit, si is potionem a se datam bibisset. pater acceptae potionis epota parte, dixit uenenum sibi datum, filius quod reliquum erat, exhausit, pater decessit, ille paricidij reus est. manifestum quis potionem dederit, quae si ueneni fuit, nulla quaestio de authore, tamen an fuerit uenenum ex argumentis a persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid, a quo sit factum quaeritur, eius rei superuacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huiusmodi iudicia, ut si hominem occisum esse manifestum est, uel sacrilegium commissum, Is autem, qui arguitur fecisse, neget. Ex hoc nascitur ἀντιμαρτυρία, utique hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere causarum, admonet Celsus fieri id in foro non posse, quod nemo nem ignorare arbitror. de uno enim reo consilium cogitur, et si qui sunt, qui se inuicem accusent, alterum iudicium praefere necesse est. Apollodorus quoque ἀντιμαρτυρίαν duas esse controuersias dixit, et sunt re uera secundum forense ius duae lites. potest tamen hoc genus in cognitionem uenire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoque nihil interest actionum utrum simul de utroque pronuntietur, an sententia si de uno feratur. Quo in genere semper prior debet esse defensio. Primum, quia natura potior est salus nostra, quam aduersarij perniciēs. Demde quod plus habebimus in accusatione authoritatis, si prius de innocētia nostra constiterit. Postremo quod ita demum duplex causa erit. Nam qui dicit ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat tu occidisti. atqui dicit tu occidisti, superuacuum habet postea dicere ego non occidi. Haec porro actiones constant comparatione. Ipsa comparatio non una uia ducitur, aut enim totam causam nostram cum tota aduersarij causa componimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorum utrum sit faciendum non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Varenō comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni cum persona matris temere comparetur. Quare optimum est, si fieri poterit, ut singula uincantur a singulis. Sed si quando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est. Siue inuicem accusant, siue crimen reus contra accusationem in aduersarium uertit, ut Roscius in accusatores suos,

quamuis

quamuis reos non fecisset, siue in ipsos, quos sua manu perisse dicemus, factum deflectitur, non aliter quam in iis, quæ mutuam accusationem habent, utriusq; partis argumenta inter se cõparatur. Id autem genus, de quo nouissime dixi, non solũ in scholis sæpe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Næui Appiniani solũ quæsitum, præcipitata'ne esset ab eo uxor. an se ipsa sua sponte icasset. Quam actionem equidem solã in hoc tempus emiserã, quod ipsum fecisse ductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ, quæ sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quæstum notiorum corruptæ, minimam partem mei habent. Est et alia duplex coniectura huic ἀντικατηγορίᾳ non diuersa de præmissis, ut in illa controuersia, tyrannus suspicatus a medico suo datum sibi uenenum torsit eum, et cū id dedisse se negaret, accersit alterũ medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se antidotum daturum, et dedit ei potionem, qua epota tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentiũ, ita hic sibi uendicantiũ, personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia comparantur. Illud quoq; etsi non est ἀντικατηγορίᾳ, simili tamen ratione tractatur, in quo circa accusationẽ quæritur utrum factum sit, utraq; enim pars expositionẽ suam habet, atq; eam tuetur, ut in lite urbiniana petitor dicit. Clusinũ figulum filium Urbiniæ acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatumq; casibus uarijs, retentum etiã a rege, tandẽ in Italiam, ac patriã suam Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio contra seruisse eum Pisauri dominis duobus, medianam factitasse, manumissum alienæ se familiæ uenali immiscuisse, ac rogantem, ut eis seruiret emptum. non'ne tota lis constat, duarum causarũ cõparatione, et coniectura duplici, atq; diuersa? Quæ autẽ accusantiũ, atq; defendentiũ eadẽ petentiũ, et inficiantium ratio est. Ducatur coniectura primũ a præteritis. In his sunt psonæ, causæ, cõsilia. nã is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuentum ante omnia qualis sit, de quo agitur, accusatoris autẽ est officere, ut siquid obiecerit, non solũ turpe sit, sed etiam crimini, de quo est iudicium, q̄maxime conueniat. Nam si reum cædis impudicum, uel adulterũ uocet, lædat qdẽ infamia, minus tamen hoc ad fidẽ ualeat, quam si audacem, petulantem, crudelẽ, temerariũ ostenderit. Patrono, si fieri potuerit, id agendum est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuatur, proximum est, ut a præsentis quæstione separet. Sunt enim pleraque non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria, ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens, neq; enim uidetur

in eundem contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri, nec eum, qui aliquando peccauerit, utiq; commississe omnia, & hanc fiduciã fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quod læsum, & uulneratum reum, spera uere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, contra quam loci oriuntur sæpe a persona, & interim generaliter. Incredible esse a filio patrem, ab uxore uirum occisum, ab imperatore proditam hostibus patriã. Facile respondetur, uel quod omnia scelera in malos cadant, ideoq; sæpe deprehensa sint, uel quod indignum sit crimina ipsa atrocitate defendi. Interim proprie, quod est uariũ, nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquam ipsa in argumentum facti conuertitur, tanquã inde fuerit spes impunitatis, sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis est, in diuersum trahuntur. Probi uero mores, anteaactæ uitæ integritas nunquam nõ plurimũ profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidẽ in hoc uehementer incumbet, accusator autem ad præsentem quæstionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem allegabit, dicens neminem nõ aliquando cœpisse peccare, nec pro irruã ducendum scelus primũ, hoc in respondendo. sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obijcere, quã non potuisse credatur. Eoq; satius ost omni se anteaactæ uitæ abstinere conuitio, quã leuibus, aut friuolis, aut manifesto falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur, & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua, qui uana congerit, confitetur uanum in anteaactis argumentum, in quibus uincuquã tacere maluerit. Cætera, quæ a personis duci solent, in argumentorũ locis exposuimus. Proxima est, ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in has species cadunt, quorũ siquid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ac quicquid faciendũ cause ualere uideantur, easq; quas in argumentum sumet, augere, si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit, aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus uero quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa. Quod Cicero uehementissime in multis orationibus tractat, præcipue tamen pro Varenõ, q omnibus malis premebatur, nam et damnatus est. At si proponitur cur factum sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotam reo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ, an hæredem habuerit, an accusaturus fuerit eũ, a quo dicitur occisus. Si alia defecerint, nõ utiq; spectandas esse cau-

sas. Nam

sas. Nam quem posse reperiri, qui nō metuat, oderit, speret, irascatur,
 cupiat plurimos tamen hęc salua innocentia facere. neq; illud est
 omittendū non omnes causas in omnibus psonis ualere. Nā ut alicui
 sit furandi causa paupertas, non erit idem in Curio, Fabricioq; mo=
 mentū. De causa prius, an de psona dicendū sit, quæritur, uarięq; est
 ab oratoribus factum, a Cicerone etiam prælatæ frequenter causæ.
 Sed mihi si sine ullo litis conuitio præponeretur, secundum naturam
 uidetur incipere a persona. Nam hoc magis generale est, rectorq; di=
 uisio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamen id ipsum
 sicut pleraq; uertere utilitas, nec tantum causæ uoluntatis sunt quæ=
 rendæ, sed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorātia. Nā hęc ut
 in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura preiungunt. Et persona
 quidem nescio an unquā utiq; in uno actu rei possit incidere, de qua
 neutra pars dicat. De causis frequēter quæri nihil attinet, ut in adul=
 terijs, ut in furtis, quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post
 hęc intuenda uidentur & consilia, quæ late patent, an credibile sit
 reū sperare id a se scelus effici posse, an ignorari cū fecisset, an etiā, si
 ignoratum non esset, absolui, uel pœna leui transigi, uel tardiore, uel
 ex qua minus incommodi consecuturus, q̄ ex facto gaudij uideretur,
 an etiā tanti putauerit pœnam subire. Post hęc, an alio tempore, &
 aliter facere uel facilius, uel securius potuerit, ut dicit Cicero pro Mi=
 lone enumerans plurimas occasiones, qbus ab eo Clodius impune occi=
 di potuerit. Præterea cur potissimū illo loco, illo tempore, illo modo sit
 aggressus, qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an
 etiam si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absq; senten=
 tia. Nam uulgo dicitur scelera non habere consiliū, an etiam consue=
 tudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte an uoluerit, sequitur
 an potuerit. hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso, fre=
 quenti tempore, uel diurno cū testes plures, uel nocturno, cū maior
 difficultas. Inspiciuntur utiq; difficultates, & occasiones, quæ sunt pluri=
 rimæ. Ideoq; exēplis non egent. hic sequens locus talis est, ut si fieri
 nō potuit sublata lis sit, si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hęc
 etiā ad animi coniecturā p̄tinent. Nāe t̄ ex his colligitur, an spera=
 uerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij, ac Milonis co=
 mitatus. Quæstio an fecerit incipit a secundo tēpore, idest præsentī,
 ac deinde coniuncto, quorū sunt sonus, clamor, gemitus. Insequēti la=
 titatio, metus, similia. His accidūt signa, de qbus tractatum est. Verba
 etiā, et facta, quæq; antecesserūt, quæq; insecuta sunt. Hęc aut nostra
 sunt, aut aliena. sed uerba magis nocent, aut minus. magis nocent,

Quintil.

q iii

Q V I N T I L I A N I

Et minus profunt nostra q̄ aliena. magis profunt, et minus nocent
 aliena q̄ nostra. facta autem interim magis profunt nostra, interim
 aliena, ut siqd, quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uero ma-
 gis nocent nostra q̄ aliena. Est et illa in uerbis differentia, quod aut
 aperta sunt, aut dubia, seu nostra, seu aliena sunt. Infirmora in
 utrunq; sint necesse dubia, tamen nostra saepe magis nocent, ut in illa
 controuersia. Interrogatus filius ubi esset pater, dixit ubicunq; est, ui-
 uit. at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena, quae sunt dubia,
 nunq̄ possunt nocere, nisi aut incerto authore, aut mortuo, nocte audi-
 ta est uox, caueto tyrannidam, et interrogatus cuius ueneno mo-
 riretur, respondit, non expedit tibi scire. Na si est, qui possit interroga-
 ri, soluet ambiguitatem. Cu autem dicta, factaq; nostra defendi solo
 animo possint, aliena uarie refutantur. De uno qdem maxime genere
 coniecturalium controuersiarum locuti uidemur, et in omnes aliqd
 de his cadit. Nam depositi furti, creditae pecuniae, et a facultatibus
 argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur, et a psonis, an illu
 deposuisse apud hunc, uel hunc credidisse credibile sit, an petitorum
 calumniari, an reum inficiatorem esse, uel furem. Sed etiam in furti
 reo sicut in cedis quaeritur de facto, et de authore. Crediti, et deposti
 ti duae quaestiones, sed nonnunq̄ iunctae, an datum sit, an redditum.
 Habent aliquid proprii adulterij cause, quod plerunq; duorum di-
 scrimen est, et de utriusq; uita dicendu, quanquam et id quaeritur,
 an utrunq; pariter defendi oporteat. Cuius rei consilium nascetur ex
 causa. Nam si adiunabit pars altera, coniungam, si nocebit, separa-
 bo. Nequis autem mihi putet temere excidisse, quod plerunq; duorum
 crimen esse adulteriu, non semper dixerim. potest accusari sola mu-
 lier incerti adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia, cuius au-
 thor non extat, codicilli dubiu ad quem scripti. In falso quoq; ratio
 similis. aut enim plures in culpa uocantur, aut unus. et scriptor q-
 dem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non
 semper, na et decipi potuit. Is autem, qui hos adhibuisse, et cui id
 factum dicitur, et scriptorem, et signatores defendet. Iidem argu-
 mentorum loci in causis proditiōis, et affectatae tyrannidis. Verum
 illa scholaru consuetudo ituris in forum potest nocere, quod omnia,
 quae in themate non sunt, pro nobis ducimus, adulteriu obicis, quis
 testis? quis iudex? quod pretiu? quis conscius? Venenu ubi emi? a quo?
 quando? quanti? per quem dedi? pro reo tyrannidis affectatae, ubi sunt
 arma? quos contraxi satellites? Neq; haec nego esse dicenda, et ipsis
 utendum pro parte suscepta. Nam et in foro aliquando aduersa-
 rius

rius probare non poterit, desiderabo. sed in foro tantū illā facultatē olim desiderauimus, ubi non ferē causa agitur, ut nō aliqd ex his, aut plura ponantur. Huic simile est, qđ in epilogis qđam, qbus uolūt, liberos, nutrices, parentes accommodant, nisi qđ magis concesseris ea, quæ non sint posita, desiderare, quā dicere. De animo quomodo queratur satis dictū est, cū ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nā qua uia tractatur, an uoluerit, eadē quo animo fecerit. Id enim est, an male facere uoluerit. Ordo quoq; rerum aut affert, aut detrahit fidem. multo scilicet magis res prout congruunt, aut repugnāt. Sed hæc nisi in ipso cōplexu causarū nō deprehenduntur. Querendū tamen semper, qđ cuiq; connectatur, et qđ cuiq; cōsentiāt.

De finitione.

SEQVITVR coniecturā finitio. Nam q non potest dicere nihil fecisse, proximū habebit ut dicat, nō id fecisse, quod obijciatur. Ita q; plerunq; legibus iisdē, qbus coniectura uersatur, defensionis tantū genere mutato, ut in furtis, depositis, adulterijs. Nā quēadmodum dicimus non feci furtum, non accepi depositū, non cōmisi adulterium. ita non est hoc furtum, non est hæc mutuatio, nō est hoc adulteriū. Interim a qualitate ad finitionē descenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, reip. læsæ. In qbus si recte facta esse, quæ obijciuntur, dici non potest, illud succurrit, non est hoc dementem esse male tractare, reip. uerbis lædere. Finitio igitur est rei propositæ propria, et dilucida, et breuiter cōprehensa uerbis enuntiatio, constat maxime, sicut est dictū, genere, speciei, differentibus, proprijs, ut si finias equū, noto enim maxime utar exēplo, genus est animal, species mortale, differentia irrationabile, nā et homo mortale erat, propriū hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus causis. Nā tum est certum de nomine, sed queritur, quæ res ei subiiciēda sit. tum res est manifesta, sed de nomine non constat. Cum de re dubiū est, interim coniectura est, ut si queratur quid sit deus. Nam qui id neget, deum esse spiritū omnibus partibus immistum, non hoc dicat falsam esse illius diuinæ naturæ appellationē, sicut Epicurus, qui humanam ei formā locumq; inter mundos dedit, sed nomine uterq; uno utitur, utrum sit in re coniectat. Interim qualitas tractatur, ut qđ sit rhetorice uis persuadendi, an bene dicendi scientia, qđ genus est in iudicijs frequētissimum. Sic enim queritur an deprehēsus in lupanari cū aliena uxore adulter sit, qđ non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur,

Quintil.

q iiii

Q V I N T I L I A N I

an omnino peccarit, nam si peccauit, non potest aliud esse, quam adulter. Diuersum est genus cum controuersia consistit non nomine, quod pendet e scripto, nec uersatur in iudicijs, nisi propter uerba, quæ litē faciunt, an qui se interficit homicida sit, an q̄ tyrannum in mortē cōpulit, tyrannicida, an carmina magorum ueneficiū. res enim manifesta est. Scitur quoq; non idem esse occidere se, quod alium. non idem occidere tyrannum, quod cōpellere ad mortem. non idē carmina, ac mortiferam potionem. Quæritur tamen an eodem nomine appellanda sint. Quamq̄ autē dissentire uix audeo a Cicerone, qui permultos secutus authores, dicit finitionem esse de eodē, et de altero, semper. n. neganti aliquod esse nomen, dicendum quid sit potius. tamen in eandem tres habeo uelut species. Nam interim conuenit sic quærare, an habendum sit adulterium in lupanari. cum hoc negamus, non necesse est dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamus. Interim quæritur an hoc furtum, an sacrilegium, non quin sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud, quo in loco utrunq; finiendum est. Interim quæritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraq; habeat suum nomen, ut amatorum uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomen, de quo ambigitur, utiq; in alia re certum est. Sacrilegium est rem sacram de templo surripere, num & priuatam. Adulterium cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari. Tyrannicidium occidere tyrannum, an etiā in mortem compellere. Ideoq; συλλογισμὸς, de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia in hac quæritur, an idem sit huius rei nomen, quod alterius, in illo an perinde habenda sit hæc, atque illa. Est & talis diuisionum diuersitas, ut qdam sentiunt, num idem diuersis uerbis cōprehendatur, ut rhetorice bene dicendi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene nuntiandi, & dicendi secundū uirtutem orationis, & dicendi quid sit officij, atq; prouidendū an si sensu nō pugnant, comprehensione dissentiant. sed de his disputatur nō litigatur. opus est aliquando finitione obscurioribus, et ignotioribus uerbis, quid sit clarigatio, erit & interim notis nomine uerbis, uidebis quid sit penus, quid litus, quæ uarietas efficit, ut ea quidam coniecturæ, quidam qualitati, qdam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morem dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius pargumenta uerborum cauillatrix, quam in oratoris officio multū allatur a momenti. licet enim ualeat in sermone tantum, ut constrictū in uinculis

vinculis suis habeat eum, qui responsurus est, & uel tacere, uel etiã inuitum id, quod sit contra, cogat fateri, non eadem est tamen eius in causis utilitas. Persuadendum enim iudici est, qui etiam si uerbis de- uinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti uero quæ tanta est huius præcisæ comprehensionis necessitas? An si nõ di- xero homo est animal rationale mortale, non potero expositis tot cor- poris, animiq; proprietatibus latius oratione ducta, uel a' dijs eum, uel a' mutis discernere? Quid? quod non uno modo definitur res ea- dem. sed latiore, uarioq; tractatu, ut facit Cicero, ut omnes oratores plerũq; fecerunt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex consue- tudine philosophorum ducta seruitus. Est enim certa seruitus ad cer- ta se uerba astringendi, idq; faciendũ in libris Ciceronis de oratore uetat M. Antonius. Nã est etiã periculosum, cũ si uno uerbo sit erra- tum, tota causa cecidisse uideamur. Optimaq; est illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba nõ periclitentur.

» Etenim recuperatores non ea sola uis est, quæ ad corpus nostrum,
 » uitamq; puenit, sed etiam multo maior ea, quæ periculo mortis inie-
 » cto, formidine animum perterritum loco sæpe, & certo de statu di-
 mouet. Aut cũ finitionem præcedit probatio, ut in philippicis Cicero
 Seruium Sulpitiũ occisum ab Antonio colligit, & in clausula demum
 » ita finit. Is ei profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. non
 negauerim tamen hæc quoq; ut expedit causæ, esse faciẽda. Et siquã-
 do firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio
 esse, id tum elegans, tum etiã fortissimum, si modo erit illa inexpugna-
 bilis. Eius certus ordo est qd sit, an hoc sit, et in hoc fere labor maior
 est, ut finitionem confirmes, quàm ut finitionem applices. In eo qd sit
 duplex opus est. Nam & est nostra confirmanda, & aduersæ par-
 tis destruenda finitio. Ideoq; in schola ubi nobis ipsis fingimus con-
 tra dictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; esse optimã
 poterunt. At in foro prouidendũ, num forte superuacua, & nihil
 ad causam pertinens, an ambigua, an contraria, an cõmunis sit fini-
 tio, quorũ nihil accidere, nisi agentis culpa potest, ut recte autẽ finia-
 mus, ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid uelimus efficere.
 Sic enim accommodari ad uolũtatem uerba poterunt, atq; ut a' no-
 tissimo exẽplo, quo sit res lucidior, nõ recedamus. Qui priuatã pecu-
 niam de templo surripit, sacrilegij reus est, culpa manifesta. Quæstio
 est, an huic crimini nomen, quod est in lege, conueniat. Ergo ambi-
 gitur an hoc sacrilegium sit. accusator, quia de templo sit surrepta pe-
 cunia, utitur hoc nomine. reus quia priuatam surripuerit, negat esse

sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet, sacrilegium est surripere aliquid sacri. Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertitur, si aut falsa est, aut parum plena. nam illud tertium nisi stultis non accidit, ut nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est, si dicas equus animal rationale. nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris. Accusator autem non potest dicere falsam esse rei. Nam est sacrilegium surripere aliquid sacri, dicit parum plenam. adiutendum enim ait ex sacro. maximus autem usus, in approbando, refellendoq; sine, priorum, ac differentium, nonnunquam etiam etymologiae. Quæ tamen omnia sicut in cæteris confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud tumultus nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria, ac differentia magna subtilitas, ut cum quaeritur, an addictus, quæ lex seruire, donec soluerit, iubet, seruus sit. altera pars finit ita, seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure, quo seruus, aut, ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit, quæ finitio etiam si constat æquo, nisi tamen proprijs, & differentibus adiungetur, inanis est. Dicit enim aduersarius seruire eum seruitute, aut eo iure, quo seruum. Videamus ergo propria, differentiaq; liberorū, quæ libro quinto leuiter in transitu attigerā. Seruus cum manumittitur, fit libertinus, addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur, addictus soluendo citra uoluntatem domini consequetur, ad seruū nulla lex pertinet. addictus legem habet. propria, liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum. habet hæc addictus, excusso quid sit, prope peracta est quæstio, an hoc sit. id enim agimus, ut sit causæ nostræ conueniens finitio potentissima. Est autem in ea qualitas, an amor, an insania. huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitiones ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus, de quorum argumentorum natura dictum est. Breuiter autem pro Cæcinnâ Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est. Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? uim uidelicet potestatis. Igitur principia negare potestis, cum extrema conceditis? sed similitudine quoque usus est. quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur. sed ex con-

trario argumenta ducuntur, ut si quaeratur, an amatorium, uenenū sit, nec ne, quia uenenum amatorium non sit. Illud alterum genus, quo sit manifestus adolescentibus meis, meos enim semper adolecentes putabo, hic quoque fictae controuersiae utar exemplo. Iuuenes qui conuiuere solebant, constituerunt, ut in litore coenarent, unius, qui coenae defuerat, nomen tumulo, quē extruxerant, inscripserunt. pater eius a transmarina peregrinatione, cum ad litus idem appulisset lecto nomine suspendit se. dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, per quē factum est, ut quis perierit, causa mortis est, reus est, qui fecit quid sciens, per quo perire homini necesse esset, remota finitione accusatori sat est dicere, causa mortis fuistis, per uos enim actum est, ut homo periret, quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contra, non statim per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut accusator testis index rei capitalis, nec undecumque causa fluxit, ibi culpa est, ut si quis profectiōē suaserit, ut ad amicum accesserit trans mare, & is naufragio perierit. Ad coenam inuitarit, & is cruditate illic contracta decesserit, nec fuerit in causa mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis, in dolore ferundo infirmitas, denique si fortior fuisset, aut prudentior uiueret, nec mala mente fecerunt, et ille potuit uel ex loco tumulum, uel ex opere tumultuario suspicari non esse monumentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia sunt homicidæ præter manum. Est interim certa finitio, de qua inter utranque partem conuenit, ut Cicero dicit maiestas est in imperio, atque in omni populi R. dignitate. Quaeritur tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quaesitum est. sed hic etiā similis uideri potest finitiuæ, tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

De qualitate.

EST autem qualitas alia de summo genere, atque ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusque rei natura, & quæ forma quaeritur, an immortalis anima, an humana specie deus, & de magnitudine, ac numero quantus sol, an unus mundus, quæ omnia coniectura quidem colliguntur. quaestiones tamen habent in eo qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquando tractari solent, ut si Caesar delibere, an Britanniam impugnet, quæ sit oceanus natura, an Britannia

insula. Nam tum ignorabatur quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda, appetenda, vitanda, quæ in suasorias quidem maxime cadunt. Sed in controuersijs quoq; sunt frequentia. hac sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu, factum esse constat, quale sit factum queritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus causæ aut simplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius aut quid æquissimum sit excutitur. Cum de pœna iudicium est, a parte eius, qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut immunutio, aut excusatio, aut, ut quidam putant, deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum, quod obijatur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quod inuito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit, tuemur quod fecimus. partem hanc uocant hermagoræi $\eta\alpha\tau\ \alpha\upsilon\tau\iota\lambda\eta\ \phi\iota\upsilon$ ad intellectum id nomen referentes. latine ad uerbum translata non inuenio, absoluta appellatur. Sedenim de re sola quæstio iusta sit ea nec ne. Iustum omne continetur natura, uel constitutione. natura, quod fit secundum cuiusque rei dignitatem. hæc sunt pietas, fides, continentia, et talia. adiungunt et id, quod sit par aduersum. id non temere intuendum est, nam et uis contra uim, et talia nihil habent aduersum eum, quod prior fecit iniuste. et non quonia res pares sunt, etiam id est iniustum, quod antecessit. illa utrinque iusta, eadem lex, eadem conditio, ac forsitan nec sint quidem paria, quæ ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, iudicato, pacto. alterum est defensionis genus, in quo factum pro se improbabile assumptis extrinsecus auxilijs tuemur, id uocant $\eta\alpha\tau\ \alpha\upsilon\tau\iota\sigma\alpha\sigma\iota\upsilon$, latine hoc quoque non ad uerbum transferunt. assumptiua enim dicitur causa, in quo genere fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis, $\alpha\upsilon\tau\epsilon\ \gamma\eta\lambda\lambda\eta\ \mu\alpha$ dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatione, qui uindictatur. occisus est, sed latro, excæcatus, sed raptor. Est et illa ex causis facti ducta defensio, priori contraria, in qua neque factum ipsum per se, ut in absoluta quæstione defenditur, neque ex contrario facto, sed ex aliqua utilitate, aut reipublicæ, aut hominum multorum, aut etiam ipsius aduersarij, nonnunquam et nostra, si modo id erit, quod facere nostra causa fas sit. quod sub extraneo accusatore, et legibus agente prodesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam et filijs pater in iudicio abdicationis, et maritus uxori, si malæ tractationis accusabitur et patri filius, si de

mentiae causa erit, non inuerecunde dicit multum sua interfuisse, in
 quo tamen incommoda uitantis melior, quam comoda petentis, est
 causa, quibus similia etiam in uera rerum quaestione tractantur. Nam
 quae in scholis abdicatorum haec in foro exhaeredatorum a paren-
 tibus, et bona apud consules repetentiū ratio est. quae illic malae tra-
 ctationis, hic rei uxoriae, cum quaeritur utrius culpa diuortii factū
 sit. quae illic dementiae, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam
 illa defensio, si spei aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malo-
 rum, boni locum obtinet, leuius, ut si Mancinus foedus numantinum
 sic defendat, quod periturus, ni siud factum esset, fuerit exercitus Ro-
 manus. Hoc genus ἀντίστασις graece nominatur, comparatiuum no-
 stri uocant. Haec circa defensionem facti, quae si neq; per se ipsam, neq;
 adhibitis alijs auxilijs dabitur. proximum est in alium transferre
 crimen, si possumus. Ideoq; etiam in hos, qui iam scripti sunt, status ui-
 sa est cadere translatio. Interdū ergo culpa in hominem relegatur,
 ut si Gracchus reus foederis numantini, cuius metu leges populares tu-
 lisse in tribunatu uidetur, missum se ab imperatore suo diceret. In-
 terim deriuatur in rem, ut si is, qui testamento quid iussus nō fecerit,
 dicat per leges id fieri non potuisse. hoc μεταβίωσις dicunt. Excluis
 quoq; his, excusatio superest, ea est aut ignorantiae, ut si quis fugituo
 stigmata scripserit, coq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberū eum
 fuisse. aut necessitatis, ut cum miles ad commeatus diem non affuit, di-
 cit se fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoq; saepe
 substituitur culpae. Nonnunquam male fecisse nos, sed bono animo dici-
 mus. utriusq; rei multa, et manifesta exempla sunt, ideo non est
 eorū necessaria expositio. Si omnia, quae supra scripta sunt, dicerunt,
 uidendū an minui culpa possit. hic est ille, qui a quibusdam dicitur
 status quantitatis. Sed ea cū sit aut poenae, aut honoris, ex qualitate fa-
 cti constituitur. Eoq; nobis sub hoc esse statu uidetur, sicut eius quoq;
 quae ad numerū refertur a graecis. Nam et ποσότης, et ποιότης
 dicunt, nos utrumq; eadem appellatione una complectimur. Ultima
 est deprecatio, quod genus causae pleriq; negarunt in iudiciū unquam
 uenire, quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idē testari uidetur, cū
 n dicit. Causas Caesar egi multas, et quidem tecum, dū te in foro te-
 nuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam hoc modo, Ignoscite
 n iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unq; posthac, et cetera.
 In senatu uero et apud populum, et apud principem, et ubicūq;
 iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualent
 ex ipso, qui reus est, haec tria in uita praecedere, si innocens, si bene

meritus, si spes in futurū innocenter uicturi, & in aliquo usu futura
 Præterea si uel alijs incommodis uel præsentis periculo, uel pœniten-
 tia uideatur satis pœnarū dedisse. Extra, nobilitas, dignitas, propin-
 qui, amicitia. In eo tamen, q̄ cognoscit, plurimum ponendū, si laus eum
 misericordis potius, q̄ reprehensio dissoluti consecutura est. Verū et in
 iudicijs etiam si non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic
 locus sæpe tractatur. Nā & diuisio frequens est, etiā si fecisset, igno-
 scendū fuisse. Idq; in causis dubijs sæpe præualuit, & epilogi omnes
 in eadē ferē materia uersari solent. sed nonnunquam etiā reus hic
 totius summam constituit, si ex hæredatum a se filium pater testatus
 fuerit elogio, propterea quod is meretricē amauerit. Nam omnis hic
 quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & centumuiri tri-
 buere debeant ueniā, sed etiā in formulis cū pœnariæ sunt actiones.
 Nos ita causam partimur, an commissa sit pœna, an exigi debeat. Id
 autē, quod illi uiderunt, uerum est, reū a iudicibus hoc defensionis
 modo liberari non posse. De præmijs autē quærentur duo, an ullo
 sit dignus, q̄ petit, an tanto. ex duobus uter dignior. ex pluribus quis
 dignissimus, quorū tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et
 intuebinur non rē tantum, siue alleganda, siue comparanda erit, sed
 personam quoq; Nam & multum interest tyrannum iuuenis occide-
 rit, an senex, uir, an femina, alienus, an coniunctus. est & ad locū
 multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper, in arce,
 an domi, et quomodo factū sit, an ferro, an ueneno, & quo tempore,
 bello, an pace, an cū depositurus esset eā potestatem, an cū aliquid no-
 ui sceleris ausurus, habetur in meritis gratia, periculū quoq; ac diffi-
 cultas. Similiter liberalitas a quo profecta sit, refert. Nam in paupe-
 re gratior, quā in diuite, dante beneficium, quā reddente, patre,
 quā orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, et quo animo,
 idest num in aliquam spem suā, similiter alia. Et ideo qualitas maxi-
 ma oratoris recipit opera, quia in utranq; partem plurimum est in-
 genio loci, nec usquam tantum affectus ualent. nam coniectura ex-
 trinsecus quoq; adductas frequenter probationes habet, & argumen-
 ta ex materia sumit, ut quale quicq; uideatur eloquentia opus est, hic
 regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiungit Virginius
 causas abdicationis, dementiæ, malæ tractationis, orbarū nuptias in-
 dicentium. Nā & iudicium ferē sic accidit, inuentiq; sunt, q̄ has ma-
 terias officiorū uocarent. sed alios quoq; nonnunquā leges hæ reci-
 piunt status. Nam & coniectura est aliquando in plerisq; horū, cū
 se uel non fecisse, uel bona mente fecisse contendunt. Cuius generis

exempla sunt multa. Et quid sit dementia, & mala tractatio finitur. Nam iuris leges plerumque quæstiones præcurrere solent. Et ex quibus causis non fiat statutum, quod tamen factò defendi non poterit, iure nitetur, & quot, & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accusare dementiae nõ permittatur. Abdicationum formæ sunt duæ, altera criminis pfecti, ut si abdicetur raptor, adulter. altera imperfecti, uelut pendenti, & adhuc in conditione positi, quales sunt in quibus abdicatur filius, quæ non pareat patri. Illa semper asperam abdicantis actionem habet, immutabile est enim quod factum est. hæc ex parte blandam, & suadentem similem. mauult enim pater corrigere quam abdicare. At pro filiis in utroque genere summam, & ad satisfaciendum compositam, à quo dissensuros scio, qui libenter patris figuram lædunt, quod non ausim dicere nunquam esse faciendum. potest enim materia in adere, quæ hoc exigat. Cæterum uidendum est quoties aliter agi potest, sed de figuris in alio libro tractabimus. Nõ dissimiles autem abdicacionum actionibus sunt malæ tractationis actiones. Nam & ipsam habent eandem in accusationibus moderationem. Dementiae quoque iudicia aut propter id, quod factum est, aut propter id, quod adhuc fieri, uel nõ fieri potest instituuntur, & actor in eo, quod factum est, liberum habet impetum, sic tamen, ut factum accuset, ipsius patris tanquam ualetudine lapsi misereatur. In eo uero, cuius libera mutatio est, diu roget, et suadeat, & nouissime dementiae rationi quærat ob stare, non mores, quos quanto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus quoties causa patietur, debet esse in defensione moderatus, quæ fere ira, & concitatio furori sunt similia. Omnibus his commune est, quod rei non semper defensione facti, sed excusatione, ac uenia frequenter utuntur. Est enim domestica disceptatio, in qua & semel peccasse, & per errorem, et leuius quam obiciatur, absolutioni nonnunquam sufficit. Sed alia quoque multa controuersiarum genera in qualitatem cadunt, iniuriarum, quanquam enim reus aliquando fecisse negat. Plerumque tamen hæc actio factò, atque animo continetur. De accusatore constituendo, quæ iudicia diuinationes uocantur. in quo genere Cicero quidem, qui mandatis socijs, Verrem accusabat, hæc usus est diuisione. spectandum à quo maxime agi uelint hi, quorum de ultione quæritur, à quo minime uelit is, qui accusatur. Frequētissime tamem hæc sunt quæstiones, uter maiores causas habeat, uter plus industrie, aut uiriū sit allaturus ad accusandum, uter id meliore fide sit factururus. Tutelæ præterea, in quo iudicio solet quæri an alia de re quam

de calculis cognosci oporteat, an fidem præstare debeat tantum, non etiam consilium, & euentum. cui simile est male gestæ procurationis in foro negotiorum gestorum. nam & mandati actio est. præter hæc finguntur in scholis & scripti maleficij, in quibus aut hoc quaeritur, an scriptum sit. aut hoc, an maleficium sit, raro utrumque male gestæ legationis, apud græcos & ueris causis frequens, ubi iuris loco quaeri solet, an omnino aliter agere quam mandatum sit, liceat, & quousque sit legatus, quoniam aliæ in renuntiando sunt, ut in eo, qui testimonium in Verrem dixerat, post perlatam legationem. plurimum tamen est, in eo quale sit factum. Reip. læsæ. hinc mouentur quædam mille iuris auillationes, quid sit remp. lædere, & læserit'ne, an profuerit, & ab ipso, an propter ipsum læsa sit. In facto tamen plurimum inest. Ingrati quoque, in quo genere quaeritur, an is, cum quo agitur, acceperit beneficiū, quod raro negandū est, ingratus est enim, qui negat quantum acceperit, an reddiderit, an protinus qui nõ reddidit ingratus sit. an potuerit reddere, an id, quod exigebatur, debuerit, quo animo sit. Simpliciores illæ iniusti repudiij sub qua lege controuersie illud propriū habent, quod a parte accusantis defensio est, & defendentis accusatio. Præterea, cum quis rationē mortis in senatum reddidit, ubi una quæstio est iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori uult, ut se legum actionibus subtrahat. Cætera qualitatibus. Finguntur & testamenta, in quibus de sola quaeritur uoluntate, ut in controuersia, quam supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta, quæ pater dignissimo ex filiis reliquerat, contendunt philosophus, medicus, orator. Quod idem accidit, si orbe nuptias indicant pares gradu, et si inter propinquos de idoneo quaeratur. Sed mihi nec omnes psequi materias in animo est. Fingi enim adhuc possunt, nec communes sunt earum quæstiones, quia positionibus mutantur. Hoc tantum admiror Flauium, cuius apud me merito summa est auctoritas, cū artem scholæ tantum componeret, tam anguste materiā qualitatis terminasse. Quantitas quoque (ut dixi plerumque) etiā si nõ semper plerumque, tamen recte eidē subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquando constat estimatione facti. quanta sit culpa, quantumue beneficium, aliquando iure, cū id in controuersia uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Stuprator decem millia dare debeat, quæ poena huic crimini constituta est, an quia stupratus se suspendit, capite puniri tanquam causa mortis. quo in genere falluntur, qui ita dicunt. tanquam inter duas leges quaeratur. Nam de decem millibus nulla controuersia est, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an

reus causa

reus causa sit mortis. In coniecturâ quoq; eadem species cadit, cū p=petuo, an quinquenniali sit exilio multandus, in cōtrouersia uenerit, num prudens eadē cōmiserit queritur. Illa quoq; quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasybulo triginta præmia debeantur, & cum duo fures pecuniâ abstulerunt, separatim quadruplū quisq;, an duplū debeat. Sed hic factū quoq; æstimatur, & tamen ius ipsum p̄det ex qualitate.

De qualitate iudiciali.

QVI neq; fecisse se negabit, neq; aliud esse, quod fecerit, dicet, neq; factum defendet, necesse est in suo iure consistat. In quo plerunq; actionis est quæstio, quæ nō semper eadē est, ut qdā putauerunt, nā & iudiciū antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, cū de iure causatoris ambigitur, & in ipsis frequētissime iudicys uersatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quod aut intentio, aut præscriptio habet cōtrouersia. Ac fuerunt qui præscriptioni, statum facerent, tanquā ea non iisdē omnibus, qbus cæteræ leges quæstionibus contineretur. cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa quæri non est necesse, ignominioso patri filius præscribit de eo solo, iudicatio est, an liceat. Quoties tamen poterimus efficiendum est, ut de re quoq; bene sentiat. sic enim iuri nostro libentius indulgebit, ut in possessionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiā si nō proprietatis est quæstio, sed tantū possessionis, tamen non solū possedisse nos, sed etiā nostrum possedisse docere oportebit. Sed frequētius etiā queritur de intentione. Vir fortis optet qcqd uolet, nego illi dandū quicquid optauerit, non habeo præscriptionem, sed tamen uolūtate contra uerba præscriptionis modo utor. In utroq; autē genere status idē fit. Porro lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter se ipsam, aut propter alterā. Quæstio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto aut apertum est, aut obscurū, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idē accipi uolo de testamentis, patris, stipulationibus, omni deniq; scripto, idē de uoce. Et quoniā quatuor eius generis quæstiones, uel status facimus, singulos percurram.

De statu ex scripto, & uoluntate.

SCRIPTI, & uoluntatis frequētissima inter consultos quæstio est, & pars magna cōtrouersie iuris hinc pendet, quo minus id in scholis accidere mirū est, ubi etiam ex industria fingitur. Eius ge-

Quintil.

Q V I N T I L I A N I

*ius unum est, in quo & de scripto, & de uoluntate quaeritur. Id tū
 accidit, cū est in lege aliqua obscuritas, in ea aut uterq; suā interpre-
 tationem confirmat, aut aduersarij subuertit, ut hic. Fur quadruplū
 soluat, duo surripuerūt pariter decē millia, petuntur ab utroq; qua-
 dragena, illi postulant, ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc
 esse quadruplum, quod petat, & rei hoc, quod offerant. Voluntas
 quoq; utrinq; defenditur, aut cum de altero intellectu certum est, de
 altero dubiū. Ex meretrice natus ne concionetur, quæ filiū habebat,
 prostrare cœpit, prohibetur adolescens concione. nā de eius filio, quæ
 ante partum meretrix fuit, certum est. an eadē huius causa sit dubiū
 est, quia ex hac natus ante quā meretrix esset. Solet et illud quæ-
 ri, quod referatur, quod scriptū est. bis de eadem re ne sit actio, idest
 hoc bis, ad actorem, an ad actionē. Hæc ex iure obscuro. Alterū ge-
 nus est ex manifesto, quod qui solū uiderunt, hunc statum plani, &
 uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera
 uolūtate. Sed contra scriptū tribus generibus occurritur. Vnum est, in
 quo id seruari semper nō posse ex ipso patet, liberi parētes alant, aut
 uinciantur, non enim alligabitur infans. hic erit ad alia transitus, et
 diuisio. An quisquis non aluerit, an hic. propter hoc proponunt quā-
 tale genus controuersiarū, in quo nullum argumentum est, quod ex
 lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de quo lis est, quaerendū sit. Pe-
 regrinus si murum ascenderit, capite puniatur, cum hostes murum
 ascendissent, peregrinus eos depulit, petitur ad supplicium, non erunt
 hic separatæ quæstiones, an quisq; an hic, quia nullum potest affer-
 ri argumentum contra scriptum uehementius eo, quā in lite est, sed hoc
 tantum, an ne seruandæ quidem ciuitatis causa. Ergo & equitate, et
 uoluntate pugnandū. Fieri tamen potest, ut ex alijs legibus exēpla
 ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero
 pro Cecinna fecit. Tertium cū in ipsis uerōis legis reperimus aliqd,
 per quod probemus aliud legum latorem uoluisse, ut in hac contro-
 uersia, q̄ nocte cū ferro deprehensus fuerit, alligetur. cū annulo fer-
 reo inuentū magistratus alligauit. Hic quia est uerbū in lege, depre-
 hensus, satis etiam significatum uidetur nō contineri lege nisi noxiū
 ferrum. Sed ut qui uoluntate nitetur, scriptum, quoties poterit, infir-
 mare debeat, ita q̄ scriptum tuebitur, adiunare. se etiā uolūtate ten-
 tabit. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, scri-
 ptum nihil sit, ut in iudicio curiano, in quo nota L. Crassi, et Scæuole
 fuit cōtentio. substitutus hæres erat, si posthumus ante tutelæ suæ an-
 nos decessisset, non est natus, propinqui bona sibi uendicabant, quis
 dubitaret*

dubitaret, quin ea voluntas fuisset testantis, ut is non nato filio hæres esset, qui mortuo, sed hoc non scripserat. Id quoque, quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptum, quod appareret scriptorem noluisse, qui sextertium nummum quinque millia legauerit, cum emendaret testamentum sublatis sextertijs numus argenti pondo æque posuit, quinque millia remanserunt. apparuit tamen quinque pondo dari noluisse, quod ille in argento legato modus et inauditus erat, et incredibile. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones scripto, an uoluntate standum sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitates, aut coniecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

De contrarijs legibus. —

PROXIMUM est de legibus contrarijs dicere, quæ inter omnes artium scriptores constat in antinomia duos esse scripti, et uoluntatis status, neque immerito, quia cum lex legi obstet, utriusque contra scriptum dicitur, et quæstio est de uoluntate, in utraque id ambigitur, an utriusque illa lege sit utendum. Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi contrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur, sed eas casu collidi, et euentu. Colliduntur autem aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, et uiri fortis comparentur, utriusque data, quod uelit, petendi potestate, hic meritorum temporis, præmij, collatio est. aut secum ipsæ, ut duorum fortium, duarum tyrannicidarum raptarum, in quibus non potest esse alia quæstio quam temporis, utra prior sit, aut qualitates, utra iustior sit petitiō. diuersæ quoque leges confligunt, aut similes, diuersæ, quibus etiam contra aduersam legem contradici possit, ut in hac controuersia, magistratus ab arce ne discedat, uir fortis optato quæ uolet, uel alia nulla obstante queri potest, an quicquid optarit accipere debeat, et a magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, si incendiū in arce fuerit, si in hostes recurrendū similes, contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur, contra, mulieris imago in gymnasio ne ponatur, mulier tyrannū occidit. nam neque mulieris imago ullo alio casu poni potest, nec tyrannicidæ ullo alio casu summoneri. Impares sunt, cum alteri multa opponi possunt, alteri nihil, nisi quod in lite est, ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit. Nam contra legem uiri fortis, ut supra ostendi, multa dicuntur, aduersus desertores scripta, non potest nisi optionem subuerti. Item confessum est ex utraque parte ius, aut dubium, si confessum est,

QVINTILIANI

hæc ferè queruntur, utra lex potètiore, an ad deos ptineat, an ad homines, an ad rēp. an ad priuatos, de honore, an de pœna, magnis rebus, an de paruis, pmittat, an uetet, an imperet. Solet tractari et utra sit antiquior, et uelut potētissima, utra minus pdat, ut in desertore, et uiro forti, qđ illo nō oaso, lex tota tollatur, occiso sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius, atque æquius, de quo nihil præcipi, nisi proposita materia, potest. Si dubiū aut alteri, aut inuicē utriq; de iure sit controuersia, ut in re tali. patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, liberti hæredē sequantur, liberti filiū quidam fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuisse, qđ in manu ipse patroni fuerit. duplices leges, sicut duæ colliduntur, ut an nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum ciuis. quod de legibus, idem de senatusconsultis dictum, quæ si aut inter se pugnent, aut obstant legibus non tamen aliud sit eius status nomen.

De syllogismo, seu ratiocinatione.

SYLLOGISMVS habet aliquid simile scripto, et uoluntati, qđ semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, qđ illic contra scriptū dicitur, hic super scriptū. illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utiq; qđ scriptum est, hic ne aliud, quàm scriptū est. eius nonnulla etiā cum finitione cognatio, nā sæpe si finitio infirma est, in syllogisimum delabitur. Sit enim lex. Venefica capite puniatur. Sæpe separanti amatoriū dedit, eundē repudiavit, p propinquos rogata ut rediret, nō est reuersa, suspendit se maritus, mulier. ueneficij rea est. fortissima est actio dicentis amatoriū uenenū esse. id erit finitio, quæ si parū ualebit fiet syllogismus, ad quē, uelut remissa priore contētionē, ueniemus, an perinde puniri debeat, ac si quæ uirū ueneno necasset. Ergo hic status ducit ex eo, qđ scriptū est, id, quod incertū est. quod quoniā ratione colligitur, ratiocinatio dicitur. In has autē ferè species uenit, an qđ semel ius est, idē et sæpius. incesti damnata, & præcipitata de saxo, uina repetitur. an quod in uno in pluribus, qđ duos uno tēpore tyrannos occidit, duo præmia petit. an qđ ante, & postea raptor profugit, raptā nupsit, reuerso illo petit optionē. an quod in toto idē in parte. aratrū accipere pignore nō licet, uomerē accepit. an qđ in parte, idē in toto. Lanæ uehere Tarēto non licet, oues uexit. In his syllogismus scripto nititur, alter nō satis cautū esse dicit. Postulo ut præcipitetur incesta, lex est, et raptā optionē petit, et in oue lanæ sunt, similiter

similiter alia. Sed quia responderi potest, non est scriptum, ut bis præcipitur damnata, aut quando rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat. nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eo, quod manifestum, colligitur, quod dubium est. Maioris pugnae est ex scripto ducere, quod scriptum non est, an quia hoc, & hoc, qui patrem occiderit, culleo insuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quaeruntur, an quoties propria lex non est, simili sit utendum. an id, de quo agitur, ei, de quo scriptum est, simile sit. Simile autem et maius est, et par, et minus. In illa priore, an satis lege cautum sit, an et si parum cautum est, hac sit utendum, in utroque de uoluntate legulatoris, sed de æquo tractatus potentissimus.

De ambiguo, seu amphibologia.

AMPHIBOLOGIAE species sunt innumerabiles, adeo ut philosophorum quibusdam nullum uideatur esse uerbum, quod non plura significet. Genera admodum pauca, aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem cum pluribus rebus, aut hominibus eadem appellatio est ὁ μὲν μίαν dicitur, ut gallus, utrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est, et Ajax, Telamonis, an Oilei filius. Verba quoque quaedam diuersos intellectus habent, ut cerno, quae ambiguitas plurimis modis accidit. Unde fere lites praecipue ex testamentis cum de libertate, aut etiam de hereditate contentantur hi, quibus idem nomen est, aut quod sit legatum, quaeritur. Alterum est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuiso, ut ingenua, et armamentum, et coruinum. ineptae sane cauillationes, ex qua tamen graeci controuersias ducunt, inde αὐλητικὴ illa uulgata, cum quaeritur, utrum aula, quae ter ceciderit, an tibiana, si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex compositis, ut si quis corpus suum in occulto loco poni iubeat, circaque monumentum multum agri ab heredibus in tutelam cinerum, ut solet, leget, sit litus hoc cultum. Sic apud graecos contentum λέων, et πανταλέων, cum scriptura dubia est. bona omnia λέοντι, an bona πανταλέοντι relicta sint. In coniunctis plus ambiguitatis est. Fit autem per casum, ut,

» Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Per collocationem, ubi dubium est, quod quo referri oporteat, ac frequentissime cum quod, quod medium est utrinque, possit trahi, ut de Troilo Virgilius, Lora tenens tamen-

hic utrum quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quaeri potest, unde controuersia illa. Testamento quidam iussit poni statuam auream hastam tenere

Quintil.

v iii

tem, quæritur statua hastam tenens, aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materie. Fit per flexum idem magis, quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia, hæres meus uxori meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit pondo centum, uter eligat quæritur. Verum id, quod ex his primum est mutatione casuum, sequens diuisione uerborum, aut translatione emendatur, tertium adiectione. A casuum geminatione facta amphibologia soluitur ablatiuo, ut illud Lachetem audiui percussisse Demeam, fiat a Lachete percussum Demeam. sed ablatiuo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibologia, coelo decurrit aperto, utrum per apertum coelum, an cum apertum est. Diuisio respiratione, et mora constat, statuam, deinde auream hastam, uel statuam auream, deinde hastam. adiectio talis est, argentum, quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur, uel ipsa, ut uxor. Adiectione facta, amphibologia qualis sit nunc flentis illos deprehendimus, detractione soluetur. pluribus uerbis emendandum, ubi est id, quod quo referatur, dubium est. et ipsum est ambiguum. Hæres meus dare illi damnas esto omnia sua, in quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannio. Is soceri instituto, quæ, quæ cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi et ad socerum referri, et ad Fannium potest. Productio quoque in scripto, et correptio in dubio relicta causa est ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadem syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas persequi nihil necesse est. Nec refert quo modo facta sit amphibologia, aut quo resoluetur. Duas enim res significari manifestum est, et quod ad scriptum, uocem uel pertinet, in utranque par est parte. Ideoque frustra præcipitur, ut in hoc statu uocem ipsam ad nostram partem conuenire uertere. Nam si id fieri potest, amphibologia non est. Amphibologiæ autem omnis in his erit questio, aliquando uter sit secundum naturam magis sermo, semper utrum sit æquis, utrum is, qui scripsit, ac sic dixit, sic uoluerit. quarum in utraque parte satis ex ijs, quæ de coniectura, et qualitate diximus, præceptum est.

Quæ sit inter status cognatio, et quæ diuersitas.

EST autem quedam inter hos status cognatio. nam et in definitione, quæ sit uoluntas nominis quæritur, et in syllogismo qui secundus

cundus a' finitione status est, spectatur, quid uoluerit scriptor, & ex contrarijs legibus duos esse scripti, & uoluntatis status apparet. Rursum & finitio quodammodo est amphibologia, cum in duas partes ducatur intellectus nominis, scriptum, & uoluntas habet in uerbis uocis quæstionem, quod idē in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidam scriptum, & uoluntatem esse dixerunt. alij in scripto, et uoluntate amphibologiam esse, quæ facit quæstionem, sed distincta sunt. Aliud est enim obscurum ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis quæstionem habet generalem, & quæ esse etiã contra complexum causæ possit. Scriptum, & uoluntas de eo disputat uerbo, quod est in lege. syllogismus de eo, quod non est. amphibologiae in diuersum trahit. Legum contrariarum ex diuerso pugna est, neq; immerito. & recepta est a' doctissimis hæc differentia, & apud plurimos, ac prudentissimos durat. Et de hoc quidē genere disceptationis etiam si non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ nisi proposita de qua dicendū est, materia, uiam docendi nō præbeant. non enim causa uniuersa in quæstiones, ac locos diducenda est. Sed ipsæ hæ partes habent rursus ordinem suum. nam & in proœmio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis, ac locus habet suam dispositionem, ut thesis, etiam simplex si forte satis erit diuidendi peritus, qui controuersiã in hæc diduxerit, an omne præmium uiro forti dandum sit, an ex privato, an nuptiæ, an ea, quæ nupta sit, an hæc, deinde cum fuerit de prima quæstione dicendum passim, & ut quicquid in mentem ueniet, miscuerit, non primum in ea scierit esse tractandum. uerbis legis standum sit. an uoluntate. huius ipsius particulae aliquod initiū fecerit. Deinde proxima subnectens struxerit orationē, ut pars hominis est manus, eius digiti, illorū quoq; articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare nō possit, nisi certa, definitaq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimmo centū, ac mille in re infinita, atq; materia præceptoris est in alio, atq; alio genere quotidie ostendere. Quis ordo sit rerū, & quæ copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia, quæ ars efficit, non possunt. nã quis pictor omnia, quæ in rerū natura sunt, adumbrare didicit. Sed percepta semel imitandi ratione assimilabit quicquid acceperit. quid enim? non faber uasculū aliquod, quale nunq̄ uiderat, facit? Quædam uero nō docentiū sunt, sed discentiū. nam & medicus qd in quoq; ualetudinis genere faciendum sit, quid, qbus'ue signis prouidendū, docebit, uim sentiēdi pulsus uenarum, caloris motus, spiritus meatum, coloris distantiam, quæ sua

cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus a nobis, & cum causis deliberemus, cogitemusq; homines ante inuenisse artem, q̄ docuisse. Illa enim potentissima est, quæq; uere dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi uelut in re præsentē nō potest. Vbi assumendum proœmium, ubi omittendum, ubi utendum expositione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendū, ubi more hominico a medijs, uel ultimis, ubi omnino non exponendum, quando a nostris, quando ab aduersariorum propositionibus incipiamus, quando a firmissimis probationibus, quando a leuioribus, quando in causa præponendæ proœmij questiones, qua præparatione præmuniendæ, quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quo paulatim deducendus, singulis, an uniuersis opponenda refutatio, reseruandi per orationem, an per totam orationem diffundendi affectus. de iure prius, an de æquitate dicendū, an ante acta crimina, an de quibus iudiciū est, prius obijcere, uel diluere conueniat. si multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ testimonia, tabulæ uel cuiusq; generis in actione recitandæ, quæ reseruandæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partientis ad casus præliorum, retinentis partes per castella tuenda, custodiendas uel urbes, petendos cōmeatus, obsidenda itinera, mari deniq; ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studiū. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit disertus, uigilandum ducat, iterum enitendū, pallendum est, faciendæ sua cuiq; uis, sua ratio, non respiciendū ad hæc, sed in promptu habenda, nec tanquam tradita, sed tanquam innata. nam uiam demonstrare uelociter ars potest, si qua est. uerum ars satis præstat, si copias eloquentiæ ponit in medio. nostrum est uti eis scire. Reliqua partium est demum dispositio. Et in his ipsis primus aliquis sensus, & secundus, & tertius, qui non modo ut sint ordine collocati elaborandum est, sed ut inter se iuncti, atq; ita coherentes, ne cōmissura perluceat. corpus sit non membra, quod ita continget, si & quid quaq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus nō pugnantia, sed quæ inuicem complectantur, ita res non diuersæ distantibus ex locis, quasi inuicem ignotæ collidentur, sed aliqua societate, cum prioribus, ac sequentibus se copula tenebunt, ac uidebitur non solum composita oratio, sed etiam continua. Verum longius fortasse progredior fallente transitu, & a dispositione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI ORA-
TORIARVM INSTITV-
TIONVM LIBER
OCTAVVS.

PROOEMIUM.

h IS FERÉ quæ in proximos quinq; libros col-
 lata sunt, ratio inueniendi, atq; inuenta dispo-
 ni continentur, quam ut per omnes numeros peni-
 tus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium
 est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi
 magis conuenit, aut enim difficultate institutionis
 tam numerosæ, atq; pplexæ deterreri solent, aut eo tēpore, quo præ-
 cipue alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda sunt, aspe-
 riorum tractatu rerum atteruntur, aut si hæc sola didicerint, satis se
 ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam
 dicēdi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant
 accidisse, ut qui diligentissim artium scriptores extiterunt, ab eloquē-
 tia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana,
 & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat
 itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum
 in præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera, mora. Sequuntur
 enim discipuli quo' duxeris, mox cum robore discendi crescet etiam
 eruditio. Idem primo solum iter credant esse, in quod inducentur,
 mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neq; obscura, neq;
 ad p̄cipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertina-
 citer tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiusce tractatu diffici-
 lius est iudicare quid doceas, quàm cum iudicaris, docere, præcipueq;
 in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ, si is, qui in-
 stituitur, nō repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum.
 Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus
 rhetoricen bene dicendi scientiã, & utilem, & artem, & uirtutē esse,
 materiam eius, res omnes, de quibus dicendum esset. Tum & eas in
 tribus fere' generibus demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; repe-
 riri. Orationem porro' omnem constare rebus, & uerbis. in rebus
 intuendã inuentionem, in uerbis elocutionem, in utraq; collocatio-
 nem, quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris offi-
 cium docendi, mouendi, delectandi, partibus contineri. Ex quibus ad

docendum expositio, & argumentatio, ad mouendum affectus perti-
nerent, quos per omnem quidem causam, sed maxime tamen in in-
gressu, ac fine dominari. Nam delectationem quis in utroq; sit eorū,
magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias
infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus continerentur. in
omni porro materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His
adijcebamus demonstratiuā laude, ac uituperatione constare, in ea,
quæ ab ipso, de quo diceremus, quæ post eum acta essent intueudum.
Hoc opus tractatu honestorum, utiliumq; constare. Suasorijs accedere
tertiam partem ex coniectura, posse ne fieri. Et an esset futurum, de
quo deliberaretur. hic præcipue diximus spectandum, quis, apud
quem, quid diceret. Iudicialium causarum, alias in singulis, alias in
pluribus controuersijs consistere, & in quibusdā intentionem, modo
depulsionem. Porro omnem inficiatione duplici. factum ne, & an
hoc factum esset. Præterea defensione, ac altercatione constare, quæ-
stionem aut ex scripto esse, aut ex facto, ex facto de rerum fide, pro-
prietate, qualitate, scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus
uis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quæq; aut scripti, &
uolūtatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legum contrariarū
specie continetur. In omni porro causa iudiciali quinq; esse partes,
quarum exordio conciliari audientem. Causam narratione proponi,
confirmatione proposita confirmari, confutatione dissolui, poratione,
aut memoriam refici, aut animos moueri. His argumentandi, & affi-
ciendi locos, & quibus generibus concitari, placari, resolui iudices oportet
adiicimus. Accessit ratio diuisionis. credere modo qui discet uelit,
certam quandā uiam esse, in qua multa etiā sine doctrina præstare
debeat per se ipsa natura, ut hæc, de quibus dixi, non tam inuenta a
præceptoribus, q̄ cū fierent obseruata esse uideantur. Plus exigunt
laboris, & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationē
tractabimus, partem operis (ut inter omnes oratores conuenit) diffi-
cillimam. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionem,
cum ait a se disertos uisos esse multos, eloquentē autē neminem, diser-
tis satis putat, dicere quæ oporteat. Ornate autē dicere propriū esse
eloquentissimū. Quæ uirtus si usq; ad eum in nullo reperta est, ac ne
in ipso q̄dem, aut Lucio Crasso, certum est & in his, & in prioribus
eā desideratam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inuentionē qui-
dem, ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam orato-
ris. Ideoq; præcipue circa partis huius præcepta elaborauit, quod
eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, palam

declaratur. Eloqui enim hoc est omnia, quæ mente conceperis, prome-
 re, atq; ad audientes perferre, sine quo supervacua sunt priora, &
 similia gladio condito, atq; intra uagnam suã hærenti. hoc itaq; ma-
 xime docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest, huic studiũ adhibendũ,
 hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc ma-
 xime orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs
 potiora. Neq; enim asiani, aut quocunq; alio genere corrupti res nõ ui-
 derunt, aut eas nõ collocauerunt, neq; quos aridos uocamus, stulti, aut
 in causis cæci fuerunt, sed his iudiciũ in eloquẽdo, ac modus, illis ui-
 res defuerunt, ut appareat in hoc & uitiũ, & uirtutẽ esse dicendi.
 Non ideo tamen sola est agenda cura uerborũ, occurram enim necesse
 est, & uelut in uestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem
 meã resistam his, qui omissa rerũ, qui nerui sunt in causis, diligentia,
 quodã inani circa uoces studio senescunt, idq; faciunt gratia decoris,
 quod est in dicendo mea qdem opinione pulcherrimũ, sed cũ sequi-
 tur, non cũ affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exera-
 tatione firmata, ex eisdem his speciem accipiunt, ex quibus uires. nanq;
 & colorata, & astricta, & lacertis expressa sunt. sed eadem si quis
 uulsa, atq; fucata muliebriter comat, foedissima sunt ipso formæ labo-
 re, et cultus concessus, atq; magnificus addit hominibus, ut græco uer-
 su testatum est, auctoritatem. At muliebris, & luxuriosus, non cor-
 pus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida, et uersi-
 color quorundam elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborũ ha-
 bitu uestiuntur. Curam ergo uerborũ, rerũ uolo esse sollicitudinẽ. Nã
 plerunq; optima rebus cohærent, & cernuntur suo lumine. At nos
 quærimus illa tanquam lateant semper, seq; subducant. Ita nunquã
 putamus circa id esse, de quo dicendũ est, sed ex alijs locis petimus, et
 inuentis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est,
 quæ si toto corpore ualet, unguis polire, et capillum reponere nõ exi-
 stimat ad curam suã ptinere. sed euenit plerunq; ut in hac diligen-
 tia deterior etiam fiat oratio. primũ quia sunt optima minime acer-
 sita, et simplicibus, atq; ab ipsa ueritate profectis similia. Nã illa, quæ
 curam fatentur, & ficta, atq; composita uideri etiã uolunt, nec gra-
 tiã consequuntur, & fidem amittunt, propter id, quod sensus obum-
 brant, & uelut læto gramine sata strangulant. Nam & quod recte
 dici potest, circumimus amore uerborũ, & quod satis dictũ est, repẽ-
 timus, & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & pleraq; signi-
 ficare melius putamus, quàm dicere. Quid quod nihil iam pro-
 prium placet, dum parum creditur disertum, quod & alius dixisset.

A' corruptissimo quoque poetarum figuras, seu translationes mutuamur. Tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos, opus sit ingenio. atque satis aperte Cicero praeceperat in dicendo vitium uel maximum esse a' uulgari genere orationis, atque a' consuetudine communis sensus abhorrere. Sed ille et durus, et ineruditus, nos melius, quibus sordet omnia, quae natura dictauit, quae non ornamenta quaerimus, sed lenocinia, quasi uero sit ulla uerborum, nisi rei coherentium uirtus, quae ut propria sint, et dilucida, et ornata, et apte collocentur, si tota uita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atque plerisque uideas haerentes circa singula, et dum inueniunt, et dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. quod si ita fieret, ut semper optimis uteretur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae et cursum dicendi refrenat, et calorem cogitationis extinguit mora, et differentia. Miser enim et (ut sic dicam) pauper orator est, qui nullum uerbum aequo animo perdere potest. Sed ne perdat quidem qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa, et idonea copiosam sibi uerborum suppellectilem compararit, et huic adhibuerit artem collocandi, deinde haec omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, et ante oculos. namque et hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio praecedente, et acquisita facultate, et quasi reposita. Namque ista quaerendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum discimus adhibenda est, non cum dicimus. Alioquin sicut qui patrimonium non pararunt, sub diem quaerunt, ita in oratione qui non satis laborarunt, si praeparata uis dicendi non fuerit, erunt inofficiosi, non ut ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inherere uideantur. atque ut umbra corpus sequitur, tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam cum latina, significantia, ornata, apte sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, et cum singulis pene syllabis commorandi. qui etiam cum optima sint reperta, quaerunt aliquid, quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum. nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima, dum sciamus tamen nihil uerborum causa esse faciendum, cum uerba ipsa rerum gratia sint reperta, quorum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis iudicium, quod nos uolumus, efficiunt, ea debent praestare sine dubio et admirabilem, et iucundam orationem. Verum admirabilem non sic quomodo prodigia miramur, et iucundam orationem, non de formi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in oratione spectanda.

IGITUR quam græci *ῥησις* uocant, latine dicimus elocutionē, eam spectamus uerbis, aut singulis, aut coniuñctis. In singulis intuentū est, ut sint latina perspicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accommodata. In coniuñctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea, quæ de ratione latine, atq; emendate loquēdi fuerūt dicenda, in libro primo, cū de grāmāticæ loqueremur, executi sumus. Verū illic tantū ne uitiosa essent, præcepimus. hic nō alienū est admonere, ut sint quāmnime peregrina, et externa. Multos enim, quibus loquēdi ratio nō desit, inuenias, quos curiose potius loq; dixeris, quā latine. quo modo & illa Atticā amicus Theophrastū hominē alioquin disertissimū, annotata unius affectatione uerbi hospite dixit, nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quā qđ nimū attice loqueretur. Et in Tito Liuiο miræ facundia uiro putat inesse Pollio Asinius quandā patauinitatē. Quare, si fieri potest, & uerba oīa, et uox huius alumnū urbis oleāt, ut oratio romana plane uideatur, nō ciuitate donata.

De perspicuitate.

PERSPICUITAS in uerbis præcipuam habet proprietatem, sed proprietatis ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusq; rei appellatio, qua non semper utimur. nam & obscœna uitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis, in quo uitio cauendo nō mediocriter qđam errare solent, qui omnia, quæ sunt in usu, etiā si causæ necessitas postulet, reformidant, ut ille, qui in actione hibericæ herbas se solo nequicquā intelligente dicebat, nisi irridens hanc uanitatem Cassius Seuerus sparthū eum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit, quā ipsum id, qđ uitabat. In hac autē proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiusq; rei utitur, nulla uirtus est, atq; ei cōtrariū est uitiū, id apud nos impropriū, *ἀνορον* apud græcos uocatur, quale est.

» Tantum sperare dolorem, aut quod in oratione Dolabellæ, emendatū a Cicerone annotauit mortē ferre, aut qualia nunc laudantur a quibusdam, quorum est de cruce uerba ceciderunt, nō tamen quicquid non erit proprium protinus et impropriū uitio laborabit, quia primum omnium multa sunt & græce, & latine, nō denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur, qui pilam, aut

Q V I N T I L I A N I

eadem appellatione priuatum sibi assignata caret, & ut lapidare quid sit manifestum est, ita glebarum, testarumq; iactus non habet nomen. Vnde abusio, quæ κατὰ χροῖς dicitur, necessaria. Translatio quoq; in qua uel maximus est orationis ornatus, uerba non suis rebus accommodat. Quare proprietatis nō ad nomen, sed ad uim significandi refertur, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura, quæ sunt eiusdem nominis, et unde cætera dicta sunt, ut uortex est contorta in se aqua. uel quicquid aliud similiter uertitur. Inde propter flexum capillorum pars summa capitis. quod est ex hoc in montibus eminentissimum recte dixeris. hæc omnia uertices, proprie tamen unde initium est, sic soleæ, & turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuersus modus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium, ut cæmense funebre proprie nænia, & tabernaculum duos, augustale. Item quod commune est, et alijs nomen intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbem, Romam accipimus, & uenales, nouicios, & corinthia, æra, cum sint urbes aliæ quoq; & uenalia multa, & tam aurum, et argentum, quàm æs corinthium. Sed ne in his quidem uirtus oratoris inspicatur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiã laudari modo solet, ut proprie dictum id est, quo nihil inueniri possit significantius, ut Cato dixit Caium Cæsarem ad euertendam rempublicam sobrium accessisse, ut Virgilius, Deductum cæmense. & Horatius. Acrem tibiam. Annibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; est a quibusdam traditum proprii genus ex appositis, quæ epitheta dicuntur, ut dulce mustum, & cum dentibus albis, de quo genere alio loco dicendum est. Etiam quæ bene translata sunt, propria dici solent. Interim autem quæ sunt in quoq; præcipua proprii locum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes, cunctator est appellatus. Possunt uideri uerba, quæ plus significant quàm eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis, intellectum enim adiuant. Ego autem libentius emphasim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intelligatur efficiat, sed ut plus intelligatur. At obscuritas fit etiam uerbis ab usu remotis, ut si commentarios quis pontificum, & uetustissima fœdera, & exoletos scrutatus authores id ipsum petat. eaq; inde contraxerit, quæ non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam soli scire uideantur. Fallunt etiam uerba uel regionibus quibusdam magis familiaria, uel artium propria, ut atabulus uentus, & nauis sacaria, et in malacho sanum, quæ uel uitanda apud iudicem ignarum significationum earum, uel interpre=

tanda sunt, sicut in his, quæ omonyma dicuntur, ut taurus animal sit, an mons, an signum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctum non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu, & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi non possit intentio, nec transiectio tarda, ut in hyperbaton finis eius differatur, quibus adhuc peior est mustura uerborum, qualis in illo uersu,

» Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras

Etiam interiectione, qua & oratores, et historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant, sensum impediri solent intellectus, nisi quod interponitur breue est. Nā uirgilius illo loco, quo pulum equinum describit, cum dixisset.

» Nec uanos horret strepitus. —

compluribus insertis alia

» figura quinto demum uersu redit,

» — si qua sonum procul arma dedere,

» stare loco nescit. —

vitanda in primis ambiguitas, non hæc

solum, de cuius genere supra dictum est, quæ incertum intellectum facit, ut Chremetē audiui percussisse Demeā. Sed illa quoque, quæ etiā si turbare non potest sensum, in idē tamē uerborū uitiū incidit, ut si quis dicat uisum a se hominē librū scribentem. nam etiā si librum ab homine scribi pateat, male tamen cōposuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipso fuit. Est etiā in quibusdam turba inanum uerborū, quæ dum cōmunem loquendi morē reformulant, ducti specie nitore arcuunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere uolunt. Ipsam deinde illā seriē cum alia simili iungētes, miscētesque; ultra quæ ullus spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiā a quibusdam laboratur, neque id nouū uitiū est, cū iā apud Titum Lium inueniā fuisse præceptorē aliquē, qui discipulos obscurare quæ dicerēt iuberet, græco uerbo utēs ονόριον. Vnde illa scilicet egregia laudatio, tanto melior, ne ego quidem intellexi. alij breuitatis æmuli necessaria quoque orationi subtrahunt uerba, & uelut satis sit scire ipsos, quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quē auditor suo ingenio non intelligit. Quidam e' mutatis in peruersum dictis, de figuris idem uitiū consequuntur. pessima uero sunt ἀδιὰ νότα, hoc est quæ uerbis aperta occultos sensus habent. ut conductus est cæcus secus uiam stare, et qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa hæc, & fortia, ut ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At persuasit quidem iam multos ista persuasio, ut id iam demum eleganter, atque exquisite

dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiã nonnullis grata sunt hæc, quæ cum intellexerint, acumne suo delectantur, et gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit uirtus p̄spicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longũ dilata conclusio, nihil neq; desit, neq; superfluat, Ita sermo et doctus probabilis, et planus imperitis erit. Hæc est eloquendi observatio, nã rerũ p̄spicuitas quo modo præstanda sit diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio est in omnibus, nã si neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, et negligenter quoq; audientibus aperta, quia id ipsum in consilio est habendũ, non semper tam esse acrem iudicis intentionẽ, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, et tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumen, sed multis eum frequẽter cogitationibus auocari necesse est, nisi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiã si in eã non intendatur, incurrat. Quare nõ ut intelligere possit, sed ne omnino possit nõ intelligere curandũ. Propter qđ etiã repetimus sæpe quæ nõ satis p̄cepisse eos, q̄ cognoscunt, putamus, quæ causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est, qua causa ad planiora, et cõmunia magis uerba descendimus, cũ id ipsum optime fiat, qđ nos aliquando non optime fecisse simulamus.

De ornatu.

VENIO nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget orator. Nam emendate qdem, ac dilucide dicentium, tenue præmiũ est, magisq; uitijs carere, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentio cum imperitis sæpe communis, dispositio modicæ doctrinæ credi potest, et quæ sunt artes altiores plerunq; occultantur, ut artes sint. Deniq; oĩa hæc ad utilitatem causarum solam referenda sunt. Cultu uero, atq; ornatu se quoq; commendat ipse, qui diat, et in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis præliatus est in causa Cornelij Cicero, nec consecutus esset, docendo iudicem tantum, et utiliter demum, ac latine, perspicueq; dicendo, ut populus Ro. admirationem non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profecto, et magnificentia, et nitor, et authoritas expressit illum fragorem, nec tam insolita laus esset profecta dicentem, si usitata, et cæteris similis fuisset oratio. atq; ego illos credo, qui aderant, nec sensisse

quid

quid facerent, nec sponte, iudicioq; plausisse, sed uelut mente captos, et quo essent in loco ignaros erupisse in hunc uoluntatis affectum. Sed ne causae quidem parum confert idem hic orationis ornatus. nā qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt. plerumq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunquā admiratione auferuntur. nā & ferrū affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa nō tam nos confunderent, si uis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Recte q; Cicero his ipsis ad Brutū uerbis quadam in epistola scribit.

» Nam eloquentiam, quae admirationem non habet, nullā iudico. Aristoteles quoq; eandem petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uirilis, & fortis, & sanctus sit, nec effoemnatam leuitatem, & fucō eminentē colorē manent, sanguine, & uiribus niteat. Hoc autem adeo uerum est, ut cum in hac maxime parte sint uicina uirtutibus uitia, etiā qui uitijs utuntur uirtutis, tamen his nomn imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum esse culte dicentibus, non nego hanc esse uirtutem, sed illis eā non tribuo. An ego fundū cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & uioles, & amœnos fontes surgentes, quā ubi plena messis, aut graues fructu uites erunt? sterilem platanum, tonsasq; myrtos, quā maritam ulmum, & uberes oleas praoptauerim? Habeant illa diuites licet, quid essent, si aliud nihil haberent? nullus ne ergo etiam fructiferis adhibēdus est decor? quis negat? nā & in ordinem, certa q; interval la redigam eas arbores, quid enim illo quincuncea speciosius? quid in quancunq; partem spectaueris rectius est? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terrae succū aequaliter trahant. Surgentia in altū cacumina oleae ferro cōercebo, in orbē se, formosius fundet, & protinus fructum ramus pluribus feret. decentior equus cuius astricta sunt ilia, sed idē uelocior. pulcher aspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idē certamini paratior, nunquā uera species ab utilitate diuiditur. Sed hoc qdē discernere modici iudiciū est. Illud obseruatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus pro materiae genere debet esse uariatus, atq; ut a prima diuisione ordiar, nō idē demonstratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus causis cōueniet. Nanq; illud genus ostentationi cōpositum, solā petit audientium uoluptatem. Ideo q; omnes dicēdi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut q non insidietur, nec ad uictoriam, sed ad solū finē laudis, & gloriae tendat. Quare qcqd erit sententijs populare, uerbis nitidū, figuris iucundū, translationibus magnificū, cōpositione elaboratū, uelut institor qdā eloquentiae, intuendū, & pene pertractandū dabit. nā euentus ad

Quintil.

f

ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, et uera dimicatio est, ultimus fit fame locus. Præterea nõ debet quæ ubi maxima rerum momenta uersantur, de uerbis esse sollicitus, neque hoc eo pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti pressior, et seuerior, eo minus confessus, præcipue ad materiã accommodatus. Nam et suadendo sublimis aliqd senatus, concitatus populus, et in iudicis publicæ, capitalesque cause poscunt accuratus dicendi genus, at priuatum consiliũ, causasque paucorum (ut frequenter accidit) calculorum, purus sermo, et dissimilis curæ magis decuerit. An nõ pudeat certã creditã pecuniã periodis postulare, aut circa sulcidia affici, aut mancipij redhibitionẽ suadere? sed ad propositũ. Et quoniam orationis tam ornatus quàm perspicuitas aut in singulis uerbis est, aut in pluribus positus. quod separata, quod coniueta exigant, consideremus, quanquã rectissime traditũ est. perspicuitatem proprijs, ornatũ translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatũ esse quod sit impropriũ. sed cũ idem frequentissime plura significant, quod *συμφορμια* uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. nam ut syllabæ e literis melius sonantibus clariores sunt, ita uerba e syllabis magis uocalia, et quo plus quæque spiritus habet, auditu pulchrior, et quod facit syllabarũ, idẽ uerborum quoque inter se copulatio, ut aliud alijs iunctũ melius sonet. Diuersus est tamen usus. nam rebus atrocibus uerba etiã ipso auditu aspera magis conuenient. In uniuersum quod optima simplicium creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima, et honesta quod turpibus potiora semper, nec sordidis unquam in oratione erudita locus. clara illa, atque sublimia plerumque materiæ modo cernenda sunt, quod alibi magnificũ, tumidũ alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur, et sicut in oratione nitida notabile est humilium uerbum, et uelut macula, ita a sermone tenui sublime, nitidũque discordat, fitque corruptũ, quod in plano tumet. Quædam nõ tam ratione, quàm sensu iudicatur, ut illud.

- » - Cæsa iungebant fœdera porca. fecit elegans, fictio nominis, quod si fuisset porco, uile erat, In quibusdam ratio manifesta est. Risimus et merito nuper poetam, qui dixerat
- » prætextã incista mures rosere Camilli. At Virgilij miramur illud
- » - Sæpe exiguus mus. Nam epitheton exiguus aptum proprium efficit, ne plus expectare uisus, et casus singularis magis decuit, et clausula ipsa unius syllabæ nõ usitata addidit gratiã. imitatus est itaque utrumque Horat.
- » - Nascetur ridiculus mus, nec augenda semper oratio, sed submitteda nonnunquam est. V in rebus aliquando ipsa uerborum humilitas affert, an cũ dicit in Pisonẽ Cicero. cum tibi tota cognatio in ferraco aduehatur.

» *aduehatur. incidisse uidetur in sordidū nomen, nō eo contemptū*
 » *hominis, quem destructum uolebat auxisse. et alibi, caput opponis cū*
 » *eo conificans, unde Timocrati dictis, de quo, qualis est ille apud M.*
 » *Tulliū. Pusio, q̄ cū maiore sorore dormitabat. & Flauius, q̄ cornicum*
 » *oculos confixit. et pro Milone illud, Heus tu Ruscio, et Erutius Anto-*
 » *niaster. Id tamē in declamationibus est notabilius, laudariq; me pue-*
 » *ro solebat, da patri panē, & in eodē, etiā canem pascis, res qdē prae-*
 » *cipue in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc utiq; cū hęc*
 » *exeratio procul a ueritate seiuncta, labore incredibili uerborū*
 » *fastidio, ac magnā partem sermonis absciderit. Cū sint aut uerba*
 » *propria, ficta, translata, proprijs dignitatē dat antiquitas. nanq; &*
 » *sanctiorē, & magis admirabilē faciunt orationē, qbus non quilibet*
 » *fuerat usus, eoq; ornamento acerrimū iudicij P. Virgilius unice est*
 » *usus, Olli enim, & quianam, et mus, & pene, pellucens, et aspergūt*
 » *illā, quæ etiā in picturis est gratissima, uetustatis inimitabilē arti au-*
 » *thoritatem, sed utendū modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. sa-*
 » *tis est uetus, quæso quid necesse est dicere? oppido, quo sunt usi paulu-*
 » *lum tēpore nostro superiores, uereor ut iam nos ferat quisquā, certe*
 » *antigerio, cuius eadem significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur,*
 » *erumnas qd opus est? tanquā parū sit, si dicatur, qd horridū reor, to-*
 » *lerabile autumo. tragicū prole dicendā, uniuersam eius profapiā,*
 » *isulsum. qd multa? totus prope mutatus ē sermo. Quædā tamē adhuc*
 » *uetera uetustate ipsa gratius nitēt, quædā etiā necessario iterim sumū-*
 » *tur, emācipari, et fari, et multa alia etiā audiētibus grata iseri possūt.*
 » *Sed ita demū si nō appareat affectatio, In qua mirifice Virgilius,*
 » *Corinthiorum amator iste uerborum*
 » *Iste iste rhetor. nanq; quatenus totus*
 » *Thucydides tyrannus. atticæ febres.*
 » *Tau gallicum minet, profinet, male illi sit.*
 » *Ita omnia ista uerba miscuit fratri. Cimber hic fuit, a quo fra-*
 » *trem necatum, hoc Ciceronis dicto notatum est. Germanum Cimber*
 » *occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur.*
 » *Et uerba antiqui multum furate Catonis*
 » *Crispe Iugurthinæ conditor historiæ. odiosa cura, nā est cuili-*
 » *bet facilis, & hoc pessima, quod rei studiosus, nō uerba rebus apta-*
 » *uit, sed res extrinsecus arcessit, qbus hęc uerba conueniant. Finge-*
 » *re, ut primo libro dixi, græcis magis concessum est, q sonis etiā qbus-*
 » *dā, et affectibus nō dubitauerūt nomina aptare, nō alia libertate, q̄*
 » *qua illi primū hoies rebus appellatiōes dederūt, nostri autē in iūgē-*

do, aut in deriuando paulum aliud ausi, uix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium, et Senecam etiã præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expectorat qdem timuerunt. Et sane' eiusdem notæ est examinat. At in tractatu, & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronẽ beatitas, & beatitudo, quæ dura qdẽ sentiet esse, ueruntamen usu putat posse molliri, nec a' uerbis modo, sed a' nominibus quoq; deriuata sunt quædã, ut a' Cicerone subuculatum, ita ab Asinio fimbriatũ, & fibulatum. Multa ex græco formata noua, ac plurima a' Sergio, Flauioq; quorum dura quædam admodũ uidentur, ut ens, et essentia, quæ cur tantopere aspernemur, nihil uideo, nisi quod iniqui iudices aduersus nos sumus. Ideoq; paupertate sermonis laboramus, quædã tamen perdurant. nam et quæ uetera nũc sunt, fuerunt olim noua. Et quædã in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus dixerunt, Reatum nemo ante Messalam, munerarium nemo ante Augustum dixerat. Piraticam quoq; ut musicam, & fabricam dici adhuc dubitabãt mei præceptores, fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nã & in epistola ab Brutum, eum inq; amorem, & eũ (ut hoc uerbo utar) fauorem in consilium aduocabo. & ad Appium pulchrum. Te hominem non solum sapientem, uerum etiã (ut nunc loquuntur) urbanum. Idem putant a' Terentio primũ dictum esse obsequiũ. Cæcilius ad Sisennã, albenti cælo. Cervicem uidetur Hortensius primus dixisse. Nã ueteres pluraliter appellabant. audendũ itaq; neq; enim accedo Celso, qui ab oratore uerba fingi uetat. Nam cum sint eorum alia, ut dicit Cicero, natia, idest quæ significata sunt primo sensu, alia reperta, quæ ex his facta sunt, ut iam nobis ponere aliqua, quæ illi rudes homines, primi q; fecerunt, fas non sit, at deriuare, flectere, coniungere, qd natis postea concessum est, quando desijt licere? Et siqd periculosius finxisse uidebimur, qbusdam remedijs præmuniendũ est, ut ita dicam, si licet dicere, quodãmodo, permittite mihi sic, quod idẽ etiã in his, quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tuto' dici possunt, in quo non falli iudiciũ nostrum solitudine ipsa manifestum erit. Qua de re græcum erit illud elegantissimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήωον τῆ ὑπερβολῆ. Translata probari, nisi in cõtextu sermonis non possunt. Itaq; de singulis uerbis satis dictũ, quæ ut alio loco ostendi per se nullã uirtutem habent, sed ne inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendũ est, dignitatem, excepto si obscœna nudis nominibus enuntientur, quod uiderint, q nõ putant

putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis, & si qua est rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectū eundē nihilo minus perueniat. Ego romani pudoris more contentus, ut iam respondi talibus, uerecundiā silentio uindicabo. Iam hinc igitur coniuncti ad rationē sermonis transeamus. Cuius ornatus in hęc duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionē, quomodo efferamus. nam primū est, ut liquet augere qd uelimus, an minuire, conatate dicere, an moderate, late, an seuerē, abundanter, an presse, aspere, an leniter, magnifice, an subtiliter, grauiter, an urbane. Tū quo translationis genere, qbus figuris, qualibus sentētis, quo modo, qua postremo collocatione id, quod intendimus, efficere possimus. Ceterū dicturus qbus ornatur oratio, prius ea, quę sunt huic contraria laudi, attingam. nā prima uirtus est uitio carere. Igitur ante omnia ne speremus ornatā orationē fore, quę probabilis non erit. Probabile autē Cicero id genus dicit, quod non plus, minus uē est, quām dicet, nō qd com, expoliriq; non debeat, nā & hęc ornatus pars est, sed qd uitiū est ubiq; quod nimium est. Itaq; uult esse authoritatem in uerbis, sententias uel graues, uel aptas opinionibus hominū, ac moribus. His enim saluis licet assumere ea, qbus illustrem fieri orationē putat. delectant translata supralata, ad nomen adiuncta, duplicia, & idē significantia, atq; ab imitatione rerum nō abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonstrare aggressi sumus, uel hoc uitiū sit, quod *κακὸς ἠρῶτος* uocatur, siue mala consuetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est, ut ductare exercatus, & patrare bellū apud Sallustiu dicta sancte, te antique ridentur a nobis, si dijs placet, quā culpam non scribentium qdem iudico, sed legentium, tamen uitandā. quatenus uerba honesta moribus perdidimus, & euincētib; etiā uitijs cedendū est. siue iunctura deformiter sonat, ut si cū hominibus notis loqui nos dicimus, nisi hoc ipsum hominibus medium sit, in prefata uidemur incidere, quia ultima prioris syllabę litera, quę exprimit nisi labris coeuntibus nō potest, aut intersistere nos indecentissime cogit, aut continuata cum insequente in natura eius corrumpitur. Alięq; coniunctiones aliqd simile faciunt, quas persequi longum est, in eo uitio, quod uitandū dicimus, commorantes. Sed diuisio quoq; affert eandem iniuriam pudori, ut si intercapedine nominatiuo casu quis utatur, nec scripto modo id accidit, sed etiam sensu pleriq; obscœne intelligere, nisi caueris, cupiunt, ut apud Ouidium, Quęq; latent meliora putat, — ex uerbis, quę lōgissime ab obscœnitate absunt, occasionem turpitudinis rapere. Siquidem Celsus

Quintil.

s iii

Q V I N T I L I A N I

κακίμφοτον apud Virgilium putat,

- Incipiunt agitata tumescere, quod si recipias, nihil loq̄ tutū est. Deformitati proximū est humilitatis uitiū ταπεινωσις uocāt. Quae rei magnitudo, uel dignitas minuitur, ut saxea est uerruca in summo montis uertice, cui natura contrariū, sed errore par est, paruis dare excedentia modū nomina, nisi cū ex industria risus inde captatur. Itaq; nec paricidā neq̄ dixeris hominē, nec deditum forte meretrici nefariū, quod alterū parum, alterū nimium est. proinde quaedā sordida, tristis, ieiuna, ingrata, uilis oratio est. Quae uitia facillime fiūt manifesta contrarijs uirtutibus. Nā primū acuto, secundū nitido, tertium copioso, deinceps hilari, iucundo, acurrato, diuersum est. Vitāda ἔμειωσις, cum sermoni aliquid deest, quo minus plenus sit, q̄q̄ id obscurae potius, quā inornatae orationis uitium est. sed hoc quoq; cum a' prudētibus fit, schema dici solet. sicut ταυτολογία, idest eiusdē uerbi, aut sermonis iteratio. Haec enim, q̄q̄ nō magnopere summis authoribus uitata, interim uitium uideri potest, in quo saepe inaudit etia' Cicero securus tam p̄ucae obseruationis, sicut hoc loco. Non solū igitur, illud iudiciū iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine ἑπανάλυσις dicitur, atq; est ἔμειωσις ipsum inter schemata, quorū exēpla illo loco reddā, quo uirtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία est, quae nulla uarietatis gratia leuat tēdiū, atq; est tota coloris unius, quae maxime deprehēditur carens arte oratoria, eaq; et in sententijs, et figuris, et cōpositione longa, nō animis solū, sed etia' auribus est in gratissima. Vitāda μακρολογία, idest lōgior, quā oporteat, sermo, ut apud Liniū, Legati nō īpetrata pace retro domū, unde uenerāt, abierunt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Est ἔμπεσμα uitiū, cū superuacuis uerbis oneratur oratio. Ego meis oculis uidi, satis est enim uidi. Emendauit hoc etia' urbane in Hirtium Cicero, cui cū in Pausam declamans filiū a' matre decē mensibus in utero latū esse dixisset, qd' aliae inq̄d, ī penula solent ferre? Nonnūq̄ tamen illud genus, cuius exēplū priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur, - Vocemq; his auribus hausi. At uitiū erit, quoties otiosum fuerit, ἔμπεσμα supererit, non cū adijciatur. Est etia' quae περιεργία uocatur, cum superuacua, ut sic dixerim, operositas, ut a' diligenti curiosus, ἔμπεσμα a' religione superstio distat, atq; ut semel finia, uel uerbū omne, qd' neq; ītellectū adiunat, neq; ornatū, uitiosum dici potest. Κακόςυλον, idest mala affectatio, p̄ omne dicēdi genus peccat. Nā ἔμπεσμα tumida, et exilia, et praedulcia, ἔμπεσμα abundātia, ἔμπεσμα arcessita, ἔμπεσμα exultantia, sub idem nomen cadūt. Deniq; κακόςυλον uocatur q̄cqd' est ultra uirtutem,

- tem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquentia uitiorum pessimum. Nam cetera uitantur, hoc petitur. Est autem totum in elocutione. nam rerum uitia sunt, stultum, commune, contrarium, superuacuum. corrupta oratio, in uerbis maxime improprijs redundantibus, compressione obscura, compositione fracta, uocum similiarum, aut ambiguarum puerili captatione, consistit. Est autem omne κακόζηλον utique falsum, etiam si non omne falsum κακόζηλον, etenim dicitur aliter, quam se natura habet, et quam oportet, et quam sat est. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur, sed de hac parte, et in alio nobis opere plenius dictum est, et in hoc saepe tractatur, et adhuc spargetur omnibus locis, loquentes. n. de ornatu, subinde quae sunt uitia, similia uirtutibus uitia dicemus. sunt inornata et haec, quae male dispositum est, id ἀποινομόμητον, quae male figuratum, id ἀχίματον, quae male collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de dispositione diximus, de figuris, et compositione dicemus. σωμαῖο μὲς quoque appellatur quaedam mista ex uaria ratione linguarum oratio, ut si atticas doricam, ionicam, aolicam etiam dicta confundas. Cui simile uitium est apud nos, si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poetica uulgaribus misceat. Id. n. tale est monstrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poetica fingit,
- » Humano capiti ceruicem pictor equinam,
 - » Iungere si nelit, — & cetera ex diuersis naturis subiiciat. Ornatum est quae perspicuo, ac probabili plus est. Eius primi sunt gradus in eo, quae uelis exprimendo, concipiendoque. Tertius, quae haec nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultum. Itaque ἐνέργειαν, cuius in praecipuis narrationis feci mentionem, quae plus est euidentia, uel, ut alij dicunt, representatio, quam perspicuitas, et illud quod patet, haec se quodammodo ostendit, inter ornamenta ponamus. Magna uirtus est, res, de quibus loquimur, clare, atque ut cerni uideatur, enuntiare. Non enim satis efficit, neque ut debet, plene dominatur oratio, si usque ad aures uolet, atque ea sibi iudex, de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimit, et oculis mentis ostendi. Sed quoniam pluribus modis accipi solet, non eodem in omnes eas particulas secabo, quarum ambitiose a quibusdam numerus augetur, sed maxime necessarias attingam. Est igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur.
 - » Constitit in digitos extemplo arrectus uterque, et cetera, quae nobis illam pugilum cogredientium actionem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. plurimum in hoc genere, sicut in ceteris eminet Cicero, an quisquam tam procul a concipiendis imaginibus rerum abest, ut cum illa in Verre legit. Stetit soleatus praetor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talarum muliercula nixus in litore. non solum ipsum os intueri uideatur, et

- locum, & habitum, sed quaedam etiam ex ijs, quae dicta non sunt, si
 bi ipse adstruat. Ego certe mihi cernere uideor & uultu, & oculos,
 & deformes utriusq; blanditias, & eorū, qui aderant, tacitam auer-
 sationem, ac timidam uerecundiā. Interim ex pluribus efficitur illa,
 quam conamur exprimere, facies, ut est apud eundem, nāq; ad omniū
 ornandi uirtutum exemplū uel unus sufficiat, in descriptione conui-
 uij luxuriosi. Videbar uidere alios intrātes, alios uero exeuntes,
 quosdam ex uino uacillantes, quosdā hesternā potatione oscitantes. hu-
 mus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, et spinis co-
 operata pisciū. quid plus uideret qui interesset? Sic urbium captā-
 rum crescit miseratio. sine dubio enim q̄ dicit expugnatam esse ciuita-
 tem cōplectitur omnia, quaecunq; talis fortuna recipit, sed in affectus
 minus penetrat breuis hic uelut nuntius. At si aperias haec, quae uer-
 bo uno inclusa erant, apparebunt effusae p̄ domos, ac tēpla flāmae,
 & ruentiū tectorū fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidā
 sonus, aliorū fuga incerta, alij in extremo cōplexu suorū cohæren-
 tes, & infantium, foeminarumq; ploratus, & male usq; in illū diem
 seruati fato senes, tum illa profanorū, sacrorumq; direptio, effereutiū
 praedas, repetentiumq; discursus. Et acti ante suū quisq; praedonē ca-
 thenati, & conata retinere infantem suū mater. Et sicubi maius lu-
 crum est, pugna inter uictores, licet enim haec omnia, ut dixi, cōple-
 ctatur euersio, minus est tamen totū dicere, quā omnia. Cōsequemur
 autem ut manifesta sint, si fuerint uerisimilia, et licebit etiā falso affin-
 gere quicquid fieri solet. Cōtingit eadē claritas etiā ex accidentibus,
- » -Mihi frigidus horror
 - » Membra quatit, gelidusq; eoit formidine sanguis.
 - » Et trepidae matres pressere ad pectora natos. Atq; huius summa
 (iudicio quidē meo) uirtutis facillima est uia, naturā intueamur. Hāc
 sequamur. omnis eloquētia circa opera uitae est. Ad se refert quisq;
 quae audit, et id facillime accipiūt animi, qđ cognoscunt. Praeclare ue-
 ro ad inferēdam rebus lucem, repertae sunt similitudines, quarū aliae
 sunt, quae probationis gratia inter argumenta ponūtur, aliae ad expri-
 mendam rerū imaginem compositae, quod est huius loci proprium.
 - » -Inde lupi cen
 - » Raptores atra in nebula- &
 - » -Aui similis, quae circum littora, circum
 - » Piscosos scopulos humilis uolat aequora iuxta. Quo in genere id
 est praecipue custodiēdū, ne id, qđ similitudinis gratia asciimus, aut
 obscurū sit, aut ignotum. Debet. n. qđ illustrandae alterius rei gratia
 assumitur,

assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla.

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthi^q; fluenta
 Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo, non idē decebit
 oratorē, ut occultis aperta demonstrat. Sed illud quoq; de quo in argu-
 mētis diximus, similitudinis genus ornat orationē, facitq; sublimē, flo-
 ridā, iucūdā, mirabilē. Nā quo quæq; longius petita est, hoc plus af-
 fert nouitatis, atq; iexpectata magis est. illa uulgaria uideri possunt,
 et utilia tamē ad cōciliandā fidē. ut terrā cultu, sic animū disciplinis
 meliorē, uberioresq; fieri. Et ut medici ab alienata morbis membra
 præcidūt, ita turpes, ac pniciosos, etiā si nobis sanguine cohæreāt, am-
 putandos. Iā sublimus illud pro Archia. saxa, atq; solitudines uoci
 respondēt, bestiae sæpe immanes cantu flectūtur, atq; cōsistunt. &c.
 Quod qdē genus a' qbusdā declamatoria maxime licētia corruptū
 est. nā & falsis utūtur. nec illa ijs, qbus tādē similia uideri uolūt, ap-
 plicant, quorū utrūq; in ijs est, quæ me iuene ubiq; cantari solebāt.
 magnorū fluminū nauigabiles fontes sunt, et generosioris arboris sta-
 tim planta cū fructu est. In omni autē parabola aut præcedit simi-
 litudo, et res sequitur, aut præcedit res, et similitudo sequitur, sed interim
 libera, et separata est, iterim, qđ lōge optimū ē, cū re, cuius ē imago,
 cōnectitur, collocatiōe iuicē respōdēte, qđ facit redditio cōtraria, quæ
 ἀνταπόδοσις dicitur, præcedit similitudo illa, cuius modo feci mētionē;

» -Inde lupi ceu

» Raptores atra in nebula- sequitur in primo georgicon post
 longam de bellis ciuilibus, aut externis conquestionem,

» Ut cum carceribus se se effudere quadrigæ,

» Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens

» Fertur equis auriga, neque audit currus habenas. Sed hæc sunt
 sine antapodoti. Redditio autem illa rē utranq; quā cōparat, & ue-

lut subijcit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Virgi-
 liū multa reperio exēpla, sed oratorijs potius utendū est. Dicit Cicero

» pro Murena. Ut aiunt in græcis artificibus eos auledos esse, qui a-

» tharædi fieri non potuerunt, sic nonnullos uidemus, qui oratores eua-

» dere non potuerunt, eos ad iuris studiū deuenire. Illud pro eodem
 iam pene poëtico spiritu, sed tamen cū sua redditione, qđ est ad orna-

» tum accommodatius. Nā ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo
 » cōmouētur, sæpe ex improviso, nulla ex certa ratiōe obscura aliqua
 » ex causa concitantur. Sic in hac cōmiorū tēpestate populari sæpe
 itelligas, quo signo cōmota sit, sæpe ita obscura est, ut sine causa exci-

tata uideatur. Sunt & illae breues, uagiq; p syluas ritu ferarum. Et
 » illud Ciceronis in Clodiū. quo ex iudicio uelut ex incendio nudus
 » effugit. quibus similia possunt cuiusq; etiā ex quotidiano sermone
 succurrere. Huic subiecta est uirtus non solū aperte ponendi rē ante
 oculos, sed circumsise, atq; uelociter, ac merito laudatur breuitas inte-
 gra, sed ea minus praestat quoties nihil dicit, nisi qđ necesse est, βρα-
 χυλονίαν uocat, quae reddetur inter schemata. Est uero pulcherrima,
 » cum plura paucis complectimur, quale Sallustij est, Mithridates corpo-
 » re ingenti perinde armatus. hoc male imitantes sequitur obscuritas
 uicina praedictae. Sed amplior uirtus est ἐμφασίς altiore praebens
 intellectū, quā quem uerba per se ipsa declarant. Eius duae sunt
 species, altera, quae plus significat, quā dicit, altera, quae etiā id, quod
 nō dicit. Prior est et apud Homerum, cum Menelaus graios in equum
 ascēdisse ait. nā uerbo uno magnitudinē eius ostendit. Et apud Vir-
 » giliū, Demissum lapsi p funem. Nam sic quoq; altitudo demon-
 strata est. Idē Cyclopa cū iacuisse dicit per antrum, prodigiosum il-
 lud corpus spatio loci mensus est. Sequēs positum est in uoce aut omni-
 no suppressa, aut etiā abscissa. Supprimuntur uox, ut fecit pro Ligario
 » Cicero. Si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantā tu
 » p te, per te inquam obtines, intellige quid loquar. Tacuit enim illud,
 quod nihilo minus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatem
 eum impellerent. Abscinditur per ἀποσιώπησης, quae quoniā est fi-
 gura, reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoq; uerbis emphasis,
 uirum esse oportet, et homo est ille, et uiuendū est, adeo similis est arti
 plerunq; natura. nō tamen satis eloquentiae est, ea, de quibus dicit, cla-
 re, atq; euidenter ostendere. Sed sunt multi, ac uarij excolendae ora-
 tionis modi. nā ipsa illa ἀπέλευσις simplex et in affectata habet quen-
 dam purum, qualis etiā in foemnis amatur, ornatum. Et sunt quaedā
 uelut e' tenui diligentia circa proprietatem, significationēq; mundi-
 tiae, alia copia locuples, alia floribus laeta, uirium nō unum genus.
 nā qcqd in suo genere satis effectum est, ualet, praecipua tamen eius
 opera. δειροσις in exaggeranda indignitate, et in caeteris altitudo
 quaedā. φαντασίαι in concipiendis uisionibus, ἐξέφρασις in efficien-
 do uelut opere proposito, cui adicitur ἐπεξεφρασις repetitio, probatio
 nis eiusdē, et cumulus ex abundantia. ἐνέφρασις confinis ijs, est enim
 ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus non esse quae dicuntur
 otiosa. Est et amarum quiddā, qđ fere in cōtumelia positum est, qua-
 » le Cassij. Quid facies cum in bona tua inuasero? hoc est cum te do-
 » cuero nescire maledicere. & acre, ut illud Crassi, Ego te consulē pu-

tem, cum tu me non putes esse senatorem? Sed uis oratoris omnis in augendo, minuendoq; consistit, utriq; parti totidē modi, ex qbus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. sunt autem positi in rebus, & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio, ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat dicendum.

De amplificatione.

PRIMA est igitur amplificandi, uel minuēdi species in ipso rei nomine, ut cum eum, qui sit cæsus, occisum, eum qui sit improbus, latronem, contraq; eum, qui pulsauit, attigisse, qui uulnerauit, læsisse dicimus. utriusq; pariter exēplum est pro. M. Caelio. Si uidua, libere, proterua, petulāter, diues, effuse, libidinosa, meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutasset? Nā et impudicam meretricem uocauit, & eum, cui longior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increfcit, ac fit manifestus, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro qbus ea posituri sumus, conferatur, ut Cicero in Verre. Nō enim furē, sed ereptorē, nō adulterū, sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum, sed hostem sacrorū, religionumq; non sicarium, sed crudelissimum carnificem cuiū, sociorumq; in uestrum iudiciū adduximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc etiā plus ut sit, efficitur. Quatuor enim maxime generibus uideo constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potissimum, cū magna uidentur etiā quæ inferiora sunt. id aut gradu uno fit, aut pluribus, per id uenitur non modo ad summum, sed interim quodam modo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplū. Facinus est uincire ciuem romanum, scelus uerberare, prope paricidiū necare, quid dicam in crucem tollere? Nam etsi tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esse, per plures gradus ascenderat. Cum uero dixerit prope paricidium necare, supra quod nihil est, adiecit, quid dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat in eo, quod ultra est, uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Virgilium de Lauso,

Quo pulchrior alter

Non fuit excepto Laurentis corpore Turni. summum est enim quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid superpositum est, Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur. Et quod

non est plus, quàm maximum, sed quo nihil maius est, matrem tuam
 occidisti, quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. nam & hoc au-
 gendi genus est tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Crescit
 oratio minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius, cū circa distin-
 ctionē in cōtextu, et cursu semper aliqd priore maius insequitur, ut de
 vomitu in Antoniū Cicero. In cœtu uero populi Romani, negotium
 publicū gerens, magister eq̄tum. singula incrementum habet, per se
 deforme uel non in cœtu uomere, in cœtu, etiā nō populi, populi etiā
 non romani, uel si nullū negotiū ageret, uel si nō publicū, uel si non
 magister eq̄tum, sed alius diuideret hæc, et circa singulos gradus mo-
 raretur. Hic in sublime etiam currit, & ad summum peruenit nō ni-
 xu, sed impetu. Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita
 quæ fit p̄ comparationem, incrementū ex minoribus petit. augendo
 enim quæ est infra necesse est extollat id, quod supra positum est, ut idē
 atq; in eodē loco. si hoc tibi inter coenam, & in illis immanibus po-
 culis tuis accidisset, q̄s nō turpe duceret? In cœtu uero populi romani.
 Sed & in Catilinam, serui mehercle mei si me isto pacto metuerent,
 ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendā putarem.
 Interim proposito uelut simili exemplo efficiendū est, ut sit maius id,
 quod a nobis exaggerandum est, ut idem pro Cluentio, cū exposuis-
 set Milesiam quandam a secundis hæredibus pro abortu pecuniam
 accepisse. quanto est inquit Oppianicus in eadē iniuria maiore sup-
 plicio dignus, siquidē illa cum suo corpori uim attulisset, se ipsam cru-
 ciavit. Hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atq;
 cruciatum. Nec putet quisq; hoc, quod est simile illi ex argumentis lo-
 co, quo maiora ex minoribus colliguntur idem esse. Illic enim proba-
 tio petitur, hic amplificatio sicut in Oppianico, non id agitur in illa
 cōparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. Est tamen quanq̄ diuer-
 sarū rerū quædā uicinia. Repetam itaq; hic quoq; idē, quo sum illic
 usus, exemplum, sed non in eundem usum. nam hoc mihi ostenden-
 dum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiā partes partibus
 comparari, sicut hoc loco. an uero uir amplissimus Pub. Scipio. p̄tō
 max. T. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. priuatus
 interfecit, Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendio uastare cupien-
 tem nos consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status
 reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, & incendijs, et
 uastationi, et priuatus cōsulibus cōparatur, quæ siqs dilatare uelit ple-
 nos p̄ singula locos habeat. Quas dixi p̄ ratiocinationē fieri ampli-
 ficatiōes, uideamus an satis proprio uerbo significauerim. Nec sum in

hoc sollicitus, dū res ipsa uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, qđ hęc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde ad id, qđ extolli uolumus, ratio adducitur.

Obiecturus Antonio Cicero merum & uomitum. Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces, & latera ad ebrietatem? minime sunt otiosa. nam respicientes ad hęc possumus existimare, qđum ille uini in Hippie nuptijs exhausserit, quod ferre, & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadē causa inter status quoq; habeamus, sic ex insequentibus amplificatio ducatur. siquidē tanta uis fuit uini erumpentis, ut non casum afferret, aut uoluntatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, uomendi, et abus nō recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usq; in posterum diem redundaret. Idem hoc præstans quæ antecesserunt. Nā cum Aeolus a' Innone rogatus.

» -Cauum conuersa cuspide montem

» Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto

» Qua data porta ruunt, - apparet quanta sit futura tempestas. Quid cum res atrocissimas, quasq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quo grauiora uideantur quæ secutura sunt?

» ut a' Cicerone factum est, cū illa diceret. leuia sunt hęc in hoc reo crimina, metum uirgarū Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est, alius ne securi feriretur, pecuniā dedit, usitatum est, non'ne usus est ratiocinatione, qua colligerent audiētes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui cōparata hęc humana uiderentur, atq; usitata? Sic quoq; solet ex alio aliud augeri, ut cū Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus, Scipionis, & fortitudinem gallorū, germanorūq; miramur, quo sit maior C. Cesaris gloria. Illud quoq; est ex relatione ad aliqd, quod non eius rei gratia dictum uidetur, amplificationis genus. Nō putant indignū Troiani principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciem tot mala tanto temporis spatio sustinere, quæ nam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui eam rapuit, non aliquis iuuenis, nō unus e' uulgo, sed senes, & prudentissim, & Priamo assidentes. Verū & ipse rex decennij bello exhaustus, amissis tot liberis imminente summo discrimine, cui faciē illā, ex qua tot lachrymarū origo fluxisset, inuisam, atq; abominandā esse oportebat, & audit hęc, & eam filiam appellans iuxta se locat, & excusat etiam, atq; sibi esse malorū causam negat.

Nec mihi uidetur in symposio plato, cum Alcibiadem confitentem de se quid a Socrate pati uoluerit narrat, ut illum culparet, hæc tradidisse, sed ut Socratis inuictam continentiam ostenderet, quæ corrupti speciosissimi hominis tam obuia uoluptate nõ posset. Quin ex instrumento quoq; heroum illorum magnitudo æstimanda nobis datur, ad hoc ptinet clipeus Aiacis, & hasta pelias Achilles, qua uirtute egregie est usus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius,

- » Trunca manum pinus regit, - quid cum uix lorica duo
 » Multiplicẽ conixi humeris - ferunt, quãtus Demoleos, q̄ indutus eã
 » Cursu pallantes Troas agebat. Quid M. Tullius de M. Antoni
 » luxuria tantum saltem fingere potuisset, quantum ostendit dicendo,
 » Cõchyliatis Cn. Pompeij peristromatis, et seruorum in cællis stratos
 » lectos uideres. conchyliata peristromata. Et Cn. Pompeij, de seruis, &
 » cællis nihil potest dici ultra. Et necesse est tamẽ ultra infinito plus in
 » domino cogitare. Et hoc simile est illi, quod ἐμπαοις dicitur, sed illa
 » ex uerbo, hæc ex re coniecturã facit, tantõq; plus ualet, quanto res
 » ipsa uebis est firmitior. Potest ascribi amplificationi congeries quoq;
 » uerborũ, ac sententiarum idẽ significantium. Nã etiã si non per gra=
 » dus ascendant, tamen uelut aceruo quodã alleuantur. Quid enim
 » tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius
 » latus ille mucro petebat? q̄ sensus erat armorũ tuorũ? quæ tua mens,
 » oculi, manus, ardor animi? qd cupiebas? qd optabas? Simile est hoc
 » figuræ, quam οὐραβοιομὸν uocant, sed illic plurium rerum est con=
 » geries. Hic unius multiplicatio. Hæc etiã crescere solet uerbis omni=
 » bus altius, atq; altius insurgentibus. aderat ianitor carceris, carni=
 » fex prætoris, mors terrorq; sociorum, & ciuium romanorum lictor
 » Sextius. Eadẽ fere est ratio minuendi. Nã totidem sunt ascenden=
 » tibus quot descendentes gradus. Ideoq; uno ero exẽplo contentus
 » eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hoc dicit, tamen siq; acutiores
 » in concione steterant, de lege agraria nescio quid uoluisse eum dicere
 » suspicabatur. Quod si ad intellectum referas, minutio est, si ad ob=
 » scurritatem, incrementum. Scio posse uideri quibusdã speciem ampli=
 » ficationis, hyperbolen quoq; nam & hæc in utranq; partem ualet,
 » sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo
 » subiungerem, nisi esset a cæteris separata ratio dicendi, quæ constat
 » non proprijs, sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desyderio iam
 » pene publico, nec omittamus eum, quem pleriq; præcipuum, ac pene
 » solum putant, orationis ornatum.

De generibus sententiarum.

SENTENTIAM ueteres, quod animo sensissent, uocauerunt. Id cum est apud oratores frequentissimum, tum etiã in usu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam & iuraturi, ex animi nostri sententia, & gratulantes, ex sententia dicimus, nõ raro tamen et sic locuti sunt, ut sensa sua dicerent. nõ sensus corporis uidebantur, sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta sensus uocaremus. Lumina autẽ, præcipueq; in clausulis posita, sententias, quæ minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideoq; mihi & de generibus earũ, et de usu arbitror pauca dicenda. Antiquissima sunt, quæ proprie, quamuis omnibus idẽ sit nomen, sententiæ uocantur, quas græci *νόμος* appellant, utrunq; autem nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consilijs, aut decretis. Est autem hæc uox uniuersalis, quæ etiam citra complexum causæ possit esse laudabilis. Interim ad re tantum relata, ut nihil est tam popolare, quàm bonitas. Interim autẽ ad personam, quale est *Afri Domitij. princeps, q uult omnia scire, necesse habet multa ignoscere.* Hanc quidam partem enthymematis, quidã initium, aut clausulam epichirematis esse dixerunt, & si aliquando simplicẽ, ut ea, quæ supra dixi, aliquando ratione subiecta. Nam in omni certamine qui opulentior est, etiã si accipit iniuriam, tamen quia plus potest facere uidetur. nonnunquam duplicẽ. *Obsequium amicos, ueritas odium parit.* Sunt et q decẽ genera fecerunt, sed eo modo, quo fieri uel plura possunt. p interrogationem, p cõparationẽ, inficiationẽ, similitudinẽ, admirationẽ, et cætera huiusmodi. Per oẽs. n. figuræ tractari põt. Illud notabile. ex diuersis. *Mors misera nõ est, aditus ad mortẽ miser.* at rectæ qdẽ sunt tales. *Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.* sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut *Vsq; adeo ne mori miserum est, acrius. n. hoc quàm per se, mors misera non est.* & translatione a communi ad proprium. Nã cum sit rectum. nocere facile est, prodesse difficile, uehementius apud *Quidum Medea* dicit, *Seruare potui, perdere an possim rogas?* Vertit ad personam nam *Cicero.* *Nihil habet Cæsar nec fortuna tua maius, quàm ut passis, nec natura melius, quàm ut uelis seruare quamplurimos.* Ita quæ erant rerum propria fecit hominis. In hoc genere custodiẽdum est, & id quidem ubique, ne crebræ sint, ne palàm falsæ, quales frequenter ab his dicuntur, qui hæc *καθολικά* uocant, & quicquid pro causa uidetur quasi indubitatum pronuntiant, et ne passim,

Et a quocunq; dicatur. magis enim decet eos, in quibus est auctori-
 tas, ut rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum,
 aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, et quo-
 dam modo praecipiat. E' ὑβήματα quoq; est omne, quod mente con-
 cipimus, proprie tamen dicitur quae est sententia ex contrariis, propte-
 rea quod emnere videtur inter caeteras, ut Homerus, poeta, urbs, Ro-
 ma. De hoc in argumentis satis dictum est. non semper autem ad proba-
 tionem adhibetur, sed aliquando ad ornatum. Quorum igitur im-
 punitas Caesar tuae clementiae laus est, eorum te ipsorum ad crudelita-
 tem acuet oratio. non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia,
 ut id iniustum appareret, effectum erat, et addita in clausula est epi-
 phonematis modo non tam probatio, quam extrema quasi insultatio.
 Est enim ἐπιφώνημα rei narratae, uel approbatae summa acclamatio,
 Tantae molis erat romanam condere gentem.
 facere enim probus adolescens periculose, quam propter turpiter maluit.
 Est et quod appellatur a nouis ῥήματα, qua uoce omnis intelle-
 ctus accipi potest. sed hoc nomine donarunt ea, quae non dicunt, ue-
 rum intelligi uolunt, ut in eum, quem saepius a ludo redemerat soror,
 agentem cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidisset, eras di-
 gnus, ut haberes integram manum, sic enim auditur, ut depugnares.
 Vocatur aliquid et clausula, quae si est quod conclusionem dicimus,
 et recte, et quibusdam in partibus necessaria est. Quare prius de
 facto uestro fateamini necesse est, quam Ligarij culpam ullam reprehен-
 datis. sed nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis sensus in fine
 sermonis feriat aurem. turpe autem, et prope nefas ducunt respirare
 ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti, corrupti sen-
 sicali, et extra rem petiti. Neque enim possunt tam multae bonae senten-
 tiae esse, quam necesse est ut multae sint clausulae. Iam haec magis no-
 ua sententiarum genera, ex inopinato, ut dixit Vibius Crispus in eum,
 qui cum loricatorum in foro ambularet, praetendebat se id metu facere, quod
 tibi sic timere permisit? Et insigniter Africanus apud Neronem de mor-
 te matris. Rogant te Caesar Galliae tuae, ut felicitatem tuam fortiter feras.
 Sunt et alio relata, ut Afer Domitius, cum Cloantillam defenderet,
 cui obiectum crimen, quod uirum, qui inter rebellantes fuerat, sepelisset,
 remisserat Claudius, in epilogo filios eius alloquens. matrem tamen
 inquit, pueri sepelitate. et aliunde petita, id est in alium locum ex alio
 translata, ut pro Spatiale Crispus, quam heredem amator qui institue-
 rat, decessit, cum haberet annos duo deingenti. O hominem diuinum,
 qui sibi indulget. facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est se-
 necae in

nec in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se
 periclitatum uideri uellet. saluum me esse adhuc nec credo, nec gau-
 deo. melior cum ex contrarijs ualet. Habeo quē fugiam, quem sequar
 non habeo. Quid quod miser, cum loqui non posset, tacere non pote-
 rat? Et uero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clarescit.
 Trachallus contra Spatalem. placet hoc ergo? leges diligentissimæ pu-
 doris custodes, decimas uxoribus dant, quartas meretricibus? sed ho-
 rum quidem generum, & bonæ dici possunt, et malæ. illæ semper ui-
 tiosæ uti uerbo P. C. sic. n. incipiendum est mihi, ut memneritis pa-
 trum. peius adhuc, quo magis falsum est, & longius petitum contra
 eandem sororem gladiatoris, cuius modo feci mentionem, ad digitū
 mihi pugnaui. Est etiam generis eiusdem nescio an uitiosissimum quo-
 ties uerborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine
 iungitur, clarū authorem iuuenis audiui, cum lecta in capite cuius-
 dam ossa sententiæ gratia tenenda matri dedisset. Infelicissima foemī-
 na non dum extulisti filium, & iam ossa lestigi. Adhuc pleriq; mini-
 mus etiam inuentiuinculis gaudent, quæ excusæ risum habent, in-
 uentæ facie ingenij blandiuntur. De eo, qui naufragus, & ante agro-
 rum sterilitatem uexatus in scholis fingitur se suspendisse, quem nec
 terra recipit, nec mare pendeat. Huic simile in illo, de quo supra di-
 xi, cui pater sua mēbra laceranti uenenum dedit, qui hæc edit, de-
 bet hoc bibere, & in luxuriosum, qui ἀποκαρτέρῃσιν simulasse dici-
 tur. ne tē laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. sūme uene-
 num, decet luxuriosos bibendo mori. Alia uana, ut suadentis purpu-
 ratis, ut Alexandrum Babylonis incendio sepeliant. Alexandrum se-
 pelio. hoc quisquam spectabit e' tecto, quasi uero id sit in re tota indi-
 gnissimum. Alia nimia, ut de germanis dicentem quendam audiui cō-
 put nescio ubi impositum, & de uiro^o forti, bella umbone propellit,
 sed finis non erit, si singulas corruptorum prosequar formas. Illud
 potius, quod est magis necessariū, duæ sunt diuersæ opiniones, aliorū
 sententias solas pene spectantium, aliorum omnino damnantium,
 quorum mihi neutrum admodum placet, densitas earū obstat inui-
 cem, ut in satis omnibus, fructibusq; arborum, quorū nihil ad iustam
 magnitudinem adulescere potest, quod loco, in quem crescat, caret, nec
 pictura, in qua nihil circunlitum est, emnet. Ideoq; artifices etiam,
 cum plura in unam tabulam opera contulerunt, spatijs distinguunt,
 ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem concisam quoq; oratio-
 nem, subsistit enim omnis sententia. Ideoq; post eam utiq; aliud est
 initium. Vnde soluta fere oratio, et e' singulis nō membris, sed fru-

Quintil.

stis collata structura caret, cum illa rotunda, & undiq; circumcisa in
 sistere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipse dicendi quâli-
 bet clarus, multis tamen, ac uarijs uelut maculis conspergitur. Porro
 ut affert lumen clauus purpuræ loco insertæ, ita certe neminẽ deceat
 intertextâ pluribus notis uestis. Quare licet hæc enitere, & aliqua-
 nus extare uideantur, tamen et lumina illa non flammæ, sed sintillis
 inter fumum emicantibus similia dixeris, quæ ne appareant quidem,
 ubi tota lucet oratio, ut in sole sydera ipsa desinunt cerni, et quæ cre-
 bris, paruisq; conatibus se attollunt, inæqualia tantum, et uelut con-
 fragosa, nec admirationem consequuntur, eminentium, & planorũ
 gratiam perdunt. Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sententias
 multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non. n. potest esse de-
 lectus, ubi numero laboratur. Ita q; uideas et diuisionẽ pro sententia
 poni, et argumentum si tantum in clausulæ calce pronuntietur. Occi-
 disti uxorem ipse adulter, non ferrem te etiam si repudiasses. diuisio
 est. Vis scire uenenum esse amatorium, uiueret homo nisi illud bibis-
 set. argumentum est. Nec multas pleriq; sententias dicunt, sed omnia
 tanquam sententias. Huic quibusdam contrarium studiũ, qui fugi-
 unt, ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatẽ, nihil appro-
 bantes nisi planum, & humile, & sine conatu, ita dum timent, ne ali-
 quando cadant, semper iacent. Quod enim tantum in sententia bo-
 na crimen est? non causæ prodest? non iudicem mouet? non dicentem
 comendat? Est quoddam genus, quo ueteres non utebantur. & quam
 uos uocatis uetustatem? Nã si illã, extremam, multa Demosthenes, quæ
 ante eum nemo. Quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil pu-
 tet ex Catone, Gracchisq; immutandum? sed ante hos simplicior ad-
 huc ratio loquendi fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos
 quosdã esse eloquentiæ credo. Sed neq; oculos esse toto corpore uelim,
 ne cætera membra suum officium perdant. & si necesse sit, ueterem
 illum horrorem dicendi malim, quàm istam nouam licentiam. Sed
 patet media quædam uia, sicut in cultu, uictuq; accessit aliquis citra
 reprehensionem nitor. quem sicut possumus, adiciamus uirtutibus.
 Prius tamen sit uitij carere, ne dũ uolumus esse meliores ueteribus,
 simus tamen dissimiles. Reddam nunc quam proximam esse dixerã
 partem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum authores nocent.
 horum tradere præcepta & grammatici solent. Sed à me, cum de
 illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis
 grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De tropis.

TROPVS EST uerbi, uel sermonis a propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis, & grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, quæ numerus, quis cui subiiciatur. Nos omissis, quæ nihil ad instruendum oratorem pertinent, cauillationibus, necessariis maxime, atq; in usum receptos exequemur. Hæc modo in his annotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas non uerborum modo, sed etiã sensuum, & cõpositionis. Quare mihi uidentur errasse, quæ non alios crediderunt tropos, quàm in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro in usdẽ fere, qui significandi gratia adhibetur, esse & ornatum, sed non idem accidet contra, eruntq; quidã tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cū frequentissimus est, tum longe pulcherrimus, translationem dico, quæ μεταφορά græce uocatur, quæ quidem cum ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoq; ac non sentientes, ea frequenter utantur, tum ita iucunda, atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. neq; enim uulgaris esse, neq; humilis, nec insuauis, recte modo ascita potest, copiam quoq; sermonis auget permutando, aut mutuando, quæ non habet, quodq; difficillimũ est præstat, ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transfertur ergo nomen, aut uerbum ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo aut propriũ deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus aut quia necesse est, aut quia significantius, aut, ut dixi, quia decentius. ubi nihil horũ præstabit, quod transferetur, improprium erit, necessitate rustici dicunt gemmam in uitibus. quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare, necessitate nos, durum hominem, atq; asperum, non enim proprium erat, quod daremus his affectionibus, nomen. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsus errore significandi gratia. nihil enim horum suis uerbis, quàm hic accersitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ fulmina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriæ eius uocat, et alio loco segetem, ac materiem. Quædam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur.

⁹ Hoc faciunt, nimmò ne luxu obtusior usus sit genitali aruo,
⁹ & sulcos oblimet inertes. In totum autem metaphora breuior

Q V I N T I L I A N I

est similitudo, eoque distat, quod illa comparatur rei, quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est enim, cum dico fecisse quid hominem, ut leonem, translatio est, cum dico de homine, leo est. huius uis omnis maxime quadruplex uidetur, cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore.

» -Gubernator magna contorsit equum ui. Et ut Lilius Scipionem a Catone adlatrari solitum refert. In anima pro alijs generis eiusdem sumuntur, ut

» -Classiq; immittit habenas, aut pro rebus animalibus inanima,
» Ferro, an fato uirtus arguunt occidit. aut contra.

» -Sedet inscius alto

» Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Præcipueq; ex ijs oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quendam, et animos damus, qualis est,

» -Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis. Quid enim tuus
» ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? Cuius latus
» ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Virgilium,

-Ferrumq; armare ueneno. Nam et uenenum armare, et ferrum armare translatio est. Secantur hæc in plures, ut a rationali ad rationale, et idem de irrationalibus. et hæc inuicem, quibus similis ratio est, et a toto, et a partibus, sed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere, species intelligere non possit. ut modicus autem, atque opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequens et obscurat, et tædio complet. Continuis uero in allegoriam, et ænigmata exit.

Sunt etiam quædam et humiles translationes, ut id, de quo modo dixi, saxea est uerruca, et sordida. Non enim si Cicero recte sentinam reipub. dixit, foeditatem hominum significans, iatoco probem, illud quoque ueteris oratoris, persecuisti reip. uomitas. Optimeq; Cicero demonstrat cauendum ne sit deformis translatio, qualis est (nam ipsis eius utar exemplis) Castratam morte Affricani reip. et sterco curia glauciam, ne nimio maior, aut, quod sæpius accidit, minor, ne dissimilis, quorum exempla nimium frequenter deprehendet, quæ scierit hæc uitia esse. Sed et copia quoque modum egressa uitiosa est, præcipue in eadem specie. Sunt et duræ, idest a longinqua similitudine ductæ, ut

» -Capitis niues et

» Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes. In illo uero plurimum

- num erroris, quod ea, quæ poëtis, qui & omnia ad uoluptatem refe-
runt, & plurima uertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, pmissa
sunt, conuenire quidam etiam prosæ putant. At ego in agēdo, nec
pastorē populi authore Homero dixerim, nec uolucres pennis rem-
gare, licet Virgilius in apibus, ac Dedalo speciosissime sit usus. Meta-
phora enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienū ue-
nit, plus ualere eo, quem expellit. Quod aliquando pene iam magis
de synecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis plerūq;
& signandis rebus, ac sub oculis subiiciendis reperta est. Hæc uaria-
re sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, specie
genus, præcedentibus sequentia, uel è contra, omnia liberiora poëtis,
quàm oratoribus. Nam prosa ut mucronem pro gladio, et tectū pro
domo recipiet, ita non puppim pro nauī, nec abietem pro tabellis, et
rursus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedē. Maxi-
me autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam et Livi-
us sæpe sic dicit, Romanus prælio uictor. cum Romanos uicisse signifi-
cat. Et contra Cicero ad Brutum. Populo, inquit, imposuimus, et ora-
tores uisi sumus. cum de se tantum loqueretur. Quod genus non ora-
tiones modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usus recipit, qdam
συνηχοχὴν uocant, cum et id in contextu sermonis, qd tacetur, accipi-
mus. uerbū. n. ex uerbo intelligitur, qd inter uitia ἐκλεγεῖς uocatur.
- » Arcades ad portas ruere— Mihi hanc figurā esse magis pla-
cet, illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,
- » Aspice aratra iugo, referunt suspensa iuueni. Vnde apparet
noctem appropinquare. Id nescio an oratori conueniat nisi in argu-
mentando, cū rei signū est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec
procul ab hoc genere discedit μετωυμία, quæ est nomnis pro no-
mine positio, cuius uis est, pro eo, quod dicitur, causam, propter quā di-
citur, ponere. Sed, ut ait Cicero, hypallagen esse rhetores dicunt. hæc
inuenta ab inuentore, & subiecta ab obtinentibus significat, ut
Cererem corruptam undis, &
- » -Receptus
- » Terra Neptunus classes aqilonibus arcet, quod fit retro duri-
us. Refert autem in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam
ut uulcanum pro igne uulgo audiuimus, & uario marte pugnatū,
eruditus est sermo, & uenerem, quam cotum dixisse magis decet. ita
liberum, & cererem pro uino, & pane licentius, quàm ut fori seue-
ritas ferat, sicut ex eo, quod continetur, id, qd continet, usus recepit, be-
ne moratas urbes, et poculum epotum, & seculum felix. At id, quod

contra est raro audeat quis, nisi poëta,

» -Iam proximus ardet

» V caligon, - nisi forte hoc potius est, a possessore quã possidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumatur, quomodo fiunt innumerabiles species. Huius enim sunt generis, cum ab Annibale cæsa apud cannas sexaginta millia dicimus. Et apud tragicos, ab Egealao et carmina Virgilij uenisse, et uenire commeatus, qui afferantur, et sacrilegium deprehensum, non sacrilegium, et armorum scientiam habere, non artis. Illud quoque et poetis, et oratoribus frequens, quo cum, qui efficit, ex eo, quod efficitur, ostendimus. Nam et carminum auctores

» Pallida mors æquo pulsat pede, pauperum tabernas

» Regumque turre.

» Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus, et orator precipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otium dicit. Est etiam huic tropo quedam cum synecdoche uicina. Nam dico uultus hominis pro uultu. Dico pluraliter, quod singulare est, quod singulare est, pluraliter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur. nam id est manifestum, sed nomen immuto, ut cum aurata tecta, aurea pusillum ab eo discedo, quia non est pars, ut aurata, quæ singula persequi minutioris est curæ, etiam non oratorem instruuntibus. Αὐτονομασία, quæ aliquid pro nomine ponet, poetis utroque modo frequentissima, et per epitheton, quia detracto eo, cui apponitur, ualet pro nomine. Titides, Pellides, et ex his quæ in quoque sunt præcipua,

» -Diuum pater, atque hominum rex. et ex factis, quibus persona signatur,

» Thalamo, quæ fixa reliquit

Impius - Oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est. Nam ut Titidem, et Pellidem non dixerint, ita dixerunt impium, et paricidam. Euersorem quoque Carthaginiis, et Numantie pro Scipione, Et romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone posuisse non dubitent. Cicero ipse certe usus est hac libertate. Non multa peccatis inquit, ille fortissimo uiro senior magister. Neutrũ enim nomen positum est, et utrumque intelligitur. Ονοματοποιία quædem, idest fictio nominis, græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Ei sunt plurima ita posita ab ijs, qui sermonem primum fecerunt aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, et sibilus, et murmur inde uenerunt. Deinde tanquam consumpta sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa, quæ πειρομένηα uocant. quæ ex uocibus in usum receptis quocumque modo

modo declinantur nobis permittimus, qualia sunt sullaturit, & proscripturit, atq; laureati postes pro illo lauro coronati ex eadē fictione sunt. Sed hoc feliciter euauit * adoma et uio eo ferimus in græcis obidis ocoluditiuno bono eo, dure, atq; iungere, q; tellentem, & uiderere septentriones uidemur. Eo magis necessaria uatáχρois, quā recte dicimus abusionem, quæ non habentibus nomen suū accommodat, quod in proximo est, si cæcum * ogra putant, edificant et apud tragicos, & iam leo paret. at pater, mille sunt hæc, acceptabula qcqd habet, et pixides cuiuscunq; materiæ sunt, et paricida matris quoq; aut fratris interfector. Discernendumq; est hoc totum à translatione genus, qd̄ abusio est, ubi nomen defuit, translatio, ubi aliud fuit. Nam poëtæ solent abusione etiam in ijs rebus, quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod rarū in prosa est. Illa quoq; qd̄ uatáχρois esse uolunt, cū pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. a' qbus hæc qdem dissonantia sunt, quod in his non uerbū pro uerbo ponitur, sed res pro re. Neq; enim putat quisquā & luxuriā, & liberalitatem idem significare, uerum id, quod sit, alius luxuriā esse dicit, alius liberalitatē, quæ neutri dubiū sit, hæc esse diuersa. Super est ex ijs, quæ aliter significant, μεταληψις idest transsumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præstat, tropus & rarissimus etiā impropriij usus, græcis tamen frequentior, qui centaurum chirona, & u'ous θεός ὀξεύς dicunt, nos quis ferat, si uerrem suam, aut Lælium doctum nominemus. Est enim hæc in metalepsi natura, ut inter id, qd̄ transfertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed præbens transitum, quē tropum magis affectamus, ut habere uideamur, q̄ ullo in loco desideremus. Nam id eius frequentissimū exemplum est Cano, canto, dico ita cano, dico. Item est mediū illud cano, nec diutius in eo morandum, nihil enim usus admodum uideo nisi ut in medijs. Cætera iam non significandi gratia, sed ad ornandā modo, non augendam orationem assumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod recte dicimus appositum, a' nonnullis sequens dicitur. Eo poëtæ & frequentius, et liberius utuntur. nanq; illis satis est conuenire uerbo, cui apponitur, & itaq; dentes albi, & humida uina in his non reprehēdemus. apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum autē efficitur si sine illo, quod dicitur, minus est, qualia sunt, o' scelus abominandum, o' deformē libidinem. Exornatur autem res tota maxime translationibus, cupiditas effrenata, & insanae substructiones. Et solet fieri alijs adiūctis epitheton tropis. Vt apud Virgiliū, turpis egestas, & tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce uirtutis,

ut sine appositis nuda sit, et uelut incompta oratio, ne oneretur tamē multis. Nam fit longa, & impedita, ut in quæstionibus eā iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus est duplex, nec duplum uiriū, quanquam non singula modo, sed etiam plura uerba apponi solent, ut

- Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo. Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum quidē decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat, necesse est, semper cum id est appositum, si a proprio diuiseris, p se significet, & faciat antonomasiam. Nam si dicas, ille, qui Carthaginem, et Numantiam euertit, antonomasia est, si adieceris Scipio appositum. Non potest ergo nō esse iunctum. Α'λλυγορί'α est, quā inuersionē interpretantur, ut aliud uerbis, aliud sensu ostendant, ac etiā interim contrarium, prius, ut
 - O' nauis referant in mare te noui
 - Fluctus, o' quid agis fortiter occupa
Portum. - Totusq; ille Horatij locus, quo nauim pro re publica, fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace, atq; concordia dicit. Tale Lucretius.
 - Auia pieridum peragro loca - Et Virgilius,
 - Sed nos immensum spatio confecimus æquor.
 - Et iam tempus equū spumantia soluere colla. Sine translatione uero in bucolias,
 - Certe equidem audieram, qua se subducere colles
 - Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,
 - Vsq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,
 - Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt uerbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius, plerunq; apertis permista est. Tota apud Ciceronem talis. Hoc miror enim, querorq; quenq; hominem ita pessundare alterū uerbis uelle, ut etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget. Illud commistum frequentissimum. Equidem cæteras tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putauisse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria, nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcessitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permista est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod frequentum quem

» tum quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agi-
 » tationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos
 » aestus habet ratio comitiorum. dies intermissus unus, aut nox inter-
 » posita saepe, & perturbat omnia, & totam opinionem parua non-
 » nunquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est cu-
 » stodiendum, ut quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. Mul-
 » ti autem cum initium a tempestate sumpserunt, incendio, aut ruina
 » finiunt, quæ est inconsequeutia rerum foedissima. Cæterum allegoria
 » paruis quoq; ingenijs, & quotidiano sermone frequentissime seruit.
 » Nam illa in agendis causis iam detrita, pedem conferre, & iugulū
 » petere, & sanguinem mittere, inde sunt, nec offendunt tamen. Est. n.
 » gratia in eloquendo nouitas, et commutatio, et magis inopinata de-
 » lectant. Ideoq; iam in his amissimus modum, & gratiam rei nimia
 » cooptatione consumpsimus. Est in exemplis allegoria, si non prædicta
 » in oratione ponantur. Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo græci
 » omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria, quæ est
 » obscurior, ἀνιμια dicitur, uitium meo quidem iudicio, siquidem di-
 » cere dilucide uirtus, quo tamen & poëtæ utuntur.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
 Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas, & oratores non
 » nunquam, ut Cecilius, Quadrantariam Clytemnestram, et in tricli-
 » no coam, & in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædã soluntur,
 » & tum erant notiora, cum dicerentur, & ænigmata sunt tamen, nec
 » ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo uero genere, quo contraria
 » ostenduntur. εἰρωια est, illusionem uocât, quæ aut pronuntiatione
 » intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earum uerbis dis-
 » sentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatem. quanquam in plu-
 » rimis id tropis accidit, ut intersit, quid de quo dicatur. quæ quæ dicitur
 » alibi uerum est, & laudi aut simulatione detrahere, aut uituperatio-
 » ni, laudare concessum est. Quale est, quod C. Verres prætor urbanus,
 » homo sanctus, & diligens, subfortitionem eius in eo dicere nõ habe-
 » ret. Et contra oratores uisi sumus, & populo imposuimus. aliquando
 » cum risu quodam contraria dicuntur ijs, quæ intelligi uolunt, quæ ad
 » modū in Clodium. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eri-
 » puit, uita anteacta seruauit. præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia
 » dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã cõtrarijs signi-
 » ficemus, aliud textu, quæ et numerauimus. Hæc siqs profecto ignorat,
 » quibus græci nominibus appellēt, σαφιασ μὲν, ἀστο μὲν, ἀντίφρασιν, πα-
 » πομιαρ dici sciat. Sunt etiã q hæc nõ species allegoriæ, sed ipsa tro-

pos dicunt acri quidem ratione, q̄ illa obscurior sit, & in his omni-
bus aperte appareat q̄d uelimus. Cui accedit hoc quoq; quod genus,
cū diuiditur in species, nihil habet proprium, ut arbor, pinus, et olea,
et cypressus, et ipsius per se nulla proprietas. Allegoria uero habeat
aliquid proprium, quod quomodo fieri potest, nisi ipsa species est? sed ad
utendum nihil refert. Adijatur ijs *μυνησιμὸς* simulatus q̄dē, sed
non latens derisus. pluribus autem uerbis cum id, q̄d uno, aut pau-
cioribus certe dici potest, explicatur, *περίφρασις* uocant circuitum
eloquendi, q̄ nonnunquā necessitatem habet, quoties dictu de forma
operit, ut Sallustius, ad requisita naturæ. Interim ornatum petit so-
lum, qui est apud poëtas frequentissimus, ut,

» Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris

» Incipit, & dono diuinum gratissima serpit, & apud Oratores
nō rarus, semper tamen astrictior. Quicq̄d enim significari breuius
potest, & cum ornatu latius ostenditur, *περίφρασις* est, cui nomen
latine datū est, non sanē orationis aptum uirtuti, circunlocutio. Verū
hæc, ut cum decorem habet periphraσις, ita cum in uitium incidit,
περιωρολογία dicitur. Obstat enim q̄cqd non adiunat. Ὑπερβασις
quoq; id est uerbi transgressionem, quam frequenter ratio cōparatio-
nis, & decor poscit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim
frequētissime aspera, & dura, & dissoluta, et hians oratio, si ad ne-
cessitatem ordinis sui uerba redigantur. Et ut quodq; oritur, ita proxi-
mus etiā si uinciri nō potest, alligetur. Differenda igitur quædam, et
præsumenda, atq; ut in structuris lapidū impolitorū loco, quo con-
uenit quicq; ponendum. Non. n. recidere ea, nec polire possumus, quo
coagmentata se magis iungant. Sed utendū ijs, qualia sunt, eligendæq;
sedes, nec aliud potest sermonem facere numerosum, quàm opportu-
na ordinis mutatio, neq; alio, *κατέβην χθὲς εἰς περὶ αἶα*, Platonis in-
uenta sunt quatuor illa uerba, q̄bus in illo pulcherrimo operum in-
peræum descendisse significat, plurimis modis scripta, quod eū quoq;
maximè facere experiretur, uerū id cū duobus uerbis fit. Ἀναστροφὴ
dicitur reuersio quædā, qualia sunt uulgo, mecum, secum, apud Ora-
tores, & historicos, q̄bus de rebus. At cū decoris gratia contrahitur
longius uerbū, proprie hyperbati tenet nomen, Animaduerti iudices
omnē accusatoris orationē in duas diuisam esse partes. nā in duas
partes diuisam esse rectū erat, sed durū, & incomptum. Poëta q̄dē
etiam uerborū diuisionē faciunt, & transgressionem,

» -Hyperboreo septē subiecta trioni, q̄d oratio nequaq; recipiet. Ad
id, q̄d est, propter q̄d dicit, tropus fit, q̄ cōponendus est e' duobus in-

tellectibus, aliqñ ubi nihil ex significatione mutatu est, et structura
 sola uariatur, figura potius uerboru dici potest, sicut multi narratione
 longis mutant hyperbatis. Ex cõfisis, quæ uitia accidant suo loco di
 ximus. ὕπερβολὴν audacioris ornatus summo loco posui. Est hæc
 dementiens superiectio. Virtus eius ex diuerso par augendi, atq; mi
 nuendi, fit pluribus modis, aut enim plus factò dicimus, sicut uomens
 frustis esculentis gremium suu, & totum tribunal impleuit.
 -Geminiq; minatur In coelũ scopuli. — aut res p̄ similitudinẽ attol=
 -Credas innare reuulsas (limus.
 Cycladas. aut per comparisonem, ut
 -Fulminis ocyor alis. aut signis quasi quibusdam.
 Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
 Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas. uel translatione, ut
 ipsum illud uolaret. Crescit interim hyperbole alia insuper addita,
 ut Cicero in Antoniũ dicit, quæ carybdis tã uorax, carybdim dico,
 quæ si fuit, fuit animal unũ. Oceanus medius fidius uix uidetur, tot
 res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito obsorbere
 potuisse. Exq̄sitã uero figurã huius rei deprehendisse apud principẽ
 lyricoru Pindaru uideor in libro, quem inscripsit ὕμνος. Is nanq;
 Herculis impetum aduersus Meropas, q̄ in insula Co dicuntur habi
 tasse, nõ igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit simulẽ fuisse, ut illa
 mnora, hoc par esset, qđ imitatus Cicero, illa cõposuit i Verrẽ. uer=
 sabatur in sicilia lōgo interuallo nõ Dionysius ille, nec Phalaris (tu
 lit. n. illa quõdã insula multos, et crudeles tyrãnos) sed nouũ quod
 dam monstrũ ex uetere illa immanitate, quæ in iisdem uersata locis
 dicitur. Non enim carybdim tã infestam, neq; scyllã nauibus, quã
 istũ i codẽ freto fuisse arbitror. nec pauciora sunt genera minuẽdi.
 Vix ossibus hærent, et quod Cicero in quodã ioculari libello
 Fundum Varro uocat, quo pessim mittere funda,
 Ni tamen exciderit qua cœna funda patet. Sed huius quoq; rei
 seruetur mensura quædam, quamuis est enim omnis hyperbole ultra
 fidem, non tamen esse debet ultra modum, nec alia magis uia in
 uano ὕμνος itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præser
 tim minime sint ignota, & obscura, monere satis est mentiri hyperbo
 len, nec ita ut mendacio fallere uelit, quo magis intuendũ est quousq;
 deceat extollere qđ nobis non creditur. Peruenit hæc species frequen
 tissime ad risum, qui si aptus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiæ nomẽ
 assequitur. Est autem in usu uulgo quoq;, & inter inuuditos, &
 apud rusticos, uidelicet qđ a natura est omnibus augendi res, uel m=

Q V I N T I L I A N I

nuendi cupiditas insita. Nec quæquæ uero contentus est, sed ignoscitur, quæ non affirmamus, tunc est hyperbole uirtus, cum res ipsa, de qua loquendum est, naturalè modum excessit. Cõceditur. n. amplius dicere, quæ dici quantum est non potest, meliusque ultra, quæ citra stat oratio. sed de his satis, quæ eundem locum plenius in eo libro, quo casus corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FABII Q V I N T I L I A N I O R A
T O R I A R V M I N S T I T V -
T I O N V M L I B E R
N O N V S.

In quo differant figuræ à tropis.

V M sit proximo libro de tropis dictum, sequitur pertinens ad figuras, quæ χήματα græce uocantur, locus ipsa rei natura coniunctus superiori. Nã plerique has tropos esse existimauerunt, quæ siue ex hoc duxerint nomẽ, quæ sint formati quodammodo, siue ex eo, quæ uertant orationem, unde et motus dicuntur, fatendum erit esse utrumque eorum etiam in figuris, usus quoque est idem. nã et uim rebus adiungunt, et gratiam præstant, nec desunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum est Caius Artorius Proculus, quoniam adeo similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu. Nã quo modo quædam in his species plane distant, manente tamen generali illa societate, quæ utraq; res de recta, et simplicia ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur, ita quædam perquam tenui limite diuiduntur, cum ironia tam inter figuras sententiæ, quam inter tropos reperitur, περίφρασις autem, et ἐπίθετον et ὑπερβατον et ὀνοματοποιίαν clari quoque authores figuras uerborum potius quam tropos dixerint, quo magis signanda est utriusque rei differentia. Est igitur tropos sermo à naturali, et principali significatione translatus ad aliam, ornandæ orationis gratia, uel, ut plerique grammatici finiunt, dictio ab eo loco, in quo propria est translata, in eum, in quo propria non est. Figura est, sicut nomine ipso patet, conformatio quædam orationis remota à communi. et primum se offerente ratione. Quare in tropis ponantur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορῆς, μετωνυμίᾳ ἀντονομασίᾳ, μεταλήψῃ, συνεχῶς, κατὰ χήσει, ἀλληγορίᾳ plerumque ὑπερβολῆς, nãque et rebus fit, et uerbis. ὀνοματοποιίᾳ fictio est nominis. ergo hoc quoque pro alijs ponitur, quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus, περίφρασις etiam si frequenter, et

id ipsum, in cuius locū assumitur nomen, cōplecti solet, utitur tamen pluribus pro uno ἐπίθετον, quoniā plerunq; antonomasiae pars est, coniūctioe eius fit tropus. In hyperbato cōmutatio est ordinis. Ideoq; multi tropis hoc genus exiunt. Transfert tamen uerbū, aut partē eius a suo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. nā & proprijs uerbis, & ordine collocatis fieri figura potest. Quomodo autē ironia alia sit tropi, alia schematis suo loco reddam. Nō enim fateor esse communia hęc, & scio quā multiplicē habeant, quāq; scrupulosam disputationem. sed ea non pertinet ad præsens meū propositum. nihil enim refert quomodo appelletur utrunlibet eorū, siquid orationi proffit, appareat, nec mutatur uocabulis uis rerū. Et sicut homines si aliud acceperunt, quā quod habuerant, nomen, ydē sunt tamen, ita hęc, de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicantur, idē efficiunt. Non enim nominibus prosunt, sed effectibus, ut statū coniecturalem, an inficiale, an facti, an substantiæ, an de substantia nominemus, nihil interest, dum idem quærisciamus. Optimum ergo in his sequi maxime recepta, et rem ipsam, quocūq; appellabitur modo, intelligere. Illud tamen notandū, coire frequenter in easdē sententias & tropon, & figuram. tam enim translatis uerbis, quā proprijs figuratur oratio. Est autē non mediocris inter authores dissensio, & quæ uis nominis eius, & quæ genera, & quā multæ sint species. Quare primum intuendum est, quid accipere debeamus figurā. nā duobus modis dicitur, uno, qualiscunq; forma sententiæ, sicut in corporibus, in quibus quoquo modo sunt cōposita, utiq; habitus est aliquis, altero, quod proprie schema dicitur, in sensu, uel sermone, aliqua a uulgari, & simplici specie cum ratione mutatio, sicut nos, sedemus, incumbimus, respicimus. Itaq; cum in eosdē casus, aut tempora, aut numeros, aut etiā pedes continuo quis, aut certe nimū frequenter incurrit, præcipere solemus uariandas figuras esse, uitandæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur tanquam omnis sermo habeat figuram. Itaq; eadē figura dicimus cursitare, qua lectitare. eadē ratione declinari. Quare illo intellectu priore, & cōmuni nihil nō figuratum est. quo si contenti sumus, non immerito Apollodorus, si tradenti Cæcilio credimus, incomprehensibilia partis huius præcepta existimari. sed si habitus quidā, et quasi gestus sic appellādi sunt, id demum hoc loco schema accipi oportebit, quā sit a simplici, atq; in promptu posito dicēdi modo poëtice, uel oratorie immutatū. Sic enim uerum erit aliam esse orationem ἀχρηματιστον, idest carentem figuris, quod uitium non inter minima est, aliam ἐχρηματισμένην,

id est figuratā. Verū id ipsum anguste tamen et Coelius terminauit, q̄ id solū putauerit schema, quo aliud simulatur dici, quā dicitur, q̄ sane vulgo quoq; sic accipi scio. Vnde et figuratæ controuersie quædam, de quibus paulo post dicam, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unum quidam putauerūt in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam ij, q̄a uerborū imitatione sensus quoq; uerterent, omnes figuras in uerbis esse dixerunt, illi, quia uerba rebus accommodarent omnes in sensibus, quarū utraq; manifesta cauillatio est. Nā ut eadem dici solent aliter atq; aliter, manetq; sensus elocutione mutata, ita et figura sententiæ plures habere uerborū figuras potest. Illa ē enim posita in concipiēda cogitatione, hæc in enuntianda. sed frequētissime coeūt, ut in hoc. Iam iā Dolabella, neq; tui me, neq; tuorū liberū. Nā oratio a iudice auersa, in sententia, iam iam, et liberū in uerbis sunt schemata. Inter plurimos, n, quod sciā consensus est duas eius esse partes diuicias id est mentis, uel sensus, uel sententiarū. nā ijs omnibus modis dictū est. et λέξις id est uerborū, uel dictionis, uel elocutionis, uel sermonis, uel orationis. nā et uariatur, et nihil refert. Cornelius tantū Celsus adijcit uerbis, et sententijs figuras colorū nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. nā q̄s ignorasse eruditum alioquin uirū credat colores, et sententias sensuū esse? Quare sicut omnem orationem, ita figuras quoq; uersari necesse est in sensu, et in uerbis. Vt uero natura prius est concipere animo res quā enuntiare, ita de his figuris ante loquendū est, quæ ad mentē pertinent, quarū q̄dem utilitas tum magna, tum multiplex in nullo non orationis opere uel clarissime elucet. nā etsi minime uidetur pertinere ad probationem, qua figura q̄q; dicitur, facit tamen credibilia, quæ dicimus, et in animos iudicū, qua nō obseruatur, irrepit. nāq; ut in armorū certamine, et aduersos ictus, et rectas, et simplices manus, cū uidere, tum etiā cauere, ac propulsare facile est, auersæ tectæq; minus sunt obseruabiles, et aliud ostendisse, quā petas, artis est, sic oratio, quæ astu caret, pondere modo, et impulsu præliatur. Simulanti, uariantiq; conatus in latera, atq; in terga incurrere datur, et arma aduocare, et uelut nutu fallere. Iam uero affectus nihil magis ducit. nā si frons, oculi, manus multū ad motum animorū ualent, quanto plus orationis ipsius uultus, ad id, q̄ intendimus efficere, cōpositus. plurimū tamen ad cōmendationē facit, siue in conciliadis agentis moribus, siue ad promerendū actioni fauorē, siue ad leuandū uarietate fastidiū, siue ad quædā uel decentius indicanda, uel tutius, sed ante quā quæ cuiq; rei figura cōueniat osten-

do, dicendū est nequaquam eas esse tam multas, quā sint a' quibusdā constitutae. Neq; enim me mouent nomina illa, quae fingere utiq; graecis promptissimū est. Ante omnia igitur illi, q' totidē figuras putant, quot affectus, repudiandi, nō quia affectus non sit qualitas quaedā mentis, sed q' figura, quā non cōmuniter, sed proprie nominamus, nō sit simplex rei cuiuscunq; enuntiatio. Quapropter in dicēdo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, nō sunt figurae non magis quā suadere, munerari, rogare, excusare. sed fallit parū diligenter intuentes, qd' inueniunt in omnibus his locis figuras, & earū exēpla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi est, quae nō recipere eas possit, sed aliud est admittere figurā, aliud figurā esse. neq; enim uerebor explicandae rei gratia frequentiorē eiusdē nominis repetitionē, quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari figura erit. Cicero qdem omnia orationis lumina in hunc locū congerit, mediā quandā, ut arbitror, secutus uia, ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola, quae haberent aliquā remotam ab usu cōmuni fictionem, sed quae essent clarissima, & ad mouendū auditorē ualerent plurimum. quē duobus ab eo libris tractatum locū ad litteram subieci, ne fraudarē legentes iudicio maximi authoris. In tertio de Oratore ita scriptum est. In perpetua autem oratione, cū & cōiunctionis lenitatem, & numerorū quam dixi rationē tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atq; uerborū. nam & commemoratio una in re permul tum mouet, & illustris explanatio, rerumq; quasi gerantur, sub aspectum pene subiectio, quae & in exponenda re plurimū ualet, & ad illustrandū id, quod exponitur, & ad amplificandū, ut ijs, q' audient illud, quod augebimus, quantū efficere oratio poterit, tantū esse uideatur. Et huic contraria saepe praecisio est. Et plus ad intelligendum, quā dixeres, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio a' praecipis Caesaris non abhorres, & ab re non longa digressio, in qua cū fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit, propositioq; quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi, minuendi uel causa ueritatis superlatio, atq; traiectio, & rogatio, atq; huic finitima quasi percunctatio, expositioq; sententiae suae, tum illa, quae maxime quasi irrepit in hominū mentes alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quae est pincunda, cū in oratione non contentione, sed ser-

Q V I N T I L I A N I

» mone tractatur, deinde dubitatio, tū distributio, tū correctio uel ante,
 » uel postquam dixeris, uel cum aliquid a te ipso reijcias, præmunio
 » est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, cōmunicatio,
 » quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicat, deliberatio, morum, ac ui
 » tæ imitatio, uel in personis, uel sine illis magnum quoddã ornamen
 » tum orationis, & aptum ad animos conciliandos, uel maxime, sæpe
 » autem etiam ad commouendos. Personarū ficta inductio uel grauif-
 » simum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatē im-
 » pulsio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo,
 » & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commenda-
 » tio, uox quædam libera, atq; etiã effrenatior augendi causa, iracun-
 » dia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis a
 » proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, lesio,
 » optatio, atq; execratio. His fere luminibus illustrant orationē senten-
 » tiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum com-
 » minatio & quasi petitio, uel ad uetustatem ipsa tractatio. Nã & ge-
 » minatio uerborum habet interdum uim, leporem aliã, & paululū
 » immutatum uerbum, atq; deflexum, & eiusdē uerbi crebra, tum a
 » primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadē uerba impe-
 » tus, & concursio, & adiunctio, & progressio. & eiusdem uerbi cre-
 » brius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ simi-
 » liter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria refe-
 » runtur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædã &
 » conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrariū, & dis-
 » solutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & immu-
 » tio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus pro-
 » positis dictum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio,
 » & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia
 » dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia corre-
 » ctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, et imago,
 » & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disunctio, & ordo, & re-
 » latio, & digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atq; horum
 » similia, uel plura etiã esse possunt, quæ sententijs orationē, uerborumq;
 » conformationibus illuminent. Eadem sunt in oratore plurima, nō
 » omnia tamen, & paulo magis distincta, quia post orationis, et senten-
 » tiarum figuras, tertium quendam locum subiecit ad alias, ut ipse ait,
 » quasi uirtutes dicendi pertinentem. Et reliqua, quæ ex collocatio-
 » ne uerborum sumuntur, quasi lumina magnum afferunt ornatū ora-
 » tioni. Sunt. n. similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori ap-
 » pellantur

» pellantur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadē
 » ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, et quodāmodo insignia,
 » cum aut duplicantur, iteranturq; uerba, aut breuiter cōmutata po-
 » nuntur, aut ab eodem uerbo ducitur sæpius oratio, aut in idē conijci-
 » tur, aut in utrunq; aut adiungitur idem iteratum, aut idē ad extre-
 » mum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadē sententia
 » ponitur, aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut multis
 » modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim sursum uersus
 » reditur, aut cū demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur, aut
 » cum aliqd prætereuntes cur id faciamus ostendimus, aut cū corrigi-
 » mus nosmetipsos quasi reprehēdentes, aut si est aliqua exclamatio uel
 » admirationis, uel conquestionis, aut cum eiusdē nominis casus sæpius
 » commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt, quibus quia
 » frequentissime Demosthenes utitur, sunt q̄ putent iacirco eius eloquen-
 » tiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus sine
 » quadam conformatione sententiæ dicitur, nec aliud quicquā est dice-
 » re, nisi omnes aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias,
 » quas cum tu optime Brute teneas, qd attinet nominibus uti, aut exē-
 » plis tantummodo notetur locus. Sic igitur dicit ille, quem expetimus,
 » ut uerset sæpe multis modis eandem unam rem, & hæreat in eadē,
 » commoreturq; sententia. Sæpe etiam ut extenuet aliqd, sæpe ut irri-
 » deat, ut declinet a proposito, deflectatq; sententiā, ut proponat quid
 » dicturus sit, ut cum trāsegerit iam aliqd definiat, ut se ipse renocet,
 » ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogan-
 » do urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut con-
 » tra ac dicat accipi, et sentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quo-
 » modo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut
 » ante præmuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpā in aduer-
 » sarium conferat, ut sæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiā cum
 » aduersario quasi deliberet, ut hominū sermones, moresq; describat,
 » ut muta quædā loquentia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat ani-
 » mos, ut sæpe in hilaritatem, risum uel conuertat, ut ante occupet quod
 » putat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud
 » alij tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid retice-
 » re se dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut ira-
 » scatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut me-
 » deatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur,
 » ut fiat ijs, apud quos dicit, familiaris, atq; alias etiā dicendi quasi uir-
 » tutes, sequatur, breuitatē, si res petet. Sæpe etiā rem dicendo subiiciet

Quintil.

¶

Q VINTILIANI

- » oculis, saepe supra ferit, quàm fieri possit, significatio saepe erit maior,
- » q̄ oratio, saepe hilaritas, saepe uitae, naturarumq; imitatio hoc in gene-
- » re, nã quasi syluam uides, ois eluceat oportet eloquẽtiæ magnitudo.

De figuris sententiarum.

ERGO cui latius cõplecti conformationes uerborũ, ac senten-
 tiarũ placuerit, habet quod sequatur, nec affirmare ausim quicq̄ esse
 melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de ijs sen-
 tentiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo dicẽ
 di recedunt, quod idem multis doctissimis uiris uideo placuisse. Oia
 tamen illa, etiã quæ sunt alterius modi lumina, adeo sunt uirtutes
 orationis, ut sine his nulla intelligi uere possit oratio. Nam quomodo
 iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, promissio, fi-
 nitio, seiunctio, expositio. Sententiæ siue rationis apta conclusio, præ-
 munitio, similitudo, exemplũ, digestio, distributio, interpellatio, inter-
 pellantis coerctio, contentio, purgatio, lesio. Quid uero agit omnino
 eloquẽtia detractis amplificandi, minuendi uer rationibus? quarum
 prior desiderat illam plusquam dixeris significationẽ. i. e. *μπασι*,
 & superlationem ueritatis, et traiectionem. Hæc altera extenuatio-
 nem, deprecationemq; . Qui affectus erunt? uel concitati, detracta uo-
 ce libera, effrenatione, iracundia, obiurgatione, optatione, execratio-
 ne, uel illi mutiores, nisi adiuantur commendatione, conciliatione, ad
 hilaritatem impulsione. quæ delectatio? aut quod mediocriter saltem
 docti hominis iudicium? nisi alia repetitione, alia cõmoratione infige-
 re, digredi a re, & redire ad propositum suum, scierit, remouere a
 se, in alium traicere, & ea, quæ relinquenda, quæq; contemnenda
 sunt, iudicare, motus est in his orationis, atq; actus, qbus detractis ia-
 cet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent,
 tum disponenda, ac uariãda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri
 uidemus, omni sono permulceant. Verũ ea plerumq; recta sunt, nec se
 fingunt, sed confitentur. Admittunt autem, ut dixi, figur as, quod uel
 ex proxima doceri potest. Quid enim tam commune, quàm interro-
 gare, uel percontari? nam utroq; utimur indifferenter, cum alterũ no-
 scendi, alterũ arguendi gratia uideatur adhiberi, at ea res, utrocũq;
 modo dicatur, etiã multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs,
 qbus acrior, ac uehementior sit probatio, quod primo loco posuimus.
 Simplex est sic rogare.

- » Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris? Figuratiũ au-
 - » tem quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Quid
 - » enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat?
- Et, Quousq;

Et, Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? Et, patere
 tua consilia non sentis? Et totus deniq; hic locus, quanto enim magis
 ardet, quàm si diceretur, diu abuteris patientia nostra, & patent tua
 consilia. Interrogamus etiam quod negari non possit, dixit ne tan-
 dem causam Caius Fidiculanus Falcula? aut ubi respondententi diffi-
 cilis est ratio, ut vulgo uti solemus, quomodo quid fieri potest. aut in-
 uidiæ gratia, ut Medea apud Senecam,
 Quas peti terras iubes? Aut miserationis, ut si nò apud Virgiliũ,
 Heu quæ me tellus inquit, quæ me æquora possunt
 Accipere?— aut instandi, et auferendæ dissimulationis, ut Asini-
 us, audis ne? furiosum inquam, non inofficiosum testamentum repre-
 hendimus, totũ hoc plenũ est uarietatis. Nã et indignationi cõuenit,
 -Et quisquam numen Iunonis adoret. Admirationi,
 -Quid non mortalia pectora cogis
 Auri sacra fames— Est interim acrius imperandi genus,
 Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur? Et ipsi nosmet
 rogamus, quale est id terentianum,
 Quid igitur faciam? Est aliqua etiam in respondendo figura,
 cũ aliud interroganti, ad aliud, quia utilius sit, occurritur. tum augẽ
 di criminis gratia, ut testis in reũ rogatus, an ab eo fustibus uapulasset,
 & innocens inquit. Tum declinandi, quod est frequentissimũ, quæ-
 ro an occideris hominem, respondetur latronem, an fundum occupa-
 ueris, respondetur meum, ut confessionem præcedat defensio. Vt apud
 Virgilium in bucolicis dicenti,
 Non ego te uidi Damonis pessime caprũ Excipere insidijs, occurritur,
 An mihi cantando uictus nò redderet ille. Cui est cõfinis dissimula-
 tio, nò alibi, q̃ in risu posita. Ideoq; tractata suo loco. Nã serio si fiat
 pro cõfessione est. Cæterũ et interrogandi seipsum, et respõdēdi sibi so-
 lent esse nò ingrata uices, ut Cicero pro Ligario. Apud quem igitur
 hæc dico? nempe apud eũ, q̃ cũ hoc sciret, tamẽ me ante q̃ uidit reip-
 reddidit. aliter pro Coelio ficta interrogatione, dicit aliquis, Hæc
 igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? et totus locus, de-
 inde. Ego si quis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis,
 ac continentiæ fuit, & cætera. cui diuersum est, cũ aliũ rogaueris nò
 expectare responsum, & statim subiicere. domus tibi deerat, at ha-
 bebas. pecunia superabat, at egebas. quod schema qdam per subie-
 ctionem uocant. Fit et comparatione. uter igitur facilius suæ sententiæ
 rationẽ redderet. et alijs modis, tũ breuius, tũ latius, tũ de una re, tũ
 de pluribus. Mire uero i causis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dici-

tur, cum id, quod obijci potest, occupamus. Id neq; in alijs partibus parum est, & præcipue proœmo conuenit. Sed q̄q̄ generis unius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Cicero- nis contra Q. Cæciliam quod ad accusandum descendat, qui semper defenderat. quædã confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quæ sua quoq; sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit.

» Quædã prædictio, ut dicam .n. non augendi criminis gratia. quæ-
 » dam emendatio, ut rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. fre-
 » quentissima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi qd
 » simus, uel quare fecerimus dici solet. Verborum quoq; uis, ac proprie-
 » tas confirmatur, uel præsumptione. q̄q̄ illa nõ pœna, sed prohibitio
 » sceleris fuit. aut reprehensione. Ciues inquã, si hoc eos appellari nõ-
 » mine fas est. Affert aliquam fidem ueritatis & dubitatio, cum simu-
 » lamus quærere nos unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissi-
 » mum dicendum, an omnino dicendum sit, cuiusmodi exemplis plena
 » sunt omnia, sed unum interim sufficit. Equidem, quod ad me attinet,
 » quod me uertam nescio, negem fuisse infamã iudicij corrupti, & cæ-
 » tera. Hoc etiam in præteritum ualet. Nam & dubitasse nos fingi-
 » mus, a quo schemate non procul abest illa, quæ dicitur communicatio,
 » cum aut ipsos aduersarios consulimus, ut Domitius Afer pro Cloatil-
 » la. At illa nescit trepida quid liceat foemine, quid coniugem deceat,
 » forte uos in illa solitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit. tu fra-
 » ter, uos paterni amici, quod consilium datis? aut cum iudicijs quasi
 » deliberamus, quod est frequentissimum. Quid suadetis? et uos inter-
 » rogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato, Cedo si uos in eo loco
 » essetis quid aliud fecissetis? & alibi communem rem agi putatote, ac
 » uos huic rei præpositos esse. sed nonnunquam communicantes, aliqd
 » inexpectatum subiungimus, quod & per se schema est, ut in Verre
 » Cicero. Quid deinde, quid censetis? furtum fortasse? aut prædã ali-
 » quam? Deinde cum diu suspendisset iudicium animos subiecit qd̄ mul-
 » to esset improbius. Hoc Celsus sustentationẽ uocat, Est autem duplex.
 » Nam contra frequenter cū expectationẽ grauissimorũ fecimus, ad ali-
 » quid, quod sit leue, aut nullo modo criminofum, descendimus. Sed qd̄
 » non tantum per cõmunicationẽ fieri solet, παραδοξον alij nomi-
 » nauerunt, idest inopinatum. Illis nõ accedo, qd̄ schema esse existimãt,
 » etiam siquid nobis ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pollio Asi-
 » nius. Nunq̄ fore credidi iudices, ut reo Scæuro nequid in eius iudicio
 » gratia ualeret, precerer. Est pene idem fons illius, quã permissionem
 » uocant, qui cõmunicationis, cum aliqua ipsis iudicijs relinquimus
 » existimanda,

existimanda, aliqua nonnunquam aduersarijs quoque, ut Caluus
 Vatinio. Perfricat frontem, & dic te dignorem, qui prætor fieres,
 quàm Catonem. Quæ uero sunt augendis affectibus accommo-
 datae figuræ, constant maxime simulatione. Namq; & irasci nos, &
 gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, et opta-
 re, quæq; his sunt similia fingimus. Inde sunt illa. liberatus sum, re-
 spiravi, et bene habet, et quæ amentia est hæc? Et, o' tempora, o' mo-
 res, o' miserum me, consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori
 hæret dolor, &

-Magnæ nunc hiscite terræ. Quod exclamationem quidam uo-
 cant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, nõ sunt
 in ea forma, de qua nunc loquimur. Sed assimilata, & arte cõposita
 proculdubio schemata sunt existimanda. Quod idem dictum sit de
 oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, græci παρρησίαν.
 Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequenter sub
 hac facie latet adulatio. Nã Cicero cum dicit pro Ligario. Suscepto
 bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus consi-
 lio, ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te
 sumpta. non solũ ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare
 uictoris clementiam non potest. In illa uero sententia, Quid autem
 aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabi-
 liter utriusq; partis facit bonam causam, sed hoc eum demeretur, cu-
 ius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum, ut Cicero exi-
 stimat, laterum, fictiones personarum, quæ προσωποποιία dicuntur.
 Mire namq; tum uariant orationem, tum exatant. His etiam aduer-
 sariorũ cogitationes, uelut secum loquentiũ protrahimus, quæ tamen
 ita demũ a fide nõ abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitas
 se eos non sit absurdum, & nostros cum alijs sermones, & aliorum
 inter se credibiliter introducimus, & suadendo, obiurgando, quæren-
 do, laudãdo, miserando psonas idoneas damus. Quin deducere deos
 in hoc genere dicendi, & inferos exatant concessum est. Vrbes etiã,
 populiq; uoces accipiunt, ac sunt quidã, qui has demũ προσωποποιίας
 dicant, in quibus & corpora, & uerba fingimus, sermones hominũ
 assimilatos dicere διαλόγους malunt, quod latinorũ quidã dixerunt
 sermocinationẽ, ego iam recepto more utrũq; eodẽ modo appellauim.
 nã certe sermo fingi nõ potest, ut nõ psonæ sermo fingatur. Sed in his,
 quæ natura non pmittit, hoc modo mollior fit figura. Etenim si me
 cũ patria mea, quæ mihi uita multo est carior, si cuncta Italia, si ois
 resp. sic loquatur, Marce Tulli qd agis? Illud audacius genus. quæ te=

Quintil.

u iii

Q V I N T I L I A N I

- » cum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur, nullū iam ali-
- » quot annis facinus extitit, nisi per te. Comode etiā aut nobis aliquas
ante oculos esse rerū, psonarum uē imagines fingimus, aut eadē ad-
uersarijs, aut iudicibus nō accidere miramur, qualia sunt, uidetur mi-
hi, & non ne uidetur tibi? sed magna quaedam uis eloquētiæ desyde-
ratur. Falsa enim, & incredibilia natura necesse est, aut magis mo-
ueant, quia supra uera sunt, aut pro uanis accipiantur, quia uera nō
sunt. ut dicta autē quaedā, ita scripta quoq; fingi solent, qđ facit Asi-
» nius pro Liburnia. Mater mea, quæ mihi tum carissima, tū dulcissi-
» ma fuit, quæq; mihi uixit, bisq; eadē die uitam dedit, & reliqua,
deinde, ex hæres esto. Hæc tum per se figura est, tū duplicatur, quo-
ties sicut in hac causa ad imitationem alterius scripturæ cōponitur.
» nam contra recitabatur testamentum. P. Nouanius Gallio, cui ego oīa
» meritissimo uolo, & debeo pro eius animi in me summa uolunta-
te, & adiectis deinde alijs, hæres esto. Incipit esse quodammodo
πρωδὴ, quod nomen ductum a canticis ad aliorū similitudinē mo-
dulatis, abusive etiā in uersificationis, ac sermonū imitatione serua-
tur. Sed formas quoq; fingimus sæpe, ut famā Virgilius, ut uolupta-
tem, ac uirtutem, quemadmodū a Xenophonte traditur, Prodicus,
ut mortem, ac uitam, quas contendentes in satyra tradit Ennius. Est
& incertæ personæ ficta oratio, hic aliquis, &, dicat aliquis. Est &
iactus sine persona sermo,
» Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles, quod fit mistu-
ra figurarū, cum προσωποποιία accidit illa, quæ est orationis p de-
tractionē. detractum est eniqm, uis diceret. προσωποποιία uertitur
interim in speciem narrandi. vnde apud historicos reperiuntur obli-
» quæ allocutiones, ut in T. Liuij libro primo statim. Vrbes quoq; ut
» cætera, ex infimo nasci, deinde quæ sua uirtus, ac diuinent, magnas
opes magnum nomen sibi facere. Auersus quoq; a iudice sermo, qui
» dicitur ἀποσπορὴ, mire mouet siue aduersarios inuasimus. Quid. n.
» tuus ille Tubero in acie pharsalica gladius agebat? siue ad inuoca-
» tionē aliquam conuertimur. Vos enim iam ego albani tumuli, atq; lu-
» ci. siue ad inuidiosam improbationem. O' leges porciæ, legesq; sem-
pronice. Sed illa quoq; uocatur auersio, quæ a proposita quæstione
abducit audientem.
» Non ego cum danais troianam excindere gentem
» Aulide iuravi. quod fit e multis, & uarijs figuris, cum aut aliud
expectasse nos, aut maius aliqd timuisse simulamus, aut plus uideri
posse ignorantibus, quale est procœnum pro Cœlio. Illa uero, ut ait
Cicero,

Cicero, sub oculos subiectio tum fieri solet, cum res nō gesta indicatur,
 sed ut sit gesta ostenditur. nec uniuersa, sed per partes, quē locū proxi-
 mo libro subiecamus euidentiae, & Celsus hoc nomen isti figuræ de-
 dit, ab alijs ὑποτύπωσις dicitur proposita quædā forma rerum ita
 expressa uerbis, ut cerni potius uideatur, quā audiri. Ipse inflam-
 matus scelere, ac furore in forū uenit, ardebant oculi, toto ex ore cru-
 delitas emicabat. Nec solum quæ facta sunt, aut fiant, sed etiā quæ
 futura fuerunt imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone,
 quæ facturus fuerit Clodius, si præturā inuasisset. Sed hæc quæ trans-
 latio temporū, quæ proprie μεταστροφίς dicitur in διατύπωσις, ue-
 recundior apud priores fuit, proponebant enim talia, credite uos in-
 tueri, ut Cicero. hæc, quæ non uidistis oculis, animis cernere potestis,
 noui uero, et præcipue declamatores audacius nec mehercules sine
 motu quodam imaginantur. Vt Seneca in controuersia, Cuius sum-
 ma est quæ pater filium, & nouercam inducente, altero filio in adul-
 terio deprehensos occidit. Duc sequor, accipe hanc senilē manum, &
 quocunq; uis imprime. & paulo post, Aspice inquit, quod diu non
 credidisti. ego enim non uideo, nox oboritur, & crassa caligo. Habet
 hæc figura manifestius aliquid. non enim narrari res, sed agi uide-
 tur. Locorum quoq; dilucida, & significans descriptio eiusdē uirtu-
 ti assignatur a quibusdam, alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν
 inueni quæ dissimulationē uocarent, quo nomne, quia parū totius hu-
 ius figuræ uidentur uires ostendi, nimirū sicut in plerisq; græca er-
 mus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία, quæ est schema ab illa,
 quæ est tropus genere ipso, nihil admodū distat. In utroq; enim con-
 trariū ei, quod dicitur, intelligendū est. Species uero prudentius in-
 tuenti diuersas esse, facile est deprehendere, primū quod tropus aper-
 tior est, & quanquam aliud dicit ac sentit, non tamen aliud simulat.
 Nam et omnia circa fere recta sunt, ut illud in Catilinam. A quo
 repudiatus ad sodalem tuum uirū optimum Metellū demigrasti. In
 duobus demum uerbis est ironia. Ergo etiam breuior est tropus. at in
 figura totius uoluntatis fictio est apparens magis, quā confessā. ut
 illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus sermonis, & ioci, & tota
 interim causæ conformatio, tum etiā uita uniuersa ironiā habere
 uideatur, qualis est uita Socratis. Nā ideo dictus εἰρωνῖς idest agens
 imperitū, et admirator aliorū tanq̄ sapiētū, ut quæadmodū ἀλλυρο-
 πίαρ facit cōtinua μεταφορά, sic hoc schema faciat tropus ille cōtex-
 tus. Quædā uero genera huius figuræ nullā cū tropis habēt socie-
 tatē, ut illa statim prima, quæ dicitur a negando, quā nōnulli uocant

Q V I N T I L I A N I

- » ἀπόφασις. Nō agam tecum iure summo, non dicam quod forsitan ob-
 » tinerem. Et, quid ego istius decreta? quid rapinas? quid hæredita-
 » tum possessiones datas? quid ereptas proferam? Et, mitto illam pri-
 » mam libidinis iniuriam. Et, ne illa quidem testimonia recito, quæ
 » dicta sunt de sextertijs septingentis millibus, Et, possum dicere.
 » Quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus, ut Ci-
 » cero. Hoc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum,
 » hæc pluribus dicerem. εἰ ποτεία est. et cum similes imperantibus,
 » uel permittentibus sumus.
 » I, sequere Italiam uentis. Et cum ea, quæ uolumus uideri in ad-
 » uersarijs esse, concedimus eis. Id acrius fit, cum eadem in nobis sunt,
 » Et in aduersario non sunt,
 » -Meq; timoris
 » Argue tu Drance quando tot cædis acervos
 » Teucrorum tua dextra dedit. Quod idē cōtra ualet, cū aut ea, quæ
 » a nobis absunt, aut etiā quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur,
 » Me duce dardanius spartam expugnavit adulter. Nec in psonis
 » tantum, sed in rebus uersatur hæc contraria dicēdi, q̄ quæ itelligi ue-
 » lis, ratio, ut totum pro Q. Ligario proæmum, Et illæ elevationes ui-
 » delicet. O' dū boni.
 » Salicet is superis labor est. Et ille pro Oppio locus. O' amo-
 » rem mirum, o' beneuolentiā singularē. Nō procul autem absunt ab
 » hac simulatione tres, inter se similes, cōcessio nihil nocitura, qualis est.
 » Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confi-
 » tentem reū, Et concessio, cū aliqd etiam iniquū uidemur cause fidu-
 » cia pati. metu uirgarū Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio se re-
 » demit, humanū est, Et pro Cluentio, Ne inuidia domnetur in con-
 » cionibus, iaceat in iudicijs. Tertia concessio, ut pro eodē iudicium esse
 » corruptum. Hæc euidētior figura est, cum alicui rei assentimur, quæ
 » est futura pro nobis. Verū id accidere sine aduersarij uitio nō potest.
 » Quædā etiā uelut laudamus, ut Cicero ī Verrē circa crimē Apronij
 » Drepanitani. Gaudeo etiā siqd ab eo abstulisti, et abs te nihil rectius
 » factū esse dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere
 » possumus, aut negare. quod est frequētius, quā ut exēplū desyderet.
 » Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam grauiā, ut
 » pro Roscio Cicero cum immanitatem paricidij, quanquam per se ma-
 » nifestam, tamen etiam ui orationis exaggeret. Αποσιώπῃσις,
 » quam idem Cicero reticentiam, Celsus obticentiam, nonnulli interru-
 » ptionem appellant, Et ipsa ostendit aliquid affectus uel iræ, ut
 » Quos ego,

Quos ego, sed motos præstat cõponere fluctus. uel solitudinis, et
 quasi religionis. An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam
 gloriatus, mentionẽ facere ausus esset uiuo Milone non dicã consule.
 de nostrũ enim omniũ, nõ audeo totũ dicere. cui simile est in proœ-
 mo pro Ctesiphonte Demosthenis. uel alio transeundi gratia, cõmu-
 nis autem, Tameisi, ignoscite mihi iudices. in quo est & illa, si ta-
 men inter schemata numerari debet, cum etiã alijs pars causæ uidea-
 tur digressio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Idq; fieri etiã
 sine ἀποσιώπῃ potuit. nã breuior illa, ut ait Cicero, a re digres-
 sio plurimis fit modis, sed hæc exempli gratia sufficient. Tum Ca-
 ius Varenus is, qui a familia anchariana occisus est, hoc quæso iudi-
 ces diligenter attendite. & pro Milone. Et aspexit me, illis qdem
 oculis, qbus tum solebat, cũ omnibus omnia inuabatur. Est alia nõ
 qdem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut
 ante legitimum finem oratio, ut illud nimis urgeo, commoueri uide-
 tur adolescens, & quid plura ipsum adolescentẽ dicere audistis? Imi-
 tatio morũ alienorũ, quæ ἰσοπονία uel, ut alij malunt, μιμνῶσις
 dicitur, iam inter leuiore affectus numerari potest. Est enim posita
 ferẽ in eludendo, sed & uersatur & in factis, & in dictis. In factis
 quod est ὑποτυπῶσις uicium. In dictis, quale est apud Terentium,
 At ego nesciebam quorsum tu ires, paruula
 Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
 Soror est dicta, cupio abducere, ut reddam suis. sed nostrorũ
 quoq; dictorũ, factorumq; similis imitatio est per relationem, nisi qd
 frequẽtius asseuerat, quã eludit. dicebam habere eos actorẽ Q.
 Cæcium. Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cũ uarieta-
 te, tum etiam ipsa natura plurimum profunt, quæ simplicem quan-
 dam, & non præparatã ostendendo orationem, minus nos suspectos
 iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia dicti, ut pro Cælio. Sed quid
 ego ita grauem personam introduxi. et qbus utimur uulgo. Impre-
 dens inadi. uel cum quærere nos quid dicamus, fingimus qd reli-
 quum est, & nunquid omisi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero,
 Vnum etiam mihi reliquum huiusmodi crimen est. & aliud ex alio
 succurrit mihi. Vnde etiam uenusti transitus fiunt, non quia transi-
 tus ipse sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui annulum
 sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hinc in memo-
 riam adductus adiecit hoc. modo me cõmonuit Pisonis annulus. qd
 totum effluerat. quã multis istũ putatis hominibus honestis de di-
 gitis annulos aureos abstulisse? Et cum aliqua uelut ignoramus. sed

Q VINTILIANI

- earum rerum artificem quē? quēnam? recte admones; Polycletū esse dicebant. quod quidem non in hoc tantum ualet. Quibusdam. n. dum aliud agere uidemur, aliud efficitur, sicut hic Cicero consequitur, ne cū morbū insignis, atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earū rerum studiosus esse credatur. Et Demosthenes iurādo p̄ interfectos in Marathonē, et Salamne, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneā acceptae laboret. Faciūt illa quoq; iucundā orationē, aliqua mentione habita differre, et deponere apud memoriā iudicis, et reposcere, quae deposueris, & separare quaedā schemate aliquo. Non. n. est ista ipsa per se separatio schema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultu. Gaudent enim res uarietate, & sicut oculi diuersarum aspectu rerum magis detinentur, ita semper animus perstat, in quod se uelut nouum intendat. Est emphasis etiam inter figuras, cū ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Virgilium,
- Non licuit thalamū expertem sine crimine uitam
 Degere more feræ. quanq̄ enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupuit eius affectus, ut sine thalamus uitam hominū nō putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem & Myrra nutrix amorem patris sic confitetur.
- O' dixit, felicem coniuge matrem. Huic uel confinis, uel eadem est, qua nunc utimur plurimū. Iam enim ad id genus, quod et frequentissimum est, & expectari maxime credo, ueniendū est. in quo p̄ quandam suspitionem, qd̄ non dicimus, accipi uolumus, non utiq; contrariū, ut in εἰρωεῖα, sed aliud latens, et auditori quasi inueniendū, qd̄, ut supra ostendi, iam ferē solū schema a nostris uocatur. Et unde controuersiae figuratae dicuntur. Eius triplex usus est, unus si dicere palam parū tutum est, alter si nō decet, tertius q̄ uenustatis modo gratia adhibetur, et ipsa nouitate, ac uarietate magis, quam si relatio sit recta delectat. Ex his qd̄ est primū frequēs in scholis est. Nam & actiones deponentiū imperiū, tyrānorū, et post ciuile bellū senatus-consulta fingūtur, et capitale est obijcere ante acta, ut qd̄ in foro non expedit, illic nec liceat. Sed schematū conditio nō eadē est. quālibet enim apertū qd̄ modo et aliter intelligi possit, in illos tyrānos bene dixeris, q̄a piculū tantū, non etiā offensa uitatur. Quod si ambiguitate sententiae possit eludi, nemo nō illi furto fauet. Vera negotia nunquā adhuc habuerūt hāc silentij necessitatē, sed aliā huic simlē, uerū multo ad agendū difficiliorē, cū p̄sonae potentes obstant, sine quarū reprehensione teneri causa nō possit. Ideoq; hoc parcus et circūspectius faciendū est, q̄a nihil interest quomodo offendas, et aperta si-

gura p̄dit hoc ipsum, quod figura est. Ideoq; a' q̄busdam tota res re-
 pudatur, siue intelligatur, siue nō. Sed licet modū adhibere. In pri-
 mus ne sint manifestæ, nō erunt autē si nō ex uerbis dubijs, uel quasi
 duplicibus petentur, qualis est in suspecta nuru. duxi uxore, quæ pa-
 tri placuit, aut, qđ est multo ineptius, cōpositionibus ambiguis, ut illa
 controuersia, in qua infāms amore uirginis filię pater raptā eā in-
 terrogat, a' quo uitiata sit. q̄s te inq̄t rapuit, tu pater nescis. res ipsæ
 p̄ducant iudicē ad suspicionem, et amoliamur cætera, ut hoc solū su-
 per sit. In quo multū etiā affectus iuuant, & interrupta silentio di-
 ctio, & cunctationes. Sic. n. fiet ut iudex quærat illud nescio qđ, qđ
 ipse fortasse nō crederet, si audiret, et ei quod a' se inuentū existimat,
 credat. Sed ne si optimæ q̄dem sint, esse debent frequētes. nā densita-
 te ipsa figuræ aperiūtur, nec offensæ minus habent, sed authoritatis,
 nec pudor uidetur q̄ nō palām obijcias, sed diffidentia. in summa sic
 maxime iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Egdē quādoq;
 in personas incidi tales, et in rē quoq; quod est magis rarū, quæ obti-
 neri nisi hac arte nō posset. reā tuebar, quæ subiecisse dicebatur mari-
 to testamentum, et dicebatur chirographū marito expirāte hæredi-
 bus dedisse. et uerū erat. nam q̄a per leges institui uxor non poterat
 hæres, id fuerat actū, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicōmissum
 peruenirēt. Et caput qđē quæri facile erat, si hoc diceremus palām,
 sed per se deperibat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agēdū, ut iudi-
 ces illud intelligerēt factū, delatores nō possent apprehēdere, ut dictū,
 et cōtigit utrūq; q̄ nō inseruissem ueritus opinionem iactantiæ, nisi
 probare uoluissim in foro quoq; esse his figuris locū. quædā etiam,
 quæ probare nō possis, figura potius spargēda sunt. Hæret. n. non-
 nunq̄ telū illud occultū, et hoc ipso, qđ nō apparet, eximi nō potest. At
 si idē dicas palām, et defenditur, & probandū est. Cum autē obstat
 nobis personæ reuerentia, quod secundū posuimus genus, tātō cau-
 tius dicendū est, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quāmetus.
 hic uero tegere nos iudex, quod sciamus, et uerba uī quadā uerita-
 tis erūpentia credat cōercere. Nanq; minus aut ipsi, in quos dicimus,
 aut iudices, aut assistentes oderint hęc maledicendi lasciuia, si nolle
 nos credant, aut quid interest quomodo dicatur, cum & res, et ani-
 mus intelligitur? quid aut dicendo deniq; proficiamus? nisi ut palām sit
 nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendum. Atqui præcipue
 prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborarunt.
 Dicebant enim libēter tales cōtrouersias, quæ difficultatis gratia pla-
 cent, cum sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi

Q V I N T I L I A N I

maximis viribus non potest. Hæc diuerticula, et anfractus suffugia sunt infirmitatis, ut qui cursu parum valent, flexu eludunt, cū hæc, quæ affectatur ratio sententiarū, nō procul a ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam qđ auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaq; non solū si persona obstaret rectæ orationi, quo in genere sæpius modo, quàm figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed faciebāt illis locū etiā ubi psonæ inutilis, ac nefariæ essent, ut si pater, qui infamem in matrē filiū secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur, in uxorem obliq; sententijs. Nam qđ impurius, quàm retinuisse talem? Quid porro tam nefariū, quàm eum, qđ accusetur, qđ summum nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendū est? At si iudicū sumerent animum, scirent quā eiusmodi actionem laturi non fuissent, multoq; etiā minus, cum in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatenus huc incidimus paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur orator, & in eo quomodo declametur, positum est etiā quomodo agatur. Dicendū ergo de ijs quoq; in qbus non asperas figuras, sed palam contrarias causæ pleriq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ dānatus torqueatur, ut conscios indicet, accusator eius optet quod uolet, patrem qui accusauit optat, ne is torqueatur, pater ei contradicat. nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filiū faceret tanquā illum consciū in tormentis nominaturus, quo qđ stultius? Nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur cū ideo torqueri uelint, aut torto non credetur. At credibile est hoc eū uelle fortasse. dissimulet ergo, ut efficiat. sed nobis declamatoribus dico qđ proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si uere ageretur, similiter consiliū illud latens prodidissemus. Quid si neq; utiq; uerū est, & habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, uel qđ legē conseruandā putet, uel qđ nolit accusatori debere beneficium, uel qđ ego magis sequerer, ut se innocentem in tormentis esse pertendat. Quare ne illud qđem semper succurreret, sic dicentibus, patrocinium hoc uoluit, qui controuersiam finxit. fortasse enim noluit, sed esto uoluerit, continuo, ne si ille stulte cogitauit, nobis quoq; stulte dicendum est. At ego in causis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator uelit. Est & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quosdam dicere, aliud uelle, præcipue cum in themate est, aliquē, ut sibi mori liceat, postulare, ut in illa controuersia, qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat, ut militiā uacaret ex lege, quod quinquagenarius esset aduersante filio ire in aciē coactus deseruit,

filius, qui fortiter eodem praelio fecerat incolumitatem eius optat, con-
 tradicat pater, non enim inquit, mori uult, sed inuidiam filio facere.
 Equidem rideo quod illi sic timent, tanquam ipsi morituri, & in con-
 silium suos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa uoluntariam mor-
 tem. causarum quoque, quas habet factus ex uiro forti desertor. sed de
 una controuersia loqui contrarium superuacuum est. Ego in uniuersum
 nec oratoris puto esse unquam praeuicari, neque litem intelligo,
 inquam pars utraque idem uelit, nec tam stultum quenquam, qui si uiue-
 re uult, mortem potius male petat, quam omnino non petat, non tamen
 nego esse controuersias huiusmodi figuratas, ut est illa, Reus paricidii,
 quod fratrem occidisset, damnatum iri uidebatur, pater pro testimonio
 dixit, eum se iubente fecisse, absolutum abdicat. Nam neque in totum fi-
 lio parcat, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palam potest,
 & ut non durat ultra poenam abdicationis ira, abdicat tamen, &
 alioquin figura in patre plus facit quam licet, in filio minus. Vt autem
 nemo contra id, quod uult, dicit, ita potest aliquid melius uelle, quam
 dicit, quomodo ille abdicatus, quia a patre ut filium expositum, & ab
 eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, reuocari fortasse
 mauult, non tamen quod petit non uult. Est latens & illa significatio,
 qua cum ius asperius petitur a iudice, fit ei tamen spes aliqua clemen-
 tia, non palam, ne paciscamur, sed per quandam credibilem suspensionem,
 ut in multis controuersijs, sed in hac quoque raptor. nisi intra tricesi-
 mum diem, & raptam patrem exorauerit, & suum, pereat. Qui exorato
 raptam patre, suum non exorat, agit cum eo dementiae. Nam si permittat
 hic pater, lis tollitur, si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certe
 uideatur, & a se iudicem auertat. Latro, igitur optime occidet, ego si
 potero remissius, & pro suo ingenio pater Gallio, dura anime hodie,
 dura, heri fortior fuisti. Cofinia sunt his celebrata apud graecos sche-
 mata, per quae res asperas mollius significant. Nam Themistocles sua-
 sisse existimatur Atheniensibus, ut urbem apud deos deponerent, quia du-
 rum erat dicere, ut relinquerent, & quae uictorias aureas in usum
 belli conflare uolebat, ita declinauit uictorijs utendum esse, totum autem
 allegoriae simile est aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quaestum etiam
 est quodmodo contra figuras responderi oportet, & quaedam semper
 ex diuerso aperiendas esse putauerunt, sicut latentia uitia rescinduntur.
 Idque sane frequentissime faciendum est, aliter enim dilui obiecta non
 possunt, utique cum quaestio in eo consistit, quod figurae petunt. At cum
 male dicta sunt tantum, et non intelligere interim bonae conscientiae
 est, atque etiam si fuerint crebriores figurae, quam ut dissimulari pos-

Q VINTILIANI

sint, postulandū est, ut nescio quid illud, quod aduersarij obliquis sen-
 tentijs significare uoluerint, si fiducia sit, obijciant palam, aut certe nō
 exigant, ut qđ ipsi non audent dicere, id iudices non modo intelligāt,
 sed etiam credant. Vtilis etiā aliquando dissimulatio est, ut in eo (no-
 ta enim fabula est) q̄ cum esset contra eum dictum, iura p̄ patroni
 tui cineres, paratum se esse respondit, & iudex conditione usus est,
 clamante multum aduocato schemata de rerū natura tolli, ut protin-
 nus etiā praeceptū sit eiusmodi figuris utendū temere non esse. Tertiū
 est genus, in quo sola melius dicendi petitur occasio. Ideoq; id Cicero
 non putat esse posuū in contentione. tale est illud, quo idem utitur in
 Clodiū. Quibus iste, q̄ omnia sacrificia noscet, et facile ab se deos pla-
 cari posse arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiae frequen-
 tissima est. Sed eruditissimū longe si per aliam rem alia inducetur, ut
 cū aduersus tyrannum, q̄ sub pacto abolitionis dominationē depo-
 suerat, agit competitor, mihi in te dicere non licet, tu in me dic, et po-
 tes, nuper te uolui occidere. frequēs illud est, nec magno pere captan-
 dum qđ petitur iureiurando, ut est pro exheredato, ita mihi contingat
 haerede filio mori. nā & in totū iurare, nisi ubi necesse est, graui ui-
 ro parū conuenit. Et est a' Seneca dictū eleganter nō patronorū hoc
 esse, sed testū, nec meretur fidem, q̄ sententiolae gratia iurat, nisi si po-
 test tā bene quā Demosthenes, ut supra dixi. lenissimū longe genus
 ex uerbo etiā, sicut est apud Ciceronem in Clodiā. praesertim quā
 oēs amicam omniū potius, quā cuiusquā inimicā putauerūt. Cō-
 parationem eadem uideo figurā non esse, cū sit interim probationis,
 interim etiā causae genus, et sit talis eius forma, qualis est pro Mure-
 na. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille ut quo-
 cōtendit, mature cū exercitu pueniat. te gallorū, illū buccinarū cantus
 exuscitat, & cetera. nescio an orationis potius quā sententiae sit.
 Id. n. solum mutatur, quod non uniuersa uniuersis, sed singula singu-
 lis opponuntur. Et Celsus tamen, & nō negligens author Viselius in
 hac eam parte posuerunt. Rutilius qđ lupus in utroq; genere, idq;
 a'rtibetor uocant. praeter illa uero, quae Cicero inter lumina posuit
 sententiarū, multa alia, et idem Rutilius Gorgiam secutus, non illum
 Leontinum, sed alium sui tēporis, cuius quatuor libros in unū suum
 transtulit, et Celsus uidelicet Rutilio accedens posuerūt inter schema-
 ta, Consumationē, quā graeci διαλλαγήν uocant, cū plura argumēta
 ad unū effectū deducuntur. Consequens ille ἐπακολούθησις, de quo
 nos in argumentis diximus, collectionē, q̄ apud illū est συλλογισμός
 mnas, idest κατάπληξιν exhortationē παραινετικὴν, quorū nihil nō

rectum est, nisi cum aliquā ex ijs, de quibus locuti sumus, figurā acci-
 pit. Præter hæc Celsus excludere, asseuerare, detractare, excitare ius-
 dicem, prouerbijs uti, et uersibus, & ioco, & inuidia, et inuocatione,
 intendere crimen, quod est δεινωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admo-
 nere, satisfacere, precari, corripere figuras putat. Partitionē quoque, et
 propositionē, & diuisionē, & rerū duarū cognationem, quæ est ut idē
 ualeant, quæ uidetur esse diuersa, ut non is demū sit ueneficus, qui ui-
 tam abstulit data potione, sed etiā qui mentē, quod est in parte finitionis.
 Rutilius siue Gorgias ἀναγκάσιον, ἀνάμνησιον, ἀνθυποφοράσιον, ἀντίρησιον,
 παραύξεισιον, προέκθεσιον, quod est dicere, quod fieri oportuerit, deinde
 quid factum sit ἐναντιότητα unde sit enthymema κατ' αἰτίαςιον,
 μεταλήθειον κατ' αἰτίαςιον etiam, quo statu Hermagoras utitur. Viselius
 quæ pauçissimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod commen-
 tum uocat, et ratione appellans ἐπιχειρήμα inter eas habet, quod quodē
 recipit quodāmodo & Celsus, nā consequens an epichirema sit dubi-
 tat. Viselius adiicit et sententiā. Inueni qui aggregent ijs διασυνέσις,
 ἀπαρορέσις, παραδιηγήσις. Sed ut hæc nō sunt schemata, sic alia uel
 ut sint forsitan magis uetusta fugerunt, uel etiam noua fieri adhuc
 possunt, eiusdem tamen naturæ, cuius sunt ea, de quibus dictum est.

De figuris, seu coloribus uerborum.

VERBORVM uero figuræ & mutatae sunt semper, & ut
 cunq; ualuit consuetudo, mutantur. Itaque si antiquum sermonē nostro
 comparemus, pene iam quicquid loquimur figura est, ut huic rei inui-
 dere, non ut omnes ueteres, Et Cicero præcipue, hanc rē, & incum-
 bere illi, non in illū, & plenum uino, & non uini, & huic, & nō
 hunc adulari iam dicitur, & mille alia, utinamque nō peiora uin-
 cant. Verum schemata λίξεως duorum sunt generum, alterum lo-
 quendi rationem uocant, alterum collocatione maxime exquisitum
 est. Quorū tamen si utrūque conuenit orationi, tamen possis illud græ-
 maticum, hoc magis rhetoricū dicere. prius fit iisdem generibus, quibus
 uitia. Esset enim omne schema uitium, si non peteretur, sed accideret. Ve-
 rum auctoritate, uetustate, consuetudine plerūque defenditur, sæpe etiā
 ratione quadam. Ideoque cum sit a simplici, rectoque loquendi genere
 deflexa, uirtus est, si habet probabile aliquid, quod sequatur. Vna tamē
 in re maxime utilis, ut quotidiani, et semper eodem modo formati ser-
 monis fastidium leuet, et nos a uulgari dicendi genere defendat. Qua
 si quis parce, et cum res pascet, utetur, uelut asperso quodam condimento

inundior erit. At qui nimum affectauerit, ipsam illā gratiam uarietatis amittet, quanquam sunt quaedā figuræ, ita receptæ, ut penē iam hoc ipsum nomen effugerint, quæ etiam si fuerint crebriores, consuetas aures minus ferient, nam & secretæ, & extra uulgarem usum positæ, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurē excitant, ita copia satiant, nec se obuias fuisse dicenti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas, congestasq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nomnibus. nā et oculis capti talpæ, et timidi damæ dicuntur a Virgilio. Sed subest ratio, quæ sexus uterq; altero significatur, nā tam mares esse talpas, damasq; quàm foeminas certū est. Et in uerbis, ut fabricatus est gladiū, et inimicos punitus est, quæ mirum minus est, quod in natura uerborū est, & quæ facimus patiendi modo sæpe dicere, ut arbitror, suspicor, et contra faciendi quæ patimur, ut uapulo, ideoq; frequens permutatio est, & pleraq; utroq; modo efferuntur, luxuriatur, luxuriat, et fluctuatur, fluctuat, assentior, assentio. Est figura & in numero, uel cum singulari pluralis numerus subiungitur, gladio pugnaissima gens romani, gens. n. ex multis. uel ex diuerso.

- » - Cui non risere parentes,
- » Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est. ex illis enim,
qui non risere, hic quem non dignata. & in satyra,
- » - Et nostrum istud uiuere triste
- » Aspexi, - cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostram enim uitam uult intelligi. V timur & uerbo pro participio,
- » - Magnum dat ferre talentum, tanquam ferendū. & participio pro uerbo, uolo datum. interim etiam dubitari potest, cui simile uitio sit schema, ut in hoc,
- » Virtus est uitium fugere, - aut enim partes orationis mutat ex illo, uirtus est fuga uitiorū, aut casus ex illo, uirtus est uitium fugere. Multa tamen his utrisq; excitatiuis. Iunguntur interim schemata.
- » Sthenelus sciens
- » Pugnae. Est enim scitus Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora. Timarchides negat esse ei periculum a securi. praesens enim pro praeterito positum est. Et Virgilius,
- » Hoc Itachus uelit, - Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit solectismus, hæc est quoque, quam ἐτεροίωσι uocant, cui similis est Zeugma, cū dicitur, ut apud Sallustiu, Neq; ea res falsum me habuit, & dua probare, ex quibus ferē praeter nouitatem breuitas etiā peti solet. Vnde eo usq; processum est, ut non poenituum pro non acturo poenitentiam, & uisuros ad uidendū missos, idem author dixerit,
quæ

- quæ ille quidem fecerit schemata, an idem uocari possint uidentur, quæ
recepta sint. Nam receptis etiam uulgo authore contenti sumus. Ve-
rum natura eualuit à gentibus, quod Pollio in Labieno damnat, et
cōtumeliā fecit, quod à Cicerone reprehendi notum est. Affici. n. con-
tumelia dicebant. Alia commendatio uetustatis. cuius amator unice
Virgilius fuit.
- » Vel cum se pavidum contra mea iurgia iactat.
» Progeniem sed enim troiano à sanguine duci
» Audierat. Quorum similia apud ueteres tragicos, comicosq;
sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit. Enim uero is
amplius apud eundem,
» Nam quis te iuuenum confidentissime- cum quis sermonis ini-
tium sit, &
» Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
» Quam magis effuso crude scunt sanguine pugna, quod est uer-
su ex illo,
» Quam magis erūna urget, tam magis ad malefaciendum uiget.
pleni talibus antiqui, sicut initio eunuchi Terentius,
» Quid igitur faciam inquit, allusit tandem leno. Catullus in
epithalamio.
» Dum innupta manet, dum cætra suis est. Sed prius dum signi-
ficat, quoad sequens usque eo. Ex græco uero translata uel Sallustij
plurima, quale est uulgus amat fieri. Vel Horatij. Nam is maxime
probat hoc Ciceronis,
» Nec longæ inuidit auenæ, uel Virgilij,
» Tyrrhenum nauigat æquor. Etiā uulgatum actis quoq; saucius pe-
ctus. Ex eadem parte figurarum additio, et adiectio est. Illa, quæ
prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est.
» Nam neq; Parnassi uobis iuga, nam neq; Pindi. potest enim de
esse alterum Nam neq; Parnassi uobis iuga. Et apud Horatium illud,
» Fabricumq;
» Hunc & intonsis Curium capillis. & detractiones quæ
in complexu sermonis aut uitium habent, aut figuram
» Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis, plus enim q;
satis est. nam de altera, quæ detractio est pluribus dicendum est. Vti-
mur uulgo & comparatiuis pro absolutis, ut cum se quis infirmio-
rem esse dixerit. duo inter se comparatiua cōmittimus, si te Catilina
comprehendi, si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne nō po-
tius omnes boni serius à me quam quisquā crudelius factum esse di-

Quintil.

x

Q V I N T I L I A N I

- cat. Sunt illa & non similia solocismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quæ & tropis assignari solent, ut de uno pluraliter dicimus,
- » Sed nos immensum spatij confecimus æquor. Et de pluribus singulariter,
 - » Haud secus ac patrijs acer Romanus in armis. Specie diuersa,
sed genere eadem & hæc sunt,
 - » Ne ue tibi ad solem uergant uineta cadentem.
 - » Nec mihi tum molles sub diuo carpere somnos,
 - » Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas. Non enim ne-
scio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquã de alijs. Dicit Seruius, negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusq; rei exemplũ pro Cecinna Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquens
 - » Cicero dicit. Restituisse te dixi, nego me edicto prætoris restitutum
 - » esse. Verũ enim illud restituisse Ebutius dixit, nego Cecinam edicto prætoris restitutum esse, et ipsum dixi excussa syllaba figura in uerbo. Illa quoq; ex eodẽ genere possunt uideri, quam nos interpositionem, uel interclusionem dicimus, græci $\tau\alpha\rho\epsilon\upsilon\theta\epsilon\iota\upsilon\upsilon$ uocant, dum continuationi sermonis, medius aliquis sensus interuenit. Ego cum te (me-cum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissim. Cui adijciunt hyperbaton, non illud, quod inter tropos esse uoluerunt, sed alterum, quod est eius figuræ sententiarum, quæ $\alpha\pi\omicron\sigma\pi\omicron\phi\eta$ dicitur, simile, cum non sensus mutatur, uerum forma eloquendi,
 - » Decios Marios, magnosq; Camillos
 - » Sapiadas duros bello, & te maxime Cæsar. Acutius adhuc in Polydoro
 - » Fas omne abrumpit, Polydorum obruncat, & auro
 - » Vi potitur, quid non mortalia pectora cogis
 - » Auri sacra fames? Qui tã parua momenta nominibus discreuerunt $\mu\epsilon\tau\alpha\beta\alpha\sigma\iota\upsilon$ uocant, quam & aliter fieri putant.
 - » Quid loquor, aut ubi sum? Coniunxit autem $\tau\alpha\rho\epsilon\upsilon\theta\epsilon\iota\upsilon\upsilon$, & $\alpha\pi\omicron\sigma\pi\omicron\phi\eta$ Virgilius in illo loco,
 - » Haud procul inde at e Metium in diuersa quadrigæ
 - » Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
 - » Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus. Hæc schemata, aut his similia quæ erunt, per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in se auditorem, nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij similitudine

similitudine gratiam, ut in cibus interim acor ipse iucundus est, quod
 continget, si neq; supra modum multæ fuerint, nec eiusdem generis
 aut iunctæ, aut frequentes, quia satietatem, ut uarietas earum, ita ra-
 ritas effugit. Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione post-
 tum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam, tum etiam uires ac-
 commodat. E' quibus primum sit, quod fit per adiectionem, plura
 sunt genera, nam & uerba gemnantur, uel amplificandi gratia, ut
 oacidi oacidi non spurium melium. alterum est enim, quod indicat,
 alterum, quod affirmat. uel miserandi, ut
 » Ah Corydon Corydon, quæ eadem figura nonnunquã per ironiam
 » ad eleuandum, conuertitur. Similis gemnationis post aliquam inte-
 » riectionem repetitio est, sed paulo etiam uehementior. bona miserũ
 » me (consumptis enim lachrymis tamen infixus animo hæret dolor)
 » bona inquam Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Vi-
 » uis & uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.
 » Et ab iisdem uerbis plura acriter, et instanter incipiunt. nihil ne te
 » nocturnum præsidium palatij, nihil urbis uigilia, nihil timor po-
 » puli, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus haben-
 » di senatus locus, nihil horum ora, uultusq; mouerunt? Et iisdẽ desi-
 » nunt. quis eos postulauit? Appius. quis perduxit? Appius. quanq̃
 » hoc exemplum ad aliud quoq; schema pertinet, cuius et initia inter-
 » se, & fines ijdem sunt, quis & quis. Appius & Appius, quale est. q̃
 » sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses. qui sunt qui bel-
 » lum crudelissime gesserunt? Carthaginenses. qui sunt, qui Italiam de-
 » formauerunt, Carthaginenses. q̃ sunt, qui sibi ignosci postulant? Car-
 » thaginenses. Etiam in contrapostis, uel comparatiuis solet respon-
 » dere primorum uerborũ alterna repetitio, quod modo huius esse loci
 » potius dixi. uigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas.
 » Ille, ut eo, quo intendit, mature cum exercitu perueniat, te gallo-
 » illum buccinarum cantus exuscitat, tu actionem instituis, ille aciem
 » instruit, tu caues, ne consultores tui, ille ne urbes, aut castra capiãtur.
 » Sed hac gratia non fuit contentus orator, uertit in contrarium eandẽ
 » figuram. Ille tenet & scit, ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuie ar-
 » ceantur. ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. pos-
 » sunt media quoq; respondere, uel primis, ut
 » Te nemus Angitiæ uitrea te fucinus unda. uel ultimis, et hæc na-
 » uis et onusta prædasi celi est, cū ipsa quoq; eēt etiã præda, nec q̃sq̃ du-
 » bitauit idẽ posse fieri iteratis utrinq; medijs. respondēt primis et ulti-
 » ma, multi et graues dolores inuēti parētibus, et propinqs multi. Est et il-

QVINTILIANI

- lud repetendi genus, quod semel proposita iterat, ut diuidat,
- » Iphitus, & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
 - » Iam grauior, Pelias et uulnere tardus Vlyssi. ἐπὶ τὸν δόσος. dici-
 - » tur græcæ, nostri regressionem uocant, nec solum in eodem sensu, sed
 - » etiam in diuerso eadem uerba contra sumuntur. principum digni-
 - » tas erat pene par, non par fortasse eorū, qui sequebantur. interim
 - » uariatur casibus. hæc & generibus fit iteratio, magnus est labor di-
 - » cendi, magna res est, et apud Rutiliū longiore περίοδος & hæc ui-
 - » tia sententiarum sunt. pater hic tuus, patrem hunc appellas, patris tu
 - » filius es. fit casibus modo hoc schema, quod πολυπλοτων uocant, con-
 - » stat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio. quod autem tempus uene-
 - » ni dandi? unde illa frequentia? per quē porro datū? unde sumptum?
 - » quæ porro interceptio poculi? cur nō de integro autē datū? hanc re-
 - » rum coniuictam diuersitatem Cæcilius μεταβολὴν uocat, qualis est
 - » pro Cluentio locus in Oppianicum. Illū tabulas publicas uiolasse, cen-
 - » sorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerunt, cū illo nemora-
 - » tionem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis co-
 - » gnatis, et affinibus tutorem unquā liberis suis scripsit. & deinceps
 - » adhuc multa. Vt hæc in unū cōgerūtur, ita cōtra illa dispersa sunt,
 - » quæ a Cicerone dissipata dici puto.
 - » Hic segetes, illic ueniunt felicius unæ
 - » Arborei fœtus— alibi, & deinceps. Illa uero apud Ciceronē mi-
 - » ra figurarum mixtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo
 - » post interuallo redditum est ultimum & media primis, et medijs ulti-
 - » ma congruunt. Vestrum iam hic factum deprehenditur patres
 - » Con. non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerū, ut dixi, nō
 - » meum, sed uestrum. Hanc frequentiore repetitionem, πλοκὴν uo-
 - » cant, quæ sit ex pmissis figuris, ut supra dixi, utq; se habet epistola
 - » ad Brutum. Ego cum in gratiam redierim cū Appio Claudio, &
 - » redierim p Cn. Pōpeiū, te ego ergo cū redierim. et in iisdē sentētis
 - » crebrioribus mutata declinatiōibus iteratiōe uerborū. ut apd persiū.
 - » -Vsq; adeo'ne
 - » Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter? Et apud Ci-
 - » ceronem. Neq; enim poterat indicio ex his damnatis, qui indicaban-
 - » tur, Sed sensus quoq; toti quemadmodum cœperunt, desinent. Ve-
 - » nit ex Asia, hoc ipsum quàm bonum, tri. pl. uenit ex Asia, in eadem
 - » tamen periodo & uerbum ultimum primo refertur, tertium iam ser-
 - » mone adiectum est, uerū tamen uenit. interim sententia qdē repetitur
 - » eodem uerborū ordine, quid Cleomenes facere potuit? non. n. possum
- quenquam

- » quonquam insimulare falso, quid inquam Cleomenes facere potuit
 » prioris sententiæ uerbum ultimum, ac sequentis frequenter est idem,
 » quo quidem schemate utuntur poëtae sæpius.
 » Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
 » Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas. sed ne oratores
 » quidem raro. hic tamen uiuit, uiuit, immo etiam in Senatū uenit.
 » Aliquando sicut in geminatione uerborū diximus, initia quoq; &
 » clausulæ sententiarū alijs, sed non alio tendentibus uerbis inter se
 » consonant. initia hoc modo. dederim periculis omnibus, obtulerim
 » insidijs. obiecerim inuidiæ. rursum clausulæ, nō ibidē statim. Vos. n.
 » statuistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis. hoc alij μετωνυμίαν
 » alij disunctionem uocant, utrunq; etiā si est diuersum, recte, nam est
 » nominum idem significantium separatio. congregantur quoq; uerba
 » idē significantia, quæ cum ita sint Catilina, perge quo cœpisti, egre-
 » dere aliquando ex urbe, patent portæ, proficiscere. & in eūdē alio
 » libro. Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Cælio πλεονασμός uide-
 » tur. i. abundans supra necessitatem oratio, sicut illa.
 » Vidi oculos ante ipse meos, In illo enim uidi inest ipse. Verum
 » id, ut alio quoq; loco dixi, cū superuacua oneratur adiectione, uitiū
 » est, cum autem auget manifestam sententiā, sicut hic. uirtus. Vidi ipse
 » ante oculos, totidem sunt affectus. Cur tamen hæc proprie nomine
 » tali notarit, non uideo. Nā & geminatio & repetitio, & qualiscūq;
 » adiectio πλεονασμός uideri potest. Nec uerba modo, sed sensus quoq;
 » idem facientes aceruantur. perturbatio istum mentis, et quædā sce-
 » lerum effusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. conge-
 » runtur & diuersa. mulier, tyranni sæua crudelitas, patris amor, ira
 » præceps, temeritas, dementia. & apud Ouidium,
 » Sed graue nereidum numen, sed corniger Ammon,
 » Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti
 » Exaturanda meis. Inueni qui & hoc uocaret πλοῦν, cui non
 » assentior, cum sint unius figuræ. mista quoq; & idem, & diuersum
 » significantia, quod & ipsum διασπῆν uocant. quæro ab inimicis,
 » sint ne hæc inuestigata, cōperta, patefacta, sublata, delata, extincta p
 » me. et inuestigata, comperta. i. patefacta aliud ostendunt. sublata,
 » delata, extincta sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. Et hoc
 » autem exemplum, & superius aliam quoq; efficiunt figuram, quæ
 » q̄a coniunctionibus caret, dissolutio uocatur, apta cum qd instantius
 » dicimus. Nā & singula inculcantur, et quasi plura fiunt. Ideoq; uti-
 » mur hac figura nō in singulis modo uerbis, sed sententijs etiā, ut Ci-

QVINTILIANI

- » cetero dicit contra concionem Metelli. q̄ indicabantur eos uocari, custo-
 » diri, ad senatum adduci iussi, in senatu sunt positi. Et totus hic locus
 talis hoc genus Βραχυλογία uocant, quæ potest esse copulata disso-
 lutio, contrarium est schema, quod coniunctionibus abundat, illud
 ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur, hoc est uel iisdem sæpius re-
 petitis, ut
 » Tectumq; laremq;
 » Armaq; amykleumq; canem, cressamq; pharetram. uel di-
 uersis,
 » Arma, uirumq;
 » Multum ille & terris,
 » Multa quoq; Aduerbia quoq; & pronomina uari-
 » riantur.
 » Hic illum uidi iuuenem Melibœe, quotannis
 » Bissenos cui nostra dies altaria fumant,
 » Hic mihi responsum primus dedit ille petenti. Sed utrumq; horum
 eo acervatio, & tantum iuncta, aut dissoluta, omnibus scriptores sua
 nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. fons q̄dem
 unus, q̄a acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandã
 præ se ferentia, uelut sæpius erumpentis affectus. Gradatio, quæ di-
 citur καίμαξ, apertiorẽ habet artem, & magis affectatam, ideoq; esse
 rarior debet. Est autem ipsa quoq; adiectionis, repetit. n. quæ di-
 cta sunt, et prius quàm ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius
 » exemplum ex græco notissimo transferatur, nec hæc dixi q̄dẽ, sed
 » nec scripsi, nec scripsi quidem, sed nec obij legationẽ, nec obij q̄dem,
 » sed nec persuasi Thebanis, nec persuasi q̄dem. Si tamen tradita &
 » latina. Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulos
 » comparauit. & Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm
 » maiestatis, neq; maiestatis magis q̄ plautiæ legis, neq; plautiæ legis
 » magis quàm ambitus, neq; ambitus magis, quàm omnium legum in-
 » dicia perierunt. Inuenitur apud poetas quoq; ut apud Homerum
 de sceptro, quod a Ioue ad Agamemnonem usq; deducit, & apud no-
 strum etiam tragicum.
 » Ioue propagatus est, ut perhibent, Tantalus,
 » Ex Tantalos Pelops, ex pelope aut satus
 » Atreus, qui nostrum porro propagat genus. At quæ p̄ detra-
 ctionem sunt figuræ breuitatis, nouitatisq; maxime gratiã petunt,
 quarum una est ea, quam libro proximo in figuras distuli, synecdo-
 che, cum

- che, cum subtractum aliquod uerbum satis ex cæteris intelligitur, ut Coelius in Antonium. Stupere gaudio Greo. subauditur enim coepit. Cicero ad Brutum. sermo nullus scilicet nisi de te, quid enim potius, tum Flavius erras inquit, tabellariae, & ego ibidem orans inter coenam exorauit. Cui similia sunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia subtrahuntur.
- Nonimus & qui te transversa tuentibus hircis,
 Et quo sed faciles nymphæ risere sacello. Hanc quidam apostrophen putant, frustra. Nam illa quid taceat incertum est, aut certe longiore sermone explicandum. hic unum uerbum & manifestum quidem desideratur, quæ si apostrophe est, nihil, in quo deest aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem apostrophe semper uocem, in quo res quæcunq; relinquatur intelligenda, ut ea, quæ in epistolis Cicero. Data lupercalibus, quo die Antonius Casari. nihil obtulit, lusiq; quia nihil aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema imposuit. Altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui coniunctiones eximuntur. Tertia, quæ dicitur οὐκ ἔστιν ἑνὸν, in qua unum ad uerbum plures sententiæ referuntur. Quarum unaquæq; desideraret illud, si sola poneretur. Id accidit aut præposito uerbo, ad quod reliqua respiciant. uicit pudorem libido, timorē audacia, rationem amentia. aut illato, quo plura clauduntur. Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore reuocauerit. medium quoque potest esse, quod & prioribus, & sequentibus sufficiat. Iungit autem & diuersos sexus, ut cum marem, foemnamq; filios dicimus, & singularia pluralibus miscet. sed hæc adeo sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud plane figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur.
- Socijs tunc arma capestant
 Edico, & dira Bellum cum gente gerendum. Quamuis enim pars belli posterior participio insistat, utriq; tamen cõuenit illud edico, nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio οὐκ ἔστιν ἑνὸν uocant, quæ duas res diuersas colligat,
- Tam deest auaro quàm habet quàm quò non habet, huic diuersam uolunt esse distinctionem, cui dant nomen παραδιαστολήν, qua similia discernuntur, cū te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro liberali diligentem, quàm pedit ex finitione. Ideoq; an figura sit dubito,

Q VINTILIANI

- cui contraria est ea, quæ ex uicinia transit ad diuersa, aut similia.
- Breuis esse laboro,
 - Obscurus fio, & quæ sequuntur. Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in se aures, & animos excitant, huic nomen est προσωμοσία quæ dicitur agnominatio, ea non uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta casibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloätilla. Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. et cum uerbo idem uerbum plus significanter subiungitur. quando homo, hostis homo. quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno falsis, est geminatio. προσωμοσία ei contrarium est, quod eodem uerbo quasi falsum augetur. quæ lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. cui confinis est ἀντανάστασις eiusdem uerbi contraria significatio, cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam expectaret, et ille dixisset se uero non expectare, immo inquit, rogo expectes. non eodem, sed ex diuerso uicinum accipitur, cum supplicio afficiendum dicas quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoque uoces aut eadem aut diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantum, uel correptione mutatae, quod etiam in iocis frigidum equidem tradi inter præcepta miror, eorumque exempla uitandi potius quam imitandi gratia pono, amari iucundum est, si curetur nequid insit amari. auium dulcedo ad auium ducit, & apud Ouidium, Ludentem cur ego non dicam furiare furiam. Cornificius hanc translationem uocat, uidelicet alterius intellectus, ad alterum. Sed elegantius quod est postum in distinguendam rei proprietatem. hanc reip. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimere posse. & quæ præpositionibus in contrarium mutantur. non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse uideatur. melius, atque acrius, quod cum figura iucundum est, tum etiam sensu ualet. erunt morte immortalitate. Illa leuior est. non pisonum, sed pistorum, & ex aratore orator. pessimum uerone patres conscripti uideantur circumscripti. raro euenit, sed uehementer uenit. sic contingit, ut aliquis sensus uehemens, et acer uenustate aliquam non eodem ex uerbo non dissonam accipiat, et cur me prohibeat pudor uti domestico exemplo? pater meus contra eum, qui se legationi immoriturum dixerat deinde uix paucis diebus insumptis re infecta redierat, non exigo uti immoriaris, legationi immorare. Nam & ualet sensus ipse, & in uerbis tantum distantibus iucunde consonat uox, præsertim non captata, sed uelut oblata cum altero suo sit usus, alterum ab aduersario accepit. Magnæ ueteribus curæ fuit gratiam dicendi et paribus contrarijs acquirere.

acquirere. Gorgias in hoc immodicus copiosus utiq; prima ætate &
 Socrates fuit. Delectatus est his etiã M. Tullius, uerũ & modũ adhi-
 buit nõ ingrata, nisi copia redundet, uoluptati, & rē alioquin leuē
 sententiarũ pondere impleuit. Nam p se frigida, et inanis affectatio
 cū in acris incidit sensus, innata uidetur habere non accersita. Simi-
 lum fere quadruplex ratio est. Nam est primum quoties uerbum
 uerbo, aut non dissimile ualde quæritur, ut
 puppesq; tuæ, pubesq; tuorũ. Et sic in hac calamitosa fama quasi
 in aliqua perniciosissima flamma. & non enim tam spes laudãda,
 quàm res est. Aut certe par est extremis syllabis consonans. nõ uer-
 bis, sed armis. et hoc quoq; quoties in sententias acris incidit, pulchrũ
 est. quantum possis in eo semper experiri ut profis. hoc est πᾶρισον,
 ut plerisq; placuit, Cleostelœus πᾶρισον existimat, quod sit è mem-
 bris non dissimilibus, secundum ut clausula similiter cadat, uel ysdē
 in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον similem duarum senten-
 tiarum, uel plurium finem. non modo ad salutem eius extinguendã,
 sed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus fere
 sunt, non tamen ut semper ultimis consonent, quæ τριῶλα di-
 cunt. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.
 sed in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire sententias potest.
 Fit etiam singulis uerbis. Hecuba hæc dolet, piget, pudet. & abiit ex-
 cessit, erupit, euasit. Tertiũ est, quod in eosdē casus cadit, ὁμοιοπῶ-
 τον dicitur. Sed neq; quod finem habet similem est ὁμοιοπῶτον,
 utiq; in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον, est tamen casus simi-
 lis etiam si dissimilia sint, quæ declinentur, nec tantum in fine depre-
 henditur, sed respondent uel primis inter se, uel medijs, uel extremis,
 uel etiam permutatis his, ut media primis, & summa medijs accom-
 modentur, & quocunq; modo accommodari poterunt. Nec enim sem-
 per paribus syllabis constat, ut est apud Afrum amisso nuper infeli-
 cis aulæ si non præsidio inter pericula, tamen solatio uitæ inter ad-
 uersa. Ea uero uidentur optima, in qbus initia sententiarũ, & fines
 consentiunt, ut hic, præsidio, solatio, penè ut similia sint, uerbis ut pa-
 ribus cadant, & eodē modo desinant, etiam ut sint, quod est quar-
 tum, membris æqualibus, quod ἰσοῦλων dicitur. Si quantum
 in agris, locisq; desertis audacia potest, tantum in foro, atq; iudicijs
 impudentia ualeret, ἰσοῦλων est. & ὁμοιοπῶτον habet.
 non minus nunc in causa cederet Aulus Cecinna sexti Ebuti impi-
 dentia, quam in ui facienda cessit audacia. ἰσοῦλων, ὁμοιοπῶτον
 ὁμοιοτέλευτον accidit, & illa figura græca, qua nomina dixi

QVINTILIANI

mutatis casibus repeti, non minus cederet, quam cessit adhuc ὁμοίω-
 τέλιον, ἔ παρανομασία est. neminem posse alteri dare patri-
 monium, nisi quem penes sit patrimonium. Contrapositum au-
 tem, uel, ut quidam uocant, contentio ἀντίθετον dicitur, non uno
 fit modo, nam ἔ fit si singula singulis opponuntur, ut in eo, quod mo-
 do dixi. uicit pudorem libido, timorem audacia. ἔ bina binis. non
 nostri ingenij, uestri auxiliij est. ἔ sententiæ sententijs. dominetur in
 concionibus, iaceat in iudicijs. cui commodissime subiungitur et ea spe-
 cies, quam distinctionem diximus. odit populus R. priuata luxu-
 riam, publicam magnificentiam diligit. ἔ quæ sunt simili casu dis-
 simili sententia in ultimo locata. ut quod in tempore mali fuit, nihil
 obsit, quin quod in causa boni fuit profit. nec semper contrapositum
 subiungitur, ut in hoc. Est. n. iudices hæc non scripta, sed nata lex.
 Verum sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad
 singula, ut in eo quod sequitur. quam non didicimus, accepimus, legi-
 mus, uerum ex natura ipsa, arripuimus, hausimus, expressimus. nec
 semper quod aduersum est contraponitur, quale est apud Rutiliũ. No-
 bis primis dij immortales, nobis fruges dederunt, nos quæ soli acce-
 pimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiam assumpta illa figu-
 ra, qua uerba declinata repetuntur, quod ἀντιμεταβολή dicitur. nõ
 ut edam uiuo, sed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem conuersum
 ita est, ut cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat. ut
 sine inuidia culpa plectatur, ἔ sine culpa inuidia ponatur. quod et
 eodem cluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roscio. Et enim cum ar-
 tifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, qui scenam introeat,
 tum uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus, qui eo non accedat.
 Est ἔ in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia. si consul An-
 tonius, Brutus hostis, si conseruator reip. Brutus, hostis Antonius.
 Olim plura de figuris, quam necesse erat, ἔ adhuc erit, qui pu-
 tet esse figuram. incredibile est quod dico, sed uerum ἀνθυποπορὰ
 uocant. ἔ aliquis hoc. semel tulit, ego bis, ego ter. διέξοδος, eo
 longius euectus sum, sed redeo ad propositum. ἀποδος διέξοδος.
 Quædam uerborum figuræ paulum figuris sententiarũ declinan-
 tur, ut dubitatio. nam cum est in re, priori parti assignanda est, cum
 in uerbo, sequenti. siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet.
 Item correctionis eadẽ ratio est, nam quod illic dubitat, hic emen-
 dat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putauerunt,
 ut in uerbis etiam esset hæc figura. crudelitatis est mater auaritia.
 Et apud Sallustum in Ciceronem. O Romule arpinas. quale est ἔ

» apud Menandrum. oedipus othryasius. Hæc omnia copiosius sunt
 » executi qui non ut partem operis transcurrerunt, sed proprie libros
 huic operi dedicauerunt. sicut Cælius, Dionysius, Rutilius, Corni-
 » ficius, Viselius, alijq; non pauci. sed non minor erit eorum, qui ui-
 » uunt, gloria. Vt fateor autem uerborum figuras posse plures reperi-
 » ri a quibusdam, ita ijs, quæ ab authoribus claris traduntur, melio-
 » res non assentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de
 » Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo ui-
 » detu ipse damnasse, quarum pars est, quæ sententiarum potius quàm
 » uerborum sit, ut immunitio, improuisa imago, sibi ipsi responsio, di-
 » gressio, permissio, contrariu. Hoc enim puto, quod dicitur ἀναντιότης
 » sumpta ex aduerso probatio. quædam omnino non sunt figura, si-
 » cut ordo, dinumeratio, circumscriptio, siue hoc nomine significatur
 » compressa breuiter sententia, siue finitio. Nam Cornificius, atque Ru-
 » tilius hæc schemata λέξεις putant. uerborum autem concinna
 » transgressio, idest hyperbaton. quod Cælius quoque putat schema,
 » a nobis est interposita, et mutatio. et si ea est, quæ Rutilius ἀνομοίω-
 » σιν uocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorumq; si
 » latius fiat, figura non est. si angustius in ἀντίθετον cadet. si uero
 » hæc appellatio significat ὑπαλλαγὴν, satis de ea dictum est.
 » Quod uero schema est ad propositum subiecta ratio? quod Rutilius
 » ἀπολογία uocat. Vtrum nam de illo dubitari possit, an schema sit
 » distributis subiecta ratio, quod apud eundem primo loco positum est,
 » προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maxime seruetur sane in pluribus
 » propositis, quia aut singulis statim ratio subijcitur, ut est apud Anto-
 » » nium. Sed neq; accusatorem eum metuo, qui sum innocens, neq; com-
 » » petitorum uereor, qui sum Antonius, neq; consulem spero, qui est Ci-
 » » cero. aut positis duobus, uel tribus eodem ordine singulis continua
 » » reddantur, quale apud Brutu de dictatura Cn. Pompeij. Præstat. n.
 » » nemini imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim uiuere hone-
 » » ste licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est. sed uni rei multiplex
 » » ratio subijcitur, ut apud Virgilium,
 » » siue inde occultas uires, & pabula terræ
 » » pingua concipiunt, siue illis omne per ignem
 » » Excoquitur uitium. — & totus locus.
 » » Seu plures calor ille uias,
 » » Seu durat magis.
 » » Relationem quæ accipi uelit non liquet mihi. nam si ἀπαλλαγὴν aut
 » » ἐπαπόδοσιν, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti sumus.

Q V I N T I L I A N I

Sed quicquid est, neq; hæc, neq; superiora in oratore repetit, sola est in eo libro posita pariter inter figuras uerborum exclamatio, quam sententiæ potius puto. Affectus enim est. Et cæteris omnibus consensio. Adijci his Cælius περίφρασις, de qua dixit Cornificius, interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, oculationem. Præterea sententiam, membrum, articulos, interpretationem, conclusionem, quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præterea quæ apud alios quoque sunt schemata παρομοιογίαν ἀναζητήσιον ὑποποιήσιον. διακαριογίαν. πρόσληψιν, χαρακτηρισμόν. βραχυλογίαν. παρασιώπησιν παρρησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem authores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, qui etiam quæ sunt argumentorum, figuris ascripserunt. Ego illud de ijs etiam, quæ ueræ sunt, adijciam breuiter, sicut ornant orationes, opportune posita, ita ineptissimas esse, cum immodice petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, et uiribus sententiarum, si uel inania uerba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices. Ideoq; nõ desinunt eas neçtere, quas sine sententia sectari tam est ridiculum, quam quærere habitum, gestumq; sine corpore. Sed ne hæc quidem, quæ recte fiunt, densandæ sunt nimis. Nam et uultus mutatio, oculorumq; coniectus multum in actu ualet. Sed si quis ducere os exquisitis modis, et frontis, ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur, et oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut stupere immobili rigore nõ debeat, ita sæpius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum uero in primis quid quisq; in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi uero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis, et pariter cadentibus, et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, et ubicunq; ars ostentatur, ueritas abesse uideatur?

De compositione.

DE Compositione non equidem post M. Tullium scribere aude-rem, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi et eiusdem ætatis homines, scriptis ad ipsum etiam literis reprehendere uel collocandi genus ausi fuissent, et post eum plures multa ad eadem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaq; accedam in plerisq; Cicæ-

roni, atque in his ero, quæ indubitata sunt, breuior, in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam etiam cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atq; illum horridum sermonem, ut forte effluerit, modo magis naturalem, modo etiam magis uirilem esse contendant, qui si id demum naturalē esse dicunt, quod a natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertitur. Neq; enim locuti sunt ad hanc regulā, & diligentiam primū homines. Nec proœmīs præparare. docere expositione. argumētis probare. affectibus commouere scierunt. Ergo ijs omnibus non sola compositione caruerunt, quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casas, aut uestibus pelliū tegmina, aut urbibus montes, ac syluas mutari oportuit. Quæ porro ars statim fuit? quid non cultu innitescit? cur uites cœrcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat, mansuefacimus animalia? indomita nascuntur. Verum id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius uero qui incompositum potest esse, quàm iunctum, et bene collocatum? Neq; si parui pedes uim detrahant rebus, ut sotadeorum, & galliamborum, & quorundam in oratione simili pene licentia lasciuientium, compositionis est iudicandum. Ceterum quanto uehementior fluminum cursus est prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa fractis aquis, ac reluctantibus, tanto quæ connexa est, & totis uiribus fluit fragosa, atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas specie solui putent, quando nec res ulla sine arte satis ualeat, & comitetur semper artem decor? An nõ ea, quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortam ferri uidemus? & arcu dirrigentium tela quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certamine armorum, atq; in omni palæstra quid satis recte cauetur, ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint? Quare mihi in compositione uelut amentis quibusdam, neruis ue intendi, & concitari sententiæ uidentur. Ideoq; eruditissimo cuiq; persuasum est ualere eam quam plurimum non ad delectationem modo, sed etiam ad motum quoq; animorum. Primum quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit. deinde quod natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorum soni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris non eadem ratione concitant animos, ac remittunt, nec eodem modo adhibentur, cum

Q V I N T I L I A N I

bellicum est canendum, et cum posito genu supplicandum est. nec idē signorum concentus est procedente ad praelium exercitu, idē receptū carmen. Pythagoreis certe moris fuit, & cum euigilassent animos ad lyram excitare, quo essent ad agendum erectiores, & cum somnum peterent ad eandem prius lenire mentes, ut siquid fuisset turbidiorū cogitationum componerent. Quod si numeris, et modis inest quaedā tacita uis, in oratione eo uehementissima, quantūq; interest sensus idē quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadē qua compositione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quaedam & sententijs parua, et elocutione modica uirtus hæc sola commendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, speciose dictum soluat, & turbet, abierit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quaedā sua in oratore

» Cicero. Nam neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, &

» Lælios, multi uenality, mercatoresq; superarunt, ut sit, multi mercatores superarunt, uenalityq;, & insequentes deinceps periodos, quas si ad illum modū perturbes, uelut fracta, aut transuersa tela proieceris. Idem corrigit quæ a Graccho composita durius putat, illū det, nos hac simus probatione contenti, quod in scribendo, quæ se nobis solutiora obtulerint, componemus. Quid enim attinet eorum exemplā quæerere, quæ sibi quisq; experiri potest? Illud notasse satis habeo, quo pulchriora & sensu, & elocutione dissolueris, hoc orationē magis deformem fore, quia negligentia collocationis, ipsa uerborum luce deprehenditur. Itaq; ut confiteor penē ultimam oratoribus artem compositionis, quæ perfecta sit contigisse, ita illis priscis habitam inter curas, in quantum adhuc profecerat, puto. Neq; enim mihi quilibet magnus author Cicero persuaserit Lysiam, Herodotum, Thucydidem parum studiosos eius fuisse, genus fortasse sine secuti non idem, quod Demosthenes, aut Plato, quanquam & hi ipsi inter se dissimiles fuerunt. Nam neque illud in Lysia dicendi textum tenue, atq; rarum lætioribus numeris corrumpendum erat. perdidisset enim gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis, atque in affectati coloris, perdidisset fidem quoque. Nam scribebat alijs, non ipse dicebat, ut oportuerit esse illa rudibus, & incompositis similia, quod ipsum compositio est. At historiæ, quæ currere debet, ac ferri, minus conuenissent intersistentes clausulæ, & debita actionibus respiratio, & concludendi, inchoandiq; sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quaedam contraposta deprehendas. In Herodoto uero, cum omnia, ut ego quidem sentio, leniter fluunt, tum ipsa διαλέκτος habet eam iucunditatem, ut latentes etiam nune-

vos complexa uideatur. Sed de propositorum diuersitate post pau-
 lum. nunc quæ prius ijs, qui recte componere uolent, discenda sint.
 Est igitur ante omnia oratio alia iuncta, atque contexta, soluta alia,
 qualis in sermone, & epistolis, nisi cum aliquid supra naturam su-
 am tractant, ut de philosophia, de re publica, similibusq; , quod non
 eo dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam, &
 forsan difficiliore etiam pedes. neque enim aut hiare semper uo-
 calibus, aut desitui temporibus uolunt sermo, & epistola, sed non
 fluunt, nec cohererent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxio-
 ra in his uincula, quam nulla sint. Nonnunquam in causis quoque
 minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis, sed alijs utitur
 numeris, dissimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa con-
 nexa series tres habet formas, incisa, quæ $\nu\omicron\mu\mu\alpha\tau\alpha$ dicuntur. mem-
 bra, quæ $\nu\omega\lambda\alpha, \kappa\alpha\iota \pi\epsilon\rho\iota\delta\delta\omicron\nu$, quæ est uel ambitus, uel arcundu-
 ctum, uel continuatio, uel conclusio. In omni porro compositione
 tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Primum igitur de
 ordine. Eius observatio in uerbis est, singulis & contextis. Singu-
 la sunt, quæ diximus $\alpha\sigma\upsilon\upsilon\delta\epsilon\tau\alpha$. In his cauendum est, ne decre-
 scat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmus, ut sacrilego
 fur, aut latroni petulans. augeri enim debent sententiæ, & insurge-
 re, ut optime Cicero. Tu inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gla-
 diatoria totius corporis firmitate, aliud enim maius alio superuenit.
 at si cœpisset a toto corpore, non bene ad latera, faucesq; descenderet.
 Est & alius naturalis ordo, ut uiros, ac foemnas, diem, ac noctem,
 ortum, & occasum dicas potius, quam retrorsum. Quædam ordi-
 ne permutato fiunt superuacua, ut fratres gemini. nam si præces-
 serunt gemini, fratres addere non est necesse. Illa quoque nimia
 quorundam fuit observatio, ut uocabula uerbis, uerba rursus
 aduerbis, nomina appositis, & pronomnibus rursus essent prio-
 ra. Nam fit contra quoque frequenter non indecore, nec non
 & illud nimæ est superstitionis, ut quæque sint tempore ea etiam
 facere ordine priora, non quin frequenter sit hoc melius, sed quia
 interdum plus ualent ante gesta. Ideoq; leuioribus superponen-
 da sunt. Verbo sensum cludere multo, si compositio sic patiatur,
 optimum est. In uerbis enim sermonis uis inest. Et si id asperum
 erit, cedat ratio numeris, ut fit apud summos græcos, latinosq;
 oratores frequentissime. Sine dubio enim omne, quod non clu-
 det, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos, uel figuras, quæ sunt
 uirtutes receptum est. Non enim ad pedes uerba dimensa sunt.

Ideoq; ex loco transferuntur in locum, ut iungantur quo congruunt maxime, sicut in structura saxorum rudium, etiam ipsa enormitas inuenit, cui applicari, et in quo possit insistere. Felicissimus tamen sermo est, cui et rectus ordo, et apta iunctura, et cum is numerus opportune cadens contingit. Quaedam uero transgressiones et longae sunt nimis, ut in superioribus diximus libris, et interim etiam compositione uitiosae, quae in hoc ipsum petuntur, ut exultent, atque lasciuant, quales illae Mæcenatis. Sole et aurora rubent plurima. inter sacra mouit aqua fraxinos. ne exequias quidem unus inter inferrimos uideram meas. quod inter hæc pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Sæpe tamen est uehemens aliquis sensus in uerbo, quod si in media parte sententiæ latet, transiri intentione, et obscurari circūiacentibus solet. In clausula positum assignatur auditori, et infigitur, quale illud Ciceronis. Ut ibi necesse esset in conspectu populi Romanomere. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se fœdæ uomendi necessitati iam nihil ultra expectantibus, hanc quoque adijceret deformitatem, ut abus teneri non posset postridie. Solebat Afer Domitius traicere in clausulas uerba tantum asperandæ compositionis gratia, et maxime in proœmijs, ut pro Cloantilla. Gratias agam continuo. et pro Lælia. Eis utrisque apud te iudicem periclitatur Lælia. A deo refugit teneram, delicatamque modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per se numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibologiam quoque fieri uitiosa locatione uerborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror ut in breui de ordine fuisse dicenda, qui si uitiosus est, licet et iuncta sit, et apte cadens oratio, tamen merito incomposita dicatur. Iunctura sequitur, ea est in uerbis. incasis. membris. periodis. Omnia namque ista et uirtutes, et uitia in complexu habent. Atque ut ordinem sequar, primum quæ imperitis quoque ad reprehensionem notabilia uidentur. id est. quæ commissis inter se uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima sequentis syllaba deforme aliquod nomen efficiunt, tum uocalium concursus, qui cum accidit, hiat, et intersistit, et quasi laborat oratio. Pessime longe, quæ easdem inter se literas committunt, sonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo, aut patulo maxime ore efferuntur. E plenior litera est, I angustior. Ideoque obscurius in his uitium. Minus peccabit, qui longis breues subijcet, et adhuc qui præponet longæ breuem. minima est in duabus breuibus offensio. Atque cum aliæ subiunguntur alijs p inde asperiores erunt, prout oris habitu simili, aut diuerso pronuntiabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expauescendum est, ac

est, ac nescio an negligentia in hoc an sollicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi, & a' potioribus auertat. Quare ut negligentia est pars, hoc pati, ita humilitatis ubiq; phor rescere, nimiosq; non immerito in hac cura putant omnes Isocratē secutos, præcipueq; Theopompum. At Demosthenes, & Cicero modice respexerunt in hanc partem. Nam & coeuntes literæ, quæ ουραλοιπὴ dicuntur, etiam leniorē faciunt orationem quàm si omnia uerba suo fine cludantur, et nonnunquam hiulca etiam decent, faciuntq; ampliora quædã. ut pulchra oratione apta omnino iactare, iū longæ per se & uelut optimæ syllabæ aliquid etiam mediij temporis inter uocales quasi intersistatur assumunt. Quæ de re utar Ciceronis potissimum uerbis. habet inquit ille tanquam hiatus, & concursus uocalium molle quiddam, et quod indicet non ingrati negligentia de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterū consonantes quoq; præcipueq; eæ, quæ sunt asperiores, in cõmissura uerborū rixantur. Et S ultima cum X proxima, quarū tristior etiam si bine collidantur, stridor est, ut, ars studiorum. quæ fuit causa et seruio, ut dixi, subtrahendæ S literæ quoties ultima esset, aliãq; consonante susciperetur, quod reprehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neq; Lucium putant uti eadem ultima, cum dicit, serenū fuit. & dignū loco. Quinetiam Cicero in oratore plures antiquorum tradit sic locutos, inde.

- Belligerare p' meridiem. — & illa Censorij Catonis die' hanc, æque M litera in E mollita, quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti solent. & dum librariorum inscitiam insectari uolunt, suam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita contingit, ut in eam transire possit etiã si scribitur, tamen parum exprimitur, ut multum ille, & quantiū erat, adeo ut pene' cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. neq; enim eximuntur, sed obscuratur, & tantum aliqua inter duas uocales, uelut nota est, ne ipsæ coeant. Videndum etiam, ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. Id, ne quis præcipi miretur, Cicero in epistolis exadit. Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. & in carmine,
 O fortunatam natam me consule Romam. Etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur, quia necesse est cõpositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoq; etiam breuium uerborū, ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerso quoq; longorum. Afferunt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoq; uitia sunt eiusdē loci, si cadentia similiter, & similiter desinentia, & eodē modo declinata

Quintil.

7

multa iungantur, ne uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, si
 miliaq; ijs continuari decet, cum uirtutes etiam ipse tedium pariant,
 nisi gratia uarietatis adiuta. Membrorum, inasorumq; iunctura, non
 eo modo est obseruanda, quo uerborum, quanquam et in his extre-
 ma, & prima coeunt. sed plurimum refert compositionis, quae quibus
 anteponas. nam & uomens frustis esculentis uinum redolentibus, gre-
 num suum, & totum tribunal impleuit. Et contra, nam frequentius
 uter iisdem diuersarum quoq; rerum exemplis, quo sint magis fami-
 liaria. saxa, atq; solitudines uoci respondent, bestiae saepe immanes
 cantu flectuntur, atq; consistunt. magis id insurgebat, si uerteretur, nam
 plus est saxa, quam bestias commoueri. Inest tamen compositioni decor.
 Sed transeamus ad numeros. Omnis structura, ac dimensio, & copu-
 latio uocum constat aut numeris, numeros prout accipi uolo, aut
 μετροις, idest dimensione quadam, quod etiam si constat utrumq; pedi-
 bus, habet tamen non simplicem differentiam. Nam primum rhythmus,
 idest numeri spatium temporum constant. metra etiam ordine, ideoq; al-
 terum esse quantitatis uidetur, alterum qualitatis. prout aut par
 est, ut dactylus, unam enim syllabam parum breuibus habet. est qui-
 dem uis eadem & alijs pedibus. sed nomen illud tenet, longam esse
 duorum temporum, breuem unius, etiam pueri sciunt. Aut sexcu-
 plex, ut praon, cuius uis est ex longa, & tribus breuibus, quiq; ei co-
 trarius ex tribus breuibus, & longa, uel alio quoquo modo, tempora
 tria ad duo relata sexcuplum faciunt, aut duplex, ut iambus, nam est
 ex breui, & longa, quiq; est ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes,
 sed hoc interest, quod rhythmos indifferens, dactylus ne ille priores
 habeat breues, an sequentes, tempus enim sonum metitur, ut a subla-
 tione ad positionem iisdem spatijs, proinde alias ad dimensionem in-
 uersu pro dactylo poni non poterit anapaestus, aut spondeus, nec pe-
 nes eandem rationem a breuibus incipiet, ac desinet, neq; solum aliud
 pro alio pede metrorum ratio non recipit, sed ne dactylum quidem,
 aut forte spondeum, alterum pro altero. Itaq; si quinque continuos da-
 ctylos, ut sunt in illo,
 Panditur interea domus omnipotentis olympi, confundas solue-
 ris uersum. sunt et illa discrimina. quod rhythmos libera spatia, me-
 tris finita sunt, & ijs certe clausulae, illi quomodo se parant, currunt
 usq; ad μεταβολην, idest transitum, idest in aliud genus rhythmi, et
 quod metrum in uerbis modo, rhythmos etiam in corporis motu est. Inania
 quoq; tempora rhythmi facilius accipient, quamquam haec & in metris
 accidunt, maior tamen illic licentia est, ubi tempora etiam animo metiuntur, &

ur, & pedū, et digitorum ictu intervalla signant quibusdā notis, atq; estimant quot breves illud spatium habeat, inde. τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam σημεῖον tēpus est unum. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta servari debet dimensio. Est igitur in pedibus, & metrica quidē pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter, nō sentientibus nobis omniū generū excidant uersus. Et contra, nihil est, quod prosa scriptum non redigi possit in quaedā uersiculorū genera, sed in adeo molestos incidimus grāmaticos, quorum fuerunt, qui lyricorū quaedam carmina in uarias mensuras coegerunt. At Cicero frequentissime dicit totum hoc constare numeris. Idcoq; reprehenditur a quibusdam tanquā orationem ad rhythmos alliget. nam sunt numeri rhythmi, ut ipse constituit, & secuti eum Virgilius, cum dicit,

» Numeros memini si uerba tenerem, Et Horatius,

» Numerisq; fertur

» Lege solutis. Inuadunt ergo hāc inter ceteras uocem. Neq; n. Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris cōtorta ferrentur. In quo si hoc sentit rhythmus contorta, dissentio. Nam rhythmi, ut dixi, neq; finem habent certum, nec ullā in contextu uarietatem, sed qua cōperunt sublatione, ac positione ad finem usq; decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorū. Atqui Cicero optime uidet, ac testatur frequenter se qđ numerosum sit quærere, ut magis non ἀριθμὸν, quod esset inscitum, atq; ἀγρίστη, qđ ἀριθμὸν, quod poëticum est, esse cōpositionem uelit, sicut etiā quos palæstritas esse uolumus, tamen esse uolumus eos, qđ dicuntur ἀπάλαισαι. Verum ea, quæ effiatur e' pedibus æqua cōclusio nomē aliquod desiderat. Quod sit igitur potius qđ numerus? et oratorius numerus? ut enthymema, rhetoricus syllogismus. Ego certe ne in calumniā cadam, qua ne M. qđē Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cū pro cōposito dixerō numerū, et ubicunq; iam dixi, oratoriū dicere intelligar. collocatio autē uerba iam probata, et electa, et uelut assignata sibi debet cōnectere. Nam uel dura inter se cōmissa potiora sunt inutilibus, tamen & eligere quaedā, dum ex ijs, quæ idem significant, atq; idē ualeant, permiserim, & adijcere, dū non otiosa, & detrabere, dum nō necessaria. Sed figuris mutare, et casus, & numeros, quorū uarietas frequenter gratia cōpositionis adscita etiam sine numero solet esse iucunda, etiam ubi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, utrum uolet sumat cōpositio, uita uisse, uel uitasse, deprehendere, uel deprehendere. Coitus etiam syllabarum non negabo. Et quicquid sententijs, aut eloquentiæ

non nocebit præcipuū tamen in hoc opus est scire, quæ quoque loco uerbum maxime quadret, atque is optime componet, qui hoc solū componendi gratia faciet. Ratio uero pedum in oratione est multo quàm in uersu difficilior, primū quod uersus paucis continetur, oratio longiores sæpe habet arcuitus. Deinde quod uersus semper similis sibi est. Et una ratione decurrit, orationis cōpositio nisi uaria est, et offendit similitudine, et affectatione deprehenditur. Et in omni quæ corpore, totoque, ut ita dixerim, tractu numeri est insertus, neque enim loqui possumus nisi ex syllabis breuibus, ac longis, ex quibus pedes fiunt. magis tamen et desideratur in clausulis, et apparet. primū quia sensus omnis habet suum finem, possidetque naturale interuallū, quod a sequentis initio diuidatur. Deinde quod aures continuam uocem secutæ, ductæque uelut prono decurrentis orationis flumine, tū magis iudicant, cum ille impetus stetit, et intuendi tempus dedit. Non igitur durum sit, neque abruptum, quo animi uelut respirant, ac reficiuntur, hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clausulis diligentiam postulant initia. Nam et ad hæc intentus auditor est, sed eorum facilius ratio est, non enim cohererent alijs, nec precedentibus seruiunt, sed nouum exordiū sumunt, cum ea, quælibet sit composita, ipsam gratiam perdat, si ad eam rupta uia ueniamus. Namque cum sit, ut uideatur Demosthenis seuera compositio, πρῶτον μὲν ὡς ἀνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς ἀρχομαι πάνσι καὶ πάσαις. Et illa quæ ab uno, quod sciam, Bruto minus probatur cæteris placet ἢ ἀνμύπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῆν. Nec desunt, qui Ciceronem carpant in his. familiaris coeperat esse balneatori, et non minus dura archipirate. Nam balneatori, et archipirate idem finis est, qui πάνσι καὶ πάσαις qui αὐτὸ ζῆν, sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo quoque non nihil, quod hic singulis uerbis bini pedes continentur, quod etiam in carminibus est permolle, nec solum ubi quinæ, ut in ijs, syllabæ necluntur.

Fortissima syndaridarum, sed etiam quaternæ, cum uersus cluditur apennino, et armamentis, et orione. Quare hic quoque uitandū est, ne plurimum syllabarū uerbis utamur in fine. Medijs quoque non ea modo cura sit, ut inter se cohercant, sed ne pigra, ne longa sint, ne, quod nunc maximum uitium est, breuium contextus resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepita culorum. Nam ut initia, clausulæque plurimum momenti habent, quoties incipit sensus, aut desinit, sic in medijs quoque sunt quidam conatus, qui leuiter intersistunt. Ut currentium pes etiam si non moratur, tamen

tamen uestigium facit. Itaq; non modo membra, atq; incisa bene in-
 cipere, atq; cludi decet, sed etiam in ijs, quæ nõ dubie contexta sunt,
 nec respiratione utuntur illi uel occulti gradus (quis enim dubitet unũ
 sensum et unius spiritus esse?) Animaduerti iudices omnem accusa-
 toris orationẽ in duas diuisam esse partes. tamen & duo prima uer-
 ba, & tria proxima, & deinceps duo rursus, ac tria suos quasi nu-
 meros habent spiritum sustinentes, sicut apud rhythmicos æstimantur
 hæ particulæ, prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exul-
 tantes, proinde id, quod ex illis conficitur, aut seuerum, aut luxurio-
 sum, aut quadratum, aut solutum erit. Quædã etiam clausulæ sunt
 claudæ, atq; pendentes, si relinquuntur, sed sequentibus suscipi, ac susti-
 neri solent, eoq; factõ uitiũ, quod erat in fine, continuatio emendat.
 Non uult P. R. obsoletis criminibus accusari Verrẽ. durũ si desinas,
 sed quoniam est continuatum ijs, quæ sequuntur, quanquam natura
 ipsa diuisa sint. noua postulat, inaudita desiderat. saluus est cursus. ut
 ad eas tantum dabit. male cluderet, nam & trimetri uersus pars ul-
 tima est, excipit. ut cibũ, uestitumq; introferre liceat tantum præceps
 adhuc, firmatur, ac sustinetur ultima. Recusabat nemo. Versum in
 oratione fieri multo foedissimum est totum, sed etiã in parte deforme
 utiq; si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in
 ingressu. nam quod est contra sæpe etiã decet, quia et claudit interim
 optime prima pars uersus, dum intra paucas syllabas præcipue se-
 narij, atq; octonarij. in Africa fuisse. initium senarij est. Primum pro
 Q. Ligario caput claudit. esse uideatur. Nã nimis frequẽs octonariũ
 inchoat. Talia sunt Demosthenis πᾶσι καὶ πάσους καὶ πᾶσιν ὁμῶν
 ὄσων ὄνοιαν. & totum pene principium, & ultima uersuum initio
 conueniunt orationis. & si uereor iudices. & animaduerti iudices.
 sed initia initys non conueniunt. T. Lilius exametri exordio cœpit.
 Facturus ne operæ pretium sim. nã ita edidit, estq; melius quàm quo
 modo emendatur. nec clausulæ clausulis, ut Cicero. Quo' me uertã
 nescio. qui trimetri finis est, trimetrum. & pro misero dicere liceat.
 sex enim pedes tres p̄cussiones habent. Peius claudit finis exametri,
 ut Brutus in epistolis. Neq; enim illi malunt habere tutores, aut de-
 fensores, quãquã sciunt placuisse Catoni. illi minus sunt notabiles,
 quia hoc genus sermoni proximũ est. Itaq; & uersus hi fere' excidunt,
 quos Brutus ipso cõponendi ductus studio sæpissime facit, non raro
 Asinius, sed etiã Cicero nonnunquã ut in principio statim orationis
 in Lucium Pisonem. Pro dij immortales, quis hic illuxit dies. non
 minore autem cura uitandum est, quicquid est ἄρυσμὸν, quale

Quintil.

y iii

est apud Sallustum. Falso queritur de natura sua. quamuis enim
 uincta sit, tamen soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentissi-
 mus compositionis in timæo, prima statim parte uitare ista nō potuit.
 nam & initium exametri statim inuenias, et anacreontion protinus
 colon efficias, & si uelis trimetron, et quod duobus pedibus & parte
 τριτημίμυρις à græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, ut
 Thucydidis ἐν ἐπέμωσι νῆες ἐπαύνοον ex mollissimo rhythmorum
 genere exadant. sed quia orationem oratoriam constare pedibus di-
 xi, aliqua de ijs quoq; quorum, nomina quoniam uaria traduntur,
 constituendum est, quo quæq; appellemus. & quidem Ciceronem se-
 quar. Nam is eminentissimos græcorum est secutus, excepto, quod pe-
 des mihi trisyllabos non uidetur excedere, quāquā ille pæone, dochi-
 mōq; utatur, quorū prior in quatuor, secundus in quinq; ex curri puta-
 tur. nec tamen ipse dissimulat quibusdam numeros uideri non pedes,
 neq; immerito. quicquid enim supra tres syllabas id est ex pluribus
 pedibus. ergo cum consistant quatuor pedes binis, octo ternis, spondeum
 longis duabus, pyrrhichium, quem alij periambū uocant, breuibus.
 Iambum breui, longaq; huic contrarium ē longa, & breui, choreū
 nos, ut alij, trochæū nominemus. Ex his uero, qui ternas syllabas ha-
 bent, dactylum longa, duabusq; breuibus. huic temporibus parē, sed
 retro actum appellari constat anapæston. media inter longas breuis
 faciet amphimacrum, sed frequentius eius nomen est creticus. longa
 inter breues amphibrachys huic contrarius, longis breuem præce-
 dentibus bacchius, cui contrarius palmbacchius erit, tres breues
 choreū, quē tribrachyn dici uolunt, qui choreo trochæi nomen im-
 ponunt. totidē longæ molosson efficiunt. horum pedum nullus nō in
 orationē uenit, sed quo quæq; sunt tēporibus pleniores, longisq; sylla-
 bis magis stabiles, hoc grauiorem faciunt orationē, breues celerē, ac
 mobilem utrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus est uelocitate tar-
 dū, & segne, et hoc ubi pondus exigitur præceptis, ac resultans meri-
 to damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortasse momenti, quod et longis
 longiores, & breuibus sunt breuiores syllabæ, ut quāuis neq; plus
 duobus temporibus, neq; uno minus habere uideantur, ideoq; in me-
 tris omnes breues, longæq; inter se obseßæ sunt pares, lateat tamen
 nescio quid, si quicquam supersit, aut desit. Nā uersuum propria con-
 ditio est. Ideoq; in his quædam etiā communes. ueritas uero q̄a pati-
 tur æque breuem esse, uel longam uocalem, cū est sola, quā cū eam
 consonantes una, plures uel præcedunt. Certe in dimensione pedum,
 syllaba, quæ est breuis insequēte alia uel breui, quæ tamen duas pri-
 mas

- mas consonantes habeat, sit longa, ut
 » Agrestem tenui musam meditaris auena. nam licet gre breuis
 sit, fecit tamen longam a priorem. Dat igitur illi aliquid ex suo tem-
 pore, quomodo? nisi habet plus, q̄ quæ breuissima, qualis ipsa esset de-
 tractis consonantibus, nunc unū tempus accomodat priori, & unū
 accipit a sequente, ita duæ natura breues positione sunt temporum
 quatuor. Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut
 alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset, quem nō
 sit necesse in oratione deprehendi. licet enim pæonem sequatur E pho-
 rus inuentum a Thrasy-macho, probatum ab Aristotele, dactylumq̄;
 ut temperatos breuibus, ac longis, fugiat spondeum, trochæumq̄; alte-
 rius tarditate, alterius celeritate damnata, & herous, qui est idem
 dactylus Aristoteli amplior, iambus humanior uideatur, choreum, ut
 nimis currentem damnet, eiq̄; chordacis nomen imponat, eademq̄;
 dicant Theodectes, ac Theophrastus. similia post eos Halicarnasæus
 Dionysius, irrumpent etiam ad inuitos, nec semper illis heroo, aut
 pæone suo, quem quia uersus raro facit, maxime laudant, uti licebit,
 ut sint tamen alijs alijs crebriores, non uerba facient, quæ neq̄; augeri,
 nec minui, nec sicut modulatione produci, aut corripipi possint, sed
 transmutatio, & collocatio. Pleriq̄; enim ex commissuris eorum, uel
 diuisione fiunt pedes, quo fit, ut iisdē uerbis alijs, atq̄; alijs uersus fiat,
 ut memmi quendā non ignobilem poëtam ita lusisse,
 » Astra tenet cœlū, mare classes, area misset. Hic retrorsum fit
 sotadeus, itemq̄; sotadeo adiungat retro trimetros,
 » Caput exeruit mobile pinus repetita. miscendi ergo sunt, curan-
 dumq̄; ut sint plures, q̄ placent, et circumfusi bonis deteriores lateant.
 nec uero in literis, syllabisq̄; natura mutatur, sed refert quæ cū quaq̄;
 optime coeat. Plurimū igitur authoritatis, ut dixi, et ponderis habēt
 longæ, celeritatis breues, quæ si miscentur q̄busdam longis, currunt,
 si continuantur, exultant acres, quæ ex breuibus ad longas insurgūt,
 leniores, quæ a longis in breues descendūt. optime incipitur a longis,
 » recte aliquando a breuibus. ut nouum crimen. leuius, ut. Animad-
 » uerti iudices. Sed pro Cluentio recte, quod initium partitioni simile
 est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq̄; e longis firmissima est, sed
 cludent et breues, quibus habeatur indifferens ultima, neq̄; enim ego
 ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliquid uacan-
 tis temporis, ex eo, quod insequitur accedere, aures tamen consu-
 lens meas intelligo multum referre, utrum ne longa sit, quæ clu-
 dit, an pro longa. neq̄; enim tam plenum est dicere. incipiētē timere.

quàm illud ausus est confiteri. Atqui si nihil refert, brevis an longa sit ultima, idem pes erit, uerū nescio quomodo sedebit hoc, illud subsistet, quo moti quidam longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod brevis ex longa accipit, huic quoq; accederet, nec solum refert quis claudat, sed quis antecedit. Retrorsum autem quæ plus tribus, uq; si non ternas syllabas habebunt, repetendi sunt. Absit tamen pœtica observatio, neq; minus duobus, alioquin pes erit, nō numerus. potest tamen uel unus esse dichoreus, si unus est, qui constet ex duobus choreis. Itemq; pæon, quod est ex choreo, & pyrrhichio, quæ aptum initijs putant, uel contra qui est e' tribus breuibus & longa, cui clausulam assignant, de quibus fere' duobus scriptores huius artis loquuntur, alios omnes quotcunq; sint temporum, quæ ad rationem pertineant, pæonas appellant. Est & dochimus, q' fit ex bacchio, et iambo, uel iambo, & cretico stabilis in clausulis, & seuerus. Spondeus quoq; quo plurimū est Demosthenes usus, morā semper per se habet, optime præcedet eum creticus, ut in hoc, de quo ego nihil dicā, nisi depellendi criminis causa. Illud est, quod supra dixi multū referre, uno'ne uerbo pedes sint duo comprehensi, an uterq; liber, sic enim fit forte criminis causa, molle archipirata, mollius si tribrachis præcedat facilitates, temeritates. Est enim quoddam ab ipsa diuisione uerborum latens tempus, ut in pentametri medio spondeo, q' nisi alterius uerbi in fine, alterius in initio constet, uersum non efficit. Potest etiā si minus bene, præponi anapæstus. muliere non solū nobili, uerum etiam nota. tum anapæstus, & creticus, iambus quoq; qui est utroq; syllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. sed & spondeus iambo recte præponitur. Iisdem in armis fui. tum spondeus, & bacchius, sic enim fiet in ultimis dochimus. in armis fui. Ex ijs, quæ supra probaui, apparet molosson quoq; clausulæ conuenire, dum habeat ex quocunq; pede ante se breuem. Illud scimus ubicunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit spondeus præcedente pyrrhichio, ut. iudicij Iuniani. et adhuc peius priore pæone. ut Brute dubitauit. nisi potius hoc esse uelimus dactylum, & bacchium. Duo spondei non fere' coniungi patiuntur, quæ in uersu quoq; notabilis clausula est, nisi cum id fieri potest ex tribus quasi membris. Cur de profugis nostris copias comparatis contra nos? una syllaba, duabus, una. Ne dactylus quidem spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & sibi iungitur. Venenum timeres. uel choreum, & spondeum ante se amat, ut * uenenum timeres. contrarius quoque qui est, cludet, nisi si
ultimam

ultimam longā esse uolumus, optimeq; habebit ante se molosson. * ci
 bis respersum, aut bacchium. quod hic potest nos possemus. Sed ueri-
 us erit claudere choreum præcedenti spondeo. Nam hic potius est nu-
 merus. nos possemus. & romanus sum. Claudet & dichoreus, si pes
 idē sibi ipsi iungetur, quo Asiani sunt usi plurimum. Cuius exēplum
 Cicero ponit. Patris dictū sapiēs, temeritas filij cōprobauit. uel acci-
 piet ante se choreum, & pyrrhichium. Omnes prope ciues uirtute.
 gloria. dignitate superabat. Claudet & dactylus, nisi eum observatio
 ultimæ creticum facit, ut. muliercula nixus in litore. Habebit ante
 bene creticum, & iambum, spondeum male, peius choreum. Cludit
 amphibrachus. Q. Ligarium in Africa fuisse. si non eum malumus
 esse bacchium. Non optimus est trochæus, si ultima est breuis, qđ
 certe sit necesse est, alioquin quomodo claudet, qui placet plerisq; di-
 choreus? illa observatione ex trochæo fit anapæstus. Idem trochæus
 præcedente longa fit pæon, quale est. si potero, & dixit hoc Cicero.
 obstat inuidia. Sed hoc initys dederunt. Cludit & pyrrhichius
 choreo præcedente. nam sic pæon est. omnes ij, qui in breues excidūt,
 minus erunt stabiles, nec alibi fere' satis apti, quā ubi cursus ora-
 tionis exigitur, & clausulis non intersistitur. Creticus est initys opti-
 mus. Quod precatus a' dijs immortalibus sum. et clausulis. In con-
 spectu populi R. uomere postridie. Apparet uero quā bene eum
 præcedant uel anapæstus, uel ille, q' uidetur fini aptior, pæon. Sed &
 se ipse sequitur. seruare quamplurimos. sic melius, quā choreo præ-
 cedente. Quis non turpe duceret? si ultima breuis pe, longa sit. sed
 fingamus. si non turpes duceret. Sed hic est illud inane, quod dixi.
 Paululum enim moræ damus inter ultimum, atq; proximum uerbū,
 at turpe illud, interuallo quodam producimus, alioquin sit exultan-
 tissimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? sicut, illo ore spi-
 ritum excipere liceret. si iungas lasciuī carminis est, sed interpunctis
 quibusdam, & tribus quasi initys fit plenum authoritatis. Nec ego
 cum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alij essent, sed quid fere'
 accideret, quod in præsentia uideretur, optimum ostendi. & quidem
 optime est sibi iunctus anapæstus, ut q' sit pentametri finis, uel rhy-
 thmos, q' nomen ab eo traxit. Nā ubi libido dominatur innocentie
 leue præsidium est. Nam synalæphe facit, ut ultimæ syllabæ pro una
 sonent. Mollior fiet præcedente spondeo, uel bacchio. ut si mutes idē.
 leue innocentie præsidium est. Non me capit (ut a' magnis uiris dissen-
 tiam) pæon, qui est ex tribus breuibus, & longa. Nam est ipse una
 plus breui anapæsto, facilitas, & agilitas. quod quid ita placuerit ijs

non uideo, nisi quod illum fere probauerint, quibus loquendi magis, quam orandi studiū fuit. nam & ante se breuibus gaudet pyrrhichio, et choreo nostra facilitas. at præcedente spondeo, tū plane finis est trimetri, cum sit per se quoque ei contrarius. principis merito laudatur, nam & primam stabilem, et tres celeres habet, tamen hoc quoque meliores alios puto. Totus uero hic locus non ideo tractatur à nobis, ut oratio, quæ ferri debet, ac fluere demetiendis pedibus, ac ppendendis syllabis consenscat. Nam id tum miseri, tum in minimis, occipati est. Neque enim qui se totum in hac cura consumpserit, potioribus uacabit, siquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, tesseras (ut ait Lucretius) struet, & uermiculate inter se lexis committet. nonne ergo refrigeretur, sic calor, & impetus pereat, ut equorum impetum quæ dirigit, minuit, & passus qui æquat, cursum frangit. quasi numeri non fuerint in compositione deprehensi, sicut poema nemo dubitauerit perito quodam initio fuisse, & aurium mensura, & similiter decurrentium spatiorum observatione esse generatum, mox in eo reperiendos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa scribendi exercitatio, ut ex tempore etiā similia fundamus. neque uero tam sint intuenti pedes, quam uniuersa comprehensio, ut uersum facientes, totum illum decursum, non sex, uel quinque partes, ex quibus constat uersus, aspiciunt. Ante. n. carmen ortum est, quam observatio carminis. indeque illud,

» Fauni, uatesque cænebant, ergo quæ in poemate locum habet uersificatio, eū in oratione compositio. Optima autem illa iudicant aures, quæ plena sentiunt, & parum expleta desiderant, & fragoris offenduntur, lenibus mulcentur, & contortis excitantur, et stabilia probant, clauda deprehendunt, redūdantia, & nimia fastidiunt. Ideoque docti rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatem. Quædam uero tradi arte non possunt, mutandus est casus, si durius is, quo cæperamus, feratur. num in quem transeamus ex quo præcipi potest? figuræ laboranti etiam compositioni uariatæ sæpe succurrunt, quæ? cū orationis, tum etiā sententiæ, num præscriptum eius rei ullum est? occasio nibus utendū, & cum re præsentis deliberandum. Enim uero spatia ipsa, quæ in hac quidem parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia, & abscissa sunt? Cur in circunductionibus etiam cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur?

» Neminem uestrum ignorare arbitror iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi, atque hanc opinionem populi R. fuisse. Cur hosce potius quam hos? neque enim erat asperum, rationem fortasse non reddam,

sentiam esse melius, cur non satis sit. sermonem vulgi fuisse. Cōpositio enim patiebatur, ignorabam, sed ita ut audio hoc animus accipit plenum sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt, ne quis satis forte quid seuerum, quid iucundum sit intelligere, faciat quod natura duce melius quam arte, sed naturis ipsis ars merita. Illud profus oratoris scire, ubi quoque genere compositionis sit utendum. Ea duplex observatio, altera, quæ ad pedes refertur, altera, quæ ad cōprehensiones, quæ efficiuntur ex pedibus, et de ijs prius. Diximus igitur esse incisa, membra, circuitus, incisum, quantum mea fert opinio, erit sensus non expleto numero conclusus, plerisque pars membri. Tale enim, quo Cicero utitur. domus tibi deerat, at habebas, pecunia superabat, at egebas. Fiunt autem etiam singulis uerbis incisa. ut diximus testes dare uolumus, incisum est, diximus. Membrum autem est sensus numeris conclusus, sed a toto corpore abruptus, et per se nihil efficiens, id enim callidos homines. perfectum est, at remotum a ceteris uim non habet, ut per se manus, et pes, et caput, et os est excogitatum. quando ergo incipit corpus esse? cum uenit extrema conclusio. quæ quasi nostrum fefellit, id uos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam putat. Itaque fere incisa et membra musta sunt, et conclusionem utique desiderant. periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehensionem, continuationem, circumscriptionem. Genera eius duo sunt, alterum simplex, cum sensus unus longiore ambitu circunducitur, alterum, quod constat membris, et incisis, quæ plures sensus habent. aderat ianitor carceris, et carnifex prætoris. et reliqua. Habet periodos membra minimum duo, medius numerus uidentur quatuor, sed recipit frequenter et plura. modus eius a Cicerone, aut quatuor senarijs uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatus, præstare debet, ut sensum concludat, sit aperta, ut intelligi possit, non immodica, ut memoria contineri membrum longius tardum, breuius stabile est. Vbiunque acriter erit, et instanter, pugnaciterque dicendum membratim, cæsimque dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet, adeoque rebus accommodanda compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat, et cum dicente æque audientem inhorrescere. membratim plerumque narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, et uelut laxioribus nodis resoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, sed ornandi narrantur, ut in Verrem proserpine raptus, hæc enim lenis, et fluens contextus decet. periodos apta proœmijs maiorum causarum, ubi solitudine. commendatione. miseratione res eget. Item communibus locis, et

in omni amplificatione, sed poscitur tum austeram, si accuses, tum fusam, si laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum est, quod sit amplius compositionis genus, cum iudex non solum rem tenet, sed etiam captus est oratione, & se credit actori, et uoluptate iam ducitur. Historia non tam finitos numeros, quam orbem quendam, contextumque desiderat. namque omnia eius membra conexa sunt. quoniam lubrica est, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehensis, gradum firmant, continent, & continentur. Demonstratiuum genus omne fusiores habet, liberioresque numeros. Iudiciale, & concionale, ut materia uarium est, sic etiam ipsa collocatione uerborum, ubi iam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus, secunda tractanda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatus, alia sublimius, alia pugnacius, alia gratius, alia grauius esse dicenda? Grauius. sublimibus. ornatis longas magis syllabas conuenire, ita ut lenia spatium. sublimia, et ornata claritatem quoque uocum poscant, potius quam his contraria, magis laudare, breuibus argumenta. partitiones, iocos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaque componemus prooemium uarie, atque ut eius sensus postulabit. Neque enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compositionem esse prooemii, ut apud Asinium dixit. Si Caesar ex omnibus mortalibus, qui sint, ac fuerint, posset huic causae disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit. non quia nequam hoc haud bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principijs recusem. Nam iudicis animus uarie praeparatur, tum miserabiles esse uolumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Haec ut sunt diuersa natura, dissimilem componendi quoque rationem desiderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone? pro Cluentio? pro Ligario? Narratio fere tardiores, atque (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes, & nominibus maxime mistos. Nam & uerbis, ut saepius pressa est, ita interim insurgit. sed docere, & infigere animus res semper cupit, quod minime festinantium opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acra, & citata, pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis utentur. Non dum enim ita ut trochaeis, quae celeria quidem, sed sine uiribus sunt. Verum quamuis sint breuibus, longisque mista, non tamen plures longas, quam breues habentia. Illa sublimia spatiosas, clarasque uoces habet. amant amplitudinem. dactyli quoque, ac paeonis etiam si maiori ex parte syllabis breuibus, temporibus tamen satis pleni. Aspera contra iambis ma-

xime concitantur, non solum quod sint e' duabus modo syllabis, eoq; frequentiore quasi pulsum habent, quæ res lenitati contraria est, sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, et a' breuibus in longas nituntur, & crescunt. Ideoq; meliores chorei, qui a' longis in breues cadunt. Summissa, qualia in epilogis, sed lentas & ipsa, sed minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam & superiorem cõpositionem, quam quidem scire nos doceremus, sed sit necesse est tarda, & supina. Verum nisi ex uerbis, atq; sententijs per sese id quaeritur, satis odiosa esse non poterit. Deniq; ut semel finiam, sic fere cõponendum, quomodo pronuntiandũ erit. an non in proœmijs plerũq; summissi? nisi cum in accusatione concitandus est iudex, aut aliqua indignatione complendus. In narratione pleni, atq; expressi? In argumentis citati, atq; ipso etiam motu celeres simus? ut in iocis, ac descriptionibus fusi, ac fluentes. In epilogis plerunq; deiecti, et infracti, atq; corporis quoq; motus sua quaedam tempora, & ad signa pedũ, non minus saltationi, quàm modulationibus adhibet musica ratio numerorum. Quid non uox ad artus accommodatur, natura ipsarum, de quibus dicimus, rerũ? quo minus id mirum in pedibus orationis, cũ debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata siuere. Itaq; ubi est necesse, affectamus etiam tumorem, qui spondeis, atque iambis maxime continetur,

- » Hyperoargus, scepra mihi liquit Pelops. At ille comicus æque senarius, quẽ trochaicum uocant, pluribus choreis, q' trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,
- » Quid igitur faciam, non eam? ne nunc quidem? Aspere uero, & male dicunt. Dixit etiam in carmine iambis crassantur,
- » Quis hoc potest uidere? quis potest pati?
- » Nisi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuersum autem si sit necesse, duram potius, atq; asperam compositionem malim esse, quàm effœminatam, & eneruam, qualis apud multos, & quotidie magis lasciuimus. scilicet in tonorum modis saltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, et in eosdẽ semper pedes ire. Nam & uersificandi genus est unam legem omnibus sermonibus dare, & id cum manifesta affectatio est, cuius rei maxime cauenda suspicio est, tũ etiam tædiũ ex similitudine, ac sacietatẽ creat, quodq; est dulcius magis pdit, amittitq; et fidẽ, & affectus, motusq; omnis, q' est in hac cura deprehẽsus, nec potest ei credere, aut propter eũ dolere, et irasci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quaedã quasi

soluenda de industria sunt, quaedam illa maximi laboris, ne laborata uideantur, sed neq; longioribus, quam oportet, hyperbaticis compositioni seruiamus, ne quae eius gratia fecerimus, propter eam fecisse uideamur. Et certe nullum aptum, atq; idoneum uerbum praetermittimus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non commode inseri possit, nisi quod in euitandis eiusmodi uerbis non decorem compositionis quaerimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulgisse compositioni, quam Atticos, quibus minus in uerbis habeant uarietatis et gratiae, nec uitium dixerim, si Cicero a Demosthene paululum in hac parte desciuit. Sed quae sit differentia nostri, Graeciq; sermonis explicabit summus liber. Compositio (nam finem imponere egresso destinatum modum uolumini festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, conuinctio, numerus. Ratio in adiectione, detractio, mutatione usus pro natura rerum, quas dicimus, cura magna, ut sentiendi, atque loquendi prior sit, dissimulatio curae praecipua, ut numeri sponte fluxisse non arcessiti, et coacti esse uideantur.

M. FABII Q V I N T I L I A N I O R A
T O R I A R U M I N S T I T U -
T I O N U M L I B E R
D E C I M U S .

De copia uerborum.

ED HAEC eloquendi praepcepta sicut cognitio
ni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi
ualent, nisi illis firma quaedam facilitas, quae apud
Graecos *ἀέρις* nominatur, accesserit. quam scriben-
do plus, an legendo, an dicendo consequamur, so-
lere quaeri scio, quod esset diligenti nobis exami-
nandum cura, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti.
Verum ita sunt inter se connexa, et indiscreta omnia, ut si qui flexus
iisdem defuerint, frustra sit in caeteris laboratum. Nam neq; solida,
atq; robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stylo uires acce-
perit. Et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore fuit.
Qui autem scierit quo sint quaeq; modo dicenda, nisi tanquam in
procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam,

uelut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipue ne-
 cessariū est, sic ad efficiendū oratorem maximi protinus erit momen-
 ti. Nam cū sit in eloquendo oratoris officium positum, dicere ante oīa
 est, atq; hinc initium eius artis fuisse manifestum est, proximam de-
 inde imitationem, nouissimam scribendi quoq; diligentiam, sed ut
 pueniri ad summam nisi ex principijs non potest, ita procedente iam
 opere, minima incipiunt esse, quæ prima sunt. Verum nos non quo
 modo instituendus orator hoc loco dicimus (nam id quidem aut satis,
 aut certe uti potuimus dictum est) sed ut athlætam, qui omnia iam
 pdidicerit a præceptore, nimirū quo genere exercitatis ad certam
 na præparandus sit, ita eum, qui res inuenire, & disponere sciet, uer-
 ba quoq; & eligendi, & collocandi rationem perceperit, instruamus,
 qua in oratione quæ dicere quamoptime, quamfacillime possit. Nō ergo
 dubium est, quin ei uelut opes sint quædam parandæ, e' qbus ubi-
 cunq; desideratum erit, possit ei occurrere copia rerum, ac uerborū.
 sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis communes, uerba in
 uniuersas paranda, quæ si in rebus singulis essent, singula minorem
 curam postularent. Nā cuncta sese cū ijs protinus rebus offerret, sed
 cū sint alijs alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus effi-
 cientia, aut melius sonantia, debent esse non solū nota omnia, sed in
 promptu, atq; ut ita dicam, in conspectu, ut cū se iudicio dicētis ostē-
 derint facilis ex his optimorum sit electio, & quæ idē significarent
 solitos sæpe dicere, quo facilius & occurrat unū ex pluribus, & cū
 esset usui aliquod breue intra semetipsos rursus considerant, effugiē-
 dæ repetitionis gratia sumunt aliud, quo idem intelligi posset, quod
 cum est puerile, & cuiusdam infelicis operæ, tum etiā utile parum.
 turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proxi-
 mum quodq; nobis autem copia cū iudicio paranda est, uim orandi,
 non circulatoriā uopluptatem spectantibus. Id autem consequemur
 optima legendo, atq; audiendo, non enim solū nomina ipsa rerū co-
 gnoscimus hac cura, sed cui quodq; loco sit aptissimū. Omnibus enim
 fere, uel præter pauca, quæ sunt parū uerecunda, in oratione locus
 est. nam scriptores iamborum, ueterisq; comœdiæ etiam in illis sæpe
 laudātur, sed nobis nostrū opus interim tueri satis est. Omnia uerba
 exceptis de qbus dixi, sunt alicubi optima, & humilibus interim,
 et uulgaribus opus est, et quæ cultiore in parte uidetur sordida, ubi
 res poscit, proprie dicuntur. hæc ut sciamus, atq; eorū nō significatio-
 nem modo, sed formas etiā, mensurasq; norimus, et ubicunq; erunt

posita conueniant, nisi multa lectione, atque auditione assequi nō possumus, cum omnem sermonem auribus primum accipiamus, propter quod infantes a mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si uerba quaedam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris intersit, ut ensis, & gladius, alia, quæ etiam si propria rerum aliquarum sine nomine τροπικῶς, tamen quasi ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum, & mucro. nā per abusionem sicutarios etiam omnes uocamus, qui eadem telo quocūq; commiserint. Alia circuitu uerborum plurium ostendimus, quale est,

- Et pressi copia lactis. plurima uero mutatione figuramus. Scio, non ignoro, & non me fugit, non me præterit, & quis nescit? nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet. nam & intelligo, & sentio, & uideo sæpe idem ualent, quod scio. quorum nobis ubertatem, ac diuitias dabit lectio, ut non solum cum occurrerint, sed etiam cum oportet, utamur. Nō semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi recte dixerim uideo, ita de uisu oculorum intelligo. nec ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed ut copiosus uerborum sit paratus, ita non uerborum tantum gratia legendum, uel audiendū est. Nam omniū, quæcūq; docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis, quæ traduntur, artibus, cum eo, qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, & sequi iam suis uiribus possit, quia quæ doctor præcipit, orator ostendit. Alia uero audientes, alia legentes magis adiuant. Et excitat qui dicitur spiritu ipso nec imagine, & ambitu rerū, sed rebus incendit. uiuunt enim omnia, & mouentur. Excipimusq; noua illa uelut nascentia cū fauore, ac solitudine, nec fortuna modo iudicij, sed etiam ipsorum, qui orant, periculo afficiuntur, præter hæc uox, et actio decora cōmendat, quid qsq; locus postulabit, pronuntiandi uel potentissima in dicēdo ratio, & ut semel dicā, pariter omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter, aut suus cuiusq; fauor, aut ille laudatium clamor extorquet. pudet enim dissentire, & ab illis tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cū interim et uitiosa pluribus placeant, et a corrogatis laudentur etiā quæ non placent. Sed e contrario quoq; accidit, ut optime dictis gratiā praua iudicia nō referant, lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ affigere uelis. repetimus autē, et tractamus, et ut abos māsos, ac prope liquefactos dimittimus, quo facilius

quo facilius digerantur. Ita lectio nō cruda, sed multa iteratione mol-
lita, & uelut confecta memoriæ, imitationiq; tradatur, ac diu non
nisi optimus quisq; & qui credentem sibi minime fallat, legendus est,
sed diligenter, ac pene ad scribendi sollicitudinem, nec per partes mo-
do scrutanda omnia, sed plectus liber utiq; ex integro resumendus,
præcipue oratio, cuius uirtutes frequenter ex industria quoq; occultan-
tur, sæpe enim præparat dissimulatim insidias orator, atq; in prima
parte actionis dicit quæ sunt in summa profutura, itaq; suo loco mi-
nus placent adhuc nobis quare dicta sunt ignoratibus. Ideoq; erūt
cognitis omnibus repetenda. Illud uero utilissimum nosse eas causas,
quarum orationes in manus sumpsimus, et quoties continget utrinq;
habitas legere actiones, ut Demosthenis, & Aeschinis inter se contra-
rias, ut Seruij Sulpitij, & Messalæ, quorum alter pro Aufidia, con-
tra dixit alter, ut Pollionis, & Cassij reus Aspernas est, aliasq; pluri-
mas, quin etiam si minus pares uidebuntur, aliquæ tamen ad cogno-
scendam litium quæstionem recte requirentur, ut contra Ciceronis
orationes, Tuberonis in Ligarium, & Hortensij pro Verre. quin etiam
easdem causas utile erit scire. Nā pro domo Ciceronis dixit Calidius.
& pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit. Etiam
si egisse eum Cornelius Celsus falso existimat, & Pollio & Messala
defenderunt eosdem, & nobis pueris insignes. pro Voluseno Catulo
Domitij Afri, Crispi, Passieni, Decam Lælij orationes ferebantur, neq;
id statim legenti persuasum sit, omnia, quæ omnes auctores dixerūt,
utiq; esse perfecta. nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, &
indulgent ingeniorum suorum uoluptati, nec semper intendunt ani-
mum, nonnunquam fatigantur. cum Ciceroni dormire interim nō
modo Demosthenis oratio, uerū etiam Homerus ipse uideatur. summi
enim sunt homines tamen, acciditq; ijs, qui quicquid apud illos repe-
ritur, dicendi legem putent, ut deteriora imitentur. Id enim est faci-
lius, ac se abunde similes putant, si uitia magnorum consequantur,
modeste tamen, & circumspecto iudicio de tantis uiris pronuntiandū
est, ne (quod plerisq; accidit) damnent quæ non intelligunt. At si neces-
se est in alteram errare partem, omnia eorū legentibus placere, quàm
multa displicere maluerim. plurimum dicit oratori conferre Theo-
phrastus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium sequuntur, neq;
immerito. nanq; ab ijs & in rebus spiritus, et in uerbis sublimitas,
& in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, præcipueq;
uelut attrita quotidiano actu forensi ingenia optime rerum talium
blandicia reparatur. Ideoq; in hac lectione Cicero reuoluescēdū putat,

Quintil.

z

meminerimus tamen nō per omnia poetas esse oratori sequēdos, nec libertate uerborum, nec licentia figurarum, genus ostentationi comparatum, & prater id, quod solam petit uoluptatem, & eam fugendo non falsa modo, sed etiam quaedam incredibilia seclatur, patrocinio quoq; aliquo iuari, quod alligati ad certam pedum necessitatem nō semper uti proprijs possint, sed repulsi a recta uia necessario ad eloquendi quaedam diuerticula confugiant, nec mutare quaedam modo uerba, sed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur. nos uero armatos stare in acie, & summus de rebus decernere, & ad uictoria niti decet. Neq; ego arma squalere situ, ac rubigine uelut, sed fulgore munita esse, q̄ terreat, qualis est ferri, quo mens simul, uisusq; perstringatur, non qualis auri, argentiq; imbellis, & potius habēt periculosus. Historia quoq; alere orationem quodam molli, iucundoq; suato potest. Verum & ipsa sic est legenda, ut sciamus plerasq; eius uirtutes oratori esse uitandus. Est enim proxima poetis, et quodammodo carmen solutum est, & scribuntur ad narrandum, non ad probandum, totumq; opus non ad intuitum rei, pugnamq; praesentem, sed ad memoriā posteritatis, & ingenij famam componitur. ideoq; ei uerbis liberioribus, et remotioribus figuris narrandi tedium euitat. Itaq; ut dixi, neq; illa sallustiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas, atq; eruditus potest esse perfectius, apud occupatum uarijs cogitationibus iudicē, & saepius ineruditum captanda nobis est, neq; illa Liuij lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quaerit. Adde quod M. Tullius neq; Thucydidem q̄dem, aut Xenophontem utiles oratori putat, quanquam illius bellicū canore, huius ore musas locutas esse existimet, licet tamen nobis in digressionibus uti uel historico nonnunquam nitore, dum in ijs, de quibus erit quaestio, meminerimus non athletarū toros, sed militum lacertos esse, nec uersicolore illā, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti uestem bene ad forensem puluerem facere. Est & alius ex historijs usus, & is q̄dem maximus, sed non ad praesentem pertinens locū ex cognitione rerum, exemplorumq; quibus in primis instructus esse debet orator, nec omnia testimonia expetat a litigatore, sed pleraq; ex uetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola criminibus odij, et gratiae uacant. A philosophorū uero lectione, ut essent nobis multa petenda uitio factum est, aliās oratorū, qui quidem illis optima sui operis parte cesserunt. Nam & de iustis, honestis, utilibus, ijsq; quae sine contraria, & de rebus diuinis maxime dicūt, & argumentantur acriter. Et altercationibus, atq; interrogationibus ora-

tozem

torem futurum optime Socratici præparant. Sed ijs quoq; adhibendū est simile iudicium, ut etiam cum in rebus uersemur iisdem, non tamen eandem esse conditionem sciamus litium, ac disputationum fori, & auditorij præceptorum, & periculorum. Credo exacturos plerosq; cum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiūgamus operi, qui sint, quæ in authore quoq; præcipua uirtus, sed per se q; singulos infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uersuum, de Romanis tantum oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis suæ, quibus cū uiuebat, exceptis Cæsare, atq; Marcello, silentium egerit. quis erit modus, si et illos, qui postea fuerunt, & græcos oēs, & philosophos persequemur? Fuerit igitur breuitas illa tutissima, quæ apud Liuiū in epistola ad filiū scripta legendos Demosthenem, ac Ciceronem, tum ita ut quisq; esset Demostheni, & Ciceroni simillimus. Non est dissimulanda nostri quoq; iudicij summa, paucos, & uix ullum ex ijs, qui uetustatem ptulerunt, existimo posse reperiri, qui iudiciū adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliqd, cum se Cicero ab illis quoq; uetustissimis authoribus ingeniosis qdem, sed arte carentibus plurimū fateatur adiutū, nec multo aliud de nobis sentio, quod enim quisq; in ueritate tumens, potensq;, ne minima qdem alicuius certæ fiducia partis memoriā artis sperauerit. q; si quis est, intra primos statim uersus deprehendetur, et citius nos dimittet, quàm ut eius nobis magno tēporis detrimento constet experimentū, sed non qcqd ad aliquā partē scientiæ ptinet, protinus ad faciendā etiā ὀρασιῶν, de qua loquimur, accōmodatū. Verum ante, quàm de singulis loquar, pauca in uniuersum de uarietate opinionū dicenda sunt. Nā qdā solos ueteres legēdos putant, neq; in ullis alijs esse naturalē eloquētiā, et robur uiris dignū arbitrantur. Alios recens hæc lasciuia, delitiāq;, et oīa ad uoluptatē multitudinis imperrite cōposita delectāt, sunt etiā q; rectū dicendi genus se q; uolunt. alij pressa demū, et tenuia, atq; quæ minimū ab usu quotidiano recedāt, sana, et uere attica putāt. Quosdā elatior ingenij uis, et magis concitata, & alias spiritus plena capit. Sunt etiā lenis, & nitidi, et cōpositi generis nō pauci amatores, de qua differentia disserā diligentius, cū de genere dicēdi querēdū erit. Interim summa, q; a et à qua lectione petere possit, quæ cōfirmare facultatē dicēdi uolunt, attingam paucis (sunt. n. eminentissimi) excerpere in animo est, facile est autem studiosis, q; sint is simillim, iudicare, ne q; squā queratur omissos forte aliquos, quos ipse ualde probet. Fateor. n. plures legēdos esse, q; q; nominabūtur. Sed nūc genera ipsa lectionū, quæ præcipue cōuenire in-

tendentibus, ut oratores fiant, existimem, persequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiendum putat, nos ita rite coepturi ab Homero uide-
mur. Hic enim quem admodum ex Oceano dicit ipse amniū uim, fon-
tiumq; cursus initium capere, omnibus eloquentiae partibus exemplū,
& ortum dedit. hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in paruis
proprietas superauit. Idem lætus, ac depressus, iucundus, & grauis,
tum copia tum breuitate mirabilis, nec poetica modo, sed oratoria uir-
tute eminentissimus. Namq; ut de laudibus, exortationibus, consolationi-
busq; taceam, nonne uel nonus liber, quo missa ad Achillem lega-
tio continetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel dicta in se-
cundo sententiae omnes litiū, ac consiliorum explicant artes? Affectus
quidem uel illos mutes, uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui
non in sua potestate hunc auctorem habuisse fateatur. Age uero nonne
utriusq; operis sui ingressus in paucissimis uersibus legem proemiorū
non dico seruauit, sed constituit? Nam & beneuolum auditorem inuo-
catione dearum, quas praesidere uatibus creditum est, et intentum pro-
posita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter comprehensa
facit. Narrare uero quis breuius, quam qui mortem nuntiat Patro-
cli? quis significantius potest, quam qui Curetum, Aetholorumq; praelium
exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa
rerum, & argumenta, caeteraq; probandi, ac refutandi, sunt ita mul-
ta, ut etiam qui de artibus scripserunt, plurima earum rerum testimo-
nia ab hoc poeta petant. Nam & epilogus quidem quis inquam poterit
illis rogantis Achillem priam precibus aequari? Quid in uerbis, sen-
tentis, figuris, dispositione totius operis, nonne humani ingenij modum
excessit? ut magni sit uiri uirtutes eius, non emulatione, quod fieri
non potest, sed intellectu sequi. Verum hic omnes sine dubio & in omni
genere eloquentiae procul a se reliquit. Heroicos tamen praecipue ui-
delicet quia clarissima in materia similis comparatio est. Raro assur-
git Hesiodus, magnaq; pars eius in nominibus est occupata, tamen uti-
les circa praecpta sententiae, lenitasq; uerborum, & expositionis pro-
babilis, daturq; ei palma in illo mediocri genere dicendi. Contra in
Anthimacho uis, & grauitas, & minime uulgare eloquendi genus ha-
bet laudem, sed quamuis ei secundos fere grammaticorum consensus deferat,
& affectibus, & iucunditate, & dispositione, et omnino arte deficiat,
ut plane manifeste appareat quanto sit aliud proximum esse, aliud
secundum, paruasim ex utroq; mistum putant, in eloquendo neutriusq;
aequare uirtutes, alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione
superari. Apollonius in ordinem a grammaticis datum non uenit, quia Ari-
starchus

starchus, atq; Aristophanes poëtarum iudices neminem sui temporis in numerum redegerunt, nō tamen contemnendū edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquā sit oratio, sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed musa illa rustica, & pastoralis non forum modo, uerum ipsam etiam urbem reformdat. Audire uidetur undiq; congerētes nomina plurimorū poëtarū, quid Hercules acta nō bene pisan-dros? quid Nicandrum frustra secuti Macer, atq; Virgilius? Quid Euphorionem frustra transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idē nunquam certe conditorū chalcidico uersu carminum fecisset in bucolias mentionem. Quid Horatius frustra Tyrteū Homero subiungit? nec sane quisquam est tam procul a cognitione eorū remotus, ut nō indicē certe ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utiq; damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid, sed ad illos iam perfectis, constitutisq; uiribus reuertemur, quod etiam in cœnis grandibus sæpe facimus, ut cū optimis satiati simus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata sit. Tunc & elegiā uacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus, secundas confessione plurimorū Philætas occupauit. Sed dum assequimur illā firmā, ut dixi, facilitatē, optimis assuescendū est, & multo magis, q̄a multorū lectione formanda mens, & ducendus color. Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborū ad hæc maxime pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cū ualida, tum breues, uibrantesq; sententiæ, plurimū sanguinis, atq; neruorum, adeo ut uideatur q̄busdam, quod qdē minor est, materiæ esse non ingenij uitiū. Nouem uero lyricorum longe Pindarus princeps spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum, uerborumq; copia, & uelut quodā eloquentiæ flumine, propter quæ Horatius eū merito credidit nemini imitabilē. Stesichorus quā sit ingenio ualidus, materiæ quoq; ostendunt, maxima bella, & clarissimos continentem duces, et epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul, loquendoq; debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, uidetur æmulari proximus Homerum potuisse, sed redundat, atq; effunditur, quod ut est reprehendendum, ita copię uitium est. Alcæus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua tyrannos insectatur, multum etiam moribus confert, in eloquendo quoq; breuis, & magnificus, & diligens, & plurimū Horatio similis, sed in lusus, et in amores descēdit, ma-

Quintil.

z iii

ioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioquin sermone proprio, & iucunditate quadam commendari potest, præcipua tamen eius in commouenda miseratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis authoribus præferant. Antiqua illa comædia cum sinceram illam sermonis attici gratiam propè sola retinet, tum foecundissimæ libertatis, et si est in sectandis uitijs præcipua, plurimùm tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, et elegans, & uenusta, & nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut summiior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius auctores, Aristophanes tamen, & Eupolis, Cratinusq; præcipui. Tragoedias primus in lucem Aeschylus protulit sublimis, & grauis, & grandiloquus, sæpe usq; ad uitiũ, sed rudis in plerisq; & incompositus propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poëtis Athenienses permiserunt. Suntq; eo modo multi coronati, sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles, atq; Euripides, quorum in dispari dicendi uia uter sit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idq; ego sanè, quando ad præsentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, ijs, qui se ad agendum comparant, utiliorem longe Euripidem fore. Nanq; is & in sermone, quo ipsum reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, & sonus sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, & in ijs, quæ a sapientibus tradita sunt, pene ipsis par, & in dicendo, atq; respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro disertis, comparandus. In affectibus uero cum omnibus mirus, tum in ijs, qui miseratione constant, facile præcipuus, & admirandus maxime est, ut sæpe testatur, & eum secutus, quanquã in opere diuerso Mænanther, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus ad cuncta, quæ præcipimus, efficienda sufficiat, ita omnem uitæ imaginem expressit, tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas, ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. nec nihil profecto uiderunt, qui orationes, quæ Charisy nomine eduntur, a Mænanthro scriptas putant, sed mihi longe magis orator probari in opere suo uidetur, nisi forte aut alia mala iudicia, quæ epithrepones, epicleros, lectos habent, aut meditationes in Sophocle, & nomothethe hypobolimæo non omnibus oratoris numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum esse declamatoribus puto, quoniam ijs necesse est secundum conditionem controuersiarum plures subire personas patrum, filiorum, maritorum,

rum,

rum, militum, rusticorum, diuitum, pauperum, irascentium, precantium, mitium, asperorum. In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poeta decor, atque ille quidem omnibus eiusdem operis authoribus abstulit nomen, et fulgore quodam suae claritatis tenebras obduxit. habent tamen alij quoque comici, si cum uenia legantur, quaedam quae possis decerpere, et praecipue Philemon, qui ut prauis sui temporis iudicijs Menandro saepe praelatus sit, consensu tamen omnium meruit credi esse secundus. Historiam multi scripsere praecclare, sed nemo dubitat longe duos caeteris praefereudos, quorum diuersa uirtus laudem pene est parem consecuta. Densus et breuis, et semper instans sibi Thucydides. dulcis, et candidus, et effusus Herodotus. ille conatatis, hic remissis affectibus melior. ille concionibus, hic sermonibus. ille uir, hic uoluptate. Theopompus ijs proximus, ut in historia praedictis minor, ita oratori magis similis, ut qui ante quam est ad hoc opus sollicitatus, diu fuerit orator. Philistus quoque meretur, qui turb.e, quamuis bonorum post hos authorum eximatur, imitator Thucydidis, et ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus (ut Isocrati uisum) calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. longo post interuallo temporis natus Timagenes, uel hoc ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam noua laude reparauit. Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. Sequitur oratorum ingens manus, ut cum decem simul Athenis aetas una tulerit, quorum longe princeps Demosthenes, ac pene lex orandi fuit, tanta uis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam neruis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet inuenias. Plenior Aeschines, et magis fusus, et grandiori similis, quo minus strictus est, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Dulcis in primis, et acutus Hyperides est, sed minoribus causis, ut non dixerim utilior, magis par. his aetate Lysias maior, subtilis, atque elegans, et quo nihil si oratori satis sit, docere queras perfectius. nihil enim est inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti, quam magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus, et compositus, et palaestrae quam pugnae magis accommodatus. Omnes dicendi ueneres sectatus est, nec immerito, auditorijs enim se non iudicijs compararat, inuentione facilis, honesti studiosus, in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. Neque ego in his, de quibus sum locutus, has solas uirtutes, sed has praecipuas puto, nec caeteros parum

fuisse magnos. quinetiam Phalereum illum Demetrium (quanquam
 is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij habuisse et
 facundiae fateor, uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est fere
 ex atticis, qui dici possit orator, quem tamen in illo medio genere dicen-
 di praefert omnibus Cicero. Philosophorum, ex quibus plurimum se
 traxisse eloquentiae M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem
 esse praecipuum? siue acumne differendi, siue eloquendi facultate
 diuina quadam, et homerica. multum enim supra prosam orationem,
 et quam pedestrem graeci uocant, surgit, ut mihi non hominis ingenio,
 sed quodam delphico uideatur oraculo instinctus. Quid ego comemor-
 rem Xenophontis illam iucunditatem in affectata? sed quam nulla affe-
 ctio consequi possit, ut ipsae sermonem gratiae finxisse uideantur. Et
 quod de Pericle ueteris comediae testimonium est, in hunc transferri
 iustissime possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi deam.
 Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? quid Aristotelem? quem
 dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate,
 an inuentionum acumne, an uarietate operum clariorem putem.
 Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo
 quoque nomen traxisse dicatur. Minus indulgere eloquentiae Stoici uete-
 res, sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo, probandoque quae insti-
 tuerant, plurimum ualuerunt, rebus tamen acuti magis quam, id quod
 sane non affectant, oratione magnifici. Idem nobis per Romanos quo-
 que authores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud
 nos Virgilius auspiciatissimum dederit exordium, omnium eius gene-
 ris poetarum graecorum, nostrorumque illi haud dubie proximus. Vt
 enim uerbis iisdem, quae ab Afro Domitio iuuenis accepi, quae mihi in-
 terroganti, quem Homero crederet maxime accedere. Secundus inquit,
 est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio. Et hercle, ut illi na-
 turae diuinae, atque caelesti cesserimus, ita curae, et diligentiae, uel ideo in
 hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, et quanto eminentioribus
 uincamur fortasse aequalitate pensamus. Caeteri omnes longe sequun-
 tur. Nam Macer, et Lucretius legendi quidem, sed non ut operari
 id est ut corpus eloquentiae faciant, elegantes in sua quisque mate-
 ria, sed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in his, per
 quae nomen est assecutus, interpretis operis alieni, non spernendus qui-
 dem, uerum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium sicut
 sacros uetustate lucos adoremus, in quibus gradia, et antiqua robora, iam
 non tantam habent speciem quam religionem. Propiores alij ad hanc phra-
 sin, de qua loquimur, magis utiles. Lasciuis quidem in heroicis quan-
 quam

quã Ouidius, & nimium amator ingenij sui, laudandus tamen par-
 aus. Cornelius autẽ Seuerus, et si uersificator quã poëta melior,
 si tamen, ut est dictum, ad exemplar primi libri bellum siculum per-
 scripsisset, uindicaret sibi iure secundum locum, sed eum consumari
 mors immatura nõ passa est, puerilia tamen eius opera, & maximã
 indolem ostendunt, & admirabilem præcipue in ætate illa recti ge-
 neris uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amissimus -
 uehemens, & poëticum ingenium Salei Bassi fuit, nec ipsum senectu-
 te maturauit, Rabirius, ac Pedito nõ indigni cognitione, si uacet. Lu-
 canus ardens, & concitatus, & sententijs clarissimus, & ut dicã, quã
 sentio, magis oratoribus, quã poëtis numerandus. Hos nominaui-
 mus, quã Germanicum Augustum ab institutis studijs deflexit cura ter-
 rarum, parumq; dijs uisum est esse eum maximum poëtarũ? Quid
 tamen ijs ipsis eius operibus, in quã donatus imperio iuuenis successer-
 rat, sublimus, doctius, omnibus deniq; numeris præstantius. Quis
 enim caneret bella melius, quã qui sic gerit? quem præidentes stu-
 dijs deã propius audirent? cui magis suas artes aperiret familiare nu-
 men Mineruæ? Dicent hæc plenius futura secula. Nunc enim cætera=
 rum fulgore uirtutum laus ista præstringitur, nõs tamen sacra litera=
 rum colentes feras Cæsar, si non tacitum hoc præterimus. & Virgi-
 liano certe uersu testamur,

Inter uictrices ederã tibi serpere lauros. Elegia græcos quoq;
 pronocamus, cuius mihi tersus, atq; elegans maxime uidetur author
 Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroq; lasciuior, sicut
 durior Gallus. Satyra quidem tota nostra est, in qua primus insi-
 gnem laudem adeptus est Lucilius, q; quosdam ita deditos sibi adhuc
 habet amatores, ut eum non eiusdem modo operis authoribus, sed
 omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum
 ab Horatio dissentio, qui Luciliũ fluere lutulentum, & esse aliquid,
 quod tollere possis, putat. Nam eruditio in eo mira, & libertas, atq;
 inde acerbitas, & abunde salis. Multo est tersior, ac purus magis
 Horatius, & ad notandos hominũ mores præcipuus. multum et ueræ
 gloriæ, quamuis uno libro, et Persius meruit. Sunt clari hodie quoq;
 & qui olim nominabuntur. Alterũ illud est & prius satyræ ge-
 nus, quod non sola carminum uarietate mustum condidit Terentius
 Varro uir Romanorum eruditissimus, plurimos hic libros, et doctis-
 simos cõposuit peritissimus linguæ latinæ, et omnis antiquitatis, &
 rerũ græcarũ, nostrarumq; plus tamen scientiæ collaturus quã elo-
 quentiæ. Iambus non sanẽ a Romanis celebratus est, ut proprium

QVINTILIANI

opus, a' quibusdam interpositus, cuius acerbitas in Catulo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi epodos interuenire non reperiatur. At lyricorū idem Horatius fere' solus legi dignus. nam et insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis, et gratiæ, & uarijs figuris, et uerbis felicissime audax. si quem adijcere uelis, is erit Cessius Bassus, quē nuper uidimus, sed eum longe præcedunt ingenia uiuentiū. Tragediæ scriptores Aaius, atq; Pacuuius clarissimi grauitate sententiarum, uerborumq; pondere, & authoritate personarum. Cæterū nitor, & summa in excolendis operibus manus magis uideri potest temporibus, quàm ipsis defuisse, uirium tamen Aaius plus tribuitur, Pacuuium uideri doctiorem, q̄ esse docti affectant, uolunt. Iam Varij Thyestes cuilibet græcorum comparari potest. Ouidij Medea uidetur mihi ostendere quantum uir ille præstare potuerit, si ingenio suo temperare, quàm indulgere maluisset. Eorum, quos uiderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem senes parum tragicum putabant, eruditione, ac nitore præstare confitebantur. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro musas Epi Stolonis sententia plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latine loqui uellent, licet Cæciliū ueteres laudibus ferant, licet Terentij scripta ad Scipionem Africanum referantur, quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent, uix leuem consequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse romanus non recipere uideatur illam solis concessam atticis uenerem, quando eam ne græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utnamq; non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus mores suos fessus. At historia non cesserit græcis, nec opponere Thucydidi Sallustum uerear, nec indignetur Herodotus sibi æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clarissimiq; candoris, tum in concionibus supra quàm enarrari potest, eloquentem, ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata, sed affectus quidem, præcipue eos, qui sunt dulciores, ut parissime dicam, nemo historicorum commendauit magis. Ideoq; immortalē illam Sallustij uelocitatem diuersis uirtutibus consecutus est. Nā mihi egregie dixisse uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm similes, qui & ipse a' nobis auditus est clarus ingenio, & sententijs crebrior, sed minus pressus, quàm historiæ auctoritas postulat, quam paulum ætate præcedens eum Bassus Aufidius egregie utique in libris belli germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam uiribus minor. Superest adhuc

Et exornat ætatis nostræ gloriam uir seculorum memoria dignus,
 qui olim nominabitur, nunc intelligitur, habet amatores, nec imme-
 rito, ut libertas, quanquam circumsis quæ dixisset, ei nocuerit, sed
 elatum abunde spiritum, et audaces sententias deprehendas, etiam
 in ijs, quæ manent. Sunt et alij scriptores boni, sed nos genera de-
 gustamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uero uel præcipue
 latinam eloquentiam parem facere græcæ possunt. Nam Ciceronem
 cuiusq; eorum fortiter opposuerim, nec ignoro quantam mihi con-
 citem pugnam, cum præsertim non id sit propositi, ut eum Demo-
 stheni comparem hoc tempore. neque enim attinet, cum Demo-
 sthenem in primis legendum, uel ediscendum potius, putem, quorum
 ego uirtutes plerasq; arbitror similes, consilium, ordinem, diuidendi,
 præparandi, probandi rationem. omnia deniq; quæ sunt inuentionis.
 In eloquendo est aliqua diuersitas. densior ille, hic copiosior. ille con-
 cludit astrictius, hic latius pugnat. ille acumne semper, hic frequen-
 ter, et pondere. illi nihil detrahi potest, huic nihil adici. curæ plus
 in illo, in hoc naturæ, salibus certe, et commiseratione, qui duo plu-
 rimum affectus ualent, uincimus, et fortasse epilogos illi mos ciuita-
 tis abstulerit. Sed et nobis illa, quæ attica mirantur, diuersa latini
 sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidē, quanquam sunt
 utriusq; nulla contentio est. Cedendū uero in hoc, quod et ille prior
 fuit, et ex magna parte Ciceronem quantus est fecit. Nam mihi ui-
 detur M. Tullius, cum se totum ad imitationem græcorum contulisset,
 effinxisse uim Demosthenis, copiam platonis, iucunditatem Iso-
 cratis. nec uero quod in quoq; optimum fuit studio consecutus est tan-
 tum, sed plurimas, uel potius omnes ex se ipso uirtutes extulit, im-
 mortalis ingenij beatissima ubertas. non enim pluuias (ut ait Pinda-
 rus) aquas colligit, sed uiuo gurgite exundat, dono quodam providen-
 tiæ genitus, in quo totas uires suas eloquentia experiretur. Nam
 quis docere diligentius, mouere uehementius potest? cui tanta unquā
 iucunditas affuit? ut ipsa illa, quæ extorquet, impetrare eum
 credas, et cum transuersum uisua iudicem ferat, tamen ille non
 rapi uideatur, sed sequi. Iam omnibus, quæ dicit tanta autho-
 ritas inest, ut dissentire pudeat, nec aduocati studium, sed testis, aut
 iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ uix singula
 quisquam intentissima cura consequi posset, fiunt illaborata, et
 illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio præ se fert tamen feli-
 cissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis
 suæ regnare in iudicijs dictus est, apud posteros uero idest conse-

Q VINTILIANI

cutus, ut Cicero iam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus, hoc propositum nobis sit exemplū. Ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Asinio Pollione inuentio, summa diligentia, adeo, ut quibusdam etiam nimia uideatur, et consilij, et animi satis, et nitore, et iucunditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri possit seculo prior. At Messala nitidus, et candidus, et quodammodo prae se ferens in dicēdo nobilitatem suam uiribus minor. C. uero Caesar si tantum foro uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illū eodē animo dixisse, quo bellauit, appareat, exornat tamen haec omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. Multū ingenij in Caelio, et praecipue in accusando, multa urbanitas, dignusque uir, cui et mens melior, et uita longior contigisset. Inueni quod Caluū praeferebant omnibus, inueni qui contra crederent eum nimia in se calumnia uerū sanguinem perdidisse, sed est et sancta, et grauis oratio. et castigata, et frequenter uehemens quoque. imitator est autem atticorum, fecitque illi properata mors iniuriam, siquid adiecturus, non siquid detractus fuit. insignem et Seruius Sulpitius non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa si cum iudicio legatur dabit imitatione digna Cassius Seuerus, quod si caeteris uirtutibus colorē, et grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter praecipuos foret. Nam et ingenij plurimum est in eo, et acerbitas mira, et urbanitas eius summa, sed plus stomacho, quam consilio dedit. Praeterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt autem alij multi disertij, quos persequi longum est. Eorum, quos uiderim, Domitius Afer, et Iulius africanus longe praestantissimi, uerborū arte ille, et toto genere dicendi praefereendus, et quē in numero ueterum locare non timeas, hic concitator, sed in cura uerborū nimius, et compositione nonnunquam longior. et translationibus parū modicus. Erant clara et nuper ingenia. nam et Trachallus plerumque sublimis, et satis apertus fuit, et quem uelle optima crederes, auditus tamen maior. nam et uocis quantam in nullo cognoui felicitas, et pronuntiatio uel scenis suffectura, et decora. Omnia denique ei, quae sunt extra, superfuerunt. Et Vibius Crispus compositus, et iucundus, et delectationi natus, priuatis tamen causis, quam publicis melior. Iulio secundo si longior contigisset aetas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim atque adiciebat caeteris uirtutibus suis, quod desiderari potest. id est autē, ut esset multo magis pugnax, ut saepius ad curā rerū ab elocutione respiceret. Caeterum interce-

ptus quoq; magnum sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod uelit gratia, tam candidum & lenis, & speciosum dicendi genus, tanta uerborum etiam quæ assumpta sunt proprietates, tanta etiam in quibusdā ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de oratoribus scribent, magnam eos, qui nunc uigent, materiam uere laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia, namq; & consummati iam patroni ueteribus æmulantur, et eos iuuenum ad optima tendentiū imitatur, ac sequitur industria. Super sunt qui de philosophia scripserint. quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui, ut ubiq; etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uero multoq; quàm in orationibus præstantior Brutus, sufficit ponderi rerum, scias eum sentire, quæ dicit. scripsit nõ parū multa Cornelius Celsus sceptos secutus, non sine cultu, ac nitore. Plaucus in stoicis rerum cognitioni utilis. in epicuris leuis qdem, sed non iniucundus tamen author est Catus. Ex industria Senecā in omni genere eloquentiæ uersatum distuli propter uulgatam falso de me opinionem, quia damnare eum, et inuisum quoq; habere sum creditus. Quod accidit mihi dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contendo. tum autē fere solus hic in manibus adolescentiū fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille nõ desisterat incescere, cū diuersi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. amabant autē eum magis, quàm imitabantur, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descēderat. Foret enim optandū pares, ac saltem proximos illi uiro fieri, sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingēda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodē modo dicere, Senecam infamabat, cuius et multæ alioquin, et magnæ uirtutes fuerunt. Ingenium facile, & copiosum, plurimū studiū, & multarum rerū cognitio, in qua tamen aliquando ab ijs, quibus inquirenda quædā mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem fere studiorum materiā. nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur, in philosophia parū diligens, egregius tamen uitiorum insectator fuit, multæ in eo, claræq; sententiæ, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraq; atq; eo pniciosissima, quod abundante dulcibus uitijs, uelles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. nã nisi aliqua contempsisset, si parū concupisset, si non omnia sua amasset, si rerū pondera minutissimis sententijs non fregisset, cōsensu po-

tius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legendus, uel ideo quod exercere potest utrumque iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo cura sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quae meliora uellet, quae quod uoluit, effecit.

De imitatione.

EX HIS, caeterisque lectione dignis authoribus, & uerborum sumenda copia est, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam ut inuenire primum fuit, estque praecipuum, sic ea, quae bene inuenta sunt, utile sequi, atque omnis uitae ratio sic constat, ut quae probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur, sic musica uocem docentium, pictores opera priorum, rustica probata experimento cultura in exemplum tuentur. Omnis denique disciplinae initia ad propositum sibi praescriptum formari uidemus. Et hercle necesse est aut similes, aut dissimiles bonis simus. Similem raro natura praestat, frequenter imitatio, sed hoc ipsum, quod tanto faciliore nobis ratione rerum omnium facit, quam fuit illis, qui nihil, quod sequeretur, habuerunt, nisi caute, & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, uel quia pigri est ingenij contentum esse illis, quae sunt ab illis inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quae sine exemplo fuerunt, si homines nihil nisi quod iam cognouissent faciendum sibi, aut cogitandum putassent? nempe nihil fuisset inuentum, cur igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? an illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quaerendum non eo ipso contemur, quod certe scimus inuenisse eos, quae quaesierint. Et cum illi, qui nullum cuiusquam rei haberint magistrum, plurima in posteros tradiderunt, nobis usus illarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? quemadmodum quidam pictores in id solum student, ut describere tabulas mensuris, ac lineis sciant. Turpe etiam illud est, esse contentum id consequi, quod imiteris. Nam rursus quod erat futurum, si nemo plus effecisset eo, quod sequebatur? Nihil in poetis supra Liuium Andronicum, nihil in historijs supra pontificum annales haberemus, ratibus adhuc nauigaremus, non esset pictura, nisi quae lineas modo extremas

umbrae, quae corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac si omnia p-
censeas, nulla sit ars, qualis inuenta est, nec intra initium stetit, nisi
forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut
nunc demum nihil crescat. nihil enim crescit sola imitatione. Quod si
prioribus adicere fas non est, quomodo sperare possimus ullum oratorem
perfectum? cum in ijs, quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus,
in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur, sed etiam quae summa non
appetent, contendere potius quam sequi debent. Nam qui agit, ut prior
sit, forsitan etiam si non transierit, aequabit. Eum uero nemo potest
aequare, cuius uestigijs sibi utique insistendum putat, necesse est enim sem-
per sit posterior, quae sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus face-
re, quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne
ipsa quaedem natura in hoc ita euauerit, ut non res, quae simillimae
uideantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alte-
ri simile est, necesse est minus sit eo, quod imitatur, ut umbra corpore, et
imago facie, et actus histrionum ueris affectibus, quod in orationibus
quoque euenit. Namque ijs, quae in exemplum assumimus, subest natura, et
uera uis. Contra omnis imitatio ficta est, et ad alienum propositum ac-
commodatur, quo fit, ut minus sanguinis, ac uirium declamationes ha-
beant, quam orationes, quod in illis uera, in his assimilata materia
est. Adde quod ea, quae in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, in-
genium, inuentiones, facilitas, et quaequid arte non traditur. Ideoque ple-
rumque cum uerba quaedam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos com-
positionis certos pedes, more a se quae elegerunt, effingi arbitrantur, cum
uerba intercedant, inualescantque temporibus, ut quorum certissima sit re-
gula in consuetudine, eaque non sua natura sint bona, aut mala, nam per
se soni tantum sunt, sed prout opportune, proprieque, aut secus collocata
sunt, et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa uarietate gratissi-
ma. Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorum exa-
minanda sunt omnia. Primum quos imitemur, nam sunt plurimi, quae similitu-
dinem pessimam cuiusque, et corruptissimam concupierunt. tum in ipsis, quos ele-
gerimus, quod sit, ad quod nos efficiendum comparemus. Nam in magnis quoque
authoribus incidunt aliqua uitiosa, et a doctis inter ipsos etiam mu-
tuo reprehensa, atque utinam tam bona imitantes dicerent melius, quam
mala peius dicant. Nec uero saltem ijs, quibus ad euitanda uitia iudicij
satis fuit, sufficiat imaginem uirtutis effingere, et solam (ut sic dixerim)
cutem, uel potius illas Epicuri figuras, quas e summis corporibus di-
cit effluere, hoc autem ijs accidit, quae non introspectis penitus uirtutibus
ad primum se uelut aspectum orationis aptarunt, et cum ijs felicissime

cessit imitatio, qui uerbis, atq; numeris sunt non multum differentes. uim dicendi, atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, fiuntq; pro grandibus, tumidi, pressis, exiles. fortibus, temerarij. lætis, corrupti. cōpositis, exultantes. simplicibus, negligētes. Ideoq; q horride, atq; incōposite quidlibet illud frigidum, & mane extulerunt, antiquis se pares credunt, qui carent cultu, atq; sententijs atticis scilicet q præcis sis cōclusionibus obscuri. Sallustum, atq; Thucydidem superant. tristes ac ieiuni pollionem æmulantur otiosi, & supini, siquid modo longius circumduxerunt, iurant ita Ciceronem locuturum fuisse. Nouerunt quosdam, q se pulchre expressisse genus illud huius cœlestis in dicendo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, esse uideatur. Ergo primū est, ut qd imitaturus est quisq; intelligat. Et quare bonū sit sciat, tum in suscipiendo onere consulat suas uires. Nam quaedam sunt inimitabilia, qbus aut infirmitas naturæ non sufficiat, aut diuersitas repugnet. nec cui tenue ingenium erit, sola uelit fortia, & abrupta. cui forte quidem, sed indomtum, amore subtilitatis, et uim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non persequatur. Nihil est enim tā indecens, quam cū mollia dure scunt. atq; ego illi præceptor, quem institueram in libro secundo credidi, non ea sola docenda esse, ad quæ quenq; discipulorum natura compositum uideret. nam & is adiunare debet, quæ in quoq; eorum inuenit bona, & quantum fieri potest, adijcere, quæ desunt, & emendare quaedam, et mutare. Receptor enim est aliorum ingeniorum, atq; formator. difficilius est naturam suā fingere. sed ne ille qdem doctor, quanquam omnia, quæ recta sunt, uelit esse in suis auditoribus quā plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poëtas nobis, & historicos in illis operibus oratores, aut declamatores imitandos putemus. sua cuiq; proposita lex. suus cuiq; decor est. nec comœdia in cothurnos assurgit. nec contra tragœdia socto ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliqd cōmune. id imitemur, quod cōmune est. Etiā solet hoc incōmodi accidere ijs, q se uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas ijs placuit alicuius, hanc etiā in leni, ac remisso causarū genere non exuant. si tenuitas, aut nuditas, in asperis, grauibusq; causis ponderi rerū parum respondeant, cū sit diuersa non causarū modo inter seipsas conditio, sed in singulis etiam partium causæ, sintq; q alia leniter. alia aspere. alia concitate. alia remisse. alia docēdi. alia mouendi gratia dicent, quorum omnium dissimilis, atq; diuersa inter se ratio est.

tio est. Itaq; ne hoc q̄dē suaserim uni se alicui proprie, quē p̄ omnia sequatur, addicere. Longe omniū perfectissimus græcorū Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius aliū. plurima ille, sed non q̄ maxime imitandus, & solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo M. Tullius dixit? Mihi q̄dem satis esset, si omnia consequi possem. quid tantum noceret, uim Cæsaris, asperitatem Coelij, diligentiam Pollionis, iudiciū Calui q̄busdam in locis assumere? Nam præter id, quod prudentis est, quod in quoq; optimum est, si possit suum facere, tum in tanta rei difficultate, unum intuentes uix aliqua pars sequitur. Ideoq; cum totū exprimere, quē elegeris, p̄cne sit homini inconcessum, pluriū bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in uerbis, illuc intendēdamens, quantū fuerit illis uiris decoris in rebus, atq; p̄sonis, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia etiā, quæ delectationi uideantur data, ad uictoriā spectant, quid agatur proœmio, quæ ratio et quàm uaria narrandi, quæ uis probandi, ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis sciētia, quantaq; laus ipsa popularis utilitatis gratia assumpta, quæ tum est pulcherrima, cū sequitur, non cum arcessitur. hæc si præuiderimus, tum ueræ imitabimur. Qui uero etiā propria ijs bona adiecerit, ut suppleat, quæ decrant, circuncidat siquid redūdabit, is erit, quē querimus, perfectus orator, quē nunc consumari potissimū oportebat, cū tanto plura exempla benedicendi supersunt, quàm illis, q̄ adhuc summi sunt, contigerant. nā erit hæc quoq; laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Qui modus scribendi sit.

AT HAEC Quidem auxilia extrinsecus adhibentur, in ijs autem, quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius, hunc optimum effectorem, ac magistrū dicendi uocat, cui sententiæ personam L. Crassi in disputationibus, quæ sunt de oratore assignando, iudiciū suum cum illius auctoritate coniunxit. Scribendum ergo q̄ diligentissime, & quamplurimum. nam ut terra altius effusa, generandis, alendisq; semnibus foecundior fit, sic profectus non a summo petitus, studiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet. nā sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & uerba in labris nascentia, illic ra-

Quintil.

dices, illic fundamenta sunt, illic opes, ueluti sanctiore quodam ærario
 condita, unde ad subitos quoque casus, cum res exiget proferantur. Vi-
 res faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, et usu
 non exhauriantur. nihil enim rerum ipsa natura uoluit magnum effici
 cito, præposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem, quæ nascen-
 di quoque hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus
 parentum continerentur. Sed cum sit duplex quaestio, quomodo, et
 quæ maxime scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primo uel
 tardus, dum diligens stylus, quæramus optima, nec primo se offeren-
 tibus gaudeamus. adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis. de-
 lectus enim rerum, uerborumque habendus est, et pondera singulorum
 examinanda, post subeat ratio collocandi, uersenturque omni modo nu-
 meri, non, ut quodque se proferet uerbum occupet locum, quæ quidem ut
 diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptori proxima.
 nam præter id, quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor
 quoque ille cogitationis qui scribendi mora refrigit, sic recipit ex inte-
 gro uires, et uelut repetito spatio sumit impetum, quod in certamine
 salendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, et ad illud, quod con-
 tenditur, spatium cursu ferantur. Vtque in iaculando brachia reduci-
 mus, et expulsuri tela nervos retro tendimus. Interim tamen, si fe-
 ret flatus, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. oia
 enim nostra, dum nascuntur, placent, alioquin nec scriberentur. Sed
 redeamus ad iudicium, et retractemus suspectam facilitatem, sic scripsisse
 Sallustium accepimus, et sane manifestus est etiam ex opere ipso la-
 bor. Virgilium quoque paucissimos die composuisse uersus author est
 Varrus. Oratoris quidem alia conditio est, itaque hanc moram, et so-
 licitudinem in iis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obti-
 nendum est, ut quam optime scribamus. celeritatem dabit consuetudo,
 paulatim res facilius se ostendent, uerba respondebunt, compositio se-
 quetur, cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt.
 Summa hæc est rei, cito scribendo non fit, ut bene scribatur, bene scri-
 bendo fit, ut cito. Sed tum maxime, cum facilitas illa contigerit, resista-
 mus, ac prohibeamus, et ferentes equos frenis quibusdam coercemus,
 quod non tam moram faciet, quam novos impetus dabit. Nec uero
 rursus eos, qui robur aliquod in sylo fecerunt, ad infelicem calum-
 niandi se poenam alligandos puto. Nam quomodo sufficere ciuilibus
 officiis possit, qui singulis actionum partibus infenscat? Sunt autem qui-
 bus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere, quam occurrit,
 uelint, increduli quidam, et de ingenio suo pessime meriti, qui dili-
 gentiam

gentiam putant facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere utros peccare ualidius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, et in silentium usque descendant nimia bene dicendi cupiditate, qua de re memini narrasse mihi Iulium secundum illum equalem meum, atque a me (ut notum est) familiariter amatum, mirae facundiae uirum, infinitae tamen curae, quid esset sibi a patre suo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioquin inter paucos, disertus, et dignus illa propinquitate. Is cum secundum scholae adhuc operam dantem tristem forte uidisset, interrogauit quae causa frontis tam obductae. nec dissimulauit adolescens tertium iam diem esse, ex quo omni labore, materiae ad scribendum destinatae non inueniret exordium, quo sibi non praesens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, nunquid tu inquit, melius dicere uis quam potes? Ita se res habet, curandum est, ut quamoptime dicamus, dicendum tamen pro facultate. ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Vt possimus autem scribere etiam plura, et celerius, non exercitatio modo praestabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio, si non resupini, spectantesque tectum, et cogitatione murmure agitantes expectauerimus quid obueniat, quid res postulat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, quo interim animo tandem ad scribendum accesserimus, sic nobis et initia, et quae sequuntur natura ipsa praestabit. Certa sunt enim pleraque, et nisi conuincamus in oculos incurrunt, ideoque nec indocti, nec rustici diu quaerunt unde incipiant, quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse quod latet, ne immutescamus alioquin, si nihil dicendum uideatur, nisi quod non inuenimus. Diuersum est huic eorum uitiu, quod primo quasi decurrere per materiam stylo quam uelocissimo uolunt, et sequentes calore, atque impetum ex tempore scribunt. Hanc syluam uocant, repetunt, deinde et componunt quae effuderant, sed uerba emendantur, et numeri manent, in rebus temere congestis, quae fudit leuitas, protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut caelandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in quibus fere plus calor quam diligentia ualet. Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium negligentiam damno, quod de illis dictandi delitium sentiam. Nam in stylo quodam quolibet properato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus. Ille, cui dicta-

mus, urget, atque interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi conscium infirmitatis nostrae timentes. Quo fit, ut non rudia tantum, et fortuita, sed impropria interim, dum sola est conueniendi sermonis cupiditas, effluant, quae nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, uelut offensator fuerit, inhibetur cursus, atque omnis, quae erat conceptae mentis intentio, mora, et interdum iracundia excutitur. Tum illa, quae apertiore animi motum sequuntur, quaeque ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere uultum, simul uertere latus, et interim obiurgare, quaeque Persius notat, cum leuiter dicendi genus significat,

10 Nec pluteum (inquit) caedit, nec demorsos sapit ungues, etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus. Denique ut semel, quod est potissimum, dicam, secretum, quod dictando perit, atque liberum arbitris locum, et quam altissimum silentium scribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit, non tamen protinus audiendi, qui credunt aptissima in hoc nemora, sylvasque, quod illa caeli libertas, locorumque amoenitas, sublimem animum, et beatiore spiritum parent, mihi certe iucundus hic magis, quam studiorum hortator uidetur esse secessus. Namque illa ipsa, quae delectent, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest, et quocumque respexit desinit intueri quod propositum fuerat. Quare sylvarum amoenitas, et praeter labentia flumina, et inspirantes ramus arborum aura, uolucrumque cantus, et ipsa late circumspecti libertas ad se trahunt, ut mihi remittere potius ista uoluptas uideatur cogitationem, quam intendere. Demosthenes melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri uox poterat, et ex quo nihil prospici potest, recipiebat, ne aliud agere mentem cogere oculi. Ideoque lucubrantes silentium noctis, et clausum cubiculum, et lumen unum uelut rectos maxime teneat. Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc praecipue bona ualetudo, quaeque eam maxime praestat, frugalitas necessaria est, cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem, refectionemque nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandum est, quam quod somno supererit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio, et abunde, si uacet, luas spatia sufficiunt. Occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio quoties ad eam integri, ac refectionem, optimum secreti genus. Sed silentium, et secessus, et undique

dique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non possunt semper contingere. Ideoq; non statim, si quid obstrepet, abiciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerum incommodis repugnandū, et hic faciendus usus, ut omnia, quæ impediunt, uincat intentio, quæ si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorū, quæ oculis, uel auribus incurfant ad animū pueniet. An non frequenter etiā fortuita hæc cogitatio præstat, ut obuios nō uideamus? et itinere deerremus? non consequemur idē, si & uoluerimus? Non est indulgendum causis desidie. nā si non nisi refecti, non nisi hilares, nō nisi omnibus alijs curis uacantes, studendū existimauerimus, semper erit, propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiujs, uel concione etiā, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cū in medio foro tot circumstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiā clamoribus erit subito continua oratione dicendū? si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire nō possumus? propter quæ ille idē tantus amator secreti Demosthenes in litore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret meditans consuebat concionū fremitus non expauescere. Illa quoq; minora, (sed nihil in studijs paruum est) non sunt transeunda, scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi, nisi forte uisus infirmior membranarū potius usum exigat, quæ, ut iuuant aciem, ita crebræ relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet genere contra uacua tabellæ, in quibus libera adijciendi sit excursio. nam interim pigritiā emendandi angustia faciunt, aut certe nouorum interpositione priora confundunt. Ne latus quidem ultra modum esse ceras uelim, expertus iuuenem studiosum alioquin, prælongos habuisse sermones, quia illos numero uersuum metiebatur, idq; uitium, quod frequenti admonitione corrigi nō potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus, in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinem, idest ex alijs, quàm qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpūt enim optimi nonnunquam sensus, quos neq; inserere oportet, nec differretutum est, quia interim elabuntur. interim memoriæ sui intentos ab alia inuentione declinant. Ideoq; optime sunt in deposito.

De emendatione.

SEQUITUR emendatio pars studiorū longe utilissima. Neq; enim sine causa creditum est, stylum non minus agere, Quintil. A iii

cum delet. Huius autem operis est adijcere, detrahere, mutare, sed facilius in ijs, simpliciusq; iudiciū quæ replenda, uel deijcienda sunt. Premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriātia astringere, inordinata digerere, soluta cōponere, exultantia coercere duplicis operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda, quæ fugerant. Nec dubium est optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum uelut noua, atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra quasi recentes foetus blandiantur. sed neq; hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad præsentis usus necesse est, & ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquā uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse, quod primū est, melius existiment quicquid est aliud, idq; faciant, quoties librum in manibus resumpserunt, similes medicis etiam integra secantibus, accidit itaq; ut cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima, non exterrat. Temporis quoq; esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & panegyricum Iſocratis, q; paratissime decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ scribenda sunt præcipue.

PROXIMUM est, ut dicamus quæ præcipue scribenda sunt. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus, quæ sunt materiæ, quæ prima, aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, & secundo, quo iam robustorum studijs ordinem dedimus. sed de quo nunc agitur, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere græca in latinum ueteres nostri oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissime præcipit, quin etiam libros Platonis, atq; Xenophontis edidit hoc genere translatos. Marco id Messalæ placuit, multæq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes, adeo, ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet, & manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nam & rerum copia græci authores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur nostris. Figuras uero, quibus maxime ornatur oratio, multas,

multas, ac uarias excogitandi etiam necessitas quædam est, quia ple-
 runq; a græcis Romana dissentiunt. sed etiam illa ex latinis conuer-
 sio multum & ipsa contulerit, ac de carminibus quidem neminem
 credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse sulpi-
 tius. Nam & sublimis spiritus attollere orationem potest, & uerba
 poëtica libertate audaciora, præsumunt eandem proprie dicendi fa-
 cultatem, sed & ipsis sententijs adijcere licet oratorium robur, &
 ommissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego παραρρασιϛ esse
 interpretationem tantum uolo. sed circa eosdem sensus certamen,
 atq; æmulationem. Ideoq; ab illis dissentio, qui uertere orationes la-
 tinas uetant, quia optimis occupatis quicquid aliter dixerimus, ne-
 cesse sit esse deterius. Nam neq; semper est desperandum aliquid il-
 lis, quæ dicta sunt, melius posse reperiri, neq; adeo iciunam, ac pau-
 perem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel nõ
 possit, nisi forte histrionum multa circa uoces easdem uariare gestus
 potest, orandi minor uis, ut dicatur aliquid præter quod in eadem
 materia nihil dicendum sit. sed esto neq; melius, quod inuenimus sit,
 nec par, est certe proximus locus. an uero ipsi nos bis, ac sæpius de
 eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam sententias, nisi
 forte contendere nobiscum possumus, cum alijs non possumus. Nam
 si uno genere duntaxat bene dicetur, fas erit existimari præclusam
 nobis a prioribus uiam in dicendo, nunc uero innumerabiles sunt
 modi, plurimæq; eodem uicæ ducunt, siue breuitatis gratia, siue co-
 piæ, alia translatis uirtus, alia proprijs, hoc oratio recta, illud figu-
 ra declinata commendat, ipsa deniq; utilissima est exercitationi diffi-
 cultas. Quid quod authores maximè sic diligentius cognoscuntur?
 Non enim scripta lectione secura transcurrimus, sed tractamus sin-
 gula, & necessario introspicimus. Et quantum uirtutis habeant, uel
 hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus, nec aliena tantum
 transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit, ut
 ex industria sumamus sententias quasdam, easq; uersemus quam-
 numerosissime uelut eadem cera aliæ, atque aliæ formæ duci solent.
 Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaq;
 materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, tempo-
 rum, locorum, dictorum, factorum diuersitate facile delitescet infir-
 mitas tot se undiq; rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offeren-
 tibus. Illud uirtutis iudiciũ est, fundere, quæ natura contracta sunt,
 augere parua, uarietatẽ similibus, uoluptatem expositis dare, et bene
 dicere multa de paucis. In hoc optimæ faciẽt infinitæ quæstiones, quas

uocari *θεός* diximus. Quibus Cicero iam princeps in re p. exerceri solebat. His confinis est destructio, & confirmatio sententiarum. nam cum sit sententia decretum quoddam, atq; preceptum, quod de reo, idem de iudicio rei quæri potest. tum loci communes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus, nam qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedentia copiose tractauerit, utiq; in illis plures excursus, recipientibus magis abundabit, eritq; in omnes causas gratus. omnes enim generalibus quæstionibus constant. nam quid interest Cornelius tri. pl. quod codicem legerit, reus sit, an quæramus, uioletur ne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitauerit. Milo Clodium recte ne occiderit, ueniat in iudiciū, an oporteat ne insidiatorem interfici, uel perniciosum reip. ciuem etiam si nõ insidietur. Cato Martiam honeste ne tradiderit Hortensio, an conueniat, necne res talis bono uiro de personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uero quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad ueritatem accommodatæ, et orationibus similes, non tantum dum adolescit iuuenis, sunt utilissimæ, quæ inuentionem, & dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consumatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim, atq; enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & assidua contentionum asperitate fatigata renouatur. Quapropter historiæ nonnunquam ubertas in aliqua exercendi styli parte ponenda, & dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athlætæ remissa quibusdam temporibus ciborum, atq; exercitationum certa necessitate, otio, & in cundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quod in hos quoq; studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & dure scat articulus, & ipse ille inuicem ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit, ac reparat hæc uelut sagina dicendi, sic adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulachris, usque adeo, ut difficilis ab ijs digressus sit assuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerit, umbra uera discrimina uelut quendam solem reformident. Quod accidisse etiam Portio latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur, ut cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur, ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto, ac parietibus uideretur. quare iuuenis, qui rationem inueniendi,

inueniendi, eloquendiq; a præceptoribus diligenter acceperit, quod non est infiniti operis, si docere sciant, et uel exercitationem quoq; modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur, iudicijs intersit quamplurimis, & sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator, tū causas uel easdem, quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiā alias, ueras modo, & utrunq; tractet, & quod in gladiatoribus fieri uidemus, de rhetoricis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. melius hoc quā reſcribere ueteribus orationibus, ut fecit Sextius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem litis nosse non posset ex sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coegerit in declamando, quā simillimum esse ueritati, & per totas ire materias, quarū nunc facillima, & maxime favorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo libro posui, frequens turba discipulorū, et consuetudo classiū certis diebus audiendarum, non nihil etiā persuasio patrū numerantiū potius declamationes, quā æstimantiū. Sed quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus præceptor maiore numero, quā sustineri possit, onerabit, & inanem loquacitatem recidet, ut omnia, quæ sunt in controuersia, non, ut qdam uolunt, quæ in rerū natura dicantur, & uel longiore potius dierū spatio laxabit dicendi necessitatem, uel materias sibi diuidere pmittet. Vna diligēter effecta plus proderit, quā plures inchoata, & quasi degustata. Propter quod accidit, ut nec suo loco quicquā ponatur, nec illa, quæ prima sunt, seruent suā legem, iuuenibus flosculos omniū partiū in ea, quæ sunt dicturi, congerentibus, quo fit, ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

De cogitatione.

PROXIMA stylo cogitatio est, quæ & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribendi laborem, extemporalemq; fortunam media quædā, & nescio an usus frequentissimi. Nā scribere nec ubiq; nec semper possumus, cogitationi temporis, ac loci plurimū est. Hæc paucis admodum horis magnas etiā causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiunatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neq; uero rerum ordinem modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed uerba etiam copulat, totamq; ita contextit orationē, ut ei nihil præter manum desit. nam memoriæ quoq; plerūq; inhæret si-

delius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri potest, aut subito, aut cito. Nam primū facienda multo stylo forma est, quæ nos nec cogitantes sequatur, tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint, mox per incrementa tam modica, ut one rari se labor ille non sentiat, augenda usu, & exercitatione multa continenda est, quæ quidem maxima ex parte memoria constat. Ideoq; aliqua mihi in illum locum differenda sunt. Eo tamen puenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus, tantum consequatur, ut etiā quæ cogitarit, quæq; scripserit, atque edidicerit, in dicendo fidē seruent. Cicero certe graecorum Metrodorum septiū, & Eriphylum Rhodium, nostrorumq; Hortensium tradidit, quæ cogitauerant ad uerbum in agendo retulisse. Sed si forte aliquis inter dicēdum effulserit extemporalis color non superstitione cogitatis, demum est inherendum, neque enim tantum habent curæ, ut non sit dādus & fortunæ locus. Cum sæpe etiam scriptis ea, quæ subito nata sunt, inserantur. Ideoq; totum hoc exercitationis genus, ita instituendū est, ut & digredi ex eo, & redire in id facile possimus. Nam ut primū est domo afferre paratam dicendi copiam, & certam, ita refutare temporis munera longe stultissimum est. Quare cogitatio in hoc præparatur, ut nos fortuna decipere non possit, adiunare possit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa, quæ complexi animo simus, fluant securā, ne soliatos, & respicientes, & una spe suspensos recordationis non sinant præuidere, alioquin uel extemporalē temeritatem malo, quā male coherentem cogitationem. Peius enim queritur retrorsus, quia cum illa desyderamus, ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quā ex materia. Plura sunt autē, si strictius utrūq; querendum est, quæ inueniri possunt, quā quæ inuenta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & contineatur.

MAXIMVS uero studiorum fructus est, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas, quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia cuilibus officijs renuntiabit, & solam scribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. nec enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium publicum polliceri, quod præsentissimis quibusq; periculis desit monstrare portum, ad quem nauis accedere, nisi lenibus uentis uectā non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, uel apud magistrā-

tus, uel representatis iudicijs, continuo agendi. Quarum si qua non dico cuiusque innocentium cuius, sed amicorum, ac propinquorum alicui euenerit, stabit ne mutus & salutarem petentibus uocem, statimque, si non succurratur, perituris, moras, & secessum, & silentium quaeret, dum illa uerba fabricentur, & memoria insidant, & uox, ac latus praeparatur. Qui uero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator imparatus ad casus? quid, cum aduersario respondendum erit, fiet? Nam saepe ea, quae opinati sumus, & contra quae scripsimus fallunt, ac tota subito causa mutatur. atqui ut gubernatori ad incursum quoque tempestatum, sic agenti ad uarietatem causarum ratio mutanda est. Quid porro multus stylus, & assidua lectio, & longa studiorum aetas facit? si manet eadem, quae fuit incipientibus, difficultas? perisse profecto confitendum est praeteritum laborem, cui semper idem laborandum est, neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. Id autem maxime hoc modo consequemur. Nota sit primum dicendi uia. neque enim prius contingere cursus potest, quam scierimus, quod sit, & qua perueniendum. nec satis est non ignorare, quae sunt causarum iudicialium partes, aut quaestionum ordinem recte disponere (quanquam ista sunt praecipua). sed quid quoque loco primum sit, quid secundum, ac deinceps, quae ita sunt natura copulata, ut mutari, aut interuelli sine confusione non possint. Quisquis autem uiam, qua sit ingrediendum discet, ducetur ante omnia rerum ipsa serie uelut duce, propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus seruant. deinde quid quoque loco quaerant scient, nec circumspectabunt, nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur, nec confundent ex diuersis orationem uelut salientes huc illuc, nec usquam insistentes. Postremo habebunt modum, & finem, qui esse citra diuisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus, quae proposuerint, peruenisse se ad ultimum sentient. Et haec quidem ex arte, illa uero ex studio, ut copiam sermonis optimi, quemamodum praecipuum est, comparemus. multo, ac fideli stylo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiam quae subito effusa sint, reddant, ut cum multa scripserimus, etiam multa dicamus. Nam consuetudo, & exercitatio facilitatem maxime parit, quae si paulum intermissa fuerit, non uelocitas illa modo tardatur, sed ipsum coit, atque concurrat. Quanquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus, semperque nostram uocem prouisa, &

formata cogitatio excipiat. Vix tamen aut natura, aut ratio in tam
 multiplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, dispositioni,
 elocutioni, ordini uerborum, rerumque; tum ijs, quae dicuntur, quae subiun-
 cturus est, quae ultra spectanda sunt adhibita uocis, pronuntiationis,
 gestus observatione una sufficiat. Longe enim praecedat oportet inten-
 tio, ac praese res agat, quantumque; dicendo consumitur, tantum ex ulti-
 mo prorogetur, ut donec perueniamus ad finem, non minus prospe-
 ctu procedamus, quam gradu, si non intersistentes, offensantesque; bre-
 uia illa, atque; concisa singultantium modo eiectioni sumus. Est igitur
 usus irrationabilis quaedam, quem graeci ἀλογον νοῖσιν uocant, qua ma-
 nus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione uersus, fle-
 xusque; eorum, et transitus intuentur, et ante sequentia uident, quam
 priora dixerunt. quo constant miracula illa in scenis pilariorum, ac
 uentilatorum, ut ea, quae emisserint, ultro uenire in manus credas, et
 qua iubentur decurrere. sed hic usus ita proderit, si ea, de qua locuti
 sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem non habet,
 in ratione uersetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui di-
 sposite, ornate, copiose dicat. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti sermonis
 contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis
 superfluere uideo, cum eo, quod si calor, ac spiritus tulit frequenter acci-
 dit, ut successum extemporalem consequi cura non possit, deum tunc
 affuisse, cum id euenisset, ueteres oratores, ut Cicero dicit, aiebant. sed
 ratio manifesta est. nam bene concepti affectus, et recentes rerum
 imagines continuo impetu feruntur, quae nonnunquam mora styli re-
 frigescent, et dilatae non reuertuntur. Vtque; uero cum infelix illa uer-
 borum caullatio accessit, et cursus ad singula uestigia restitit, non
 potest ferri contorta uis, sed ut optime uocum singularium cedat electio,
 non continua, sed composita est. Quare capiendae sunt illae, de quibus
 dixi, rerum imagines, quas uocari παρασείας indicauimus, omniaque;
 de quibus dicturi erimus, personae, quaestiones, spes, metus habenda in
 oculis, in affectus recipienda. pectus est enim, quod disertos facit, et
 uis mentis. ideoque; imperitis quoque; si modo sunt aliquo affectu concita-
 ti, uerba non desunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem
 unam, sed in plures simul continuas, ut si per aliquam rectam uiam
 mittamus oculos, simul omnia, quae sunt in ea, circaque; intuemur, non
 ultimum tantum uidemus, sed usque; ad ultimum. Addit ad dicen-
 dum etiam pudor stimulos. habet et dicendorum expectata laus. mirumque;
 uideri potest, quod cum stylus secreto gaudeat, atque; omnes arbitros
 reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, ut miles concen-

tu signorum excitatur. Namque et difficiliorem cogitationem exprimit, et expellit dicendi necessitas, et secundos impetus auget placendi cupido. Adeo praeonium omnia expectant, ut eloquentia quoque, quanquam plurimum habeat in se uoluptatis, maxime tamen praesenti fructu laudis, opinionisque ducatur. Nec quisquam tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere. sed sicut in cogitatione praecipimus, ita facilitatem quoque extemporalem a paruis initijs paulatim perducemus ad summam, quae nec perfici, nec contineri nisi usu potest. Caeterum peruenire eod debet, ut cogitatio, non utique melior sit ea, sed tutior, cum hanc facilitatem non in prosa modo multi sint consecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, et Lianius Archias. Credendum enim Ciceroni est, non quia nostris quoque temporibus non et fecerint quidam hoc, et faciant, quod tamen ipsum non tam probabile puto (neque enim habet aut usum res, aut necessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro praeparantur, utile exemplum. Neque uero esse unquam tantam fiduciae facilitatis, uelim ut non breue saltem tempus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quae dicturi sumus, dispicienda sumamus, quod quidem in iudicijs, ac foro datur semper. Neque enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. Declamatores quosdam peruersa ducit ambitio, ut exposita controuersia protinus dicere uelint. quin etiam, quod est in primis friuolum, ac scenicum, uerbum petant, quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia, et qui stultis eruditi uideri uolunt, stulti eruditis uidentur. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, et uis omnis intendenda rebus, et in praesentia remittendum aliquid ex cura uerborum. Si sequi utrumque non dabitur, tum et tardior pronuntiatio moras habet, et suspensa, ac ueluti dubitans oratio, ut tamen deliberare, non hesitare uideamur. Hoc, dum egredimur e portu, si nos non dum aptatis satis armamentis aget uentus, deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, et disponemus rudentes, et impleri sinus optabimus, id potius, quam se inani uerborum torrenti dare quasi tempestatibus, quae uolent, auferentur. Sed non minore studio continetur haec facultas, quam paratur. Ars enim semel percepta non capitur. Stylus quoque intermissione paulum admodum de celeritate perdit. promptum hoc, et in expedito positum exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum sumus iudicio, atque opinione solliciti. rarum est enim, ut satis se quisque uercatur, uel soli tamen dicamus potius, quam non omnino dicamus. Est alia

exercitatio cogitandi, totasq; materias, uel silentio, dum tamen quasi dicat intra se ipsum persequendi, quæ nullo non tempore, locoq; quando non aliud agimus, explicari potest, & est in parte utilior, quàm hæc proxima. Diligentius enim componitur quàm illa, in qua contextum dicendi intermittere ueremur. Rursus illa alia prior plus confert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipse, ut dixi, excitat oratorem, & iactatione manus, pedis supplensione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uero semper, & ubique. Neque enim ferè tam ullus est dies occupatus, ut nihil lucri (uelut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi, nec id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid loquimur, ubicunque sit, pro sua scilicet portione perfectum, scribendum certe nunquam est magis, quàm cum multa dicimus ex tempore, ita enim seruabitur pondus, & intrans illa uerborum facilitas in altum reducetur, sicut rustici proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducunt, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an utrunq; cum cura, & studio fecerimus, inuicem profit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit, si id non dabitur cogitandum, ab utroq; exclusi, debent tamen inuiti, ut neque deprehensus orator, neque litigator destitutus esse uideatur. Plerumque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, & utiq; initia scribant, cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium commentarijs ipsius apparet, sed feruntur aliorum quoque, & inuenti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, & in libris digesti, ut causarum, quæ sunt actæ a seruiio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed ij, de quibus loquor, commentarij, ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur esse compositi. Iam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit, quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles in hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellos quoque, qui manu teneantur, & ad quos interim respicere fas sit, illud quod Lenas præcipit, displicet mihi, ne in ijs, quæ scripserimus, uel in summas, siue in commentarios, & capita conferre. facit enim & discendi negligentiam hæc ipsa fiducia, & lacerat,

de deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem puto, quod non simus memoria persecuturi. Nam hoc quoque accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat presentem fortunam experiri, sic anceps inter utrumque animus aestuat, cum et scripta perdit, et non querit noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QUINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER VNDECIMVS.

De apte dicendo.

ARRATA, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi, cogitandiq; et ex tempore etiam, cum res poscet, orandi, proxima est cura, ut dicamus apte, quam uirtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat, quaeq; est, meo quidem iudicio, maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis uariis, et multiplex, conueniatq; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus, atque personis, non modo non illustrabit eam, sed et destruet, et uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba et latina, et significantia, et nitida, figuris etiam, numerisq; elaborata, nisi cum us, in quae iudicem duci, formariq; uolumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, paruum, limatumq; grandibus, laetum tristibus, lene asperis, muna supplicibus, summissum concitatis, trux, atque uiolentum iucundis adhibeamus, ut monilibus, et margaritis, ac ueste longa, quae sunt ornamenta foeminarum, deformatur uiri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, foeminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de oratore libro perstringit, neque tamen uideri potest quicquam omisisse, dicendo non omni cause, nec auditori, nec personae, nec tempori congruere orationis unum genus, nec fere pluribus in oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos Oratores, hominesq; eruditissimos dicat, satis habet partem hanc, uelut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse haec ei nota. Ideoq; breuius a se

Q V I N T I L I A N I

dici, quanquam sit fusus locus, tracteturq; a philosophis latius, nos
 institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discantibus
 tradimus. Ideoq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare
 notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo iu-
 dici conueniat, qd quaq; parte orationis petamus, ita nec uetera, aut
 translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando tra-
 ctabimus. neq; decurrentis contextu nitore circuitus, ubi diuidenda
 erit causa, & in partes suas digerenda. neq; humile, atq; quotidianū
 sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus.
 nec iocis lachrymas, nec ubi opus erit miseratione siccabimus. Nam
 ornatus omnis non tam sua, quam rei, cui adhibetur, conditione con-
 stat, nec plus refert, quid dicas, quam quo loco. Sed totum hoc apte di-
 cere, non elocutionis tantum genere constat, sed est cum inuentione cō-
 mune. nā si tantum habeant etiā uerba momentum, quanto res ipse
 maius? quarū quæ esset obseruatio suis locis subinde subiecimus. Illud
 est diligentius docendū, eum demum dicere apte, qui non solum quid
 expediat, sed etiā quid deceat inspexerit, nec me fugit plerunq; hæc
 esse coniuncta. Nam quod decet fere prodest, neq; alio magis animi
 iudicium conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. ali-
 quando tamen & hæc dissentiunt, quoties autem pugnabunt ipsam
 utilitatem uincet, quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturū
 ad absolutionem Socratis fuisse, quam si esset usus illo iudiciali gene-
 re defensionis, & oratione summissa, conciliasset iudicū animos sibi,
 crimenq; ipsum sollicitè redarguisset? Verū id minime eum decebat.
 Ideoq; sic egit, ut qui poenam suam honoribus summus esset aestima-
 turus. maluit enim uir sapientissimus, quod superesset ex uita sibi
 perire, quam quod præterisset. & quando ab omnibus sui tēporis
 parum intelligebatur, posterorum se iudicijs reseruauit, breui detri-
 mento iam ultime senectutis, æuum seculorum omnium consecutus.
 Itaq; quamuis Lysias, q̄ tum in dicendo præstantissimus habebatur,
 defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit, cum eam bonam
 q̄dem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet nō
 persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum, cū inte-
 rim persuadere deforme sit, non fuit hoc utile absolutioni, sed quod
 est maius, homini fuit, nos secundum cōmunem potius loquendi con-
 suetudinem, quam ipsam ueritatis regulam, diuisione hac utimur, ut
 ab eo, qd deceat, utilitatē separemus, nisi forte prior ille Africanius, q̄
 patria cedere, quam cū tribuno pl. humillimo contendere, de inno-
 centia sua maluit, inutiliter sibi uidetur cōsuluisse, aut. P. Rutilius, uel
 cum illo

cum illo pene socratico genere defensionis est usus, uel cum reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret nesciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectissimus quisq; animus utilia credit, si cū uirtute conferantur, despicienda iudicauerūt. Ideoq; perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neq; nos simus tā humiles, ut quæ laudamus, inuicilia credamus. Sed qualecūq; discrimen, raro admodum eueniet. Cæterum idem fere, ut dixi, in omni genere causarū & proderit, & decebit. Est autem quod omnes & semper, & ubiq; persuadere, ac dicere honeste, honesteq; facere deceat. contraq; neminem unquā ullo in loco turpiter. Minora uero, quæ sunt ex medijs plerunq;, sunt talia, ut alijs sint concedenda, alijs non sint, aut pro psona, tempore, loco, causa, magis, ac minus, uel excusata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus pleraq; neutro loco cōuenire. In primis igitur omnis sui uitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, affertq; audientibus non fastidium modo, sed plerunq; etiam odiū. habet enim mens nostra natura sublime quiddam, & erectum, & impatiens superioris. ideoq; abiectos, aut submittentes se libeter alleuamus, q̄a hoc facere tanquā maiores uidemur, et quoties discessit æmulatio succedit humanitas, at q̄ se supra modum extollit, premere, ac despiciere creditur, nec tā se maiorem, quā minores cæteros facere. Inde inuidet humiliores. nā hoc uitium est corū, qui nec cedere uolunt, nec possunt contendere, rident superiores, improbant bonos, plerunq; uero deprehendas arrogantium falsam de se opinionem, sed in ueris quoq; sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, quanquā is quidem rerū a se gestarum gloria maior, quā eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator, ac plerunq; illud quoq; non sine aliqua ratione fecit, aut enim tuebatur eos, q̄bus erat usus adiutoribus in opprimenda coniuratione, aut respondebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, seruata patriæ pœnam passus exilium, ut illorū, quæ egerat in consulatu, frequens commemoratio possit uideri non gloriæ magis quā defensionis data. Eloquētiā q̄dem cum plenissimam diuersæ partis aduocatis concederet, sibi nunquam in agendo immodice arrogauit. Illius sunt enim. Siquid est in me ingenij iudices, quod sentio quā sit exiguū. &, quo ingenio minus possum, subsidio mihi diligentiam comparauit. Quin etiam contra Q. Cæcium de accusatore in Verre constituendo, quamuis multū esset in hoc quoq; momētū uter ad agendū magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatē ma-

Quintil.

B

QVINTILIANI

gis illi detraxit, quàm arrogavit sibi, seq; non consecutum, sed omnia fecisse, ut posset eã consequi, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis aliena tamen persona uerũ de eloquentia sua dicit. Et aperte tamen gloriari nescio, an sit magis tolerabile, uel ipsa illa uitij huius simplicitate, quàm illa iactatione peruersa, si abundans opibus pauperem se, neget, nobilis obscurum, & potens infirmum, & disertus imperitum plane, et infantẽ uocet. Ambitiosissimum gloriandi genus est etiã deridere, ab alijs ergo laudemur. Nam ipsos (ut Demosthenes ait) erubescere etiam cum ab alijs laudabimur, decet. Neq; hoc dico non aliquando de rebus a se gestis oratori esse dicendũ. Sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte, quod tamen ita emendauit, ut necessitatem id faciendo ostenderet, inuidiamq; omnem in eum regereret, qui hoc se coegisset. Sed & M. Tullius sepe dicit de oppressa conuuratione Catilinæ, sed modo id uirtuti Senatus, modo prouidentie deorum immortalium assignat, plerunq; contra inimicos, atq; obtrectatores plus uendicat sibi. erant enim tuenda, cũ obijcerentur. In carminibus utinam peperasset, quæ non desierũt carere maligni.

- » Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ,
 - » - Fortunatam natam me consule Romam, & Iouem illũ, a quo in conalium deorum aduocatur, & Mineruam, quæ omnes eum artes edocuit, quæ sibi ille secutus quædam græcorũ exempla permiserat. Verum eloquentiæ, ut indecora iactatio, ita nonnunquam concedenda fiducia est. nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contẽptum'ne me? non uideo, nec in uita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij quid despiciere possit Antonius.
 - » & paulo post apertius. An decertare mecum uoluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est, quid enim plenius? quid uberius? q̃ mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præsumentem partes suas, nec hoc oratori contingere inter aduersarios, quod Pythagoræ inter discipulos contigit, potest, ipse dixit. sed istud magis, minus'ue uitiosum est pro p̃sonis dictum. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, authoritate, quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandũ sit aliqua moderatione, sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex seipso petet, qđ fuisset tumidius, si criminis loco negasset Cicero equitis Romani esse filium se defendente. At ille fecit hoc etiã
- favorabile

favorabile coniungendo cum iudicibus dignitatem suam. Equitis
 autem Romani esse filium criminis loco poni ab accusatoribus, neque
 nobis iudicantibus oportuit, nec defendētib; nobis. Impudens tu-
 multuosa, iracunda actio, omnibus indecora, sed ut quisque aetate, digni-
 tate, usu praecedat, magis in ea reprehēdendus. Videas autē rixatores
 quosdā, neque iudicū reuerentia, neque agendi more, ac modo contineri.
 quos ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis, quam in agen-
 dis causis, nihil pensi habere. profert enim mores plerumque oratio, et
 animi secreta detegit, nec sine causa graeci prodiderūt, ut uiuat quēque
 etiam dicere. Humiliora illa uitia, summissa adulatio, affectata scur-
 rilitas in rebus, ac uerbis parum modestis, ac pudicis, uilis pudor, in
 omni negotio neglecta auctoritas, quae fere accidunt ijs, qui nimium
 aut blandi esse, aut ridiculi uolunt. Ipsum autem eloquentiae genus
 alios aliud decet. Nam neque tam plenū, et erectum, et audax, et
 praecultum senibus conuenit, quam pressum, et mite, et limatū,
 et quale intelligi uult Cicero, cum dicit orationē suam coepisse cane-
 scere, sicut uestibus quoque non purpura, coctoque fulgentibus, illa aetas sa-
 tis apta sit. In iuuenibus etiā uberiora paulo, et penē periclitantia
 feruntur, at in iisdē sicutum, et sollicitū, et contractum dicendi propo-
 situm, plerumque affectatione ipsa seueritatis inuisum est, quando etiā
 morū senilis auctoritas immatura in adolescentibus creditur. Sim-
 pliciora militares decent. Philosophiam ex professo, ut quidam faciunt,
 ostentantibus, parum decori sunt, plerique orationis ornatus, maximeque
 ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoque exquisitoria, et cōpo-
 sitio numerosa tali proposito diuersa. non enim solū illa laetiora, qua-
 lia a Cicerone dicuntur. saxa, atque solitudines uocae respondent. sed
 etiam illa, quanquā plena sanguinis. Vos enim iam albani tumuli,
 atque luci, uos inquam imploro, atque testor, uosque Albanorum obrutae
 arae sacrorum populi Romae, et aequales, non conueniant barbā
 illi, atque tristitiae. At uir civilis, uereque sapiens, qui se non otiosis dispu-
 tationibus, sed administrationi reip. dediderit, a qua longissime isti, qui
 philosophi uocantur, recesserunt, omnia, quae ad efficiendum oratione
 quod proposuerint, ualent, libenter adhibebit, cum prius, quod hone-
 stum sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat,
 alijs non concesseris. Imperatorum, ac triumphalium separata est
 aliqua ex parte ratio eloquentiae, sicut Pompeius abunde disertus
 rerum suarum narrator. Et hic, qui bello civili se interfecit, Ca-
 to eloquens senator fuit. Idem dictum saepe in alio liberum, in alio

Q VINTILIANI

furiosum, in alio superbū est. Verba aduersus Agamemnonē a Ther-
 site habita ridentur. Da illa Diomedī, alij'ue, cui pari, magnum ani-
 mum ferre prae se uidebuntur. Ego te inquit consulem putem L.
 Crassus philippo, cum tu me non putes senatorē? uox honestissimae
 libertatis, non tamen ferres quēcunq; dicentem. negat se magni facere
 aliquis poëtarum, utrum Cæsar ater, an albus homo sit, insania, uer-
 te, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in psonis ob-
 seruatio est apud comicos, tragicosq; multis enim utuntur, & uarijs.
 Eadem & eorum, qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, et decla-
 mantium est. non enim semper ut aduocati, sed plerunq; ut litigato-
 res dicimus. Verum etiam in ijs causis, in quibus aduocamur, eadem
 differentia diligenter est custodiēda. Vtimur enim fictione personarū,
 & uelut ore alieno loquimur, dandiq; sunt ijs, quibus uocē accom-
 modamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius cæcus, ali-
 ter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. quid asperius li-
 ctore Verris? ut adeas tantum dabis. quid fortius illo, cuius inter ipsa
 uerberum supplicia una uox audiebatur, cuius Romanus sum. quā
 dignae Milonis in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro rep. seditio-
 sum ciuem toties compescuisset? quiq; insidias uirtute superasset? de-
 niq; non modo quot in causa, totidē in prosopopœia sunt uarietates.
 sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, foeminarum, pupillorū,
 mutarum etiam rerum assimulamus affectus, quibus omnibus debe-
 tur suus decor. Eadem in ijs, pro quibus agemus, obseruanda sunt. ali-
 ter enim pro alio saepe dicendum est, ut q̄squis honestus, humilis, inui-
 diosus, fauorabilis erit, adiecta propositorum quoq; & anteaetiae ui-
 tae differentia. Iucundissima uero in oratore humanitas, facilitas, mo-
 deratio, beneuolentia, sed illa quoq; diuersa, bonum uirū decent, ma-
 los odisse, publica uice commoueri, ultum ire scelera, & iniurias, &
 omnia, ut in initio dixi, honesta. Nec tantum quis, et pro quo, sed etiā
 apud quē dicas interest. facit enim & fortuna discrimen, et potestas,
 nec eadem apud principem, magistratum, Senatorem, priuatum ta-
 men liberum ratio est, nec eodem sono publica iudicia, & arbitrorū
 disceptationes aguntur. nam ut orantem pro capite sollicitudo deceat,
 et cura, et omnes ad amplificandā orationem quasi machinae, ita in
 paruis rebus, iudicijsq; uana sint eadē, rideaturq; merito, qui apud
 disceptatorē de re leuissima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis cō-
 fessione, non modo se animo commoueri, sed etiā corpore ipso perhor-
 rescere, quis enim nesciat qn aliud dicēdi genus poscat grauitas se-
 natoria, aliud aura popularis, cum etiā singulis iudicantibus, nō idē
 apud graues

apud graues uiros, quod leuiore, non idem apud eruditum, quod
 militarem, ac rusticum deceat. Sitq; nonnunquam summittenda, &
 contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere nō pos-
 sit. Tempus quoq; ac locus egent obseruatione propria. nam & tem-
 pus, tum lætum, tum triste, tum liberū, tum angustum est. atq; ad hæc
 omnia cōponendus orator, & loco publico an privato. celebri an se-
 creto. aliena ciuitate an tua. in castris deniq; an foro dicas, interest
 plurimum, ac suam quicq; formam, & proprium quendam modū
 eloquentiæ pōscit. cum etiam in cæteris actibus uitæ non idē in fo-
 ro, curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & pleraq; quæ na-
 tura non sunt reprehendenda, atq; ideo interim sunt necessaria ali-
 bi, quàm mos p̄miserit, turpia habeantur. Illud iam diximus quan-
 to plus nitore, & cultus demonstratiuæ materiæ, ut ad delectationē
 audientium compositæ, quàm quæ sunt in actu, et contentione sua-
 soricæ, iudicialesq; permittant. Hoc adhuc adiendum aliquas etiā,
 quæ sunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant effici conditio-
 ne causarum. An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præ-
 cipue q̄ apud uictorē, & principē pro se ipse dicat, frequenti trans-
 latione, fictis, aut repetitis ex uetustate uerbis, cōpositione, quæ sit ma-
 xime a' uulgari usu remota, decurrentibus periodis, quam lætissimis
 locis, sententijsq; dicentem? non perdant hæc omnia necessarium pe-
 riclitanti solitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus mise-
 ricordicæ auxilium? Commoueatur ne quisquam eius fortuna, quem
 tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in
 ancipiti sorte uideat? non, immo oderit reum uerba aucupantem, &
 anxium de fama ingenij, & cui esse diserto uacet. Quod mire M. Cœ-
 lius in defensione causæ, qua reus de ui fuit, comprehendisse mihi ui-
 detur. Ne cui uestrum, atq; etiam omnium, qui ad rem agendā assunt,
 mens, aut uultus molestior, aut uox immoderatioꝝ aliqua, aut deniq;
 quod nimum est, iactantior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quæ-
 dam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ, senten-
 tiolis ne flendum erit? ἐπιθωμιματα, aut ἐντυμιματα exora-
 bunt, non quicquid meris adicietur affectibus omnes eorum diluet
 uires, et miseracionem securitate laxabit? Age si de morte filij sui, uel
 iniuria, quæ morte sit grauior, dicendū patri fuerit, aut in narran-
 do gratiam illam expositionis, quæ continget ex sermone puro, atq;
 dilucido, quæret, breuiter, ac significanter ordinem rei protulisse con-
 tentus, aut argumenta diducet in digitos? & propositionū, ac p̄tio-
 num aptabit leporē et, ut plerūq; in hoc genere moris est intentione

Q VINTILIANI

omni remissa loquatur? quo fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ
 substiterint? unde se in mediū tam secura observatio artium miserit?
 non ab exordio usq; ad ultimam uocem continuus qdam gemitus, et
 idem tristitiæ uultus seruabitur? siquidem uolet dolorem suū etiam
 in audientes transfundere, quem si usquam remiserit, in animum iu-
 dicantium non reducet. Quod præcipue declamantibus (neq; enim
 me poenitet ad hoc quoq; opus meū, & curā susceptorum semel adole-
 scentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur
 affectus, quos non ut aduocati, sed ut passi subimus. Cum etiam hoc
 genus simulari litium soleat, cum ius mortis à Senatu quidā, uel ob
 aliquā magnam infelicitatem, uel etiā poenitentiam petunt, in qbus
 non solū non cantare, quod uitium peruasit, aut lasciuire, sed ne ar-
 gumentari qdem nisi mistis, & quidem ita ut in ipsa probatione ma-
 gis emineant, affectibus, decet. nam qui intermittere in agendo dolo-
 rem potest, uidetur posse etiā deponere. Nescio tamen an huius, de quo
 loquimur, decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, exa-
 minanda sit. nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc
 agendum est, ne ad eas libenter descendisse uideamur. Ideoq; mihi
 illud Cassij Seueri non mediocriter displicet. Dū boni uiuo, & quo
 me uiuere iuuat, aspernantem reū uideo. non enim iusta ex causa,
 uel necessaria uideri potest postulasse eum, sed quadam accusandi uo-
 luptate. Præter hoc tamen, quod est cōmune, propriam moderationē
 quædā causæ desyderant. Quapropter & qui curationē bonorum
 patris postulabit, doleat eius ualetudine, & quālibet grauiā filio pa-
 ter obiecturus miserrimam sibi ostendat esse hāc ipsam necessitatem,
 nec hoc paucis modo uerbis, sed toto colore actionis, ut id eum nō di-
 cere modo, sed etiā uere dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor
 irascatur unquā, ut non remaneant amoris uestigia, et sacra quædā
 patris eius memoria. Iam quomodo contra abdicantē patrē, queren-
 tē uxorē agi causam oportet, in libro, ut arbitror, septimo dixi, quan-
 do etiā aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo proœmij præ-
 cepta sunt, continet. Esse & in uerbis quod deceat, aut turpe sit, nem-
 ni dubiū est. Vnum iam igitur huic loco, quod est sanè summæ dif-
 ficultatis, adiiciendū uidetur, quibus modis ea, quæ sunt natura parū
 speciosa, quæq; non dicere, si utrunlibet esset liberū, maluissimus, nō
 tamen sint indecora dicentibus. quid asperiorē habere frontem potest?
 aut qd aures hominū magis raspiunt? quā cū est filio, filij uel aduo-
 cati in matrem perorandū? aliquando tamen necesse est, ut in causa
 Cluentij habiti. Sed non semper illa uia, qua contra Sastiam Cicero
 usus est,

usus est, non quia non ille optime, sed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq; illa cum filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quæ sola supererant, diuine Cicerone seruauit. Primum ne obliuisceretur reuerentiæ, quæ parentibus debetur. deinde ut repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quàm id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. Primaq; hæc expositio fuit, quæ ad præsentem quæstionem nihil pertinebat, adeo in causa difficili, atq; pplexa, nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. fecit itaq; nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. potest tamen aliquando mater & in re leuiore, ac minus infesta contra filiũ stare, tum lenior, atq; summissior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiã, aut etiã in diuersum eã transferemus, & si grauius dolere filiũ palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpã, fietq; ultro miserabilis. Auertere quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur, & omnia nos passuros, nihil aspere dicturos testandum, ut etiam siquid non possumus conuertiari, nolle uideamur. etiam siquid obijciendũ erit, officium est patroni, ut id filio inuito, sed fide cogente facere credatur, ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parente accipiendũ est. Nam inter patres etiam, filiosq;, cum interuenisset emancipatio, litigatũ scio. In alijs quoq; propinquitatibus custodiendũ est, ut inuiti, & necessario, & parce iudicemur dixisse. magis autem aut minus, ut cuiq; psonæ debetur reuerentia. Eadẽ pro libertis aduersus patronos obseruãtia, et, ut semel plura cõplectar, nunquã decebit sic aduersus tales agere psonas, quo modo contra nos agi ab hominibus cõditionis eiusdẽ iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquando etiã dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, neq; nos aut petulantes in lædendis ijs, aut etiã ambitiosos putet. Itaq; Cicero quæ erat in Cottã grauissime dicturus, neq; aliter agi P. Oppij causa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquãdo etiã inferioribus, præcipueq; adolescētulis parcere, aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cœlio contra Atraciniũ, ut eũ non inimice corripere, sed penẽ patrie monere uideatur, nã & iuuenis, & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandũ. Sed in ijs qdem, in quibus uel iudici, uel etiam assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor, illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ simul huiusmodi psonæ Ciceroni pro Aurena dicenti obstiterunt, M. Catonis, Seruiq; Sulpitij, quàm decen-

ter tamen Sulpitio, cum omnes concessisset uirtutes, scientiam petendi consulatus ademit. quid enim aliud esset, quo se uictum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret, ut uero rationem defensionis suae reddidit? cum se studuisse petitioni Sulpitij contra honorē Murenæ, non idem debere accusationi contra caput diceret? quàm molli autem articulo tractauit Catonē? cuius naturam summe admiratus, nō ipsi us uitio, sed stoicæ sectæ quibusdam rebus factam duriores uideri uolebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosorū disputationem crederes incidisse. Hæc est profecto ratio, & certissimū præceptorum genus illius uiri obseruatio, ut cum aliqd detrahere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, q̄ in cæteris, adiecta, si potuerit fieri, etiam causa, cur id ita sit. uel paulo pertinaciorē, uel credulum, uel iratum, uel impulsū ab alijs. Hoc illis commune remediū est, si tota actione æqualiter appareat non honor modo, sed etiam caritas. Præterea causa, si nobis iusta sit, dicēda, neq; id moderate tantum faciamus, sed etiam necessario. Diuersum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioquin turpiū, aut nobis inuisorum quædam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicunq; persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinius inimicissimus antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat. uerum iusta fit fatendo, non se de ingenij fama, sed de fide esse sollicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluentiano fuit, cū Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat causam. uerū illud elegantissime, cum eorum, a quibus ipse perductus esset, precibus, tum etiā adolescentiā suā excusat, detracturus alioquin plus auctoritatis, si in causa præsertim suspecta, se eum esse, q̄ temere nocentes reos susciperet, fateretur. Apud iudicem uero, aut propter aliquod commodum eorum, quorum causam susceperimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducia enim iustitiæ eius, nō causæ, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria instandus, ut tanto clarior futura sit fides, ac religio in pronuntiando, quanto minus uel offensæ, uel utilitati suæ indulserit. Hæc & apud eos, a quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittentur, adiucienda ratio uel necessitatis alicuius, si id causæ cedit, uel erroris, uel suspicionis. Tutissimum igitur pœnitentiæ confessio, & satisfactio culpæ, perducendusq; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit etiā non nunquam, ut eadem causa, de qua pronuntiauit, iterum agatur, tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententiâ non fuisse. neque enim emendari ab alio quàm ab ipso fas

ipso fas esse. Cæterum ex causa, ut quæq; p̄mittet, aut ignorata quædam, aut defuisse testes, aut quod timidissime, & si nihil aliud plane fuerit, dicendum est, patronos non satisfacisse. Succurret etiã, si apud alios iudices agatur, ut in secunda assertione, aut in centumviralibus iudicijs duplicibus parte uicta, decentius erit quoties cõtigerit seruare iudicum pudorem, de qua re latus probationum loco dictum est. Potest euenire, ut in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus, ut obijcit Ligario Tubero, quod in Africa fuerit. & ambitus quidam dånati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem, luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri possit, equidem non inuenio, nisi aliqd reperiat, quod intersit, p̄sona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patri hæsisse, illum a senatu missum non ad bellũ, sed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, a partibus recessisse. Ligariũ & perseuerasse, & non pro Cn. Pompeio, inter quẽ, & Cæsare dignitatis fuerit contentio, cum saluam uterq; remp. uellet, sed pro Iuba, atq; Afris inimicissimus Populi R. stetisse. Cæterum uel facillimum est ibi alienam culpam accusare, ubi fateris tuã. Verũ id iam iudicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim uideri satis emendatis, qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipse conuersus est. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciunt, ut cũ pater natus ex meretrice, quod duxerit meretricem in matrimoniũ, abdicat. Scholastica materia, sed non quæ non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quod omnium sit uotũ parẽtum, ut honestiores quàm sint ipsi, liberos habeant. nã et filia nata, meretrix eam mater pudicã esse uoluisset, uel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) uel quod non habuerit patrem, qui moneret, quin eo minus id faciendũ filio fuisse, ne renouaret domus pudorẽ, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ necessitatem, ne deniq; legem quandam suis quoq; subinde liberis daret. & credibilis erit etiam propria quædã in illa meretrice turpitudine, quam nunc hic pater ferre non possit. alia præterea. neq; enim nunc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse ipsis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æstus, ubi, quis pudenda queritur, ut stuprum præcipue in maribus, aut os profanatum, non dico si loquatur ipse. Nã quid aliud ei quàm gemitus, ac fletus, & exercitatio uitæ conueniã? ut iudex intelligat potius dolorem illum, quàm audiat. Sed patrono quoq; p̄ similes affectus eundũ erit, q̄ hoc iniuriæ genus uerecundius inest pas

sis, quàm ausis. mollienda est in plerisq; alio colore asperitas oratio-
 nis, ut Cicero de præscriptorum liberis fecit. quid enim crudelius
 quàm homines honestis parentibus, ac maioribus natos à rep. sum-
 moueri? Itaq; durum id esse summus ille tractandorum animo-
 rum artifex confitetur. Sed ita legibus Syllæ coerceri statum ciuitatis
 affirmat, ut ijs solutis stare ipsa non possit, assecutus itaq; est, ut ali-
 quid eorum quoq; causa uideretur facere, contra quos diceret. Illud
 etiam in iocis monui, quàm turpis esset furtivæ insectatio, & ne in
 totos ordines, aut gentes, aut populos petulanter incurreret. Sed in-
 terim fides patrocini cogit quædam de uniuerso genere aliquorum
 hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel publicanorum,
 uel similiter aliorum, in quibus omnibus commune remedium est,
 ut ea, quæ lædunt, non libenter tractare uidearis, nec in omnia im-
 petum facias, sed in id, quod expugnandum est, et reprehendens, alia
 laude compenses. si cupidos dicas esse, non mirum, quod periculo-
 rum, ac sanguinis sibi maiora deberi præmia putent, eosdem petulan-
 tes, & hoc fieri, quod bellis magis quàm paci assueuerint, libertinis
 detrahenda est authoritas, licet ijs testimonium reddere industriæ, p
 quam exierint de seruitute. Quod ad nationes exteras pertinet. Ci-
 cero uarie detracturus græcis testibus fidem, doctrinam ijs concedit,
 & literas, seq; eius gentis amatorem esse profitetur. Sardos contem-
 nit, Allobrogas ut hostis insectatur, quorum nihil tunc, cum diceretur
 parum aptum, aut remotum, cura decoris fuit. Verborum etiam mo-
 deratione detrahi solet, si qua est rei inuidia, si asperum dicas ni-
 mium seuerum, iniustum persuasione labi, pertinacem ultra mo-
 dum tenacem esse propositi, plerunq; uelut ipsos coneris ratione uin-
 tere, quod est mollissimum. Indecorum est super hæc omne nimium,
 ideoq; etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; tem-
 peretur, gratiã perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodam
 sentiri quàm præceptis tradi potest, quantum satis sit, & quantum
 recipiant aures, non habet hæc res mensuram, & quasi pondus,
 quia ut in cibis alia alijs magis complent. Adijciendum etiam bre-
 uiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuersissimæ, non solum suos
 amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quo-
 dam loco scribit id esse optimum, quod cum te facile credideris con-
 sequi, imitatione non possis. Alio uero se non id egisse, ut ita dice-
 ret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo. quod po-
 test pugnare inter se uideri. Verum utrunque ac merito laudatur,

causa enim, modoq; distat, quia simplicitas illa, & uelut securitas in affectatae orationis mire tenues causas decet, maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intelligunt.

De memoria.

MEMORIAM quidam naturæ modo esse munus existimauerunt. Estq; in ea non dubie plurimum, sed ipsam excolendo, sicut alia omnia, augetur, et totus, de quo diximus, adhuc inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustra q; docemur, si quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, responsorum, dictorum, bene q; factorum, uel quasdam copias, quibus abundare, quas q; in promptu semper habere debet orator, eadem illa uis præsentat. neque immerito thesaurus hic eloquentiæ dicitur, sed non firme tantum continere, uerum etiam cito percipere multa acturos oportet. nec quæ scripseris modo iterata lectione complecti, sed incogitatis quoq; rerum, ac uerborum contextum sequi, & quæ sunt ab aduersa parte dicta meminisse. nec utique eo, quo dicta sunt, ordine refutare, sed opportunitatis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus intuenda sunt, ita cum semper cogitatio ultra id, quod est, longius quærit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriã deponit. Quod illa quasi quædam media manus acceptum ab intentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandũ quid memoriã faciat, quanquam pleriq; imprimi quædam uestigia nostro animo, quæ uelut in ceris annulorum signa, seruentur, existimant, neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiozem, firmo-remq; memoriã fieri putem. Eius autem, quod ad animum pertinet magis admirem naturam, subito res uetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se, & offerre, nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim, nec uigilantibus, sed etiam quiete compositis magis, eoq; illa quoq; animalia, quæ carere intellectu uidemus, meminẽrũt, & agnoscunt, & quãlibet longo itinere diducta ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid nõ hæc uarietas mira est? excidere proxima, uetera in hæerere, hesternorum immemores, acta pueritiæ recordari.

Quid quod quaedam requisita se occultant? & eadem forte succurrunt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiā redit. Nesciretur tamen quanta vis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi vim extulisset, nō enim rerū modo, sed etiam uerborū ordinem præstat, nec ea pauca contexit, sed durat prope in infinitū, & in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quā memoriæ fides deficit, quod & ipsum argumentum est subesse artē aliquā, inuariq; ratione naturam, cum idem docti facere, illud indocti, & inexercitati non possumus, quanquam inuenio apud Platonem obstare memoriæ usum literarum, uidelicet quod illa, quæ scriptis reposuimus, & uelut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. Nec dubiū est, quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à prospectu rerū, quas intuetur, nō auersa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies scribimus, si ediscenda sint, cogitatione ipsa contineantur. Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est, cū pugili coronato carmen, quale cōponi uictoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem, quod de more poëtis frequentissimo digressus in laudes Castoris, & Pollucis exierat. quapropter partem ab ipso petere, quorū facta celebrasset, iubebatur, & psoluerunt, ut traditum est. nā cum esset grande conuiuium in honorē eiusdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, quod eū duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modū dicebantur, & illos quōdē non inuenit. fuisse tamen gratos erga se eos exitu comperit. nam uix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atq; ita contudit, ut non ora modo oppressorū, sed membra etiā omnia requirentes ad sepulturam propinqui nulla nota possent discernere. Tū Simonides dicitur memor ordinis, quo qsq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autē magna inter authores dissensio. Clauco'ne Charistio. an Leocrati. an Agatharcho. an Scopæ scriptū sit id carmen. et Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur. Atq; Apollodorus, et Eratosthenes, & Euphorion, et Larisseus Euriphylus tradiderunt. an Cranone. ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessaliū perisse in eo conuiuium constat. adiicitur sororis filius. putant & ortos plerosq; ab alio Scopæ, q̄ maiore ætate fuerit, quanq̄ mihi totū de Tyn-daridis fabulosum uidetur, neq; omnino huius rei meminit usquam poëta ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria. Ex hoc Simonidis factō notatum uidetur inuari memoriā signatis animo sedibus,

idq; credere suo quisq; experimento. Nam cum in loca aliqua post tēpus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ in ijs fecerimus reminſcimus, perſonæq; ſubeunt, nonnunq̄ tacitæ quoq; cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriq; ars ab experimento. Loca dicunt quammaxime ſpatioſa multa uarietate ſignata, concipienda eſſe, domum forte magnam, & in multos ductam recessus, in ea quicquid notabile eſt, animo diligenter affigitur, ut ſine cunctatione, ac mora partes eius omnes cogitatio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, nō hærere in ocurſu. plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriã adiuet, tum quæ ſcripſerunt, uel cogitatione complectuntur, et aliquo ſigno, quo moneantur, notant, quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiã excidentes unius admonitione uerbi in memoriã reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, ut anchora, militiae, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; dirigunt, primum locū ueſtibus quaſi assignant, ſecundum puta atrium, tum impluuiam circumueiunt nec cubiculis modo, aut exedris, ſed ſtatuis etiã, ſimilibusq; p̄ ordinem committunt. Hoc factō cum eſt repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recensere, & quod cuiq; crediderunt re-poſcunt, et eorū imagine admonentur, ut quamlibet multa ſint, quorum meminiffe oporteat, ſint ſingula connexa quodã choro, ne errent coniungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, ut urbiū ambitu, & picturis fieri poteſt, etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ uel finguntur, uel ſumuntur, imaginibus, uel ſimulachris, quæ utiq; fingenda ſunt, imagines notæ ſunt, quibus ea, quæ ediſcenda, notamus, ut cū Cicero dicit locis pro cera, ſimulachris pro literis utamur. Illud quoq; ad uerbū ponere optimum fuerit. Locis eſt utendū multis illuſtribus, explicatis modicis interuallis, imaginibus aliqd agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterq; p̄currere animū poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in duodecim ſignis, per quæ ſol meat, tricenos, & ſexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirū fuit, atq; iactatio circa memoriã ſuã, potius arte, quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædã prodeſſe nō negauerim, ut ſi rerū nomina multa per ordinē audita reddenda ſint, nanq; in ijs, quæ didicerunt, locis reponunt res illas, menſam (ut hoc utar) in ueſtibus, in atrio puluinū, & ſic cætera deinde relegentes, inueniunt ubi poſuerint, et forſitan in hoc ſunt adiuti, q̄ auctione diſmiſſa, qd̄ cuiq; uendidiſſent, teſtibus argentariorū tabulis reddiderūt.

Quod praestitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in ediscendis, quae orationis perpetuae erunt. nam & sensus non eandem imaginem, quam res habent, cum alterum fingendum sit, & horum tamen utrunque commonet. Sed cum sermonis alicuius habiti uerborum contextus est ediscendus eadem arte, quo modo comprehendetur? mitto quod quaedam nullis simulachris significari possunt, ut certae coniunctiones, habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium, & loca scilicet infinita, per quae uerba, quae sunt in quinque contra Verrem secundae actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum. nonne impediri quidem eorum, quae dicit, decursum necesse est duplici memoriae cura, nam quo modo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendum erit? Quare & Carneades, et Sceptius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua, nos simpliciora tradamus. si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere. Laborat enim maxime onere, & haec partes non sint perexiguae, alioquin nimis multae erunt, & eam distinguunt, atque concident, nec utique certum imperauerim modum, sed maxime ut quisque finiatur locus, nisi forte tam sit numerosus, ut ipse quoque diuidi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, ut contextum uerborum, qui est difficillimus, continuet crebra meditatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile, quo facilius haereant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat, & quasi excitet memoriam. nemo enim fere tam infelix, ut quod cuique loco signum destinauerit, nesciat, ut si erit tradendus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utatur, ut ipse excitet nota. hinc est ex ipsa arte non inutile attentus ad eos, qui excidunt, sensus, anchora, ut supra posui, si de naue dicendum esset, spiculum, si de praelio. Multum enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cum translatus annulus, uel alligatus commoneat nos cur id fecerimus. Haec magis adhuc astringunt, quae memoriam ab aliquo simili transferunt ad id, quod continendum est, ut in nominibus, si Fabius forte sit tenendus, referamus ad illum cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem amicum, qui idem uocetur, quod est facilius, in apris, et in ursis, & Nasone, aut Crispo, ut id memoriae affigatur, unde sunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio. si debet inferi, illud neminem non iuuabit iisdem, quibus scripserit, ceris ediscere. Sequuntur enim uestigijs quibusdam memoriam, & uelut oculis intuetur, non paginas modo,

sed uersus prope ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam uero si litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, signa sunt quaedam, quae intuentes errare non possumus. Est ratio, ut & illi, de qua primum locutus sum, arti non dissimilis, ita, siquid mihi experimenta docuerunt, & expeditior, & potentior, ediscere tacite. Nam id quoque est, quod tum erat optimum, si non subirent, uelut otiosum animum plerumque aliae cogitationes, propter quas excitandus est uoce, ut duplici motu inuenitur memoria dicendi, & audiendi. Sed haec uox sit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum, quam aurium sensus. in parte inuari potest, quod cum semel, aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, & cum legente contendere. Nam et alioquin id maxime faciendum est, ut nos subinde tentemus, quia continua lectio, & quae magis, & quae minus haeret, aequaliter transit, in experiendo teneas ne, & maior intentio est, & nihil superuacanei temporis perit, quo etiam quae tenemus repeti solent, ita sola, quae exciderunt, retractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quanquam solent hoc ipso maxime haerere, quod exciderunt. Illud ediscendo, scribendoque commune est utrique, plurimum conferre bonam ualitudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs liberum, uerum etiam in ijs, quae scripsimus, complectendis multum ualent, & in ijs, quae cogitamus, continendis prope solae, excepta, quae potentissima est, exercitatione, diuisio, & compositio. nam qui recte diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certe sunt enim non solum in digerendis quaestionibus, sed etiam in exequendis, si modo recte dicimus prima, ac secunda, & deinceps, cohaeretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu, nec inseri possit. An uero Scaeuola in lusu duodecim scruporum, cum prior calculum promouisset, essetque uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus redijt ad eum, qui cum luserat, isque ita factum esse confessus est. Minus idem ordo ualebit in oratione, praesertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille ualeat alternus, etiam quae bene composita erunt memoriã serie sua ducent, nam sicut facilius uersus ediscimus quam profam orationem, ita profam iunctam quam dissolutam, sic contingit, ut etiam quae ex tempore uidebantur effusa, ad uerbum repetita reddantur, quod meae quoque mediocritatem memoriae sequebatur, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coegisset, nec est mendacio locus saluis, qui interfue-

Q VINTILIANI

runt. Siquis tamen unam, maximamq; a me artiē memoriæ quærat, exercitatio est, & labor, multa ediscere, multa cogitare. Et, si fieri potest, quotidie potentissimum est, nihil æque uel augetur cura, uel negligentia intercadit, quare & pueri statim, ut præcepi, quamplurima ediscant, et quæcunq; ætas operam inuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & scripta, & lecta sæpius reuoluendi, et quasi eundem cibum remandēdi, quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ odium non afferant, cœperimus ediscere, tum quotidie adijcere singulos uersus, quorū accessio labori sensum incrementi non afferat, in summam ad infinitum usq; perueniat, et pœtici prius tum oratorum, nouissime etiā solutiora numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iurisperitorum. difficiliora enim debent esse, quæ exercent, quo sit leuius ipsum illud, in quod exercent, ut athletæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus uacuis, & nudis, in certamine utendū est. Non omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, nunime fidelem esse paulo tardioribus ingenijs recentem memoriā. mirum dictū est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, siue reque scit labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur, atque concoquitur, seu firmissima eius pars est recordatio, quæ statim referri non poterant, contexuntur postero die, confirmatq; memoriā idē illud tempus, quod esse in causa solet obliuionis, etiam illa præuelox ferē cito effluit, & uelut præsentis officio functa, nihil in posterū debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum magis hæere animo quæ diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, an ad uerbum sit ediscendum dicturis, an uim modo rerū, atq; ordinem complecti satis sit, de quo sine dubio non potest in uniuersum pronuntiari. Nam si memoria suffragatur, tempus non deficit, nulla me uel in syllaba effugiat, alioquin etiam scribere sit supernacuum. Idq; præcipue a pueris obtinendum, atq; in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq; & admoneri, & ad libellum respicere uitiosum, quod libertatē negligentiae facit, nec quisquā se parū tenere iudicat, quod ne sibi excidat non timet, inde interruptus actionis impetus, et resistens, ac salebrosa oratio, & qui dicit ediscenti similis, omnem bene scriptorū gratiam perdit, uel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autē facit & prompti ingenij famam, ut illa, quæ dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus prompsisse uideamur, quod et oratori, et ipsi causæ plurimū confert, nam & magis miratur, & minus timet iudex, que

quæ non putat aduersus se præparata. Idq; in actionibus inter præcipua seruandum est, ut quædam etiam quæ optime uinximus, uelut soluta enuntiemus, & cogitantibus nonnunquam, & dubitantibus similes quærere uideamur, quæ attulimus. ergo qd sit optimum neminem fugit. Si uero aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet aut deformem hæsitacionem, aut etiã silentium inducat. Tutiusq; multo comprehensis animo rebus ipsis libertatem sibi eloquendi relinquere. nam & inuitus perdit quisq; id, quod elegerat, uerbum, nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quærut. sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium est, nisi in ijs, qui sibi facultatē aliquã dicendi ex tēpore parauerunt. Quod si cui utrunq; defuerit, huic ommittere omnino totum actionum laborem, ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius suadebo cōuertere. sed hæc rara infelicitas erit. Cæterū quantum natura studioq; ualeat memoria uel Themistocles testis, quem unum intra annum optime locutum esse persice constat, uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse, uel Crassus ille diues, qui cum Asiæ præesset, quinque græci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisq; apud eum lingua postulasset, eadē ius sibi redditum ferret, uel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam esse nunc, qd facerent, sed mihi nunquam ut ipse interesset contigit, habenda tamen fides est, uel in hoc, ut qui crediderit, & speret.

De pronuntiatione.

PRONUNTIATIO à plerisq; actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequens à gestu uidetur accipere. Namq; actionem Cicero aliàs quasi sermonem, aliàs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quæ sunt eadem pronuntiationis, uocem, atq; motum. Quapropter utraq; appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandã in orationibus uim, ac potestatem, nec enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quisq; ut audit mouetur, quare nec probatio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas, nisi adiunctur asseueratione dicentis, & affectus omnes languescant necesse est, nisi uo-

Quintil

C

ce, uultu, totius prope habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamen, si nostrum illum ignem iudex conceperit, nedum eum supini, securiq; moueamus, ac non et ipse nostra oscitatione soluatur, documento sunt uel scenici actores, qui et optimis poetarum tantum adiungunt gratiæ, ut nos infinite magis eadē illa audita quàm lecta delectent, et uilissimis etiam quibusdam impetrent aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quod si in rebus, quas fictas esse scimus, et inanes tantum pronuntiatio potest, ut iram, lachrymas, solitudinem afferat, quanto plus ualeat necesse est ubi et credimus? Equidem uel mediocrē orationē comendatam uiribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quàm optimam eadem illa destitutam. Siquidē et Demosthenes quid esset in toto opere dicendi primum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemq; secundum, ac tertium locum, donec ab eo quæri desierit, ut eam uideri possit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoq; ipse tam diligēter apud Andronicum hipocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse uideatur, quod si ipsum audissetis? et M. Cicero unā in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulū plus opinionis consecutum, quàm eloquentia tradit. eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lachrymas conatasse. Antonium, et Crassum multum ualuisse, plurimum uero Q. Hortensium, cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, quod diu princeps oratorum aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, nouissime quoad uixit secundus, ut appareat placuisse aliqd eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeant nullū uerba per se, et uox propriam uim adiciat rebus, et gestus, motusq; significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, et qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortio rem, et solam uiris dignam, sed non alij fere quàm qui etiam in dicendo curam, et artem, et nitorem, et quicquid studio paratur, ut affectata, et parum naturalia solent improbare, uel qui uerborum, atq; ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectat. Verum illi per suasionem sua fruuntur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci, nostro labori dent ueniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura inuenitur. In hoc igitur non contumaciter consentio primas partes esse naturæ. nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in ijs, quæ subito dicenda erunt,

da erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incōmodo obstabunt, corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem nisi liberalis actionē habere optimam potest, bona enim, firmaq; , ut uolumus, uti licet, mala, uel imbecilla & inhihet multa, ut insurgere, exclamare, & aliqua cogit, ut summittere, & deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatū deformi cantico reficere, sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra præcipitur. Cum sit autē omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocem, gestumq; , quorum alter oculos, alter aures mouet, p̄ quos duos sensus omnes ad animum penetrat affectus, prius est de uoce dicere, cui etiā gestus accōmodatur. In ea prima obseruatio est, qualē habeas, secunda, quomodo utaris. Natura uocis spectatur, quantitate, & qualitate, quantitas enim simplicior est, in summa enim grandis, aut exigua est. Sed inter has extremitates mediæ sunt species, & ab ima ad summam, ac retro multi sunt gradus. Qualitas magis uaria est, nam est & candida, & fusca, & plena, & exilis, & lenis, & aspera, & contracta, & fusa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtusa, spiritus etiā longior, breuiorq; , nec causas cur quicq; eorū accidat p̄sequi proposito operi necessarium est. Eorum ne sit differentia, in quibus aura illa concipitur, an eorum, per quæ uelut organa meat, an ipsi propria natura, an, prout mouetur, lateris, pectoris'ue firmitas, an capitis etiā plus adiunct. Nam opus est omnibus, sicut non oris modo suauitate, sed uariū quoq; per quas, quod superest uocis egeritur. dulcis tamen esse debet non exprobrans sonus. Sed utendi uoce multiplex ratio est. nā præter illam differentiam, quæ est tripartita acuta, grauis, flexæ, tum intentis, tum remissis, tum elatis, tum inferioribus modis opus est, spatijs quoq; lentioribus, aut citatoribus. Sed ijs ipsis media interiacent multa, et ut facies, quanquā ex paucissimis constet, infinitam habet differentiā, ita uox & si pauca, quæ nominari possint, continet species, propria cuiq; est, & non hæc minus auribus q̄ oculis illa dignoscitur. Augentur autem sicut omniū, ita uocis quoq; bona, cura, & negligentia, uel inscitia minuuntur, sed cura nō eadem oratoribus, quæ phonascis conuenit, tamen multa sunt utrisq; cōmunia, firmitas corporis, ne ad spadonū, & mulierū, & aegrorū exilitatē uox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abstinentia, facilis ciborū digestio, idest frugalitas præstat. Præterea, ut sint fauces integræ, idest molles, ac lenes, quarū uitio, & frangitur, et obscuratur, & exasperatur, et scinditur uox. Nā ut tibiæ eodē spiritu

accepto alium clausis, alium apertis foraminibus, aliū non satis pur-
 gatae, alium quassae sonum reddunt, ita fauces tumentes strangulant
 uocem, obtusae obscurant, rasae exasperant, conuulsae fractis sunt or-
 ganis similes. finditur etiā spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues
 aquae, quarum spiritus etiam si ultra paulū coit, aliquid tamen caui
 relinquit, post id ipsum, quod offenderat. Humor quoq; uocē ut ni-
 mus impedit, ita consumptus destituit. nam fatigatio ut corpora non
 ad praesens modo tempus, sed etiam in futurum afficit. Sed ut cōmu-
 niter et phonascis, et oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia
 conualescunt, ita curae non idem genus est. Nam neq; certa tempora
 ad spatiandum dari possunt tot ciuilibus officijs occupato, nec prae-
 rare ab imis sonis uocem ad summos, nec semper a contentione con-
 quiescere licet, cum pluribus iudicijs saepe dicendum sit, ne laborum
 quidem est eadē observatio. nō enim tam molli, teneraq; uoce quam
 forti, ac durabili opus est, cum illi omnes etiam altissimos sonos leni-
 ant cantu oris, nobis pleraq; asperae sint, concitateq; dicenda, et uigiliae
 de noctes, et fuligo lucubrationum bibenda, et insudata ueste du-
 randū, quare uocem delitijs non moliamur, nec imbuiamur ea consue-
 tudine, quae duratura non sit, sed exercitatio eius talis sit, qualis usus
 ne silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis
 leuatur. Ediscere autem quo exercearis erit optimum, nam ex tēpo-
 re dicenti auocatur cura uocis ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affe-
 ctus. Et ediscere quammaxime uaria, quae et clamorem, et dispu-
 tationem, et sermonem, et flexus habeant, ut simul in omnia pare-
 mur, hoc satis est, alioquin nitida illa, et curata uox insolitum labo-
 rem recusabit, ut assueta gymnasijs, et oleo corpora, quamlibet sint
 in suis certaminibus speciosa, atq; robusta, si militare iter, faceq; et
 uigilias imperes, deficiant, et quærant unctores suos, nudumq; su-
 dorem. Illa quidem in hoc opere praecipere quis ferat? uitandos soles,
 atq; uentos, et nubila etiam, ac siccitates, ita si dicendum in sole, aut
 uentoso humido, calido ue die fuerit, reos deseremus. nam crudū qdē,
 aut saturum, aut ebriū, aut eiectione modo uomitu, quae cauenda quidā
 monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. Illud non
 sine causa ab omnibus praecipitur, ut parcat maxime uoci in illo a
 pueritia in adolescentiā transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut
 arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, nā est maior in
 alijs, sed propter humorē potius, nā hoc aetas illa turgescit. Itaq; na-
 res etiā, ac pectus eo maxime tempore tument, atq; omnia uelut ger-
 minant, eoq; sunt tenera, et iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propositū
 redeam

redeam iam confirmata, constitutaq; uocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie sicut agimus. namq; hoc modo non uox tantum confirmatur, & latus, sed etiam corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia est autem ratio pronuntiationis, quam ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet, ita haec quoq; emendata erit, idest uitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, idest in quo nulla nec rusticitas, neq; peregrinitas resonet. non enim sine causa dicitur barbarum, graecum uel nae sonis homines, ut aetina dignoscimus, ita fiet illud, quod Ennius probat, cum dicit, suauiloquentiore Cethegum fuisse. Non quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latrare non agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus in ea aetate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaq; si ipsa uox primum fuerit (ut sic dicam) sana, idest nullum eorum, de quibus nunc dixi, patietur incommodum, deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, praepinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effoemata, spiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in perceptu difficilis. Dilucida uero erit pronuntiatio primum si uerba tota exierint, quorum pars deuorari, pars destitui solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent. Ut autem est necessaria uerborum explanatio in omnibus, ita omnes computare, & uelut annumerare literas molestum, et odiosum est. nam & uocales frequentissime coeunt, & consonantium quaedam insequente uocali dissimulantur, utriusque exemplum posuimus, *Multum ille & terris.* Vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde *pellexit, & collegit, & quae alio loco dicta sunt.* Ideoque laudatur in Catulo *suavis appellatio literarum.* Secundum est, ut sit oratio distincta, idest, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Observandum etiam quo loco sustinendus, et quasi suspendendus sermo sit, quod graeci υποδιαστολήν, uel υποουστολήν, υποστιμήν uocant, quo deponendus suspenditur,

Arma, uirumq; cano, quia illud, *uirum,* ad sequentia pertinet, ut sit, *uirum, Troiae qui primus ab oris,* & hic iterum, nam etiam si aliud est unde uenit, quam quod uenit, non distinguendum tamen, quia utrumque eodem uerbo continetur, uenit, tertio *Italiam,* quia interiectio est, *fato profugus,* & continuum sermonem, qui faciebat *Italiam,* *Lauinaq;* diuidit, ob eandemque causam, quarto *profugus,* deinde *lauinaq;* uenit littora. ubi iam erit distinctio, quae inde alius incipit sensus. sed

in ipsis etiam distinctionibus, tempus aliàs breuius, aliàs longius dabimus. Interest enim sermonem finiat an sensum, itaq; illam distinctionem littora protinus altero spiritus initio insequare, cum illuc uenero,

- » - Atq; altæ mœnia Romæ, deponam, & morabor, & nouum
 » rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quæ-
 » dam moræ etiã in periodus, ut in illa. In cœtu uero Populi Ro.
 » negotiũ publicum gerens magister equitum. & cætera multa ha-
 » bent membra, sensus enim sunt aliij, atque aliij, aliquando sub unam
 » circunductionem, & sicut una circunductio est, ita paulum morandũ
 » in ijs interuallis, non interrumpendus est contextus, & e' contrario
 » spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est, quo loco
 » quasi surripiendus est, alioquin si inscite recipiatur, non minus affe-
 » rat obscuritatis, quàm uitiosa distinctio. Virtus autẽ distinguendi for-
 » tasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Orna-
 » ta est pronuntiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, bona, fle-
 » xibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, & auribus
 » sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudi-
 » ne, sed proprietate ad hoc uelut tractabilis, atq; habens omnes in se
 » qui desyderantur, sonos, intentionesq;, & toto, ut aiunt, organo in-
 » structa, cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum
 » labori nõ facile cessurus. neq; grauißimus autem in musica sonus, nec
 » acutissimus orationibus conuenit. nam & hic parũ clarus, nimumq;
 » plenus, nullum asferre animus motum potest. Et ille prætenuis, &
 » immodicæ claritatis, cum est ultra uerum, tum neq; pronuntiatione
 » flecti, nec diutius ferre intentionem potest. nam uox ut nerui quo re-
 » missior, hoc & grauior, & plenior, quo tensior hoc tenuis, & acuta
 » magis est, sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur. medijs
 » ergo utendũ sonis, uq; cũ augenda intentio est, excitandi, cum sum-
 » mittenda, sunt temperandi. Nam prima est obseruatio recte pronun-
 » tiandi, equalitas, ne sermo subsultet imparibus spatijs, ac sonis, mi-
 » scens longa breuibus, grauia acutis, elata summissis, & inæqualitate
 » horum omnium, sicut pedum claudicat sermo. Secunda, uarietas, quæ
 » solum est, pronuntiatio, ac nequis pugnare inter se putet equalita-
 » tem, & uarietatem, cum illi uirtuti contrarium sit uitium, inæquali-
 » tas, huic, qui dicitur *μωροειδής*, quasi quidam unus aspectus. Ars
 » porro uariandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicen-
 » tem ipsa laboris permutatione reficit, ut standi, ambulandi, sedendi,
 » iacendi uices sunt, nihilq; eorum pati unum diu possumus. Illud uero
 » maximum,

maximum, sed id paulo post tractabimus, quod secundum rationē rerum, de quibus dicimus, animorumq; habitus conformanda uox est, ne ab oratiōe discordet. Vitemus igitur illā, quæ græce *μωρωτική* uocatur, una quædam spiritus, ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut infra loquendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut in ysdē partibus, ysdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ uocis declamationes, prout aut uerborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, non'ne ad singulas penē distinctiones, quamuis in eadem facie tamen quasi uultus mutandus est?

Et si uereor iudices ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. etiam si est toto proposito contractum, atq; submissum, quia & exordium est, & solitati exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius, & erectius, dum dicat pro fortissimo uiro dicere, quàm cum & si uereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increseat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus, quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur. minimeq; deceat, cum T. Annius ipse magis de reip. salute, quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est. me ad eius causam parē animi magnitudinem afferre nō posse. tum inuidiosiora. tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uero iam penē apertis, ut aiunt, tibijs. qui quocunq; inciderūt, ueterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum regrunt. nam sequens latum etiam, atq; effusum est. Non enim corona concessus uester, cinctus est, ut solebat. quod notauit, ut appareret non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquā pronuntiandi uarietate, sine qua nihil nec minus, nec maius est. Vox autem ultra uires urgenda nō est. nam & suffocata sæpe, & maiore nisu, minus clara est. Et interim elisa in illū sonum erumpit, cui græci ab immaturo gallorum cantu nomen dederunt, nec uolubilitate nimia confundenda, quæ dicimus, quæ & distinctio perit & affectus, & nonnunquam etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est uitium nimæ tarditas, nam et difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid temporibus præfinitis, aquam perdit. promptum sit os. non præceps, moderatum,

non lentum, spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiam, nec eousque trahatur, donec deficiat. nam & deformis est consumpti illius sonus, & respiratio sub aqua diu pressi similis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum colligendus est spiritus, ita tamen ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino, ut manifestum sit, reliquis partibus optime inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercendus autem est, ut sit quamlongissimus, quod Demosthenes ut efficeret, scandens in aduersum, continuabat quam posset plurimos uersus. idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi solebat. Est interim & longus, et plenus, & clarus satis spiritus, non tamen satis firmæ intentionis, ideoque tremulus ut corpora, quæ aspectu integra nervis parum sustinentur, id graeci βράχον uocant. Sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentiū non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiam clare sonante, imitentur iumenta onere, & iugo laborantia, quod affectant quoque tanquam inuentionis copia urgeantur, maiorque uis eloquentiæ ingruat, quam quæ emitti faucibus possit. Est alijs concursus oris, & cum uerbis suis colluctatio. Iam tussire, & expuere crebro, & ab imo pulmone pituita trocleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorem partem spiritus in loquendo per nares effundere, etiam si non utique uocis sunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potissimum huic loco subiiciantur. Sed quodcumque ex ijs uitium magis tulerim, quam quo nunc maxime laboratur in causis omnibus, scholisque, cantandi, quod inutilius sit an foedius nescio. Quid enim minus oratori conuenit, quam modulatio scenica, & nonnunquam ebriorum, aut commesantium licentiæ similis? Quid uero mouendis affectibus contrarium magis, quam cum dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum sit, non solum ab ijs affectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia, & Caria rhetores pene cantare in epilogis dixit. nos etiam cantandi seueriorem paulo modum excessimus. Quisquam ne non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe, atque rationibus, quisquam denique, ut semel finiam, in lite cantat? quod si omnino recipiendum est, nihil cause est, cur non illam uocis modulationem fidibus, ac tibijs, immo mehercules, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuenimus. facimus tamen hoc libenter, nam nec cuiquam sunt iniucunda, quæ cantant ipsi, & laboris in
hoc quam

hoc quàm in agendo minus est. Sunt & quidam, qui secundum alia vitæ vitia, etiam hac ubiq; audiendi, quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo non & Cicero dicat esse aliquem in oratione tantum obscuriorem, & hoc quodam naturali initio uenit. Ostendā non multo post, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed quod pleriq; intelligere uolunt, obscurior. Iam enim tempus est dicendi, quæ sit apta pronuntiatio, quæ certe ea est, quæ ijs, de quibus dicimus, accommodatur, quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatq; uox, ut feritur. Sed cū sine alijs ueri affectus, alijs ficti, & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantiū, sed carent arte, ideoq; nō sunt disciplinæ traditione formandi. Contra, qui effinguntur imitatione artem habent. sed ij carent natura, ideoq; in ijs primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam ueris moueri, sic uelut media uox quem habitum a nobis acceperit, hunc iudicium animus dabit. est enim mentis index, & uelut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, simplex, et ipsa quodāmodo hilariis fluit, at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur, atrox in ira, & aspera, ac densa, & respiratione crebra. Neq; enim potest esse longus spiritus, cū immoderate effunditur, paulum in inuidia facienda lentior, q̄a non ferē ad hāc nisi inferiores confugiunt. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. suadentium, & monentiū, & pollicentiū, & consolantium grauis. in metu, & uerecundia contracta. adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa, & flebilis, et consulto quasi obscurior. in egressionibus fusa, & securæ claritatis. in expositione, ac sermonibus recta, & inter acutū sonum, & grauē media. attollitur autem concitatis affectibus, compositis descendit, pro uiriusq; rei modo altius, uel inferius. Quid autem quisq; in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui & ipsi uoci consentit, & animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis uel ex eo patet, quod pleraq; etiā citra uerba significat, quippe non manus solum, sed nutus etiā declarant nostram uoluntatem, & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequenter sine uoce intelligitur, atq; afficit, & ex uultu, ingressuq; perspicitur habitus animorum, & animalium quoq; sermone carentiū, ira lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdā alijs corporis signis deprehenditur. nec mirum, si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis ualēt, cū pictura tacens opus, et habitus semper

eiusdem sic in intimos penetret affectus, ut ipsam vim dicendi nunquam superare uideatur. Contra si gestus, aut uultus ab oratione dissentiant, trista dicimus hilares, affirmemus aliqua reuertes, non authoritas modo uerbis, sed etiam fides desit. Decor quoque a gestu, atque a motu uenit. ideoque Demosthenes grande quoddam speculum intuens componere actionem solebat. Adeo quamuis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. Praecipuum uero in actione sicut in corpore ipso caput est, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris illa sunt, ut sit primo rectum, et secundum naturam. Nam et deiectio humilitas, et supino arrogantia, et in latus inclinato languor, praeduro, ac rigente barbaria quaedam mentis ostenditur. tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, et manibus, ac lateribus obsequatur. aspectus enim semper eodem uertitur quo gestus, exceptis quae aut damnare, aut concedere, aut a nobis remouere oportebit, ut idem illud uultu uideamur auersari, manu repellere.

» Dij talem terris auertite pestem.

» Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. nam praeter annuendi, reuendi, confirmandique motus, sunt et uerecundiae, et dubitationis, et admirationis, et indignationis notae, et communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores uitiosum putauerunt, etiam frequens eius nutus non caret uitio, adeo iactare id, et comas excutientem rotare phanaticum est. Dominatur autem maxime uultus, hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam ante quam dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est saepe pro omnibus uerbis, itaque in iis, quae ad scenam componuntur, fabulis, artifices pronuntiandi, a personis quoque affectus mutuuntur, ut si Niobe in tragoedia tristes, atrox Medea, attonitus Ajax, truculentus Hercules, in comedijs uero praeter aliam observationem, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculae, ancillae, senes austeri, ac mutes, iuuenes seueri, ac luxuriosi, matronae, puellae inter se discernuntur. Pater ille, cuius praecipue partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio, atque id ostendere maxime latinis actoribus moris est, quod cum iis, quas agunt, partibus congruat. Sed in ipso uultu plurimum ualent, oculi per quos maxime ani-

mus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate enitescant, et tristitia quoddam nubilum ducant, quin etiam lachrymas ipsa natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. motu uero intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt, quæ ut actus poposcerit, fingentur. rigidi uero, & extenti, aut languidi, & torpentes, stupentes, aut lasciu, & mobiles, & natantes, & quadam uoluptate suffusi, aut limi, & (ut sic dicam) ueneri, aut poscentes aliquid, pollicentes uel nonnunquam esse debebunt, nam opertos, compressos uel eos in dicendo, quis nisi plane rudis, aut stultus habeat, et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam, & in genis est quoddam deseruiens ipsi ministerium, multum & supercilij agitur, nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant, ipsi contrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, cum infirmam uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & palore frigescit, temperatus medium quoddam serenum efficit. vitium in supercilij, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate, ut modo de persona comica dixeram, dissident, aut contra id, quod dicimus, finguntur. Etenim contractis tristitia, diductis hilaritas, demissis pudor ostenditur. annuendi quoque, reuocandi uel ratione demittuntur, aut alleuantur.

Naribus, labrisque non fere quicquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemptus, fastidium, significari solet. nam & corrugare nares, ut Horatius ait, & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere sæpius, & plana manu resupinare indecorum est, cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehendatur. Labra & porriguntur male, & scinduntur, & astringuntur, & deducuntur, & dentes nudant, & in latus, ac pene ad aurem trahuntur, & uelut quodam fastidio replicantur, & pendent, & uocem tantum altera parte dimittunt. lambere quoque ea, & mordere deforme est, cum etiam in efferendis uerbis modicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quam labris loquendum est. Cervicem erectam oportet esse, non rigidam, aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformitate & contrahitur, & tenditur, sed tenso subest, & labor, tenuaturque uox, ac fatigatur, affixum pectori mentum minus claram, & quasi latiore presso gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio, atque contractio est, breuiatur enim ceruix, & gestum quendam humilem, atque seruilem, & quasi fraudu-

lentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. Brachij moderata proiectio remissis humeris, atq; explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos, & decurrentes locos maxime decet. At cum speciosius quid, uberiusq; dicendum est, ut illud. *saxa*, atq; solitudines uocare respondent. expatiatur in latus, & ipsa quodammodo in se cum gestu fundit oratio. Manus uero, sine quibus truncata esset actio, ac debilis, uix dici potest quot motus habeant, cum pene ipsam uerborum copiam persequantur. Nam ceterae partes loquentem adiuant, haec (prope est ut dicam) ipsae loquuntur. An non ijs poscimus, pollicemur, uocamus, dimittimus, munamur, supplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium, tristitia, dubitationem, confessionem, poenitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? non eadem concitant, supplicant, inhibent, probant, admirantur, uerecundantur? non ne in demonstrandis locis, atq; personis aduerbiorum, atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gentes, nationesq; linguae diuersitate, hic mihi omnium hominum communis sermo uideatur. Etiam ij quidem, de quibus sum locutus, cum ipsis uocibus naturaliter exeunt gestus, alij sunt, qui res imitatione significant, ut si aegrum tentantis uenas medici similitudine, aut citharcedum formatis admodum percutientis nervos manibus ostendas, quod genus quamlongissime in actione est fugiendum. Abesse enim plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quam ad uerba accommodatus, quod etiam histrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, cum de se ipso loquatur, aut in eum, quem demonstret, intendere, & aliqua ijs similia praeserim, ita non effingere status quosdam, & quicquid dicet ostendere. neq; id in manibus solum, sed in omni gestu, ac uoce seruandum est. non enim aut in illa periodo. stetit soleatus praetor Populi R. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est, aut in illa. caedebatur in medio foro Messanae. Motus laterum, qualis esse ad uerbera solet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur eruenda, cum mihi comædi quoq; pessime facere uideantur, qui etiam si iuuenem agant, cum tamen in expositione, aut senis sermo, ut in Andriae prologo, aut mulieris, ut in Georgio incidit, tremula, uel effoeminata uoce pronuntiant, adeo in illis quoq; est aliqua uitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. Est autem gestus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis tribus, et principijs utilis, cum leni in utraq; parte motu modice prolatus, simul capite, atq; humeris sensim, ad id, quo manus feratur, obsecundantibus,

Et in narrando certus, sed dum paulo productior, et in exprobrando, et in arguendo acer, atque instans. longius enim partibus istis, et liberius exeritur. vitiose uero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanquam adhuc peius aliqui transuersum brachium proferunt, et cubito pronuntiant. duo quoque medij sub pollicem ueniunt, et est hic adhuc priore gestus instantior principio, et narrationi non accommodatus, at cum tres contracti pollice premuntur, cum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando, et indicando, unde ei nomen est, ualet, et allenata, ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat, uersus in terram, et quasi pronus urget, et aliquando pro humero est, idem summo articulo utrinque leuiter apprehenso duobus modice curuatis, minus tamen minimo aptus ad disputandum est, acrius tamen argumentari uidentur, qui medium articulum potius tenent, tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores descenderunt, est et ille uerecundae actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summum coeuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore feratur ad nos manus, et deinde prona, ac paululum prolata laxatur. hoc modo coepisse Demosthenem credo in illo pro Ctesiphonte timido, summissoque principio, sic formatam Ciceronis manum, cum diceret. siquid est in me ingenij iudices, quod sentio, quam sit exiguum. eadem aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in nos, et fusius paulo in diuersum resoluitur, ut quodam modo sermonem ipsum proferre uideatur. Binis interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulum tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis, qui supra sunt. duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iungitur, interim quartus oblique reponitur, interim quatuor remissis magis, quam tensis, pollice intus inclinato, habilis in latus demonstrando, aut distinguendo, quae dicimus manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt et illi breues gestus, cum manus leuiter pandata, qualis fouentium est paruis interuallis, et sub assentientibus humeris mouetur maxime apta parce, et quasi timide loquentibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos a minimo collecta digito redeunte flexu simul explicatur, atque conuertitur. Nec uno modo interrogantes gestum componimus, plerumque tamen uertentes manum, ut cunq; composita est. Pollicis proximus digitus, mediumque, qua dexter est, ungue pollicis summo suo iungens remissis ceteris, est et approbantibus, et narrantibus, et distinguentibus deco-

rus, cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quo nunc graeci plurimum utuntur, etiam utraq; manu quoties enthymemata suo gestu, uelut cornu tundunt, caesim manus lenior promittit, et assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est et ille urgens orationem gestus uulgaris magis, quam ex arte, q; contrahit alterno, celeriq; motu, et explicat manum. Est et illa caua, et rata, et supra humeri altitudinem elata cum quodam motu uelut hortatrix manus a peregrinis scholis iam prope recepta, tremula, scenica est, digitos, cum summi coierunt, ad os referre cur quibusdam displicuerit nescio. nam id et leuiter admirantes, et interim subita indignatione, uelut pauescentes, et deprecantes facimus. Quin compressam etiam manum in signum poenitentiae, uel irae pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expressa non dedecet. quid nunc agam? quid faciam?

Auerso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto, quam oratori decorum, sed cum omnis motus sex partes habeat, septimus sit ille, q; in se redit orbis. vitiosa est una circumuersio, reliqui ante nos et dextra, leuaq; et sursum, et deorsum aliquid ostendunt. In posteriora gestus non dirigitur, interim tamen uelut reijci solet. Optime autem manus a sinistra parte incipit, in dextra deponitur, sed ut deponere non ut ferire uideatur, quanquam et in fine, et interim cadit, ut cito tamen redeat, et nonnunquam resiliit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum sensu et inciperet, et deponeret. alioquin enim aut ante uocem erit gestus, aut post uocem, quod est utrumq; deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod interuallum motus tria uerba esse uoluerunt, quod nec obseruatur, neq; fieri potest, sed illi quasi mensuram, tarditatis, celeritatisq; aliquam esse uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud est, quod fit frequentius, et magis fallit. sunt quaedam latentes sermonis percussiones, et quasi aliqui pedes, ad quos plurimum gestus cadit, ut sit unus motus. nouum crimen. alter.

» C. Caesar. tertius. et ante hanc die. quartus. inauditum. deinde propinquus meus, et, ad te Quintus Tubero detulit. unde id quoq; fluit uitium, ut iuuenes, cum scribunt, gestu praemodulati cogitationem sic componant, quomodo caesura manus sit, unde et illud uitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet, in sinistram frequenter desinat. melius illud cum sint in sermone omni breuius quaedam membra ad quae, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad haec gestum disponere, ut puta. nouum crimen Cai Caesar. habet per se finem quen-

dam suum; quia sequitur coniunctio, deinde. Et ante hanc diem inauditum satis circumscriptum est. Ad hæc commodanda manus est. Idq; dum erumpit, erit prima, Et composita actio, at ubi iam calor eam cōcitauerit, etiã gestus cū ipsa orationis celeritate crebrescet, Et alijs locis citata, alijs pressa conueniet pronuntiatio. Illa transcurrimus, congerimus, abundamus, festinamus, hac instamus, inculcamus, infingimus, plus autē affectus habent lentiora, ideoq; Roscius citator, Aesopus grauior fuit, quod ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem notus quoq; observatio est, itaq; in fabulis iuuenum, senum, militum, matronarum grauior ingressus est, serui, ancillæ, parasiti, piscatores citatius mouētur. tolli autem manū artifices supra oculos, demitti intra pectus uetant, adeo à capite eam petere, aut ad imum uentrem deducere uitiosum habetur. ad sinistrū intra humerū promoueatur, ultra non decet, sed cū auersantes in leuam partem uelut propellemus manum sinister iterum humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consentiat. Manus sinistra nunquam sola recte gestum facit, dextræ se frequēter accommodat, siue in digitos argumenta digerimus, siue aduersis in sinistrū palmis abominamur, siue obijcimus aduersas, siue in latus utranq; distendimus, siue fatifacientes, aut supplicātes. Diuersi autē sunt ij gestus, summittimus, siue adorātes attollimus, siue aliqua demonstrationi, aut inuocationi protēdimus.

Vos albanum tumuli, atq; luci. aut gracchanum illud. Quod uertam?

Quod me miser cōferam? in capitolium ne, at fratris sanguine redundat. an domū? plus enim affectus in ijs iūctæ exhibent manus. in rebus paruis, mitibus, tristibus, breuibus, magnis, lætis, atrocibus extensiores sunt. Vitia quoq; earū subicienda sunt, quæ e qdem accidere etiam exercitatis actoribus solent. Nam gestum poculū poscentis, aut uerbera innantis, aut numerū quingentorū pollice flexo efficientis, quæ sunt à qbusdam scriptoribus notata, ne in rusticis qdem uidi. Aut ut brachio exerto introspectatur latus, ut manū alius ultra sinū proferre nō audeat. Alius in quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra leuū humerū gestu, ita in tergum flagellet, ut consistere post eū parum tutum sit, aut sinistrū ducat orbē, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum utrunq; in diuersum latus uētilet, sæpescio euenire. Solet esse et pigra, et trepida, et secanti similis, interim uncis etiã digitis, aut a capite deijcitur, aut eadē manus supinata i superiora iactetur. Fit et ille habitus, q esse in statuis pacificator solet, q inclinato in humerū dextrū capite brachio ab aure protenso, manū infesto pollice extendit, q qdē maxi-

mē placet ijs, qui se dicere sublata manu iactant, adijcias licet eos, q̄
 sententias uibratis digitis iaculantur, aut manu sublata denuntiant,
 aut quod per se interim recipiendum est, quoties aliqd̄ ipsis placuit,
 in unguis eriguntur, sed uitiosum id faciunt, aut digito quanto plu-
 rimum possunt erecto, aut etiā duobus, aut utraq; manu ad modum
 aliquid portantium cōposita. His accedunt uitia non naturæ, sed tre-
 pidationis, cum ore concurrente rixari, si memoria sefellerit, aut cogi-
 tatio non suffragetur, quasi faucibus aliqd̄ obstiterit insonari, in ad-
 uersum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere su-
 bito, & laudē postulare silentio, quæ omnia persequi prope infinitum
 est. sua enim cuiq; sunt uitia. pectus, ac uenter ne proijciantur obser-
 uandum, pandunt enim posteriora, & est odiosa omnis supinitas, la-
 tera cum gestu consentiant, facit enim aliqd̄ et totius corporis motus,
 adeo ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipsis putet. Ita enim di-
 cit in oratore. nullæ argutiæ digitorum, non ad numerū articulus
 cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterū flexio-
 ne. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, et usi-
 tatum est, et indignantes decet, et excitat auditurē. idq; in Callidio Ci-
 cero desiderat. non frons inquit, percussa, non femur. quanquā si-
 licet de fronte, dissentio, nam etiā complodere manus scenicum est, &
 pectus cedere. Illud quoq; raro decebit, caua manu summus digitis
 pectus appetere, si quando nosmetipsos alloquemur, cohortantes, obiur-
 gantes, miserantes, quod si quando fiat, togam quoq; inde remoueri nō
 decebit. In pedibus obseruantur status, & incessus, prolato dextro
 stare, & eandem manum, ac pedē proferre deforme est. In dextrū
 incumbere interim datur, sed æquo pectore, qui tamen cornicus ma-
 gis, quàm oratorius gestus est, male etiam in sinistram pedem insisten-
 tium dexter aut tollitur, aut summus digitis suspenditur. Variare
 supra modū & in stando deforme est, & accedente motu prope ob-
 scenum. Procursio opportuna, breuis, moderata, rara, conuenit, &
 ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras, quanq̄
 Cicero rarum incessum, neq; ita longum probat. Discursare uero, et
 quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit satagere ineptissimum,
 Urbanēq; Flauus Virginius interrogauit de quodā suo antisophiste
 quot millia passuum declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambu-
 lantes auertamur a iudicibus, sed sint obliqui pedes ad conaliū no-
 bis respicientibus, id fieri iudicijs priuatis non potest. uerum & bre-
 uiora sint spatia, nec auersi diu sinus, interim tamē recedere sunsim
 datur. quidam etiam resiliunt, quod est plane ridiculū. Pedis sup-
 plosio,

fiat qui de gestu scripserunt circa tempora illa Plotius, Nigidiusq; præcipiunt, quo magis miror Plynij secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiã nimium curiosi p̄suasionem, q̄ solitum id facere Ciceronem uelandarum uaricum gratia tradit, cū hoc amictus genus in statuis eorū quoq; q̄ post Ciceronem fuerūt, appareat. Polliolū sicut fascias, q̄bus crura uestiuntur, & fœcilia, & auriū ligamenta sola excusare potest ualetudo. sed hæc amictus observatio dū incipimus, procedente uero actu iam penè ab initio narrationis sinus ab humero recte uelut sponte delabitur, & cū ad argumenta, ac locos uentū est, reijcere a sinistro togam, deijcere etiã, si hæreat, sinum conueniet, lænam a faucibus, ac summo pectore abducere licet. ardent enim iam oīa, et ut uox uehementior, ac magis uaria est, sic amictus quoq; habent actum quendã uelut præliantem. Itaq; ut leuã inuoluerere toga, & incingi penè furiosum est, sinum uero in dextrum humerum ab imo reijcere, solutum, ac delicatum est, fiuntq; adhuc peius aliqua, ita cur laxiorẽ sinum sinistro brachio nõ subijciamus? habet enim acre quiddam, atq; expeditum, & calori, concitationiq; non inhabile. Cum uero magna pars est exhausta orationis, utiq; afflante fortuna, penè omnia decent, sudor ipse, & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta, ac uelut labens undiq; toga, quo magis miror hæc quoq; succurrisse Plynio curã, ut ita sudario frontem sicari iuberet, ne comæ turbarentur, quas cõponi post paulū, sicut dignū erat, grauiter, & seuerè uetuit. Mihi uero ille quoq; turbatæ præ se ferre aliqd affectus, & ipsa obliuione curæ huius cõmendari uidetur. At si incipientibus, aut paulū progressis decidat toga, nõ reponere eã prorsus negligētis, aut pigri, aut quo modo debeat amari nesciētis est. Hæc sunt uel illustramenta pronuntiationis, uel uitia, q̄bus propositis multa cogitare debet orator. Primum quid, apud quos, q̄bus præsentibus sit acturus. nam ut dicere, alia alijs, & apud alios magis concessum est, sic etiã facere, neq; eadẽ in uoce, gestu, incessu apud principẽ, Senatū, populū, magistratū, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quã differētiã subijcere sibi q̄sq; q̄ animū itenderit pot, tū qua de re dicat, & efficere, q̄ uelit. Rei quadruplex observatio est. vna in tota causa. sunt enim tristes, hilares, sollicitæ, securæ, grandes, pussillæ, ut uix unq̄ ita sollicitari partibus earū debeamus, ut nõ summæ memnerimus. Altera, quæ est in differentia partium, ut in proœmio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in sententijs ipsis, in q̄bus secundum res & affectus uariantur omnia. Quarta i uerbis, quorū ut est uitiosa si efficere omnia uelimus, im-

tatio, ita quibusdam nisi sua natura redditur, vis omnis aufertur. Igitur in laudationibus nisi si funebres erunt, gratiarum actione, exhortatione, similibus, laeta, et magnifica, et sublimis est actio, funebres cōtiones, consultationes, plerumque causae reorum tristes, atque summissae. In senatu conservanda authoritas, apud populum dignitas, in privatis modus. De partibus causae, et sententijs, verbisque, quia sunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem prestare debet pronuntiatio, conciliet, persuadeat, moveat, quibus natura cohaeret, ut etiam delectet. Conciliatio ferè aut commendatione morum, qui nescio quomodo ex voce etiam, atque actione perlucet, aut orationis suavitate constat, persuadendi vis asseveratione, quae interim plus ipsis probationibus valet. an ista (inquit Callidius Cicero) si vera essent, sic a te dicerentur? et tantum abest, ut inflammas nostros animos, somnum isto loco vix tenebamus. fiducia igitur appareat, et constantia utique si authoritas subest. Mouendi autem est ratio aut in representandis, aut imitandis affectibus. Ergo cum iudex in privatis, aut praeco in publicis dicere de causa iusserit, leuiter consurgendum, tum componenda toga, uel si necesse erit, etiam ex integro iniicienda dumtaxat in iudicijs. Apud principem enim et magistratus, ac tribunalia non licebit, paulum est commorandum, ut et amictus sit decentior, et protinus aliquid spatij ad cogitandum, etiam cum ad iudicem os conuertimus, et consultus permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi mora. mire enim auditurum dicturi cura delectat, et iudex se ipse componit. hoc praecipit Homerus Ulyssis exemplo, quem stetitisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro prius quam illam eloquentiae procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quaedam non indecentes, ut appellant scenici, morae, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione solitudinem fateri, aut quod quoenque magis decet, eo diutius si iudex nondum intendit animum. status quidem sit rectus, aequi, et diducti paulum pedes, uel procedens minimo momento sinister, genua recta, sic tamen ut non extendantur. humeri remissi, uultus seuerus non moestus, nec stupens, nec languidus, brachia a latere modice remota, manus sinistra, qualem supra demonstraui, dextra cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum, gestu quam modestissimo uelut spectans quando incipiendum sit. vitiosa enim sunt illa intueri lacunaria, perfricare faciem, et quasi improba facere, tendere confidentia uultum, aut quo sit magis toruus, superciliu astringere, capillos a fronte contra naturam retro agere, ut sit horror ille terribilis, tum id, quod graeci frequentissime faciunt

sime faciunt, crebro digitorum, laborumq; motu cōmentari, clare ex
 creare, pedem alterum longe proferre, partem togæ sinistra tenere,
 stare diductum, uel rigidum, uel supinum, uel incuruum, uel iume
 ris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. Proœmo frequentissi
 me lenis conuenit pronuntiatio. nihil est enim ad conciliandum gra
 tius uerecundia, non tamen semper, nec enim uno modo dicuntur
 exordia, ut docui, plerūq; tamen et uox tēperata, ac gestus modestus,
 & sedens humero t. q. & laterū lenis in utranq; partem motus co
 dem spectantibus oculis decebit. Narratio magis prolata manu,
 amictum recidentē, gestum distinctum, uocē sermoni proximā, &
 tamen apertiolem, sonum simplicem frequentissime postulabit in ijs
 duntaxat. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio:
 & A. Cluentius habitus pater huiusce. aliud in eadē poscent affe
 ctus, uel concitati. nubit genero socrus. uel flebiles. constituitur in
 foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum toti Asiæ provin
 ciæ. Maxime uaria, & multiplex actio est probationum. Nam &
 proponere, partiri, interrogare sermoni sunt proxima, & contradi
 ctionem sumere. nam ea quoq; diuersa propositio est. sed hæc tamen
 aliquando irridentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumen
 tatio plerūq; agilior, & acrior & instantior consentientē orationi
 postulat etiam gestum, idest fortem celeritatem. instandum quibusdā
 in partibus, & densanda oratio. Egressiones fere lenes, & dulces,
 & remissæ, raptus Proserpinæ, Sialicæ descriptio, Cn. Pompeij laus.
 Neque enim mirum minus habere contentionis ea, quæ sunt extra
 questionem. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersæ par
 tis, imitatio. Videor uidere alios intrantes, alios autem exeuntes,
 quosdam ex uino uacillantes. ubi non dissidens a uoce promitur, ge
 stus quoq; in utranq; partem tenera quadam, sed intra manus tamē,
 et sine motu laterum translatio. Accendēdi iudicis plures sunt gra
 dus, summus ille, & quo nullus est in oratore acutior. suscepto bel
 lo Cæsar, gesto etiam iam ex parte magna. prædixit enim. quan
 tum potero uoce contendā, ut populus hæc Romanus exaudiat. Pau
 lum inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis. quid enim Tu
 bero tuus ille districtus in acie pharsalicæ gladius agebat? plenius
 adhuc, & lentius, ideoq; dulcius. In cœtu uero populi Romani ne
 gotium publicum gerens. producenda omnia, trahendæq; tum uocæ
 les. aperiendæq; sunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt. Vos
 albani tumuli, atque luci. nam cantia quiddā habent, sensimq; re
 supina sunt. saxa, atque solitudines uocæ respondent. Tales sunt

Quintil.

D iii

illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demosthenes, atq; Aeschines
 exprobrant. non ideo improbandæ, cum enim uterq; alteri obijciat,
 palàm est utrunq; fecisse. nam neq; ille per Marathonis, & platearũ
 et salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec ille Thebas ser-
 mone defleuit. Est ijs diuersa uox, et penè extra organum, cui græci
 nomen amaritudinis dederunt supra modum, ac penè naturã uocis
 humanae acerba, quin compescitis uocem istam indicem stultitiæ, te
 stem paucitatis. Sed id, quod maxime excedere modum dixi, in illa
 parte prima est, quin compescitis. Epilogus si enumerationem re-
 rum habet, desyderat quandã concisorum continuationem, si ad conci-
 tandos iudices est accommodatus aliqd ex ijs, quæ supra dixi, si pla-
 candos, inclinatam quandam lenitatem, si misericordia commouendos,
 flexum uocis, & flebilẽ suauitatem, qua præcipue franguntur animi,
 quæq; est maxime naturalis. nam etiã orbos, uiduasq; uideas in ipsis
 funebribus canoro quodam modo proclamantes, hic etiam fusca illa
 uox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet. habet enim in
 se qd imitemur, duplex est tamen miseratio, altera cum inuidia, qua-
 lis modo dicta de damnatione philodam, altera cũ deprecatione de-
 missior, quare etiam si est in illis quoq; cantus obscurior. in cœtu ue-
 ro populi R. non enim hæc rixantis modo dixit. &, uos albani tu-
 muli. neq; enim quasi inclamaret, aut detestaretur, locutus est, est ta-
 men infinito magis illa flexa, & circumducta. me miserum, & me
 infelicem. &, qd respondebo liberis meis. &, reuocare tu me in
 patriam potuisti Milo per hos, ego te in eadem patria per eosdẽ reti-
 nere non potero? &, cum bona C. Rabirij uno sestertio addidit.
 O' miserũ, acerbumq; præconium. Illa quoq; mire facit in perora-
 tione uelut deficientis dolore, & fatione confessio, ut pro eodem
 Milone. Sed finis sit, neq; n. præ lachrymis iã loqui possunt. quæ
 similem uerbis habere debent etiam pronuntiationem, possunt uide-
 ri alia quoq; huius partis, atq; officij, reos excitare, pueros attollere,
 propinquos producere, uestes laniare, sed suo loco dicta sunt. Et qd
 in partibus causæ etiam alijs est uarietas, satis apparet accommodan-
 dam sententijs ipsis pronuntiationem sicut ostendimus. Sed uerbis
 quoq; quod nouissime dixerã, non semper, sed aliquando. An non
 hæc misellus, & pauperculus, summissa, atq; contracta, fortis, & ue-
 hemens, & latro, erecta, & concitata uoce dicenda sunt? Accedit. n.
 uis, & proprietates rebus tali adstipulatione, quæ nisi adsit, aliud
 uox, aliud animus ostendat. Quid quod eadem uerba mutata
 pronuntiatione

pronuntiatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant, aliter enim dicitur.

- Tu mihi quodcumq; hoc regni, &
- Cantando tu illum, &
- Tu'ne ille Aeneas, &
- Meq; timoris

Argue tu Drance, & ne morer, intra se quisq; uel hoc, uel aliud, quod uolet, per omnes affectus uerset, uerum esse quod dicimus sciet. Vnum iam ijs adiciendum est, cum praecipue in actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. Est enim latens quaedam in hoc ratio, & inenarrabilis, & ut uere hoc dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte esse, nec totum arte tradi potest. In quibusdam uirtutes non habent gratiam, in quibusdam uitia ipsa delectant. Maximos actores comoediarum Demetrium, et Stratoclem placere diuersis uirtutibus uidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, & iuuenes, & bonos patres, seruosq; & matronas, et graues anus optime, alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, et omnia agitatoria melius. fuit enim natura diuersa. nam uox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Annotandae magis proprietates, quae transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamations theatri causa producere, & ingrediendo uentum concipere ueste, & nonnunquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium praeter Demetrium decuit. Namq; in haec omnia quasi statura, et mira specie adiunabatur. illum cursus, & agilitas, & uel parum conueniens personae risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula. quicquid horum alter fecisset foedissimum uideretur. Quare norit se quisq; nec tantum ex communibus praecipis, sed etiam ex natura sua capiat consilium formandae actionis, neq; illud tamen est nefas, ut aliquem uel oia, uel plura deceant. Huius quoq; loci clausula sit eadem necesse est, quae caeterorum est, regnare maxime modum. non enim comoedum esse, sed oratorem uolo, quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, affectibus moleste utemur, ut si sit in scena dicendum.

• Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem

• Cum accersor ultro? an potius ita me comparem

• Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim dubitationes

D iiii

moras, uocis flexus, uarias manus, diuersosq; nutus actor adhibebit. aliud oratio sapit, nec uult nimum esse condita, actione enim constat non imitatione. Quare non immerito reprehenditur pronuntiatio uultuosa, & gestulationibus molesta, & uocis mutationibus resultans, nec inutiliter ex grecis ueteres transtulerunt, quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hanc inotiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero praeceperat, quae supra ex oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatior, & iam exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni, & grauis auctoritatem.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DVODECIMVS.

ENTVM EST Ad partem operis destinati longe grauissimam. Cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem uires meas, sed initio pudor omittendi quae promiseram tenuit, mox quanquam per singulas prope partes labor cresceret, ne perderem quae iam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentavi, Quare nunc quoq; licet maiori quam unquam mole premar, tamen prospicienti finem mihi constitutum est, uel deficere potius quam desperare. fefellit autem quod initium a paruis coeperamus, mox uelut aura solitante prouecti longius, dum tantum nota illa, & plerisque artium scriptoribus tractata praecipimus, nec adhuc a litore procul uidebamur, & multos circa uelut iisdem se uentis credere ausos habebamus. Iam cum eloquendi rationem nouissime repertam, paucissimisq; tentatam ingressi sumus, rarus, qui iam procul a portu recessisset reperiebatur. Postquam uero nobis ille, quem instituebamus, orator a dicendi magistris dimissus, aut suo iam impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiae penetralibus petit, quam in altissimus ablati sentire coepimus, nunc coelum, undiq; et undiq; pontus. Vnum modo in illa immensa uastitate cerne uidemur M. Tullium, qui tamen ipse quamuis tanta, atq; ita instructa

structa naue hoc mare ingressus, contrahit uela, inhihetq; remos, & de ipso demum, genere dicendi, quo sit usus perfectus orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & assignabit officia, ita nec antecedentem consequi possumus, & longius eundum est, ut res feret. probabilis tamen cupiditas honestorū, & tutioris audaciæ est tentare quibus paratior uenia est.

Non posse oratorem nisi uirum bonum esse.

SIT ergo nobis orator, quē inssituimus, is, qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verum id, quod ille posuit prius, et ipsa natura potius, ac maius est utiq; uir bonus, id non eo tantum, quā si uis ista dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis, priuatisq; rebus perniciosius eloquentia, nosq; ipsi, qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma non militi. Quid de nobis loquor? rerū ipsa natura in eo, quod præcipue indulgisse homini uidetur, quoq; nos à cæteris animantibus separasse, non parens, sed nouerca fuerit, si facultatem dicendi sociam scelerum, aduersam innocentiae, hostem ueritatis inuenit, multos enim nasci, et egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiae munera in mutuā perniciē conuvertere. Longius tendit hoc iudicium meum. neq; enim tantum id dico, eum, qui sit orator uirum bonum esse oportere, sed ne futurum quidem oratorem nisi uirum bonum. Nam certe nec intelligentiam concesseris ijs, qui proposita honestorum, ac turpium uia, peiorē sequi malunt, neq; prudentiam, qui in grauissimas frequenter legum, semper uero malæ conscientiae poenas à semetipsis improviso rerū exitu induantur. quod si neminem malum esse nisi stultum eundem, non modo à sapientibus dicitur, sed uulgo quoq; semper est creditū, certe non fiet unquam stultus orator. Adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus uitijs libera potest. primum quod in eodē pectore nullū est honestorum, turpiumq; consortiū, & cogitare optima simul, et deterrima, nō magis est unius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse, ac malum, tum illa quoq; ex causa, quā mentem tantæ rei intentam, uacare omnibus alijs etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demū enim libera, ac tota nulla distringente, atq; alio ducente causa spectabit id solū, ad quā accingitur. quod si corporum nimia cura, & sollicitior rei familiaris diligentia, et uenandi uoluptas, & data spectaculis dies, multum studijs auferunt (Huic

enim rei perit tempus quodcumq; alteri datur) qd putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inuidiam, quarum impotentissima cogitationes, somnos etiam ipsos, & illa per quietem uisa perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot, ac tam uarijs affectibus concisum, atq; laceratum, quam mala mens. Nam & cū insidiatur, spe curis labore dstringitur, & cum sceleris compos fuerit, solitudine, poenitentia, poenarum omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? nõ hercle magis quam frugibus in terra sentibus, ac rubis occupata. Age nõ ad perferendos studiorũ labores necessaria frugalitas? Quid ergo ex libidine, aut luxuria spei? non præcipue acuit ad cupiditatem literarum, amor laudis? num igitur malis esse laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet maximam partem orationis in tractatu æqui, boniq; consistere, dicet ne de ijs secundum debitam rerum dignitatem malus, atque iniquus? Deniq; ut maximam partem quæstionis eximam, demus id, quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinæ pessimo, atque optimo uiro, uter melior dicetur orator, nimirũ qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus orator. non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. sed ne more socraticorum nobismetipsis responsum finxisse uideamur, si sit aliquis adeo contra ueritatem obstinatus, ut audeat dicere eodẽ ingenio, studio, doctrina præditum nihilo deteriozem futurum oratorem malum uirum, quam bonum, conuincamus huius quoque amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit omnem oratorem id agere, ut iudicia quæ proposita fuerint, uera, et honesta uideantur. Vtrum igitur hoc facilius bonus uir persuadebit, an malus, bonus quidẽ & dicet sæpius uera, atq; honesta. sed etiam si quando aliquo ductus officio, quod accidere, ut mox docebimus, potest, falso hæc affirmare conabitur, maiore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex conceptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquam exadit ipsi simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in ijs, quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia, & irritus labor, nam sicut in uita, ita in causis quoq; spes improbas habet. Frequenter autem accidit, ut ijs etiã uera dicentibus fides desit, uideaturq; talis aduocatus malæ causæ argumentum. Nunc de ijs dicendũ, quæ mihi quasi conspiratione quadam uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demosthenes non fuit, atqui malum uirum accepimus. Nõ Cicero, atqui huius quoq; mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna responsi inuidia subeunda est, mitigandæ sunt prius aures. m-

hi enim nec Demosthenes tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia, quæ in eum ab inimicis congesta sunt, credam, cum & pulcherrima eius in rep. consilia, & finē uitæ clarum legam. Nec M. Tullio defuisse uideo in ulla parte cuius optimi uoluntatem. Testimonio est actus nobilissime consulatus, integerrime prouincia administrata, & repudiatus uigintiuiratus, & ciuilibus bellis quæ in ætate eius grauissima inciderunt, neq; spe, neq; metu declinatus animus, quo minus optimus se partibus, idest reip. iungeret. Parum fortis uidetur quibusdam, quibus optime respondit ipse non se timidum in suscipiendis, sed in prouidendis periculis, quod probauit morte quoque ipsa, quam præstantissimo suscepit animo. Quod si defuit ijs uiris summa uirtus sic quærentibus an oratores fuerint, respondebo quomodo stoici si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus, ipsi respondeant magnos quidem illos, ac uenerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habebat, consecutos. Nam & Pythagoras non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiæ uocari uoluit. Ego tamen secundum communem loquendi consuetudinem sæpe dixi, dicamq; perfectum oratorem esse Ciceronem, ut amicos, & bonos uiros, & prudentissimos dicimus uulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. Sed cum proprie & ad legem ipsam ueritatis loquendum erit, eum quæram oratorem, quem & ille quærebat, quanquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiæ fateor, ac uix, quid adijci potuerit inuenio, fortasse inuenturus quid adhuc abscessurum putem fuisse. Nam fere sic docti iudicauerunt plurimum in eo uirtutum, non nihil fuisse uitiorum, & se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coercuisse testatur, tamen quando nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor asseruit, & melius dicere certe, data longiore uita, ætate ad componendum se ueriores potuisset, non maligne crediderim defuisse ei summam illam, ad quam nemo propius accessit. Et licebat si aliter sentirem, fortius id, liberiusq; defendere. An uero M. Antonius neminem a se uisum eloquentem, qd tanto minus erat, professus est? Ipse etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum imaginatur, ac fingit. Ego non audeam dicere aliquid in hac, quæ superest, æternitate inueniri posse, eo quod fuerit perfectius. Transeo illos, qui Ciceroni, ac Demostheni ne in eloquentia qdē satis tribuunt, quanquam neq; ipsi Ciceroni Demosthenes satis uideatur esse perfectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto, Caluôq;

qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt, nec Asinio utriq; qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis insequuntur. Concedamus sane, quod minime natura patitur, repper- tum esse aliquem malum uirum summe disertum, nihilo tamen mi- nus oratorē eum negabo. Nā nec omnibus, qui fuerint manu prom- pti uiri fortis nomen concesserim, quia sine uirtute intelligi nō potest fortitudo. An ei, qui ad defendendas causas aduocatur, non est opus fide, quā nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorem transfugam prauaricatorē donabimus ora- toris illo sacro nomine? Quod si mediocribus etiam patronis conue- nit, hæc, quæ uulgo dicitur bonitas, cur non orator ille, qui non dum fuit, sed potest esse tam sit moribus, quā dicendi uirtute perfectus. Non enim forensem quandam instituimus operam, nec mercenariam uocem, nec ut asperioribus uerbis parcamus, non inutilem sane li- tium aduocatum, quem deniq; causidicum uulgo uocant, sed uirū cū ingenij natura præstantem, tum uero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualē nulla antea uetustas cognouerit, singularem, perfectumq; undiq; optima sentien- tem, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborū scelera compestet, aut in pecuniarijs quæ- stionibus ueritati contra calumniam aderit. Summus ille qdem in ijs quoq; operibus fuerit, sed in maioribus clarius elucebit, cū regenda senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talē quendā uidetur finxisse Virgilius, quē in seditione uulgi iam faces, & saxa iaculantis, moderatorem dedit animi,

- 1) Tum pietate grauem, ac meritis si forte uirum quem
- 2) Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstant. Habemus igitur ante omnia uirum bonum, post hoc adiecit dicendi peritum.
- 3) Ille regit dictis animos, & pectora mulcet. Et quid non in bel- lis quoq; idem ille uir, quem instituimus, si sit ad prælium miles co- hortandus ex medijs sapientiæ præceptis orationem trahet? Nā quo modo pugnam ineuntibus tot simul metus laboris, doloris, postremo mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? quæ certe melius persuadebit alijs, qui prius psuaserint sibi, prodit enim se quālibet custodiatur simu- latio, nec unquā tanta fuerit eloquēdi facultas, ut nō titubet, ac hæ- reat, quoties ab animo uerba dissentiant. Vir autē malus aliud di- cat necesse est, quā sentiat. bonos nunquā honestus sermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiā prudentes erunt) in-

num appellabimus? plerumq; instinctis diuino spiritu uatibus cōpa-
 randū? Quid Periclea? similem'ne credimus lysiacæ graalitati, quæ
 fulminibus, & æolij fragori cōparant comici, dū illi conuitiantur.
 Quid est igitur, quod in ijs demū, q̄ tenui uenula p̄ calculos fluunt,
 atticum saporē putent? ibi demum thymum redolere dicant? quos ego
 existimo, si quod in ijs finibus uberius inuenerint solū, fertiliorem'ue
 segetem, negaturos atticam esse, q̄ plus quā acciperit seminis red-
 dat. q̄ hāc eius terræ fidē Mænanter eludit. Ita nunc si quis ad eas
 Demosthenis uirtutes, quas ille summus orator habuit, tamen quæ de-
 fuisse ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis uidentur, adiecerit, ut
 affectus concitatus moueat. audiā dicentē, nō fecit hoc Demosthenes,
 & siquid exierit numeris aptius (fortasse nō possit,) sed tamen siquid
 exierit, non erit atticum. Melius de hoc nomine sentiat, credantq;
 attice dicere, esse optime dicere, atq; in hac tamen opinione pseueran-
 tes græcos magis tulerim, latina mihi facundia, ut inuentione, dispo-
 sitione, cōsilio, cæterisq; huius generis artibus similis græcæ, ac pror-
 sus discipula eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere
 imitationis locū. nanq; ipsis est statim sonus dūrior, quando & iucun-
 dissimas ex græcis literas nō habemus uocalē alterā, alteram conso-
 nantem, q̄bus nullæ apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus,
 quoties illorū nomnibus utimur. q̄ cū contingit, nescio quo modo
 hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyrisq; quæ si
 nostris literis scribantur, surdū quiddā, & barbarū efficiunt, sed ue-
 lut in locū earū succedunt tristes, & horridæ, q̄bus græcia caret. nā
 & illa, quæ sexta est nostrarū, penē non humana uoce, uel omnino
 non uoce potius inter discrimina dentiū efflanda est, quæ etiā cum
 uocalē proximam accipit, quassa quodā modo, utiq; quoties aliquam
 consonā^{uero} frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ, qua
 seruū, & uumq; dicimus, etiā si forma a nobis repudiata est, uix ta-
 men nō sonus ipse psequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad con-
 iungendas demū subiectas sibi uocales est utilis, aliās superuacua, ut
 equos ac æquum scribimus, cū ipsæ etiā uocales duæ efficiant sonū,
 qualis apud græcos nullus est, ideoq; scribi illorū literis non potest.
 Quid quod pleraq; nos illa quasi mugiente litera cludimus, in qua
 nullū græce uerbū cadit? At illi N iucundam, & in fine præcipue
 quasi tinnientē illius loco ponunt, quæ est apud nos rarissima in clau-
 sulis. Quid quod syllabæ nostræ in B literam & D innituntur,
 adeo aspere, ut pleriq; non antiquorū q̄dem, sed tamen ueterū mollire
 tentauerint, non solum auersa pro aduersis dicendo, sed & in propo-

Quintil.

F

fitione B literæ absona, & ipsam S subijciendo. Sed accentus quoque
 cum rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaves habemus, quæ
 ultima syllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circumducitur,
 sed in grauem, uel in duas graues cadit semper. Itaque tanto est sermo
 græcus latino iucundior, ut nostri poetæ quoties dulce carmen esse
 uoluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quod
 res plurimæ carent appellationibus, ut eas necesse sit transferre, aut
 circumire, etiã in ijs, quæ denominata sunt, summa paupertas in ea-
 dem nos frequentissime reuoluit. At illis non uerborum modo, sed lin-
 guarum etiã inter se differentiũ copia. Quare qui à latinis exigit
 illã gratiam sermonis attica, det mihi in loquendo eandẽ iucundita-
 tem, & parem copiã. Quod si negatum est, sententias aptabimus ijs
 uocibus, quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut nõ dicã pin-
 guioribus, fortioribus certe uerbis miscebimus, ne uirtus utraq; pe-
 reat ipsa confusione. nõ quo minus adiunat sermo, rerum inuentione
 pugnandum est. sensus sublimes, uarijque eruantur, promouendi omnes affe-
 ctus erunt. Oratio translationum nitore illuminanda est, non possu-
 mus esse tam graciles, simus fortiores, subtilitate uincimur, ualeamus
 pondere, proprietas penes illos est certior, copia uincimus, ingenia
 græcorum etiam minora suos portus habent, nos plerumque maioribus
 uelis moueamur, ualidior spiritus sinus nostros tendat, nõ tamen alto
 semper feremur, nõ & litera interim sequenda sunt. Illis facilis per
 quaelibet uada accessus, ego aliqd nõ multo tamen altius, in quo mea
 cymba considat nõ inueniam? neque enim si tenuiora hæc, ac pressiora
 græci melius, in eoque uincimur solo, & ideo in comedijs nõ conten-
 dimus. prorsus tamen omittenda pars hæc orationis, sed exigenda, ut
 optime possumus, possumus autem rerum modo & in iudicio esse similes.
 uerborum gratia, quã in ipsis nõ habemus, extrinsecus conueniãda est.
 an non in priuatis, & acutis, & non asper, & non indistinctus, et
 non supra modum elatus M. Tullius? non in M. Callidio insignis hæc
 uirtus? nõ Scipio, Lælius, Cato in eloquendo uelut attica Romanorum
 fuerunt? cui porro nõ satis est, quo esse melius nihil potest? Adhuc quodã
 nullã esse naturalẽ putant eloquentiã, nisi quæ sit quotidiano sermo-
 ni simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, seruis loquimur conten-
 ti promere animi uoluntate, nihilque acersiti, et elaborati regrentes, quæ
 quod huc sit adiectum, id esse affectationis, & ambitiosæ in loquendo ia-
 ctantiæ, remotum a ueritate, fictumque ipsorum gratia uerborum, quibus
 solum natura sit officium attributum seruire sensibus, sicut athletarum cor-
 pora, etiã si ualidiora fiant exercitatione, et lege quadã ciborum, non

tamen

quidem pars illa moralis, quæ dicitur ethice, certe tota oratori est accommodata. nam in tanta causarum (ut superioribus libris diximus) varietate cum alia coniectura quærantur, aliâ finitionibus concludantur, alia iure summoveantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipsa inter se concurrant, uel in diuersum ambiguitate ducantur, nulla fere dici potest, cuius non parte in aliqua tractatus æqui, ac boni reperiantur. pleraque uero esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate consistant? In consilijs uero quæ ratio suadendi est ab honesti quæstione seposita? Quin illa etiam pars tertia, quæ laudandi, ac uituperandi officijs continetur? nempe in tractatu recti, paruique uersatur, an de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate non plurima dicet orator? sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantum sibi nota, atque nominibus aurium tenuis, ac in usum linguæ perceperit, sed quæ uirtutes ipsas mente complexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed quod sciet uere dicet. Cum autem sit omnis generalis quæstio speciali potentior, quia uniuerso partes continentur, non utique accedit parti, quæ uniuersum est, profecto nemo dubitabit generales quæstiones in illo maxime studiorum more uersatas. Iam uero cum sine multa proprijs, breuibusque comprehensionibus finienda. unde etiam status causarum dicitur finitiuus, nonne ad id quoque instrui ab ijs, qui plus in hoc studij dederunt, oportet? Quid? non quæstio iuris omnis, aut uerborum proprietate, aut æqui disputatione, aut uoluntatis coniectura continetur, quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat? Ergo natura permixta est omnibus his oratio, quæ quidem oratio est uere. nam ignara quædam huiusce doctrinæ loquacitas, erret necesse est, ut quæ uel nullos, uel falsos duces habeat. Pars uero naturalis cum est ad exercitationem dicendi, tanto cæteris uberior quanto maiore spiritu de diuinis rebus, quam humanis loquendum est. Tum illam etiam moralem, sine qua nulla esse, ut docuimus, oratio potest, totam complectitur. nam si regitur providentia mundus, administranda certe bonis uiris erit respublica. Si diuina nostris animis origo, tendendum ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis seruiendum, an hoc non frequenter tractabit orator? Iam de augurijs, responsis, religione denique omni, de quibus maxima sæpe in senatu consilia uersata sunt, non erit ei differendum? siquidem, ut nobis placet, futurus est uir idem ciuilis quæ denique intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamen crederemus. Siquidem et pericula, cuius eloquentia etiam si nulla ad nos monumenta uenerunt, uim tamen quandam incredibilem

Quintil.

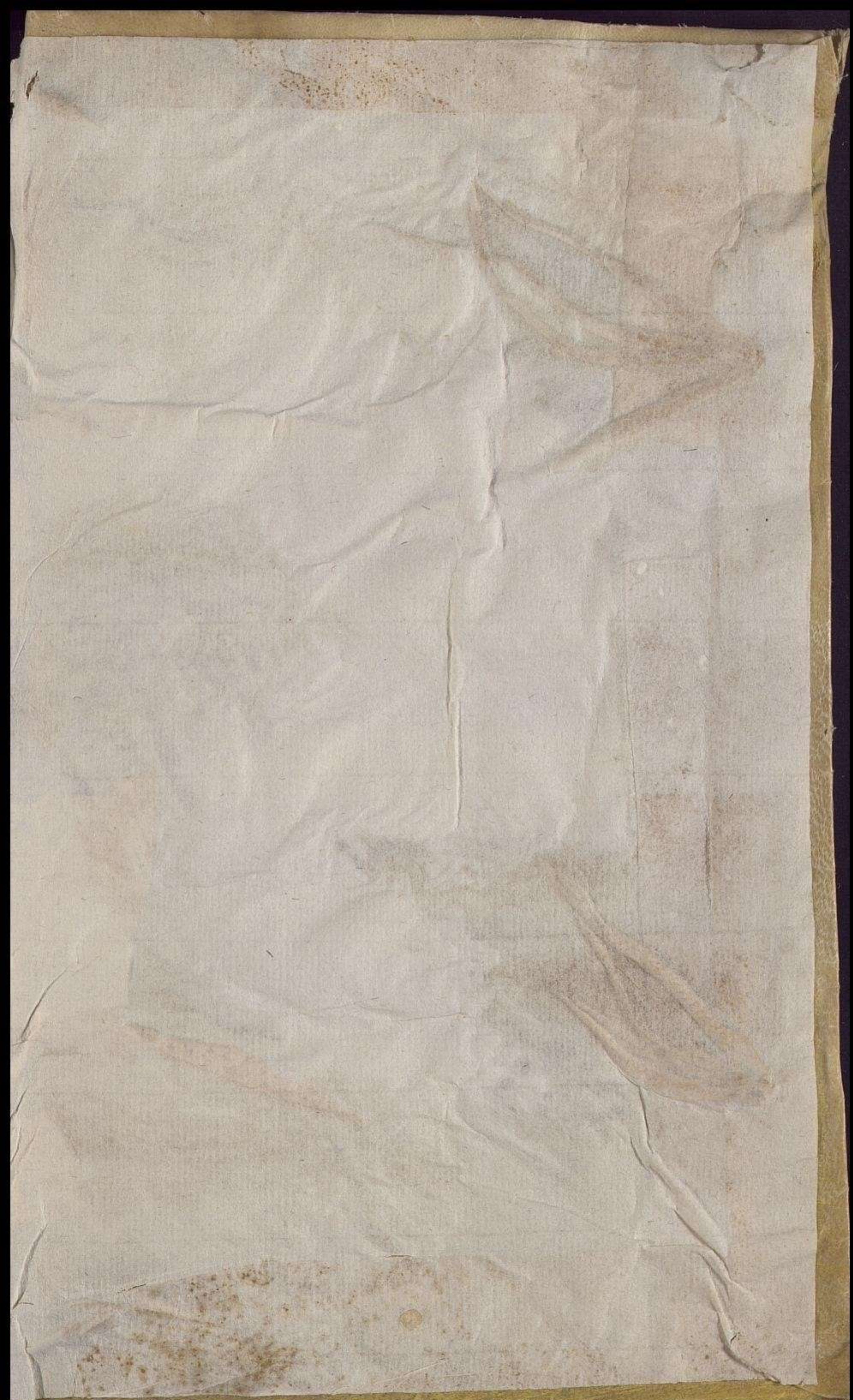
E

cum historia, tum etiam liberrimum genus hominum comici ueteres tradunt, Anaxagoræ Physiæ constat auditorem fuisse. Et Demosthenem principem omnium græcæ oratorum dedisse operam Platoni. nam M. Tullius non tantum se debere scholis rhetorum, quantum academiæ spatij, frequenter ipse testatus est. Neq; se tanta in eo unq; fudisset ubertas, si ingenium suum consepito fori non ipsius rerû naturæ finibus terminasset. uerum ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit, quanquam ea non inter multos potest esse contentio. nam Epicurus in primis nos a se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam nauigatione, quam uelocissime iubet. Neq; uero Aristippus summû in uoluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem hortetur. Pyrrhon qdem quas habere in hoc opere partes potest, cui iudices esse, apud quos uerba faciat, et reû, pro quo loquatur, et senatum, in quo sit dicenda sententia, non liquebit. Academiæ qdam utilissimam credunt, quod mos in utranq; partem differendi ad exercitationem forensium causarû proxime accedat. Adiciunt loco probationis, quod ea præstantissimos in eloquentia uiros ediderit. Peripatetici studio quoq; se quodam oratorio iactant. nam thesis dicere exercitationis gratia fere ab ijs est institutum. Stoici sicut opia, nitoremq; eloquentiæ fere præceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt. sed hæc inter ipsos, q uel, ut sacramento rogati, uel etiam superstitione constricti nefas ducunt a suscepta semel persuasione discedere. Oratori uero nihil est necesse in cuiusquam iurare leges. maius enim opus, atq; præstantius, ad quod ipse tendit, et cuius est uelut candidatus, siquidem est futurus cum uitæ, tum etiã eloquentiæ laude perfectus. quare in exemplum benedicendi facundissimum quenq; proponet sibi ad imitandum, moribus uero formandis quam honestissima præcepta, rectissimamq; ad uirtutem uiam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusq;, ac natura pulcherrimus. nam quæ potest materia reperiri ad grauiter, copiosèq; dicendû magis abundans, quam de uirtute, de rep. de prouidentia, de origine animorû, de amicitia? hæc sunt, quibus mens pariter, atq; oratio insurgant, quæ uere bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus uulgi, animumq; coelestem, neq; ea solum, quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam, quæ sunt tradita antiquitus dicta, ac facta præclare, et nosse, et animo semper agitare cõueniet, quæ profecto nusquam plura, maioraq;, quam in nostræ ciuitatis monimentis reperientur.

entio, quæ etiam si lenocinijs destituta sit, satis tamen natura sua ornatur, nec quicquam nõ diserte, quod honeste dicitur. Quare iuuentus immo omnis ætas (neq; enim rectæ uoluntati seruum est tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forsân, & consummare contingat. Nam si natura non prohibet & esse uirum bonum, et dicendi peritum, cur non aliquis etiã unus utrunq; consequi possit? Cur autem non se quisq; speret fore illum aliquem? ad quod si uires ingenij non suffecerint, tamen ad quem usq; modum processerimus, meliores erimus, ex utroq; hoc certe prorsus eximatur anima pulcherrimam eloquentiã, cum uitijs mentis posse misceri. Facultas dicendi si in malos incidit, & ipsa iudicanda est malũ, peiores enim illos facit, quibus contigit. Videor mibi audire quosdã, nec enim deerunt unquã, q̄ diserti esse, quàm boni malint illa dicentes. Quid ergo tantum artis est in eloquẽtia? cur tu de coloribus, & difficultũ causarum defensione, non nihil etiam de confesso locutus es? nisi aliquando uis, ac facultas dicendi expugnat ipsam ueritatem, bonus enim uir nõ agit nisi bonas causas, eas porro etiam sine doctrina satis per se tueretur ueritas ipsa. Quibus ego cum de meo primum opere respondero etiam pro boni uiri officio, si quando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, uel propter solum hoc, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocet, fuerint. Neq; enim academici cum in utranq; disserunt partem, non secundũ alteram uiuunt, neq; Carneades ille, q̄ Romæ audiente Censorio Catone, nõ minoribus uiribus contra iustitiã dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verũ & uirtus qd sit aduersa ei malina detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima contrarijs probantur. Debent ergo oratori sic esse aduersariorũ nota consilia, ut hostium imperatori. Verũ et illud quod prima propositione durũ uidetur, potest afferre ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit auferre aliquando iudici ueritatem. Quod si quis à me proponi mirabitur, quanquam non est hæc mea proprie sententia, sed eorum, quos grauissimos sapientiæ magistros, ætas uetus credidit, sic iudicet pleraq; esse, quæ non tam factis, quàm causis eorum, uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominem occidere sæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimũ est, asperiora quædã adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere cõceditur, ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam uir bonus, sed

etiam quare, & qua mente defendant. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod stoicorum quoque asperrimi consententur, facturum aliquando bonum virum, ut mendacium dicat. Et quidem nonnunquam leuioribus causis, ut in pueris aegrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus, nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriae fallendus, ut hoc, quod alias in seruis quoque reprehendendum est, sit alias in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multum iam uideo posse euenire, propter quae bene orator suscipiat tale causae genus, quale remota ratione honesta non suscepisset. Nec hoc dico, quae seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico periclitantibus, tam & si non mediocris haesitatio est, hinc iustitiae proposita imagine, inde pietatis nihil dubij relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus, utrum ne saluum eum nolet is, qui a nobis finitur orator, an si tuendum suscepit, non tam falsis defendet, quam qui apud iudices malam causam tuetur. Quid si quaedam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta conuicerimus, non uel hoc modo serua-bit orator, non innocentem modo, sed etiam laudabilem ciuem. Quid si quaedam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ciuitati sciemus? non ne utemur arte dicendi bona quidem, sed malis artibus simillima? Ad hoc nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos magis e re p. sit, quam puniri. si liqueat igitur oratori factum bonum uirum, cui uera obijciuntur, non id aget, ut saluus sit. Da nunc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere honeste ciuitas non possit, non ne ei communis utilitas oratorem aduocabit? Certe Fabricius Cornelium Ruffinum alioqui & malum ciuem, et sibi inimicum, tamen quia utilem sciebat ducem imminente bello palam consulem suffragio suo fecit, atque id admirantibus quibusdam respondit, a ciue se spoliari malle, quam ab hoste uenire. ita hic si fuisset orator non defendisset eundem Ruffinum, uel manifesti peculatus reum. Multa dici possent similia, sed uel unum ex ijs quodlibet sufficit, non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus, uiro sit saepe faciendum, sed ut si talis coegerit ratio. Sit tamen uera finis, oratorem esse uirum bonum dicendi peritum. Praecipere uero, ac discere, quomodo etiam in probatione difficilia tractentur, necessarium est. Nam frequenter etiam op. causa similes sunt malis, & innocens reus multis uerisimilibus prematur, quo fit ut eadem actionis ratione defendendus sit, quia si nocens esset, nam innumerabilia sunt

QVINTILLI
III

121

8717